

СТАНИСЛАВ ЛЕМ

Избрани
фантастични
произведения
в два тома

ТОМ

ВТОРИ

Непобедимият

Из „Приказки на роботите“

Из „Кибериада“

137 секунди

Маска

Из „Summa Technologiae“

Библиотека на XXI век

СТАНИСЛАВ ЛЕМ
ИЗБРАНИ ФАНТАСТИЧНИ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ДВА ТОМА.
ТОМ ВТОРИ
НЕПОБЕДИМИЯТ. ИЗ
„ПРИКАЗКИ ЗА РОБОТИ“. ИЗ
„КИБЕРИАДА“. 137 СЕКУНДИ.
МАСКА. ИЗ „SUMMA
TECHNOLOGIAE“.
БИБЛИОТЕКА НА ХХІ ВЕК

Превод: Боян Биолчев, Лина Василева, Васил Кинов, Огнян Сапарев,
Магдалена Атанасова

chitanka.info

НЕПОБЕДИМИЯТ

ЧЕРНИЯТ ДЪЖД

„Непобедимият“, кръстосвач от втори клас, най-големият въздушен кораб, с който разполагаше базата в съзвездието Лира, се движеше на фотонна тяга през крайния квадрант на съзвездието. Осемдесет и тримата членове на екипажа спяха в тунелния хибернатор на централната палуба. Понеже рейсът беше сравнително кратък, вместо пълна хибернация бе приложено дълбоко приспиване, при което температурата на тялото не спада под десет градуса. В командния пункт работеха само автомати. На прицелния кръст в зрителното им поле се намираше диск на слънце, не по-горещо от малките червени звезди. Когато неговият кръг зае половината от ширината на екрана, аниhilационната реакция беше преустановена. Известно време беше абсолютно тихо. Безшумно работеха климатизаторите и изчислителните машини. Престана и най-леката вибрация, характерна при излъчването на светлинния стълб, който до този момент излизаше от кърмата и като безкрайна, потопена в мрака шпага тласкаше реактивно кораба. „Непобедимият“ продължаваше да се движи със субсветлинна скорост, притихнал, глух и привидно празен.

После някакви светлинки започнаха да си намигнат една на друга от пултовете, порозовели от далечното слънце, което светеше в средния екран. Феромагнитните ленти бяха пуснати в движение, програмите бавно влизаха от една апаратура в друга, превключвателите пускаха искри и електрическият ток потичаше по проводниците, те започваха да бучат, но не ги чуваше никой. Електромоторите се завъртваха, като преодоляваха съпротивлението на засъхналата смазка, и звукът им от басов се превръщаше във висок писък. Матовите кадмиеви лостове се подаваха от помощните реактори, магнитните помпи впръскваха течен натрий в охладителните серпентини, ламарината на кърмовите отделения започна да трепери и същевременно от вътрешностите на стените се разнесе слабо скърцане, сякаш в тях цели стада малки животинчета дращеха с

ноктите си метала, което означаваше, че подвижните уреди за автоматичен ремонт са започнали многокилометровото си пътешествие, за да проверят всяка запойка на асансьорите, херметичността на корпуса и здравината на металните съединения. Събуждайки се от сън, целият кораб се изпълни с шумове и движение. Само екипажът още спеше.

Следващият автомат погълна своята програмна лента и изпрати сигнали в централата на хибернатора. В струята студен въздух беше пуснат събуждащ газ. Между редиците от койки лъхна от решетките на пода топъл вятър. Но хората въпреки това дълго още сякаш не искаха да се събудят. Някои движеха омаломощено ръце; празнината на ледения им сън се изпълваше с бълнуване и кошмари. Най-послед един от тях отвори очи. Корабът беше вече подготвен за това. От няколко минути тъмнината на дългите коридори, на шахтите на асансьорите, кабините, командния пункт, работните места и барокамерите беше разпръсната от белия блясък на изкуствения ден. И докато хибернаторът се изпълваше с шум от въздишки и несвързани стонове, корабът, който сякаш от нетърпение не можеше да дочака събуждането на екипажа, започна началната маневра на спирането. На централния екран се показаха езици от носовия пламък. В мъртвилото на субсветлинната скорост се появи сътресение, огромната сила на носовите двигатели се стремеше да смаже осемнадесетте хиляди тона маса на покой, умножена сега от голямата скорост. В картографските кабинни плътно навитите на барабаните карти започнаха неспокойно да потрепват. Тук-там се раздвижиха като оживели някои не особено добре закрепени предмети; в кухнята започнаха да дрънчат съдове, разклатиха се облегалата на празните пенопластови кресла, стенните пояси и въжетата на палубите започнаха да се люлеят. Потраквания, смесени звуци от стъкло, ламарина и пластмаси преминаха на вълна от носа до кърмата на ракетата. В това време от хибернатора вече се чува гласове; хората се връщаха в съзнание от празнотата, в която бяха прекарвали шест месеца.

Корабът губеше скорост. Планетата закри звездите, тя цялата беше в червеникавата вълна на облаците. Изпъкналото огледало на океана с отражението на слънцето в него се приближаваше все по-бавно. В зрителното поле се появи сив, изпъстрен с кратери континент. Хората не виждаха нищо от работните си места. Дълбоко под тях в

титанските вътрешности на двигателя се разнесе глух рев, огромната тежест измъкваше ръкохватките от пръстите. Облакът, който попадна в огъня на ракетата, проблесна сребристо като взрив от живак, разкъса се и изчезна. Ревът на моторите се засили за момент. Червеникавият диск се разтегли: така планетата се превърна в суша. Вече се виждаха гонените от ветровете сърповидни дюни, ивиците лава, които се спускаха като спици на колело от най-близкия кратер, проблясващи с отразения пожар на ракетните дюзи, който беше по-силен от слънчевия.

— Пълна мощност на оста! Статична тяга!

Стрелките лениво се преместваха към следващия сектор на скалата. Маневрата премина безпогрешно. Корабът висеше като обърнат, изригващ огън вулкан на половин миля над плоската равнина с потънали в пясъците остри скали.

— Пълна мощност на оста! Намали статичната тяга!

Вече се виждаше мястото, където биеше отвесно в пясъка огънят на двигателите. Там се надигна червеникава пясъчна буря. От кърмата просветваха виолетови светкавици, те изглеждаха безшумни, защото по-силният рев на газовете поглъщаше техния грохот. Разликата в потенциалите се изравни и светкавиците изчезнаха. Една от стените на отделението започна да вие, командирът я показва с глава на инженера: резонанс. Трябва да се отстрани. Но никой не каза нито дума, двигателите виеха, корабът се спускаше, но вече без да потрепва като закачена на невидими въжета планина от стомана.

— Половин мощност на оста! Малка статична тяга!

На всички страни като вълни на истинско море политаха пръстеновидно димящи вълни пустинен пясък. Епицентърът, в който биеха от непосредствена близост преплетените огнени езици от дюзите, вече не димеше. Пясъкът изчезна, превърна се в червено, покрито с мехури огледало, във врящо езеро от стопен кремък, в стълб трещящи експлозии и накрая се изпари. Оголеният като кост стар базалт на планетата започна да омеква.

— Реакторите — нула! Студена тяга за кацане!

Синият цвят на атомния огън изгасна. От дюзите бликнаха коси лъчи бороводород и изведнъж пустинята, стените на скалистите кратери и облаците над тях се покриха с призрачно зелен цвят. Нямаше

вече опасност да се стопи базалтовият монолит, на който щеше да стъпи широката кърма на „Непобедимият“.

— Реакторите на празен ход! Студена тяга!

Сърцата на всички започнаха да бият по-бързо, очите следяха инструментите, ръкохватките се потяха в стиснатите пръсти. Тази команда означаваше, че няма вече връщане, че краката ще стъпят на истинска суша, нищо, че тя е само пясък на пустинна планета, но на нея ще има изгрев и залез на слънце, хоризонт и облаци, и вятър.

— Кацане в точката на надира!

Корабът се изпълни с проточения пясък на турбините, които помпаха гориво долу. Зеленият конусовиден стълб светлина го съедини с димящата скала. Отвсякъде се надигнаха облаци пясък и заслепиха перископа на средната палуба, само по екраните на радарите в командния пункт неизменно се появяваха и гаснеха лъчите, които проследяваха образа на релефа, потънал в ураганния хаос наоколо.

— Стоп при допир!

Огънят вреше разбунтувано под кърмата, смазван милиметър след милиметър от снижаващото се туловище на ракетата, зеленият ад изригваше дълги светкавици в потрепващите пясъчни облаци. Разстоянието между кърмата и обгорения базалт се превърна в тясна цепнатина, в ивица зелен пламък.

— Нула и нула. Всички двигатели — стоп!

Гонг. Един-единствен удар сякаш на огромно, пукнало се сърце. Ракетата спря. Главният инженер държеше двете ръкохватки на аварийния двигател: скалата можеше да поддаде. Чакаха. Стрелките на секундомерите продължаваха да се движат като някакви насекоми. Командирът погледна за момент скалата за вертикалност; нейната сребриста светлина изобщо не се отклони от червената нула. Мълчаха. Нагорещените до вишневочервено дюзи започнаха да се свиват, като издаваха специфичен шум, приличен на прегракнало пъшкане. Червеникавият облак, който беше се издигнал на стотици метри, започна да се спуска. От него се подаде тъпият връх на „Непобедимият“, опушените му от триенето с атмосферата страни, което им придаваше цвят на стара скала, грапавата му, двойна броня: червеният прах все още се виеше на кълба около кърмата, но самият кораб беше вече напълно неподвижен, сякаш бе станал част от планетата и сега се въртеше заедно с нея с едно лениво движение,

продължило векове наред под виолетовото небе, на което се виждаха най-ярките звезди, незабележими само в непосредствена близост до червеното слънце.

— Нормална процедура ли?

Астрогаторът остави корабния дневник, където беше записал на средата на страницата условния знак за кацане, часа и в рубриката отстрани името на планетата: „Регис III“.

— Не, Рохан. Ще започнем от трета степен.

Рохан се стараеше да прикрие учудването си.

— Слушам. Макар че... — допълни той с фамилиарност, която Хорпах често му позволяваше — предпочитам да не съм аз този, който ще съобщи това на хората.

Астрогаторът го хвана за ръка, сякаш не беше чул думите му, и го заведе до екрана като до прозорец. Отхвърленият настрани при качването на ракетата пясък бе образувал нещо като плитка котловина, която завършваше с венец от сипещи се дюни. Двамата гледаха от височината на осемнадесететажна сграда през трицветната плоскост на електронните импулси, която пресъздаваше точната картина на външния свят, скалистите зъбери на отдалечения на три мили кратер. От запад ги поглъщаше хоризонтът. От изток се натрупваха под пукнатините му черни, непрогледни сенки. Широките вълни от лава с издигащи се над пясъците гребени имаха цвят на съсирена кръв. На небето в горната част на екрана гореше една ярка звезда. Катаклизмът, предизвикан от кацането на „Непобедимият“, премина и вихърът на пустинята, силно въздушно течение от екваториалните области към полюса на планетата, започна да провира под кърмата на кораба първите си пясъчни езици, сякаш искаше търпеливо да излекува раната от ракетния огън. Астрогаторът включи мрежата от външни микрофони, свиреп далечен вой и скърцане на пясък по бронята изпълни за миг високото помещение на командния пункт. После той изключи микрофоните и отново стана тихо.

— Е, това е — каза той бавно, — но „Кондор“ не се върна оттук, Рохан.

Рохан стисна зъби, не можеше да спори с командира. Бяха прелетели заедно много парсеци, но не бяха се сприятелили. Може би разликата в годините между тях беше прекалено голяма. Или пък съвместно преживените опасности — малки. Този човек с коси, бели

почти като облеклото му, беше неумолим. Почти сто души чакаха неподвижно по работните си места след приключената напрегната работа: триста часа задържане на натрупаната във всеки атом на „Непобедимият“ кинетична енергия, влизане в орбита, кацане. Почти сто души, които с месеци не бяха чували шума на вятър и се бяха научили да мразят безвъздушното пространство така, както го мрази само този, който го познава. Но командирът несъмнено не мислеше за това. Той прекоси бавно командния пункт и като се опря с ръка на облегалото на вече издигнатото по-високо кресло, измърмори:

— Не знаем какво е това, Рохан. — И изведнъж додаде рязко: — Какво още чакате?

Рохан бързо отиде при разпределителните пултове, включи вътрешната инсталация и измърмори с глас, в който още потрепваше потиснатата обида:

— Всички сектори, внимание! Кацането завършено. Сухопътна процедура от трета степен. Осми сектор: пригответи енергоботите. Девети сектор: двигателите за екраниране — в действие. Техниците по прикритието по местата си. Останалият екипаж на определените работни места. Край.

Докато казваше това, загледан в примигващото по модулацията на гласа му зелено око на усилвателя, струваше му се, че вижда как изпотените лица на хората, обърнати към високоговорителите, изведнъж застиват от учудване и гняв. Едва сега започваха сигурно да разбират, едва сега започваха да псуват...

— Сухопътната процедура от трета степен е в ход, астрогаторе — каза той, без да гледа стария човек. Онзи го погледна и неочаквано се усмихна с крайчеца на устните си:

— Това е само началото, Рохан. Може би ще има и дълги разходки при залез-слънце, кой знае...

Той извади от малкото чекмедже на стената тесен, дълъг том, отвори го, постави го на покрития с лостове пулт и каза:

— Чели ли сте го?

— Да.

— Последният им сигнал, регистриран от седми хиперретранслатор, достигна до проксималната шамандура в зоната на Базата преди една година.

— Зная съдържанието му наизуст. „Кацането на Регис III завършено: Пустинната планета от типа субделта 92. Слизаме на сушата в екваториалната област на континента Евана по втората процедура.“

— Да. Но това не беше последният сигнал.

— Зная, астрогаторе. Четиридесет часа след това хиперретранслаторът регистрира серия импулси, предавани сякаш по морзовата азбука, но лишени от всякакъв смисъл, а после неколkokратно повтарящи се странни звуци. Хертел ги нарече „мяукане на дърпани за опашките котки“.

— Да... — каза астрогаторът, но си личеше, че не го слуша. Бе застанал отново пред екрана. В самия край на зрителното поле до самата ракета се показаха като ножица релсите на пандуса, по който равно като на парад започнаха да се спускат един след друг енергоботите, тридесеттонни машини, покрити със силиконова, огнеупорна броня. Докато слизаха долу, капаците им се отваряха и същевременно се издигаха нагоре, благодарение на което отворът им се увеличаваше; енергоботите се отделяха от пандуса и потъваха дълбоко в пясъка, но продължаваха да се движат уверено, като оряха дюната, която вятърът беше вече натрупал около „Непобедимият“. Те тръгнаха в различни посоки и след десетина минути целият периметър около кораба бе заграден от верига метални костенурки. После те се спряха и започнаха да се заравят в пясъка, докато изчезнаха в него, и само проблясващите петънца, равномерно разположени по червените склонове на дюните, показаха местата, от които се подаваха куполите на емитерите на Дирак. Покритият с пенопласт стоманен под на командния пункт трепна под стъпките на хората. По телата им пробягна кратък като светкавица, видим, макар и едва доловим трепет и после изчезна, само за момент още мускулите изтръпваха от дрънченето, а образите се разливаха пред очите им. Всичко това продължи по-малко от половин секунда. Върна се тишината, прекъсвана от време на време от потракването на пусканите в движение мотори, което долиташе от долните сектори на ракетата. Пустинята, червено-черните скални грамади, редиците лениво пълзящи вълни от пясък се очертаха по-ясно на екраните и всичко беше както преди, но над „Непобедимият“ се разтвори невидимият купол на силовото поле, което затваряше достъпа към кораба. На

пандуса се появиха и запристъпяха надолу металните крабове с въртележките на антените, които се обръщаха ту наляво, ту надясно. Инфороботите, много по-големи от емитерите на полето, имаха плоски туловища и завити, разкрячени настрани метални крака. Като потъваха в пясъка и изтегляха сякаш с отвращение дълбоко затъващите си крайници, членестоногите се пръснаха и заеха свободните места във веригата на енергоботите. Докато операцията по прикритието се разгъваше, върху матовия фон на централния пулт в командния пункт святкаха контролните лампички, а скалите на импулсните броячи се изпълваха със зелен блясък. Сякаш десетки големи котешки очи гледаха неподвижно двамата мъже. Всички стрелки показваха нула, следователно нищо не се опитваше да проникне през невидимата стена на силовото поле. Само стрелката за разпределението на мощността непрекъснато се издигаше покрай червените чертички на гигаватите.

— Ще отида долу да хапна нещо. Проведете стереотипа, Рохан!
— каза с внезапно отпаднал глас Хорпах и се отдалечи от екрана.

— С дистанционно командване ли?

— Ако държите на това, изпратете някого... или пък идете сам.

С тези думи астрогаторът отвори вратата и излезе. Рохан още за миг зърна профила му в слабата светлина на асансьора, който безшумно се спусна надолу. Той погледна пулта с индикаторите на силовото поле. Нула. Всъщност би трябвало да започнем от фотограмометрията, помисли си той. Да обикаляме планетата, докато направим пълен комплект от снимки. Може би по този начин щеше да се открие нещо. Защото визуалните наблюдения не са особено ценни; континентите не са море, нито пък всичките наблюдатели с оптичните им прибори са съгледвачи-моряци на мачтата. А това, че комплектът от снимки щеше да бъде готов след не по-малко от месец, беше отделен въпрос.

Асансьорът се върна. Той влезе в него и се спусна до шестия сектор. Голямата платформа пред барокамерата беше пълна с хора, които всъщност нямаха никаква работа тук, още повече че четирите сигнала, известяващи времето за обяд, вече от четвърт час непрекъснато се повтаряха. Всички му правеха път.

— Жордан и Бланк. Ще дойдете с мене на стереотип.

— В скафандри ли, другарю навигатор?

— Не, само с кислородни апарати. И един робот. Най-добре от арктаните, за да не потъне в тоя идиотски пясък. А вие за какво стоите тука? Апетита ли сте си изгубили?

— Иска ни се, другарю навигатор... на сушата.

— Поне за няколко минути...

— Спокойно, момчета. Ще дойде време за екскурзии. Засега имаме трета степен.

Те неохотно започнаха да се разотиват. В това време от шахтата се показа товарният асансьор, в който имаше робот с една глава повисок от най-едрия човек. Жордан и Бланк се върнаха на електрокар, бяха си поставили вече кислородни апарати; той чакаше опрян на парапета и ги видя още в коридора, който сега, когато ракетата стоеше изправена на кърмата си, се беше превърнал в кладенец, достигащ чак до преградите на машинното отделение. Той чувствуваше просторните метални етажи — някъде ниско долу работеха безшумните транспортъори, чуваше се тихото мляскане на хидравличните канали, а от дъното на четиридесетметровата шахта бликаше равномерно студен, пречистен от климатизаторите на машинното отделение въздух.

Двама души от шлюзовата команда му отвориха вратата. Рохан инстинктивно провери положението на ремъците и маската. Жордан и Бланк влязоха след него, а после ламарината тежко заскърца под стъпките на робота. Пронизително, проточено свистене на всмуквания във вътрешността на кораба въздух. Отвори външния люк. Пандусът за машините се намираше четири етажа по-долу. За да слязат, хората си служеха с малък асансьор, който вече беше изтеглен извън бронята. Клетката му беше опряна долу на върха на една дюна. Кабината на асансьора беше отворена отвсякъде. Въздухът беше малко по-хладен, отколкото в „Непобедимият“. Четиримата се качиха, разтворените магнити ги пуснаха и те плавно се спуснаха от единадесететажната височина, като отминаваха поредните сектори на корпуса. Рохан машинално проверяващи състоянието им. Не се случва често да огледаш кораба отвън. Преуморен е, помисли си, той, като видя прегорените от метеорити ивици. На места плочите на бронята бяха загубили блясъка си, сякаш бяха разядени от силна киселина. Асансьорът завърши краткия си полет и меко спря върху вълната навейан пясък. Те скочиха на него и веднага потънаха до коленете. Само роботът, който беше предназначен за изследване на заснежени

пространства, крачеше със смешна, патешка, но сигурна походка на комично плоските си стъпала. Рохан му заповяда да спре, а сам провери с другарите си всички отвори на кърмовите дюзи, макар че отвън беше трудно да се достигне до тях.

— Няма да е зле малко да се шлифоват и да се продухат — каза той.

Едва когато излезе изпод сянката на кораба, видя колко голяма е тя — простираше се като широк път през дюните, пред силно осветените от ниското вече слънце дюни. В равномерността на пясъчните вълни имаше някакво странно спокойствие. Дъната им бяха изпълнени със светлосини сенки, върховете им бяха порозовели от залеза и този топъл, нежен розов цвят му напомни цветовете, които бе видял някога в една книжка с картинки за деца. Толкова неестествено нежен беше този цвят. Рохан бавно местеше погледа си от дюна на дюна и намираше все нови и нови отсенки на сиянията им с цвят на праскова, като в далечината ставаха все по-червени всред обградилите ги сърпове черна сянка; накрая се сливаха в една жълтеникава сивота и опасваха застрашително издадените плочи гола вулканична скала. Той стоеше така и гледаше, а хората му, без да бързат, с автоматизирани от многогодишния навик движения извършваха традиционните измервания, затваряха в малки резервоарчета проби от въздуха и пясъка, определяха радиоактивността на почвата с портативна сонда, чийто свредел придържаше арктанът. (Рохан не обръщаше внимание какво правят те. Маската покриваше само носа и устата му, очите и цялата му глава бяха открити, защото той бе свалил плътния си защитен шлем. Чувствуваше вятъра в косите си, чувствуваше как дребни зрънца пясък полепват по лицето му и после, гъделичкайки го, се провират между пластмасовата маска и бузата. Крачолите на комбинезона плющяха от неспокойните пориви на вятъра, големият, сякаш подпухнал диск на слънцето, в който можеше да се гледа безнаказано около секунда, висеше зад самия връх на ракетата. Вятърът проточено свиреше, силовото поле не спираше движението на газовете и затова той изобщо не можеше да види къде се издига от пясъците неговата невидима стена. Огромното пространство, докъдето стигаше погледът му, беше мъртво, сякаш в него не беше стъпвал никога човешки крак, сякаш това не беше планетата, която бе погълнала кораб от класата на „Непобедимият“, с осемдесет души

екипаж, един огромен, опитен покорител на Космоса, способен за част от секундата да развие милиарди киловати мощност, да я превърне в енергетични полета, непробиваеми за каквото и да било материално тяло, да я концентрира в унищожителни лъчи с температура като тази на звездите, които могат да превърнат в пепел планинска верига или да пресушат море. И въпреки това, тук беше загинал подобен стоманен организъм, построен на Земята, плод на многовековен разцвет на технологията, беше изчезнал по неизвестен начин, безследно, без сигнал SOS, сякаш беше се разтворил в тази червена и сива пустош.

„Така изглежда целият континент“ — помисли си той. Помнеше добре. Беше видял отвисоко петната на кратерите и единственото движение, което бодърствуваше между тях — непрестанния, бавен полет на облаците, които влачеха сенките си по безкрайните редици от дюни.

— Активност? — попита той, без да се обръща.

— Нула, нула и две — отговори коленичилият Жордан и се изправи. Лицето му беше зачервено, очите блестяха. Маската променяше гласа му.

„Следователно — по-малко от нищо — помисли Рохан. — Впрочем онези не може да са загинали от непредпазливост, автоматичните индикатори са щели да вдигнат тревога дори никой да не се е бил погрижил за стереотипа на изследванията.“

— Атмосфера?

— Азот 78 процента, аргон 2 процента, въглероден двуокис нула, метан четири процента, останалото кислород.

— Шестнадесет процента кислород!? Сигурен ли си?

— Да.

— Радиоактивност на въздуха?

— Практически равна на нула.

Странна работа. Толкова кислород! Тази новина го възбуди. Той се приближи до робота, който веднага поднесе пред очите му касетката с индикаторите. Може пък да са се опитали да излизат без кислородни апарати — разсъждаваше безсмислено той, защото знаеше, че това е невъзможно. Наистина имало е случаи някой, измъчван повече от другите от глад за въздух, да си свали въпреки заповедта маската, понеже въздухът наоколо изглежда толкова чист, толкова свеж — и да

получи отравяне. Но това може да се случи на един, най-много на двама.

— Готово ли е всичко? — попита той.

— Да.

— Връщайте се!

— А вие?

— Ще остана още малко. Връщайте се! — повтори нетърпеливо. Искаше да бъде вече сам.

Бланк метна на рамо завързаните с ремък дръжки на тубите, Жордан подаде сондата на работа и те бавно се отдалечиха; арктанът шляпаше след тях и в гръб досущ приличаше на маскиран човек.

Рохан отиде при последната дюна. Видя отблизо подалия се от пясъка, разширен в края отвор на емитора, който създаваше защитното силово поле. Не толкова, за да провери дали то е включено, а просто от детинско желание той загреба шепа пясък и я хвърли напред. Полетя една струйка и сякаш срещнала невидимо, наклонено стъкло, се изсипа отвесно върху земята.

Ръцете просто го сърбяха да си свали маската. Познаваше добре това усещане. Да изплюе пластмасовия наустник, да скъса ремъците, да напълни целите си гърди с въздух, да го поеме до самото дъно на дробовете си...

„Размеквам се“ — помисли си той и бавно тръгна към кораба. Кабинката на асансьора чакаше празна с малко затънала в пясъка платформа, а вятърът бе успял по време на неколкоминутното му отсъствие да покрие ламарината ѝ с тънък слой навейн пясък.

В главния коридор на петия сектор той погледна стенния информатор. Командирът беше в звездната кабина. Рохан се отправи нагоре.

— С една дума — идилия? — обобщи астрогаторът думите му. — Никаква радиоактивност, никакви спори, бактерии, плесени, вируси, нищо — само кислород... Пробите във всеки случай трябва да се подържат в хранителна среда...

— Вече са в лабораторията. Може би на другите континенти да се е развил живот — забеляза неубедено Рохан.

— Съмнявам се. Инсолацията извън екваториалната област е слаба; не видяхте ли дебелината на полюсните шапки? Сигурен съм, че там има най-малко осем, ако не и десет километра ледена покривка.

Някакви водорасли, планктони — но защо животът не е излязъл от водата на сушата?

— Трябва да я погледнем тази вода — каза Рохан.

— Рано е да питаме нашите хора, но планетата ми изглежда стара. Едно такова старо яйце трябва да е на около шест милиарда години. Впрочем и слънцето тук доста отдавна е излязло от периода на своето светлинно величие. Вече е почти червена звезда. Да, това, че на сушата липсва живот, те кара да се замислиш. Особен тип еволюция, която не понася сушата. Да, наистина. Това обяснява наличието на кислород, но не и въпроса с „Кондор“.

— Някакви форми на живот, някакви подводни същества, криещи се в океана, на чието дъно са си създали цивилизация — подхвърли Рохан.

Двамата гледаха голямата карта на планетата в проекция на Меркатор, тя беше неточна, защото бе начертана по данните на автоматичните сонди от миналия век. Показваше само релефа на главните континенти и морета, границите на полярните шапки и няколко от най-големите кратери. В мрежата на меридианите и паралелите под осмия градус северна ширина се виждаше заградена с червен кръг точка — мястото, на което бяха кацнали. Астрогаторът отмести нетърпеливо картите.

— Вие сам не вярвате на това — възрази нервно той. — Тресор не може да е бил по-глупав от нас, та да се остави на някакви си там подводни, глупости. Между прочем дори и да съществуваха мислещи водни същества, то първото нещо, което те щяха да направят, щеше да бъде завладяването на сушата. Да кажем, например в скафандри, пълни с вода... Кръгла глупост — повтори той, но не за да смаже окончателно хрумването на Рохан, а защото мислеше вече за нещо друго. — Да постоим тук известно време — реши най-после той и докосна долния край на картата, която с тих шум се нави и изчезна в една от хоризонталните полици на големия шкаф за карти. — Ще почакаме и ще видим.

— А ако не почакаме? — попита Рохан предпазливо. — Ще ги потърсим ли?...

— Рохан, бъдете благоразумен. Шеста звездна година и такива... — астрогаторът потърси подходящото определение, но не го намери и го замести с пренебрежително махване на ръката. — Планетата е от

величината на Марс. Как да го търсим? „Кондор“, де — поправи се той.

— Да, почвата съдържа много желязо... — неохотно призна Рохан.

Действително анализите показаха голям процент железни окиси в пясъка. Фероиндукционните индикатори следователно не стават за нищо. И той замълча, понеже не знаеше какво повече да каже. Беше убеден, че командирът в края на краищата ще намери някакъв изход. Та нали не могат да се върнат с празни ръце, без някакъв резултат. Той чакаше загледан в надвесените, гъсти вежди на Хорпах.

— Честно казано, не вярвам, че четиридесет и осем часа чакане ще ни даде нещо, но уставът го изисква — каза с неочаквано откровен тон астрогаторът. — Седнете, Рохан. Стойте пред мене като угризение на съвестта. Регис е най-идиотското място, което човек може да си представи. Абсолютно безполезно. Не знам защо изпратиха тука „Кондор“ — впрочем, да оставим това, минали работи.

Той замълча. Беше в лошо настроение и както винаги в такива случаи ставаше разговорлив и лесно въвличаше в дискусии, дори и съвсем поверителни, нещо, което винаги криеше опасност, защото той можеше всеки момент да пресече разговора с някоя язвителна реплика.

— С една дума, тъй или иначе, трябва да правим нещо. Знаете ли какво? Я изведете няколко малки фотосонди в екваториална орбита. Но да бъде порядъчно кръгла и ниска. Някъде към седемдесет километра.

— Това е още в пределите на йоносферата — възрази Рохан. — Ще изгорят след няколко обиколки...

— Нека да изгорят. Но преди това ще заснемат, каквото могат. Даже ви съветвам да рискувате на шестдесет километра. Ще изгорят може би още на десетата обиколка, но само снимки от такава височина могат да ни дадат нещо. Знаете ли как изглежда ракетата от сто километра дори и с най-силен телеобектив? В сравнение с нея главичката на карфица изглежда като цял планински масив? И веднага... Рохан!

При този вик навигаторът се обърна на вратата. Командирът хвърли на масата протокола с резултатите от анализите.

— Какво е това!? Каква е тая идиотщина? Кой е писал това?

— Автоматът. За какво става дума? — попита Рохан, като се стараеше да запази спокойствие, защото и той вече беше започнал да

се ядосва. „Ще ми дрънка тука!“ — помисли си той, като нарочно се връщаше бавно при командира.

— Четете. Тук, да, тук.

— „Четири процента метан“ — прочете Рохан. И внезапно сам изтръпна.

— Четири процента метан, нали? А кислород шестнадесет? Знаете ли какво е това? Гърмяща смес! Можете ли да ми обясните, защо не е избухнала цялата атмосфера, когато се спускахме с бороводород?

— Наистина... не разбирам — измърмори Рохан. Изтича бързо при пулта за външен контрол, пусна през всмукващите сонди малко въздух от външната атмосфера и докато астрогаторът се разхождаше зловещо смълчан из командния пункт, той гледаше как анализаторите старателно потракват със стъклените си съдове.

— Е, и какво?

— Същото. Четири процента метан... кислород — шестнадесет — каза Рохан. Изобщо не можеше да разбере как е възможно това, но все пак чувствуваше удовлетворение: Хорпах поне няма да може да го упрекне сега в нищо.

— Покажете! Хм. Метан четири, их, дявол да... добре. Рохан, сондите в орбита, после елате в малката лаборатория. В края на краищата за какво са ни учените. Нека те да си блъскат главите.

Рохан се спусна долу, намери двама ракетни техници и им повтори поръчението на астрогатора. После се върна във втория сектор. Там бяха лабораториите и каютите на специалистите. Той отминаваше една след друга тесните, облицовани с метал врати; на тях имаше табелки с по две букви „Г. И.“, „Г. Ф.“, „Г. Т.“, „Г. Б.“ и редица други. Вратата на малката лаборатория беше широко отворена; wśród монотонните гласове на учените от време на време се издигаше басът на астрогатора. Рохан застана на прага. Тук бяха всички „Главни“ — главният инженер, главният биолог, главният физик, главният лекар и всички технолози от машинното отделение. Астрогаторът седеше, вече без да говори, до електронната програмираща подръчна изчислителна машина, а маслиненомургавият Модерон, скръстил ръце като малко момченце, говореше:

— Не съм специалист по химия на газовете. Във всеки случай това вероятно не е обикновен метан. Енергията на съединяването е

друга; разликата е съвсем малка, но съществува. Влиза в реакция с кислорода само с помощта на катализатор, а дори и тогава едва-едва.

— От какъв произход е този метан? — попита Хорпах, като въртеше кръгообразно палците си.

— Във всеки случай въглеродът в него е от органичен произход. Това е малко, но няма съмнение...

— Има ли изотопи? Каква е възрастта му? Колко е стар този метан?

— От два до петнадесет милиона години.

— Що за разграничение!

— Имахме половин час на разположение. Нищо повече не мога да кажа.

— Доктор Квастлер! Откъде се е взел този метан?

— Не зная.

Хорпах последователно огледа специалистите си. Изглеждаше, че ще избухне, но той внезапно се усмихна:

— Колеги, та вие сте опитни хора. Не от вчера летим заедно. Моля ви за мнение. Какво трябва да направим сега? С какво да започнем?

Понеже никой не бързаше да вземе думата, биологът Юпе, един от малкото, които не се бояха от сприхавостта на Хорпах, каза, като гледаше спокойно командира в очите:

— Това не е обикновена планета от класата субделта 92. Ако беше такава, „Кондор“ нямаше да загине. Понеже специалистите на борда му не бяха нито по-лоши, нито по-добри от нас, единственото нещо, което можем да знаем със сигурност, е, че знанията им са се оказали недостатъчни, за да предотвратят катастрофата. От това трябва да се заключи, че е необходимо да продължим с процедурата от трета степен и да изследваме сушата и океана. Мисля, че трябва да проведем геоложки сондаж, а същевременно да се заемем с местната вода. Всичко друго представлява само хипотеза; не можем да си позволим при такова положение този лукс.

— Добре. — Хорпах стисна челюсти. — Сондирането в района на силовото поле не е проблем. С това ще се заеме доктор Новик.

Главният геолог кимна с глава.

— Що се отнася до океана... на какво разстояние е брегът, Рохан?

— На около двеста километра... — каза навигаторът, без да се учуди на факта, че командирът знае за неговото присъствие, макар и да не го е видял: Рохан стоеше на няколко крачки зад него, близо до вратата.

— Малко е далече. Но няма да вдигаме вече „Непобедимият“. Ще вземете толкова хора, колкото намерите за добре, Рохан. Фицпатрик, и още някой океанолог и шест енергоботи за резерва. Ще отидете с тях на брега. Ще действувате защитени от силовото поле; никакви екскурзии в морето, никакво гмуркане. И не мъчете много автоматите — и без това нямаме толкова много. Ясно ли е? Тогава можете да започвате. Аха, още нещо. Местната атмосфера става ли за дишане?

Лекарите започнаха да си шепнат.

— По принцип да — каза най-после Стромонт, но сякаш не беше съвсем убеден.

— Какво значи „по принцип“? Може ли да се диша или не?

— Такова количество метан не е без значение. След известно време ще настъпи пресищане на кръвта и това може да даде слаби симптоми в мозъка. Замайване... но чак след час, а може би и след няколко часа.

— Ще свърши ли работа един всмукател на метан?

— Не, астрогаторе. Тоест — нямаме сметка да строим всмукатели, защото ще трябва често да ги сменяваме, а освен това процентът на кислород си е все пак нисък. Аз лично съм за кислородните апарати.

— Хм. А другите?

Вит и Елджърн кимнаха с глава. Хорпах стана.

— В такъв случай започваме, Рохан! Какво става със сондите?

— Сега ще ги изстреляме. Може ли да проверя орбитите им, преди да тръгна?

— Може.

Рохан излезе, като остави след себе си глъчката в лабораторията. Когато влезе в командния пункт, слънцето тъкмо залязваше. Краят на диска му беше така тъмен, че се преливаше във виолетов пурпур и изрязваше на хоризонта с неестествена яснота назъбените контури на един кратер. Гъсто обсипаното със звезди в тази част на галактиката небе изглеждаше някак неимоверно увеличено. Все по-ниско

проблясваха големите съзвездия и поглъщаха тънещата в прах пустиня. Рохан се свърза с носовия катапулт за спътници. Точно се готвеха да изстрелят първата двойка фотоспътници. Следващите щяха да излетят след един час. На следващия ден дневните и нощни снимки на двете полукълба на планетата би трябвало да дадат изображението на целия екваториален пояс.

— Минута тридесет и седем... азимут седем. Насочвам... — повтаряше напевният глас от високоговорителите.

Рохан завъртя копчето и обърна креслото към контролната таблица. Никому не би признал това, но наистина го забавляваше играта на светлините при изстрелването на сонди в околопланетна орбита. Най-напред светваха рубинените, белите и сините контролни лампички на боостера. После започна да мърмори стартовият автомат. Когато потракването му спря внезапно, целият корпус на кораба леко потрепера. Същевременно пустинята в екраните се озари от фосфорен блясък. С тънко, неимоверно напрегнато свистене миниатюрният снаряд излетя от носовия катапулт, като заля кораба-майка с поток от пламъци. Блясъкът на отдалечаващия се боостер потрепваше по гребените на дюните, докато изгасна съвсем. Сега вече изобщо не се чуваше малката ракета, но затова пък цялата таблица трепна в светлинна треска. Припряно изскачаха от мрака дългите светлини на балистичния контрол, утвърдително им мигаха перлените лампички на дистанционното управление, после се показаха, наподобяващи пъстро украсени елхи, сигнали за поредното отделяне на изразходваната степен и накрая над целия този светлинен мравуняк заблестя бял, чист четириъгълник — знак, че спътникът е влязъл в орбита. В средата на неговата блестяща като сняг повърхност се появи сиво островче и треперейки, се превърна в числото 67. Това беше височината на полета. Рохан провери елементите на орбитата, но и перигеят, и апогеят се вместиха в предварително определените граници. Нямаше какво вече да прави тук. Той погледна стенния часовник, който показваше осемнадесет часа, след това погледна по-актуалния в момента часовник за местното време — беше единадесет през нощта. Затвори за момент очи. Радваше се на експедицията към океана. Обичаше да действа сам. Беше сънен и гладен. Известно време се колебаеше дали да вземе освежаваща таблетка. Но реши, че само вечерята е достатъчна. Като ставаше, той усети, че е много изморен,

това го учуди и самото учудване го освежи малко. Слезе долу в столовата. Там бяха вече неговите нови хора — двама водачи на транспортъори с въздушна възглавница; един от тях беше Ярг, когото той обичаше за неизменно доброто му настроение, там беше и Фицпатрик с двама колеги, Броза и Кехлин; всички те привършваха вечерята си, а Рохан току-що бе поръчал гореща супа и извадил от стенния подавач хляб и бутилка безалкохолна бира. Той носеше всичко това върху една табла на масата и когато подът леко потрепера. „Непобедимият“ беше изстрелял следващия спътник.

Командирът не им позволи да пътуват през нощта. Те потеглиха в пет часа местно време преди изгрев-слънце. Продиктуваният от необходимостта ред на придвижване и неприятната му мудност ги караха да наричат този тип строй погребално шествие. В началото и в края бяха енергоботите, които охраняваха с елипсовидно силово поле всички машини — всъдеходите с въздушни възглавници, танкетките с радиостанции и радари, кухните, транспортъора със самосглобяваща се херметична жилищна кабина и малкия гъсеничен лазер за пряко поразяване, наричан в корабния жаргон шило. Рохан се беше качил заедно с трима учени в първия енергобот, там беше доста неудобно, защото нямаше достатъчно място за тримата, но поне имаха чувството, че пътуват горе-долу нормално. Скоростта трябваше да се изравни с тази на най-бавната машина в шествието — енергобота. Пътуването не представляваше изтънчено удоволствие. Веригите ръмжаха и цвилеха в пясъка, турбинните мотори виеха подобно на комари, големи като слонове; точно зад гърба им от предпазната решетка се изливаше въздушното охлаждане, а целият енергобот се движеше като тежък шлеп в развълнувано море. Черната игла на „Непобедимият“ бързо се скри зад хоризонта. Известно време те се движеха в полегатите лъчи на студеното, кървавочервено слънце през еднообразната пустиня; постепенно пясъкът започна да намалява, от него започнаха да се подават коси скални плочи, които се налагаше да заобикалят. Кислородните маски и воят на моторите не подтикваха към разговор. Внимателно наблюдаваха хоризонта, но изгледът беше все един и същ — грамади от скали, големи изветрели каменни блокове, на едно място равнината премина в наклон и те се спуснаха в една плитка долина, където течеше малък, полупресъхнал поток, чиято вода блестеше от червеното отражение на зората. Наносите, които се разстилаха на

пластове по двата бряга на потока, свидетелствуваха, че понякога оттук преминават големи количества вода. Спряха се за момент, за да изследват водата. Тя беше съвсем чиста, доста твърда, съдържаше железни окиси и следи от серни съединения. Продължиха нататък, но вече с малко по-голяма скорост, защото гъсениците започнаха да пълзят плавно по каменистата почва. На запад се издигаха малки възвишения. Последната машина поддържаше постоянна връзка с „Непобедимият“, антените на радарите се въртяха, радаристите чакаха пред екраните и поправяйки от време на време слушалките си, дъвчеха филии концентрат; понякога изпод колите с въздушна възглавница изхвърчаше камък, сякаш беше грабнат от малък смерч, и подскачаше като внезапно оживял нагоре по чакъла. После пътят им бе преграден от полегати възвишения, плешиви и голи по върховете. Без да спират, те взеха няколко проби и Фицпатрик извика на Рохан, че кремъчната почва е от органичен произход. И накрая, когато се показа черно-синята линия на водното огледало, те намериха и варовици. Спускаха се към брега, тракайки по малките плоски камъчета. Горещият дъх на машината, скърцането на гъсениците и виенето на турбините изведнъж утихна в момента, когато достигнаха на сто метра от океана, който отблизо изглеждаше зеленикав и съвсем земен на вид. Сега трябваше да се извърши сложна маневра, тъй като, за да се защити работната група със силово поле, трябваше челният енергобот да навлезе във водата на доста голяма дълбочина. Най-напред машината беше херметизирана и после тя се потопи във вълните, насочвана от друг енергобот, като ги пресичаше и разбиваше, докато се превърна в едва забележимо тъмно петно в дълбочините; едва тогава по даден от централата сигнал потопеният колос издигна над повърхността емитора на Дирак и когато полето бе включено и покри с невидимото си полукълбо част от брега и крайбрежните води, започнаха истинските изследвания.

Океанът беше по-малко солен от земните; но анализите не дадоха никакви сензационни резултати. След двучасова работа знаеха горе-долу толкова, колкото и в началото на изследванията. Тогава изпратиха в открито море две телесонди с дистанционно управление и започнаха да следят от централния телевизионен пост полета им. Ала чак когато те се отдалечиха зад хоризонта, сигналите им донесоха първата съществена информация. В океана живееха никакви

организми, прилични по форма на костноскелетните риби. При вида на сондите обаче те се пръсваха със страхотна бързина, търсейки спасение в дълбочините. Ехолотите установиха, че дълбочината на океана в мястото, където бяха срещнати живи същества, е сто и петдесет метра.

Броза упорито твърдеше, че трябва да получи поне една такава риба. Започнаха да ловят, сондите преследваха потъващите в зеления мрак сенки и стреляха с електричен разред, но тези така наречени риби маневрираха с невероятна ловкост. Едва след многократни изстрели една от тях беше улучена. Сондата, която я хвана с клещите си, беше веднага върната на брега, а Кехлин и Фицпатрик манипулираха с другата — взимаха проби от влакънцата, които се издигаха от дъното върху вълните; бе им се сторило, че това са някакъв местен тип водорасли. Накрая те изпратиха сондата на самото дъно, на дълбочина двеста и петдесет метра. Силното течение на дъното много затрудняваше насочването на сондата, като я тласкаше непрекъснато към грамадите от подводни камъни. Все пак те успяха накрая да съборят няколко от тях; под тяхното прикритие, както правилно беше предположил Кехлин, имаше цяла колония гъвкави четковидни създания.

Когато и двете сонди се върнаха в силовото поле и биолозите се хванаха на работа в сглобената междуременно кабина, където вече можеха да свалят омръзналите им маски, Рохан, Ярг и останалите пет души имаха възможност да хапнат първата топла храна.

Времето до вечерта прекараха в събиране на минерални проби, в изследване на радиоактивността по дъното, в измерване на инсолацията и стотици такива уморителни занимания, които обаче трябваше да се извършат съвестно, дори педантично, за да дадат значителни резултати. Привечер всичко, което можеше да се извърши, беше вече извършено и Рохан можеше с чиста съвест да пристъпи към микрофона, когато от „Непобедимият“ го извика Хорпах. Океанът беше пълен с живи организми, които обаче, всички без изключение, избягваха крайбрежната зона. Дисекцията на рибата не показва нищо особено. Еволюцията на планетата, според предварителните изчисления продължаваше от стотици милиони години. Бяха открити големи количества зелени водорасли, което от своя страна обясняваше наличието на кислород в атмосферата. Делението на живите организми

на растения и животни беше типично; типични бяха също скелетните конструкции на гръбначните. Единственото нещо у хванатата риба, за което учените не знаеха еквивалент на Земята, беше особенният сетивен орган, реагиращ дори на съвсем малки промени в силата на магнитните полета. Хорпах заповяда на целия екип да се върне веднага и в края на разговора каза, че има новини: по всяка вероятност е открито мястото, където е кацнал изчезналият „Кондор“.

Въпреки протеста на биолозите, които твърдяха, че и няколко седмици няма да им стигнат за изследванията, кабината беше демонтирана, моторите пуснати и колоната потегли на северозапад. Рохан не можеше да съобщи на другарите си никакви подробности относно „Кондор“, защото сам не знаеше нищо. Искаше му се да стигне колкото се може по-бързо на кораба, защото смяташе, че командирът ще му повери следваща задача, която може би щеше да бъде по-богата на открития. Разбира се, сега най-напред би трябвало да се изследва предполагаемото място за кацане на „Кондор“. Рохан използваше пълната мощност на машините и завръщането им беше съпроводено от още по-ужасния шум на разтрошаваните от гъсениците камъни. С настъпването на тъмнината бяха запалени големите фарове на машините; това беше една необикновена и дори страшна гледка — от време на време подвижните снопове светлина изтръгваха от мрака безформени, привидно движещи се силуети на великани, които се оказваха само скали — свидетели на миналото, последни остатъци на разядена от ерозията планинска верига. Няколко пъти им се наложи да спрат пред дълбоки, зейнали в базалта пукнатини. Но накрая, късно след полунощ, те видяха осветения от всички страни като на парад, проблясващ отдалече като метална кула корпус на „Непобедимият“. В целия периметър на силовото поле се движеха на всички страни върволици от машини; стоваряха припаси, гориво, хората стояха на групи край пандуса в ослепителната светлина на прожекторите. Още отдалече се чуваше шумът на това мравешко движение. Над разлюлените снопове светлина се издигаше мълчаливият корпус на кораба, по който играеха бляскави петна. Небесносини светлини означиха мястото, където щеше да бъде отворено силовото поле, и покритите с дебел пласт ситен прах машини една след друга навлязоха в кръглото защитено пространство. Рохан, още преди да скочи на

земята, извика един от застаналите наблизно — беше познал, че това е Бланк — и го попита какво е станало с „Кондор“.

Но боцманът не знаеше нищо за откритието. Рохан не научи много от него. Преди да изгорят в по-гъстите слоеве на атмосферата, четирите спътника изпратили единадесет хиляди снимки по радиото, които били наслагвани по реда на постъпването си върху специални, обработени с химикали плочи в картографската кабина. За да не губи време, Рохан извика техника на картографите Ерат при себе си и докато взимаше душ, го разпитваше за всичко, което е станало на кораба. Ерат беше един от тези, които търсеха „Кондор“ на получената фотограма. Това зърно от стомана в океана от пясък търсеха около тридесет души едновременно; освен планетолозите за тази цел бяха мобилизирани и картографите, радарооператорите и всички пилоти на кораба. Цяло денонощие те преглеждаха на смени приемания фотоматериал, като отбелязваха координатите на всеки по-подозрителен пункт на планетата. Но новината, която командирът беше съобщил на Рохан, се бе оказала погрешна. За кораб бяха взели един изключително висок скален стълб, защото сянката му беше удивително подобна на тези, които обикновено хвърлят ракетите. И така още нищо не се знаеше за съдбата на „Кондор“. Рохан искаше да се яви пред командира, но той беше отишъл да почива. Тогава Рохан отиде в каютата си. Въпреки умората дълго не можа да заспи. А когато сутринта стана, началникът на планетолозите Балмин му предаде, че командирът е заповядал целият събран материал да се предаде в главната лаборатория. В десет часа сутринта Рохан усети такъв глад — още не беше закусвал, — че отиде в малката столова за радарооператорите на втория сектор; и тук в момента, когато допиваше на крак кафето си, го намери Ерат.

— Какво, намерихте ли го? — каза той, като видя възбуденото лице на картографа.

— Не. Но намерихме нещо по-голямо. Елате веднага — астрогаторът ви вика...

На Рохан се стори, че остъкленият цилиндър на асансьора пълзи неимоверно бавно. В затъмнената кабина беше тихо, чуваше се само шумът на електрическите ретранслатори, а от подаващия механизъм на апаратурата се появяваха все нови и нови, лъскави от влага снимки, но никой не им обръщаше внимание. Двама техници извадиха от стенната

клапа един уред от типа на епидиаскопите и загасиха светлината в момента, когато Рохан отвори вратата. Той различи белеещата се всред останалите глава на астрогатора. В следния миг спуснатият от тавана екран заблестя като сребро. Всички бяха затаили дъх и Рохан се приближи колкото беше възможно по-близо до голямата, светла плоскост. Снимката не беше от най-добрите, при това беше черно-бяла; край дребните, безредно пръснати кратери се открояваше голо плато, което от едната страна свършваше така равно, сякаш беше отрязано с гигантски нож; това беше бреговата линия, защото останалата част на снимката бе изпълнена с еднообразния тъмен цвят на океана. На известно разстояние от тази стръмна пропаст се простираше мозайка от не особено ясни форми, покрити на две места от облачни ивици и техните сенки. Но и без това нямаше никакво съмнение, че странната формация с неясни детайли не е от геологичен произход. „Град...“ — възбудено помисли Рохан, но не го каза гласно. Всички продължаваха да мълчат. Техникът на епидиаскопа напразно се опитваше да нагласи картината на фокус.

— Имаше ли смущения при приемането? — разнесе се във всеобщата тишина спокойният глас на астрогатора.

— Не — отвърна от тъмнината Балмин. — Приемането беше чисто, но това е една от последните снимки на третия спътник. Осем минути след като го изпратихме, той престана да отговаря на сигналите. По всяка вероятност снимката е била направена, когато обективите са били вече повредени от повишаващата се температура.

— Асцензията на камерата над епицентъра не е била по-голяма от 70 километра — додаде друг глас, който принадлежеше, както се стори на Рохан, на един от най-способните планетолози, Малте. — А откровено казано, петдесет и пет до шестдесет километра по моя преценка... Моля, погледнете... — Фигурата му заслони част от екрана. Той притисна към картината прозрачен, пластмасов шаблон, с изрязани на него кръгчета, и го постави последователно върху няколко кратера в другата половина на снимката. — Те са много по-големи, отколкото на другите снимки. Впрочем — додаде той — това няма особено значение. Така или иначе...

Той не довърши, но всички разбраха какво искаше да каже: че точността на снимката незабавно ще бъде проверена, понеже те ще изследват тази част на планетата. Известно време продължаваха да

гледат картината на екрана. Рохан не беше вече така сигурен, че картината на екрана е град или развалини от град. За това, че геометрически правилните развалини отдавна вече са напуснати, свидетелствуваха тънките като чертички вълнообразни сенки на дюните, заградили от всички страни сложните форми, някои от които почти бяха затънали в пясъчния разлив на пустинята. Освен това геометричната констелация на тези развалини беше разделена на две неравни части от разширяваща се в посока към сушата черна, зигзагообразна линия — сеизмично разпукване, което беше разцепило на две някои от големите „сгради“. Съвсем ясно личеше как една от тях се е срутила и се е закачила с единия си край за отсрещния бряг, образувайки нещо като мост.

— Дайте светлина — чу се гласът на астрогатора. Когато стана светло, той погледна циферблата на стенния часовник. — Старт след два часа.

Разнесоха се смутени гласове: най-енергично протестираха хората на главния биолог, които бяха достигнали в пробното сондиране на двеста метра под повърхността. Хорпах даде знак с ръка, че няма да има никаква дискусия.

— Всички машини се връщат на борда. Да се дадат на съхранение получените материали. Прегледът на снимките и останалите анализи ще се провеждат нормално. Къде е Рохан? А, тука ли сте? Добре. Чухте ли какво казах? След два часа всички хора трябва да са на стартовите си места.

Операцията по завръщането на разтоварените машини се провеждаше бързо, но акуратно. Рохан остана глух към молбите на Балмин, който го молеше да го остави да продължи сондажа с още петнадесет минути.

— Чухте ли какво каза командирът — той поглеждаше ту вляво, ту вдясно и подканваше монтажниците, които на големи самоходни кранове се приближаваха към изкопаните ровове. Една след друга сондажните апаратури, временните решетъчни платформи и контейнерите с гориво пътуваха към товарните отвори; когато вече само разровената почва свидетелствуваше за извършената работа, Рохан заедно със заместник главния инженер Вестергард обиколи за всеки случай мястото на изоставените разкопки. После хората изчезнаха във вътрешността на кораба. Едва тогава се раздвижиха

пясъците в далечния периметър, извиканите по радиото енергоботи започнаха да се връщат в редица, да се скриват в кораба, който после прибра под плочите на бронята пандуса и отвесната конструкция на асансьора, остана за миг неподвижен и после металическото свистене на сгъстения въздух, който продухваше дюзите, заглуши виенето на вятъра. Кълба прах скриха кърмата, в тях трепна зелено сияние и се смеси с червената светлина на слънцето; нестихващи гръмотевици разтърсваха пустинята и се връщаха отразени от скалните стени като многократно ехо; корабът бавно се издигна във въздуха и като остави зад себе си обгорен кръг върху скалите, остъклени дюни и парчета кондензирана материя, увеличавайки скоростта си, изчезна във виолетовото небе. Дълго след това, когато и последната следа от неговия път, означен от белезникава струя пари, се разсея в атмосферата, а подвижните пясъци бяха започнали да покриват голата скала и да изпълват изоставените разкопки, от запад се появи тъмен облак. Като летеше ниско, той се разля, разтегли се, обгърна с кълбата си мястото на кацането и увисна неподвижно. Остана така известно време. Когато слънцето започна силно да клони на запад, от облака заваля над пустинята черен дъжд.

ВСРЕД РАЗВАЛИНИТЕ

„Непобедимият“ се спусна на старателно избрано място, почти на шест километра северно от външната граница на така наречения „град“. „Градът“ се виждаше доста добре от командния пункт. Впечатлението, че това са изкуствено издигнати конструкции, беше сега по-силно, отколкото когато гледаха снимката на спътника-фотосонда. Ръбести, обикновено по-широки в основата, отколкото на върха, с различна височина, възчерни, на места лъскави като метал, те се простираха в продължение на много километри; но дори и с най-силен бинокляр не можеха да се различат добре техните детайли; изглеждаше само, че по-голямата част от постройките е надупчена като решето.

Този път още не беше престанало металическото звънтене на изстиващите дюзи, когато от вътрешността на кораба се подаде пандусът и клетката на асансьора и корабът се обгради с кръг от енергоботи, но това не беше всичко. На едно място, което се намираще точно срещу „града“ (отдолу той не се виждаше поради малките възвишения), се събра вътре в силовото поле група от пет всъдехода, към които се присъедини двойно по-голям от тях, приличен на апокалиптичен бръмбар, подвижен антимаериомет.

Командир на оперативната група беше Рохан. Той стоеше изправен в отворената куличка на първия всъдеход и чакаше да бъде отворен по заповед от борда на „Непобедимият“ проход през силовото поле. Два инфоробота от двата съседни хълма изстреляха няколко незагасващи зелени ракети и означиха пътя, а построената в две редици колона, начело с всъдехода на Рохан, потегли напред.

Машините свиреха басово с моторите си, фонтани пясък излитаха изпод балонните колела на гигантите, отпред, на двеста метра пред челния всъдеход, носейки се над повърхността на земята, се движеше роботът-разузнавач. Той приличаше на плоска чиния с бързоподвижни пипалца, а въздушните струи, които изхвърляше под себе си, раздухваха върховете на дюните, сякаш той, минавайки над

тях, палеше по върховете им невидими огньовете. Вдигнатият от колоната прах дълго се виеше в почти неподвижния въздух и след като тя отмина, означаваше пътя ѝ с червеникава, кълбеста ивица. Сенките на машините ставаха все по-дълги; клонеше към залез. Колоната заобиколи изпречилия се на пътя ѝ, почти напълно засипан кратер и след двадесет минути достигна първите развалини. Там вече нейният строй се обърка. Три всъдехода с автоматично управление се отделиха и означиха с ярки, сини светлини, че е включено локалното силово поле. Две други машини, управлявани от хора, потеглиха в подвижното прикритие. Петдесет метра зад тях крачеше на високите си присвити крака огромният антиматериомет. На едно място, след като прекрачи засипана купчина от накъсани сякаш метални въжета и телове, колоната се принуди да спре, защото единият му крак потъна през пясъка в някаква невидима пукнатина. Два арктана скочиха от всъдехода на командира и освободиха пленения колос. След това колоната продължи пътя си.

Това, което бяха нарекли град, всъщност изобщо не приличаше на земните селища. Потънали на неизвестна дълбочина в подвижните дюни, тъмните масиви с четковидна, сякаш наежена повърхност не приличаха на нищо, което са виждали човешките очи. Тези съоръжения с неопределени форми се издигаха на няколко етажа. Нямаха прозорци, врати, дори стени, едни изглеждаха като навълнени, взаимно проникващи се в много посоки, извънредно заплетени мрежи, с надебелявания в местата на свързване; други пък напомняха сложни пространствени арабески, които биха се получили от плътно слепване на медени пити или решетата с триъгълни или петоъгълни отвори. Във всеки по-голям елемент и във всяка достъпна за погледа плоскост можеше да се открие известен тип закономерност, не тъй еднородна като в кристала, но без съмнение със своя повтарящ се определен ритъм, макар на много места да го прекъсваха следи от разрушения. Някои конструкции, построени сякаш от нацепени в ъглести форми и плътно сраснали клони, бяха произволно разперени в различни посоки като дървета или храсти: те или представляваха част от дъга, или две навити в противоположна посока спирали; стърчаха вертикално в пясъка; срещаха се обаче и наведени, наподобяващи рамената на подвижен мост плоскости. Ветровете, които духаха главно от север, бяха натрупали на всички водоравни плоскости и по полегатите

наклони подвижен пясък, така че много от тези развалини приличаха на широки пирамиди с пресечени върхове. Отблизо обаче привидно гладката повърхност издаваше истинския си вид; система от храстовидни островърхи пръти, летви, на места заплетени до такава степен, че пясъкът се задържаше върху тях. На Рохан се стори, че това са някакви кубически и пирамидални остатъци от скали, обраснали с мъртва и изсъхнала растителност. Но и това впечатление се разсейваше от няколко крачки разстояние: защото в хаоса на унищожението се проявяваше една закономерност, чужда на живите организми. Развалините не бяха обикновени, монолитни, защото можеше да се погледне в тях през пролуките в металния гъсталак, не бяха също празни, защото той ги изпълваше от край до край. Отвсякъде лъхаше мъртвило и пустота. Рохан си помисли за антиматериомета, но употребата на сила беше безсмислена, след като сградите бяха без вътрешни помещения и те не би имало къде да влязат. Вихърът гонеше между високите бастиони облаци прах. Симетричните мозайки от тъмнеещи отвори се изпълваха с пясък, който се изсипваше на струи и се събираше в основата в стръмни конуси като миниатюрни лавини. Непрестанното шумолене, с което той се ронеше, ги съпровождаше из целия път. Въртящите се антени, маховите дула на крачещите Гайгери, ултразвуковите микрофони и индикаторите за излъчванията мълчаха. Чуваше се само хрущенето на пясъка под колелата и прекъснатото виене на форсиращите мотори, когато машините променяха строя си на завоите, колоната ту потъваше в дълбоката хладна сянка на отминаващите колоси, ту отново изпълзяваше на осветения в червено пясък.

Най-после тя достигна една тектонична пукнатина. Това беше широка сто метра пропаст, като някаква привидно бездънна паст, без съмнение много дълбока, защото водопадите от пясък, които вятърът непрестанно събаряше в нея, не бяха я запълнили. Колоната спря и Рохан изпрати на другата страна летящия робот-разузнавач. Наблюдаваше на екрана това, което роботът забелязваше с телевизионните си обективи, но картината продължаваше да си бъде такава каквато я знаеха. Разузнавачът беше извикан обратно след един час и след като се присъедини към групата, Рохан се посъветва с Балмин и физика Гралев, които пътуваха в неговата машина, и реши да бъдат прегледани по-основно няколко от развалините.

Най-напред опитаха да установят с ултразвуковите сонди колко е дебел слой от пясък по „улиците“ на мъртвия „град“. Това беше трудна работа. Резултатите от отделните сондажи бяха различни, може би поради това, че основната скала беше претърпяла вътрешна декристализация от сътресението при грамадното разпукване. Това огромно коритообразно хлътване на терена, изглежда, беше изпълнено с пясъчен слой от седем до дванадесет метра. Колоната се насочи на изток към океана и след единадесеткилометров, лъкатушеш път между възчерните развалини, които ставаха все по-ниски и все по-малко се издигаха над пясъка, докато изчезнаха съвсем, тя достигна до голи скали. Спряха се на края на скалата, която беше толкова висока, че шумът на разбиващите се в подножието ѝ вълни достигаше горе като едва доловим шепот. Поясът гола, очистена от пясък, неестествено гладка скала се простираше по цялата брегова линия, издигаше се на север в няколко планински върха, които със застинали скокове се спускаха към огледалото на океана.

Зад тях остана „градът“ — който сега се виждаше като черен силует с правилни контури, потънал в червеникава мъгла. Рохан се свърза с „Непобедимият“, предаде на астрогатора получените информации, практически равни на нула, и цялата колона, като продължаваше да спазва всички правила за безопасност, се върна в развалините.

По пътя им се случи малко произшествие. Крайният ляв енергобот, вероятно поради малка грешка в курса, прекалено разшири площта на силовото поле и закачи края на наклонената към него остроръбеста слоеста постройка. Свързаният с показателя за приеманата мощност на полето антимаериомет, който беше програмиран от някой на автоматично поразяване в случай на атака, изтълкува скока на приеманата мощност като явен сигнал, че някой се опитва да пробие силовото поле и даде изстрел в безобидната развалина. Цялата горна част на наклонената „постройка“ с големина на земен небостъргач изгуби мръсночерния си цвят, нажежи се и ослепително заблестя, за да се превърне в следващата част от секундата в порой от врящ метал. Нито една прашичка не падна върху колоната, защото пламтящите парчета се плъзгаха по повърхността на невидимия купол на силовото поле. Преди да стигнат пясъка, те се изпаряваха от термичния удар. Веднага обаче настъпи, предизвикано

от аниhilацията, рязко повишаване на радиоактивността. Гайгерите автоматично включиха тревога и Рохан, като псуваше и обещавахе да пребие този, който е програмирал апаратурата, изгуби сума време, докато отмени тревогата и отговори на „Непобедимият“, където бяха забелязали блясъка и веднага бяха попитали за причината.

— Засега знаем само, че това е метал. Вероятно е стомана с примес от волфрам и никел — каза Балмин, който, без да се обезпокои от настъпилата суматоха, беше използвал случая да направи спектрален анализ на пламъците, които обхванаха развалините.

— Можете ли да определите възрастта? — попита Рохан, като изтриваше ситния пясък, полепнал по ръцете и лицето му.

Извитата от горещината оцеляла част на развалината беше останала вече зад тях; висеше като строщено крило над пътя, по който бяха минали.

— Не. Мога да кажа, че са страшно стари. Страшно стари — повтори той.

— Трябва да изследваме това по-подробно... И няма да искам разрешение от стария — додаде Рохан с внезапна решителност в гласа.

Те се спряха при един сложен обект, съставен от няколко централно свързани разклонения. В силовото поле се отвори проход, означен с две светлини. Отблизо всичко правеше впечатление на хаос. Фасадата на сградата беше построена от триъгълни плочи, покрити с телени „четки“; отвътре плочите се крепяха от система пръти, дебели като клони; на повърхността те бяха горе-долу подредени, но вътре, където се опитваха да погледнат, като осветяваха със силни прожектори, гората от пръти се разклоняваше на всички страни от дебелите възлови сплитания, отново се събираше, а всичко това заедно приличаше на гигантска телена плетеница от милиони натрупани кабели. Опитите да открият в тях следи от електрически ток, поляризация, остатъчен магнетизъм или радиоактивност не дадоха никакъв резултат.

Зелените светлини, с които бе означен проходът в силовото поле, мигаха неспокойно. Вятърът свистеше, тласканите в стоманения гъсталак въздушни маси издаваха невероятни звуци.

— Какво може да значи тази идиотска джунгла!

Рохан изтри от лицето си прилепналия към запотената кожа пясък. Двамата с Балмин стояха на заобиколения от нисък парапет

летящ разузнавач, който висеше заедно с тях на двадесетина метра над „улицата“, по-скоро над покрития с дюни триъгълен „площад“ между две съединени развалини. Далеч, някъде долу, бяха техните машини и малките като детски играчки хора, които гледаха с вдигнати глави.

Разузнавачът кръжеше. Минаха над покрити с ръбести остриета от възчерен метал повърхност, тя беше неравна, разкъсана, на места покрити с онези триъгълни плочи, които обаче не лежаха на една плоскост; наклонът им нагоре и встрани позволяваше да се надзърне в пълната с тъмнина вътрешност. Гъсталакът от преплетени прегради, пръти, многослоести вдлъбнатини беше такъв, че светлината на слънцето не можеше да проникне, а и лъчите на прожекторите тънеха безсилно в него.

— Какво мислите, Балмин, какво може да е това? — повтори Рохан.

Беше ядосан. Челото му се беше зачервило от постоянното триене, кожата го болеше, а очите му лютяха; след няколко минути трябваше да предаде следващия рапорт на „Непобедимият“, а не можеше дори да намери думи, за да опише това, пред което се намираше.

— Не съм ясновидец — отвърна ученият. — Не съм дори археолог. Впрочем струва ми се, че археолог също нищо няма да ви каже. Мисля... — и той замълча.

— Говорете де!

— Не ми прилича на жилищна конструкция. На развалини от жилища на каквито и да било същества, разбирате ли? Ако това изобщо може да се сравни с нещо, то трябва да се сравни с машина.

— С машина ли? Но с каква? С информационна? Може би това е било някакъв вид електронен мозък?...

— Май и вие сам не вярвате в това... — отвърна флегматично планетологът.

Роботът се измести встрани, като все още почти допираше прътите, които стърчаха безредно между разкривените плочи.

— Не. Тук не е имало никакви електрически вериги. Къде са ви съпротивленията, изолаторите, екраните?

— Може да са били леснозапалими. Може би ги е унищожил огън. Та нали това е все пак развалина — отвърна неуверено Рохан.

— Възможно е — неочаквано се съгласи Балмин.

— Тогава какво да кажа на астрогатора?

— Най-добре покажете му директно по телевизията цялата тази бъркотия.

— Това не е било град... — каза внезапно Рохан, сякаш бе обобщил в мислите си всичко, каквото бе видял.

— Не е, по всяка вероятност не е — потвърди планетологът. — Във всеки случай не такъв, какъвто можем да си представим ние. Тук не са живели нито човекоподобни същества, нито такива, които поне малко да приличат на тях. А животът в океана е съвсем близък до земния. Следователно и на сушата би било логично да има такъв живот.

— Да. Непрекъснато мисля за това. Никой от биолозите не иска да говори по този въпрос. Какво мислите вие?

— Не искат да говорят, защото цялата тази история изглежда невероятна: сякаш нещо тук не е допуснало живота на сушата... Сякаш нещо му е попречило да излезе от водата...

— Такава причина е могла да се появи един-единствен път, например избухването на съвсем близката свръхнова. Нали знаете, че дзета Лира е била нова преди няколко милиона години. Може би твърдото излъчване е погубило живота на континентите, а организмите по дъното на океана да са оцелели.

— Ако излъчването е било такова, каквото казвате, щяха и до днес да останат следи от него. А пък радиоактивността на почвата е дори много ниска за тази част от галактиката. А освен това през тия няколко милиона години еволюцията отново щеше да отиде напред; разбира се, нямаше да има никакви гръбначни, а само примитивни крайбрежни организми. Забелязахте ли, че брегът е напълно мъртъв?

— Забелязах. Това наистина ли има толкова голямо значение?

— Решаващо. Животът по правило възниква най-напред в крайбрежните плитчини и едва тогава слиза в дълбочините на океана. Не е възможно тук да е станало иначе. Нещо го е изпъдило. И ми се струва, че не го пуска да се върне до днес.

— Защо?

— Защото рибите се страхуват от сондите. На планетите, които познавам, някои животни не се боят от апаратите — никога не се боят от нещо, което не са виждали.

— Искате да кажете, че те вече са виждали сонди?

— Не знам какво са виждали. Но защо им е магниточувствителното сетиво?

— Това е една глупава история! — измърмори Рохан.

Той гледаше накъсаните фестони метал, надвеси се през парапета — закривените черни краища на прътите трепереха във въздушната струя, която изпускаше роботът. Балмин с дълги клещи отчупваше един след друг подаващите се от тунелния отвор телове.

— Ще ви кажа нещо — каза той. — Тук не е имало дори висока температура, никога не е имало, защото металът щеше да се окисли. Следователно и вашата хипотеза за пожар отпада...

— Тук се разбива всяка хипотеза — измърмори Рохан. — Освен това не виждам каква връзка може да има между тази шантава джунгла и изчезването на „Кондор“. Та това е абсолютно мъртвило.

— Не винаги е било така.

— Преди хиляда години, да, но не и преди няколко години. Няма какво да търсим повече тук. Да се връщаме долу.

И те замълчаха, а машината се спусна срещу зелените сигнални знаци на експедицията. Рохан поръча на техниците да включат телекамерите и да предадат данни за положението на „Непобедимият“.

Сам той се затвори в кабината на главния транспортър с учените. Като продухаха с кислород миниатюрното помещение, те започнаха да ядат сандвичи и да пият кафе от термосите. Над главите им пламтеше тръбообразната лампа. На Рохан му беше приятна нейната бяла светлина. Червеният ден на планетата беше почнал вече да му омръзва. Балмин плюеше, защото докато дъвчеше, пясъкът, който подло се беше набил в наустника на маската, скърцаше в зъбите му.

— Това ми напомня нещо... — неочаквано се обади Гралев, като завинтваше капака на термоса си. Черните му гъсти коси блестяха в светлината на лампата. — Бих ви разказал. Но при условие, че няма да го приемете съвсем сериозно.

— Ако изобщо ти напомня нещо, това е вече много — отвърна Рохан с пълна уста. — Казвай, какво ти напомня?

— Не нещо определено. Но съм чувал подобна история... всъщност това е по-скоро приказка. За лираните...

— Това съвсем не е приказка. Те наистина са съществували. Има монография за тях от Ахрамиан. — Забеляза Рохан.

Зад гърба на Гралев, върху пулта, започна да пулсира една лампичка — сигнал, че е установена директна връзка с „Непобедимият“.

— Да. Пейн допускаше, че някои са успели да се спасят. Но аз съм почти сигурен, че това не е истина. Всички са загинали при избухването на Новата.

— Тоест на шестнадесет светлинни години оттук — каза Гралев. — Не познавам книгата на Ахрамиан. Но съм чувал, даже не си спомням къде, една история за това, как са се опитали да се спасят. Казват, че изпращали кораби до всички планети на по-близките звезди. Познавали са вече доста добре субсветлинната астрогация.

— Е, и какво?

— Това е всъщност всичко. Шестнадесет светлинни години не са много голямо разстояние. Може би тук е кацнал някой от корабите им?...

— Смяташ ли, че те са тук? Исках да кажа, потомците им?

— Не зная. Просто свързах тези развалини с тях. Възможно е те да са ги построили...

— А как всъщност са изглеждали те? — попита Рохан. — Човекоподобни ли са били?

— Ахрамиан е на такова мнение — отвърна Балмин. — Но това е само хипотеза. От тях са останали по-малко следи, отколкото от австралопитека.

— Странно...

— Съвсем не е странно. Планетата им е била няколко десетки хиляди години в зоната на хромосферата на Новата. Имало е периоди, когато температурата на повърхността е надминавала десет хиляди градуса. Дори и скалите в долната част на планетната кора са претърпели пълна метаморфоза. От океаните не е останала и следа, цялата планета е обгорена като кост в огън. Помислете си — сто века в пожара на Новата.

— Лирани тук? Но защо пък ще се крият? И къде?

— Може би са измрели вече? Впрочем не бъдете прекалено вискателен към мене. Просто казах това, което ми дойде наум.

Стана тихо. На пулта за управление светна сигнал за тревога. Рохан скочи и вдигна слушалката към ушите си.

— Тук е Рохан... Какво? Вие ли сте? Да! Да! Слушам... Добре, веднага се връщаме! — И обърна към останалите преbledнялото си лице. — Другата група е намерила „Кондор“... на триста километра оттук...

„КОНДОР“

Отдалече ракетата приличаше на наклонена кула. Впечатлението се засилваше от положението на заобикалящите я пясъци: от запад пясъкът беше наваян много по-високо, отколкото откъм изток, поради постоянната посока на ветровете. Наблизо бяха няколко влекача, почти напълно засипани, дори застиналият с вдигнат капак енергомет беше засипан от дюните до средата на корпуса. Но под кърмата се виждаха отворите на дюзите, защото тя се намираше в една незасипана вдлъбнатина. Благодарение на това беше достатъчно да се изгребе тънкият слой пясък, за да се открият разпръснати край пандуса предмети.

Хората от „Непобедимият“ се спряха в края на насипа. Всъдеходите, с които идваха, вече бяха заобиколили в кръг целия терен и пуснатите от емитерите силови полета се свързаха в защитен купол. Транспортърите и инфороботите бяха оставени на няколко десетки метра от мястото, където пясъчният пръстен опасваше основата на „Кондор“, и хората гледаха надолу от върха на дюната.

Между пандуса на кораба и пясъка имаше около пет метра, сякаш нещо го беше задържало изневиделица в момента, когато е бил спущан. Клетката на асансьора обаче беше стабилно изправена, а празната кабина с отворени врати сякаш ги канеше да влязат. Отстрани се подаваха от пясъка няколко кислородни бутилки. Алуминиевите им стени блестяха, сякаш бяха захвърлени само преди няколко минути. Малко по-нататък от дюната се подаваше част от някакъв син предмет, който се оказа пластмасов бидон. Впрочем във вдлъбнатината под кораба имаше много разхвърляни предмети: пълни и празни консервени кутии, теодолити, фотоапарати, бинокли, стативи и манерки — някои запазени, някои леко повредени.

„Сякаш някой ги е изхвърлял на купища от ракетата!“ — помисли Рохан, като провря глава в мястото, където в тъмния отвор се виждаше люкът за екипажа: капакът му не беше добре затворен. Малката летяща разузнавателна група на Дьо Врие съвсем случайно се

бе натъкнала на мъртвия кораб. Дьо Врие не се беше опитал да влезе в него, а веднага беше съобщил в базата. Едва групата на Рохан щеше да открие тайната на двойника на „Непобедимият“. Техниците вече тичаха направо от машините и носеха сандъците с инструменти.

Рохан забеляза един издут предмет, покрит с тънък слой пясък, отмести го с върха на обувката си, като мислеше, че е някакъв малък глобус, все още не разбирайки какво е това, вдигна бледожълтеникавата топка от земята. Почти извика; всички се обърнаха към него. Той държеше човешки череп.

После намериха и други кости, а също и един цял скелет, облечен в комбинезон. Между отпуснатата долна челюст и зъбите на горната още стоеше наустникът на кислородния апарат, а стрелката на манометъра показваше 46 атмосфери: Ярг приклепна, отвори вентила на бутилката и газът излетя с провлечено свистене. В свършено сухия въздух на пустинята по стоманените части на редуктора нямаше ни най-малка следа от ръжда и винтовете се въртяха съвсем лесно.

Механизмът на асансьора можеше да бъде пуснат в действие от платформата на кабината, но в мрежата сигурно нямаше ток, защото натискането на копчетата не даде резултат. Изкачването на четиридесетметровата клетка на асансьора беше доста трудно и Рохан се колебаеше дали няма да е по-добре да прати горе няколко души с летяща чиния, но в това време двамата техници, привързани с въжета, запълзяха по клетката. Останалите мълчаливо наблюдаваха изкачването.

„Кондор“, кораб от съвсем същия клас като „Непобедимият“, беше напуснал дока само няколко години преди него; те почти не се различаваха един от друг. Хората мълчаха. Макар че всъщност никой не беше говорил за това, но може би всички биха предпочели да видят разбити при катастрофа — дори и от експлозия в реактора — остатъци от кораба. Фактът, че той стоеше тук, полузарит в пясъка на пустинята, наклонен безжизнено на една страна (сякаш почвата се беше поддала под натиска на кърмовите подпори), потопен в хаоса от предмети и човешки кости и същевременно привидно тъй непокътнат, замая всички. Техниците се изкатериха до люка за екипажа, отвориха без усилие капака и се скриха от очите на останалите. Нямаше ги доста дълго и Рохан започна вече да се безпокои, но неочаквано асансьорът трепна, вдигна се на един метър височина и после се спусна обратно

на пясъка. Същевременно от отворения вход се показва фигурата на единия от техниците; той им даде знак с ръка, че могат да се качват.

Рохан, Балмин, биологът Хегеруп и един от техниците, Кралик, потеглиха нагоре. По стар навик Рохан гледаше огромния изпъкнал корпус край парапета на кабината и за първи, но не и за последен път през този ден се вцепени от учудване. Титаново-молибденовите плочи на бронята бяха ситно очукани и изстъргани с някакъв ужасно твърд инструмент; следите не бяха много дълбоки, но бяха толкова нагъсто, че цялата обвивка на кораба изглеждаше като надупчена от шарка. Рохан дръпна Балмин за ръката, но той вече беше забелязал това необикновено явление. И двамата се опитаха да огледат по-добре очуканата броня. Всички дупчици бяха малки, сякаш издълбани с острия край на длето, но Рохан знаеше, че няма такова длето, което да може да надраска циментираната повърхност. Това можеше да бъде резултат само на химическо въздействие. Но той не успя да види повече, защото асансьорът завърши краткото си пътешествие и те трябваше да влязат в барокамерата.

Корабът беше осветен отвътре: техниците бяха пуснали вече аварийния генератор, задвижван от сгъстен въздух. Край високия праг имаше голяма купчина извънредно ситен пясък. Вятърът го беше навял през полуотворения люк. В коридорите изобщо нямаше пясък. Помещенията в третия сектор бяха чисти, подредени и добре осветени, само тук-там лежеше по някой захвърлен предмет — кислородна маска, пластмасова чиния, книга, част от комбинезон — но така беше само в третия сектор. Долу, в картографските и звездните кабинета, в столовите, каютите на екипажа, в радарните постове, в главния разпределителен пункт за двигателите, в главните и междинните коридори, цареше необясним хаос.

Още по-ужасна картина представляваше командният пункт. Там на екраните и на часовниците нямаше нито едно оцеляло стъкло. При това, понеже стъклата на всички уреди бяха от вещество, което не се чупи на парчета, изглежда, някакви удивителни силни удари ги бяха превърнали в сребрист прах; този прах покриваше пултовете, креслата и дори кабелите и контактите. В библиотеката се търкаляха, като изсипан от чувал булгур, микрофилми, които се бяха полуразвили и заплели в големи лъскави кълба, скъсани книги, счупени пергели, спектрални и аналитични ленти, купища от големите звездни каталози

на Камерон, над които беше издевателствувал някой, късайки яростно, но и с непонятно търпение една след друга техните дебели, твърди пластмасови страници. Входовете на клубното помещение и съседната прожекционна зала бяха преградени от купища смачкано облекло и парчета кожа от разпраната тапицерия на креслата. Всичко изглеждаше така, сякаш ракетата, както се изрази боцманът Тернер, е била нападната от стадо павиани. Хората преминаваха от сектор в сектор, загубили просто способността да говорят при вида на това разрушение. В малката навигационна кабина до стената имаше изсъхнал труп на свит на кълбо човек, облечен в панталони и изцапана риза. Някой от техниците, който първи беше влязъл там, бе хвърлил върху него брезент. Това всъщност беше една мумия с изсъхнала, залепена за костите кафява кожа.

Рохан беше един от последните, които напуснаха „Кондор“. Виеше му се свят, повръщаше му се и той превъзможваше повтарящите се пристъпи с цялата сила на волята си. Имаше чувството, че е преживял кошмарен, невероятен сън. Но лицата на хората около него му доказваха, че всичко, което е видял, е истина. Бяха изпратени кратки радиограми на „Непобедимият“. Част от екипажа остана в изоставения „Кондор“, за да приведе горе-долу в порядък кораба. Преди това обаче Рохан им каза да снимат щателно всички помещения на ракетата и да направят точни описания на състоянието, в което ги бяха заварили.

Те се връщаха с Балмин и Гаарб, един от биофизиците; водач на транспортъора беше Ярг. Широкото му, обикновено усмихнато лице сега сякаш беше се смалило и потъмняло. Многогонната машина подскачаше от време на време, нещо, което никога не се беше случвало на опитния водач, и се провираше между дюнните, като пръскаше настрани гигантски фонтани пясък. Пред нея пълзеше безпилотният енергобот с автоматично управление и ги пазеше със силовото си поле. Те мълчаха през цялото време; всеки се беше замислил. Рохан почти се страхуваше от срещата с астрогатора, защото фактически не знаеше какво да му каже. Едно от най-ужасните поради своето абсолютно безсмислие открития той щеше да запази за себе си. В банята, в седмия сектор, той беше намерил парчета сапун със следи от човешки зъби. Невъзможно е да са били гладни: складовете бяха пълни с почти недокоснати запаси от храна; дори млякото в хладилниците се беше

запазило съвсем добре. На средата на пътя ги извика по радиото един малък всъдеход, който летеше към тях, оставяйки зад себе си облак от прах. Те намалиха скоростта, тогава и всъдеходът спря. В него имаше двама души, немладият вече техник Магдоу и неврофизиологът Сакс. Рохан изключи силовото поле и те можеха вече да чуват гласовете си. След неговото тръгване открили в хибернатора на „Кондор“ замразено човешко тяло. Имало известна надежда този човек да бъде съживен; и Сакс беше взел цялата необходима апаратура от „Непобедимият“. Рохан реши да се върне със Сакс, като се мотивира с това, че всъдеходът на учения няма силово прикритие. Но в действителност той се радваше, че ще се отложи разговорът с Хорпах. Те завиха на място и се понесоха обратно, като вдигаха облаци от пясък. Около „Кондор“ беше оживено. Непрекъснато вадеха от джоните най-различни предмети. На отделно място под бяло покривало лежаха, поставени в една редица, човешки трупове, те бяха повече от двадесет. Пандусът работеше, дори статичният реактор произвеждаше вече електричество. Забелязаха ги още отдалече по вдигналия се прахоляк и им отвориха проход в силовото поле. Там беше лекарят, малкият доктор Нигрен, но без асистенти той не искаше дори да прегледа намерения в хибернатора човек. Използувайки привилегиите си, Рохан се качи с двамата лекари в ракетата — защото той заместваше в момента командира; изпочупените уреди, които предишния път преграждаха входа на помещенията, бяха отстранени по време на отсъствието му. Термометрите в хибернатора показваха минус седемнадесет градуса. Двамата лекари се спогледаха без думи, но Рохан все пак знаеше за хибернацията толкова, колкото да разбере, че температурата е прекалено висока за пълна обратима смърт, а пък е ниска за хипометричен сън. Не изглеждаше човекът в хибернатора да е бил специално приготвен за летаргия в съответните условия, той по-скоро беше попаднал случайно тук, по същия непонятен и безсмислен начин, по който бе станало и всичко друго на „Кондор“. И действително, когато се облякоха в термостатични скафандри и след като отвъртяха винтовите колела и отместиха тежкия люк, те видяха простряно на пода по очи тяло на човек, облечен само в бельо. Рохан помогна на лекарите да го пренесат на малката тапицирана маса под трите безсенчести лампи. Тя не беше истинска операционна маса, а легло за някои манипулации, които понякога се извършват в хибернатора. Рохан

се страхуваше от лицето на този човек, защото познаваше повечето от хората на „Кондор“. Но този му беше непознат. Ако не беше ниската температура и втвърдените му крайници, би могло да се помисли, че намереният спи. Клепачите му бяха спуснати; в сухата, херметическа кабина кожата дори не бе изгубила естествения си цвят, само беше малко по-бледа. Но тъканта под нея бе пълна с микроскопични ледени кристалчета. Двамата лекари за втори път се разбраха с очи, без да си говорят. После започнаха да приготвяват приборите си. Рохан седна на една от празните койки. Двете дълги редици койки бяха старателно постлани; в хибернатора не бе нарушен обикновеният ред. Няколко пъти звъннаха инструментите, лекарите си шепнеха нещо, накрая Сакс се отдалечи от масата и каза:

— Нищо не може да се направи.

— Мъртъв — каза Рохан, но това по-скоро беше единственият възможен извод от думите на лекаря, отколкото въпрос към него.

В това време Нигрен се приближи до пулта на климатизатора. След малко въздухът се раздвижи от топъл полъх. Рохан стана, за да излезе, но видя, че Сакс се връща при масата. Лекарят вдигна от пода една малка черна чанта, отвори я и Рохан видя в нея апарата, за който неведнъж беше чувал, но който той досега не беше виждал в действие. Сакс педантично, с необикновено спокойни движения размотаваше сплетените кабели, които завършваха с плоски електроди. Той постави шест от тях на черепа на мъртвия и ги привърза с еластична лента. Приклегна, извади от торбата три чифта слушалки, постави си едните и все така приведен, започна да върти копчетата на оставения в чантата апарат. Със затворените си очи лицето му придоби израз на пълно съсредоточаване. Внезапно той присви вежди, наведе се още повече, стисна с ръка копчето и рязко свали слушалките.

— Колега Нигрен — каза той със странен глас.

Малкият доктор взе от него слушалките.

— Какво?... — затаил дъх, прошепна с разтреперани устни Рохан.

Апаратът в корабния жаргон се наричаше „подслушвач на гробовете“. С него можеше да се „подслуша“ мозъкът на умрял човек, чиято смърт е настъпила неотдавна или тялото му не е започнало още да се разлага, както беше в този случай, поради ниската температура, а

по-точно можеше да се подслуша това, което е изпълвало в последните мигове съзнанието му.

Апаратът изпращаше в черепа електрически импулси; те се движеха по пътя на най-малкото съпротивление — тоест по тези нервни влакна, които са представлявали функционално цяло в момента преди агонията. Резултатите не винаги са сигурни, но се говореше, че на няколко пъти по този начин са получавани информации с необикновено значение. В случай като този, когато от повдигане булото на тайната, което забулваше трагедията на „Кондор“, зависеше толкова много, прилагането на „подслушвача на гробовете“ беше една необходимост. Рохан се бе вече досетил, че неврологът изобщо не е разчитал да съживи умрелия човек и е дошъл фактически само за да чуе какво ще му предаде неговият мозък. Той стоеше неподвижно, чувствуваше, че устата му е странно суха и сърцето му бие тежко. Сакс му подаде втория чифт слушалки. Ако жестът му не беше тъй прост и естествен, Рохан не би имал смелостта да си ги сложи. Но той направи това под спокойния тъмен поглед на Сакс, който бе приклепнал с единия си крак до апарата и въртеше едва забележимо копчето на усилвателя.

Отначало не се чуваше нищо друго освен шума на токовете и той дори усети облекчение, защото не искаше да чуе нищо. Без дори да си дава сметка за това, той желаше мозъкът на непознатия човек да остане ням като камък. Сакс се надигна и му намести слушалките. И тогава Рохан видя през светлината, заляла бялата стена на кабината, една сива, сякаш посипана с пепел картина, замъглена и увиснала в пространството на неопределено разстояние. Той неволно затвори очи и това, което бе видял преди малко, стана почти ясно. Беше нещо като коридор в ракетен кораб, с тръби по дължината на тавана; целият коридор беше задръстен от човешки тела. Те сякаш се движеха, но фактически трепереше и се вълнуваше цялата картина. Хората бяха полуголи, по тях висяха на парцали остатъци от дрехите им, а тяхната неестествено бяла кожа беше покрита с някакви тъмни петна, сякаш се беше изприщила. Но може би и това явление беше само случаен страничен ефект, защото стените и подът бяха изпъстрени със същите черни запетайки. Цялата картина се люлееше, разтегляше, свиваше и вълнуваше като снимка, направена през дебел пласт вода. Рохан потръпна от ужас и рязко отвори очи; картината посивя и почти се

изгуби, като само преграждаше със сянката си силната светлина на заобикалящата го действителност. Но Сакс отново докосна копчетата на апарата и Рохан чу — сякаш в собствената си глава — едно слабо нашепване: „... ала... ама... лала... ала... ма... мама...“

И нищо повече. Токът за усилване внезапно измюка, започна да бучи и изпълни слушалките с повтарящи се като силно хълцане изпищявания, прилични на див, подигравателен, ужасен смях. Но това беше само токът; хетеродинът просто беше започнал да генерира прекалено силни трептения...

Сакс нависнува шнурите, подреди ги и ги постави в торбата, а Нигрен вдигна края на платнището и го метна върху лицето на мъртвеца, чиято затворена до този момент уста, може би от топлината (в хибернатора беше вече почти горещо — във всеки случай по гърба на Рохан течеше пот), леко се разтвори и прие израз на безкрайно учудване. И точно такава изчезна под белия саван.

— Кажете нещо... Защо нищо не казвате?! — избухна Рохан.

Сакс притегна ремъците на калъфа, стана и се приближи до него.

— Овладейте се, навигаторе...

Рохан присви очи, стисна юмруци, но усилията му, колкото и големи да бяха те, останаха напразни. Както обикновено в такива случаи, той се изпълваше с ярост и именно нея му беше трудно да овладее.

— Извинете... — избъбри той. — Но какво значи всичко това?

Сакс разкопча скафандъра си, който се свлече на пода, и привидно високият му ръст се стопи. Той отново стана слаб, прегърбен човек с тесни гърди и тънки, нервни ръце.

— Зная не повече от вас — каза той. — А може би и по-малко.

Рохан нищо не разбираше, но се хвана за последните му думи.

— Как така?... Защо по-малко?

— Защото не съм бил тук — не съм видял нищо друго освен този труп. Вие сте тук от сутринта. Тази картина нищо ли не ви говори?

— Не. Те — те мърдаха. Дали са били още живи тогава? Какво беше това по тях? Тези петънца...

— Не мърдаха. Това е оптическа измама. Енграмите се фиксират като фотографите. Понякога се получава разместване — образите се наслагват по няколко наведнъж; но в този случай нямаше такова нещо.

— А тези петънца? И те ли са оптическа измама?

— Не зная. Всичко е възможно. Но ми се струва, че не са. Какво мислите за това, Нигрен?

Малкият лекар беше свалил вече скафандъра си.

— Не зная — каза той. — Може би това не е бил артефакт. Нали нямаше по тавана?

— Петънцата ли? Не. Само по тях... и по пода. И няколко по стените...

— Ако това беше втора проекция, те щяха да покрият цялата картина — каза Нигрен. — Но това не е сигурно. Прекалено много случайности има в такова зафиксиране...

— А гласът? Това — това бръщолевене? — разритваше го отчаяно Рохан.

— Една дума се чу ясно: „мама“. Чухте ли я?

— Да. Но имаше и още нещо. „Ала... лала“... повтаряха се.

— Повтаряха се, защото претърсих цялата кора на темето — измърмори Сакс. — Тоест цялата област на слуховата памет — обясни той на Рохан. — Това е най-необикновеното...

— Думите ли?

— Не. Не думите. Умиращият може да мисли за каквото и да било; ако мисли за майка си, това е съвсем нормално. Но неговата слухова кора е свършено празна, разбирате ли?

— Не. Нищо не разбирам. Как така празна?

— Обикновено прослушването на теменната област не дава резултат — обясни Нигрен. — Там има извънредно много енграми, прекалено много зафиксирани думи. Все едно да се опитате да четете сто книги наведнъж. Получава се хаос. А той — Нигрен погледна дългата фигура под бялото платно, — той няма там нищо. Никакви думи освен тези няколко срички.

— Да. Преминах от сенсоричния център на говора чак до *Silcus Rolandi* — каза Сакс. — Затова се повтаряха сричките, били са последните фонематични структури, които са оцелели.

— А останалите? А другите?

— Няма ги. — Сакс, изгубил сякаш търпение, така вдигна тежкия апарат, че кожената му дръжка изскърца. — Просто ги няма и край. Моля да не ме питате какво е станало с тях. Този човек е изгубил цялата си слухова памет.

— А картината?

— Това е нещо друго. Видял е. Може да не е разбрал какво гледа, но и фотоапаратът нищо не разбира, а въпреки това фиксира всичко, към което го насочиш. Впрочем не знам дали той е разбирал или не...

— Ще ми помогнете ли, колега?

Двамата лекари вдигнаха апаратите и излязоха. Вратата се затвори. Рохан остана сам. Обхвана го такова отчаяние, че той отиде при масата, вдигна платното, отметна го и като разкопча ризата на мъртвеца, която се беше размразила и бе станала съвсем мека, внимателно прегледа гърдите му. Трепна, когато го докосна, защото дори и кожата бе станала еластична; с размръзването на тъканта мускулите бяха омекнали, неестествено повдигнатата досега глава се отпусна назад, сякаш този човек наистина беше заспал.

Рохан търсеше по тялото му следи от някаква загадъчна епидемия, от отравяне, ухапване, но не намери нищо. Два пръста на лявата ръка се разтвориха и откриха малка раничка. Тя беше леко отворена и започна да кърви. Червени капки започнаха да се стичат на бялата пенопластова обвивка на масата. Това беше вече прекалено за Рохан. Без дори да покрие мъртвеца със савана, той избяга от кабината и хукна към главния изход, като разблъскваше събралите се пред него хора, сякаш нещо го гонеше.

Ярг го спря пред барокамерата, помогна му да си сложи кислородния апарат и дори пъхна наустника в зъбите му.

— Нищо ли не се знае, навигаторе?

— Не, Ярг. Нищо! Нищо!

Не забелязваше заедно с кого се спуска с асансьора. Двигателите на машините виеха. Вятърът се засилваше и вълни от пясък се носеха и шибяха по грапавата, неравна повърхност на корпуса. Рохан изобщо беше забравил за тая странна грапавина. Той отиде при кърмата и като се вдигна на пръсти, докосна с върха на пръстите си дебелия метал. Бронята беше като скала, именно като много стара, изветряла повърхност на скала, покрита с твърди издатини. Той видя между транспортърите високата фигура на инженер Ганонга, но дори не понечи да го запита какво е мнението му за това феноменално явление. Инженерът знаеше колкото него. Тоест — нищо. Нищо.

Връщаше се с още десетина души с най-големия транспортър. Беше седнал в ъгъла на кабината. Чуваше гласовете на другите сякаш

от много далече. Боцманът Тернер говореше нещо за отравяне, но му възразиха шумно:

— Отравяне ли? С какво? Всички филтри са във великолепно състояние. Резервоарите са пълни с кислород. Водните запаси са непокътнати... ядене, колкото щеш...

— Видяхте ли как изглеждаше този, дето го намерихме в малката навигационна? — попита Бланк. — Познавах го... Не бих се сетил кой е, но на ръката му имаше пръстен...

Никой не му отговори. Като се върна в базата, Рохан отиде направо при Хорпах. Астрогаторът се беше ориентирал вече в положението благодарение на телевизионното предаване и рапорта на групата, която се бе върнала по-рано и бе донесла направените неколкостотин снимки. Рохан неволно почувствува облекчение, че не му се налага да рапортува за всичко, което е видял.

Астрогаторът го погледна внимателно, стана от масата, на която върху картата на местността бяха натрупани много снимки. Бяха сами в голямата навигационна кабина.

— Стегнете се, Рохан — каза той. — Зная какво чувствувате, но на нас ни е необходим преди всичко разум. И хладнокръвие. Трябва да се доберем до същността на тази объркана история.

— Имали са всички защитни средства: енергороботи, лазери, антиматериомети. Главният антимат е точно до кораба. Имали са всичко, което имаме и ние — с безцветен глас каза Рохан. Внезапно той седна и каза: — Извинете...

Астрогаторът извади от стенното шкафче бутилка коняк.

— Старо средство, но върши работа понякога. Изпийте това, Рохан. Някога са го употребявали по бойните полета...

Рохан преглътна мълчаливо парещата течност.

— Проверих сборните броячи на всички силови агрегати — каза той с такъв тон, сякаш се оплакваше. — Нищо не ги е нападало. Даже и един изстрел не са дали. Просто — просто...

— ... са полудели? — продължи спокойно астрогаторът.

— Бих искал поне в това да бъда сигурен. Но как е възможно?

— Видяхте ли бордовия дневник?

— Не. Гаарб го е взел. При вас ли е?

— Да. След датата на кацването има само четири бележки. Те се отнасят за развалините, които вие изследвахте — и... за „мушици“.

— Не разбирам. Какви мушици?

— Не зная. Написано е точно така — той вдигна от масата една отворена книга. — „Никакви следи от живот на сушата. Състав на атмосферата...“ Това са данни от анализите... ето, тук... „В 18:40 завръщащият се от развалините втори патрул от всъдеходи е попаднал в локална пясъчна буря с голяма активност на атмосферно електричество. Радиовръзка бе установена въпреки смущенията. Патрулът докладва за големи количества мухи, които покриват...“

Астрогаторът прекъсна и остави книгата.

— А по-нататък? Защо не свършите?

— Това е именно краят. Така свършва последната бележка.

— И няма нищо повече?

— Останалото можете да видите.

Той му подаде отворената книга. Страницата беше покрита с нечетливи драсканици. Рохан се вглеждаше с разширени очи в хаоса от преплетени линии.

— Това е май буквата „б“ — каза тихо той.

— Да. А тук е „г“. Главно „г“. Също като че ли го е писало малко дете... не намирате ли?

Рохан мълчеше с празната чаша в ръка. Беше забравил да я остави. Помисли си за неотдавнашните си амбиции: мечтаеше сам да командува „Непобедимият“. Сега беше благодарен на съдбата, че не той ще трябва да вземе решение за по-нататъшната съдба на експедицията.

— Извикайте, ако обичате, командирите на специализираните групи. Рохан! Събудете се!

— Извинете. Съвещание ли?

— Да. Да дойдат всички в библиотеката.

След четвърт час всички седяха в голямата квадратна зала, чиито стени бяха покрити с цветен емайл; в тях бяха скрити книгите и микрофилмите. Най-отвратителното може би беше невероятната прилика между помещенията на „Кондор“ и на „Непобедимият“. Това беше естествено, корабите бяха близнаци — но Рохан, където и да погледнеше, не можеше да се отърси от картините на лудостта, които се бяха врязали в паметта му.

Тук всеки си имаше свое определено място. Биологът, лекарят, планетологът, електронците и свързочниците, кибернетиците и

физиците седяха на подредените в полукръг кресла. Тези деветнадесет човека представляваха стратегическият мозък на кораба. Астрогаторът стоеше отделно, под спуснатия наполовина бял екран.

— Запознали ли са се всички присъстващи с положението на борда на „Кондор“?

Отговори му многогласно утвърдително измърморване.

— До този момент — каза Хорпах — екипажите, които работят в периметъра на „Кондор“, са намерили двадесет и девет тела. В кораба са намерени тридесет и четири, едно от които напълно се е запазило благодарение на замразяването му в хибернатора. Доктор Нигрен, който току-що се е върнал оттам, ще ни докладва за общото положение...

— Не мога да ви кажа много нещо — каза малкият доктор, като ставаше от стола. Той бавно се приближи до астрогатора. Беше с една глава по-нисък от него. — Намерихме само девет мумифицирани тела освен онова, за което спомена командирът и което ще бъде изследвано отделно. Всъщност това са скелети или части от скелети, изровени от пясъка. Мумификация е настъпила вътре в кораба, където е имало благоприятни условия: много ниска влажност на въздуха, практическа липса на гнилостни бактерии и невисока температура. Телата, които са се намирали на открито, са се разлагали главно през дъждовните периоди, защото пясъкът съдържа големи количества окиси и железни сулфати, които влизат в реакция със слаби киселини... Впрочем мисля, че тези подробности не са съществени. Ако се наложи точно да се представят протеклите процеси, с това ще се заемат колегите химици. Във всеки случай при външните условия не е могло да настъпи мумификация, още повече че тук се е прибавило и въздействието на водата и на разтворените в нея вещества, а също и въздействието на пясъка, продължило редица години. С последното може да се обясни и полирането на костната повърхност.

— Извинете — прекъсна го астрогаторът. — Най-важна в този момент е причината за смъртта на тези хора, докторе...

— Никакви симптоми на внезапна смърт, поне по най-добре запазените тела — поясни веднага лекарят. Не гледаше към никого и сякаш наблюдаваше нещо невидимо в повдигнатата си към лицето ръка. — Видът им е такъв, сякаш са умрели от естествена смърт.

— В смисъл?

— Без външно, внезапно въздействие. Някои дълги кости, намерени отделно, са счупени, но тези повреди са могли да настъпят по-късно. За да се определи това, са необходими по-обстойни изследвания. Тези, които са облечени, имат запазена кожа и скелетите им са неповредени. Никакви рани, ако не се смятат малките одрасквания, които със сигурност не биха могли да причинят смърт.

— Е, тогава как са загинали?

— Не зная това. Може да се приеме, че са загинали от глад или от жажда...

— Запасите им от вода и храна са неизразходвани — се обади от мястото си Гаарб.

— Зная това.

За момент настъпи мълчание.

— Мумификацията представлява преди всичко лишаване на организма от вода — обясни Нигрен. Все още не поглеждаше никого от присъстващите. — Мастните тъкани се променят, но все пак могат да бъдат открити. А ето... тези хора всъщност са ги изгубили практически. Точно както след дълго гладуване.

— Но ги имаше у този, който намерихме в хибернатора — подхвърли застаналият зад последния ред кресла Рохан.

— Това е истина. Но той вероятно е умрял от измръзване. Сигурно е попаднал по неизвестен за нас начин в хибернатора; може би просто е заспал, когато температурата е започнала да спада.

— Допускате ли възможността за общо отравяне? — попита Хорпах.

— Не.

— Но, докторе... не можете така категорично...

— Мога да кажа следното — отвърна лекарят. — Отравяне в планетарни условия може да настъпи или в дробовете от вдишани газове, или през хранопровода, или през кожата. Един от най-запазените трупове беше с поставена кислородна маска. В бутилката имаше кислород, който би му стигнал за повече от десет часа...

„Това е истина“ — помисли си Рохан. Спомни си онзи човек, опънатата кожа на черепа му с остатъци от потъмнели петна на скулите и очните кухини, от които се сипеше пясък.

— Те не са могли да изядат нещо отровно, защото няма нищо за ядене тук — тоест на сушата. А те не са предприели никакъв риболов в

океана. Катастрофата е станала веднага след кацането им. Само един патрул са успели да изпратят към развалините. Това е всичко. Впрочем, тъкмо идва Макмин. Колега Макмин, свършихте ли?

— Да — отвърна биохимикът от вратата.

Всички обърнаха глави към него. Той мина по средата между седналите и застана до Нигрен. Не беше свалил дългата си лабораторна престилка.

— Направихте ли анализите?

— Да.

— Доктор Макмин изследва тялото на човека, който беше намерен в хибернатора — обясни Нигрен. — Я ни кажете направо какво намерихте.

— Нищо — каза Макмин.

Косите му бяха толкова светли, че не можеше да се определи дали просто не са вече побелели, а очите му бяха сиви. Дори клепачите му бяха покрити с големи лунички. Но сега това дълго, конско лице не размиваше никого.

— Никакви органични или неорганични отрови. Всички ензимни групи на тъканите са в нормално състояние. Кръвта също. В стомаха има остатъци и от смлени сухари и концентрат.

— Тогава как е загинал? — попита Хорпах. Той продължаваше да бъде съвсем спокоен.

— Просто е замръзнал — отвърна Макмин и едва в този момент забеляза, че е с престилка. Откопча катарамите и я хвърли настрани върху едно свободно кресло. Гладката тъкан се свлече и падна на пода.

— Е, и какво е вашето мнение? — каза неотстъпчивият астрогатор.

— Нямам мнение — отвърна Макмин. — Мога само да кажа, че тези хора не са се отровили.

— Някакво бързо разпадащо се радиоактивно вещество? Или твърдо излъчване?

— Твърдото излъчване в смъртна доза оставя следи: пукване на капиляри, петехии, промени в кръвната картина. Такива изменения няма. Няма такова радиоактивно вещество, чиято смъртоносна доза, взета преди осем години, не би оставила никакви следи. Местната степен на радиоактивност е по-ниска от земната. Тези хора не са се срещнали с никаква форма на радиация. Гарантирам ви за това.

— Но нали все пак ги е убило нещо! — възбудено каза планетологът Балмин.

Макмин мълчеше. Нигрен тихо му каза нещо. Биохимикът кимна с глава и като премина между седналите, излезе. Тогава Нигрен слезе от подиума и седна на мястото си.

— Положението не е добро — каза астрогаторът. — Във всеки случай не можем да чакаме помощ от биолозите. Искате ли някой да каже нещо?

— Да.

Стана Сарнер, атомен физик.

— Обяснението за гибелта на „Кондор“ се крие в самия него — каза той. Изглежда един след друг всички със своите очи на далекогледа птица. В сравнение с черните му коси ирисът на очите му изглеждаше почти бял. — Тоест — то е там, само че засега не можем да го разшифроваме. Хаосът в каютите — непипнатите запаси, положението на пръснатите трупове, повредите в инсталацията — всичко това означава нещо.

— Ако нямате какво повече да кажете... — подхвърли разочаровано Гаарб.

— Не бързайте. Намираме се в тъмнина. Трябва да потърсим друг път. Засега знаем съвсем малко. Имам чувството, че нямаме смелостта да си припомним някои от нещата, които видяхме на борда на „Кондор“. Затова с такава упоритост се връщаме към хипотезата за отравяне и предизвиканата от него всеобща лудост. В интерес на самите нас — и заради загиналите — трябва да разглеждаме безпоощадно фактите. Моля, по-скоро внасям категоричното предложение всеки от нас да каже тук какво най-силно го е потресло на „Кондор“. Това, което може би не е споделил с другите. За което е помислил, че трябва да го забрави.

Сарнер седна. Рохан след кратка вътрешна борба каза за парчетата сапун, които беше видял в банята.

После стана Гралев. На борда под купищата скъсани карти и книги било пълно с изсъхнали изпражнения.

Друг някой каза за консервена кутия със следи от зъби. Сякаш някой се беше опитвал да прегризе тенекията. Гаарб се беше изплашил най-много от драскулките в бордовия дневник и бележката за „мушичките“. Той не се ограничи с това.

— Да кажем, че от тектоничния ров в „града“ е бликнала вълна отровни газове и вятърът я е довял до ракетата. Ако вследствие на невнимание люкът не е бил плътно затворен...

— Открехнат беше само външният люк, колега Гаарб. За това свидетелствува пясъкът в барокамерата. Вътрешният е бил затворен...

— Може да са го затворили после, когато са усетили отровното действие на газовете...

— Та това е невъзможно, Гаарб. Вътрешната клапа не може да се отвори, когато е отворена външната. Те се редуват в отварянето и това изключва всяко невнимание или нехайство...

— Но едно нещо е въвн от всяко съмнение за мене — че всичко е станало неочаквано. Всеобща лудост — не говоря тук за случаите на психоза по време на полет в безвъздушно пространство; има случаи на психоза, но в безвъздушно пространство, а не на планетите. Всеобща лудост, която обхваща целия екипаж, е възможна само в резултат на отравяне...

— Или вдетиняване — забеляза Сарнер.

— Какво? Какво казахте? — вцепени се от изненада Гаарб. — Това... шега ли е?

— Аз не се шегувам в такива положения. Казах за вдетиняването, защото никой не го спомена. А въпреки това — драскулките в бордовия дневник, разкъсаните звездни атласи, с мъка рисуваните букви... видяхте ги, нали?

— Но какво значи това? — попита Нигрен. — Като определено заболяване ли да третираме това явление?

— Не. Нали няма такова, докторе?

— Със сигурност.

Отново настъпи мълчание. Астрогаторът се колебаеше.

— Това може да ни тласне по погрешен път. Резултатите от некропичните подслушвания никога не са сигурни. Просто вече не зная какво още може да ни навреди. Доктор Сакс...

Неврофизиологът описа изображението, получено от мозъка на замръзналия в хибернатора, като не забрави да спомене за сричките, които са останали в слуховата памет на мъртвеца. Това предизвика цяла буря от въпроси; кръстосаният им огън засегна и Рохан, защото той беше взел участие в експеримента. Но до никакво решение не се стигна.

— Тези петна ми напомнят „мушичките“... — каза Гаарб. — Момент. А може би причините за смъртта са били различни? Да кажем, че екипажът е бил нападнат от някакви отровни насекоми — в края на краищата не може да се открие следата от малко убождане върху мумифицираната кожа. А този, който намерихме в хибернатора, просто се е опитвал да се скрие от насекомите, за да избегне съдбата на другарите си... и е замръзнал.

— Но защо е получил амнезия пред смъртта си?

— Тоест защо е загубил паметта си, нали? С абсолютна сигурност ли е установено това?

— Дотолкова, доколкото са сигурни резултатите от некроптичните изследвания.

— Но какво ще кажете за хипотезата за насекоми?

— Нека се изкаже по този въпрос Лауда.

Това беше главният палеобиолог на кораба; той стана и изчака да утихнат всички.

— Неслучайно говорихме досега за така наречените „мушички“. Всеки, който поне малко се ориентира в биологията, знае, че никакви организми не могат да живеят извън определен биотоп, тоест извън доминиращ комплекс, който се състои от среда и всички живеещи в нея видове. Така е в целия изследван Космос. Животът или създава огромно разнообразие от форми, или изобщо не възниква. Насекомите не са могли да се появят без едновременното развитие на земни растения, на други, успоредно развиващи се организми, безгръбначни и тъй нататък. Няма да ви излагам сега общата теория на еволюцията, мисля, че е достатъчно да ви уверя, че това е невъзможно. Тук няма никакви отровни мухи, нито пък други членестоноги, ципокрилести или паяковидни. Няма също и никакви сродни на тях форми.

— Не можете да бъдете толкова сигурен в това! — извика Балмин.

— Ако бяхте мой ученик, Балмин, нямаше да се качите на този кораб, защото не бихте взели изпита си при мене — каза невъзмутимо палеобиологът и присъстващите неволно се усмигнаха. — Не знам как сте с планетологията, но по еволюционна биология — двойка!

— Разговорът започва да се превръща в типичен спор на специалисти... не е ли жалко за времето?... — прошепна някой на Рохан от задния ред.

Рохан се обърна и видя широкото, изгоряло лице на Ярг, който му намигна многозначително.

— Следователно това не са насекоми от местен произход — настояваше на своето Балмин. — Може да са донесени отнякъде...

— Откъде?

— От планетите на Новата...

Сега вече всички започнаха да говорят едновременно. Дълго време събранието не можеше да се успокои.

— Колеги! — каза Сарнер. — Зная откъде е взел тази идея Балмин. От доктор Гралоу...

— Какво да се прави — не отричам авторството си — подхвърли физикът.

— Великолепно. Да кажем, че не можем вече да си позволяваме лукса да правим правдоподобни хипотези. Че се нуждаем от налудничави хипотези. Да бъде така. Колеги биолози! Да кажем, че някакъв кораб от планетите на Новата е докарал тук тамошните насекоми... Биха ли могли те да се адаптират към местните условия?

— При положение, че хипотезата е налудничава — могат — съгласи се от своето място Лауда. — Но дори и налудничавата хипотеза трябва да обяснява всичко.

— В смисъл?

— В смисъл, че трябва да изясни какво е изпохапало цялата външна броня на „Кондор“, и то до такава степен, че както ми казаха инженерите, корабът не е в състояние да излети, преди да му се направи основен ремонт. Смятате ли, че някакви насекоми са се приспособили към консумирането на молибденова сплав? Това е едно от най-твърдите вещества в целия Космос. Инженер Петерсен, с какво може да се пробие бронята?

— Ако е добре циментирана, всъщност нищо не може да я пробие — каза заместник главният инженер. — Може малко да се издраска с диаманти, но за това са необходими тонове и хиляди часове работа. По-скоро с киселини. Но с неорганични киселини, и то те би трябвало да действуват в температура не по-ниска от две хиляди градуса и при съответните катализатори.

— А какво според вас е изхапало бронята на „Кондор“?

— Нямам понятие. Корабът изглежда така, сякаш е бил в киселинна баня при съответната температура. Но как е направено това

— без плазмова дъга и без катализатори, — не мога дори да си представя.

— На ви „мушички“, колега Балмин — каза Лауда и си седна.

— Мисля, че няма смисъл да продължаваме дискусията — обади се астрогаторът, който беше мълчал до този момент. — Може би много рано я започнахме. Но не ни остава нищо друго, освен да продължим изследванията. Ще се разделим на три групи. Едната ще се заеме с развалините. Втората с „Кондор“, а третата ще предприеме няколко експедиции в западната пустиня. Това е максимумът на нашите възможности, защото, дори и да пуснем в действие част от машините на „Кондор“, не мога да извадя от периметъра повече от четиринадесет енергобота, а третата степен си остава задължителна и занапред...

ПЪРВИЯТ

От всички страни го заобикаляше потискащ, лъскав мрак. Задушаваше се. С отчаяни усилия се мъчеше да разкъса обвилите го, нематериални сякаш въжета и като потъваше все по-дълбоко с пресекнал в подпухналото гърло вик, той напразно търсеше оръжие, беше гол; за последен път събра всичките си сили, за да извика. Един оглушителен звук го накара да се събуди. Още замаян, Рохан скочи от койката, знаеше само, че е обгърнат от мрак, в който непрестанно звучи сигнал за тревога. Това вече не беше кошмарен сън. Той запали лампата, навлече комбинезона и хукна към асансьора. На всички етажи край клетката на асансьора се бяха събрали хора. Чуваше се проточеният звук на сигналите, по стените горяха червени надписи: „ТРЕВОГА“. Той се втурна в командния пункт. Астрогаторът, облечен като през деня, стоеше пред главния екран.

— Дадох вече отбой — каза спокойно той. — Това било само дъжд, Рохан, но погледнете. Много красива гледка.

Наистина екранът, който показваше горната част на нощното небе, се разгаряше от безброй искри от изпразвания. Дъждовните капки падаха отвисоко, удряха се в невидимото прикритие на силовото поле, покрило като огромна чаша „Непобедимият“, и превръщайки се мигновено в микроскопични пламъчета, осветяваха целия пейзаж с мигаща светлина, прилична на стократно увеличено северно сияние.

— Би трябвало по-добре да се програмират автоматите... — каза със слаб глас Рохан, отърсил се вече напълно от съня. Не му се спеше вече. — Трябва да кажа на Тернер да не включва анихилацията. Инак първата шепа пясък, довееяна от вятъра, ще ни събуди през нощта...

— Да предположим, че това беше пробна тревога. Един вид маневра — отвърна астрогаторът, чието настроение, изглежда, неочаквано беше се подобрило. — Сега е четири. Можете да се приберете в каютата, Рохан.

— Откровено казано, нямам желание. Вие?...

— Наспах се вече. Четири часа са ми достатъчни. След шестнадесет години, прекарани в безвъздушното пространство, ритъмът на съня и бодърствуването нямат вече нищо общо със старите земни навици. Мисля върху максималното осигуряване на изследователските групи, Рохан. Трудна работа е да мъкнеш навсякъде със себе си енергоботите и да пускаш силовите полета. Какво е вашето мнение?

— Можем да дадем на хората индивидуални емитори. Но и това не е разрешение на всички въпроси. Човек, затворен в силов мехур, не може да докосне нищо... вие знаете какво нещо е това. А ако прекалено се намали радиусът на силовата защита, човек може да обгори. Виждал съм такива случаи.

— Дори мислех никого да не пускам на сушата и да работя с помощта на роботи с дистанционно управление — призна си астрогаторът. — Но това е приемливо за няколко часа, за един ден, а на мене ми се струва, че ще останем по-дълго тук...

— Тогава какво възнамерявате да правим?

— Всяка група ще си има изходна база, защитена от силово поле, но на отделните изследователи трябва да се осигури свобода на движенията. Иначе ще бъдем така добре защитени от случайности, че няма да постигнем нищо. Има едно задължително условие — всеки от работещите извън силовата защита трябва да бъде охраняван от човек, който ще бди за безопасността му. Да не се изгубваш от погледа — това е основният принцип на Регис III.

— Къде ще ме изпратите мене?

— Искате ли да работите на „Кондор“?... Виждам, че не ви се иска. Добре. Остават градът и пустинята. Избирайте.

— Избирам града. Все ми се струва, че в него е скрита тайната...

— Възможно е, в такъв случай утре, собствено днес, защото вече съмва, ще вземете вчерашната си група. Ще ви дам още два арктана. Струва си също така да вземете със себе си ръчни лазери, защото имам чувството, че „то“ действа от малко разстояние...

— Кое?

— Де да знаех. Аха. Вземете също кухня, та да бъдете съвсем независими и в случай на нужда да можете да работите без постоянни доставки от кораба...

* * *

Червеното, почти студено слънце се спусна по небосклона. Сенките на гротескните постройките се удължаваха и се сливаха. Вятърът преместваше подвижните дюни от едно място на друго между металните пирамиди. Рохан седеше на покрива на тежкия транспортър и гледаше с бинокъла Гралоу и Хен, които ровеха извън силовото поле в подножието на една „медена пита“. Ремъкът, на който висеше ръчният светлиномет, му убиваше на врата. Той го отмести, колкото можеше по-назад, без да изпуска двамата от очи. Плазменият кислород светеше в ръката на Хен като дребен, но ослепително блестящ брилянт. От вътрешността на транспортъра се разнесоха ритмично повтарящите се звуци на призивния сигнал, но той не обърна нито за момент глава. Чуваше как шофьорът отговаря на базата.

— Навигаторе! Заповед на командира! Трябва веднага да се върнем! — извика възбудено Ярг, като подаде глава през люка на куличката.

— Да се връщаме ли? Защо?

— Не зная. Непрекъснато предават сигнала за незабавно връщане, и четири пъти EV.

— EV ли!? Ох, как съм се вдървил! С една дума, трябва да бързаме. Подай микрофона и изстреляй сигнални ракети.

След десет минути всички хора от външната зона бяха вече във всъдеходите. Рохан поведе малката колона с най-голямата възможна за хълмист терен скорост. Бланк, който изпълняваше функциите на свързочник, внезапно му подаде слушалките. Рохан се спусна в металното помещение с мирис на нагряна пластмаса и се вслуша в размяната на сигнали между групата на Галагер, която работеше в западната пустиня, и „Непобедимият“. Вентилаторът разрошваше косата му. Изглежда, щеше да има буря. Барометрите от сутринта показваха ниско налягане, но едва сега от хоризонта изпълзяха тъмносини, равни облаци. Небето над тях беше чисто. Не можеха да се оплачат от липса на електрически смущения — слушалките така працияха, че връзката се поддържаше само по морза. Рохан слушаше групите условни сигнали. Беше се включил късно и не можеше да се ориентира за какво става дума. Разбра само, че групата на Галагер

също се връща с пълна скорост в базата и че на кораба е вдигната на крак бързата помощ и всички лекари са извикани да заемат местата си.

— Лекарите в готовност — каза той на Балмин и Гралоу, които го гледаха въпросително. — Някакъв нещастен случай. Но сигурно не е нещо особено. Трябва да е станало свличане, може би е затрупало някого...

Той каза това, понеже му беше известно, че хората на Галагер трябваше да се заемат с геоложки разкопки на определеното от разузнавача място. Всъщност самият той не вярваше, че това е само обикновен нещастен случай по време на работа. От базата ги делиа само шест километра, но, изглежда, другата група беше извикана значително по-рано, защото в момента, когато видяха тъмния, вертикален силует на „Непобедимият“, те пресякоха съвсем пресни следи от вериги, а при такъв вятър следите биха изчезнали за по-малко от половин час.

Приближиха се до границата на външното поле и започнаха да викат командния пункт, за да им отворят проход. Наложиха се да чакат необичайно дълго, докато отговорят на повикването им. После пламнаха условните синкави светлини и те влязоха във вътрешния периметър. Там вече беше групата от „Кондор“. Значи не геолозите на Галагер, а тя беше пристигнала преди тях. Едни от всъдеходите бяха край пандуса, други преграждаха пътя, цареше хаос, хората тичаха, като затъваха до колене в пясъка, автоматите бляскаха с фенерите си.

Смрачаваше се вече. Известно време Рохан не можеше да се ориентира в този хаос. Внезапно отвисоко избликна сноп ослепително бяла светлина. Големият прожектор превърна ракетата в огромен морски фар. Той намери в пустинята една колона от светлини, които се клатушкаха ту нагоре, ту надолу, ту настрани, сякаш наистина се приближаваше корабна флота. Отново блеснаха светлините при отварянето на силовото поле. Машините не бяха още спрели, а насядалите по тях хора на Галагер започнаха да скачат на пясъка, от пандуса се зададе втори прожектор на колела, в шпалира на струпаните, изтласкани настрана машини идваше група хора; те бяха обкръжили една носилка, на която лежеше човек.

Рохан разблъска преградилите пътя му хора в момента, когато носилката мина край него, и се вцепени. В първия момент беше

помислил, че наистина се е случило нещастие, но човекът на носилката беше с вързани ръце и крака.

Като се мятеше с цялото си тяло така, че скриптяха въжетата, с които беше вързан, той издаваше с широко отворена уста скимтящ, ужасен глас. Групата отмина след водещия я светлинен кръг на прожектора, а Рохан все още чуваше в мрака това нечовешко скимтене; то не приличаше на нито един от звуците, които беше чувал през живота си. Бялото петно светлина с движещите се в него фигурки ставаше все по-малко, издигна се по пандуса и потъна в широко отворената врата на товарното помещение. Рохан започна да разпитва какво се е случило, но наоколо бяха хората от групата за „Кондор“, които знаеха колкото него.

Доста време мина, докато се съвзе дотолкова, че да може да въведе горе-долу някакъв ред. Спряната колона от машини, ревейки с моторите си, потегли нагоре по пандуса; пламнаха светлините над асансьора, насъбралата се в подножието му тълпа започна да се стопява; Рохан се качи горе между последните, заедно с тежко натоварените арктани, чието спокойствие му се струваше като коварна подигравка. В ракетата се чуваха продължителните звънци на информаторите и вътрешните телефони, по стените все още пламтяха призивните алармени сигнали за медицинския персонал, но след малко и те угаснаха — ставаше все по-спокойно. Част от екипажа слезе долу в столовата; той чуваше разговорите в изпълнения със стъпки коридор, един закъснял арктан тежко крачеше към помещението за роботите, най-после всички се пръснаха, а Рохан продължи да стои като парализиран, изгубил сякаш надежда да разбере какво се е случило, обзет сякаш от сигурност, че обяснение на всичко това не може и няма да

— Рохан!

Пред него стоеше Гаарб. Викът му стресна Рохан. Той трепна.

— Вие ли сте?... Докторе... видяхте ли? Кой е той?

— Кертелен.

— Какво!? Това е невъзможно...

— Гледах го до края...

— До какъв край?

— Бях заедно с него — каза с неестествено спокоен глас Гаарб.

Рохан виждаше как светлините в коридора проблясват в очилата му.

— Изследователската група в пустинята — измърмори той.

— Да.

— И какво му е станало?

— Галагер определи мястото въз основа на сеизмичните сондажи... озовахме се в лабиринт от малки, криволичещи теснини — каза бавно Гаарб, сякаш не на него, а като че ли се мъчеше сам да си припомни реда на събитията. — Там имаше меки скали от органичен произход, издълбани от вода, пълни с пещери и дупки, трябваше да оставим горе всъдеходите... Движихме се близко един до друг, бяхме единадесет души. Ферометрите показваха наличност на големи количества желязо; започнахме да го търсим. Кертелен мислеше, че там има скрити машини...

— Да, и на мене беше казал нещо подобно... и какво стана после?

— В една от пещерите на плитко, под самата повърхност на тинята — там има дори сталактити и сталагмити, — той намери нещо като автомат.

— Наистина ли?

— Не, не това, което мислите. Абсолютно изгнил, разяден обаче не от ръжда, сплавта му е неръждаема, а от корозия, прегорял до половината, с една дума — остатъци.

— Но може би други...

— Но този автомат е най-малко на триста хиляди години...

— По повърхността му се е утайл варовик в зависимост от това, как се е изпарявала водата, която е капела от сталактитите на тавана. Галагер сам направи сравнителен анализ според скоростта на изпаряването и на получаването на утайката и според дебелината ѝ. Триста хиляди години е най-ниската граница... Впрочем този автомат прилича знаете ли на какво? На развалините!

— Значи не е никакъв автомат...

— Не, сигурно се е движел, но не на два крака. И не като краб. Впрочем нямахме време да го изследваме, защото веднага след това...

— Какво стана?

— Непрекъснато преброявах хората. Бях със силово прикритие, трябваше да ги охранявам, нали разбирате... но всички бяха с маски,

знаете как е, всички си приличат един на друг, а комбинезоните им също така нямаха определен цвят, защото бяха изцапани с глина. По едно време изчезна един човек. Извиках ги всичките и започнахме да го търсим. Кертелен много се радваше на своето откритие и продължаваше да тършува... Помислих си, че се е заврял в някое разклонение на теснината... Там имаше много такива, но всичките бяха плитки, къси и добре осветени... Внезапно той излезе иззад завоя срещу нас. Беше вече в такова състояние. Нигрен беше с нас, мислеше, че това е топлинен удар...

— Е, какво всъщност му е станало тогава?

— В безсъзнание е. Макар че всъщност не е. Може да ходи, да се движи, само че не може да се установи контакт с него. Освен това е изгубил способността да говори. Чухте ли гласа му?

— Да.

— Сега вече малко се е уморил. Преди беше още по-лошо. Не позна никого от нас. В първия момент това беше най-страшното. „Кертелен, къде се губиш“, му извиках аз, а той ме отмина, сякаш беше съвсем оглушал, мина между нас и тръгна нагоре из теснината, но с такава крачка, по такъв начин, че всички просто изстинахме. Беше съвсем като... като че ли го бяха сменили с друг. Не реагираше на извиквания и се наложи да го гоним. Какво стана там! С една дума, трябваше да го вържем, иначе нямаше да можем да го доведем обратно.

— Какво казват лекарите?

— Както обикновено, говорят латински, но освен това друго не знаят. Нигрен и Сакс са при командира, можеш да идеш и да попиташ...

Таарб се отдалечи с тежки стъпки, наклонил своеобразно глава. Рохан се качи в асансьора и потегли нагоре към командния пункт. Той беше празен, но когато Рохан мина край картографските кабинети, чу пред притворената врата гласа на Сакс и влезе вътре.

— Като пълно загубване на паметта. На това прилича — говореше неврофизиологът.

Той беше застанал гърбом към Рохан и гледаше рентгеновата снимка, която държеше в ръка. На бюрото над отворения бордов дневник седеше астрогаторът; бе вдигнал глава и беше се опрял на

пълните със старателно навити звездни карти шкафчета. Слушаше мълчаливо Сакс, който бавно започна да поставя снимката в плика.

— Амнезия. Обаче изключителна. Не само че е забравил кой е, но е загубил и говора си, способността да пише, да чете; всъщност това е нещо повече от амнезия: пълно разпадане, унищожение на личността. От нея не е останало нищо освен най-примитивни рефлекси. Той може да ходи и да яде, но само ако му дават в устата. Хваща, но...

— Вижда ли, чува ли?

— Да. Несъмнено. Но не разбира това, което вижда. Не различава хората от машините.

— Рефлекси?

— Нормални. Поражението е централно.

— Централно ли?

— Да. На мозъка. Някакво пълно изтриване на паметта; от нея няма и следа.

— Следователно онзи човек от „Кондор“...

— Да. Сега вече съм сигурен. Същото е.

— Виждал съм подобно нещо... — съвсем тихо, почти шепнешком каза астрогаторът. Той гледаше Рохан, но без да му обръща внимание. — Това беше в пространството...

— Ах, да, зная! Как не съм се сетил! — възбудено каза неврофизиологът. — Амнезия след магнитен удар, нали?

— Да.

— Никога не съм виждал такива случаи. Познавам това заболяване само на теория. Това се е случило отдавна, по време на преминаване с голяма скорост през силни магнитни полета?

— Да. Следователно — в специфични условия. Не е толкова важна силата на полето, колкото неговият градиент и бързината на протичащите промени. Ако има в пространството високи градиенти, а случват се и скокообразни покачвания — индикаторите ги откриват от разстояние. По-рано не е имало индикатори...

— Наистина... — повтаряше лекарят. — Наистина... Амерхатен е правил такива опити с маймуни и котки. Подлагал ги е на въздействието на големи магнитни полета, докато те изгубвали паметта си...

— Да, нали това има някаква връзка с електрическите дразнителни на мозъка...

— Но в този случай — гласно разсъждаваше Сакс — освен рапорта на Гаарб имаме показанията на всички негови хора. Силно магнитно поле... но то трябва да има стотици хиляди гауси?

— Стотици хиляди са малко. Необходими са милиони — сухо каза астрогаторът. Едва сега неговият поглед се спря на Рохан. — Влезте и затворете вратата.

— Милиони?! Апаратите на кораба нямаше ли да открият такова поле?

— Зависи — отвърна Хорпах. — Ако е концентрирано на много малка повърхност, — ако обемът му е, да кажем, като този глобус — и ако е екранирано отвън...

— С една дума, ако Кертелен си е поставил главата между полюсите на гигантски електромагнит...

— И това е малко. Полето трябва да осцилира с определена честота.

— Но там не е имало никакъв магнит, нито каквато и да било машина освен някакви ръждясали остатъци — нищо, само измити от водата теснини, чакъл и пясък...

— И пещери — подхвърли меко и някак безразлично Хорпах.

— И пещери... мислите ли, че някой го е вмъкнал в една от тези пещери, че там има магнит — не, това...

— А вие как си обяснявате това? — попита командирът с такъв тон, сякаш разговорът му беше вече скупчен и бе му омръзнал. Лекарят мълчеше.

В три и четиридесет през нощта из целия кораб се разнесе продължителният звън на сигналите за тревога. Хората скачаха от койките и като псуваха на поразия и се обличаха в движение, хукваха към местата си. Рохан отиде в командния пункт пет минути след първия сигнал на звънциите. Астрогатора още го нямаше там. Рохан изтича до големия екран. На изток черната нощ просветваше от безбройни малки светлинки. Изглеждаше така, сякаш рой метеори, излязъл от един радиант, атакуваше ракетата. Той погледна контролните часовници за полето. Автоматите бяха програмирани от самия него, следователно те не биха реагирали на дъжд или пясъчна буря. От невидимата в мрака пустиня летеше нещо и се пръсваше като

огнени мъниста, изпразванията ставаха на повърхността на полето и загадъчните куршумчета, които отскачаха в пламъци, чертаеха параболи от все по-бледа светлина или пък се свличаха по изпъкналото енергетично прикритие. Върховете на дюните изскачаха за секунда от тъмнината и отново изчезваха, стрелките лениво потрепваха — мощността, изразходвана от системата емитори на Дирак за унищожение на загадъчната бомбардировка, беше сравнително малка. Рохан погледна системата на спектроскопическите индикатори в момента едва когато чу зад гърба си стъпките на командира.

— Никел, желязо, манган, берилий, титан — прочете на ярко осветената скала астрогаторът, като заставаше до него. — Всичко бих дал, за да се разбере какво е това.

— Дъжд от металически частици — каза бавно Рохан. — Съдейки по изпразванията, техните размери сигурно са малки...

— С удоволствие бих ги видял отблизо... — измърмори командирът. — Как мислите, да рискуваме ли?

— Да изключим полето?

— Да. За част от секундата. Малка част от тях ще попадне в периметъра и ще ги отделим от останалите, като включим отново полето...

Рохан доста дълго не отговаряше.

— Какво пък, защо не — отвърна най-последно колебливо той.

Но преди командирът да отиде до командния пулт, светлинните точки изгаснаха така внезапно, както се бяха появили, и се спусна такава тъмнина, каквато има само на лишените от луни планети, които се въртят далече от централните съзвездия на Галактиката.

— Пропадна ни ловът — измърмори Хорпах.

Той остана доста дълго с ръка върху главния изключвател, после кимна леко с глава на Рохан и излезе. Стенещият звук на сигналите за отбой изпълни всички сектори. Рохан въздъхна, погледна още един път към пълния с черен мрак екран и отиде да спи.

ОБЛАКЪТ

Започваха вече да привикват към планетата — към нейния неизменен пустинен пейзаж с леките сенки на готовите сякаш всеки момент да се разсеят, неестествено светли облаци, между които и през деня просветваха най-силните звезди. Към шума на пясъка под колелата и краката на хората, към червеното, натежало слънце, докосването на което бе много по-нежно, отколкото на земята, та когато започваше да грее в гърба, човек сякаш чувствуваше не топлина, а само мълчаливото му присъствие. Сутрин групите потегляха към терена, всяка за своя участък, енергоботите изчезваха всред дюнните, клатейки се като тежки лодки, прахът падаше и хората, останали в „Непобедимият“, разговаряха например за това, какво ще има на обяд, какво радарният боцман е казал днес на боцмана на свързочниците или се мъчеха да си припомнят как се е казвал пилотът, който е изгубил крака си преди шест години при катастрофата на навигационния спътник на Тера 5. Приказваха си, седнали на празните туби край ракетата, чиято сянка се въртеше като стрелка на гигантски слънчев часовник и удължавайки се, достигаше чак до линията на енергоботите. От този момент те започваха да стават и да търсят с поглед завръщащите се. А те от своя страна, завръщайки се гладни и уморени, внезапно губеха бодрото си настроение, което поддържаше в тях работата при металните развалини на „града“, и дори експедицията на „Кондор“ след седмица престана да се връща със сензационни новини, които се състояха в това, че са успели да разпознаят някой човек всред намерените останки; и това, което в първите дни всяваше ужас, беше донесено от „Кондор“, старателно опаковано (как иначе може да се нарече този процес на старателно подреждане на оцелелите човешки останки в херметични сандъци, които бяха отнесени в дъното на кораба) и изчезна. Тогава вместо облекчение, което би било естествено да се очаква, хората, пресяващи пясък край кърмата на „Кондор“ и тършуващи в помещенията му, започнаха да чувствуват ужасна скука и сякаш забравили какво се е случило с неговия екипаж,

започнаха да колекционират идиотски дреболии, принадлежали неизвестно на кого преди време, останали от несъществуващи вече собственици. Така че вместо документи, които биха изяснили тайната — такива документи не намираха, — те донасяха ту някоя стара хармоника, ту китайска игра-мозайка и тези предмети, изгубили вече мистичната страховитост на произхода си, обикаляха от ръка на ръка, превръщаха се в някаква обща собственост на екипажа. Рохан, който никога преди това не би могъл да повярва, че е възможно нещо такова, само след седмица започна да се държи като всички останали. И само понякога, когато беше сам, той се питаше за какво собствено се намира тук и тогава чувствуваше, че цялата им дейност, цялата неспокойна суетня, цялата тази сложна процедура на изследванията, рентгеновите снимки, събирането на проби, пробиването на скални пластове, неприятната заради непрестанната необходимост от спазването ѝ III степен — с отварянето и затварянето на силовите полета, с дулата на лазерите, нагласени на точно изчислен периметър за обстрел, с постоянния оптически контрол, непрестанното преброяване, многоканалната свързка, че всичко това е едно голямо самозалъгване. Те всъщност чакаха някакво ново нещастие, нова катастрофа и само се преструваха, че не е така. Отначало хората се трупаха сутрин пред лазарета на „Непобедимият“, за да чуят новини за състоянието на Кертелен. Той им се струваше не толкова жертва на загадъчна атака, а някакво човешко същество, творение, различно от всички тях, сякаш бяха напълно повярвали във фантастичните приказки и смятаха, че е възможно превръщането на човека, на един от тях, от враждебни, чужди сили на планетата, в чудовище. В действителност той беше само инвалид; оказа се впрочем, че неговият разум, гол като на новородено и също тъй празен, приема знанията, които му дават лекарите, и той постепенно се учи да говори, точно както става с малките деца; от лазарета не се разнасяше вече нечовешко скимтене, което беше ужасно поради факта, че безсмисленото бръцолевене излизаше от гърлото на зрял мъж. Кертелен след седмица беше започнал да произнася първите срички и вече познаваше лекарите, макар че не можеше да изговори имената им.

И тогава, в началото на втората седмица, интересът към него спадна още повече, когато лекарите обясниха, че той няма да може да разкаже нищо за обстоятелството, при което се е случило нещастieto,

дори и след като му се възвърне нормалното състояние или по-точно, когато завърши странното си, но неизбежно обучение.

А в това време работата продължаваше. Трупаха се плановете на „града“, на детайли на конструкцията на храстовидните му „пирамиди“, макар тяхното предназначение да си оставаше неясно. Като разбра, че по-нататъшните изследвания на „Кондор“ няма да донесат нищо, астрогаторът нареди да се спрат. Самият кораб трябваше да се изостави, защото поправката на неговата обвивка надхвърляше възможностите на инженерите, още повече че имаше много по-спешни работи. В „Непобедимият“ бяха докарани само голям брой енергоботи, транспортъори, всъдеходи и всякаква апаратура, а корпусът, от кораба всъщност бе останал само корпусът, след това методично опустошение бе затворен отвън с надеждата, че самите те или някоя следваща експедиция ще докара кръстосвача обратно в родния космодрум. Тогава Хорпах прехвърли групата от „Кондор“ на север; тя се присъедини като група на Реняр към групата на Галагер; самият Рохан беше от този момент главен координатор на всички изследвания и напускаше местността около „Непобедимият“ само за кратко, и при това не всеки ден.

Двете групи попаднаха в системата от измивани от подземни извори теснини на странно находище.

Слоеве утаена тиня бяха разделени от слоевете на някакво червеникаво-черно вещество, чийто произход не беше нито геологичен, нито планетарен. Специалистите не можаха да кажат нищо повече по този въпрос. Изглеждаше така, сякаш на повърхността на стария базалтов пласт (този, който беше най-отдолу) преди милиони години са струпани огромни количества метални парчета — а може би просто метални остатъци (появи се хипотезата, че в атмосферата на Регис е избухнал гигантски никелово-железен метеор и като огнен дъжд е покрил скалата през онази прастара епоха), които бавно са се окислявали и са влизали в химични реакции със средата и най-после са се превърнали в пластове с кафяво-черни, на места кървавочерни утайки.

Досегашните разкопки едва се бяха врязали в малка част от пластове на терена, от чиято сложна геологична структура можеше да се завие свят дори и на опитен планетолог. Когато сондите достигнаха до базалта от преди милиард години, оказа се, че

разположените върху него скали въпреки значително развитата рекристализация съдържат въглен от органичен произход. Отначало помислиха, че тук се е намирало тогава океанското дъно. Но в пластове на автентични каменни въглища бяха намерени отпечатъци от многобройни растителни видове, които могат да растат само на сушата. Каталогът на живите организми на сушата постепенно се увеличаваше и ставаше по-пълнен. Знаеше се вече, че преди триста милиони години из джунглите на тази планета са се движили примитивни влечуги. Остатъците от гръбнака и роговите челюсти на едно от тях бяха донесени от учените с триумф, който обаче не беше споделян от останалия екипаж. Еволюцията вероятно се беше развивала два пъти на сушата; първият залез на живия свят бе отнесен към епохата от преди сто милиона години; тогава се е стигнало до внезапно измиране на растенията и животните, което е било предизвикано по всяка вероятност от избухването на Новата. Животът обаче се беше появил отново и бе избуял в нови форми; но нито броят, нито състоянието на намерените остатъци не позволяваха да се направи по-точна класификация. Планетата изобщо не беше създавала прилични на бозайниците организми. След следващите деветдесет милиона години е имало втора, но този път отдалечена на голямо разстояние от планетата, звездна ерупция; бяха открити следи от нея под формата на радиоактивни изотопи. Според приблизителните изчисления интензивността на съпътстващото я твърдо излъчване на повърхността не е била толкова голяма, че да доведе до хекатомба от жертви. Това правеше още по-неразбираем факта, че от този момент растителните и животински остатъци в по-малките скални пластове ставаха все по-голяма рядкост. Затова пък се увеличаваше количеството на „пресованата тиня“, на антимоновите сулфиди, на молибденовите и железни окиси, на никеловите соли, на кобалта и титана.

Тези метални, стари от шест до осем милиона години, пластове бяха сравнително тънки и на места съдържаха огнища на силна радиоактивност, която — в сравнение с възрастта на планетата — беше кратковременна. Положението беше такова, сякаш през онази ера нещо беше предизвикало редица силни, но пръснати на отделни места ядрени реакции, чиито продукти са попадали в „металната тиня“. Освен хипотезата за „железнорадиоактивния метеор“ се появиха и

други, съвсем фантастични, които свързваха тези странни огнища на „радиоактивна горещина“ с катастрофата на планетната система на Лира и изчезването на нейната цивилизация.

Затова предполагаха, че по време на опитите за колонизиране на Регис III са станали атомни сблъсквания между изпратените от застрашената система кораби. Но това пак не обясняваше откъде са се взели странните метални пластове с такива размери, които бяха открити по време на пробните сондажи и на други отдалечени места на планетата. Във всеки случай се създаваше една колкото загадъчна, толкова и правдива картина: животът върху сушата на планетата беше загивал по същото време (в продължение на няколко милиона години), през което са започнали да възникват металните пластове. Причината за изчезването на живите организми не беше радиоактивността: общото количество на излъчване беше изчислено в еквиваленти на ядрените избухвания. То достигаше едва двадесет, тридесет мегатона; в продължение на стотици хилядолетия тези взривове не са могли естествено (ако това изобщо са били атомни взривове, а не някакви други ядрени реакции) сериозно да застрашат биологичната еволюция.

Понеже подозираха, че между металните пластове и развалините на „града“ има някаква връзка, учените настояваха да се продължат изследванията. Това беше свързано с многобройни трудности, защото изкопната работа изискваше прехвърлянето на доста големи количества пръст. Единственият изход беше те да се подкопаят, но хората при работа под земята нямаше да могат да използват силовите си прикрития. Фактът, че работата въпреки всичко продължаваше, се дължеше на разкриването (на двадесет и няколко метра дълбочина в богат на железни окиси слой) на ръждясали остатъци с много странно устройство, които приличаха на разядени от корозия парчета от елементите на някакви микроскопични механизми.

На деветнадесетия ден от кацването на кораба над областта, в която работеха миньорските групи, надвиснаха такива дебели и черни облаци, каквито не бяха се появявали още на планетата. Около обяд се разрази буря, която превишаваше по силата на електрическите изпразвания земните бури. Небето и земята се свързаха с плетеница нестихващи светкавици. Придошлата вода се спускаше по криволичещите теснини и изпълни изкопаните галерии. Хората бяха принудени да ги напуснат и заедно с автоматите да се скрият под

купола на главното силово поле, в което удряха километрични светкавици. Бурята постепенно отмина на запад и зае с черната си, надраскана от светкавици, стена целия хоризонт над океана. Когато се връщаха в „Непобедимият“, миньорските групи откриха по пътя доста голямо количество разхвърляни на пясъка черни мънички метални капчици. Те бяха взети за прословутите „мушички“. Бяха събрани старателно и отнесени на кораба, където възбудиха интерес у учените, но и дума не можеше да става те да са останки от някакви насекоми. Проведе се поредно съвещание на специалистите, което на няколко пъти премина в разгорещен спор. Най-после се взе решение да се изпрати експедиция на североизток, извън терена с криволическите теснини и със залежите от железни съединения, защото по гъсениците на всъдеходите на „Кондор“ бяха намерени дребни частици от интересни минерали, които не бяха открити в изследваните досега области.

Една великолепно оборудвана колона с енергоботи, с крачещия антимаериомет на „Кондор“, с транспортъори и роботи, след които имаше дванадесет арктана, снабдена с автоматични багери и сонди, с двадесет и двама души екипаж, със запаси от кислород, храна и ядрено гориво, потегли на следващия ден на път под командването на Реняр. С нея беше поддържана постоянна радио– и телевизионна връзка до момента, когато изпъкналостта на планетата пресече правата линия на ултракъсите вълни. Тогава „Непобедимият“ изведе в орбита стационарен автоматичен ретранслатор, който осигури по-нататъшната връзка. Колоната се движи през целия ден. През нощта тя се подреди в защитен кръг и пусна общо силово поле, а на следния ден продължи пътя си. Около обяд Реняр съобщи на Рохан, че се е спрял в подножието на почти напълно засипани от пясък развалини, които се намират в плитък, не особено голям кратер, и възнамерява да ги изследва по-подробно. Един час по-късно поради силни атмосферни смущения се развали качеството на радиовръзката. Техническите свързочници преминаха в диапазона на късите вълни, които се приемаха по-добре. Малко след това, когато гръмотевиците на далечната буря, придвижваща се на изток, тоест по посоката, в която бе тръгнала експедицията, започнаха да затихват, връзката неочаквано се прекъсна. Това беше предшествувано от десетина засилващи се фадинга; най-странното беше обаче, че едновременно се влоши и

телевизионната връзка, която не се влияеше от състоянието на йоносферата, тъй като се осъществяваше от извънатмосферен спътник. В един часа връзката се прекъсна окончателно. Никой от техниците, дори и от физиците, които бяха извикани на помощ, не можеше да разбере това явление. Сякаш някаква метална стена се беше спуснала в пустинята и бе отделила отдалечената сто и седемдесет километра от „Непобедимият“ група.

Рохан, който не се отделяше от астрогатора през цялото време, забеляза, че Хорпах е неспокоен. Отначало това му се видя малко неоправдано. Той смяташе, че сигурно облакът на бурята има особени екраниращи свойства, тъй като тя се движеше натам, накъдето бе тръгнала експедицията. Но при въпроса дали е възможно да се образува такъв дебел слой йонизиран въздух физиците изразиха съмнение. Когато бурята утихна, а връзката въпреки това не можа да бъде подновена, към шест часа, без да престане да праща сигнали, които оставаха без отговор, Хорпах изпрати два разузнавателни апарата от типа на летящите чинии.

Единият от тях летеше на неколкостотин метра над пустинята, вторият пък беше на четири километра над него и му служеше за телевизионен ретранслатор. Рохан, астрогаторът, Гралоу и още десетина други, всред които бяха и Балмин, и Сакс, стояха пред главния екран в командния пункт и наблюдаваха всичко, което се намираше в зрителното поле на пилота от първата машина. Извън зоната на криволичещите, изпълнени с дълбока сянка теснини се простираше пустинята с нейните безкрайни редици от дюни, нашарени сега от тъмни ивици, защото слънцето клонеше към залез. В косата му светлина, която придаваше особено мрачен вид на пейзажа, от време на време преминаваха под нисколетящата машина неголеми, изпълнени догоре с пясък кратери. Някои се виждаха благодарение на централния конус на един изгаснал от векове вулкан. Теренът постепенно се издигаше и ставаше все по-разнообразен. Всред вълните от пясък се открояваха високи скални ивици, които образуваха система от чудновато нацърбени вериги. Някои самотни скални стълбове наподобяваха корпуси на разбити кораби или огромни фигури. Склоновете бяха покрити с острите линии на жлеbove, нашарени от конусчета. Най-последно пясъците съвсем изчезнаха, като отстъпиха място на дива местност със стръмни скали и сипеи. Тук-там се виеха

ровове от тектонични разпуквания на планетната кора, приличащи отдалече на реки. Пейзажът стана като лунен и същевременно започна първото влошаване на телевизионната връзка под формата на потрепване и нарушения в синхронизацията на образа. Бе изпратена заповед да се увеличи мощността на предаването, но това само за късо време поправи видимостта.

Цветът на скалите от белезникав ставаше все по-тъмен. Грамадите от хребети, които бягаха от зрителното поле, имаха кафяв оттенък с отровен, метален блясък: тук-там се виждаха кадифеночерни петна, сякаш там, по голия камък, растяха гъсти, но мъртви храсталаци. В този момент се обади за пръв път първата машина. Пилотът извика, че чува звука от автоматичните позиционни предаватели, с които беше снабден челният всъдеход на експедицията. Събраните в командния пункт хора обаче чуваха само неговия слаб и сякаш глъхнещ глас, с който той започна да вика групата на Реняр.

Слънцето беше вече съвсем ниско. В кървавата му светлина се появи пред машината черна стена, която беше кълбеста като облак и се издигаше на хиляда метра от скалите. Тя преграждаше погледите и през нея не можеше да се види нищо. Ако не беше бавното, равномерно движение на кълбестите натрупвания на тази мастилена на места, на места проблясваща с металически виолетов кармин маса, тя би могла да бъде взета за необичайна планинска формация. В полегатите лъчи на слънцето в нея се отваряха пълни с непонятен, мигновен блясък пещери, сякаш в тях бясно се въртеше рой проблясващи кристалчета от черен лед. В първия момент на всички им се стори, че облакът се движи срещу летящата машина, но това беше зрителна измама. Всъщност летящата чиния се приближаваше с постоянна скорост към чудноватото препятствие.

— Говори ЛЧ-4. Да се издигна ли над облака, приемам — чу се сподавеният глас на пилота.

След част от секундата астрогаторът отговори:

— Първи вика ЛЧ-4, спри пред облака!

— Говори ЛЧ-4, спирам — отговори веднага пилотът и на Рохан се стори, че в думите му прозвуча облекчение.

Само неколкостотин метра делиаха машината от необикновената стена, която се простираше наляво и надясно и сякаш стигаше до хоризонта. Сега вече почти целият екран бе зает от гигантското,

направено сякаш от въглен, невероятно, защото беше вертикално, море. Машината престана да се движи към него, но изведнъж, преди да успее да се обади някой, развълнуваната маса изстреля дълги, разсейващи се стълбове, които затъмниха картината. Същевременно тя затрептя и се изгуби, пронизвана от нишки на все по-слаби изпражнения.

— ЛЧ-4, ЛЧ-4! — викаше радистът.

— Говори ЛЧ-8 — обади се внезапно гласът на пилота от втората машина, която досега служеше само за ретранслатор на първата. — ЛЧ-8 вика базата, да дам ли образ, приемам!

— Базата вика ЛЧ-8, дай образ!

Екранът се покри с хаос от бясно кръжащи черни потоци. Това беше същата картина, но гледана вече от четирикилометрова височина. Виждаше се, че облакът се е прострял като дълга, монолитна ивица по дължината на стръмен планински хребет и сякаш заццищаваше подстъпите му. Повърхността му лениво се люлееше като застиващо, мазно вещество, но първата машина, която той бе погълнал преди малко, не се виждаше.

— Базата вика ЛЧ-8, чуваш ли, ЛЧ-4, приемам.

— ЛЧ-8 вика базата, не чувам, минавам на интерференционни вълни, внимание, ЛЧ-4, тук е ЛЧ-8, обади се, ЛЧ-4! — Чуваше се гласът на пилота. — База, ЛЧ-4 не отговаря, минавам на инфрачервени вълни, внимание, ЛЧ-4, тук е ЛЧ-8, обади се, ЛЧ-4 не отговаря, ще опитам да сондирам облака с радар...

В затъмнения команден пункт не се чуваше дори дишането на хората. Всички бяха застинали в очакване. Картината, оставена сама на себе си, не се променяше, гърбът на скалистия хребет стърчеше над морето от черни частици като остров всред мастилен океан. Високо в небето догаряха перести, напоени със злато облаци, дискът на слънцето вече докосваше хоризонта, след няколко минути щеше да се стъмни.

— Говори ЛЧ-8 — обади се гласът на пилота, който, изглежда, се беше променил през изминалите няколко секунди. — Радарът показва пълно метално екраниране, приемам.

— Базата вика ЛЧ-8, превключи радарния образ на телеекрана, приемам!

Екранът потъмня, изгасна, известно време свети с празна светлина, после позеленя от потрепването на милиарди искрици.

— Този облак е от желязо — каза или по-скоро въздъхна някой зад гърба на Рохан.

— Язон! — извика астрогаторът. — Тук ли е Язон?!

— Тук съм — подаде се от групата ядреният физик.

— Мога ли да го загрея малко?... — попита спокойно астрогаторът, като показва екрана и всички го разбраха.

Язон забави отговора си.

— Би трябвало да се предупреди ЛЧ-4 да разшири максимално радиуса на силовото си поле...

— Стига глупости, Язон. Нямаме връзка...

— До четири хиляди градуса... с малък риск...

— Благодаря ви. Блаар, микрофона! Първи вика ЛЧ-8, пригответи лазерите, цел — облакът, с малка мощност, до един билиерг в епицентъра, непрекъснат огън по линията на азимута!

— ЛЧ-8, непрекъснат огън до билиерг в центъра — отвърна веднага гласът на пилота.

В първата секунда не се измени нищо. После нещо блесна и централната част на облака, изпълнила долната част на екрана, промени цвета си. Най-напред започна сякаш да се размазва, после почервения и завря, образува се нещо като улей с пламтящи стени, в който пропадаха като всмукани съседните слоеве на облака. Това движение неочаквано спря, облакът се отдръпна в огромен пръстен и през образувания прозорец се показаха хаотичните грамади на скалите, а само във въздуха продължаваше да се носи още дребен, черен прах, сякаш нещо димеше.

— Първи вика ЛЧ-8, слез на дистанция на максимална ефективност на огъня!

Пилотът повтори заповедта. Облакът обкръжаваше с неспокойни вълни получилия се пробив и се мъчеше да го запълни, но всеки път, когато блясъкът на огъня обхващаше протягащите се като пипала вълни, той веднага ги прибираше обратно. Това продължи няколко минути. Положението не можеше да се протака. Астрогаторът се страхуваше да удари с пълна мощ облака, защото нейде вътре в него беше втората летяща чиния. Рохан се досети на какво разчита Хорпах, той се надяваше, че другата машина ще се добере до очистеното

пространство. Но тя все не се появяваше. ЛЧ-8 сега вече висеше почти неподвижно и поразяваше с ослепителни светкавици от лазерите кълбящите се краища на черния кръг. Небето над него бе все още светло, но скалите долу бавно започнаха да се покриват със сянка. Слънцето залязваше. Внезапно сгъстилият се мрак в долината се разлюля от страхотен блясък. Той беше червеникав и възмръсен, като гърло на вулкан в момент на експлозия, и покри с потрепващ саван цялото зрително поле. Сега вече се виждаше само слялата се в едно тъмнина, в чиито недра вреше и се разливаше огън. Веществото на облака, каквото и да беше то, първо бе започнало да атакува погълнатата машина и гореше в страхотната топлина на заградилото я силово прикритие.

Рохан погледна астрогатора, който стоеше застинал, неподвижен като мъртвец, с безизразно лице, заляно от потрепващите отблясъци на сиянието. Черните кипящи вълни и разгорелият се в дълбините пожар, който само на моменти избухваше в преплетени огнени ивици, заемаха средата на екрана. В далечината се виждаше висок скален връх, облян с рубин, цял в студената червенина на последната светлина, която в този момент беше неизказано земна. Още по-невероятно изглеждаше това, което ставаше вътре в облака. Рохан чакаше. Лицето на астрогатора не изразяваше нищо, но той сигурно вече беше взел решение: или да заповяда на горната машина да помогне на другата, или да остави ЛЧ-4 на произвола на съдбата и да нареди на ЛЧ-8 да продължи разузнавателния си полет на изток.

Изведнъж стана нещо неочаквано. Дали пилотът на долната, затворена в облака машина бе изгубил присъствие на духа, или на борда му се беше случила някаква авария, но кипналата чернилка бе пронизана от блясък, центърът на който се разгаряше ослепително, и дълги ивици от пръснатия при експлозията облак се разлетяха на всички страни, а ударната вълна беше толкова мощна, че образът на екрана се разлюля при разтърсването на ЛЧ-8 от въздушните струи. После чернилката се върна, сля се и вече не се виждаше нищо друго освен нея.

Астрогаторът се наведе и каза нещо на дежурния при микрофоните радист, ала така тихо, че думите му не достигнаха до Рохан; но радистът веднага ги повтори, като почти крещеше:

— Пригответи антипротоните. С пълна мощност, по облака, непрекъснат огън!

Пилотът повтори заповедта. Тогава един от дежурните при страничния екран, който следяха какво става зад машината, извика:

— Внимание! ЛЧ-8! Нагоре! Нагоре! Нагоре!

От свободното досега пространство на запад с бързината на ураган летеше развълнуван черен облак. За един миг той все още беше част от големия облак, но веднага се откъсна от него и като протягаше пипала с бясна бързина, се издигна право нагоре. Пилотът, който бе забелязал това част от секундата преди да го предупредят, се издигна вертикално и набра височина, но облакът го гонеше, като изстрелваше в небето черни стълбове. Пилотът пренасяше огъня от един стълб на друг, най-близкото черно кълбо бе простреляно в центъра, раздвои се и потъмня. Внезапно цялата картина започна да трепери.

В същия момент, когато част от облака бе навлязла в зоната на изпратените радиовълни и смути връзката на машината с базата, пилотът по всяка вероятност за първи път употреби антимаериомета. От удара цялата атмосфера на планетата се превърна в море от огън; пурпурното сияние на залеза изчезна като издухано, през зигзагите на смущенията още за момент се мярна облакът с димящите си стълбове, които се издуха и побеляха, когато второто, още по-страшно, избухване изригна разпалени огнени водопади над потъналия в кълба от пара и газове лабиринт на скалите. Но това беше последното нещо, което те видяха, защото в следващата секунда целият образ затрепера, пронизаха го искри от изпразвания и той изчезна. Само празният бял екран заблестя в затъмнения команден пункт и освети смъртно бледите лица на вгледаните в него хора.

Хорпах нареди на радистите да извикат и двете машини, а после отиде с Рохан, Язон и останалите в съседната навигационна кабина.

— Какво представлява според вас този облак? — попита той без всякакъв увод.

— Състои се от метални частици. Нещо като завеса, управлявана дистанционно от един център — каза Язон.

— Гаарб?

— И аз съм на същото мнение.

— Има ли други предложения? Не? Още по-добре. Кой суперкоптер е в по-добро състояние, нашият или този, който вземем от

„Кондор“?

— И двата са изправни, астрогаторе. Но аз лично бих предпочел нашия.

— Добре. Рохан, вие, ако не се лъжа, искахте да излезете извън силовия чадър... Ето ви удобен случай. Ще получите осемнадесет души, двоен комплект автомати, периферни лазери и излъчватели на антипротони... имаме ли други неща?... — Никой не отговори. — Е, да, досега не е изнамерено нещо по-съвършено от антимаateria... Ще потеглите в четири часа и тридесет и една минута, тоест при изгрев-слънце, и ще се опитайте да намерите кратера на PN-W, за който спомена Реняр в последния си рапорт. Там ще кацнете в отворено силов поле. По пътя ще поразявате всичко от максимална дистанция. Никакво изчакване, наблюдения, експерименти. Никакво пестене на силата на поразяване. Ако изгубите връзка с мене, продължавайте сами. Като намерите кратера, кацнете, но внимателно — не върху хората... смятам, че те се намират някъде там...

Той показва една точка на картата, която заемаше цялата стена.

— В тази заштрихована с червено зона. Това е само скица, но нямам нищо по-добро.

— Какво да правя след кацането, астрогаторе? Да ги търся ли?

— Оставям на вас да решавате. Само помнете едно: никакви цели няма да поразявате в радиус петдесет километра от посоченото място, защото там може би са нашите хора.

— Никакви земни цели?

— Изобщо никакви. До тази граница — астрогаторът с едно движение раздели на две заграденото пространство на картата — можете да употребите настъпателно средствата си за унищожение. От тази линия имате право да се защитавате само със силовото си поле. Язон! Колко може да издържи полето на суперкоптера?

— Дори милион атмосфери на квадратен сантиметър.

— Какво значи това „дори“? Ще ми го продавате ли? Питам ви, колко? Пет милиона? Двадесет?

Хорпах говореше напълно спокойно; точно от това негово настроение най-много се страхуваха на кораба. Язон се окашля и отвърна:

— Полето е изпробвано при два и половина...

— Това е нещо друго. Чувате ли, Рохан? Ако облакът ви притисне до тази граница, тогава бягайте. Най-добре нагоре. Впрочем не мога да ви предскажа всичко... — Той погледна часовника си. — Осем часа след старта ще ви викам на всички вълни. Ако това не даде резултат, ще се опитаме да се свържем или с помощта на спътниците на Троя, или оптически. Ще лазирате по морзовата азбука. Не съм чувал това да не е дало резултат някъде. Но да се опитаме да предвидим повече от онова, за което сме слушали. Ако и лазерите засекаат, ще чакате още три часа и тогава ще се върнете. Ако мене ме няма...

— Вие имате намерение да стартирате?

— Не ме прекъсвайте, Рохан. Не. Нямам намерение да стартирам, но не всичко зависи от нас. Ако ме няма тук, тогава влезте в околопланетна орбита. Правили ли сте досега това със суперкоптер?

— Да, два пъти на делтата на Лира.

— Добре. Значи знаете, че това е малко сложно, но напълно възможно. Орбитата трябва да бъде стационарна; точните ѝ параметри ще ви бъдат дадени преди старта от Строем. На тази орбита ще ме чакате 36 часа. Ако дотогава не се обадя, ще се върнете на планетата. Ще отлетите до „Кондор“ и ще се опитате да го пуснете в ход. Знам какво значи това. Но вие няма да имате никакви други възможности. Ако успеете, върнете се в базата с „Кондор“ и докладвайте за случая. Имате ли някакви въпроси?

— Да. Може ли да се опитам да установя контакт с тези — с този център, който ръководи облака, в случай че успея да го открия?

— И това оставям да решите по ваше усмотрение. Във всеки случай рискът трябва да си остане в границите на разумното. Не знам нищо, разбира се, но ми се струва, че този команден център не се намира на повърхността на планетата. Освен това въпросът дали той изобщо съществува ми изглежда съвсем проблематичен...

— Как разбирате това?

— Нали имаме постоянно радиоподслушване по целия електромагнитен спектър. Ако някой ръководеше облака с помощта на излъчване, ние бихме регистрирали неговите сигнали.

— Този център може да се намира в самия облак...

— Възможно е. Не знам. Язон, възможно ли е да има начини за дистанционно управление, които да са независими от

електромагнитните?

— За мнението ми ли питате? Не. Няма такива начини.

— За мнението ви? А за какво друго бих могъл да ви питам?

— Това, което зная, не е тъждествено с това, което съществува. Което може да съществува. Ние не познаваме такива начини. Това е всичко.

— Телепатия... — подхвърли някой отзад.

— На тази тема нищо не мога да кажа — сухо отвърна Язон. — Във всеки случай в пределите на изследвания от нас Космос не е било открито такова нещо.

— Колеги, не можем да си губим времето в безплодни дискусии. Рохан, вземете хората си и пригответе суперкоптера. След един час Строем ще ви даде еклиптичните данни на орбитата. Колега Строем, изчислете постоянна орбита с апогей пет хиляди.

— Да, астрогаторе.

Астрогаторът откряна вратата на командния пункт.

— Тернер, какво е положението? Още нищо?

— Нищо, астрогаторе. Гръмотевици. Много атмосферни изпразвания, но нищо повече.

— Никакви следи от емисионен спектър?

— Никакви следи...

„Значи никоя от летящите чинии не употребява вече оръжието си — престанали са да се сражават — помисли си Рохан. — Ако водеха бой с лазерите или само с индукционните излъчватели, индикаторите на «Непобедимият» щяха да ги открият от неколкостотин километра разстояние.“

Рохан беше твърде много погълнат от драматичното положение, за да се безпокои от задачата, която му беше поставил астрогаторът. Впрочем той и не би имал време за това. През тази нощ Рохан не затвори очи. Трябваше да се проверят всички инсталации на коптера, да се натоварят допълнителни тонове гориво, запаси и оръжие, така че той едва успя да се справи до определения час. Седемдесеттонната двуетажна машина се издигна във въздуха и като остави след себе си облаци от пясък, се насочи право на североизток в момента, когато краят на червения слънчев диск се показва на хоризонта. Веднага след старта Рохан се издигна на петнадесет километра; в стратосферата можеше да се развива максимална скорост, освен това възможността да

срещнат там черния облак беше по-малка. Така поне смяташе той. Може би Рохан беше прав, а може би просто им провървя, но независимо от това след по-малко от час те вече се спускаха под косите лъчи на слънцето в засипания кратер, чието дъно бе още изпълнено с мрак.

Преди още насочените надолу струи горещи газове да вдигнат вълна от пясък, наблюдателите алармираха навигационната кабина със съобщението, че в северната част на кратера се забелязва нещо подозрително. Тежката летателна машина спря, като леко вибрираше, сякаш беше опряна на някаква невидима опъната пружина, и от петстотин метра височина бе извършено щателно наблюдение на посоченото място.

На екрана на увеличителния уред върху пепелявочервеникав фон се виждаха мънички правоъгълници, разположени с геометрична точност около един по-голям, стоманеносив на цвят правоъгълник. Заедно с Гаарб и Балмин, които стояха до него пред командния пулт, Рохан разпозна колите на експедицията на Реняр.

Без да се бавят повече, те кацнаха наблизко, като спазваха всички правила за безопасност. Телескопичните „крака“ на коптера не бяха престанали още да пружинират в равномерни прикляквания, когато беше спуснат мостът и бяха изпратени две разузнавателни машини, прикривани от подвижно силово поле. Кратерът отвътре приличаше на плоска чиния с нащърбени краища. Централният конус на вулкана беше покрит с тъмнокафява кора от лава.

На подвижните разузнавачи им бяха нужни само няколко минути, за да изминат един километър и половина — разстоянието беше горе-долу толкова. Радиовръзката беше великолепна. Рохан разговаряше с Гаарб, който се намираще в челния транспортър.

— Изкачването свършва — ей сега ще ги видим — повтори няколко пъти Гаарб. След малко той извика:

— Ето ги! Виждам ги!

И после вече по-спокойно:

— Струва ми се, че всичко е в ред. Един, два, три, четири — всички машини са на местата си, но защо са оставени на слънце?

— А хората? Виждат ли се? — питаше Рохан.

— Да. Нещо там се движи... двама души... ето, още един... и някой лежи на сянка... виждам ги, Рохан!

Неговият глас се отдалечи. Рохан чуваше как той казва нещо на водача на транспортъора. Чу се тъп шум, което значеше, че е изстреляна димна ракета. Гласът на Гаарб повтори:

— Поздравяваме ги... димът се носи в тяхна посока... ей сега ще се разнесе... Ярг... какво има? Какво! Как така... ей! Вие там!

Неговият вик изпълни цялата кабина и секна. Рохан долавяше заглъхващия шум на моторите, които накрая утихнаха, чуваха се само забързани стъпки, някакви неясни, приглушени от голямото разстояние повиквания, един-два крясъка и после настъпи тишина.

— Ало! Гаарб! Гаарб! — повтаряше той с изтръпнали устни.

Чуха се стъпки, които се приближаваха по пясъка, високоговорителят запращя.

— Рохан! — разнесе се промененият, задъхан глас на Гаарб. — Рохан! Те са като Кертелен! Не са на себе си, не ни познават, нищо не говорят... Рохан, чувате ли ме?

— Чувам... всички ли?

— Всичките май... не знам още, Ярг и Тернер обикалят всичките...

— Как така, а полето?...

— Полето е изключено. Няма го. Не зная. Изглежда, са го изключили.

— Някакви следи от борба?

— Не, нищо. Машините си стоят — всичките са здрави, неповредени — а те лежат, седят, можеш да ги разтърсиш — какво? Какво има там?

Рохан долови неясен звук, прекъсван от проточено скимтене. Стисна зъби, но не можа да овладее блудкавото усещане за повдигане, което свиваше вътрешностите му.

— О, небеса, това е Гралоу! — се чу викът на Гаарб. — Гралоу! Ей, Гралоу! Не ме ли познаваш?!

Дишането му, засилено от уредите, изпълни внезапно цялата кабина.

— И той... — промълви Гаарб.

После замълча за момент, сякаш събираше силите си.

— Рохан... не зная ще се справим ли сами... Трябва да ги вземем всичките отгук. Изпратете повече хора...

— Веднага.

След час кошмарната процесия спря при металния корпус на суперкоптера. От двадесет и двамата, които бяха тръгнали на път, останаха само осемнадесет; съдбата на останалите четирима беше неизвестна. Повечето позволяваха да ги водят доброволно, без да се съпротивяват; но петима трябваше да бъдат докарани насила, защото не искаха да напуснат мястото, където ги намериха. Пет чифта носилки изпратиха в импровизираната болница на долната палуба на коптера. Останалите тринадесет мъже с безизразни като маски лица, които правеха ужасно впечатление, бяха вкарани в отделно помещение, където те без съпротива се оставиха да ги поставят на койките. Трябваше да ги съблекат, да им свалят обувките, защото те бяха безпомощни като пеленачета. Рохан, ням свидетел на тази сцена, застана на пътеката между двете редици койки и видя, че докато повечето от намерените са спокойни, част от тях — тези, които трябваше да бъдат доведени със сила — хленчат и плачат с неистови гласове.

Той остави всичките под опеката на лекаря, а сам изпрати цялата техника, с която разполагаше, да търси загубените. Сега имаше много инвентар, защото неговите хора заеха и пуснаха в действие захвърлените досега машини на Реняр. Тъкмо беше изпратил последния патрул и информаторът го извика в кабината; имаше връзка с „Непобедимият“.

Не го учуди това, че връзката е установена. Сякаш не беше вече способен да се учудва на каквото и да било. Даде накратко на Хорпах отчет за всичко, което се беше случило.

— Кой липсват? — поиска да узнае астрогаторът.

— Самият Реняр, Бенигсен, Коротки и Меада. Какво става със самолетите? — попита на свой ред Рохан.

— Нямам никакви сведения.

— А облака?

— Изпратих сутринта троен патрул. Върна се преди един час. Там няма никакви следи от облак.

— Нищо? Абсолютно нищо?

— Нищо.

— А самолетите?

— Нищо.

ХИПОТЕЗАТА НА ЛАУДА

Доктор Лауда почука на вратата на астрогатора. Когато влезе, видя, че той чертае нещо по фотограметричната карта.

— Какво има? — попита Хорпах, без да вдигне глава.

— Исках да ви кажа нещо.

— Спешно ли е? След петнадесет минути стартираме.

— Не зная. Струва ми се, че започваме да разбираме какво става тук... — каза Лауда.

Астрогаторът остави пергелите. Очите им се срещнаха. Биологът не беше по-млад от командира. Това, че му позволяваха още да лети, беше направо странно. Изглежда, че той много държеше на това. Имаше вид по-скоро на стар механик, отколкото на учен.

— Така ли смятате, докторе? Слушам ви.

— В океана има живот — каза биологът. — В океана има, а на сушата няма.

— Защо? На сушата също е имало живот, нали Балмин намери следи.

— Да. Но те са на повече от пет милиона години. После всички живи същества на сушата са били унищожени. Това, което ще ви кажа, ще прозвучи фантастично, астрогаторе, всъщност нямам почти никакви доказателства, но... така е. Да приемем, че някога, преди милиони години, тук е кацнала ракета от друга система. Може би от района на Новата. — Той започна да говори по-бързо, но вече спокойно: — Знаем, че преди експлозията на дзета Лира шестата планета на системата е била населена с разумни същества. Те са имали високо развита цивилизация от технологичен тип. Да допуснем, че тук е кацнал лирански кораб-разузнавач и е станала катастрофа. Или друг нещастен случай, при който е загинал целият екипаж. Да кажем, някакво избухване на реактора, верижна реакция... важното е, че в корпуса, който е останал на планетата, не е имало нито едно живо същество. Оцелели са само... автоматите. Не такива като нашите. Не човекоподобни. По всяка вероятност лираните също не са били

човекоподобни. И така автоматите са оцелели и са напуснали кораба. Те са били високо специализирани, хомеостатични механизми, способни да издържат и на най-тежки изпитания. Нямамо е вече кой да им дава заповеди. Част от тях (с мисловно устройство най-близко до това на лираните) са се опитали може би да поправят кораба, макар че е било безсмислено при създалите се условия. Но вие знаете как става това. Ремонтният робот винаги поправя онова, което трябва, независимо дали това е нужно на някого, или не — такива са неговите функции. Но после са взели връх другите автомати. Отделили са се от първите, високоорганизираните. Може би местната фауна се е опитвала да ги атакува. Тук са съществували влечуги, следователно е имало и хищници, а хищниците от някои видове атакуват всичко, което се движи. Автоматите са започнали да воюват с тях и са ги победили. Трябвало е да се пригледят към тази борба. Променили са се, за да се приспособят към условията на планетата. Ключът на всичко според мене е в това, че тези автомати са притежавали способността да произвеждат други, в зависимост от нуждите. Значи за побеждаването на летящите влечуги са били необходими летящи механизми. Разбира се, не знам никакви конкретни подробности. Говоря всичко, като си представям подобна ситуация в условията на естествена еволюция. Може би тук не е имало летящи гущери, може би е имало подземни влечуги. Не зная. Важното е, че с течение на времето тези механизми напълно са се приспособили към условията и са успели да победят всички форми на животинския и растителния свят на планетата.

— И на растителния ли? А как си обяснявате това?

— Не зная. Бих могъл да предложа няколко различни хипотези, но предпочитам да се въздържа. Впрочем не съм казал още най-същественото. След няколко стотици поколения потомствените механизми престанали да приличат на създателите си, тоест — на продуктите на лиранската цивилизация. Разбирате ли ме? Това означава, че е започнала мъртва еволюция. Еволюция на механичните устройства. Какъв е главният принцип на хомеостазата? Да издържиш на променящите се условия, дори и на най-враждебните, на най-тежките. По-нататъшните форми на тази еволюция на самоорганизиращи се метални системи са били застрашени на първо място не от местните животни и растения, а от липсата на източници на енергия и материали. Трябвало е да намерят материали, за да

произвеждат резервни части и потомствени механизми. И затова, търсейки метални руди, те са развили нещо от рода на минното дело. Техните прадеди, които са пристигнали с този хипотетичен кораб, са били захранвани без съмнение с лъчева енергия. Но на Регис изобщо няма радиоактивни елементи. Следователно този източник на енергия е бил затворен за тях. Трябвало е да търсят друг. Сигурно е започнала остра енергетична криза и мисля, че се е стигнало до борба между тези устройства. Просто е започнала борба за съществуване. Нали на това именно се гради еволюцията. На селекцията. Високоорганизираните в интелектуално отношение устройства са били неспособни да просъществуват поради размерите си, които са изисквали значителни количества енергия и не са могли да издържат конкуренцията на по-малко развитите, но затова пък по-икономични и енергетично по-продуктивни...

— Чакайте малко. Да оставим настрана фантастичността на вашата хипотеза, но нали в еволюционната игра печели винаги съществото с по-развита нервна система. В този случай вместо нервна е имало, да кажем, електрическа, но принципът си остава един и същ.

— Това е истина, астрогаторе, но само по отношение на еднородните организми, които са се развивали на планетата по естествен път, а не по отношение на тези, които са дошли от други системи.

— Не разбирам.

— Просто биохимичните условия за функциониране на съществата на Земята са и са били винаги почти едни и същи. Водораслите, амебите, растенията, низшите и висшите животни са построени от почти идентични клетки и имат почти една и съща обмяна на веществата — белтъчна, — а при такъв еднакъв старт диференциращ фактор става този, който споменахте вие. Това не е единственият фактор, но във всеки случай един от най-важните. Но тук е било малко по-иначе. Най-високо развитите организми, които са кацнали на Регис, са черпели енергия от собствените радиоактивни запаси, но по-простите — да кажем, някои малки ремонтни системи, може би са имали зареждащи се със слънчева енергия батерии. В такъв случай те са били в привилегировано положение в сравнение с останалите.

— Но по-висшите са можели да им отнемат слънчевите батерии... впрочем докъде води този спор? Може би не си струва да спорим за това, Лауда.

— Не, това е съществено нещо, астрогаторе, това е много важен момент, защото по мое мнение се е стигнало до мъртва еволюция от много своеобразен тип, тя е започнала в изключителни условия, създадени от странно стечение на обстоятелствата. С две думи, намирам, че това е станало по следния начин: в тази еволюция са победили устройствата, които са се миниатюризирали най-бързо, а на второ място — неподвижните. Първите са дали началото на така наречените черни облаци. Моето лично мнение е, че това са съвсем малки псевдонасекоми, които могат да се свързват в случай на нужда в големи висши системи. Именно под формата на облак. Така се е развила еволюцията на подвижните механизми. А неподвижните са сложили началото на този чудноват вид метална вегетация, която представляват така наречените градове...

— Значи според вас това не са градове?

— Естествено. Това не са никакви градове, а само големи струпвания на неподвижни механизми, мъртви творения, способни да се размножават; те черпят слънчева енергия посредством органите си... допускам, че това са триъгълните плочки...

— Значи вие смятате, че този „град“ продължава да вегетира?

— Не. Струва ми се, че по някаква неизвестна на нас причина този „град“ или по-точно тази „метална гора“ е загубила борбата за съществуване и сега представлява само едни ръждясали остатъци. Оцеляла е само една форма: подвижните устройства, които са завладели всички континенти на планетата.

— Защо?

— Не зная. Хващах се за най-различни изчисления. Може би през последните три милиона години слънцето на Регис III е започнало да изстива по-бързо от преди и по този начин големите, неподвижни „организми“ не са можели вече да черпят от него енергия. Но това са само мъгляви предположения.

— Да кажем, че е било така, както казвате. Смятате ли, че тези „облаци“ имат някакъв управляващ център над или под повърхността на планетата?

— Мисля, че нищо подобно не съществува. Може би тези микромеханизми сами представляват такъв център, някакъв „мъртъв мозък“, когато се свържат по определен начин. Разделянето може да е от полза за тях. Пръснати в свободни рояци, те могат непрекъснато да седят на слънце или да се движат след буреносни облаци, защото не е изключено да черпят енергия от атмосферните изпражнения. Но в моменти на опасност или по-общо казано — на внезапна промяна, която заплашва съществуването им, те се свързват...

— Но нали нещо трябва да предизвика тази реакция на свързване, впрочем къде се намира по време на „роене“ нечувано сложната памет на цялостната система? Та нали електронният мозък е „по-умен“ от всички свои елементи, Лауда. Как биха могли тези елементи, след като се разглоби мозъкът, да намерят отново съответните си места? Най-напред би трябвало да се създаде план на целия мозък...

— Това не е задължително. Достатъчно е всеки елемент да „помни“ с кои други елементи се е свързвал непосредствено. Да кажем, че елемент номер едно трябва да се свърже с определени свои повърхности с шест други елемента; всеки елемент „знае“ същото за себе си. По този начин количеството информация, съдържащо се в отделния елемент, може да бъде съвсем нищожно, но освен него е необходим определен дразнител, определен сигнал от типа: „внимание, опасност!“, при който всички се сливат в определени конфигурации и моментално се образува „мозъкът“. Но това е само една примитивна схема, астрогаторе. Мисля, че въпросът е много по-сложен, защото например тези елементи често биват унищожавани, което обаче не трябва да се отрази върху действията на цялото...

— Добре. Нямаме време да разсъждаваме повече над такива подробности. Виждате ли в своята хипотеза някакви конкретни изводи за нас?

— В известен смисъл да, но те са отрицателни. Милиони години механична еволюция — това е явление, каквото човек не е срещал досега в Галактиката. Обърнете внимание на един основен въпрос. Всичките ни познати машини служат не на себе си, а на някого. Следователно от човешка гледна точка съществуването на метални разрастващи се дебри на Регис или на нейните железни облаци е безсмислено — наистина и кактусите в пустините на земята също

могат да се нарекат безсмислени. Най-същественото е това, че те великолепно са се приспособили към борбата с живите същества. Струва ми се, че те са убивали само в началото на борбата, когато местните континенти са гъмжали от живот; изразходването на енергия за убиване не се е оказало икономично. Затова те прилагат други методи, резултат на които е катастрофата на „Кондор“, случаят с Кертелен и накрая — ликвидирането на групата на Реняр...

— Какви методи?

— Не зная точно в какво се състоят те. Мога само да кажа личното си мнение: казусът на Кертелен представлява ликвидирането на почти цялата информация, която съдържа мозъкът на човека, а сигурно и на животното. Осакатените по този начин същества естествено умират. Това е един начин по-прост, по-бърз и по-икономичен от убиването... За съжаление моят извод от това е — меко казано — песимистичен. Ние сме в несравнимо по-лошо положение от тях, и то по няколко причини едновременно. На първо място много полесно е да унищожиш живо същество, отколкото механизъм или технически уред. По-късно те са еволюирали в такива условия, че са воювали едновременно и с живите същества, и със своите метални „братя“ — с разумните автомати. Следователно водили са борба на два фронта, като са ликвидирали всички адаптиращи механизми на живите същества и всяка проява на интелект у разумните машини. Резултат на тези милионгодишни борби е един необикновен универсализъм и съвършенство на унищожителната дейност. Страхувам се, че за да ги победим, ще трябва да ги унищожим всичките, а това е почти невъзможно...

— Така ли смятате?

— Да. Впрочем при съответната концентрация на средствата, разбира се, бихме могли да унищожим цялата планета... но нашата задача съвсем не е такава, а за това, че не ни достигат силите, да не говорим. Ситуацията наистина е единствена по рода си, защото — така, както я разбирам аз — ние в действителност стоим по-високо по интелект. Тези механизми изобщо не притежават никаква мисловна сила, те просто са великолепно приспособени към условията на планетата... към унищожаване на всичко, което има разум, и всичко, което е живо. Самите те обаче са мъртви. Ето защо това, което за тях е безопасно, за нас може да бъде смъртоносно.

— Но откъде сте сигурен, че те не притежават разум?

— Бих могъл да изклинча, да се прикрия с незнанието си, но въпреки това ще ви кажа, че ако изобщо съм сигурен в нещо, то сигурен съм именно в това. Защо не притежават интелектуална сила? Хайде де! Ами ако я имаха, щяха отдавна да ни изтребят. Ако проследите всички поредни произшествия на Регис, ще видите, че те действуват без определен стратегически план. Атакуват само при случай...

— Но... начинът, по който унищожиха връзката ни с Реняр и атаката им срещу разузнавателните машини...

— Та те просто правят това, което са правили преди хилядолетия. Висшите автомати, които те са изтребили, сигурно са се разбирали помежду си с радиовълни. Ликвидирането на такава размяна на информации, прекъсването на връзката, това е било една от първите им задачи. Разрешението е дошло само защото металният облак екранира по-добре от всичко друго на света. Тогава? Какво да правим сега? Трябва да предпазваме себе си и нашите автомати, нашите машини, без които ние сме нищо. Те обаче имат пълна свобода на маневриране, имат на място неизтощими източници за регенерация, могат да се размножат, ако унищожим част от тях, а при това никакви смъртоносни средства не могат да причинят вреда на всичките. Употребата на най-мощните ни средства става наложителна, удар с антимаатерия... но не можем да сразим всички по този начин. Забелязахте ли как постъпват поразените? Просто се разсипват... освен това непрекъснато трябва да се намираме под прикритие, което ограничава стратегията ни, а те могат да се раздробяват произволно, да се пренасят от едно място на друго... и ако ги разбием на този континент, че ще се пренесат на друг. Но това в края на краищата не е наша работа — да ги унищожим всичките. Аз смятам, че трябва да отлетим.

— Аха, така значи.

— Да. При положение, че имаме за противник продукт на мъртва еволюция, който е напълно апсихичен, не можем да обсъждаме проблема за отмъщение заради „Кондор“, въпроса за съдбата на неговия екипаж. Все едно да набием с тояги океана, защото е потопил кораба и хората.

— В това, което казвате, би имало много истина, ако нещата наистина стояха така — каза Хорпах, като ставаше. Опря се с две ръце на скицираната карта. — Но това в края на краищата е хипотеза, а ние не можем да се върнем с хипотези. Трябва ни увереност. Не отъмщение, а увереност. Точна диагноза, установяване на фактите. Ако ги установим, ако имам затворени в резервоарите на „Непобедимият“ проби от тази летяща механична фауна — доколкото тя съществува в действителност, тогава ще се съглася, че ние нямаме вече работа тук. Тогава основното ще бъде да определим типа на по-нататъшната си дейност. Между прочем нищо не ни гарантира, че тези творения ще останат на планетата, може би те ще се развиват и накрая ще застрашат космическите рейсове в този район на Галактиката.

— Дори и да е така, това няма да стане, преди да изтекат стотици хиляди и дори милиони години. Все още се страхувам, че вие, астрогаторе, разсъждавате така, сякаш сте застанали очи в очи с мислещ противник. Това, което някога е било инструмент на живи същества, след тяхното изчезване е придобило самостоятелност и фактически се е превърнало в част от природните сили на планетата. Животът се е запазил в океана, защото там механичната еволюция не е достигнала, но тя не позволява на формите на този живот да стъпят на сушата. С това се обяснява умереният процент на кислорода в атмосферата — отделят го океанските водорасли, — както и външният вид на континенталната повърхност. Тя е пустиня, защото тези механизми не строят нищо, нямат никаква цивилизация, изобщо нямат нищо извън себе си, не създават никакви ценности; затова трябва да ги третираме като природна сила. Природата също не създава нито оценки, нито никакви ценности. Тези неща просто са, съществуват и действуват така, че да продължава това съществуване...

— Как си обяснявате унищожаването на самолетите? Те бяха защитени от силово поле...

— Силовото поле може да бъде смачкано от друго силово поле. Впрочем, астрогаторе, за да се унищожи за част от секундата цялата памет, която се съдържа в човешкия мозък, е необходимо около неговата глава веднага да се създаде магнитно поле с такава интензивност, каквато не бихме могли да създадем дори и ние със средствата на нашия кораб. Затова биха били необходими никакви грамадни трансформатори, електромагнити...

— И вие мислите, че те имат всичко това?

— Нищо подобно! Нищо нямат. Те просто са тухлички, от които необходимостта в дадения момент строи това, което е нужно. Идва сигнал: опасност! Проявило се е нещо, което се открива по причинените от него изменения, например измененията на електростатичното поле... Летящият рояк веднага се подрежда в някакъв „облакомозък“ и в него се събужда общата памет: вече е имало такива същества, с тях се постъпва по този начин, след това те загиват... и повтарят съответния тип дейност.

— Добре — каза Хорпах, който от дълго време не слушаше вече думите на стария биолог, — отлагам старта. Сега ще свикаме съвещание, бих предпочел да не правя това, защото големи спорове ще паднат, ще се разпалят научните страсти, но друг изход няма. След половин час в главната библиотека, доктор Лауда...

— Нека ме убедят, че греша, и тогава на борда ще има един истински доволен човек... — каза докторът и напусна кабината така тихо, както беше влязъл.

Хорпах се изправи, отиде до стенния информатор и като натисна шалтера на вътрешната мрежа високоговорители, извика всички учени.

Оказа се, че повечето от специалистите са имали предположения, подобни на хипотезата на Лауда; само че той беше първият, който ги бе формулирал така категорично. Споровете избухнаха само около проблема за психичност или апсихичност на „облака“. Кибернетиците бяха склонни да го приемат за мислеца система, надарена със способност за стратегическо действие. Лауда бе подложен на остри атаки. Хорпах си даваше сметка, че Лауда е атакуван с такава страст не толкова заради хипотезата си, колкото заради това, че вместо с колегите си той най-напред я е обсъдил с него. Въпреки множеството връзки, които ги свързваха с екипажа, учените представляваха на борда нещо като „държава в държавата“ и спазваха един неписан кодекс на поведение.

Главният кибернетик Кронотос запита Лауда по какъв начин според него облакът, макар и лишен от интелигентност, се е научил да атакува хората.

— Та това е съвсем просто — отвърна биологът. — В продължение на милиони години той е правил само това. Говоря за борбата с първоначалните жители на Регис. Те са били животни с

централна нервна система. Научил се е да ги атакува така, както атакува жертвата си земното насекомо. Той върши това с такава прецизност, с каквато осата впръсква отрова в нервните възли на щуреца или бръмбара. Това не е интелигентност, това е инстинкт...

— А откъде са знаели как да атакуват самолетите? С тях не са се срещали досега...

— Не можем да знаем това, колега. Воювали са, както вече казах, на два фронта. С жителите на Регис — с живите и с мъртвите, тоест с други автомати. Тези автомати по необходимост е трябвало да употребяват различни видове енергия с отбранителна и нападателна цел...

— А ако сред тях не е имало летящи...

— Досещам се какво иска да каже докторът — забележа заместник главният кибернетик Саурахан. — Големите автомати, микроавтоматите, са се свързвали помежду си с цел да се обединят и най-лесно е било да бъдат унищожени чрез изолация, разделяне, следователно най-добрият начин е бил блокирането на връзката...

— Не става дума за това, дали могат да се обяснят отделните форми на поведение на „облака“, без да прибъгваме до хипотезата за интелигентност — отвърна Кронотос, — защото в случая не важи бръсначът на Окам. Нашата задача, поне засега, е да създадем една хипотеза, която ще обясни всичко с най-пестеливи средства, но такава хипотеза, която ще осигури максимална безопасност на действие. Затова май ще трябва да приемем, че „облакът“ може да бъде надарен с интелект, защото това би било продиктувано от по-голяма предвидливост. В такъв случай ще действваме по-предпазливо. Ако приемем (по Лауда), че облакът няма интелект, а в действителност се окаже, че има, то за такава грешка можем да платим страшна цена... Говоря това не като теоретик, а преди всичко като стратег.

— Не зная кого искаш да победиш — облака или мене — отвърна спокойно Лауда. — Аз не съм против предпазливостта, но облакът няма друг тип интелект от този на мравката, по-точно не като на отделното насекомо, а като на целия мравуняк. Та нали ако не беше така, нямаше досега да сме живи.

— Докажи това.

— Ние не сме за него първият противник от типа homo, защото той вече се е разправял с такива: напомням ви, че „Кондор“ кацна

преди нас, тука. За да проникнат микроскопичните „мушички“ в силовото поле, достатъчно е да се заровят в пясъка. Полето достига само до повърхността. Те познават силовото поле на „Кондор“, следователно могли са да научат този начин за нападане. Обаче те не направиха нищо такова. Значи „облакът“ е или глупак, или действа инстинктивно...

Кронотос не искаше да се предаде, но в този момент се намеси Хорпах и предложи да се отложи дискусиата. Молеше за конкретни предложения върху това, което беше установено като вероятно. Нигрен попита не може ли да се екранират хората, като им се поставят метални шлемове, които да ликвидират въздействието на магнитното поле. Но физиците стигнаха до извода, че това няма да даде желания ефект, защото магнитно поле с голяма сила възбужда в метала вихрови токове, които биха загрели шлема до висока температура. Като започне да пари, нищо друго не можеш да направиш, освен да го свалиш от главата си, а последствията от това са ясни.

Беше вече нощ. Хорпах разговаряше в единия ъгъл с Лауда и лекарите; кибернетиците се бяха събрали отделно.

— Необикновено е все пак това, че по-интелигентните същества, споменатите вече макроавтомати, не са победили — каза някой. — Това щеше да бъде изключение, което подчертава правилото, че еволюцията върви към усложняване и усъвършенствуване на хомеостазата... на въпроса за информацията, за нейното използване...

— Тези автомати не са имали шанс именно защото са били така високоразвити и сложни още от самото начало — отвърна Саурахан. — Разбери, това са били високоспециализирани за съвместна работа с конструкторите си, лираните, а когато лираните вече ги е нямало, те са били като сакати, лишени от ръководство. А тези форми, от които са произлезли днешните „мухи“ (съвсем не твърдя, че тогава още са съществували, смятам дори, че това е изключено, сигурно са се появили много по-късно), тези форми са били относително примитивни и поради това са имали пред себе си много пътища за развитие.

— Може би е имало дори и по-важен фактор — допълни доктор Сакс, който се бе приближил до тях. — Имаме работа с механизми, а механизмите никога не са имали такива регенериращи способности както живото същество, живата тъкан, която сама се възстановява след

нараняване. Макроавтоматът, дори и да може да поправи друг макроавтомат, се нуждае за тази цел от съоръжения, от цял машинен парк. Достатъчно е било в такъв случай да бъдат откъснати от тези съоръжения, за да бъдат безпомощни. Тогава те са се превърнали в лесна плячка за летящите творения, които са били много по-неподатливи на повреди...

— Това е извънредно интересно — каза внезапно Саурахан. — Излиза, че трябва да строим автоматите по съвсем друг начин, не както досега, за да бъдат те универсални: трябва да се започне от малките елементарни тухлички, от псевдоклетките, които могат взаимно да се заместват...

— Това не е толкова ново — усмихна се Сакс, — защото именно еволюцията на живите форми постъпва по този начин, и неслучайно... Затова и фактът, че „облакът“ се състои от взаимнозаместващи се елементи, не е случайност... Работата е в материала: повреденият макроавтомат се нуждае от части, които може да произведе само високоразвита промишленост, докато една конструкция, построена само от няколко кристалчета или термистори, или други прости звена, може да бъде унищожена, без това да навреди на целостта, защото веднага ще я замени друга от милиардите подобни на нея конструкции.

Като видя, че няма какво повече да очаква от тях, Хорпах напусна събралите се учени, които бяха така погълнати от дискусията, че не забелязаха това. Той отиде в командния пункт, за да съобщи на групата на Рохан хипотезата за „мъртвата еволюция“. Беше вече тъмно, когато бе установена връзка между „Непобедимият“ и суперкоптера в кратера. Обади се Гаарб.

— Имам тук само седем души — каза той, — и от тях двама са лекари и са при тези нещастници. Останалите в момента спят с изключение на радиста, който седи с мене. Да... имаме пълно силово прикритие. Но Рохан още не се е върнал.

— Още не се е върнал?! А кога е заминал?

— Към шест след обяд. Взе шест машини и всички останали хора от екипажа... уговорихме се да се върне след залез-слънце, а слънцето залезе преди десет минути.

— Имате ли телеграфна връзка с него?

— Прекъсна се преди един час.

— Гаарб! Защо не ми съобщихте веднага?!

— Защото Рохан каза, че връзката ще се прекъсне за известно време, тъй като влизат в една от дълбоките теснини, нали знаете. Склоновете им са обраснали с тая метална гадост, която така екранира, че и дума не може да става за улавяне на сигналите...

— Съобщете ми веднага, щом се върне Рохан... той ще отговаря за това... по този начин можем скоро да изгубим всичките си хора...

Астрогаторът не беше още свършил, когато го прекъсна викът на Гаарб:

— Пристигат, астрогаторе! Виждам светлини, качват се по склона, това е Рохан... една, две — не, само една машина идва... сега ще разбере всичко...

— Чакам.

Като видя светлините, които се люлееха ниско над самата земя, осветяваха от време на време обоза и отново изчезваха в гънките на терена, Гаарб грабна оставения наблизо ракетен пистолет и даде два изстрела нагоре. Това имаше забележителен ефект — всички заспали скочиха на крака, в същото време машината описа кръг, дежурният радист отвори проход в силовата стена и през означеното със сини светлини място влезе покритият с прах всъдеход и се спря пред дюната, върху която стоеше суперкоптерът. Гаарб с ужас си даде сметка, че това е малката триместна амфибия за разузнаване, радиоколата. Той изтича заедно с останалите в светлината на припряно насочваните срещу пристигащата машина прожектори. Преди тя да спре, от нея скочи човек със скъсан комбинезон, с лице до такава степен измацано с кал и кръв, че той го позна чак когато проговори.

— Гаарб — изстена той, като хвана учения за рамото. Краката му се огънаха под тежестта на тялото. Притичаха и други, подпряха го, като викаха:

— Какво стана?! Къде са другите...?

— Няма... ги... вече... другите... никого... — прошепна Рохан и изгубил съзнание, увисна в ръцете ми.

Към дванадесет през нощта лекарите успяха да го свестят. От леглото в кислородната палатка, под алуминиевото прикритие на кабината, той разказа това, което половин час по-късно Гаарб събщи по радиото в „Непобедимият“.

ГРУПАТА НА РОХАН

Колоната, която Рохан бе повел, се състоеше от два големи енергобота, четири гъсенични всъдехода и една малка земноводна машина. В нея бяха Рохан, шофьорът Ярг и боцманът Тернер. Движеха се в предвидения от правилника за процедурата III степен строй. Пръв вървеше един енергобот без хора, след него разузнавателната амфибия на Рохан, по-нататък — четири двуместни машини, вторият енергобот завършваше колоната; двата енергобота прикриваха групата с купола на силовото си поле.

Рохан се беше решил да тръгне, защото в кратера бяха успели да намерят с помощта на „електронни кучета“ — олфактометрични индикатори — следите на четиримата от групата на Реняр, които се бяха изгубили. Очевидно беше, че ако не ги намерят, те ще умрат от глад или жажда, лутайки се по-беззащитни от деца из калните дупки. Те изминаха първите километри, като се движеха по указанията на индикаторите. Минавайки край отвора на една от широките и плитки на това място теснини, откриха съвсем ясни, отпечатани в тинята на един пресъхнал поток, следи. Различиха три вида следи, великолепно запазени в меката тиня, която през деня бе едва-едва засъхнала; там имаше и четвърти вид следи, но не се виждаха ясно, защото бяха размити от водата, която шуртеше на тънки струйки между камъните. Характерната форма на тези следи свидетелствуваше, че са ги оставили солидно обутите крака на хората от групата на Реняр, които се бяха насочили нагоре из теснината. Малко по-нататък те изчезнаха зад една скала, но това, естествено, не разколеба Рохан, защото той видя, че стените на теснината нагоре стават все по-стръмни. Следователно би било невероятно поразените от амнезия бегълци да са успели да се покатерят по тях. Рохан се надяваше, че скоро ще ги намери някъде навътре в теснината, която препречваше погледа с многобройните си остри завои. След кратко съвещание колоната продължи нататък, докато достигна до едно място, където от двете им страни растяха чудати, необикновено гъсти метални храсти. Те бяха

нискостеблени, четкообразни и височината им беше метър, метър и половина. Подаваха се от пълните с възчерна тиня пукнатини в голата скала. Отначало се срещаха само отделни храсти, но после се съгъстяваха в непроходим храсталак, който покриваше с ръждив четковиден пласт двата склона на теснината почти до самото ѝ дъно; там, скрита под големите камъни, шуртеше струя вода.

Тук-там всред храстите се виждаха входовете на пещери. От някои струяха малки поточета вода, други бяха сухи или привидно изсъхнали. Хората на Рохан се опитваха да надникнат в някои, които се намираха по-ниско, като светеха с прожектори. В една от пещерите те намериха голямо количество малки триъгълни кристалчета, почти залени от водата, която на капки се стичаше от тавана. Рохан сложи цяла шепа от тях в джоба си. Движиха се около половин час нагоре из все по-стръмната теснина. До този момент веригите на машините великолепно се справяха с наклона и понеже на две места в засъхналата тиня край потока отново намериха следи от стъпки, те се убедиха, че вървят във вярна посока. На един от завоите непрекъснато поддържаната със суперкоптера радиовръзка значително се влоши; Рохан отдаде това на екраниращото действие на металните храсталаци. От двете страни на широката горе двадесет, а на дъното дванадесет метра теснина се издигаха почти отвесни стени, покрити сякаш с остра черна вълна, с телена храстовидна маса. Храстите от двете страни на теснината бяха толкова много, че се сливаха в цял гъсталак, който достигаше чак горе — до бреговете ѝ.

Колоната премина през две доста широки скални врати; това преминаване им отне известно време, защото техниците по полето трябваше съвсем прецизно да намалят неговия радиус, за да не закачи скалите. Те бяха силно ронливи и напукани от ерозия и всеки удар на енергетичното поле о някой скален ръб щеше да събори лавина от камъни. Те, разбира се, не се страхуваха от това, но мислеха за изчезналите, които можеха — понеже се намираха някъде наблизо — да бъдат ранени или избити от едно такова срутване.

Един час след прекъсването на радиовръзката върху екраните на магнитните индикатори се появило множество малки светлинки. Изглежда, бяха се развалили пеленгаторите, защото при опита да се провери откъде идват тези импулси те показваха всички посоки едновременно. Едва с индикаторите за напрежението и поляризаторите

успяха да установят, че източник на колебанията в магнитното поле са гъсталаците, които покриваха двата склона на теснината. Чак тогава хората забелязаха, че този гъсталак изглежда по-различно, отколкото в долната част от теснината: не беше нападнат от ръжда, храстите му бяха по-високи, по-големи и някак по-черни, защото теловете или клонките им бяха покрити със странни надебелявания. Рохан не се реши да ги изследва, защото не искаше да рискува и да отвори силовото поле.

Продължиха малко по-бързо, а импулсометрите и магнитните индикатори показваха все по-разнородна активност. Стига да се погледнеше нагоре, можеше да се види как тук-там над черния храсталак въздухът трепереше, сякаш беше загрян до висока температура, а след втората скална врата вече забелязаха как над храстите се вият малки ивици, прилични на разнасян от вятъра дим. Това обаче беше някъде високо по склона и дори с бинокъл не можеше да се види какво точно представляват те. Наистина Ярг, който караше колата на Рохан и имаше много силно зрение, твърдеше, че тези „пушечета“ му приличат на рояци малки насекоми.

Рохан започваше вече да се безпокои, защото пътуването бе продължило повече от очакванията му, а краят на криволичетата теснина все още не се виждаше. Затова пък сега можеха да се движат по-бързо, защото ги нямаше вече камарите от камъни по дъното на потока, който, скрит дълбоко в сипеите, сякаш бе престанал да съществува и само когато машините спираха, в настъпилата тишина се чуваше слабото шумолене на невидимата вода.

След поредния завой се показа скална врата, доста по-тясна от предишните. Техниците направиха съответните измервания и дойдоха до извода, че не може да се мине през нея с включено силов поле. Както е известно, полето не може да изменя размерите си произволно, а винаги представлява вариант на обла фигура, тоест — кълбо, елипсоид или хиперболоид. Преди това те успяваха да се проврат през стесненията на клисурата, като свиваха предпазващото силов поле във формата на сплескан стратостат, който, разбира се, беше невидим.

Сега обаче не можеха да направят това с никаква маневра. Рохан се посъветва с физика Томан и с двама техници по полето, след което заедно взеха решение да рискуват и да преминат с едно мигновено, и то частично изключване на полето. Първи щеше да премине

автоматичният енергобот с изключен емитор на полето и щеше да бъде пуснат веднага от другата страна на вратата, за да даде пълно челно прикритие с форма на изпъкнал щит. Четирите големи машини и малката разузнавателна амфибия на Рохан щяха да бъдат лишени от защита само отгоре; последният завършващ колоната енергобот, веднага след като преминеше от другата страна на скалната стена, щеше да свърже своя „щит“ с „щита“ на първия; по този начин щеше да се получи пълно прикритие.

Всичко се развиваше, както беше предвидено, и вече последният всъдеход преминаваше между стълбовете, когато въздухът странно потрепера — това не беше звук, а сътресение, сякаш някъде наблизо се бе срутила скала, — четкообразните стени на теснината започнаха да димят, от тях изпълзя черен облак и с бясна скорост се стовари върху колоната.

Рохан, който беше решил да пусне големите транспортъори пред амфибията си и в същия момент бе спрял, за да изчака последния, изведнъж видя чернилката, която се вдигна от склоновете на теснината, ослепителния блясък някъде отпред, където преминалият вече челен енергобот бе включил полето, в което изгаряха кълбата на атакуващия облак. Повечето от тях обаче се издигнаха над пламъците и се стовариха едновременно върху всички машини. Той извика на Ярг да включи веднага задния енергобот и да свърже излъченото от него поле с предното, защото при създалото се положение опасността от срутването на скалата нямаше вече значение. Ярг се мъчеше да направи това, но полето не се включваше. Вероятно — както предполагаше после главният инженер — клистроните на апаратурата са били прегрети. Ако техникът ги беше държал още няколко секунди под възбуждащото действие на тока, полето несъмнено щеше да „превключи“, но Ярг изгуби присъствие на духа и вместо да опита отново, изскочи от машината. Рохан го хвана за комбинезона, но полуделият от страх Ярг се измъкна от ръцете му и побягна надолу из теснината. Когато самият Рохан се хвърли към апаратурата, беше вече късно.

Хората, изненадани, изскачаха от транспортъорите и се разбягваха на всички страни, като почти се изгубваха в развълнуваните кълба на облака. Гледката беше толкова невероятна, че Рохан не се опита вече да направи нищо. (Впрочем това беше невъзможно. Ако

включеше полето, щеше да ги порази, защото те дори се опитваха да се катерят по склоновете, сякаш търсеха закрила сред металния гъсталак.) Той седеше безпомощно в изоставената машина и чакаше мига, когато щеше да го сполети същата съдба. Зад гърба му Тернер се беше подал до половината от стрелковата си куличка и биеше право нагоре с компресорните лазери, но огънят нямаше вече значение, защото по-голямата част от облака беше много близко. Не повече от шестдесет метра деляха Рохан от останалата част на колоната. Там именно се мятаха и се търкаляха по земята обгърнатите сякаш от черни пламъци нещастници, които сигурно викаха, но виковете им, както и всички други шумове заедно с грохота от първия енергобот, в чието силово прикритие все още изгаряха с потрепващи пламъчета безбройните нападатели, се губеха в непрестанното басово бръмчене на облака.

Рохан продължаваше да стои, показал се до половината от люка на амфибията, без дори да се опитва да се скрие в нея; не в пристъп на отчаяна смелост, както после повтаряше самият той, а просто защото не мислеше нито за това, нито за каквото и да било.

Картината, която той никога не можа да забрави — хората под черната лавина, — внезапно се промени по удивителен начин. Нападнатите престанаха да се търкалят по камъните, да бягат, да пълзят в теления гъсталак. Един след друг се изправяха или сядаха, а облакът, след като се раздели в няколко фунии, образува над всяка от тях нещо като смерч, който с едно докосване обвиваше тялото или само главата на човека, след което се отдалечаваше между стените на теснината, като вреше и виеше все по-високо, докато засенчеше светлината на вечерното небе, а после с продължително отслабващо свистене достигаше скалите, потъваше в черната джунгла и изчезваше, така че след малко само дребните черни точки, разхвърляни тук-там между застиналите неподвижно хора, свидетелствуваха за реалността на това, което се бе случило само преди миг.

Рохан, без още да вярва в спасението си и без да разбира на какво се дължи то, потърси с очи Тернер. Но стрелковата куличка беше празна, боцманът сигурно беше изскочил неизвестно как и кога от нея; Рохан го видя да лежи наблизо с лазерите, чиито приклади все още притискаше до гърдите си, и да гледа с неподвижни очи напред. Рохан слезе и започна да тича от човек на човек. Не го познаваха. Никой не

му отговаряше. Повечето изглеждаха спокойни; лягаха на камъните или пък сядаха, а двама или трима бяха отишли при машините и ги опипваха отстрани с бавни и несръчни движения на слепци. Рохан видя как знаменитият радист, приятелят на Ярг, Генлис, с полуотворена уста се опитва да дръпне дръжката на люка на транспортъора като някакъв дивак, който за пръв път в живота си вижда машина.

В следващия момент Рохан разбра какво е означавала кръглата дупка, прогорена в една от преградите в командния пункт на „Кондор“ — защото, когато бе клекнал и бе хванал за раменете доктор Балмин и започна да го разтърсва с цялата сила на отчаянието си, сякаш беше убеден, че ще успее да го свести по този начин, край самата му глава букна с шум виолетов пламък. Един от седналите малко по-нататък бе извадил от кобура своя вайер и беше натиснал, без да иска, спусъка му. Рохан му извика, но човекът не му обърна никакво внимание. Изглежда, блясъкът му хареса, както фойерверките харесват на малките деца, защото той започна да изпразва атомния пълнител, докато въздухът започна да свисти от високата температура, и залегналият Рохан бе принуден да се скрие между камъните. В това време се чува бързи стъпки и иззад завоя изтича задъхан, с лъснало от пот лице Ярг. Той тичаше право към побъркания, който си играеше, стреляйки с вайера. „Стой! Лягай! Лягай!!!“ — изкрещя с всички сили Рохан, но преди объркалият се Ярг да спре, бе улучен в лявото рамо и Рохан видя лицето му, когато цялата му откъсната ръка полетя във въздуха, а от ужасната рана бликна кръв. Полуделият сякаш изобщо не забеляза това, а Ярг погледна с безкрайно учудване най-напред кървящата рана, после откъснатата ръка, обърна се и падна.

Човекът с вайера стана. Рохан видя как под непрекъснатия огън на нажежения вече вайер от камъните изскачаха искри, които миришеха на кремъчно огниво. Човекът се олюляваше, като ходеше; движенията му бяха като на дете, което си играе с дрънкалка. Пламъкът прониза въздуха между двама седнали един до друг членове на групата, които дори не си затвориха очите от неговия ослепителен блясък; за малко целият заряд щеше да улучи единия от тях в лицето. Рохан — това също не беше решение, а рефлекс — изтегли от кобура вайера си и стреля само един път. Онзи силно замахна и с всичка сила се удари в гърдите, оръжието му изтрака в камъните, а самият той падна по лице върху него.

Рохан скочи. Смрачаваше се. Трябваше колкото се може по-бързо да се закарат всички в базата. Разполагаше само с малката амфибия, защото, когато се опита да подкара някой от транспортъорите, се оказа, че два от тях са се сблъскали на най-тясното място на скалния проход и можеха да се разделят само с кран. Оставаше задният енергобот, който можеше да побере най-много пет души, а те бяха — живи, макар и в безсъзнание — девет. Помисли си, че най-добре ще бъде да ги събере всичките на едно място, да ги завърже, за да не могат да избягат или да се осакатят някъде, да включи полето на двата енергобота, за да са под прикритие, а сам да отиде за помощ. Не искаше да вземе никой от тях, защото малкият му всъдеход беше съвсем беззащитен и предпочиташе в случай на атака да рискува само себе си.

Беше тъмна нощ, когато той привърши тази ужасна работа; хората се оставиха да ги вържат без съпротива. Той премести малко назад тилния енергобот, за да може да излезе с амфибията, нагласи двата емитора, включи отдалече силовото прикритие и като остави в него завързаните, пое по обратния път.

По този начин на двадесет и седмия ден от кацането почти половината от екипажа на „Непобедимият“ беше изваден от строя.

ПОРАЖЕНИЕ

Като всяка истинска история, разказът на Рохан беше чудат и нестроен. Защо облакът не беше нападнал нито него, нито Ярг? Защо не беше се докоснал и до Тернер, преди той да напусне амфибията? Защо Ярг най-напред избяга, а после се върна? Да се отговори на последния въпрос, беше сравнително лесно. Върнал се е, както предполагаша всички, когато се е отърсил от паниката и си е дал сметка, че от базата го делят петдесет километра, които е невъзможно да измине пеша с наличния запас от кислород.

Но първите два въпроса си оставаха загадка. Отговорът можеше да бъде за всички хора от жизнено значение. Но разсъжденията и хипотезите трябваше да отстъпят място на действието.

Хорпах научи за съдбата на Рохановата група след полунощ, половин час по-късно корабът стартира.

Прехвърлянето на космически кръстосвач от едно място на друго, отдалечено само на двеста километра, е много неблагодарна работа. Корабът трябва да се движи през цялото време, поддържан отвесно, което води до значителен преразход на гориво. Непригодените към такава работа двигатели изискваха непрестанната намеса на електронните автомати и въпреки това стоманеният колос се придвижваше в нощта, поклащайки се леко, сякаш се намиреше на повърхността на леко развълнувано море. За наблюдателя, застанал на повърхността на Регис III, тази гледка би била необикновена — един едва забележим в блясъка на изхвърляните пламъци силует, който лети в мрака като огнена колона.

Не беше също лесно да се спазва правилният курс. Наложиха се да се издигнат над атмосферата и после да навлязат в нея с кърмата напред.

Всичко това поглъщаше цялото внимание на астрогатора, още повече че търсеният кратер беше скрит от тънък слой облаци. Накрая все пак „Непобедимият“, още преди да съмне, кацна в кратера, на два километра от старата база на Реняр; суперкоптерът, машините и

кабините бяха прибрани в периметъра на кръстосвача, а една мощно въоръжена спасителна група докара към обяд всички оцелели хора на Рохан — здрави, но в безсъзнание, — девет на брой. За болните трябваше да се приготвят допълнително две помещения, защото в корабната болница нямаше вече места. Едва когато това беше направено, учените се заеха с разгадаването на тайната, която беше спасила Рохан и — ако не беше нещастният случай с вайера — би спасила и Ярг. Това беше непонятно, защото и двамата не се различаваха от останалите нито по външен вид, нито по облекло, нито по въоръжението си. Едва ли би могло да има значение това, че двамата заедно с Тернер са се намирали в малкия всъдеход.

Същевременно Хорпах бе изправен пред дилемата какво да прави по-нататък. Положението бе толкова ясно, че би могъл да се върне в базата с данните, които оправдаваха завръщането и изясняваха трагичния край на „Кондор“. Това, което най-много бе заинтригувало учените — металните псевдонасекоми, симбиозата им с механичните „растения“ по скалите и накрая въпросът за „психиката“ на облака (а при това не се знаеше дали съществува един облак, или има повече и дали дребните облаци могат да се свържат всички едновременно в една монолитна цялост) — всичко това, взето заедно, не би го накарало да остане на Регис III и един час дори, ако не беше фактът, че все още липсваха четирима души от групата на Реняр заедно с него самия.

Следите на загиналите бяха въвели групата на Рохан в теснината. Нямаше съмнение, че беззащитните хора ще загинат там, дори и мъртвите жители на Регис да ги оставят на мира. Следователно налагаше се да се провери местният терен, защото лишените от способността за разумни действия нещастници можеха да разчитат само на помощта на „Непобедимият“.

Единственото, което можеха да установят относително точно, беше радиусът на издирването, защото изгубилите се в тази местност, пълна с пещери и оврази, не можеха да се отдалечат на повече от няколко десетки километра от кратера. Те имаха малко кислород в апаратите, но лекарите твърдяха, че не е опасно за живота да се диша въздухът на планетата, а замайването от разтворилия се в кръвта метан не може да има голямо значение при състоянието, в което се намираха тези хора.

Теренът на издирванията не беше много обширен, но беше изключително труден и неравен. Претърсването на всички кътчета, пукнатини, подземия и пещери дори и при благоприятни условия щеше да им отнеме няколко седмици. Под скалите на криволичещите теснини и долини се криеше втора система издълбани от водата коридори и пещери, които само тук-там излизаха на повърхността. Беше напълно възможно изгубилите се да се намират в едно от тези скривалища, а освен това не можеше да се разчита, че всички те са на едно място. Лишени от памет, те бяха по-безпомощни от деца, защото децата поне гледат винаги да са заедно. При това местността беше седалище на черните облаци. Мощното въоръжение на „Непобедимият“ и неговите технически средства малко можеха да им помогнат в търсенето. Най-сигурната отбрана, силовото поле, изобщо не можеше да се използва в коридорите на планетните подземия. Следователно оставаше алтернативата — или незабавно да се върнат, което беше равносилно на смъртна присъда за изчезналите, или пък да започнат рисковани издирвания. Те имаха някакъв шанс само в продължение на близките няколко дни. Хорпах знаеше, че при понататъшните търсения биха могли да открият само останките на тези хора, а не самите тях.

Сутринта на следващия ден астрогаторът извика специалистите, обясни им положението и заяви, че разчита на помощта им. Вече имаха на разположение шепя „метални насекоми“, които беше донесъл в джоба на куртката си Рохан. На изследването им беше посветено почти цяло денонощие. Хорпах искаше да знае има ли възможност да се обезвредят радикално тези творения. Отново възникна и въпросът, какво е спасило Ярг и Рохан от атаката на „облака“?

По време на съвещанието „пленниците“ заемаха почетно място по средата на масата в един затворен стъклен съд. Бяха останали само около десетина парчета, защото останалите бяха унищожени по време на изследванията. Тези творения напомняха с точната си тройна симетрия буквата V, с три островърхи рамена, свързани в едно централно надебеляване, черни като въглен в пряка светлина, а в отразена пък опалносини и маслиненни на цвят като коремите на някои земни насекоми; бяха образувани от множество малки плоски стени, като розетковия шлайф на брилянт; те имаха микроскопична и винаги една и съща вътрешна конструкция. Нейните елементи, неколкостотин

пъти по-малки от песъчинка, образуваха един вид автономна нервна система, в която можеха да се различат относително независими една от друга подсистеми.

По-малката част от тях между раменете на V представляваше командна система на движенията на „насекомото“, което имаше в микрокристалната структура на раменете един вид универсален акумулатор и същевременно трансформатор на енергия. В зависимост от това, по какъв начин бяха притиснати микрокристалчетата, те създаваха или електрическо, или магнитно поле, или пък променливи силови полета, които можеха да нагреят до сравнително висока температура централната част; тогава натрупаната топлина се излъчваше едностранно навън. Това предизвикваше движение на въздуха от типа на реактивните и им даваше възможност да се издигнат в различни посоки. Отделните кристали не толкова летяха, колкото прелитаха от място на място, и не бяха даже по време на лабораторните експерименти способни да ръководят точно полета си. Затова пък, когато свързваха краищата на раменете си, те създаваха агрегати, чиито аеродинамични качества се увеличаваха с нарастването на броя им.

Всяко кристалче се свързваше с три други; освен това то можеше също да се свърже с края на рамото си с централната част на друго кристалче, което създаваше възможности за многопластов строеж на растящата по този начин конструкция. Свързването не трябваше да става само чрез допир, защото достатъчно беше само да се доближат краищата, и създаденото магнитно поле поддържаше цялата група в равновесие. При определен брой „насекоми“ агрегатът започваше да показва редица закономерности, в зависимост от „дразненето“ с външни дразнителни можеше да промени посоката на движението, формата, очертанията и честотата на вътрешните пулсирания. При определена промяна в тях знаците на полето се променяха и вместо да се привличат, металните кристалчета се разделяха и преминаваха в състояние на „индивидуално пръсване“.

Освен системата за управление на тези движения всяко черно кристалче съдържащо и втора система на свързка, по-често неин фрагмент, защото тя изглеждаше като част от някакво по-голямо цяло. Тази висша цялост, която вероятно се получаваше при свързването на огромно количество елементи, беше фактически този двигател, който

привеждаше облака в действие. Обаче познанията на учените свършваха тук. Те не се ориентираха във възможностите за разрастване на висшите системи и за тях остана неясен проблемът за „интелекта“ на облака. Кронотос предполагаше, че толкова повече кристалчета се обединяват в едно цяло, колкото по-труден проблем за разрешение срещнат. Това звучеше доста убедително, но нито кибернетиците, нито информационниците знаеха нещо за такъв тип конструкция, която определя размерите си в зависимост от своите намерения.

Част от донесените от Рохан „насекоми“ бяха повредени. Но другите бяха запазили типичните си реакции. Отделеното кристалче можеше да лети, да се издига и да стои неподвижно на определена височина, да се спуска, да се приближава към източника на дразнения или да го избягва, освен това беше съвсем безопасно, не отделяше дори под заплаха от унищожение (а изследователите опитваха да ги унищожават с химични средства, висока температура, силови полета и облъчване) никакъв тип енергия и можеше да бъде унищожено като някое малко земно бръмбарче с една-единствена разлика — не беше толкова лесно да се смачка кристално-металната му броня. Обаче когато се свържеха в сравнително малък агрегат, „насекомите“ започваха да си създават магнитно поле; ако им се въздействуваше с друго магнитно поле, двете полета се неутрализирваха; при загряване се опитваха да се освободят от топлината чрез инфрачервено излъчване. Но опитите не можеше да бъдат продължени, защото учените разполагаха само с шепа кристалчета.

На въпроса на астрогатора от името на „Главните“ отговори Кронотос. Учените настояваха да им се даде време за по-нататъшни изследвания, а преди всичко искаха да се осигури по-голямо количество кристалчета. Затова предлагаха да се изпрати в теснината експедиция, която, търсейки изчезналите, би могла в същото време да достави най-малко няколко десетки хиляди псевдонасекоми.

Хорпах се съгласи. Но беше на мнение, че вече няма право да рискува живота на хората. Реши да изпрати в теснината една машина, която досега не беше взимала участие в нито една акция. Това беше осемдесеттонният автоматичен всъдеход със специално предназначение, използван обикновено в условия на силна радиоактивност, огромни налягания и температури. Тази машина, наричана в корабния жаргон „Циклоп“, се намиреше на самото дъно на

кръстосвача и беше пристегната солидно от стрелите на товарния кран. По принцип тя не се използваше на повърхността на планетите, а откровено казано, „Непобедимият“ изобщо още не беше използвал своя „Циклоп“. Ситуациите, които изискваха такава крайност, можеха — по отношение на всички кораби на базата — да се преброят на пръстите на едната ръка. Да се изпрати за нещо „Циклоп“, на корабния жаргон означаваше да се даде поръчение на самия дявол; досега никой не беше чувал някой „Циклоп“ да е претърпял някъде поражение. Извадената с помощта на кранове машина беше поставена на пандуса, където с нея се заеха техниците и програмистите. Освен обикновената система емитори на Дирак за силово поле тя притежаваше кълбовиден антимаериомет и затова можеше да изхвърля антипротони във всяка посока, или на всички страни едновременно. Монтираният в бронирания корем на „Циклоп“ емитор му позволяваше благодарение на интерференцията на силовите полета да се издига на няколко метра над земята, следователно машината не беше зависима нито от терена, нито пък се нуждаеше от колела или вериги. Отпред тя имаше бронирана зурла, през отвора на която се подаваше инхаусторът — вид телескопична „ръка“, която можеше да изпълнява местни сондажи, да взема отвън проби от минералите и да извършва много различни работи. „Циклоп“ наистина беше снабден със силна радиостанция и телепредавател, но беше приспособен и към автономно действие благодарение на електронния мозък, който го ръководеше. Техниците от оперативната група на инженер Петерсен вкараха в този мозък пригответената съответно условията програма: астрогаторът беше съобразил, че в теснината връзката с машината ще се загуби.

Програмата предвиждаше издирване на изчезналите, които „Циклоп“ трябваше да въведе във вътрешността си, като най-напред прикрие и тях, и себе си с друга, външна спрямо неговата собствена силова преграда и едва след това — под нейното прикритие — да отвори проход през вътрешното силово поле, което предпазваше неговия собствен корпус. Освен това машината трябваше да вземе голямо количество кристалчета от тези, които я нападнат. Тя можеше да употреби антимаериомета си само в краен случай — ако предпазното силово поле бъде заплашено от смазване, — защото аниhilационната реакция щеше неминуемо да доведе до реактивно облъчване на терена, което от своя страна би могло да застраши

живота на изчезналите, а те биха могли да бъдат близо до мястото на сблъскването.

„Циклоп“ беше дълъг осем метра, беше също така и порядъчно „широкоплещест“ — диаметърът на корпуса му беше повече от четири метра. Ако някоя теснина се окажеше недостъпна за него, той би могъл да я разшири или със стоманената си „ръка“, или като изкърти скалите със силовото си поле. Но и изключването на полето не можеше да му навреди, защото собствената му керамично-ванадиева броня беше твърда като диамант.

Във вътрешността на „Циклоп“ беше поставен автомат, който трябваше да се заеме с изгубилите се, а до него бяха поставени койки за тях. Най-послед след проверката на всички устройства бронираният корпус с удивителна лекота се спусна по опустелия пандус и сякаш повдиган от невидима сила — защото, дори и при най-голяма скорост, изобщо не вдигаше вълни от пясък, — той премина означения със сини светлини проход в прикритието на „Непобедимият“ и бързо се скри от очите на събралите се под кърмата хора.

Радиотелевизионната връзка между „Циклоп“ и командния пункт в продължение на един час беше безупречна. Рохан разпозна края на теснината, в която бяха нападнати, по-големия, приличен на църковна кула обелиск, прикриващ до известна степен отвора в скалните стени. При първата морена от големи камъни скоростта едва забележимо се намали. Атомният двигател на „Циклоп“ работеше толкова безшумно, че застаналите пред екрана хора чуваха дори шуртенето на скрития под каменните грамади поток.

Свързочниците приемаха образ и звук до два и четиридесет, когато „Циклоп“ бе вече преминал по-достъпната част на теснината и бе достигнал лабиринта от ръждиви храсталаци. Благодарение усилията на техниците бяха предадени и получени още четири съобщения, но петото беше вече така неясно, че те можеха само да се досещат какво е неговото съдържание: електронният мозък на „Циклоп“ докладваше за успешното си придвижване напред.

Тогава, съобразно с изготвения план, Хорпах изпрати от „Непобедимият“ летяща сонда, снабдена с телевизионен ретранслатор. Тя се издигна право нагоре и изчезна след няколко секунди. Но в централата започнаха да постъпват нейните сигнали — и веднага на екрана се появи вижданият от една миля височина живописен пейзаж,

пълен с неравни скали, покрити с ръждиви и черни храсталаци. След една минута всички видяха някъде долу „Циклоп“, който се придвижваше по дъното на голямата теснина, блестяйки като стоманен юмрук. Хорпах, Рохан и командирите на специалните групи стояха пред екраните на командния пункт. Предаването беше добро, но понеже се предвиждаше, че то може да се влоши или пък да се прекъсне съвсем, на старт чакаха други сонди, които щяха да служат като ретранслатори. Главният инженер беше на мнение, че в случай на атака връзката с „Циклоп“ сигурно ще се прекъсне, но така поне щяха да наблюдават неговите действия.

Електронните очи на „Циклоп“ не можеха да видят това, но застаналите пред екраните благодарение на по-големия обхват на зрителното поле, който осигуряваше височината на телесондата, забелязаха, че до изоставените в скалната врата транспортъори, които преграждаха пътя, остават само неколкостотин метра. „Циклоп“ трябваше, след като изпълни задачите си, на връщане да вземе двата сблъскали се всъдехода на буксир.

Празните транспортъори изглеждаха отвисоко като зеленикави кутийки; до единия от тях се виждаше почти овъглена фигура — трупът на човека, който Рохан беше поразил с вайера си.

Точно преди завоя, зад който стърчаха стълбовете на скалната врата, „Циклоп“ се спря и се приближи до гривата от метална растителност, достигнала почти до самото дъно на теснината. Хората напрегнато следяха движенията му. Наложиха му се да отвори отпред силовото поле, за да прекара през тесния проход инхаустера, който като някакво удължено оръдейно дуло на края със зъбчата шепка се протегна от отвора, обхвана един храст и без видимо усилие го откъсна от скалата, след това машината се отдръпна и изпълзя заднишком към дъното на теснината.

Цялата операция протече гладко и изправно. Чрез издигнатата над теснината телесонда бе установена радиовръзка с мозъка на „Циклоп“, който им съобщи, че пълната с „насекоми“ „проба“ е затворена в резервоара.

„Циклоп“ достигна на сто метра от мястото на катастрофата. Там стоеше, опрян с бронираната си задна част в скалата, тиловият енергобот на Рохановата група, в самия скален проход бяха сблъскалите се транспортъори, а още по-нататък се намираше вторият

енергобот. Едва забележимото потрепване на въздуха над него показваше, че той продължаваше да създава защитно силово поле, така както го беше оставил Рохан след поражението на своя отряд. „Циклоп“ най-напред дистанционно изключи емитерите на този енергобот, а след това увеличи мощността на реактивната тяга, издигна се във въздуха, леко премина над корпусите на наклонилите се транспортъори и отново се спусна върху камъните, но вече от другата страна на прохода. Точно в този момент някой от наблюдателите издаде предупредителен вик. Той се разнесе в командния пункт на „Непобедимият“, отдалечен на шестдесет километра от теснината, когато черната четина на склоновете ѝ започна да дими и се стовари на вълни върху земната машина с такава ярост, че тя в първия момент съвсем изчезна, сякаш отгоре ѝ беше хвърлена покривка от смолист дим. Но веднага голяма зигзаговидна светкавица прониза атакуващия облак. „Циклоп“ не беше употребил страшното си оръжие: само създадените от облака силови полета се бяха сблъскали с неговото силово прикритие. Сега, облепено с дебел слой вряща чернилка, то сякаш внезапно се материализира, ту се издуваше като огромен мехур от лава, ту се свиваше и тази странна игра продължи доста време. Наблюдаващите имаха чувството, че скритата от очите им машина се мъчи да отблъсне безбройните нападатели, които ставаха все повече и повече, защото все нови и нови облаци се спускаха като лавини на дъното на теснината. Вече не се виждаше блясъкът на силовата сфера, а само в глухата тишина продължаваше страховитата борба на две неживи, но огромни сили. Най-после някой от застаналите пред екрана въздъхна: в потрепващия черен мехур се образува тъмен улей; облакът се превърна в огромен смерч, който се издигна на върховете на най-високите скали и захванат за невидимия противник долу, се завъртя бясно горе в километричен Малстрьом, като проблясваше опалносиньо. Никой не промълви нито дума, всички разбраха, че облакът се опитва да смачка по този начин енергетичния мехур, в който машината се намираще като ядка в черупка.

Рохан с крайчеца на окото си видя как астрогаторът отваря уста, за да попита застаналия до него главен инженер дали полето ще издържи — но не каза нищо. Не успя.

Черният вихър, стените на теснината, гъсталакът, всичко това мигновено изчезна. Гледката беше такава, сякаш на дъното на

теснината беше изригнал вулкан. Стълб от дим и кипнала лава, скални парчета и накрая — голям, обгърнат от воали пара облак се стрелна нагоре, докато парата, получила се вероятно от кипящата вода на потока, достигна километър и половина височина, където кръжеше телевизионният ретранслатор. „Циклоп“ беше пуснал в действие антимаериомета си.

Никой в командния пункт не се и помръдна, не се обади дори, но същевременно никой не можеше да овладее обхваналото го чувство на отмъстително удовлетворение: това, че то беше неразумно, не намаляваше неговата сила. Можеше да се приеме, че облакът най-после беше намерил подходящ противник. Всички връзки с „Циклоп“ се бяха прекъснали в момента на атаката и от този момент хората виждаха само това, което им предаваха през седемдесетте километра потрепваща атмосфера ултракъсите вълни на летящата сонда. За битката, която се беше разразила в затворената теснина, научиха и хората извън командния пункт. Тези от екипажа, които бяха заети с разглобяването на алуминиевата кабина, захвърлиха работата си. Хоризонтът на североизток засия, сякаш оттам щеше да изгрее второ слънце, по-силно от увисналото в средата на небето; след това този блясък изчезна в един стълб от дим, който започна да се събира в огромна гъба.

Техниците, които следяха действието на телесондата, трябваше да я изтеглят от полесражението и да я издигнат на четири километра височина. Едва тогава тя излезе от зоната на силните въздушни течения, предизвикани от непрестанните експлозии. Не се виждаха затворилите теснината скали, косматите склонове, нито черният облак, който беше излязъл от тях. Екраните се пълнеха с кипящи вълни от огън и дим, нашарени от параболите на пламтящи парчета; акустичните индикатори на сондата непрестанно предаваха ту по-силен, ту по-слаб грохот, сякаш значителна част от континента бе обхваната от земетресение.

Това, че чудовищната битка не свършваше, беше повече от удивително. След няколко десетки секунди дъното на теснината и цялата местност около „Циклоп“ трябваше да се нажежат до температурата на топене, скалите започнаха да се снижават, срутваха се и се превръщаха в лава и наистина вече се виждаше карминовият блясък на нейния поток, който бе започнал да си пробива път към

изхода на теснината, на няколко километра от центъра на боя. Хорпах за момент помисли, че електронните изключватели на антимаериомета са засекли, защото изглеждаше невъзможно облакът да продължава атаката срещу такъв унищожителен противник, но това, което се показва на екрана, когато по нова заповед сондата бе издигната още по-високо, до границите на тропосферата, доказа, че той греши.

Сега зрителното поле обхващаше около четиридесет квадратни километра. На този издълбан от теснини терен започна странно раздвижване. С привидно забавени движения (така изглеждаше само поради отдалечеността на наблюдателния пункт) от покритите с утайки скални склонове, от доловете и пещерите бликаха все нови и нови черни кълба, те се издигаха, съединяваха се, концентрираха се в движение и бързаха към полесражението. Може би за минута всичко изглеждаше така, сякаш непрестанно спускащите се в самия център тъмни лавини щяха да задушат атомния огън, щяха да го смажат и изгасят със самата си маса, но Хорпах познаваше енергетичните резерви на построеното от човешки ръце чудовище.

Един оглушителен, непрестанен гръм, който се носеше откъм високоговорителите, изпълни командния пункт; същевременно трикилометрови пламъци пронизаха тялото на атакуващия облак и после бавно започнаха да се въртят, като се превърнаха в нещо като огнена мелница, цели пластове въздух трепереха и се огъваха от високата температура, чийто източник започна да се премества.

„Циклоп“ по неизвестни причини тръгна назад и без да прекъсне нито за момент да се сражава, започна бавно да се оттегля към изхода на теснината. Може би неговият електронен мозък беше предвидил възможността атомните експлозии да подкопаят скалните склонове, които биха могли да се срутят върху машините, и макар че тя щеше да излезе невредима и от такова положение, това би затруднило свободното ѝ маневриране. Важното беше, че сражаващият се „Циклоп“ се опитваше да излезе на открито пространство и в кипналите вълни вече не се различаваше кое е огънят на антимаериометите му, кое е димът на пожара, кои са частите на облака и кое е лавата на срутващите се скални стълбове.

Изглеждаше, че размерите на катаклизма са достигнали вече своята кулминация. В следващия миг обаче стана нещо невероятно. Картината пламна, нажежи се до ужасна ослепителна белота, покри се

с милиарди избухвания и при новата вълна антиматерия бе унищожено всичко около „Циклоп“ — въздухът, разбитите парчета, парата, газовете и димът, — всичко това бе превърнато в твърдо излъчване, то разпука на две теснината и на пространство с радиус един километър затвори облака в обятията на аниhilацията и излетя във въздуха, като че ли беше изхвърлено от катастрофа в самата вътрешност на планетата.

„Непобедимият“, който беше на седемдесет километра от епицентъра на този чудовищен удар, се залюля, сеизмичните вълни преминаха през пустинята, транспортъорите и енергоботите на експедицията, струпани до пандуса, подскочиха на местата си, а след няколко минути от планините долетя горещ вихър, опърли светкавично лицата на хората, които търсеха прикритие зад машините, и като вдигна стена от виещи се пясъци, полетя нататък в голямата пустиня. Някое парче сигурно беше улучило телевизионната сонда, макар че тя се намираще на тринадесет километра от центъра на катаклизма. Връзката не се прекъсна, но поради многото смущения приеманата картина значително се влоши. Измина една минута и когато димът бе отнесен малко настрана, Рохан, напрягайки поглед, видя следващия етап на сражението.

То не беше още свършило, както той беше склонен да допусне преди малко. Ако атакуващите бяха живи същества, унищожението, на което бяха подложени, сигурно щеше да принуди следващите редици да отстъпят или поне да се спрат пред прага на разпаления ад, но там мъртвото воюваше с мъртво, атомният огън не угасна, промени само формата и посоката на главния си удар — и тогава Рохан за пръв път разбра, или по-скоро се досети без думи как са изглеждали битките, водени някога на пустинната повърхност на Регис III, в които едни роботи са смазвали и разбивали други; с какви форми на селекция си е служила мъртвата еволюция и какво означаваха думите на Лауда, когато казваше, че псевдонасекомите като най-добре приспособени са победили. И същевременно му хрумна мисълта, че тук някога вече е ставало нещо подробно, че мъртвата, нерушила, зафиксирана чрез слънчевата енергия в кристалчетата памет на билионния облак сигурно съдържа знания за подобни схватки, че именно с подобни самотници, тежко бронирани гиганти, с атомни мамути от рода на роботите, е трябвало да воюват преди стотици векове тези мъртви

трошички, които на пръв поглед не представляваха нищо в сравнение с всеунищожаващите, пронизващи свободно скалите пламъци на изпразванията. Това, което им е позволило да преживеят и което е станало причина металните стени на тези чудовища да бъдат разпрани като някакви дрипи и разхвърляни из голямата пустиня, която е засипала с пясък скелетите на някога прецизните електронни механизми — това е някаква невероятна, неописуема смелост, ако може да се употреби тази дума за кристалчетата на титанския облак. Но каква друга дума имаше той за това?... И въпреки усилията си той не можа да сдържи своето възхищение при вида на по-нататъшните му действия, след цялата досегашна хекатомба...

Защото облакът продължаваше нападенията си. Сега вече на повърхността му, по цялото гледано отвисоко пространство, едва се подаваха тук-там най-високите върхове. Всичко друго, цялата насечена от теснини местност изчезна в прилива на черните вълни, които се носеха концентрично от всички страни, за да се втурнат в огнения улей, в центъра на който беше скритият зад щита на потрепващия блясък „Циклоп“. Но този заплащан с огромни, на пръв поглед безсмислени загуби напор не беше лишен от шанс.

Рохан и всички хора, застанали безпомощно пред гледката, която им показваше екранът в командния пункт, започнаха да разбират това. Енергетичните запаси на „Циклоп“ бяха практически неизтощими, но постепенно при огъня на непрестанната аниhilация, въпреки мощните защитни средства, въпреки екраниращите, антирадиационни огледала, малка част от звездната температура се предаваше на антиматериометите, завръщаше се в своя източник и вътре в машината сигурно ставаше все по-горещо. Затова атаката продължаваше така яростно, затова се водеше от всички страни едновременно, колкото по-близо до бронята ставаха поредните стълкновения на антиматерията с дъжда от полетели на гибел кристалчета, толкова повече се нагриваха всички апаратури. От доста време вече никой човек не би могъл да издържи във вътрешността на „Циклоп“, може би неговата керамитова броня се бе нажежила вече до вишневочервено — но хората виждаха под купола от дим само синкавия мехур на пулсиращия огън, който бавно, крачка след крачка, пълзеше към изхода на теснината и по този начин мястото на първата атака на облака се показва на три километра на север с ужасяващата си, покрита с пластове от лава и сгурия

повърхност. С увиснали по разтрошените скали остатъци от изгорелия храсталак и със застиналите в тях метални буци от улучените с термичен удар кристалчета.

Хорпах нареди да се изключат високоговорителите, които до този момент изпълваха командния пункт с оглушителен гръм, и попита Язон какво ще стане, когато температурата във вътрешността на „Циклоп“ надмине границата на издръжливостта на електронния мозък.

Ученият не се поколеба нито за момент:

— Антиматериометът ще бъде изключен.

— А силовото поле?

— Полето — не.

Огнената битка се пренесе вече в равнината пред изхода на теснината. Мاستиленият океан кипеше, издигаше се, виеше се и с адски скокове се втурваше в огнената паст.

— Сигурно вече — каза Кронотос в тишината на онемелия, бурно развълнуван образ на екраните.

Измина още една минута. Изведнъж блясъкът на огнения улей отслабна. Облакът го покри.

— На шестдесет километра от нас — отговори техникът свързочник на въпроса на Хорпах.

Астрогаторът нареди да се вдигне тревога. Всички хора бяха излезли на работните си места. „Непобедимият“ прибра пандуса и асансьора и затвори люковете. На екрана се появи нов блясък. Огненият улей отново се появи. Сега вече облакът не го атакуваше; само отделни части от него, обхванати от огъня, светваха: останалата част от облака започна да се оттегля към пресечената местност, като навлизаше в пълния със сенки лабиринт, и пред очите на наблюдаващите се показва „Циклоп“ — той беше привидно невредим, продължаваше да се движи назад съвсем бавно, като поразяваше с непрекъснат огън цялата околност — камъните, пясъка и джоните.

— Защо не изключва антиматериометите? — извика някой.

Сякаш чула думите му, машината изгаси пламъците, обърна се и като увеличи скоростта си, насочи се към пустинята. Летящата сонда я придружаваше отвисоко, по едно време хората видяха как нещо като огнена нишка лети с невероятна скорост право в лицата и преди да разберат, че антиматериометът на „Циклоп“ е стрелял в сондата, а

това, което виждат, е ивица аниhilирани по пътя на изстрела частици въздух — те се дръпнаха инстинктивно, потръпнаха сякаш от страх, че изпразването ще се откъсне от екрана и ще избухне вътре в командния пункт. Веднага след това картината изчезна и екранът се изпълни с ярка пустота.

— Разби сондата! — извика техникът от пулта за управление. — Астрогаторе!

Хорпах нареди да се изстреля втора сонда: „Циклоп“ беше вече толкова близо до „Непобедимият“, че те го видяха веднага след като сондата набра височина. Нова бляскава ивица — и тя също бе унищожена. Преди да изчезне картината, те успяха да видят в зрителното поле на сондата своя кораб; „Циклоп“ беше на не повече от десет километра от него.

— Полудял ли е — каза възбудено вторият техник при апаратурата.

Тези думи сякаш подсказаха нещо на Рохан. Той погледна командира и разбра, че Хорпах мисли също като него. Обзе го усещането, че всичките му крайници, главата, цялото му тяло се наливат с оловото на безсмислен, лепкав сън. Но бяха издадени заповеди: командирът нареди да се изстреля най-напред четвърта, после пета сонда. „Циклоп“ ги унищожаваше една след друга, като добър стрелец, който се забавлява със свалянето на хвърляни панички.

— Трябва ми цялата мощност — каза Хорпах, без да извързва глава от екрана.

Главният инженер удари с две ръце по разпределителните клавиши като пианист, който изсвирва акорд.

— Стартова мощност след шест минути — каза той.

— Трябва ми цялата мощност — повтори Хорпах със същия тон, а в командния пункт стана толкова тихо, че се чуваше цъкането на предавателите зад емайлираните прегради, сякаш там се будеше рой пчели.

— Обвивката на реактора е още студена — започна главният инженер.

Тогава Хорпах се обърна с лице към него и за трети път все така, без да повишава тон, каза:

— Трябва ми *цялата* мощност.

Инженерът мълчаливо протегна ръка към главния изключвател. В дъното на кораба се чу късото изсвирване на сирените за тревога и подобно на някакви далечни барабани им отговориха стъпките на побягналите към бойните си места хора. Никой не говореше нищо, но сега всички вече разбираха, че е станало невъзможното. Астрогаторът се готвеше за борба със своя собствен „Циклоп“.

Стрелките на уредите, проблясвайки, се нареждаха в редица като войници. Индикаторът за разпределение на мощността показваше върху скалите пет и след това шестцифрени числа. Някъде искреше проводник — миришеше на озон. В задната част на командния пункт техниците разговаряха с условни знаци, като си показваха с пръсти коя контролна система трябва да се включи.

Преди да бъде простреляна, поредната сонда показва продълговатата муцуна на „Циклоп“, който се промъкваше през ивиците от скали; екранът отново заслепи хората със сребристите си празна белота. Всеки момент машината щеше да се появи в зоната на непосредствената видимост; боцманът на радиолокаторите чакаше вече при апарата, който издигаше външната носова телекамера над върха на кораба, благодарение на което се увеличаваше зрителното ѝ поле. Техникът свързочник изстреля следващата сонда. „Циклоп“ сякаш се беше насочил право към „Непобедимият“, който чакаше, притихнал и затворен, в пълна бойна готовност, под бронята на силовото си поле. От носа му на равни интервали излитаха телесонди. Рохан знаеше, че „Непобедимият“ може да спре заряда от антиматерия, но трябваше да погълне ударната енергия в уцърб на своите енергетични резерви. В създалото се положение най-разумно му се струваше отстъплението, тоест да стартира и да влезе в стационарна орбита. Очакваше всеки момент такава заповед, но Хорпах мълчеше, сякаш разчиташе да се събуди по някакъв непонятен начин електронният мозък на машината. И наистина той попита, като гледаше изпод тежките си клепачи движенията на тъмната фигура, която безшумно пълзеше сред дюнните:

— Викат ли го?

— Да. Няма връзка.

— Дайте му аварийен стопсигнал.

Техниците се суетяха край пултовете. Два, три, четири пъти просветнаха светлинки под ръцете им.

— Не отговаря.

„Защо не стартира? — не можеше да разбере Рохан. — Не иска да се признае за победен? Хорпах! Що за абсурд! Раздвижи се... сега Хорпах... сега ще издаде заповед.“

Но астрогаторът само отстъпи една крачка.

— Кронотос?

Кибернетикът се приближи.

— Да?

— Какво ли са му направили?

На Рохан веднага му направи впечатление формата: „те“ — беше казал Хорпах, сякаш наистина имаше работа с мислещ противник.

— Автономните устройства са на криотрони — каза Кронотос и всички почувствуваха, че това, което ще каже, ще бъде само предположение. — Температурата се е увеличила, изгубили са своята свръхпроводимост...

— Знаете ли това, докторе, или гадаете? — попита астрогаторът.

Това беше един странен разговор, защото всички гледаха напред в екрана, на който, вече без посредничеството на сондата, се виждаше „Циклоп“; той се движеше плавно, но въпреки това не много уверено, защото на моменти се отклоняваше от курса си, сякаш не беше сигурен къде точно отива. Той няколко пъти стреля, преди да улучи ненужната вече телесонда.

Всички видяха как тя пада като блестящ факел.

— Единственото, което съм в състояние да си представя, е резонансът — каза след кратко колебание кибернетикът. — Ако тяхното поле е интерферирало в честотата на самовъзбуждането на електронния мозък...

— А силовото поле?

— Силовото поле не екранира магнитното.

— Жалко — сухо забеляза астрогаторът.

Напрежението постепенно спадеше, понеже „Циклоп“ вече явно не се насочваше към кораба-майка. Разстоянието между тях, минимално до преди минута, започна да расте. Изтръгнатата от човешките ръце машина се насочи към просторите на северната пустиня.

— Главният инженер да ме замести — каза Хорпах, — а останалите, моля, да слязат долу.

ДЪЛГАТА НОЩ

Рохан се събуди от студ. В полусън той се свиваше под одеялото, заровил лице в постелята. Опитваше се да покрие лицето си с ръце, но му ставаше все по-студено. Знаеше, че трябва да се отърси от съня, но отлагаше този момент, без да си дава сметка защо. Изведнъж той седна на койката в непрогледната тъмнина. Ледена струя го облъхна право в лицето. Той скочи и като псуваше тихо, потърси пипнешком климатизатора. Когато си лягаше, беше толкова задушно, че беше преместил ръчката на пълно охлаждане.

Въздухът в малката кабина бавно се затопляше, но той не можеше вече да заспи, полуизлегнат под одеялото. Погледна светещия циферблат на ръчния си часовник — беше три часът корабно време. „Отново само три часа сън“ — помисли си той ядосано. Все още му беше студено. Съвещанието беше продължило много, бяха се разотишли към полунощ. „Толкова приказки за нищо“ — помисли си той. Сега, в тази тъмнина, какво ли не би дал, за да се намери обратно в базата, да не помни нищо за тази проклета Регис III, за нейния мъртвешки кошмар. Болшинството от стратегите съветваха да се издигнат в орбита, само главният инженер и главният физик от самото начало поддържаха мнението на Хорпах, че трябва да останат колкото се може по-дълго. Шансът да се намерят четиримата изчезнали от групата на Реняр беше едно на сто хиляди, а може би и по-малко. Само на голямо разстояние от полесражението те биха могли да се спасят от атомния ад, ако, разбира се, не бяха загинали преди това. Рохан би дал всичко, за да се увери, че астрогаторът не стартира само заради тях — че в това не играят роля и други съображения. Тук всичко изглеждаше другояче, а съвсем иначе щеше да изглежда в сухите думи на рапорта, в спокойната светлина на базата, където ще трябва да се каже, че са изгубили половината от експедиционните машини, главното оръжие — „Циклоп“ с антимаериомета, който щеше да представлява от днес нататък допълнителна опасност за всеки кораб, който би кацнал на планетата, че са загубили шест души убити, а освен това половината

от хората, докарани в болницата, години наред, а може би и никога нямаше да могат да летят. А след като са изгубили хората, машините и най-добрите съоръжения, са избягали — как другояче би могло да се назове сега завръщането, ако не обикновено бягство — от микроскопичните кристалчета, творения на малката пустинна планета, мъртви остатъци от лиранската цивилизация, която толкова отдавна е надмината от земната! Но беше ли Хорпах човек, който се съобразява с подобни неща? Може би той сам не знае добре защо не стартира. Може би разчита на нещо. Но на какво?

Наистина — биолозите смятаха, че има шанс да се победят мъртвите насекоми с тяхното собствено оръжие. Щом този вид еволюира, разсъждаваха те, може да повлияе на по-нататъшната му еволюция. Трябва най-напред в голям брой хванати екземпляри да се предизвика мутация, наследствени промени от определен тип, които при размножаването ще преминат в следващите поколения и ще обезвредят цялата тази кристална раса. Тази промяна трябва да бъде съвсем специална, такава каквато ще даде резултат, а същевременно ще създаде у новия вид ахилесова пета, слабо място, където може да се нанесе удар. Но това бяха истински приказки на теоретици: те си нямаха понятие каква трябва да бъде тази мутация, какво изменение трябва да се направи и как да се проведе, как да се хване голямо количество от тези проклети кристалчета, без да се предизвика нова битка, в която можеха да понесат поражение, по-тежко и от вчерашното. А дори и да успеят във всичко това, колко време ще трябва да чакат ефекта на по-нататъшната еволюция? Та това не са дни и седмици. Значи трябва да обикалят около Регис като на въртележка една година, две години, а може би и десет години?! Всичко това заедно нямаше никакъв смисъл. Рохан усети, че пак е сбъркал нещо с климатизатора: отново бе станало горещо. Той стана, отметна одеялото, изми се, облече се бързо и излезе.

Асансьорът го нямаше. Той го извика и докато чакаше в нарушавания от светлинките на индикатора полумрак и чувствуваше в главата си тежестта на безсънната нощ и на пълните с напрежение дни, той се вслуша през шума на кръвта в слепоочията в нощната тишина на кораба. От време на време нещо изгъргорваше в невидимите проводници, от долните сектори долиташе заглушеното похъркване на пуснатите на празен ход двигатели, защото корабът все още беше в

пълна стартова готовност. Сух, метален на вкус, дъх идваше от отвесните шахти от двете страни на платформата, където се намираще той. Вратата се отвори и той влезе в асансьора. Слезе в осмия сектор. Там коридорът завиваше по дължината на главната броня, осветена с верига сини лампички. Той вървеше, без да знае накъде. Машинално вдигаше крака където трябваше и прекриваше високите прагове на херметичните прегради, докато накрая забеляза сенките на хората от разчета на главния реактор. Помещението беше тъмно, само на пултовете светеха няколко скали. Хората стояха пред тях в сгъваеми кресла.

— Мъртви са — каза някой. Рохан не го позна. — Искаш ли да се хванем на бас? В радиус от пет мили имаше хиляда рентгена. Няма ги вече. Можеш да бъдеш спокоен.

— За какво тогава стоим тук? — измърмори друг. Рохан позна не по гласа, а по мястото, което заемаше — при гравиметричната контрола, — че това е боцманът Бланк.

— Защото старият не иска да се връща.

— А ти щеше ли да се върнеш?

— Какво друго може да се направи?

Там беше топло и из въздуха се носеше специфична миризма, изкуствен аромат на бор, с който климатизаторите се мъчеха да разпръснат миризмата на нагриващите се по време на работа пластмасови и метални плоскости на бронята. В резултат на това се получаваше смес от миризми, която не може да се срещне никъде другаде освен в осмия сектор. Рохан стоеше така, че седналите не можеха да го виждат, беше опрял гръб о пенопластовата тапицерия на преградата. Не за да се скрие: той просто не искаше да се намеси в разговора.

— Той може сега да дойде... — обади се някой след кратко мълчание. Тъй като се беше навел напред, за момент се показа лицето му, половината розово, половината жълто от блясъка на контролните лампички, с които стената на реактора сякаш гледеше сгушилите се край нея хора. Рохан, както и всички останали, веднага се сети за кого става дума.

— Имаме поле и радар — отвърна неохотно боцманът.

— Какво ще ти даде полето, като се приближи на един билиерг?

— Радарът няма да го допусне.

— На мене ли казваш това? Та аз го познавам като собствения си нож.

— И какво от това?

— Какво ли, има антирад, устройства за смущение...

— Но нали той е разстроен. Електронен луд...

— Хубав луд. Ти беше ли в командния пункт?

— Не. Бях тук.

— Аз пък бях. Жалко, че не видях как целеше сондите ни.

— Тогава какво? Значи те са го преустроили? Значи той е под техен контрол?

„Всички казват «те» — помисли си Рохан. — Сякаш «те» наистина са живи, разумни същества...“

— Протонът го знае. Сигурно само връзката се е разстроила.

— Защо тогава стреля в нас?

Отново стана тихо.

— Не знаете ли къде е сега? — попита този, който тогава не беше в командния пункт.

— Не. Последното съобщение беше в единадесет. Кралик ми каза. Видели са как се върти из пустинята.

— Далече ли е?

— Какво, страх ли те е? На около деветдесет мили оттук. За него това е почти един час път. Даже по-малко.

— Стига вече сте преливали от пусто в празно — ядосано се намеси боцман Бланк и показа острия си профил върху фона на мигащите цветни лампички.

Всички замълчаха. Рохан бавно се обърна и се отдалечи също тъй тихо, както беше дошъл. Мина покрай две лаборатории: в голямата светлините бяха загасени, в малката светеше. Той видя светлината, която падаше в коридора през илюминаторите на тавана. Надникна в лабораторията. Около кръглата маса седяха само кибернетици и физици — Язон, Кронотос, Сарнер, Ливин, Саурахан и още един, който в сянката на косо поставената преграда, гърбом към тях, програмираше големия електронен мозък.

— ... има две ескалационни разрешения, едното е анихилационно, другото — самоунищожението, а останалото е въпрос на уговорка — говореше Саурахан.

Рохан не прекрачи прага. Отново се спря и започна да подслушва.

— Първият ескалационен вариант се състои в пускането в действие на лавинен процес. Необходим е антиматериомет, който ще влезе в теснината и ще остане там.

— Един беше вече там... — каза някой.

— Ако бъде без електронен мозък, ще може да действа дори и тогава, когато температурата надмине един милион градуса. Необходим е плазмомет; плазмата не се бои от скалата на звездната температура. Облакът ще постъпи както преди — ще се опита да го задуши, да влезе в резонанс с командните устройства, но няма да има никакви такива устройства, нищо друго освен субядрена реакция. Колкото повече материя влезе в реакцията, толкова по-буйна ще стане тя. По този начин може да се привлече на едно място и да се анихилира цялата некросфера на планетата.

„Некросфера... — помисли си Рохан — аха, та тези кристалчета са мъртви: няма други като учените, винаги ще намислят някое хубаво ново название...“

— Най-много ми харесва вариантът със самоунищожаването — каза Язон. — Но как си представяте това?

— Състои се в следното: трябва най-напред да се стигне до обособяване на два големи „облакомозъка“, а след това те да бъдат сблъскани — целта е всеки от облаците да сметне другия за конкурент в борбата за съществуване...

— Разбирам, но как искате да направите това?

— Не е лесно, но е възможно, ако, разбира се, облакът е псевдомозък, тоест ако не притежава способността да разсъждава...

— Но все пак по-сигурен е вариантът с понижаването на средната степен на облъчването... — каза Сарнер. — Достатъчни са четири водородни заряда от петдесет до сто мегатона на всяко полукълбо — заедно не повече от осемдесет... Океанската вода ще се изпари и ще увеличи облачната обвивка, ще се покачи алbedo и отседналите симбионти няма да могат да им осигурят необходимия минимум енергия за размножаване...

— Изчислението е опряно на несигурни данни — възрази Язон.

Като видя, че започва спор на специалисти, Рохан се отдръпна от вратата и си тръгна. Вместо с асансьора той тръгна към каютата си по

витата стоманена стълба, която обикновено не се употребяваше от никого. Минаваше една след друга плочите на отделните сектори. Видя как в ремонтната зала групата на Дьо Врие святка с оксижените си около тъмнеещите неподвижни фигури на големите арктани. Видя отдалече кръглите илюминатори на корабната болница, в която горяха теменужни слаби светлини. Някакъв лекар в бяла престилка премина безшумно по коридора, зад него един бордов автомат носеше комплект лъскави прибори. Рохан отмина празните, тъмни столови, клубните помещения, библиотеката и накрая стигна до своя сектор. Премина покрай кабината на астрогатора и се спря на средата на пътя, обхванат сякаш от внезапно желание да подслуша и него, но иззад гладката повърхност на вратата не долиташе никакъв звук, нито лъч светлина, а кръглите илюминатори бяха плътно затворени с докрай завинтени винтове с медни глави.

Едва в каютата си той отново почувствува умора. Ръцете му висяха отпуснато, той седна тежко на койката, събу с крака обувките си и опря глава на кръстосаните си ръце. Седнал така, той гледаше слабо осветения от нощната лампичка таван, разделен по средата от една пукнатина в синия лак, с който беше боядисан.

Не от чувство за отговорност беше обикалял из кораба, не от любопитство към разговорите и към живота на другите хора. Той просто се страхуваше от тези нощни часове, защото тогава при него се връщаха картини, които не искаше да си спомня. От всички спомени най-лош беше този за човека, който бе убил с изстрел отблизо, за да не може той да убива другите. Трябваше да постъпи така, но от това не му ставаше по-леко. Знаеше, че ако сега загаси лампичката, ще види отново същата сцена, ще види как онзи човек със слаба, безумна усмивка върви подир люлеещата се в дланта му цев на вайера, как прекрачва падналото на камъните тяло без ръка.

Този мъртвец беше Ярг, който се върна, за да загине така глупаво след своето чудесно спасение, а след секунда онзи щеше да падне върху трупа му с разкъсан и димящ на гърдите комбинезон. Напразно се опитваше да забрави тази картина, която сама се явяваше пред очите му, чувствуваше острата миризма на озон, горещата ръкохватка, която тогава стискаше с изпотените си пръсти, и чуваше скимтенето на хората, които после влачеше задъхан и запъхтян, за да ги върже като снопи; и всеки път близкото, познато, сякаш внезапно ослепяло лице

на поражения от вайера му човек го караше да потръпне с израза на отчаяна безпомощност.

Нещо изтрака; беше паднала книгата, която бе започнал да чете още в базата. Беше отбелязал страницата с бял лист, но не бе прочел нито един ред — кое по-напред. Той се намести на койката. Помисли за стратегите, които обмисляха сега плановете за унищожаване на облаците, и устата му се изкриви в презрителна усмивка. „Всичко това няма никакъв смисъл... — мислеше той. — Искат да унищожат... собствено ние също, всички ние искаме да ги унищожим, но с това няма да спасим никого. Регис е необитаема, човекът няма какво да търси на нея. Тогава откъде се взима у нас тази упоритост? Все едно че онези са убити от буря или земетресение. Никакви съзнателни намерения, никаква враждебна мисъл не се е изпречила на пътя ни. Мъртъв процес на самоорганизация... струва ли си да прахосваме всичките си сили и енергия, за да го унищожим, и то само за това, че отначало го смятахме за спотаен враг, който най-напред от засада е нападнал «Кондор», а после нас? Колко такива невероятни, чужди на човешкия разум явления може да крие в себе си Космосът. Трябва ли навсякъде да пристигаме с унищожителна мощ на борда на корабите си, за да разбием всичко, което е противно на нашето разбиране за нещата? Как го нарекоха те — некроеволюция, следователно има също некроеволюция — еволюция на мъртвата материя, може би лираните са имали думата тука; Регис е била в техния периметър; може би са искали да я колонизират, когато техните астрофизици са предвидили, че Слънцето им ще се превърне в Нова... може би това е била последната им надежда. Ако бяхме в такова положение, разбира се, щяхме да воюваме, да разбиваме тази черна кристална сбирщина, но сега?... На разстояние един парсек от базата, отдалечена на толкова много светлинни години от Земята — в името на какво стоим ние тук, губим хора; защо през нощите стратегите търсят най-добрия аниhilационен метод, та нали и дума не може да става за някакво отмъщение...”

Ако до него беше Хорпах, в този момент той би му казал всичко това. „Колко смешно и налудничаво едновременно е това «покоряване на всяка цена», това «героично съществуване на човека», това желание да се заплати за смъртта на другарите, които са загинали, защото са ги изпратили на явна смърт... Просто бяхме непредпазливи,

прекалено много доверие оказахме на антима̀териометите и индикаторите, извършихме грешки и носим последствията от тях. Ние, само ние сме си виновни.“ Той мислеше със затворени в слабата светлина очи, които лютяха, сякаш под клепачите му имаше пясък. Човекът — той разбра това сега, в този момент — не се е издигнал на нужната висота, още не е заслужил съзнанието, тъй сполучливо наречено „галактоцентрично“ и което той слави от толкова време; то не се състои в това, да търсиш подобните на самия себе си и да разбираш само тях, а в това, да не се месиш в чужди, нечовешки работи. Да покоряваш безвъздушното пространство, да, защо пък не, но не да атакуваш това, което съществува, което в продължение на милионолетия е създадо свое собствено, независимо от никого и нищо освен от лъчевите и материалните сили, равновесие на съществуване — активно, действено съществуване, което не е нито по-добро, нито по-лошо от съществуването на белтъчните съединения, наречени животни или хора.

В това състояние, изпълнено с възвишено галактоцентрично всеразбиране на всяка съществуваща форма, Рохан бе стреснат от повтарящия се, пронизващ нервите като игла висок писък на сирените за тревога.

Всичките му мисли от преди секунда изчезнаха, изметени от натрапчивия звук, който изпълваше всички помещения. В следващия миг той изскочи на коридора и хукна с другите в тежкия ритъм на уморените си крачки, в топлия дъх на хората, и преди още да достигне асансьора, почувствува — не с някое от сетивата си, дори не с цялото си тяло, а сякаш с корпуса на кораба — беше станал частица от него, един привидно съвсем далечен и слаб удар, който обаче прониза ракетата от кърмовите дюзи чак до носа, удар на една несравнима с нищо друго сила, удар, който — Рохан почувствува това — бе приет и еластично отхвърлен от нещо още по-голямо от „Непобедимият“.

— Той е! Той е! — се чува викове сред всеобщото тичане. Хората изчезваха един след друг в асансьорите, вратите се затваряха със съскане, групите трополяха по витите стълби, нямайки търпение да дочакат реда си, но през разбърканите гласове, повиквания, свирки на боцманите, през повтарящия се писък на сирените за тревога и тропот от горните сектори се прокрадва второ, безгласно, но сякаш по-силно сътресение от следващия удар. Светлините в коридора примигваха и

светнаха отново. Рохан никога не би могъл да допусне, че асансьорът може да се движи толкова дълго. Той стоеше, без дори да съзнава, че продължава да натиска с всички сили копчето, а до него има само един човек, кибернетикът Ливин. Асансьорът спря и в момента, когато излизаше от него, Рохан чу най-тънкия писък, който човек може да си представи, чиито горни регистри, той знаеше това, бяха недоловими за човешкото ухо. Сякаш всички, всички титански съединения на кръстосвача бяха простенали едновременно. Рохан разбра, че „Непобедимият“ е отговорил на огъня с огън, и се втурна към вратата на командния пункт.

Но това всъщност беше краят на сблъскването. Пред екрана, черен и величествен, на неговия пламтящ фон стоеше астрогаторът, горните светлини бяха загасени може би съзнателно — а през ивиците, които пробягваха по екрана от горе на долу, като замазваха цялото зрително поле, се мяркаше — достигаща долу до пясъка, а горе гигантска издута, пуснала огромните си кълба на всички страни — гъба на експлозията, която бе разбила на атоми и унищожила „Циклоп“, а във въздуха още висеше ужасното стъкло потрепване на разнеслия се взрив, през което се чуваше монотонният глас на техника:

— Двадесет и шест в нулевия пункт... девет и осемстотин в периметъра... един и четири, двадесет и две в полето...

„1420 рентгена в полето — значи излъчването е пробilo силовата бариера...“ — разбра Рохан. Не знаеше, че е възможно нещо такова. Но когато погледна скалата за главното разпределение на мощността, разбра какъв заряд е употребил астрогаторът. С тази енергия би могло да се нагрее до кипване вътрешноконтинентално море от средна величина. Е, да — Хорпах би предпочел да не рискува следващите изстрели. Може би беше прекалил, но сега поне отново имаха само един противник.

На екраните междуременно се разкри необикновено зрелище: къдравата като карфиол повърхност на гъбата пламтеше с всички цветове на дъгата — от сребристорозелен до тъмнокайсиев и карминеночервен. Пустинята — Рохан едва сега видя това — не се виждаше изобщо; като дебела мъгла се беше издигнал на няколко десетки метра пясъкът и се вълнуваше на едно място, сякаш пустинята се беше превърнала в истинско море. А техникът продължаваше да повтаря отчета си от скалите:

— 19000 в нулевия пункт... осем и шестстотин в периметъра... един и един, и нула два в полето...

Победата над „Циклоп“ бе приета с глухо мълчание, пък и съвсем не беше радостен триумфът от разбиването на собствената, и то най-силната, бойна единица. Хората започнаха да се разотиват, а гъбата от взрива продължаваше да расте в атмосферата и внезапно върхът ѝ пламна с друга гама цветове — този път под лъчите на слънцето, което още не бе изпъзляло от хоризонта. Тя проби най-горните слоеве на ледените циркуси и високо над тях стана лилавозлатиста, кехлибарена и платинена; блясъците ѝ заливаха на вълни целия команден пункт, който менеше цвета си, сякаш някой бе разпръснал багрите на земните цветя върху бяло емайлираните пултове.

Рохан още веднъж се учуди, като видя облеклото на Хорпах. Астрогаторът беше с палто — с онова снежнобяло парадно палто, с което го бе видял за последен път на прощалното тържество в базата. Сигурно беше грабнал първата дреха, която му бе попаднала под ръка. Застанал с ръце в джобовете, с разрошени над слепоочията сиви коси, той огледа присъстващите.

— Колега Рохан — каза той с неочаквано мек глас, — елате при мене.

Рохан се приближи и машинално се изпъна, тогава астрогаторът се обърна и тръгна към вратата. Вървяха един зад друг по коридора, а през отворите за вентилация заедно с шума на всмуквания въздух долиташе глухият и сякаш гневен говор на човешката маса, която изпълваше долните отделения.

РАЗГОВОРЪТ

Рохан влезе в кабината на астрогатора, без да се изненадва от неговата покана. Наистина рядко му се беше случвало да влиза в нея, но след като се завърна в базата, той бе повикан на борда на „Непобедимият“ и Хорпах именно тогава го прие в кабината си. Такива посещения, общо взето, не предвещаваха нищо хубаво. Наистина, тогава Рохан беше потресен от катастрофата в теснината, за да се страхува от гнева на астрогатора. Впрочем Хорпах не го упрекна в нищо, само го разпита съвсем подробно за обстоятелствата, които съпътствуваха атаката на облака. В разговора взимаше участие доктор Сакс, който изказа предположението, че Рохан е оцелял, понеже го е обхванал „ступор“, вцепенение, депресирало активността на мозъка му, така че облакът го е взел за вече обезвреден, за един от поразените. Що се отнася до Ярг, неврофизиологът беше на мнение, че той се е спасил по една случайност, защото е побягнал и се е намерил извън обсега на атаката. А Тернер, който почти докрая се е опитвал да защитава себе си и другите, стреляйки с лазерите, макар че е действувал съгласно своите задължения, но колкото и да е парадоксално, той е бил погубен именно от това, защото мозъкът му е работил нормално и така е привлякъл вниманието на облака. Разбира се, от човешка гледна точка облакът е бил сляп и човекът е бил за него само един подвижен обект, който издава присъствието си с електрически потенциал на мозъчната си кора. Дори разгледаха с Хорпах и лекаря възможността за предпазване на хората чрез подлагането им на „изкуствено вцепенение“ с помощта на съответен химически препарат, но Сакс забеляза, че такъв лек би подействувал с доста голямо закъснение, след като се яви действителната необходимост от „електрически камуфлаж“, а, от друга страна, не може да се изпращат хората в състояние на „ступор“. В крайна сметка анализът на донесените от Рохан новини не даде конкретен резултат. Сега той сметна, че Хорпах може би иска още веднъж да се върне към този въпрос. Спря се в средата на кабината, която беше два пъти по-

голяма от неговата. В стените имаше директна връзка с командния пункт и ред микрофони от вътрешната инсталация, но освен това нищо друго не говореше, че тук от години живее командирът на кораба. Хорпах свали дрехата си. Отдолу беше с панталони и мрежеста риза. През дупчиците ѝ се подаваха гъстите сиви косми на широката му гръд. Той седна малко настрана от Рохан, опря се с тежките си ръце на масичката, върху която нямаше нищо друго освен една подвързана с изтъркана кожа книжка с непознато на Рохан заглавие. Пренасяйки поглед от непознатата книга към командира си, той сякаш го видя за първи път. Това беше един смъртно уморен човек, който дори не се опитваше да скрие треперенето на ръката, когато я вдигаше към челото си. Рохан изведнъж разбра, сякаш в някакъв проблясък, че изобщо не познава Хорпах, при когото служи вече четвърта година. Никога досега не беше се замислял защо в каютата на астрогатора няма нищо лично, нито една дребна вещ, понякога забавна, понякога наивна, която хората вземат със себе си в Космоса като спомен от детството или родния дом. В същия миг му се стори, че разбира защо Хорпах няма нищо, защо по стените няма никакви стари снимки на негови близки, лица на хора, останали на земята. Не му беше нужно такова нещо, защото той целият беше тук и Земята не беше негов дом. Но може би за пръв път в живота си съжаляваше за това. Тежките му плещи, раменете и вратът му не издаваха старост. Стара беше само кожата на ръцете му — дебела, едва набръчкана в ставите на пръстите; тя побеляваше, когато той ги изпълнеше, и Рохан с привидно безразлично и малко уморено любопитство наблюдаваше как те леко треперят и сякаш констатираше нещо, което му е било чуждо досега. Рохан не искаше да гледа това. Но командирът наведе леко глава и като го погледна в очите, измърмори с някаква почти презрителна усмивка:

— Прекалих ли, а?

Рохан се стресна не толкова от думите, колкото от техния тон и от цялото държание на астрогатора. Не отговори. Продължаваше да стои, а Хорпах прокара широката си длан по гърдите и додаде:

— Може пък и да е по-добре така...

И след няколко секунди продължи със странна за него откровеност:

— Не знаех какво да правя...

В това имаше нещо покъртително. Рохан сякаш знаеше, че астрогаторът от няколко дни вече е безпомощен като всички останали, но в същия момент си даде сметка, че всъщност не е чувствувал това, защото всъщност досега бе вярвал дълбоко в душата си, че астрогаторът вижда с няколко хода по-напред от всеки друг и че иначе не може да бъде. И ето — неочаквано му се откри същността на командира, но някак двойствена, защото виждаше полуголото тяло на Хорпах, това уморено тяло с разтреперани ръце, чието съществуване той досега просто не съзнаваше, и същевременно чу думи, които потвърждаваха истинността на това откритие.

— Сядай, моето момче — каза командирът.

Рохан седна. Хорпах стана, отиде до умивалника, напписка си лицето и врата с вода, избърса се с късо, рязко движение, навлече куртката си, закопча я и седна срещу него. Погледна го с бледите си, винаги малко насълзени като от силен вятър очи и някак безразлично попита:

— Какво става с твоя имунитет? Изследваха ли те?

„Значи само за това“ — помисли Рохан и се изкашля.

— Лекарите ме изследваха, но не откриха нищо. По всяка вероятност Сакс е бил прав със своя „ступор“.

— Да. Нищо повече ли не казаха?

— На мене не. Но чух... разсъждаваха над това, защо облакът атакува човека само един път и след това го оставя на произвола на съдбата.

— Интересно. И какво?

— Лауда е на мнение, че облакът различава нормалните хора от поразените благодарение на разликата в активността на мозъка. Мозъкът на поразения има активност като у новородено. Струва ми се, че именно при такова вцепенение, в каквото бях изпаднал аз, се получава подобна картина. Сакс предполага, че може да се направи тънка метална мрежа, която да се скрие в косата... тя да излъчва слаби импулси, имитиращи мозъчни импулси на поразен човек. Нещо от рода на „шапка-невидимка“. По този начин можем да се замаскираме пред облака. Но това е само предположение. Не се знае дали ще бъде сполучливо. Те биха искали да направят няколко опита. Но нямат достатъчно количество кристалчета, а и тези, които трябваше да събере „Циклоп“, не стигнаха до нас...

— Добре — въздъхна астрогаторът. — Не за това исках да поговоря с тебе... Това, което ще си кажем, ще остане между нас, нали?

— Да... — каза бавно Рохан и напрежението се върна.

Астрогаторът отклони погледа си, сякаш му беше трудно да започне.

— Не съм взел още решение — каза внезапно той. — Друг на мое място щеше да хвърля жребие. Да се върнем — да не се върнем... Но аз не искам. Зная, че често не си съгласен с мене...

Рохан отвори уста, но Хорпах веднага го прекъсна с едно леко движение на ръката.

— Не, не... Ето шанс за тебе. Давам ти го. Ти ще решиш сам. Ще направя, каквото кажеш.

Той погледна Рохан в очите и веднага спусна тежките си клепачи.

— Как така аз? — изломоти Рохан. Беше очаквал всичко друго, но не и това.

— Да, именно ти. Разбира се, ние се договорихме, че това ще си остане между нас. Ти ще вземеш решение, а аз ще го проведа. Аз ще отговарям за него в базата. Благоприятни условия, нали?

— Вие това... Сериозно ли го казвате? — попита Рохан само за да спечели време, защото и без това беше уверен, че всичко е истина.

— Да. Ако не те познавах, щях да ти дам време. Но зная, че ти си вървиш и си мислиш своето... че отдавна си взел вече решение... но може би не бих могъл да го изтръгна от тебе. Затова ще ми кажеш сега, веднага. Защото това е заповед. В този момент ти си командир на „Непобедимият“... Не искаш ли веднага? Добре. Имаш една минута време.

Хорпах стана, отиде до умивалника, разтри бузите си с ръце така силно, че чак се чу как стърже побелялата му брада, и започна, сякаш нищо не беше станало, да се бръсне с електрическата самобръсначка. Гледаше в огледалото.

Рохан едновременно го виждаше и не го виждаше. Най-напред го обзе чувството на гняв към Хорпах, който така безочливо постъпи с него, като му даде право, а фактически го натовари със задължението да решава, като го обвързваше словесно, а сам предварително поемаше цялата отговорност върху себе си. Рохан го познаваше достатъчно, за да знае, че всичко е било премислено и вече не може да се отмени.

Секундите хвърчаха и трябваше да отговаря след миг, веднага, а той нищо не знаеше. Всички аргументи, които с удоволствие би хвърлил в лицето на астрогатора, които бе подреждал като железни тухли по време на нощните си разсъждения, изчезнаха. Четирима души бяха мъртви — почти беше сигурно. Ако не беше това „почти“, нямаше да има за какво да се разсъждава и да се преценява, просто щяха да отлетят призори. Докато беше край Хорпах, смяташе, че трябва веднага да стартират. Сега чувствуваше, че тази заповед няма да излезе от устата му. Разбра, че това не е край на проблема Регис, а неговото начало. Това нямаше нищо общо с отговорността пред базата. Ако четиримата бяха останали на кораба, никога нямаше да стане това, което стана. Но си спомни нощното си пътешествие и разбра, че след известно време хората ще започнат да мислят за това, а после да говорят. Щяха да си кажат: „Виждате ли? Изоставил четирима души и отлетял.“ И освен това нищо друго нямаше да има значение. Всеки човек трябва да знае, че другите няма да го изоставят независимо от обстоятелствата; че можеш да изгубиш всичко, но хората ти трябва да бъдат на борда — живи или мъртви. Такъв принцип нямаше в правилника. Но ако не се постъпваше така, никой не би могъл да лети.

— Аз слушам — каза Хорпах. Остави самобръсначката и седна срещу него.

Рохан облиза устни.

— Трябва да опитаме...

— Какво?

— Да ги намерим...

Това беше крайт. Знаеше, че астрогаторът няма да се противи. Сега всъщност беше съвсем сигурен, че Хорпах е разчитал именно на това, че нарочно е постъпил така, за да не бъде самотен при приемането на този риск.

— Онези ли? Разбирам. Добре.

— Но ни е необходим план. Някакъв начин, разумен...

— Досега бяхме разумни — каза Хорпах. — Знаеш резултатите.

— Може ли да кажа нещо?

— Да, слушам.

— Бях тази нощ на съвещанието на стратегите, тоест слушах... впрочем това не е важно. Те разработват различни варианти за анихилиране на облака... но задачата ни не се състои в това, да го

унищожим, а да намерим онези четиримата. Значи ако започнем някоя антипротонна касапница, тогава дори и някой от тях да е жив още, със сигурност няма да излезе цял от такъв повторен ад. Никой. Невъзможно е...

— И аз мисля така — бавно каза астрогаторът.

— И вие ли? Много добре... тогава?

Хорпах мълчеше.

— Те намериха ли... някое друго разрешение?

— Те?... Не.

Рохан искаше да попита за още нещо, но не се решаваше. Думите се спираха на устните му. Хорпах го гледаше, сякаш чакаше нещо. Но Рохан не знаеше нищо — нима командирът можеше да допусне, че той сам, на своя глава, е измислил нещо по-съвършено от всички учени, от кибернетиците и стратегите, заедно с електроните мозъци, които имаха на разположение. Това беше безсмислица. А той въпреки всичко търпеливо го гледаше. Мълчаха и двамата. От крана равномерно падаха капки вода — необикновено звънко в абсолютната тишина. И от това мълчание се роди нещо, от което Рохан се вцепени. Цялото му лице, кожата му от врата до челюстите, започна да се свива, да става сякаш тясна, когато гледаше насълзените, неизказано стари в момента очи на Хорпах. Нищо не виждаше освен тези очи. Беше разбрал вече. Кимна бавно с глава. Сякаш казваше „да“. „Разбираш ли?“ — питаше погледът на астрогатора. „Разбирам“ — отговаряше с поглед Рохан. Но постепенно колкото по-ясно разбираше това, толкова по-остро чувствуваше, че е невъзможно. Че никой няма право да изисква такова нещо от него, дори и самият той. И продължаваше да мълчи. Мълчеше, но сега вече се преструваше, че за нищо не се сеца, че не знае; хващаше се за наивната надежда, че щом нищо не е казано, това, което е преминало от очи в очи, може да бъде отречено. Може да се излъже, че това е недосетливост — защото разбра, почувствува, че Хорпах никога няма да му каже сам. Но астрогаторът виждаше това, виждаше всичко. Седяха, без да се помръднат. Погледът на Хорпах омекна, вече не изразяваше очакване, нито подканваща настойчивост, а само съчувствие, сякаш казваше: „Разбирам. Добре. Така да бъде.“ Командирът спусна клепачи. Още малко и неизказаното щеше да изчезне и двамата щяха да се държат така, сякаш нищо не беше се

случило. Но този отместен поглед се оказа решаващ. Рохан чу собствения си глас:

— Ще отида.

Хорпах въздъхна тежко, но Рохан, обхванат от паника, в която го хвърли произнесената от него дума, не забеляза това.

— Не — каза Хорпах. — Няма да отидеш така...

Рохан мълчеше.

— Не можех да ти го кажа... — продължи астрогаторът. — Нито можех да търся доброволец. Нямам право. Но ти сам знаеш вече, че не можем да си отидем така. Единствено сам човек може да влезе там... и да излезе. Без шлем, машини и оръжие.

Рохан едва го чуваше.

— Сега ще ти представя моя план. Ще си помислиш върху него. Можеш да го отхвърлиш, защото всичко това все още си остава между нас двамата. Смятам да стане така: кислороден апарат от силикон. Никакъв метал. Ще изпратя там два автоматични всъдехода без хора. Ще привлекат вниманието на облака, който ще ги унищожи. В същото време ще тръгне трета кола. С човек. Това е фактически най-големият риск, защото трябва да стигне с нея до възможно най-близкото разстояние, за да не върви пеша през пустинята и да губи време. Запасът от кислород ще стигне за осемнадесет часа. Имам фотографии на цялата теснина и околността ѝ. Смятам, че не трябва да се върви по трасето на досегашните експедиции, а да се стигне колкото може по-близо до северния край на платото с кола и след това да се слезе пеша надолу по скалите, до горната част на теснината. Ако те изобщо се намират някъде, то те са там. Там са могли да оцелеят. Теренът е тежък, много пещери и пукнатини. Ако ги намериш всичките или само някой от тях...

— Именно. Как да ги взема? — попита Рохан и почувствува как го бодна в гърдите чувството на злобно удовлетворение. На това място планът рухваше. Колко леко го бе прежалил Хорпах...

— Ще имаш подходящо средство. То леко замайва. Има такива. Разбира се, ще ти бъде необходимо само в случай че намереният не иска да върви. За щастие те могат да вървят в това състояние.

„За щастие...“ — помисли си Рохан. Стискаше юмруци под масата, като се стараяше Хорпах да не забележи това. Не се страхуваше. Още не. Всичко беше прекалено, нереално...

— В случай че облакът... се интересува от тебе, трябва да легнеш неподвижно на земята. Помислих за някакъв препарат за подобен случай, но ще ти подейства с голямо закъснение. Остава само прикритието на главата, токовият симулатор, за който говореше Сакс...

— Има ли такова нещо вече?... — попита Рохан.

Хорпах разбра скрития смисъл на въпроса му. Но остана спокоен.

— Не. Но може да се направи за един час. Мрежа, скрита в косата. Апарат с генераторче за токов ритъм, защит в яката на комбинезона. Сега... давам ти един час. Бих ти дал повече, но с всеки следващ час намалява шансът да ги спасим. И без това вече е незначителен. Кога ще вземеш решение?

— Вече взех.

— Глупчо. Не чуваш ли какво ти говоря? Онова беше само за да разбереш, че не можем да тръгнем...

— Нали знаете, че и без това ще тръгна...

— Няма да тръгнеш, ако не ти позволя. Не забравяй, все още аз съм командир тук. Пред нас стои проблем, в сравнение с който не представляват нищо каквито и да било амбиции.

— Разбирам — каза Рохан. — Вие не искате да се чувствавам принуден?... Добре. Тогава... това, което си говорим сега, влиза ли в уговорката?

— Да.

— Тогава искам да зная какво бихте направили на мое място?

Да се сменим... в обратен ред... Хорпах помълча малко.

— А ако ти кажа, че не бих отишъл?

— И аз тогава няма да тръгна. Но зная, че вие ще ми кажете истината...

— И няма да тръгнеш? Честно? Не, не... Зная, че това е ненужно...

Астрогаторът стана. Тогава стана и Рохан.

— Вие не ми отговорихте.

Астрогаторът го погледна. Беше по-висок и по-широк в раменете. Очите му приеха същия уморен вид, както в началото на разговора.

— Можеш да тръгваш — каза той.

Рохан машинално се изправи и тръгна към вратата. Тогава астрогаторът направи едно движение, сякаш искаше да го спре, да го хване за рамото, но Рохан не видя това. Излезе, а Хорпах остана неподвижен — изправен край затварящата се врата и дълго стоя така.

НЕПОБЕДИМИЯТ

Първите два всъдехода се спуснаха по пандуса на разсъмване. В първите лъчи на слънцето сенките на дюните бяха още пълни с тъмнината на нощта. Силовото поле се отвори, за да направи проход за машините, и отново се затвори, като проблесна със синкави светлини. На задното стъпало на третата, съвсем близко до кърмата на кръстосвача, в комбинезон, без шлем и защитни стъкла, само с малката маска на кислородния апарат, седеше Рохан, обхванал колена с ръце, защото в това положение му беше удобно да гледа подскачащата стрелка на секундомера. В горния ляв джоб на комбинезона му имаше четири ампули за инжекции. В десния — тънко пресовани таблетки хранителен концентрат, а джобовете на коленките му бяха пълни с малки инструменти: малък индикатор за радиоактивно излъчване, малък магнитен индикатор, компас и микрофотограметрична карта на терена, не по-голяма от пощенска картичка, която трябваше да се гледа със силна лупа. Тънко пластмасово въже опасваше шест пъти кръста му, а цялото му облекло нямаше никакви метални части. Той изобщо не чувствуваше телената мрежа, скрита в косата му — освен ако нарочно раздвижеше кожата на главата си; не чувствуваше и тока, който течеше по нея, но стига да натиснеш с пръст яката, можеше да усети действието на защития там микропредавател: вътре равномерно цъкаше твърдото цилиндърче и можеше да се напипа пулсът му.

На изток имаше една червена ивица и вятърът вече се будеше и режеше пясъчните върхове на дюните. Слелият се с края на хоризонта зъбер на кратера сякаш започна да потъва в червенина. Рохан вдигна глава: двустранна връзка с кораба нямаше да има, защото един предавател веднага би издал присъствието му. Но в ухото му имаше не по-голямо от костилка приемниче; „Непобедимият“ можеше поне от време на време да му изпраща сигнали. Точно в този момент апаратчето проговори и сякаш някакъв глас се обади в самата му глава.

— Внимание, Рохан. Тук е Хорпах... носовите индикатори показват увеличение на магнитната активност. Вероятно колите са вече

под облака... изпращам сонда...

Рохан погледна изяснилото се небе. Не видя самия старт на ракетата, която се издигна внезапно отвесно като снаряд, и теглеше след себе си тънка ивица бял дим, в която изчезна за момент върхът на кораба; после полетя с шеметна бързина на североизток. Минаваха минути. Вече половината от подпухналия диск на старото слънце се подаде и сякаш възседна ръба на кратера.

— Един малък облак атакува първата кола... — обади се гласът в главата му. — Другата засега се движи безпрепятствено... първата се приближава до скалната врата... внимание! В момента изгубихме контрол над първата. Оптически контрол — също, облакът я покри. Втората приближава завоя при шестото стесняване... не я атакуват... започна! Колата ти ще тръгне след петнадесет секунди — отсега нататък ще действуваш по свое усмотрение. Включвам стартовия апарат — успех...

Гласът на Хорпах внезапно се отдалечи. Замести го механично, отмерващо секундите тракане. Рохан се намести по-добре, подпря се с крака, прехвърли ръка през електрическата примка, прихваната за горния парапет на колата. Леката машина внезапно трепна и плавно потегли напред. Хорпах държеше всички хора в кораба. Рохан му беше почти благодарен, защото не можеше да търпи никакви прощавания. И така, присвит на подскачащото стъпало на колата, той виждаше само огромната, постепенно смаляваща се колона на „Непобедимият“; синият блясък, който за момент трепна по склоновете на дюните, му припомни, че точно сега машината преминава границата на силовото поле. Но веднага след това скоростта се увеличи и червеният облак, изскочил изпод колелата, заслони гледката; над него едва се виждаше светлеещото небе. Това не беше добре — можеше да бъде нападнат, без да разбере кога. И той, вместо да седи, както беше предвидено, се обърна, надигна се, като се държеше за парапета, и остана прав на стъпалото. Сега вече над плоския гръб на празната машина можеше да гледа към летящата срещу него пустиня. Колата се движеше с максимална скорост, като на моменти скачаше и се откъсваше от земята, така че Рохан трябва да се притиска с всички сили към нея. Двигателят почти не се чуваше, само вятърът свиреше край ушите му, зърна пясък му попадаха в очите, а от двете страни на машината изригваха фонтани от пясък и образуваха непрогледна стена, така че

той не разбра кога са излезли извън кръга на кратера. Изглежда, колата се бе промъкнала през един от пясъчните проходи в северната му стена.

Рохан изведнъж чу напевен сигнал; това беше предавателят на телесондата, изстреляна на такава височина, че той, колкото и да напрягаше поглед, не можа да я забележи в небето. Сигурно беше се издигнала високо, за да не привлече върху него вниманието на облака, но същевременно тя беше крайно необходима — иначе корабът нямаше да може да управлява колата. Спидометърът специално бе изнесен върху задната стена на машината, за да се ориентира Рохан полесно. Досега бе изминал деветнадесет километра и всеки момент очакваше да се появят първите скали. Но ниският диск на слънцето, който беше досега от дясната му страна и едва се червенееше сред вдигнатия прах, се премести малко назад. Следователно колата завиваше вляво; Рохан напразно се стараеше да прецени дали обхватът на маневрата съвпада с предварително начертания курс, или е малко по-голям: това щеше да означава, че в командния пункт са забелязали някаква непредвидена маневра на облака и искат да го отдалечат от него. Слънцето се скри зад първия полегат, скалист хребет. После се появи отново. В косите му лъчи пейзажът изглеждаше див и не приличаше на този, който той помнеше от последната експедиция. Но тогава бе го наблюдавал от по-високо, тъй като стоеше в куличката на транспортъора. Колата изведнъж започна така ужасно да подскача, че той няколко пъти удари болезнено гърдите си в бронята. Сега трябваше да напряга всичките си сили, за да не го съборят от тясното стъпало резките друсания. Колелата танцуваха по камъните, изхвърляха високо във въздуха чакъл, който с шум политаше надолу по склона, понякога буксуваха бясно; Рохан имаше чувството, че полетялата с адска скорост машина не може да не бъде забелязана от километри, и започна сериозно да се замисля дали да спре машината — точно под мишницата му се подаваше ръчката на извадената навън спирачка — и да скочи от нея. Но в такъв случай го очакваше многокилометрово пътешествие пеша, чиято продължителност би намалила и без това малкия шанс да стигне бързо до целта. Със стиснати зъби, конвулсивно впил ръце в дръжките, които съвсем не му се струваха толкова сигурни, както преди, той само гледаше с присвити очи над тъпата муцуна на колата нагоре, към склона. Напевният глас

на радиосондата утихваше от време на време, но тя сигурно продължаваше да го следва отвисоко, защото колата умело маневрираше между натрупаните скални грамади, понякога се наклоняваше, забавяше ход и после отново поемаше с пълна скорост нагоре.

Спидометърът показваше, че е изминал двадесет и седем километра. Начертаният на картата маршрут беше шестдесет километра, но пътят сигурно беше по-дълъг поради непрекъснатите зигзаги и завой. Сега вече нямаше и следа от пясък; слънцето, огромно, почти студено, висеше тежко и някак застрашително, като все още докосваше триона на скалите; машината се мятеше като в треска по сипеите, понякога гумите се хлъзгаха заедно с грохотещата лава и издаваха пронизителен писък, като се плъзгаха безсилно по камъка на все по-стръмния склон. Двадесет и девет километра — освен напевния сигнал на сондата не се чуваше нищо друго. „Непобедимият“ мълчеше. Защо? Стори му се, че от прошарените с черни линии неясни контури на скалите, които се виждаха точно под червеното слънце, започват стените на теснината, където трябва да слезе — но не тук, а много по-високо, на север, на тридесет километра отук. Във всеки случай не се виждаше и следа от черния облак. Сигурно вече се беше разправил с другите две машини. Или просто ги беше захвърлил, задоволил се с това да ги откъсне от кораба чрез блокиране на връзката? Колата се мятеше като някакво разярено животно; понякога вибрациите на пуснатия на максимални обороти двигател се качваха чак в гърлото му. Скоростта продължаваше да намалява, но и без това колата се движеше учудващо бързо; може би трябваше да използват всъдеход с въздушна възглавница. Но те бяха прекалено големи и тежки машини, пък и не си струваше да мисли сега за това, след като нищо вече не може да се поправи...

Поиска да погледне часовника си. Не успя. Не можеше нито за секунда да приближи ръка към очите си. Мъчеше се да смекчи с прикляквания ужасното тръскане, от което се друсаха всичките му вътрешности. Внезапно предната част на машината се издигна, завъртя се, свлече се едновременно встрани и надолу; спирачките изпищяха, но чакълът се пръсна наоколо, звънко изчатка по тънката броня; колата рязко зави, избуксува, известно време вървя настрани през реката на сипея; това движение постепенно замря...

Машината бавно зави и отново упорито запълзя нагоре по склона. Сега вече се виждаше теснината. Позна я по възчерните, подобни на смрика, петна на отвратителния гъсталак, който покриваше стръмните скали. До началото на теснината имаше може би половин миля. Тридесет и четвъртият километър...

Склонът, по който Рохан трябваше да мине, приличаше на море от хаотично пръснати купчини. Изглеждаше невъзможно машината да намери път между тях. Той престана да търси с поглед място за преминаване, тъй като и без това не беше в състояние да ръководи маневрите. Стараеше се да не отделя поглед от опасалите пропастта скали. Оттам всеки момент можеше да излети черен облак.

— Рохан... Рохан... — чу внезапно той.

Сърцето му заби по-бързо. Позна гласа на Хорпах.

— По всяка вероятност колата няма да те докара до целта. Оттук не можем да изчислим точно наклона на тоя склон, но ми се струва, че имаш още пет до шест километра път с кола — когато колата засече някъде, ще трябва да продължиш пеша... Повтарям...

Хорпах каза още един път същото. „Най-много четиридесет и два-четиридесет и три километра... ще ми останат около седемнадесет — на такъв терен това ще отнеме най-малко четири часа, ако не и повече — пресметна светкавично Рохан. — Но може би те грешат, може би колата ще мине...“

Гласът утихна и отново се чуваше само ритмично повтарящият се, напевен глас на сондата. Рохан стисна със зъби наустника на маската, защото при рязкото друсане претриваше устните му отвътре. Слънцето вече не се докосваше до близките планини, но не се и издигаше. Пред очите му имаше малки и големи каменни късове, скални плочи, понякога потъваше в студената им сянка; машината се движеше сега много по-бавно; вдигна глава и видя редки, перести облаци, които се стопяваха на небето. На него светеха няколко звезди. Изведнъж с колата стана нещо странно. Задната ѝ част хлътна, а предната се издигна нагоре... за миг тя цялата се люшна, като изправен на задните крака кон... една секунда, и тя щеше може би да се обърне и да затисне Рохан, ако той моментално не бе скочил. Рохан падна на колене и ръце, почувствува болезнен удар през дебелиите предпазни ръкавици и наколенки, влачи се няколко метра по камъка, преди да се спре. Колата избуксува още един път и замря.

— Внимание... Рохан... това е тридесет и деветият километър... машината не може да мине нататък — трябва да вървиш пеша... Ще се ориентираш по картата... колата ще остане на това място — за всеки случай, ако не можеш да се върнеш по друг начин... намираш се в точката на пресичане на координатите 46 и 192...

Рохан бавно се изправи на крака. Боляха го всички мускули. Но само първите крачки бяха трудни; скоро той се раздвижи. Искаше колкото се може по-бързо да се отдалечи от колата. Седна до един голям обелиск, извади картата от джоба си и се опита да се ориентира. Това не беше лесно. Най-после той определи местоположението си. От горния край на теснината го делеше един километър по права линия, но не можеше и да мечтае да слезе оттам; на това място склоновете бяха покрити с плътен слой метални храсти. И той тръгна нагоре, като през цялото време разсъждаваше дали да се опита да слезе на дъното на теснината още тук, без да отива чак до определеното място. Иначе би трябвало да върви най-малко четири часа. Дори и да успееше да се върне с колата, би трябвало да отдели пет часа за връщане; слизането в теснината щеше да му отнеме много време, а за търсенето да не говорим. Изведнъж целият план му се видя лишен от здрав смисъл. Беше толкова излишен, колкото и героичният жест, с който Хорпах можеше, жертвувайки него, да успокои собствената си съвест. За известно време го обзе такава злоба (беше се оставил да го изиграят като някакъв сополанко, защото астрогаторът предварително беше подредил всичко), че почти не виждаше какво има наоколо. „Няма връщане — повтаряше си той, — ще опитам. Ако не успея да слеза, ако не намеря никого до три часа, ще се върна.“ Беше седем и петнадесет. Стараеше се да върви с дълга, равномерна крачка, но не много бързо, защото всяко усилие рязко увеличаваше изразходването на кислород. Той постави на дясната си ръка компаса, за да не се отклони от избраната посока. Няколко пъти обаче му се наложи да заобикаля пукнатини с отвесни стени. Притеглянето на Регис беше значително по-слабо от земното, това даваше относителна свобода на движенията дори и в толкова трудно достъпен терен. Слънцето се беше издигнало вече. Слухът му, привикнал към акомпанимента на издаваните от машините звуци, заобикалящи го като някаква защитна бариера в досегашните експедиции, беше някак празен и странно изострен. От време на време само се чуваше ритмичният, много по-

слаб отпреди глас на сондата, но затова пък всеки порив на вятъра, който свиреше в скалните остриета, привличаше вниманието му, защото му се струваше, че долавя в него добре познатото и запаметено бръмчене. Постепенно привикна към темпото; машинално стъпваше от камък на камък и можеше спокойно да размишлява. В джоба си имаше крачкомер; не искаше да погледне скалата му прекалено рано, реши да направи това едва след един час. Но не издържа и извади приличното на ръчен часовник уредче. Остана болезнено разочарован: не беше изминал дори три километра. Трябваше непрекъснато да преодолява стръмнината на наклона и това забавяше придвижването му. „Значи не три, не четири, а най-малко шест часа...“ — помисли си той. Извади картата и като приклепна, за втори път определи местоположението си. Горният край на теснината се виждаше на около седемстотин, осемстотин метра на изток, през цялото време той се беше движил успоредно на него. На едно място черният гъсталак на склона беше разделен от виещата се ивица голо място: по всяка вероятност това беше коритото на изсъхнал поток. Той се помъчи да види това място. Шибан от поривите на вятъра, който свиреше над главата му, той за момент се поколеба. Без още да знае какво ще направи, стана, машинално скри картата в джоба си и зави на деветдесет градуса, като се насочи право към края на теснината.

Приближаваше се към смълчаните островърхи скали така предпазливо, сякаш земята всеки момент щеше да се разтвори под него. Сърцето му се свиваше от отвратителен страх. Но продължаваше да върви все така размахал ръце, които бяха ужасно празни. Неочаквано се спря и погледна долината и пустинята, където чакаше „Непобедимият“. Не можеше да го види, корабът се намираще отвъд хоризонта. Той знаеше това, но гледаше червеникавото над хоризонта небе, което бавно се изпълваше с кълбести облаци. Напевните сигнали на сондата станаха толкова тихи, че не беше сигурен дали не е само слухова измама. Защо мълчеше „Непобедимият“?

„Защото няма вече какво да ти каже“ — отговори си сам той. Скалите, прилични на гротескни, проядени от ерозия паметници, бяха вече съвсем близо. Пред него като огромен ров се откри теснината, пълна с тъмнина, слънчевите лъчи не достигаха дори и до половината на покритите с черни храсти стени. Тук-там от четкообразния гъсталак се подаваха бели, сякаш варовикови игли. Обгърна с един поглед

цялото огромно пространство до самото каменно дъно, което беше някъде долу на километър и половина от него, и се почувствува тъй беззащитен, изложен сякаш на удар, че инстинктивно приклепна, за да се слее с камъните и да стане един от тях. Беше безсмислено, защото нямаше опасност да бъде забелязан. Това, от което трябваше да се бои, нямаше очи. Легнал на леко затоплената каменна плоча, той се взря в теснината. Фотограметричната карта му казваше една съвсем безполезна истина, защото показваше терена от птичи полет, в ужасен, отвесен ракурс. И дума не можеше да става да се слезе по тясната плешивина, между двата пояса черна растителност. Не двадесет и пет метра, а най-малко сто метра дълго въже би трябвало да има, а дори и тогава щяха да му бъдат необходими клинове и чукче, а той нямаше нищо, не беше приготвен за изкачване на скалите. Отначало тесният жлеб беше доста полегат, но по-нататък се прекъсваше, изчезваше от погледа зад навесената гърбица на стената и се подаваше отново чак долу — в синкавата мараня на въздуха. Дойде му на ум идиотската мисъл, че ако имаше парашут...

Упорито разглеждаше склона от двете страни на мястото, където лежеше скрит от един голям, гъбообразен камък. Едва сега усети, че от голямата пустош, отворила се пред него леко полъхва затоплен въздух. Действително, контурите на отсрещния склон едва забележимо потрепваха. Гъсталакът беше акумулатор на слънчевите лъчи. Огледа долината и намери с очи — на югозапад върховете на стълбовете, чиито основи ограждаха скалната врата — мястото на катастрофата. Нямаше да ги познае, ако те за разлика от всички други скали не бяха съвсем черни и не блестяха като емайлирани — повърхностният им слой сигурно беше заврял по време на битката на „Циклоп“ с облака... Но от мястото си той не можеше да види нито транспортъорите, нито дори следите от атомната експлозия в дъното на теснината. Внезапно го обзе отчаяние: трябваше да слезе там, долу, а нямаше път. Вместо да почувствува облекчение, че сега може да се върне и да каже на астрогатора, че е направил всичко възможно, той се изпълни с решителност.

Стана. Някакво движение в дъното на теснината, което бе забелязал с крайчеца на окото си, го накара инстинктивно да се наведе пак към камъка, но бързо се изправи. „Ако залягам непрекъснато, нищо няма да направя...“ — помисли си той. Тръгна по ръба, за да

намери място за слизане; на всеки неколкостотин крачки се навеждаше над пропастта и пред очите му се откриваше все една и съща картина — където склонът бе полегат, покриваха го черни храсталаци; където нямаше храсталаци — спускаше се отвесно. На едно място изпод краката му изскочи камък и се търколи надолу. Повлече след себе си и други. Малката лавина устремено се стовари, като чаткаше в обраслата стена, на около сто крачки под него; от нея се вдигна, проблясвайки на светлината, ивица дим, разтегли се във въздуха и остана за момент неподвижно, сякаш се вглеждаше наоколо, а той замря на мястото си. След минута ивицата оредя и потъна в лъскавия гъсталак.

Наближаваше девет, когато той видя, като погледна иззад един камък, че някъде долу, на самото дъно на долината — тук тя значително се разширяваше, — се движи светло петънце. С разтреперана ръка той извади от джоба си малък, сглобяем бинокъл и го насочи...

Това беше човек. Увеличението беше много малко, за да се види лицето му — но великолепно се виждаха равномерните движения на краката. Вървеше бавно, като леко накуцваше, сякаш влачеше наранения си крак. Да му извика ли? Не се реши. Наистина, опита се: от устата му не излезе глас. Ненавиждаше се за този проклет страх. Сега знаеше със сигурност, че няма да се върне. Беше запомнил добре мястото, където вървеше човекът — нагоре по все по-широката долина, към белите конуси на сипеите, и той затича в същата посока по края на скалата, като прескачаше камъните и зиналите пукнатини, докато започна да се задушава, докато сърцето му започна силно да бие. „Това е лудост, не мога така...“ — помисли безпомощно той. Забави крачките си и тогава именно пред него примамливо се откри широк пролом. Долу от двете страни го обграждаше черна растителност. Наклонът все повече се увеличаваше... там може би имаше скална издатина?

Решението взе часовникът: беше почти девет и половина. Започна да слиза, най-напред с лице към пропастта, после се обърна и когато наклонът стана съвсем стръмен, започна да си помага и с ръце; черният гъсталак беше съвсем близко и сякаш пареше с неподвижната си, мълчалива горещина. Кръвта започна да бие в слепоочията му. Спря на една скала, която се спускаше косо, и погледна надолу. Около четиридесет метра по-надолу се виждаше широка площадка, от която

се спускаше гола скала, издигнала се над щръкналите мъртви четковидни храсти. Но от тази спасителна площадка го отделяше въздух. Погледна нагоре, беше слязъл най-малко двеста метра надолу, а може би и повече. Шумът на разтуптяното му сърце сякаш раздвижваше въздуха. Той примигна няколко пъти, бавно, пипнешком — като сляп започна да развива въжето. Нали няма да си до такава степен луд... каза нещо в него. Като се придвижваше косо надолу, той достигна най-близкия храст. Острите израстъци бяха покрити с пласт ръжда, която се издигаше във въздуха при докосване. Той го докосна, като очакваше нещо, без сам да знае какво. Но не се случи нищо. Чу се само сухо, поскърцащо шумолене, той дръпна по-силно, храстът не мръдна, тогава го обви с въжето при корена, дръпна още един път... във внезапен прилив на смелост обви още два храста, подпря се с крака и дръпна с всички сили. Те не се помръднаха, впили се здраво в разпуканата скала. Започна да се спуска, отначало успяваше да прехвърли част от тежестта на тялото си върху скалата, благодарение на триенето на подметките, но скоро се олюля и увисна. Все по-бързо пропускаше въжето под коляното си, като го спираше с дясната си ръка, и накрая, като огледа внимателно мястото, спусна се на площадката. Опита се да изтегли въжето, като го дръпна за единия край. Храстите не го пущаха. Дръпна няколко пъти. Беше се закачило. Той седна на площадката и дръпна с цялото си тяло, въжето внезапно полетя във въздуха с отровно свистене и го удари по врата. Рохан целият потрепера. Остана така няколко минути, защото краката му бяха прекалено отмалели, за да се реши да продължи. Но затова пък видя фигурата на човека, който вървеше долу. Сега тя беше по-голяма. Стори му се странно, че е така светла: а имаше нещо странно и във формата на главата или по-скоро в шапката. Грешка би било да се смята, че е оставил най-лошото зад себе си. Откровено казано, той и не помисли това; все пак се надяваше, но както се оказа по-късно — напразно. Нататък пътят беше много по-лек, но мъртвите, скърцащи от ръжда храсти отстъпиха място на други храсти — лъскави, мазночерни, с телени плетеници, обсипани като с дребен плод с надебелявания, които той веднага позна.

От време на време от тях бликваха със слабо бръмчене ивици дим и се виеха във въздуха, тогава той замираше — не за дълго, иначе никога нямаше да стигне дъното на теснината. Известно време се

спускаше, яхнал скалната греда като кон, после тя стана по-широка и не толкова стръмна, така че той можеше да слиза по нея, но с усилие, помагайки си с ръце; ала едва ли си даваше сметка какво точно прави през време на това продължително слизане, защото вниманието му беше раздвоено; понякога се налагаше да мине толкова близо до димящите храсти, че техните телени четки дращеха комбинезона му. Но ивиците дим проблясваха на светлината като искри и не се приближиха нито веднъж до него. Когато най-после стигна сипея, само на неколкостотин крачки от дъното, което се белееше със сухите си като кости камъни, часът беше вече дванадесет. Беше слязъл до зоната на черните храсти; склонът, по който се спускаше, беше до половината осветен от високото слънце. Сега можеше да прецени колко дълъг път е изминал, но дори не погледна назад. Хукна надолу, като се стараеше да прехвърля колкото се може по-бързо тежестта на тялото си от единия крак на другия; но огромната маса на сипея започна да пълзи заедно с него, като все по-силно тракаше. Изведнъж съвсем близо до изсъхналия поток един сипей се свлече под краката му и Рохан така падна, че кислородната му маска се свлече, а самият той се търколи чак на десетина метра надолу. Беше вече готов да скочи и да хукне, без да гледа, че е целият натърген, защото се страхуваше, че човекът, който беше видял отгоре, ще се скрие от очите му (и двата склона бяха пълни с дупки на пещери), когато нещо сякаш го предупреди; преди още да разбере, той се хвърли обратно на ръбестите камъни и остана върху тях с разперени ръце. Върху него падна лека, хвърлена отвисоко сянка и с все по-силно бръмчене, което монотонно се усилваше, обхващайки всички регистри — от писък до басов тон, се спусна над него черно, безформено кълбо. Може би трябваше да затвори очи, но той не направи това. Последната му мисъл беше дали защитото в яката апаратче не се е повредило от рязкото падане. После замря като парализиран — сам си го наложи. Не движеше очи и въпреки това виждаше как развълнуваният облак увисва над него, как спуска надолу едно лениво, виещо се пипало, видя отблизо неговия край — приличаше на гърло на мастиленолъскав смерч. Почувствува с кожата на черепа, на бузите, на цялото си лице топлия допир на въздуха като раздробено на милиони частици дихание. Нещо допря комбинезона на гърдите му, обгърна го почти непроницаем мрак. Изведнаж виещото се като миниатюрен смерч пипало се прибра в облака. Бръмченето стана

остро. Чувствуваше го дълбоко в черепа си. После то отслабна. Облакът се понесе почти отвесно нагоре, превърна се в черна, простряла се от единия до другия склон мъгла, пръсна се на отделни, концентрично въртящи се кълба, които плъзнаха в неподвижния кожух на растителността и изчезнаха. Още дълго време остана да лежи неподвижно като мъртъв. Дойде му на ум, че това може би вече е станало; че той може би няма вече да знае нито кой е, нито откъде се е взел тук, нито какво трябва да прави, и го скова такъв страх, че изведнъж седна. Внезапно го напуши смях. Та нали, щом може да мисли така, следва, че е оцелял. Значи облакът нищо не му е направил, значи той, Рохан, го е излъгал. Мъчеше се да овладее този кретенски смях, който се надигаше в гърлото му и разтърсваше цялото му тяло. „Това е само истерия“ — помисли си, като се надигна. Беше се почти успокоил. Поне така му се струваше. Поправи кислородната си маска и се огледа. Човекът, когото беше видял отгоре, го нямаше, но чу неговите стъпки. Сигурно беше отминал това място и беше се скрил зад срутената скала, която преграждаше теснината до половината. Хукна след него. Шумът от стъпките ставаше все по-силен и странно висок. Сякаш човекът имаше железни обувки. Тичаше и усещаше болка, която пробождаше единия му пищял от глезена до коляното. „Сигурно съм си изкълчил крака...“ — помисли си той, като гребеше отчаяно с ръце, отново не му достигаше кислород, беше се почти задушил, когато най-после забеляза човека. Онзи вървеше право напред с механична, голяма крачка, като стъпваше от камък на камък. Близките скали с подобно на плясък ехо повтаряха шума на стъпките му. И внезапно Рохан усети, че в него всичко изтръпва. Това беше робот, а не човек. Един от арктаните. Изобщо не беше помислял за съдбата им, за това, какво беше станало с тях след катастрофата; когато облакът ги нападна, те се намираха в средния транспортър. До арктана му оставаха само няколко десетки крачки. В същия момент Рохан видя, че лявата ръка на арктана виси безжизнена; беше счупена, а неговата някога лъскава, изпъкнала броня е изподраскана и смачкана. Разочарованието беше голямо, но въпреки това Рохан след миг почувствува едно облекчение при мисълта, че поне в по-нататъшното търсене ще има такъв другар. Искаше да извика робота, но нещо го накара да се въздържа и само ускори крачките си, отмина го, застана на пътя му и зачака, но два и половина метровият гигант сякаш изобщо

не го виждаше. Част от приличната му на чиния радарна антена беше — Рохан видя това отблизо — строшена, а на мястото, където преди се намираще обективът на лявото око, зееше дупка с неправилна форма. Но той продължаваше да върви сигурно с огромните си крака, като само влачеше малко левия. Когато разстоянието между тях стана само няколко крачки, Рохан му извика, но машината вървеше право към него като сляпа и той се принуди в последния момент да отстъпи от пътя ѝ. Изтича повторно при работа и поиска да го хване за металната лапа, но той си я издърпа с безразлично, плавно движение и продължи да крачи нататък. Рохан разбра, че арктанът също е станал жертва на атаката и че не ще може да разчита на него. Но му беше тежко да остави безпомощната машина на произвола на съдбата, освен това го обзе любопитство — къде всъщност беше тръгнал роботът, защо той се движеше, като избираше по възможност по-равен път, сякаш имаше някаква определена цел. След кратко колебание (през което време роботът се отдалечи на няколко десетки метра) Рохан го последва. Машината достигна основата на сипея и започна да се изкачва, без да обръща ни най-малко внимание на каменните потоци, полетели изпод широките му стъпала. Изкачи се до средата на сипея и изведнъж падна на камъните и се търколи надолу, като продължаваше да движи крака във въздуха, нещо, което при други обстоятелства може би щеше да накара наблюдателя да се засмее. После стана и отново продължи да се катери. Рохан бързо се обърна и се отдалечи, но дълго след това до него долиташе шумът от свличането и повтарящото се тежко, метално шляпане, което скалите многократно откликваха като ехо. Рохан тръгна бързо, понеже пътят по плоските, покрили коритото на потока камъни беше сравнително равен и бе леко наклонен надолу. От облака нямаше и следа, само от време на време потрепването на въздуха над склоновете свидетелствуваше за кипящата в черния гъсталак енергия. Така Рохан достигна до най-широката част на теснината, която преминаваше на това място в обградена от полегати скали долина. Някъде, на два километра оттук, се намираще скалната врата, мястото на катастрофата. Едва сега почувствува колко ще му липсва олфактометричният индикатор, който би му помогнал в търсенето на човешки следи, но този апарат беше много тежък, за да се носи на гръб. Трябваше да се оправя без него. Той се спря и огледа последователно скалите. И дума не можеше да става, че някой се е

скрил в самия метален гъсталак. Оставаха само пещерите, дупките и пукнатините в скалата, от мястото си той видя четири; погледът му не можеше да проникне във вътрешността им поради високите прагове с отвесни стени, които не предвещаваха леко изкачване. Затова реши най-напред да погледне във всяка пещера поотделно. Още преди, на борда на кораба, бе обсъдил с лекарите и психолозите къде трябва да се търсят изчезналите, тоест къде биха могли да се скрият те. Но това всъщност малко можеше да му помогне, защото беше невъзможно да се предвиди държането на поразени от амнезия хора. Това, че четиримата се бяха отделили от останалите хора на Реняр, показваше тяхната, отличаваща ги от другите активност; а че следите на четиримата не се разделяха чак до мястото, до което ги бяха проследили, даваше известни надежди, че те могат да бъдат открити заедно. Разбира се, ако изобщо бяха още живи и ако над скалната врата не бяха се пръснали в различни посоки. Рохан претърси последователно две малки и четири големи пещери, входовете на които бяха по-леснодостъпни, и можеше само за няколко минути без каквато и да било опасност да се качи там по косо наредените големи скални плочи. В последната от пещерите откри полузалени от вода метални остатъци; отначало Рохан ги взе за скелета на втория арктан, но те се оказаха извънредно стари и не му напомняха нито едно от конструктивните решения, които познаваше. В плиткото езерце, което се виждаше само благодарение на отразената от гладкия, сякаш полиран таван дневна светлина, лежеше странен продълговат предмет, наподобяващ кръст; беше дълъг около пет метра; неговата външна обвивка отдавна се беше разпаднала и се бе смесила с калта в червеникава от ръждата тиня. Рохан не можеше да си позволи да разглежда продължително необикновеното находище, което може би представляваше останки от някой макроавтомат, унищожен от победилия в мъртвата еволюция облак. Запомни само неясните контури на някакви съединения и пръти, които са служили по-скоро за летене, отколкото за ходене; но часовникът все повече го подканваше да бърза й той, без да се бави, се зае с претърсването на следващите пещери. Те бяха толкова много, понякога, гледани от дъното на долината, приличаха на изпълнени с мрак прозорци по високите скални стени, а подземните коридори и ходове, обикновено залени с вода, които често водеха към отвесни кладенци или към фонтани с

ледени пенливи струи, така се виеха, че не се решаваше да се спусне дълбоко в тях. Имаше само едно малко фенерче със сравнително слаба светлина, което се оказа безпомощно в просторните пещери с високи тавани и многоетажни помещения. Най-после, премалял от умора, седна на огромен, огрян от слънчевите лъчи плосък камък пред една току-що претърсена от него пещери и започна да дъвче късовете пресован концентрат, като пиеше вода от потока, за да преглъща полесно сухите залци. Няколко пъти му се стори, че чува бръмченето на долитация облак, но това сигурно беше шумът от сизифовите усилия на арктана, който щурмуваше насипите. След като изяде скромните си запаси, се почувствува по-бодър. Най-странното за него беше това, че всъщност все по-малко се съобразяваше с опасното съседство — защото черният храсталак беше плъзнал по всички склонове.

Слезе от издатината пред пещерата, където се беше спрял, и тогава видя по сухите камъни от другата страна на долината нещо като ръждиви петна. Когато се приближи, разбра, че тия петна са следи от кръв. Бяха напълно изсъхнали и променили цвета си и ако скалата не беше почти като варовик, сигурно нямаше да ги забележи. Известно време се опитваше да установи в каква посока е вървял раненият човек, но това не му се удаде. Тръгна наслуки нагоре из долината, като си мислеше, че човекът сигурно е бил ранен по време на схватката на „Циклоп“ с облака и се е отдалечил от това място. Следите се пресичаха, изчезваха на няколко места, но накрая го доведоха близо до една от първите пещери, които вече беше претърсил. Толкова по-голяма беше изненадата му, когато се оказа, че край входа ѝ започва отвесна, прилична на кладенец пукнатина, която преди не беше забелязал. Там водеха кървавите следи. Рохан приклезна, наведе се над полутъмната дупка и въпреки че беше готов и за най-лошото, не успя да овладее сподадения си вик, защото видя заглежданата право в него с празните си очни кухини озъбена глава на Бенигсен; позна го по златните рамки на очилата, стъклата на които по някаква случайност бяха оцелели и ярко блестяха в светлината, отразена от наведената над този скален ковчег варовикова плоча. Геологът беше увиснал между камъните, затова тялото му бе останало вертикално. Рохан не искаше да остави така тези човешки останки, но когато, превъзможвайки себе си, се опита да вдигне трупа, почувствува през дебелия плат на комбинезона, че той се разпада в ръцете му. Усиленото (под

въздействие на слънцето, което надничаше тук всеки ден) разлагане вече беше извършило своето. Рохан само отвори ципа на предния джоб на комбинезона и извади от него личния знак на учения; преди да си тръгне, с голямо усилие вдигна една от скалните плочи наблизо и покри с нея скалния саркофаг.

Това беше първият. Чак след като се отдалечи, Рохан си помисли, че би трябвало да провери радиоактивността на трупа; нейната степен би могла донякъде да хвърли светлина върху съдбата на Бенигсен и останалите, защото високата радиоактивност би означавала, че умрелият се е намирал близо до мястото на атомния конфликт. Но беше забравил да направи това, а сега вече нищо не беше в състояние да го накара да вдигне обратно надгробния камък. Същевременно Рохан разбра колко голяма роля в търсенето играе случайността, защото преди беше претърсил околността на това място, и то, както му се струваше, съвсем основно.

Осенен от нова мисъл, бързо тръгна по кървавата следа, за да намери началото ѝ. Тя водеше — почти по права линия — надолу в долината, сякаш се насочваше към мястото на атомното сражение. Но няколкостотин крачки по-нататък следата внезапно зави встрани. Геологът беше изгубил огромно количество кръв, което правеше още по-невероятен фактът, че въпреки това беше се отдалечил толкова много. Камъните, които от времето на катастрофата не бе докоснала нито една капка дъжд, бяха целите опръскани с кръв. Рохан се покатери по клатещите се големи камъни и се озова в обширна, прилична на нощви вдлъбнатина под голата скална издатина. Първото нещо, което видя, беше неестествено голямата подметка на металното стъпало на робот. Той беше легнал настрани и беше почти разполовен от изстрели, по всяка вероятност изстрели на вайер. Малко по-нататък беше приседнал, опрян на камъка, присвит почти на две, човек с шлем, чиято изпъкнала повърхност беше почерняла от сажди. Беше мъртъв. Вайерът още висеше в отпуснатата му длан, като докосваше камъка с лъскавото си дуло. Рохан отначало не посмя да докосне седналия мъртвец, само се опита — така както беше приклепнал — да погледне лицето му, но и то беше обезобразено от разлагането, както и лицето на Бенигсен. Тогава той позна широката плоска геоложка чанта, провесена през смалените сякаш рамене на седналия. Беше самият Реняр, командирът на нападнатата в кратера експедиция. Степента на

радиоактивност показваше, че арктанът е бил разтрошен от изстрели на вайер, индикаторът зарегистрира характерното наличие на изотопи на редки елементи. Рохан искаше да вземе също така личния знак на геолога, но този път не се реши на това. Само откопча чантата, защото за това не беше нужно да се докосва тялото. Но чантата беше пълна с парчета от минерали. След кратко колебание той само откърти с ножа си прикрепения към кожата на чантата монограм на геолога, скри го и като погледна още веднъж от един висок камък неподвижните тела, се помъчи да проумее какво всъщност се е случило тук. Изглеждаше така, сякаш Реняр беше стрелял в робота, но защо? Може би роботът беше нападнал и него, и Бенигсен? Впрочем би ли могъл поразен от амнезия човек да се отбранява от каквото и да било нападение? Виждаше, че няма да разреши загадката, а му предстоеше още търсене. Отново погледна часовника си. Наближаваше пет. Ако трябваше да разчита само на своя запас от кислород, би трябвало вече да се връща. Тогава му дойде на ум, че може да вземе кислородните бутилки от апарата на Реняр. Свали целия апарат от гърба на трупа. Едната от бутилките беше още пълна. Той остави своята бутилка и започна да трупа камъни върху трупа. Това му отне почти един час, но сметна, че умрелият и без това щедро му се е отплатил, като му е дал своя запас от кислород. Когато малката могилка беше готова, Рохан се сети, че нямаше да бъде лошо, ако си осигуреше оръжие, каквото несъмнено представляваше още пълният малък вайер. Но и този път хрумването му дойде късно и трябваше да си отиде с празни ръце.

Наближаваше шест; беше така уморен, че едва влачеше краката си. Имаше още четири тонизиращи таблетки, глътна една и след минута стана, почувствувал прилив на сили. Нямаше понятие откъде да започне по-нататъшното търсене и затова тръгна напред, към скалната врата. До нея оставаше още около един километър, когато индикаторът даде знак, че радиоактивността се увеличава. Засега беше все още ниска и той продължи нататък, като внимателно се оглеждаше на всички страни. Теснината криволичеше и затова повърхността само на част от скалите носеше следи от стопяване; колкото повече се приближаваше, толкова повече се виждаше специфичната, напукана глазура, накрая видя огромни камъни, целите покрити със застинали мехури, защото повърхността им беше кипяла от термичните удари. Всъщност нямаше какво повече да прави тук, но въпреки това

продължаваше да върви напред; сега вече индикаторът леко цъкаше, все по-бързо и по-бързо, стрелката играеше лудо по скалата и танцуваше по деленията. Най-последно видя отдалече остатъците от скалната врата, съборени в една котловина, която приличаше на водно езеро, застинало по чудноват начин в момент на силно вълнение, повърхността на скалите се беше превърнала в груба черупка от лава, а черните, някога метални растения висяха като обгорели дрипи; в дъното всред скалните стени се мяркаха огромни процепи с по-светъл цвят. Рохан бързо се върна назад.

И отново му помогна случайността. Когато приближаваше вече следващата скална врата, която беше значително по-широка, близо до мястото, откъдето беше минал преди това, забеляза блясъка на някакъв метален предмет. Това беше алуминиев редуктор от кислороден апарат; в плитката цепнатина между скалата и коритото на изсъхналия поток тъмнееше човешки гръб в опушен комбинезон. Трупът беше без глава. Страхотната сила на въздушната вълна го беше прехвърлила през каменната грамада и го бе смазала в скалата. Край него беше прехвърлен неповреденият от експлозията кобур, от който се подаваше лъскав, сякаш току-що смазан вайер. Рохан го взе. Опита се да идентифицира намерения труп, но беше невъзможно. Продължи нагоре из теснината. Светлината на източния склон вече започваше да става червена и колкото повече слънцето се приближаваше до планинския хребет, толкова повече тя се издигаше като пламтяща завеса. Наближаваше седем без петнадесет. Рохан се изправи пред труден проблем. Сега за сега му беше провървяло поне в това, че беше изпълнил задачата си, беше оцелял и можеше да се завърне в базата. Според него нямаше никакво съмнение, че и четвъртият от изгубилите се е загинал, но в края на краищата той беше сигурен в това още на „Непобедимият“. Беше дошъл тук, за да го установи със сигурност. Имаше ли в такъв случай право да се връща? Резервният кислород, с който се беше запасил благодарение на Реняр, щеше да му стигне за шест часа. Предстоеше му обаче цяла нощ, през която нямаше да може да предприеме нищо, и то не само заради облака, а защото беше вече безкрайно изтощен. Взе следващата тонизираща таблетка и докато чакаше да му подействува, опита се да си състави някакъв горе-долу разумен план за по-нататъшните си действия.

Високо над главата му черният гъсталак по края на скалите се заливаше от все по-червеното сияние на залеза, в чието зарево бодлите на храстите променяха цвета си и се къпеха в опални и тъмновиолетови багри.

Рохан все още не беше взел решение. Както седеше до огромната срутена скала, чу, че отдалече се приближава бръмченето на облака. Странно — изобщо не се изплаши. Отношението към облака през този единствен ден бе претърпяло удивителна промяна. Знаеше вече, или поне му се струваше, че знае какво може да си позволи — като някой алпинист, който не се страхува от притаилата се в стените на ледниците смърт. Наистина самият той не разбираше точно каква е тази промяна, която бе се извършила в него, защото в паметта му не бе се запечатил моментът, когато за първи път — гледайки обагрения с всички оттенъци на виолетовия цвят черен гъсталак — видя неговата мрачна красота. Но сега при вида на приближаващите се облаци (този път те бяха два), които изпълзяха от отсрещните планински склонове, изобщо не се помръдна, не се опита да се скрие, като притисне лице към камъните. В края на краищата положението на тялото му не можеше да има някакво значение, ако скритото апаратче продължаваше да работи. Докосна с пръсти през плата на комбинезона кръглото му като монета дъно и почувствува едва доловимо потрепване. Не искаше да провокира опасността и само седна поудобно, за да не променя ненужно положението си. Облаците вече изпълниха и двете страни на теснината; през черните им кълба сякаш течеше регулиращ движението им ток, защото те се сгъстяваха по краищата, като образуваха почти вертикални колони, докато вътрешните им части се издуваха една към друга и се приближаваха все повече и повече. Сякаш някакъв скулптор-титан с необикновена бързина ги оформяше с невидимите си ръце. Няколко кратки изпразвания пронизаха въздуха между най-близките точки на двата облака, които само привидно се стремяха един към друг, но всъщност всеки си оставаше на мястото, като все по-бързо се кълбеше в центъра. Блясъкът на светкавиците беше странно тъмен; двата облака за миг светнаха в него като застинали в полет милиарди сребърни, черни кристали. После — след като скалите повториха няколко пъти ехото на гръмотевиците, което беше слабо и заглъхнало, сякаш върху него неочаквано беше паднало поглъщащо звуците покривало — двете

разтреперани, напрегнати до крайност страни на черното море се съединиха и смесиха. Въздухът под тях потъмня, сякаш слънцето беше залязло, същевременно в него се появиха странни виещи се линии и Рохан чак след известно време разбра, че това е гротескно изкривеното отражение на скалното дъно на долината. А в това време въздушните огледала под горния слой на облака се вълнуваха и разтегляха; и той внезапно видя една огромна човешка фигура, достигнала с глава мрачините, която неподвижно го гледаше, макар че самият образ непрекъснато потрепваше и танцуваше в тайнствен ритъм. И отново изминаха секунди, докато познае в него собственото си отражение, увиснало в пустотата между двете страни на облака. До такава степен беше удивен и поразен от непонятните действия на облака, че забрави всичко друго. Хрумна му, че облакът може би знае за него, за микроскопичния последен жив човек всред препречилите теснината камъни, но не се изплаши и от тази мисъл не защото тя беше прекалено невероятна — за него нямаше вече нищо невъзможно, — просто желаше да вземе участие във все по-мрачната мистерия, чието значение — беше вече сигурен — нямаше да разбере никога. Гигантското му отражение, през което слабо просветваха далечните склонове на скалите в горната част на долината, където не достигаше сянката на облака, започна да се разсейва. Същевременно от облака се протегнаха безброй пипала; когато той всмукваше едни от тях, други веднага заемаха мястото им. От тях започна да вали черен дъжд, който все повече се засилваше. Дребните кристалчета падаха и върху него, удряха го леко по главата, плъзгаха се по комбинезона му, събираха се в гънките му; черният дъжд все валеше и валеше, а гласът на облака, онова всеобхватно, заляло сякаш не само долината, но и цялата атмосфера на планетата, бучене се засилваше; на места в облака се образуваха водовъртежи, прозорци, през които прозираше небето. Черният саван се скъса по средата и двете части като вълни лениво и някак неохотно се отдалечиха към неподвижните гъсталаци, докато изчезнаха съвсем. Рохан продължаваше да седи неподвижно. Не знаеше дали трябва да се отърси от кристалчетата, с които беше обсипан. Наоколо беше пълно с тях, цялото доскоро бяло като кост корито на потока изглеждаше като напръскано с мастилена боя. Той внимателно взе едно от триъгълните кристалчета и тогава то сякаш оживя — леко облъхна с топлина дланта му и се издигна във въздуха.

Рохан инстинктивно разтвори ръка. Тогава сякаш по даден знак забръмча цялата околност. Движението само отначало беше хаотично, после черните точки се сляха и образуваха над земята нещо като димен пласт, сгъстиха се и се издигнаха като стълбове нагоре. Сякаш самите скали димяха като някакви огромни жертвени факли, без пламък и блясък. Но едва сега се случи нещо непонятно: когато издигналият се рой увисна като кръгъл облак точно над центъра на долината, върху фона на тъмнеещото небе като огромен, пухкав, черен балон изпълзяха от гъсталака двата облака и се стовариха върху него със страховтна бързина. Стори му се, че долавя странните скърцащи звуци на въздушното сблъскване, но това, изглежда, беше само илюзия. Вече мислеше, че гледа сражение, че тези облаци са изхвърлили на дъното на долината мъртвите „мушички“, от които са искали да се отърват. Облаците се разпръснаха и от пухкавата топка не остана и следа. Бяха я погълнали. Миг само и просторната долина отново стана тиха и пуста и единствено върховете на скалите се обливаха в кръв от последните лъчи на слънцето. Рохан стана и се изправи на отмалелите си крака. Внезапно почувствува, че е смешен, нещо повече — с присвоения от мъртвия вайер той се почувствува излишен в тази страна на абсолютната смърт, където са могли да издържат само мъртвите форми, за да извършват тайнствени действия, които никой не трябваше да види. Не ужасен, а изпълнен със замайващо възхищение беше участвувал преди миг в това, което беше станало. Знаеше, че никой от учените няма да бъде в състояние да сподели чувствата му, но вече искаше да се върне не само като вестител за гибелта на загубилите се, но и като човек, който щеше да настоява планетата да бъде оставена недокосната. „Не всичко и не навсякъде е за нас“ — помисли си той, като слизаше надолу. Небето беше още светло, което му позволи бързо да достигне до мястото на сражението. Там вече трябваше да върви по-бързо, защото радиоактивността на превърнатите в стъкло скали, които се мяркаха като кошмарни силуети в сгъстяващия се сумрак, ставаше все по-висока. Накрая той започна да тича; каменните стени повтаряха шума от крачките му и сред това незагълхващо ехо, което сякаш го гонеше, Рохан с последни сили скачаше от камък на камък и отминаваше степените до неузнаваемост остатъци от машините; достигна

стръмния склон, но и тук скалата на радиоиндикатора продължаваше да свети рубинено.

Не трябваше да спира, макар че се задушаваше; без да намалява темпото, отвъртя докрай редуктора на бутилката. Дори и да се свърши кислородът му, преди да стигне края на теснината, и да му се наложи да диша въздуха на планетата, щеше да бъде несъмнено по-добре, отколкото ако остане по-дълго тук, където от всеки сантиметър на скалите бликаха смъртоносни лъчи. Кислородът заливаше устата му на хладни вълни. Мястото беше удобно за тичане, защото повърхността на застиналия поток лава, който бе оставил по пътя на своето поражение отстъпващият „Циклоп“, беше гладка, на места почти като стъкло. За щастие обувките му бяха със специални подметки и той изобщо не се подхлъзваше. Беше станало вече толкова тъмно, че само тук-там проблясващите изпод стъклената обвивка бели камъни го водеха надолу, все надолу. Знаеше, че му предстоят най-малко още три километра такъв път. Беше невъзможно да пресметне каквото и да било при това уморително тичане, но все пак хвърляше от време на време поглед към червеникаво пулсиращата скала на индикатора. Можеше да остане тук всред приведените и разтрошени от аниhilацията скали още около час — тогава дозата нямаше да бъде повече от двеста рентгена. Даже час и петнадесет минути; после — ако не стигне до началото на пустинята — няма да има за какво да бърза.

След около двадесет минути започна кризата. Чувствуваше сърцето си като нещо жестоко и непобедимо, което разпъва и притиска отвътре гърдите му, кислородът пареше гърлото и гръкляна му с живия си огън, пред очите му святкаха искри; най-лошото беше, че започна да се препъва. Наистина радиоактивността спадна малко, индикаторът светеше в мрака като загасващ въглен, но и при това положение той знаеше, че трябва да бяга, да бяга оттук, но краката му вече не го слушаха. Всяка фибра на тялото му беше преуморена, всичко в него крещеше да спре, да застане за момент, дори да се хвърли на толкова хладните и безопасни на вид плочи напукана глеч. Когато погледна нагоре, за да види звездите, се спъна и падна, разперил ръце. Пое въздух, като се давеше. Надигна се, стана, изтича няколко крачки, залитайки настрани, после необходимият ритъм се възвърна и го понесе. Вече изгуби чувство за времето. Как ли се ориентираше в този мрак? Забрави за всички умрели, които беше намерил, за застиналата

усмивка на Бенигсен, за Реняр, погребан под камъните край простреляния арктан, за обезглавения, когото не успя да разпознае, забрави дори за облака. Целият се беше присвил; очите му лютяха от тъмнината, напразно се вглеждаше с надеждата да намери голямото звездно небе на пустинята, чиято пясъчна пустош му се струваше спасителна; бягаше слепешката, с облени от солена пот клепачи, понесен от сила, която неизменно оставаше в него и на моменти дори ѝ се учудваше. Това тичане, тази нощ сякаш нямаха край.

Вече не виждаше нищо; изведнъж краката му започнаха да се движат все по-тежко, да потъват, почувствува последен пристъп на отчаяние, вдигна глава и внезапно разбра, че се намира вече в пустинята, видя звездите над хоризонта, после, когато краката сами се огънаха под него, потърси с поглед скалата на индикатора, но не я видя; беше потъмняла, мълчеше, невидимата смърт беше останала назад, в дъното на застиналото корито от лава; това беше последната му мисъл, защото в момента, когато почувствува на лицето си грапавия хлад на пясъка, изпадна не в сън, а в някакво вцепенение, в което цялото му тяло продължаваше отчаяно да работи; гърдите му се повдигаха, сърцето биеше силно, но през мрака на крайното изтощение потъна в друг, още по-дълбок, мрак и изгуби съзнание.

Стресна се внезапно, без да знае къде се намира. Размърда ръце, почувствува под тях студения пясък, който струеше между пръстите му; седна и неволно изохка. Беше задушно. Той се съвзе окончателно. Фосфорната стрелка на монометъра показваше нула. Във втората бутилка налягането беше осемнадесет атмосфери. Стана. Беше един часът през нощта. Звездите рязко се открояваха на черното небе. Намери правилната посока по компаса и тръгна право напред. В три часа взе последната таблетка. Точно преди четири му се свърши кислородът. Тогава захвърли кислородния апарат и продължи, като отначало недоверчиво пое дъх, но когато студеният, предутринен въздух изпълни дробовете му, започна да крачи по-живо, като се стараеше да не мисли за нищо друго освен за пътя през дюните, в които потъваше понякога до колене. Вървеше като пиан, но не знаеше дали това е от действието на атмосферните газове, или е просто от умората. Пресметна, че ако върви с четири километра в час, ще стигне до кораба в единадесет през деня.

Опита се да провери темпото с крачкомера, но нищо не излезе. Небосклонът беше разделен на две неравни части от огромната белезникава ивица на Млечния път. Вече така беше свикнал със слабата светлина на звездите, че това му позволяваше да заобикаля поголемите дюни. Все вървеше и вървеше, докато изведнъж видя на хоризонта някакъв силует. Без още да разбира какво е това, се насочи натам, започна да тича, като потъваше все по-дълбоко, докато най-после, с протегнати напред ръце — като слепец, се блъсна в твърд метал. Беше празен всъдеход, без хора; един от всъдеходите, които бе изпратил предишната сутрин Хорпах, а може би беше друг, изоставен от групата на Реняр; не помисли за това, просто стоеше задъхан и прегръщаше с две ръце плоската муцуна на машината. Умората го теглеше към земята. Да легне до машината, да заспи там и на сутринта, като изгрее слънцето, да тръгне на път...

Бавно се покатери на бронирания капак, пипнешком намери дръжката на люка и го отвори. Светнаха лампички. Той се отпусна на седалката. Да, сега вече знаеше, че е замаян, отровен навярно от този газ, защото не можеше да намери шалтера; не помнеше къде се намира, не знаеше нищо... Най-после ръката му сама напипа дръжката, натисна я, моторът измяука леко и заработи. Отвори капачето на жирокомпасите; сега знаеше със сигурност само една цифра — курса за връщане. Известно време колата се движеше в тъмнина. Рохан бе забравил фаровете...

В пет часа беше още тъмно. Тогава видя точно пред себе си, някъде далече сред белите и сини звезди, една рубинена звезда, която висеше ниско над самия хоризонт. Тъпо примигна с очи. Червена звезда... Няма такива... Стори му се, че до него седи някой, сигурно Ярг; поиска му се да го попита що за звезда може да е това и внезапно се свести като от удар. Това беше носовата светлина на кръстосвача. Караше право към тази рубинена капчица в мрака, тя постепенно се издигаше, докато се превърна в ярко светеща топка, от чийто блясък връхната броня менеше цвета си. От часовниците се раздаде звън, който сигнализираше близост на силово поле. Рохан изключи двигателя. Машината се спусна по склона на дюната и спря. Не беше сигурен, че ще успее да се качи обратно в колата, ако слезе веднъж от нея. Протегна ръка и извади ракетния пистолет от шкафчето. Понеже той се тресеше в ръцете му, Рохан се опря с лакът на кормилото,

прихвана китката си с другата ръка и натисна спусъка. В тъмнината излетя светла, оранжева ивица. Тя внезапно се разсипа по стената на силовото прикритие като по прозрачно стъкло. Непрекъснато стреляше и накрая ударникът сухо изщрака. Магазинът се беше изпразнил. Но и без това вече го бяха забелязали; сигурно първи бяха вдигнали тревога дежурните в командния пункт, защото под върха на кораба почти едновременно блеснаха два големи прожектора и като лизнаха пясъка с белите си езици, се кръстосаха върху всъдехода. В същото време се запалиха светлините на пандуса и като студен огнен стълб пламна шахтата на целия асансьор. Стълбите мигновено се изпълниха с тичащи хора и по дюните край кърмата също светнаха прожектори, които се въртяха и така люлееха хвърляните от тях снопове светлина; накрая пламна шпалирът от сини светлини, който показваше отворения проход към вътрешния периметър.

Ракетният пистолет падна от ръката на Рохан; той не разбра кога се спусна по студената броня на машината и с неравна, прекалено голяма крачка, неестествено изправен, стиснал юмруци, за да надвие непоносимото треперене на пръстите си, тръгна право към двадесететажния кораб, който, целият залян от светлини, така величествено се извисяваше на фона на бледнеещото небе, сякаш наистина беше непобедим.

Закопане, Юни 62–63

ИЗ „ПРИКАЗКИ НА РОБОТИТЕ“

ТРИМАТА ЕЛЕКТРОРИЦАРИ

Имало едно време един велик конструктор-изобретател, измислял той устройства необикновени и най-чудати апарати създавал. Измайсторил си бил машинка-прашинка, която красиво пеела, и я нарекъл птичило. Смело сърце бил отличителният му знак и всеки атом, излязъл изпод ръката му, носел този знак, та много се чудели после учените, като откривали в атомните спектри проблясващи сърчица. Измайсторил той много полезни машини, големи и малки, обаче веднъж му хрумнало нещо странно — в едно да свърже смъртта и живота и така да постигне невъзможното. Решил да създаде разумни същества от вода, но не по този ужасен начин, за който вие веднага ще си помислите. Не, нему била чужда мисълта за меките и мокри тела, гнусял се той от нея, както всички нас. Намерението му било да създаде от вода същества наистина красиви и мъдри, а именно — кристални. Избрал той тогава планета, от всички слънца далече разположена, от замръзналия ѝ океан изрязал ледени планини и от тях, като от планински кристал, издялал крионидите. Така се наричали, защото само в ужасяващ мрак и безслънчева пустота можели да съществуват.

За кратко време построили те ледени градове и дворци, а понеже всяка топлина била пагубна за тях, осветявали жилищата си със северни сияния, които улавяли и затваряли в огромни прозрачни съдове. Който бил по-заможен, притежавал повече северни сияния, лимоновожълти и сребристи. Живеели си крионидите щастливо и тъй като не само светлината обичали, а и скъпоценните камъни, славели се те със своите скъпоценности. От замръзнали газове изрязвали и шлифовали крионидите тези скъпоценности, осветяващи вечната им нощ, в която като пленени духове пламтели северните сияния, подобни на омагьосани мъглявини в кристални блокове. Не един космически завоевател мечтаел да завладее тези богатства, нали цялата Криония се виждала от далече-далече, сияеща като брилянт, бавно обръщан върху черно кадифе. Пристигали на Криония различни търсачи на приключения, желаещи военния си късмет да изпробват. Доletял на

нея електрорицарят Месингов, чиито стъпки кълтели като камбанен звън, ала щом крак на ледовете ѝ поставил, разтопили се те от топлината и той пропаднал в бездната на ледения океан, затворили се водите над него и като насекомо в кехлибар, в ледена планина на дъното на крионските морета почива до сетния си ден.

Не се уплашили от съдбата на Месингов другите смелчаци. След него долетял електрорицарят Желязов, напивайки се предварително с течен хелий така, че в стоманените му вътрешности забълбукало, а бронята му се покрила с пухкав скреж, от който заприличал на снежен човек. Но докато планирал към повърхността на планетата, нагорещил се от триенето в атмосферата, течният хелий се изпарил със свистене, а самият той, светейки червено, рухнал върху ледените скали, които тутакси зейнали. Измъкнал се електрорицарят в кълба от пара, приличащ на кипящ гейзер, обаче всичко, до което се докосвал, се превръщало в бял облак, от който се посипвали снежинки. Седнал той и зачакал да изстине, а когато снежинките престанали да се топят върху бронираните му нараменници, решил да стане и да тръгне надолу, обаче смазката в ставите му така се била сгъстила, че не можел електрорицарят и гръбнака си да изправи. И до днес седи така, а навалелият сняг го е превърнал в бяла планина, от която само върхът на шлема му стърчи. Наричат тази планина Желязна, а в очните кухни блести замръзналият взор.

Чул за съдбата на своите предшественици трети електрорицар, Кварцов, денем приличащ на полирана стъклена леща, а нощем — на звездно отражение. Не се опасявал, че смазката в ставите му ще клеяса, защото не се смазвал, не се боял, че ще разтопи леда под себе си, защото можел да се изстудява, колкото си искал. От едно само трябвало да се пази — от напрегнатото мислене, тъй като от него кварцовият му мозък се нагривал, а това можело да го погуби. Затова решил той живота си с безсмислие да спаси и така крионидите да победи. Долетял Кварцов на планетата, а от дългия път през вечната галактическа нощ тъй бил замръзнал, че железните метеорити, удрящи се в гръдта му, се разпръсвали на парчета със стъклен звън. Спуснал се на белите снегове на Криония, под небето ѝ, черно като гърне, пълно със звезди, и сам приличащ на прозрачно огледало, замислил се какво да прави по-нататък, обаче снегът около него почернял и на пара взел да става.

— Охо! — рекъл си Кварцов. — Лоша работа! Е, няма нищо страшно — само да не мисля и победата ще бъде моя!

Решил той само тази фраза да си повтаря, каквото и да стане, защото умствено усилие не искала и, слава богу, хич не го загревала. През снежната пустиня тръгнал Кварцов, безсмислено и безцелно, само и само студен да се запази. Така вървял, докато стигнал до ледените стени на Фригида, столицата на крионидите. Засилил се, с глава ударил амбразуриите, та чак искри се разхвърчали, но нищо не постигнал.

— По друг начин ще опитаме! — рекъл си и се замислил: колко е две по две? А докато размишлявал над това, главата му се позагреяла, втурнал се той за втори път като таран срещу искрящите стени, ала само мъничка дупчица изкопал.

— Не стига! — рекъл си. — По-трудно нещо ще опитаме. Колко ще бъде три по пет?

Сега вече цвъртящ облак обвил главата му, от неговото интензивно мислене снегът веднага кипнал, отстъпил Кварцов две-три крачки, засилил се, ударил здраво и пробил стената, а след нея още два двореца и три по-малки къщи на графовете Мразови, на стълбите им паднал, сграбчил перилата от сталактити, но хлъзгави като пързалка били стъпалата. Рипнал бързо той, че всичко около него вече се топяло и можел да пропадне през целия град в дълбините, в ледената пропаст, замръзвайки навеки в нея.

— Нищо! Само да не мисля! И победата ще бъде моя! — рекъл си и наистина изстинал.

Излязъл от тунела, който бил пробил в леда, и се намерил на неголям площад, осветен отвсякъде със северни сияния, примигващи изумрудено и сребърно в кристалните колони.

Тогаво излязъл срещу него Бореал, звездоблестящ огромен рицар — вождът на крионидите. Събрал всичките си сили електрорицарят Кварцов и се хвърлил в атака, а онзи посрецнал удара и се разнесъл такъв грохот, сякаш сред Ледовития океан се били сблъскали два айсберга. Паднала блестящата десница на Бореал, отрязана до самото рамо, но не загубил дух храбрият воин, а се обърнал, та гръдта си, широка като ледник, какъвто си и бил в действителност, под ударите на врага да постави. А оня за трети път се засилил и пак ударил със страшна сила. По-твърд и по-плътен от леда бил кварцът, разпукал се

Бореал с трясък, сякаш лавина по скалистите склонове се спуснала, и паднал, натрошен на парчета, в светлината на северните сияния, станали свидетели на неговото поражение.

— Победата ще бъде моя! Само да продължа така! — рекъл Кварцов и грабнал от победения скъпоценностите с вълшебна красота: пръстени с водородни камъни, искрящи бродерии и копчета, подобни на брилянти, но издялани от три благородни газа — аргон, криптон и ксенон. Ала докато им се възхищавал, от вълнение загрял се електрорицарят и всичките брилянти и сапфири от докосването му се изпарили, нищо не останало в ръката му освен няколко капчици роса, но и тя скоро се изпарила.

— Охо! Значи и да се възхищавам не бива! Нищо! Само да не мисля! — рекъл си и продължил към дълбините на превземаната крепост. Съзрял в далечината огромна фигура. Това бил Албуцид Бяли, Енерал-Минерал, чиято широка гръд с ордени била покрита, а в средата звездата на Скрежа на глациална лента сияела. Преградил пътя на Кварцов този страж на кралската съкровищница, но връхлетял той върху него като буря и го сразил с леден грохот. На помощ на Албуцид се притекъл княз Астроух, владетелят на черните ледове; него електрорицарят не могъл да победи, носел Астроух скъпа азотна броня, закалена в хелий. Такъв мраз лъхнал от нея, че Кварцов загубил войнствения си дух, движенията му се забавили, дори северните сияния избледнели, така повеяло наоколо на Абсолютна нула. Скочил Кварцов, мислейки си: „Господи! Сега пък какво става?“, а от безкрайното му учудване мозъкът му се загрял, Абсолютната нула станала топличка и пред очите му самият Астроух на колелца започнал да се разпада. Гръмотевици пригласяли на неговата агония, докато на полесражението не останала само локвичка с купчинка черен сняг, по който като сълзи се стичала вода.

— Победата ще бъде моя! — рекъл си Кварцов. — Само да не мисля, а ако се налага — да мисля! Тъй или иначе — трябва да победея!

И хукнал той нататък, и звън придружавал всяка негова стъпка, сякаш някой трошил с чук кристали. Носел се грохот по улиците на Фригида, а под белите стрехи жителите й го гледали с отчаяни сърца. Носел се той като ускорен метеорит по Млечния път, когато забелязал в далечината самотна дребна фигура. Това бил самият Барион, наричан Ледоуст, най-големият мъдрец сред крионидите. Засилил се Кварцов, с

един удар да го смаже, обаче той се дръпнал от пътя му и два разперени пръста му показал; не знаел Кварцов що ли значат те, но се обърнал — и хайде върху противника, но Барион пак само с една крачка отстъпил и бързо му показал един пръст. Почудил се Кварцов и забавил своя бяг, макар вече да се бил обърнал и да се втурне бил готов. Замислил се и вода потекла от близките къщи, ала нищо не забелязал той, защото Барион показвал колелце, направено от пръстите на едната ръка, в което ту пъхал, ту изваждал палеца на другата си ръка. Мислил, мислил Кварцов що ли означават тези мълчаливи жестове и зейнала бездна под краката му, плиснала от нея черна вода, а самият той полетял като камък надолу и преди да успее да си каже: „Нищо, само да не мисля!“, вече го нямало на света.

Питали после спасените криониди, благодарни на Барион за спасението, какво е искал да каже на страшния електрорицар с показаните знаци.

— Много просто — отвърнал мъдрецът. — Двата пръста означаваха, че сме двама. Единият — че скоро ще бъда сам. После му показвах колелцето в знак, че ледът около него ще се разтвори и бездната на черния океан ще го погълне навеки. Не разбра той нито първото, нито второто, нито третото.

— Велики мъдрецо! — викнали изумените криониди. — Та как се реши да даваш такива знаци на страшния нападател?! Помисли си какво би станало, ако той те беше разбрал и не се беше зачудил?! Тогава не би се загорял от мислене и не би рухнал в бездънната пропаст...

— Ах, от това изобщо не се страхувах — казал с хладна усмивка Барион Ледоуст, — предварително си знаех, че той нищо няма да разбере. Ако имаше поне малко разум, не би долетял при нас. Че каква полза може да има от нашите газове скъпоценности и сребърни звезди същество, което живее под слънчеви лъчи?

Още веднъж се възхитили крионидите от неговата мъдрост и си отишли успокоени в домовете си, където ги очаквал приятен мраз. Оттогава никой вече не се опитвал да завоюва Криония, защото са се свършили глупаците в целия Космос, макар някои да казват, че още доста ги има, само дето пътя не знаят.

УРАНОВИТЕ УШИ

Имало едно време един инженер-космогоник, който звездите разпалвал, за да победи тъмнината. Пристигнал той в мъглявината Андромеда, когато тя още била пълна с черни облаци. Усукал веднага голям вихър, а щом той се завъртял, космогоникът посегнал към своите лъчи. Те били три: червен, виолетов и невидим. Подпалил звездното кълбо с първия и то веднага станало червен гигант, но в мъглявината непросветнало. Боднал звездата с втория лъч, та тя чак побеляла. Рекъл на ученика си: „Пази ми я!“, а самият той отишъл да разпалва нови звезди. Чакал ученикът хиляда години и още хиляда, а инженерът все не се връщал. Омръзнало му това чакане. Ускорил звездата и тя от синя станала бяла. Харесало му на ученика и си помислил, че вече умее всичко. Искал да я поускори още, но се опарил. Потърсил в кутията, която космогоникът бил оставил, пък там нищо, някак си прекалено нищо нямало — гледал, а дъното не се виждало. Досетил се, че това ще е невидимият лъч. Щяло му се да мушне с него звездата, но не знаел как. Грабнал кутията и я хвърлил цялата в огъня. Тогава всички облаци на Андромеда проблеснали, като че сто хиляди слънца светнали изведнъж, и в цялата мъглявина станало светло като ден. Зарадвал се ученикът, ала кратка била радостта му, тъй като звездата избухнала. Виждайки сторената беда, долетял тогава Космогоник, а понеже не искал нищо да се прахосва, хващал пламъците и почнал да прави от тях планети. Направил първата газова, втората — въглеродна, а за третата му останали само най-тежките метали, затова се получило актинидиево кълбо. Космогоник го стиснал, пуснал го в движение, казал: „Ще се върна след сто милиона години, да видим какво ще излезе от това“, и хукнал да търси ученика си, който от страх избягал от него.

А на тази планета, Актинурия, възникнала великата държава на палатинидите. Всички те били толкова тежки, че можели да ходят само на Актинурия, защото на другите планети земята пропадала под тях, а когато се провиквали, планините рухвали. Но на собствената планета стъпвали леко и да шушнат не смеели, тъй като безкрайно жесток бил

техният владетел Архитор. Той живеел в издялан от платинена планина дворец, в който имало шестстотин грамадни зали, а във всяка зала се помещавала по една негова ръка, толкова голям бил. Не можел да излиза от двореца, но навсякъде имал свои шпиони, дотолкова никому не вярвал, и измъчвал освен това поданиците си със своята алчност.

Палатинидите не се нуждаели нощем нито от лампи, нито от огньовете, защото всички планини на планетата били радиоактивни, тъй че при пълнолуние можело карфици да се броят. Денем, когато слънцето напичало, те спели в подземията на планините и само нощем слизали в металните долини. Обаче жестокият Архитор наредил да се хвърлят буци уран в котлите, в които се топели паладият и платината, и обявил за това в цялото царство. Всеки палатинид бил длъжен да се яви в кралския дворец, където му вземали мярка за нова броня и му поставяли нараменници и шапка, ръкавици и наколенници, забрало и шлем — всички самосветещи, защото от уранова ламарина било направено това облекло, а най-силно светели ушите.

Оттогава палатинидите не можели вече да се събират, за да обменят мисли, понеже сборището избухвало, щом ставало прекалено многолюдно. Налагало се да живеят в самота, да се заобикалят отдалече, в боязън от верижната реакция, а Архитор бил доволен от тяхната тъга и ги товарел с все нови и нови данъци. Монетните дворове в сърцето на планините сечели оловни дукати, нали оловото било най-ценното и най-скъпото нещо на Актинурия.

Страдали и мизерствували поданиците на злия владетел. Някои искали да организират бунт против Архитор, като се разбирали чрез знаци, ала от това нищо не излизало — винаги се намирал някой не особено схватлив, който се приближавал до другите, за да попита за какво става дума, и поради неговата тъпота заговорът тутакси хвърквал във въздуха.

Живеел на Актинурия един млад изобретател на име Пирон, който умее да изтегля толкова тънки платинени жички, че от тях плетели мрежи за лов на облаци. Изобретил Пирон жичния телеграф, а после изтеглил толкова тънка жичка, че просто я нямало, и така възникнал безжичният телеграф. Пламнала у жителите на Актинурия надежда, помислили си те, че сега ще могат да организират заговор. Но хитрият Архитор подслушвал всички разговори, държейки във всяка от

шестстотинте си ръце платинен проводник, благодарение на което знаел какво си говорят неговите поданици, а щом дочуел думата „бунт“ или „метеж“, незабавно изпращал кълбовидни мълнии, които превръщали заговорниците в пламтящи локви.

Пирон решил да надхитри злия владетел. Когато говорел с приятелите си, той казвал вместо „бунт“ — „обуца“, вместо „заговорнича“ — „отливам“, и така подготвял въстанието. А Архитор не можел да се начуди защо неговите поданици до един са се захванали с обущарство, защото не знаел, че когато те казвали „зачукай подметката“, разбирали „набий го на огнен кол“, а под „прекалено тесни обувки“ разбирали неговата тирания. Само че съучастниците на Пирон невинаги го разбирали, нали той разяснявал плановете си само на обущарски жаргон. Обяснявал им той и тъй, и иначе, а след като не разбирали, телеграфирал им веднъж: „От плутоний каиши дерете“, уж за подметки. Ала в този миг Архитор се изплашил: плутоният е най-близкият роднина на урана, а уранът — на тория, пък неговото име било Архитор. Изпратил той незабавно бронирана стража, която арестувала Пирон и го хвърлила върху оловния под в краката на краля. Не се признал за виновен Пирон, обаче кралят го затворил в паладиевата кула.

Загубили всякаква надежда палатинидите, но вече било дошло време и Космогоник, създателят на трите планети, се завърнал в тези краища.

Загледал се отдалече в господстващите на Актинурия порядки и си рекъл: „Така не може да продължава!“. След което изпрел най-тънкото и най-твърдото лъчение, поставил в него като в пашкул собственото си тяло, там да чака завръщането му, а той самият се преобразил в беден глупец и слязъл на планетата.

Когато се свечерило и само далечните планини осветявали със студен пръстен платинената долина. Космогоник поискал да се приближи до поданиците на крал Архитор, но те го избягвали в паника, защото се опасявали от уранов взрив. Напразно гонел той този или онзи, недоумявайки защо бягат така от него. Лутал се с ечащи стъпки по хълмовете, приличащи на рицарски щитове, докато стигнал в подножието на кулата, в която Архитор държал окования Пирон. Видял го Пирон през решетките и макар с външност на простосмъртен робот, сторил му се Космогоник по-различен от всички палатиниди:

изобщо не светел, бил тъмен като труп. Причината била, че в тялото му нямало и пращинка уран. Искал Пирон да извика, но устата му била завинтена, затова само искри могъл да разпръсне, удряйки с глава в стените на затвора си, а Космогоник, като съзрял светлинките, се приближил до кулата и надникнал през решетките на прозорчето. Не можел да говори Пирон, но можел с веригите си да звъни, та така и иззвънял цялата истина пред Космогоник.

— Търпи — рекъл му той — и ще дочакаш.

Отишъл Космогоник в най-близките планини на Актинурия и три дни търсил кадмиеви кристали, а когато ги открил, ги сплескал на ламарина, като удрял с паладиеви камъни. Изрязал от кадмиевата ламарина наушници, които оставил пред прага на всички домове. А палатинидите, като ти намерели, макар и учудени, веднага си ги слагали, понеже било зима.

През нощта дошъл при тях Космогоник и започнал да търчи с разжарена пръчица толкова бързо, че чертаел огнени линии. По този начин изписвал в тъмнината: „Вече можете спокойно да се приближавате един до друг, кадмият ще ви предпази от урановата гибел“. Ала те го мислели за кралски шпионин и не повярвали. Разгневил се Космогоник, че не му вярват, отишъл в планината и събрал там уранова руда, разтопил я и изсякъл от сребристия метал лъскави дукати — от едната страна се виждал лъчистият профил на Архитор, а от другата неговите шестстотин ръце.

Натоварен с дукатите, върнал се Космогоник в долината и на палатинидите показал ей такова чудо: дукатите хвърлял далече от себе си, един върху друг, докато се струпали на звънтяща купчина, а щом добавил още един дукат свръхмяра, от дукатите избухнала светлина и превърнали се те в кълбо от бели пламъци, а когато вятърът разнесъл всичко, останал само кратер, разтопен в скалата.

Пак започнал Космогоник да хвърля дукати от чувала, обаче този път по друг начин: щом хвърлел дуката, покривал го с кадмиева плочка и макар така да се получила купчина, шест пъти по-голяма от предишната, нищо не станало. Повярвали му тогава палатинидите и обединявайки се, с най-горещ ентузиазъм организирали заговор против Архитор. Искали да свалят краля, но не знаели как, нали дворецът бил обграден с лъчеви стени, а на подвижния мост стояла машина-палач и който не знаел паролата, бивал съсичан.

Наближавал срокът за плащане на новите данъци, които алчният Архитор бил наложил. Раздал Космогоник на кралските поданици уранови дукати и им казал с тях да платят данъка. Така и направили.

Радвал се кралят, че толкова много лъскави дукати постъпват в съкровищницата му, не знаел той, че са уранови, а не оловни. През нощта Космогоник разтопил решетката на затвора и освободил Пирон, а когато двамата мълчаливо тръгнали в долината в светлината на радиоактивните планини, сякаш пръстен от луни паднал и очертал големия кръг на хоризонта: неочаквано избухнала страховита светлина — купчината от уранови монети в кралската съкровищница била нараснала прекалено много и в нея започнала верижна реакция. Поднебесната експлозия взривила двореца и металното туловище на Архитор, а силата ѝ била такава, че шестстотинте откъснати ръце на тирана полетели в междузвездното пространство. Възцарила се радост на Актинурия. Пирон станал неин справедлив владетел, а Космогоник, след като се върнал в тъмнината, извадил тялото си от лъчевия пашкул и тръгнал да пали звездите. Шестстотинте платинени ръце на Архитор и до днес кръжат около планетата, приличащи на Сатурновия пръстен, а великолепният им блясък е стотици пъти по-силен от светлината на радиоактивните планини и радостните палатиниди говорят: „Вижте колко добре ни свети Тор“. А понеже някои и до днес го наричат дяволско изчадие, тези думи са станали пословични и след дълги лутания из галактичните острови са стигнали до нас, та затова казваме: „Дяволът му свети“.

ПРИЯТЕЛЯТ НА АВТОМАТЕЙ

Един робот трябвало да тръгне на далечен, опасен път. Той дочул за едно много полезно устройство, наречено от неговия откривател — Електрически приятел. Роботът помислил, че ще бъде спокоен по време на пътуването, ако си има другар, пък дори да бъде и машина. Отишъл той при откривателя и го помолил да му разкаже за изкуствения приятел.

— На твое разположение съм — отговорил му откривателят. (Известно е, че в приказките всички си говорят на ти, даже змейовете не се обръщат един към друг с „господине“, а само към царете обръщението е в множествено число.) Като казал това, извадил от джоба си шепа метални зърна, които приличали на дребни сачми.

— Какво е това? — учудил се роботът.

— Как се казваш? Аз забравих да те попитам в подходящия момент на тази приказка — казал откривателят.

— Наричат ме Автоматей.

— За мен това име е дълго, ще те наричам Автомиг.

— Та моето име е сродно с автомат, но щом искаш, наричай ме така — отговорил роботът.

— Впрочем, мой скъпи Автомиг, ти имаш пред себе си цяла шепа приятели. Трябва да знаеш, че по призвание и специализация аз съм миниатюрреализатор. Това значи, че големите и тежки устройства заменям с малки и лесно носими. Всяко едно от тия зрънца е концентрат на електрическа мисъл, т.е. всяко е безкрайно всеобхватно и разумно. Не казвам, че това е гений, ще прилича на хипербола и фалшива реклама, но истина е, че имам намерение да направя електрически гений и не ще се успокоя, докато не постигна своето, ще направя много малки гении, за да могат да се носят с хиляди в джоб, и когато ги изсипя в чували, ще мога да ги продавам на килограм. Тогава ще знам, че съм постигнал целта си. Но това са само моите бъдещи планове. Засега продавам електроприятели на парче и съвсем евтино. За един вземам толкова брилянти, колкото тежи самият той. Признай си, че това е напълно нормална цена, като имаш предвид, че един

такъв електроприятел може да си сложиш в ухото, където той ще ти шепне добри съвети и ще ти дава всякаква информация. Ето ти малко памук, с който ще си запушиш ухото, за да не изпадне оттам приятелят, когато си наклоняваш главата встрани. Вземаш ли го? Ако искаш една дузина, ще ти ги продам евтино...

— Не, засега един ми стига — отговорил Автоматей. — Но бих искал да зная какво мога да очаквам от него? Ще може ли да ми помогне в тежките житейски ситуации?

— Разбира се, нали затова е направен! — отговорил откривателят. Той сложил на дланта си шепа зърна, които лъщели с металически блясък, те били направени от редки метали, и продължил: — Наистина не можеш да очакваш физическа помощ, но мисля, че не става дума за това. Подходящи забележки, добри и умни съвети, разсъждения, необходими инструкции, напомняния, предупреждения, също така утешителни думи, сентенции, подсилване вярата в собствените сили, дълбоки мисли, позволяващи да се справиш с всяка крайно трудна или пък страшна ситуация — ето това е малка част от репертоара на моите електроприятели. Те са абсолютно предани, верни, винаги съзнателни, понеже никога не спят, те са повече от издръжливи, естетични и сам виждаш колко са удобни! Е, как, само един ли вземаш?

— Да — отговори Автоматей. — Кажи ми какво ще стане, ако някой ми го открадне? Ще се върне ли при мен? Ще погуби ли злодея?

— Виж, това не ще може да направи. Не, не може — казал откривателят. — Той ще му служи така вярно и акуратно, както е служил и на тебе. Не трябва да искаш чак толкова много, мой Автомиг. Той не ще те изостави в беда, ако самият ти не го изпуснеш. От нищо не трябва да се опасяваш, ако го поставиш в ухото си, което винаги трябва да е запушено с памук.

— Добре — съгласил се Автоматей, — а как трябва да му говоря?

— Въобще не трябва да говориш, достатъчно е само да му пошепнеш нещо съвсем тихичко, той чудесно ще те чуе, а що се отнася до името му, то е Вух. Можеш да го наричаш „мой Вух“, това е достатъчно.

— Великолепно — отговорил Автоматей.

Претеглили Вух, след което откривателят получил хубаво брилянтче, а роботът успокоен, че си има вече другар, тръгнал на път.

Било му много удобно, че пътува с Вух, който, ако пожелаел, го събуждал всяка сутрин, като му свирвал тихичко в средата на главата, весело събуждане, разказвал също най-различни смешни истории, но Автоматей му забранил, понеже, когато бил в компания, избухвал в смях, без да има причини. И така Автоматей пътувал, пътувал най-напред по сушата, докато стигнал до морския бряг, където го чакал прекрасен бял кораб. Той имал малко багаж, бързо се качил, настанил се в уютна каюта и доволен чул тракането, което означавало, че вдигат котвата и голямото пътешествие започва.

Няколко дни белият кораб плавал весело сред вълните, под светлината на слънчевите лъчи, а през нощта се люлеел приспивно, посребрен от луната, докато една сутрин се развихрила страшна буря. Вълните, три пъти по-големи от мачтите, падали върху скърцащия по всичките си шевове кораб и гръмотевиците така беснеели, че Автоматей не чувал нищо от утешителните думи, които му шепнел Вух в тежките моменти. Изведнъж се чул неописуем трясък, в каютата проникнала солена вода и пред очите на уплашения Автоматей корабът започнал да се разпада на съставните си части.

Тогава той избягал на палубата по долни дрехи и в последния момент скочил в спасителната лодка. В същия миг се приближила огромна вълна, хвърлила се върху кораба и го погребала в кипящите дълбини на океана. Автоматей не видял нито един моряк от екипажа, бил сам като кукувица в лодката, сред бушуващото море, треперел и чакал момента, когато следващата вълна ще потопи подскачащата лодка заедно с него. Вятърът виел, водните ручей сечели бурната повърхност на морето и Автоматей не можел да чуе какво казвал Вух. Изведнъж той видял в морската шир някакъв неясен силует, покрит с бяла пяна, това било бряг на незнайна земя, о който се блъскали вълните. Лодката със скърцане заседнала сред камъните. Автоматей с последни сили, мокър до кости от солената вода, веднага се хвърлил към спасителния бряг, колкото се може по-далеко от страшните морски вълни. Край една скала той се проснал на земята и потънал в непробуден, тежък сън.

Събудил се от деликатно подсвиркване. Вух му напомнял за своето приятелско присъствие.

— Ах. Вух, чудесно, че ти си тук, едва сега разбирам колко е добре, че си с мене и дори в мене! — извикал Автоматей, като дошъл на себе си. Огледал се. Слънцето светело, морето още било бурно, но нямало вече страшни бездни, вълни, дъжд, за жалост заедно с тях изчезнал и корабът. Сигурно бурята цяла нощ е бушувала с неопишуема сила, понеже отнесла и лодката, която спасила Автоматей в открито море. Той се изправил на крака, затичал се по брега и се върнал след десет минути на същото място. Автоматей се намирал на безлюдно островче, и то много малко. Положението му не било розово. Но какво от това, той си имал Вух! Бързо го осведомил за положението и го помолил за съвет.

— Ха! Ба! Драги мой! — казал Вух. — Изобщо това положение ли е? Позволи ми да си помисля малко. Какво всъщност ти трябва?

— Че как така? Всичко: помощ, спасение, дрехи, условия за живот, та тук няма нищо освен пясък и скали!

— Хм! Защо говориш така? Ти сигурен ли си в това? А не се ли търкалят по плажа сандъци от разбития кораб, пълни с инструменти, интересни четива, носии от различни епохи, а също така и барут?

Автоматей надлъж и шир пребродил плажа, но нищо ненамерил, и треска от кораба дори нямало, който вероятно потънал като камък.

— Нищо няма, казваш, а? Хм, много интересно. Богатата литература за живота на необитаемите острови доказва, че корабокрушенецът винаги намира около себе си брадви, гвоздеи, чиста вода, масло, свети книги, пили, щипци, оръжие и още много необходими неща? Но щом няма, няма. А може би има пещера, в която ще се подслоним?

— Не, никъде няма пещера!

— Казваш, че няма, а? Хм, това е вече неестествено! Бъди така добър, качи се на най-високата скала и погледни наоколо.

— Сега ще отида! — извикал Автоматей, изкачил се на върха на скалата в средата на острова и се вцепенил; вулканичното островче от всички страни било обградено от безбрежния океан!

Със слаб глас казал на Вух това, което видял, натискайки още по-навътре с треперещ пръст памука в ухото си, за да не изгуби приятеля си. „Ама че щастие, как не изпадна, когато корабът потъваше“ — помислил си той и понеже се чувствувал изморен, седнал на скалата, като чакал с нетърпение приятелската помощ.

— Слушай, приятелю! Има спасение, ще се помъча да те измъкна от това трудно положение! — обадил се най-после очакваният глас на Вух. — Въз основа на изчисленията, които направих, разбрах, че се намираме на непознат остров, образуван от рифове, а може би редица от върхове на подморски планини, които малко по малко ще изплуват из морската бездна и ще се свържат след три до четири милиона години.

— Това сега няма никакво значение, кажи, какво да правим в момента!? — извикал Автоматей.

— Островчето е отдалечено от морските пътища. Шансът да се появи някой кораб близо до островчето е едно на четиристотин хиляди.

— О, небеса! — извикал нещастният корабкрушенец. — Това е ужасно! Какво предлагаш да направя?

— Сега ще ти кажа, само ако не ме прекъсваш. Ще отидеш до морския бряг и ще влезеш във водата, докато стигне до гърдите ти.

Така не е нужно излишно да се навеждаш, ще ти бъде по-удобно. После ще си потопиш главата и ще поемеш толкова вода, колкото можеш. Горчива е, знам, но това няма да продължи много. Още по-бързо ще стане, ако наред с това маршируваш. После ще станеш тежък, а солената вода, която ще изпълни твоята вътрешност, моментално ще прекъсне всичките ти органични процеси и тогава ще се простиш с живота си. Благодарение на това ще избегнеш дълготрайните мъки От престоя на островчето, бавната смърт, а преди това и опасността от умопобъркване. Можеш също така да вземеш и в двете си ръце по един тежък камък. Не е задължително, всичко...

— Ти май полудя! — изкрещял, като подскочил от мястото си, Автоматей. — Значи трябва да се удавя, а? Подтикваш ме към самоубийство? Ама че добър съвет! И се пишеш за мой приятел?!

— Разбира се! — отговорил Вух. — Съвсем не съм полудял, това не е в моите възможности. Аз никога не губя умственото си равновесие. Щеше да ми бъде много мъчно, ако сме заедно, любими мой, и ти пред мен бавно да умреш под лъчите на това палещо слънце. Уверявам те, че подробно разгледах създаденото положение и разбрах, че няма никакъв шанс за спасение. Не ще можеш да направиш нито лодка, нито сал, понеже няма материал; не ще те спаси, ние вече говорихме за това, никакъв кораб, над островчето дори самолети не прелитат, а самият ти не ще успееш да направиш летателна машина.

Можеш, разбира се, да избираш между бавната смърт и бързата и лека смърт, но като твой най-близък приятел аз ти дадох най-добрия съвет. Ако добре се нагълташ с вода...

— Върви по дяволите с твоята вода!! — закрещял, като треперел от гняв, Автоматей. — И като си помисля, че за такъв приятел дадох чудно шлифован брилянт. Ах, главо, главо! Фактически кой е твоят откривател? Сигурно обикновен лъжец, апаш, авантюрист!

— Сигурно ще си вземеш думите обратно, ако ме изслушаш докрай — отговорил спокойно Вух.

— Охо, още не си ми казал всичко? Може би имаш намерение да ми разправяш за задгробния живот, който ме очаква? Благодаря ти!

— Няма никакъв задгробен живот — казал Вух. — Нямам намерение да те лъжа, понеже нито искам, нито мога да го направя. Не така разбирам приятелските си задължения. Чуй ме добре, драги мой! Както знаеш, въпреки че за това не се мисли, светът е безкрайно разнороден и богат. В него има прекрасни градове, шумни и препълнени със съкровища царски палати, колиби, мрачни и възхитителни планини, шумящи горички, тихи езера, горещи пустини и безкрайни снегове на север. Такъв, какъвто си, не можеш да опитваш наведнъж повече от едно-единствено място сред тия, които изброих, и милиони други, за които премълчах. Но все пак можеш да кажеш без никакво угризение, че мястото, в което си сега, в положението, в което се намиращ, ти си нещо като умрял, тъй като не ще разбереш нищо от пищността на дворецовите богатства, не ще участвуваш в танците на южните народи, не ще се възхищаваш от танцуващите северни ледове. Те не ще съществуват за тебе, както изобщо не съществуват и след смъртта. Също така, ако добре и дълбоко се поразмислиш върху това, което ти казвам, ще разбереш, че ти няма да видиш тия прекрасни неща, това значи, че ти не си никъде, няма те. Има милиони места за живеене, ти можеш да опиташ само едно-единствено, безинтересно, а по своята монотонност даже досадно, отвратително място, каквото е това скалисто островче! Та между „навсякъде“ и „почти никъде“ има огромна разлика — това е твоята нормална житейска съдба, понеже винаги си бил на едно-единствено място, а не на няколко. Затова между „почти навсякъде“ и „никъде“ има, право да си кажем, съвсем микроскопична разлика. А математиката на чувствата доказва, че вече наистина бавно се живее, понеже почти си отсъстващ, също като

покойник си! Това е първото. Второто, погледни този пясък, смесен с чакъл, който наранява твоите деликатни ходила — мислиш ли, че той е безценен? Сигурно не. А тази безбрежна солена вода, отвратителна и безкрайна — нужна ли ти е? От къде на къде? Ето скали и горещо слънце, изсушаващо ставите и членовете ти, синьо небе над тебе. Трябва ли ти този непоносим зной, тези мъртви разпалени камъни? Разбира се, не! Та на тебе не са ти нужни нещата, които те заобикалят, това, на което стоиш, това, което покрива купола на небосклона. Какво ще стане, ако всичко това ти бъде отнето? Малко шум в главата, болка в слепоочията, бумтене в гърдите, разтреперване на коленете и още няколко хаотични движения. Нужен ли ти е този шум, натиск, бумтене или пък разтреперване? Ни най-малко, драги мой! Ако се откажеш от това, какво ще ти остане тогава? Някаква мисловна гонитба, тези изрази, които приличат на псувните, с които в момента ме обсипваш наум, мен — твоя приятел, също така задушаваният те гняв и гадене от настъпващата паника. Ще имаш ли нужда, питам те накрая, от този отвратителен страх и безсилна ярост? Разбира се, че и това е вятър работа. Ако се лишиш от това и всички други излишни чувства, не ще остане нищо, но какво пък, ще остане нулата и именно тази нула е състоянието на безсмъртното равновесие, непрекъснато мълчание и съвършеното спокойствие. Като добър приятел аз те съветвам да отдадеш себе си!

— Но аз искам да живея! — извикал Автоматей. — Искам да живея! Чуваш ли?!

— Аа, значи не става дума за онова, което си научил и изпитал, а за това, какво искаш — отговорил спокойно Вух. — Искаш да живееш, тоест да достигнеш бъдещето, което ще стане съвременност, до това те довежда, разбира се, животът. Нищо повече. И така, ти няма да живееш, понеже не можеш, както вече констатирахме. Важното е по какъв начин ще свършиш с живота — след дълго мъчение или пък съвсем леко, като изпиеш една глътка вода...

— Стига! Не искам! Махни се! Махни се!!! — закрецял с всички сили Автоматей, като подскачал на едно място със свити юмруци.

— Какво ти става? — казал Вух. — И как можеш да ми казваш „Махни се!“? Та аз имам ли крака, с които да си отида? Или пък ръце да изпълзя? Знаеш много добре, че нямам. Ако искаш да се отървеш от

мен, бъди добър и ме извади от ухото си, което, уверявам те, не е най-хубавото място на света, и ме хвърли, където искаш!

— Добре! — изкрещял забравилият се от гняв Автоматей. — Веднага ще го направя! — Но той напразно пъхал и човъркал в ухото си с пръст. Приятелят му бил се вмъкнал много навътре и по никакъв начин не можел да го настигне, даже си тръскал главата на всички страни като луд, но и това не помогнало.

— Струва ми се, че нищо няма да стане — обадил се Вух след неколкоминутно мълчание. — Мисля, че не ще можем да се разделим. Та това не е нито твоя, нито моя вина. Щом е станало така, трябва да се помирим с факта, правото е винаги на страната на фактите. Това се отнася и до твоето положение. Ти искаш да имаш бъдеще, и то на всяка цена. Струва ми се, че е безсмислено, но нека така да бъде. Позволи ми грубо да ти обрисувам твоето бъдеще, известното е винаги по-хубаво от неизвестното. Гневът, който те е обхванал, бързо ще отстъпи място на чувството за безсилно отчаяние, а напразното усилие за намиране на спасение ще се замени с безсмислено затъпяване. В същото време страшната слънчева горещина, която дори и аз усещам в това сенчесто място на твоята личност, съгласно неумолимите закони на физиката и химията все по-бързо ще изсушава цялото твое естество. Най-напред ще се изпари смазката на коленете ти и при най-малкото движение ти ще скърцаш ужасно, бедни мой! А когато черепът ти се разпали от горещината, ще виждаш най-различни цветни кръгове, но това не ще бъде небесна дъга, която е приятна за гледане, понеже...

— Млъкни най-после, душевадецо! — изкрещял Автоматей. — Не искам да слушам какво ще стане с мен! Мълчи и не говори, разбираш ли?!

— Не трябва така да крещиш. Знаеш добре, че аз чувам най-слабия ти шепот. И така, ти, не знаеш мъките на твоето бъдеще? От друга страна, ти любопитствуващ, искаш да разбереш? Що за нелогичност. Добре, въпреки всичко ще млъкна, ще ти обърна внимание, когато разбере само, че постъпваш лошо. Та аз ли съм виновен за твоето жалко положение? Виновник за нещастиято беше, както знаеш, бурята, а аз съм твой приятел и ще участвувам в мъките, които те чакат в тоя спектакъл, разделен на действия, на търпение и умирање — още отсега изпитвам отвращение. Обхванат съм от страх какво ще стане, когато маслото...

— Аа, значи не искаш да млъкнеш? Спри най-последно, ужасно чудовище!! — заревал Автоматей и се ударил в ухото, в което стоял неговият приятел. — О, боже, ако имах под ръка пръчка или пък клечка, с които ще мога да те изчовъркам, веднага бих го направил и бих те смачкал с тока на обувката си!

— Ти искаш да ме унищожиш? — казал огорчено Вух. — Наистина ти не заслужаваш нито Електроприятел, нито друго същество, което братски да ти съчувствува.

Автоматей бил обхванат от нов гняв и така двамата се карали, препирали и доказвали, докато слънцето превалило, а бедният робот, изтощен от викане, подскачане и размахване с ръце, с отпаднали сили и умрял поглед, от време на време въздишал дълбоко и тежко и гледал вторачено към водната пустиня. Няколко пъти облаците на хоризонта му заприличвали на дим от параход, но Вух още в началото разпръсквал неговата илюзия, като му напомнял за шанса — едно на четиристотин хиляди, което отново карало Автоматей да избухне от яд и омраза, тъй като с всяко ново обяснение той разбирал, че Вух има право. Накрая настъпило дълбоко мълчание. По това време корабокрушенецът се вглеждал в удължените сенки на скалите, които докосвали белия пясък на плажа, изведнъж Вух казал:

— Защо нищо не казваш? Може би вече виждаш кръговете пред очите си, за които споменах?

Автоматей не желаел да отговори.

— Аха — отговорил си Вух, — сигурно не само кръгове, но съгласно теорията на вероятностите, също и онова умствено сцепление, което успях така прецизно да предвидя. Интересна работа наистина, колко неразумно е разумното същество, когато е притиснато от обстоятелствата. Затвори го на безлюден остров, където трябва да загине, докажи му както две и две четири, че няма спасение, покажи, че единственият изход от положението е да умре и така да направи едно-единствено благо по своя воля и разум — а ще ти бъде ли благодарно за това? Някъде дълбоко живее надеждата, а ако я няма изобщо, хваща се за лъжата и предпочита да влезе в обятията на лудостта, но по никакъв начин във водата, която...

— Престани да говориш за водата! — изхриптял Автоматей.

— Аз искам само да подчертая твоите ирационални мотиви — отговорил Вух. — Не те увещавам да извършиш, нещо, понеже искаш

да умреш бавно или пък имаш желание изобщо нищо да не правиш, ти приемаш някаква си смърт и добре трябва да размислиш. Колко е фалшиво и глупаво да се страхуваш от смъртта, смъртта като състояние, което заслужава да бъде защитено! Навярно агонията, която довежда до края, не се отличава с някаква атракционност, но, от друга страна, не е имало такъв слаб дух и тяло, които не биха издържали тази агония и не биха успели изцяло и без остатък да умрат. Та тя не е достойна да бъде нещо специално, щом като принадлежи към неща, които могат да бъдат само слаби. Какво повече от това, щом всеки може да се пребори с нея, сигурно ще признаеш, че на никого не стигат сили, но по-хубаво е да се наслаждаваш на мислите за нещо приказно, което минава зад нейния праг. Понеже, умирайки, не е хубаво да мислиш как смъртта и мисълта взаимно ще се изключат, та докато още си жив, съгласявай се внимателно и точно с представата за тези привилегии и удоволствия, с които ще те обсипе смъртта! Помисли си само: никаква борба, никакви тревоги, нито страх, нито душевни и телесни страдания, никакви нещастни случки. Дори ако всичките зли сили се съберат и се насочат против теб, няма да ти сторят нищо! О, наистина несравнима е сладката безопасност на умрелия! А ако се добави, че тя не е нещо мимолетно, непостоянно, променящо се и няма сила, която да я промени, нито да я наруши — вечно ще царува несравнимият възторг...

— Ох, дано пукнеш! — дочул Вух слабия глас на Автоматей. След това тези лаконични думи били придружени от кратка псувня.

— Колко ми е тъжно, че това е невъзможно! — веднага отговори Вух. — Не само от гледна точка на егоистичната завист (понеже няма нищо над смъртта, както вече казах), но най-чист алтруизъм ме кара да те придружа в Нищото. Но жалко, че това не може да стане, понеже моят конструктор ме е направил неразрушим, безсмъртен, сигурно от конструкторски амбиции. Наистина като си помисля, че ще трябва да стоя сам и да си говоря във вътрешността на твоето тяло, което ще се превърне в черупка от морската сол, в изсъхнал скелет, който сигурно ще се разпада бавно, обхваща ме тъга, а след това колко много трябва да чакам първия кораб от четиристотинте хиляди, съгласно теорията на вероятностите, който ще се натъкне на това островче...

— Какво?! Ти няма да загинеш тука, а?! — развикал се ядосано Автоматей. — Значи ти ще живееш, докато аз... О! Не мога да дочакам

това! Никога! Никога! Никога...

И с ужасяващ вик заскачал, затръскал главата си, с всички сили човъркал ухото си, дивашки се гърчел, извивал се, но всичко било напразно. А през цялото това време Вух пищял с всички сили:

— Ей, престани! Какво, полудя ли вече? Мисля, че е още рано! Внимавай, ще си навредиш! Нещо ще ти се случува или изкълчи! Внимавай да не си случува врата! Разбери, че няма никакъв смисъл! Друго е, ако можеш изведнъж, разбираш ли... по този начин само ще се осакатиш! Казвам ти, че аз съм неразрушим, това е! Не е нужно повече да се мъчиш! Даже да ме извадиш, няма да можеш да ми направиш нищо лошо, исках да кажа, нещо добро, понеже съгласно това, което ти изложих преди малко, смъртта е нещо, за което може да се завижда. А-у! Престани най-после! Как можеш така да скачаш?

Автоматей продължавал да се мятва, без да му обръща внимание, и да удря главата си о камъка, на който преди това стоял. И така удрял, че чак искри му излизали от очите и прах из носа, оглушал от силата на собствените си удари и изведнъж Вух излетял от ухото му и се търкулнал между камъните. Автоматей издал слаб вик на облекчение и се зарадвал много, че най-после всичко се свършило. Той отначало не разбрал колко успешни били неговите усилия. Автоматей се изтегнал на нагорещените от слънцето камъни, починал си на тях добре и понеже не можел да мръдне нито ръка, нито крак, мърморел:

— Нищо, това е само временно отслабване. Но аз вече ще се съвзема, след малко ще бъда във форма, слушаш ли, мой любими приятелю? Чуваш ли? Хей? Е, какво?!

Изведнъж той седнал, понеже почувствувал пустота в ухото си, огледал се наоколо и като клекнал, заел се разпалено да търси Вух, като пресявал дребния чакъл.

— Вух! Вуух!!! Къде си? Обади се!! — викал силно той. Вух или бил много обиден, или поради някаква друга причина дори не изпискал. Автоматей започнал да го примамва с най-топли думи, обещавал му, че ще промени решението си, че единственото му желание е да изслуша съветите на електроприятеля си и да се удави, но иска преди това да чуе чародейните похвали за смъртта, но и това не дало резултат. Вух мълчал като омагьосан. Тогава корабокрушенецът, като проклинал камъка, о който си удрял главата, започнал систематично да пресява пясъка надлъж и шир в околността.

Изведнъж, тъкмо когато искал да хвърли чакъла от шепата си, Автоматей я приближил до очите си, обхванала го подлудяваща радост, понеже видял сред камъчетата Вух, който лъщял с матов, спокоен блясък на метално зрънце.

— А! Тука си, червейче мое! Тука си, приятелска трохичко! Пак си при мене, скъпи мой, всеиздръжливецо! — засъскал Автоматей, като стискал внимателно между пръстите си Вух, който дори не гъкнал. — Е, сега ще видим колко е вярна тази твоя солидност, тази твоя вечна издръжливост, сега ще проверя. На ти!!!

Тези думи били придружени с тежък удар на подметките. Като сложил електроприятеля си на камъка, Автоматей скочил върху него с цялата си тежест, а за по-сигурно така се завъртял на петата си, че чак заскърцал. Вух не гъкнал, чувало се само, че нещо изстъргало камъка като бургия. Автоматей се навел и видял, че зрънцето било цяло-целеничко, само скалата под него била малко нацърбена. Вух сега лежал в малката дупчица.

— Охо! Ти толкова ли си силен? Сега ще намерим по-твърд камък! — изкрещял Автоматей и започнал да тича из цялото островче — търсел най-тежките кремъци, базалт и порфир, за да смаже с тях Вух. Ту го удрял Автоматей, ту спокойно му говорил, ту го обсипвал с обиди, като мислел, че Вух ще отвърне или може да удари на молба, но Електроприятелят мълчал като заклет. Във въздуха отеквали само тъпите удари от чупещите се камъни и проклятията на Автоматей. Като се уверил след дълго време, че най-страшните удари не ще навредят на Вух, разгорещен и обезсилен, той седнал на брега с Електроприятеля си в шепа.

— Ако не ми се удаде да те пръсна — казал с изкуствена сдържаност Автоматей, в която се таяла злоба, — бъди спокоен, сериозно ще се захвана с теб, така както трябва. А кораба ще трябва да го почакаш, драги мой, понеже ще те хвърля на дъното на морето и там ще полежиш до седмата безкрайност. Ще имаш много време за мили размишления и една очарователна херметична самотност! Не ще спечелиш нов приятел, затова лично аз ще се постарая!

— Мой честни приятелю — обадил се неочаквано Вух, — а какво ще ми стане от престоя на морското дъно? Ти разбираш само категориите на нетрайните същества, тъкмо тука е твоята грешка. Разбери, или морето някога ще пресъхне, или пък неговото дъно ще се

издигне като планина и ще стане бряг. Дали това ще стане след сто хиляди години или след милиони, за мен няма никакво значение. Не само че съм неразрушим, но и съм безкрайно търпелив, имаше възможност да го разбереш от спокойствието, с което се отнасях към твоите невъздържани избухвания. Нещо повече ще ти кажа: не отговарях на твоите викове, накарах те да ме търсиш, понеже исках да те спася от излишни грижи. Мълчах, когато скачаше върху мене, за да не увелича гнева ти, понеже това още повече може да ти навреди.

Автоматей затреперил, като слушал това благородно признание, и в него се събудила яростта с още по-голяма сила.

— Ще те смачкам! На прах ще те стрия! Ах, ти, негоднико! — изкрещял и затанцувал като побъркан по камъните Автоматей, заскачал и заудрял мястото, където бил Вух, но този път Електроприятелят му пригласял с крясъците си:

— Не вярвам, че ще успееш, но опитай, опитай! Моля! Още веднъж! Не така, ще се умориш бързо! И с двата крака! Хоп нагоре! Хопалла! Хоп! По-високо скачай, понеже силата на удара е по-голяма. Какво, не можеш ли вече? Хвърли камъка! Добре, добре! Може друг да вземеш, а, по-голям ли? Още веднъж! Фрас-прас, драги мой! Много жалко, че не съм в състояние да ти помогна! Защо спря? Много бързо се измори! Много жалко!... Е, нищо... Ще почакам, почини си. Нека те лъхне малко вятърът... Нека вятърът малко те охлади!...

Автоматей се хвърлил с трясък върху камъните и се вглеждал с пламтяща омраза в металното зърно, като слушал по неволя какво говорело:

— Ако не бях твой електроприятел, бих ти казал, че постъпвам нечестно. Корабът потъна вследствие бурята, ти се спаси заедно с мене, давах ли съвети, както можех, а когато не можех да намеря изход от положението, защото изобщо е невъзможно, ти се заинати, обиди се за това, че ти казах самата истина, и поиска да унищожиш мене, твоя единствен другар. Вярно, че по този начин имаш вече някаква цел в живота, но и за това трябва да ми благодариш. Интересно е, че мисълта за моята издръжливост ти се струва толкова непоносима...

— Ще я видим тази твоя издръжливост! — изскърцал с половин уста Автоматей. — Още не съм казал последната си дума.

— О, ти наистина си разкошен. Знаеш ли какво? Опитай да ме сложиш върху катарамата на твоя колан, тя е стоманена, и мисля, че

стоманата е по-твърда от камъните. Можеш да опиташ, въпреки че нищо няма да стане, ще се радвам, ако мога някак си да ти помогна...

Въпреки че отначало се поколебал, Автоматей се вслушал в съвета, но постигнал само това, че повърхността на катарамата се покрила с дребни вдлъбнатини вследствие нанесените удари по металната сачма. Когато и най-силните удари не навредили на Вух, Автоматей изпаднал в истинска черна меланхолия и отчаян от безсилието си, гледал тъпо металната дреболия, която тихичко му говорела:

— Ооо! Това ли било разумното същество, господи боже! Стана ми тъжно, когато гледам, че то не може да заличи от повърхността на земята единственото братско същество в цялата тази мъртва околност! Кажете, не те ли е срам поне малко, мой Автоматейчо?

— Мълчи, бърборещ боклук! — изсъскал корабокрушенецът.

— Че защо да мълча? Виждаш ли, ако ти мислех злото, отдавна бих млъкнал, но аз през цялото време съм твой Електроприятел, ще бъда с тебе и когато започнат твоите предсмъртни мъки, докрай ще бъда като твой неразрушим приятел и ти не ще ме хвърлиш в морето, понеже винаги е по-хубаво, когато си имаш зрители. Аз ще наблюдавам твоята агония, която ще стане по-хубава, отколкото ако си самотен, важни са чувствата, независимо какви. Омразата към мен, твоя истински приятел, ще те подкрепи, ще окрили твоята душа, ще те възнагради с чиста звучност, ще систематизира конвулсиите ти и ще въведе ред във всеки един от последните ти мигове, а това не е малко... Какво ми остава на мен, трябва да говоря малко и да не коментирам нищо, ако постъпя по друг начин, бих могъл да те разтърся с такъв изблик на приятелски чувства, които не ще понесеш, понеже ти наистина имаш отвратителен характер. Но аз ще се справя и с това, с добрина ще отвърна на злото, ще те унищожа, по този начин ще те избавя от самия себе си — от приятелството, повтарям — не от заслепяване, симпатията не ми затваря очите пред ужасния ти характер... — Тези думи били прекъснати от вик, който изведнъж изскочил от гърдите на Автоматей.

— Кораб! Кораб! Кораб!!! — крещял лудо корабокрушенецът и тичал покрай брега ту в една, ту в друга посока, хвърлял камъни във водата, махал с ръце и викал като луд, докато пресипнал. Разбира се,

това било напълно излишно, корабът съвсем ясно се приближавал към островчето и не след дълго спуснал спасителна лодка.

Както се разбрало после, капитанът на кораба, с който пътувал Автоматей, успял да изпрати радиотелеграма, искал помощ, благодарение на което цялата морска околност била претърсена от многобройните кораби, а един от тях забелязал островчето. Когато спасителната лодка с моряците доплувала на плитчината, близо до брега, Автоматей искал да скочи в нея сам, но след като размислил, върнал се за Вух, страхувал се, че последният може да нададе вик, който ще бъде чул от моряците, а те после ще му задават неудобни въпроси, пък може и да бъде обвинен от Електроприятеля. За да избегне това, Автоматей взел Вух и без да знае как и къде да го сложи, бързо го поставил в ухото си. Настъпили сърдечни сцени на поздрави и благодарности, Автоматей говорел много високо, понеже се страхувал, че някой от моряците ще чуе гласчето на Вух, а Електроприятелят говорел непрекъснато, повтаряйки:

— Е, какво, това беше съвсем неочаквано! Един случай на четиристотин хиляди... Голям щастливец си! Надявам се, че отношенията между нас ще се подобрят, още повече аз се съгласявах с всичко в най-трудните ти моменти и знай, аз съм дискретен и всичко, което е било или не е било, не го слагам в сметката!

След дълго пътуване корабът пуснал котва, а на пристанището Автоматей се учудил от тълпата, която, без да има някакъв повод, се отправила към близкия завод, където работел голям парен чук. Хората, които го били виждали, казвали, че чукуът се държал особено. Автоматей се приближавал до стоманената наковалня в огромната зала и започнал с все сила да си тръска главата, сякаш искал да си изкара мозъка през ухото и после да го събере в шепа, даже подскачал на един крак, присъстващите решили, че това не всеки може да го прави, и мислели, че само човек, спасен неотдавна от ужасна неприятност, може да се прояви по този начин, т.е. с необяснима екстравагантност, предизвикана от нарушаване на духовното равновесие. Наистина Автоматей след време изменил начина си на живот, попаднал в обятията на една променлива мания, той ту събирал някакви избухливи материали, даже искал да извърши експлозия в дома си, но му попречили съседите, като извикали на помощ властта, ту отново се захващал ни в клин, ни в ръкав — да колекционира чукове и пили, а на

познатите си казал, че има намерение да направи нов тип машина за четене на мисли. После станал самотник и имал навика да разговаря на глас със себе си, а от време на време се чувало как тичал из стаите в дома си, пак си говорел, дори крещял думи, които приличали на ругатни.

След много години бил обхванат от нова мания, започнал да купува чували цимент и да ги извозва неизвестно къде. Казват, че подкупил пазача на една изоставена мина, а в шахтата ѝ една нощ хвърлил огромен бетонен блок и след това до края на живота си обикалял из околността, събирал боклуци и ги хвърлял в запустялата шахта. Разбира се, постъпките му били доста странни, но на такива клюки не трябва да се обръща внимание. Трудно е да повярва човек, че след толкова години той още може да носи в сърцето си омраза към своя Електроприятел, на който, тъй или иначе, е много признателен.

ИЗ „КИБЕРИАДА“

КАК ОЦЕЛЯЛ СВЕТЪТ

Веднъж конструкторът Трурл направил машина, която можела да прави всичко, което започвало с буквата „н“. Когато била готова, за проба ѝ заповядал да направи нишки, които после да промуши през напръстници. Тя изпълнила заповедта; следващото поръчение било да хвърли всички тези неща в ниша, облепена с найлон. Тя извършила всичко най-прецизно, но понеже още не бил сигурен в нейните способности, трябвало да направи най-напред неон, после наушници, неутрон, наводнение, носове, нимфи и натрий. Последното не могла да направи и Трурл бил много загрижен. Заповядал ѝ да му обясни защо не може.

— Ами не знам какво е това — пояснила машината. — Не съм чувала за такова нещо.

— Как така? Та това е един метал, има го в някои минерали и основи!

— А, виж какво, ако се нарича метал, значи започва с буквата „м“. Аз умея да правя само с буквата „н“.

— Но на латински се нарича натриум.

— Драги — казала машината, — ако можех да правя всичко, което започва с „н“ на всички възможни езици, щях да бъда машина, която може да прави всичко на цялата азбука; Сигурно задоволеност на някой друг език започва с буквата „н“, но аз не мога да те задоволя, не мога да направя нищо повече от това, което си измислил. Натрий на латински няма да има!

— Добре — съгласил се Трурл и ѝ заповядал да направи небе. Тя веднага направила едно немного голямо, но съвсем небесносиньо небе. Тогава той поканил на гости конструктора Клапауций, представил му машината и толкова дълго хвалил нейните необикновени възможности, че другият скрито се ядосал и помолил да му разреши да ѝ заповяда нещо.

— Моля! — казал Трурл. — Но твоето желание трябва да започва с буквата „н“.

— С „н“ ли? — казал Клапауций. — Добре, нека ми направи наука.

Машината забоботила и след малко на площада пред дома на Трурл се появила тълпа учени. Умни глави пишели дебели книги, други пък късали тези книги на парчета, в далечината се виждали пламтящи клади, на които стенели мъчениците на науката. Наоколо нещо гърмяло, образували се някакви учудващи пушеци с формата на гъба, цялата тълпа говорела едновременно, така че не се разбираше нито дума. От време на време някой отправял меморандуми, апели и други документи, а в краката на крещящите седели няколко самотни старци и непрекъснато пишели нещо със ситен почерк върху парченца накъсана хартия.

— Е, какво? Лошо ли е? — извикал гордо Трурл. — Истинска наука, признаваш, нали? — Но Клапауций не бил доволен.

— Нима тази тълпа представлява науката? Науката е нещо съвсем друго!

— Е, моля те, кажи ми нещо друго и машината веднага ще ти го направи! — Ядосал се Трурл. Но Клапауций не знаел какво да каже и заявил, че ще постави на машината още две задачи и ако тя ги реши, ще признае, че е наистина такава, каквато трябва да бъде. Трурл се съгласил и Клапауций заповядал на машината да направи Наопаки.

— Наопаки! — викнал Трурл. — Че някой чувал ли е какво е това Наопаки?

— Как така, това е обратната страна на Нещото — отговорил Клапауций спокойно. — Наопаки, не си ли чувал за това нещо? Е, не се прави на глупак! Хей, машино, хващай се за работа!

Известно време машината размишлявала върху зададената задача. Най-напред направила антипротони, после антиелектрони, антинеутрино, антинеутрони и дълго работила така без прекъсване, докато сътворила антиматерия, в която започнал бавно, съвсем бавно, да се оформя антисвят, приличащ на причудливи блестящи облаци.

— Хм! — рекъл недоволен Клапауций. — Та това ли е Наопаки? Кажи ми, това ли е?... Е, хайде от мен да мине... А ето и третата заповед: машина, направи Нищо!

Машината дълго време изобщо не се помръдвала. Клапауций потрил доволно ръце, а Трурл казал:

— Какво искаш? Ти й каза нищо да не прави! И нищо не прави.

— Не е вярно. Казах ѝ да направи Нищо, а това е съвсем различно.

— Как така? Да направи нищо и нищо да не направи не било едно и също?

— От къде на къде! Трябваше да направи Нищо, а тя нищо не направи. В такъв случай аз печеля. Но Нищото, скъпи мой, премъдрий ми колега, не е просто обикновено нищо, продукти на леността и бездействието, а действено активно Нищо. То е абсолютното, единното, необхващащото небитие в собствената си несъществуваща персона!

— Ти съвсем обърка главата на машината! — извикал Трурл, но изведнъж се чул нейният бронзов глас:

— Престанете да се карате в такъв момент! Аз знам какво е това Небитие или Нищо, защото тези неща започват с буквата „н“, както например Несъществуването. По-добре още веднъж огледайте света, тъй като след малко той ще изчезне.

Думите замрели в устата на разярените конструктори. Машината наистина създавала Нищото, и то по такъв начин, че най-напред премахвала от света различни неща, които преставали да съществуват, сякаш никога не ги е имало. Премахнала вече натонгвите, нупайките, нурковниците, ненджолите, налушките, недостъпките и нендасите. В някои моменти им се струвало, че вместо да съкращава, да умалява, да изхвърля, да премахва, да унищожава и отнема, тя уголемява и прибавя, понеже едно след друго тя ликвидирала неапетитните неща, невярата, недоимъка, ненавистта, ненаситността и немощта. Ала след това около гледащите конструктори започнало да става все по-пусто.

— Олеле! — викнал Трурл. — Дано от всичко това не произлезе нещо лошо...

— А, че какво ще стане? — казал Клапауций. — Та нали виждаш, че тя не е направила абсолютното Нищо, а само несъществуването на абсолютно всички неща, които започват с буквата „н“. И нищо няма да се получи, защото твоята машина за нищо не става!

— Така ти се струва — отвърнала машината. — Започнах, разбира се, от всичко, което започва с „н“, защото то ми е по-близко, но има разлика между това да направиш, и това, да унищожиш нещо. Аз мога всичко да унищожа по простата причина, че умея да правя

абсолютно всичко, включително и всичко на „н“, та Небитието е за мен дребна работа. След малко от вас няма да остане нищо. Затова, моля те, Клапауций, да кажеш възможно най-бързо, че аз съм наистина универсална и че изпълнявам заповедите така, както трябва, защото след малко ще бъде късно...

— Но това... — започнал уплашено Клапауций и в този момент забелязал, че изчезват не само нещата, които започват с „н“, но и други, които допреди малко ги заобикаляли.

— Стой! Спри! Отказвам се от това, което казах преди малко! Спри! Не прави Небитието! — крещял с цяло гърло Клапауций, но докато машината спре, изчезнали всички гресьорки, масльонки, батерии, филидрони, маладропи. Едва тогава машината станала неподвижна. Светът изглеждал ужасно. Най-много пострадало небето: на него се виждали само отделните точки на звездите и нито следа от прекрасните гризмаци и гвайдолници, които украсявали небосклона дотогава!

— О, небеса! — извикал Клапауций. — Всичките ми любими неща са изчезнали!

— Няма ги и никога не ще ги има! — отвърнала спокойно машината. — Изпълних, по-право, започнах да изпълнявам това, което ми нареди...

— Аз ти казах да направиш Нищото, а ти... ти...

— Клапауций, ти или си глупак, или се правиш на глупак! — каза машината. — Ако аз направех Нищото изведнъж, с един замах, вече нищо нямаше да съществува, не само Трурл и небето, Космосът и ти, но дори аз. А тогава кой би могъл да каже, че заповедта е изпълнена и аз съм способна машина? Щом никой никому няма да каже, по какъв начин аз, която също няма да съществувам, бих могла да получа удовлетворението, което ми се полага?

— Така да бъде, да не говорим повече за това — рекъл Клапауций. — Нищо друго не искам от теб, чудесна машино, моля те само да ми направиш муркви, без тях животът просто не ми е мил...

— Това не го мога, защото започва с „м“ — каза машината. — Разбира се, мога отново да направя неапетитното, невярата, недоимъка, ненавистта, ненаситността, немощта, нетрайността, непокоя, но щом започва с друга буква, не разчитайте на мен.

— Но аз искам да има муркви! — изкряскал Клапауций.

— Муркви няма да има! — казала машината. — Погледни, моля те, света, изпълнен с огромни черни дупки, света, изпълнен с Нищото, което е запълнило бездънните бездни между звездите, как всичко наоколо е подплатено с него, как то дебне всяко късче материя. Това е твое дело, завистнико мой! Аз не мисля, че бъдещите поколения ще те благославят за това...

— Може да не разберат... може да не забележат... — заеквал побледнелият Лапауций, гледайки недоверчиво пустотата на черното небе, без дори да смее да погледне в очите своя колега... Като оставил Трурл при машината, той се върнал крадешком вкъщи, а от този ден светът останал надупчен от Нищото, така, както си бил в момента, когато Клапауций наредил на машината да спре унищожението. И тъй като никой не съумял да построи машина, работеща с друга буква, трябва да се опасяваме, че никога няма да има такова прекрасно явление като мурквите — никога! Докато свят светува.

МАШИНАТА НА ТРУРЛ

Конструкторът Трурл построил веднъж осеметажна разумна машина и след като я сглобил, я покрил с бял лак; после боядисал в лилаво ъглите, измерил я отдалеч с поглед и направил още една малка шарка на предната част, а там, където си представял, че се намира челото ѝ, поставил леко оранжево петънце и много доволен от себе си, подсвирквайки си, неохотно, като че ли по задължение, подхвърлил обредния въпрос: колко е две по две?

Машината се раздвижила. Най-напред се, запалили лампите ѝ, заблестели веригите ѝ, зашумели електрическите потоци като водопади, заиграли съединителите, после се нагорещили бобините и се разнесъл такъв страшен шум, та Трурл си помислил, че ще трябва да измайстори специален мисловен шумозаглушител. В същото време машината продължила да работи, сякаш ѝ се налагало да разреши най-трудния проблем в целия Космос; земята треперела, пясъкът се измествал от стъпалата поради вибрациите, бушоните избухвали като тапи от бутилки, а релетата за малко не се откъснали от напъване. Най-после, когато на Трурл доста му втръснала тази глъчка, машината изведнъж спряла и с гръмовен глас казала: СЕДЕМ!

— Еее, скъпа моя! — рекъл разочарованият Трурл. — Нищо подобно, четири е, бъди така добра, поправи се! Колко е две по две?

— СЕДЕМ! — отвърнала незабавно машината.

Нямало какво да се прави, Трурл въздъхнал и намъкнал работната престилка, която вече бил съблякъл, запретнал ръкави, отворил долната клапа и влязъл вътре. Дълго не излизал, чувало се как удря с чука, как отвинтва нещо, прави, споява, как се втурва, трополейки; по ламаринените стъпала, веднъж на шестия етаж, веднъж на осмия и тутакси бързо полита надолу. Пуснал ток, че чак вътре, изсъскало и на искровите разрядници им пораснали виолетови мустаци. Мъчил се така два часа и излязъл на чист въздух окаден, но доволен, прибрал всички инструменти, хвърлил престилката на земята и готов да си тръгне, ей така, просто за да му е чиста съвестта, попитал:

— Колко е две по две?

— СЕДЕМ! — отговорила машината.

Трурл изругал ужасно, ала нищо не можело да се направи — отново се заловил да чопли в нея, да поправя, да свързва, да разлепва, да размества, а когато за трети път му било казано, че две по две е равно на седем, седнал отчаян на най-долното стъпало на машината и седял така, докато пристигнал Клапауций. Той попитал Трурл какво му се е случило, та изглежда сякаш току-що се е върнал от погребение, а Трурл му разкрил своята грижа. Клапауций влязъл лично няколко пъти вътре в машината, опитвал се да поправи туй и онуй, питал я също колко е две по едно, тя отговорила, че шест, а едно по едно според нея било нула. Клапауций се почесал по главата, покашлял се и казал:

— Приятелю, няма що, трябва да се погледне истината в очите. Направил си не такава машина, каквато си искал. Обаче всяко отрицателно явление има и положителни страни, и тази машина също.

— Любопитен съм, какви? — попитал Трурл и ритнал фундамента, на който седял.

— Престани! — казала машината.

— Ето, виждаш ли, чувствителна е. Следователно... какво исках да кажа? Това е без съмнение глупава машина, и то не с обикновена, средна глупост, съвсем не. Това е, доколкото се ориентирам, а както знаеш, аз съм отличен специалист, това е най-глупавата разумна машина в целия свят, а това вече не е каквото и да е. Не би било лесно да се построи нарочно, дори напротив, смятам, че това никому не би се удало. Защото тя е не само глупава, но и упорита като пън, което значи, че има характер, впрочем присъщ на идиотите, тъй като те обикновено са ужасно упорити.

— За кой дявол ми е такава машина? — казал Трурл и я ритнал втори път.

— Сериозно те предупреждавам, престани! — казала машината.

— Моля, вече имаш сериозно предупреждение — изкоментирал сухо Клапауций. — Виждаш, тя е не само чувствителна, тъпа и упорита, но и обидчива, а с такова количество качества може вече да постигне много неща, хо-хо, слушай какво ти казвам!

— Добре де, но какво всъщност да правя с нея? — попитал Трурл.

— Е, веднага не мога да ти отговоря. Би могъл например да направиш изложба с вход, с билети, та всеки, който поиска, да може да разгледа най-глупавата разумна машина в света, на колко етажа е — осем ли? Моля ти се, чак такъв голям идиот никой досега не е виждал. Тази изложба не само ще ти възвърне разходите, но...

— Остави ме на мира, никаква изложба няма да правя! — отговорил Трурл, станал и без да може да се въздържа, ритнал машината още веднъж.

— Правя ти трето сериозно предупреждение — казала машината.

— Щото какво? — викнал, вбесен от нейната величественост, Трурл. — Ти си... ти си... — тук той не намерил думи и само я ритнал още няколко пъти, крещейки: — Ставащ само за ритане, знаеш ли?

— Обиди ме за четвърти, пети, шести и осми път — казала машината, — затова повече няма да смятам! Отказвам да отговарям на други въпроси, свързани със задачи из областта на математиката.

— Тя отказва! Вижте я, моля ви се! — беснеел обиденият до смърт Трурл. — След шестица според нея идва осмица, чуваш ли. Клапауций, не седем, а осем! И тя има нахалството да отказва да решава математически задачи! О, на ти, на ти! На ти! Може и още!

В отговор машината затреперала, разтърсила се и без да каже нито дума, започнала с всички сили да се измъква от основите си. Те били дълбоки и множеството греди се огънали, но накрая излязла от ямата, в която останали само натрошени бетонни блокове със стърчащи жезла, и тръгнала като ходеща крепост към Трурл. Трурл дотолкова загубил ума и дума от необикновеното събитие, че дори не се опитал да се скрие, от машината, която очевидно възнамерявала да го смачка. По-хладнокръвният Клапауций, грабвайки го за ръка, го дръпнал насила и двамата пробягали доста голямо разстояние. Когато се обърнали, видели машината, люлееща се като висока кула, да върви бавно, като след всяка крачка пропадала почти до първия етаж, но упорито, без умора се измъквала от пясъка и напирала към тях.

— Е, такова нещо досега не е било! — рекъл Трурл, който чак бил останал без дъх от изумление. — Машината се разбунтува! Какво ще правим сега?

— Ще чакаме и ще наблюдаваме — отговорил благоразумният Клапауций. — Нещата ще се изяснят.

Засега нищо не давало повод да се мисли така. Стъпила на твърда почва, машината тръгнала по-бързо. Вътре в нея нещо свирело, съскало и дрънчало.

— Ей сега ще хвъркне системата за регулиране и програмиране — промърморил Трурл. — Тогава ще се разпадне на части и ще спре.

— Не — отвърнал Клапауций, — това е особен случай. Тя е толкова глупава, че дори спирането на целия блок за управление няма да ѝ навреди. Внимавай, тя... Да бягаме!!!

Машината очевидно се ускорявала, за да ги смачка. Те хукнали с всички сили, чувайки зад гърба си ритмичния грохот на страшните стъпки. И продължили да бягат така, какво ли друго можели да направят. Искали да се върнат в родното си място, обаче машината попречила и на това, като ги изблъсквала, пазейки фланга на набелязания път, и неумолимо ги принуждавала да бягат към някаква пустинна местност. От ниските мъгли бавно изплували мрачни скалисти планини. Задъханият Трурл казал на Клапауций:

— Слушай, да се скрием в някаква клисура, където тя няма да може да влезе след нас... проклета да е... какво ще кажеш?

— По-добре да бягаме... направо — дишал тежко Клапауций. — Наблизо има малко градче... не помня как се казваше... във всеки случай там ще намерим... уф... убежище...

Побягнали стремглаво направо и скоро видели пред себе си първите къщи. По това време на деня улиците били почти пуссти. Пробягали доста път, без да срещнат жива душа, когато ужасяващият шум, такъв, като че ли в покрайнините на квартала се свлякла огромна лавина, им подсказал, че машината е вече там.

Трурл се огледал и дори изстенал:

— Небеса! Погледни, Клапауций, тя събаря къщи!!!

И наистина — машината, преследвайки ги упорито, преминавала през стените на къщите като стоманена планина; като оставяла след себе си развалини и бели облаци прах. Разнесли се пронизителните викове на затрупаните, улиците гъмжали от хора, а Трурл и Клапауций тичали напред, едва дишайки, докато стигнали голямата сграда на кметството, където моментално се спуснали в дълбокото мазе.

— Тук няма да ни настигне, та ако ще да събори и цялото кметство върху главите ни! — рекъл задъхано Клапауций. — Кой

дявол ме накара точно днес да ти дойда на гости... Бях любопитен как ти върви работата и ето че видях...

— Тихо — отвърнал Трурл, — някой идва...

Действително, вратата на подземието се откряла и влязъл самият кмет заедно с няколко съветници. Трурл се срамувал да се покаже пред тях, получило се необикновено и същевременно ужасно положение, добре, че Клапауций го измъкнал от него. Кметът го изслушал в мълчание. Изведнъж стените потреперили, земята се разклатила и до дълбоко скритото под нейната повърхност мазе достигнал проточеният грохот на събарящи се стени.

— Тя е вече тук! — извикал Трурл.

— Да — отвърнал кметът. — И иска да ви предадем, в противен случай ще разруши целия град... — Същевременно до тях достигнали изречени някъде отвисоко, звучащи носово, подобни на стоманено гъгнене, думи:

— Тук някъде е Трурл... Мирише ми на Трурл...

— Но може би няма да ни предадете? — попитал с треперещ глас този, до когото така настойчиво се домогвала машината.

— Този от вас, който се нарича Трурл, трябва да излезе оттук! Другият може да остане, тъй като неговото предаване не е необходимо условие...

— О, милост!

— Безсилни сме — рекъл кметът. — Впрочем дори да останеш тук, Трурл, ще трябва да отговаряш за нанесените щети на града и на неговите жители, защото заради теб машината събори шестнадесет къщи и погребва под развалините им много местни жители. Само това, че си изправен пред лицето на смъртта, ми позволява да те пусна да си вървиш. Иди и не се връщай!

Трурл погледнал лицата на съветниците и като прочел върху тях присъдата си, тръгнал бавно към вратата.

— Чакай. Идвам с теб! — извикал импулсивно Клапауций.

— Ти? — със слаба надежда в гласа казал Трурл. — Не... — продължил след миг. — Остани, така ще бъде по-добре... Защо да загиваш напразно?

— Идиотщина! — викнал енергично Клапауций. — Как така, защо ще умираме, по вина на тази желязна кретенка ли?... Ама че

работа! Не ѝ стигат силите да премахне от лицето на планетата двамата най-прочути конструктори. Да вървим, мой Трурле! Смело!

С повишен от тези думи дух Трурл изтичал по стълбите подир Клапауций. На площада нямало жива душа. Сред прахоляк и пушилка, между стърчащите скелети на разрушените къщи, стояла машината, бълвайки пара — по-висока от кулата на кметството, цялата изпръскана с червена тухлена кръв и омазана с бял прах...

— Внимавай! — прошепнал Клапауций. — Тя не ни вижда. Ще побегнем по тази, първата, уличка вляво, после надясно и направо, планините не са далече. Там ще се скрием и ще измислим нещо такова, че веднъж завинаги да ѝ се отще... Бягай! — викнал той, защото машината ги забелязала и тутакси се хвърлила подир тях така, че чак земята потреперала. Тичайки, едва поемайки си дъх, те излезли извън градчето. Препускали около една миля, а зад тях се носел шумът от гръмовните стъпки на колоса, който ги преследвал неотстъпно.

— Познавам тази клисура — рекъл изведнъж Трурл. — Там има корито на пресъхнал поток, което води навътре в скалите, има и много пещери, да тичаме по-бързо, ей сега тя ще трябва да спре!

Побягнали нагоре, като се препъвали и размахвали ръце, за да запазят равновесие, но машината не изоставала. По камъните на пресъхналия поток, които се клатели под краката им, те стигнали до проход между отвесните стени и след като зърнали чернеещия високо в планината вход на пещера, се закатерили с всички сили, без да обръщат внимание на строполясващите се край тях камъни. От големия отвор в скалата ги лъхнал хлад, посрещнал ги мрак. Те скочили бързо вътре, изтичали още няколко крачки и се спрели.

— Е, тук сме в безопасност — казал Трурл, който се успокоил вече. — Ще надникна да видя докъде е стигнала...

— Внимавай! — предупредил го Клапауций.

Трурл отишъл предпазливо до входа на пещерата, навел се и изведнъж скочил обратно, ужасен.

— Тя се катери нагоре! — извикал.

— Успокой се, тук сигурно няма да влезе — казал с не съвсем уверен глас Клапауций. — Какво стана? Като че ли се стъмни?... Ох!

В този миг голяма сянка заслонила небето, провиждащо се дотогава през отвора на пещерата, и в него се показала стоманената

гладка стена на машината, която бавно се залепила за стената. Така пещерата била плътно затворена отвън, като че ли със Стоманен капак.

— Затворени сме... — прошепнал. Трурл, а гласът му треперел още по-силно от това, че станало съвсем тъмно.

— Идиотско беше от наша страна — възмутил се Клапауций. — Да се напъхаме в пещера, която може да се барикадира. Как можахме да направим такова нещо?

— Как мислиш, на какво разчита тя? — попитал го след дълго мълчание Трурл.

— На това, че ще поискаме да излезем оттук — за това не трябва много ум.

Отново се възцарило мълчание. Трурл тръгнал на пръсти в черния мрак, протегнал ръце напред, към отвора на пещерата, и опипал скалата, докато докоснал гладката стомана, която била топла, сякаш нагрятата отвътре.

— Чувствувам те, Трурл... — забучал в затвореното пространство железен глас. Трурл се отдръпнал, седнал на камъка до приятеля си. Известно време те седели така, без да помръднат. Изведнъж Клапауций прошепнал:

— Като седим така, нищо няма да измислим. Ще се опитам да преговарям с нея...

— Безнадеждно е! — казал Трурл. — Но опитай, може поне теб да те пусне...

— А не, така не! — казал му ободряващо Клапауций и като се приближил до невидимия в мрака скален отвор, извикал:

— Ало, чуваш ли ни?

— Чувам — отговорила машината.

— Слушай, бих искал да те помоля за извинение. Нали разбираш... между нас възникна малко недоразумение, но нали то в края на краищата е дреболия. Трурл нямаше намерение да...

— Ще унищожа Трурл! — рекла машината. — Но преди това той ще ми отговори колко е две по две.

— О, ще ти отговори, разбира се, че ще ти отговори, и то така, че да останеш доволна, така е, нали, Трурл? — успокояващо казал посредникът.

— Да, вероятно... — казал тихо Трурл.

— Така ли? Тогава колко: е две по две?

— Чети... тоест, седем... — още по-тихо казал Трурл.

— Ха, ха! Значи не четири, а седем, а? — забучала машината. — Видя ли?

— Седем, естествено, седем, винаги е било седем — усърдно потвърдил Клапауций. — Ще ни пуснеш ли вече? — прибавил предпазливо той.

— Не! Нека Трурл още веднъж каже колко много съжالياва и колко е две по две...

— А ще ни пуснеш ли, ако кажа? — попита Трурл.

— Не зная. Ще си помисля. Ти няма да ми поставяш условия. Кажй, колко е две по две?

— Но нали ще ни пуснеш? — продължи Трурл, въпреки че Клапауций го дръпнал за ръката, шепнейки му на ухото: — Тя е идиотка, идиотка, не се препирай с нея, моля те!

— Няма да ви пусна, ако не искам — отговорил машината. — Но ти и без това ще ми кажеш колко е две по две...

Внезапна ярост обхванала Трурл.

— О! Ще ти кажа, ще кажа! — завикал. — Две по две е четири и два пъти по две е четири, та ако щеш и с краката нагоре да се обърнеш и целите тези планини в прах да обърнеш, с морето да се задавиш, небето да изпиеш, чуваш ли? Две по две е четири!

— Трурл! Полудя ли? Какво говориш? Две по две е седем, моля ви се! Скъпа машино, седем! СЕДЕМ!!! — викнал Клапауций, опитвайки се да надвика приятеля си.

— Не е вярно! Четири е! Само четири, от началото до края на света е все ЧЕТИРИ... — ревял с пресипнал глас Трурл.

Изведнъж тръпка пронизала скалите под краката им. Машината се отдръпнала от отвора на пещерата, вътре в нея нещо проблеснало и в същото, време тя надала пронизителен вик:

— Не е вярно! Седем е! Само да те хвана, веднага ще кажеш!

— Никога няма да кажа! — бранел се Трурл, като че ли вече му било все едно, и тогава от свода на пещерата се посипал каменен град, защото машината започнала с цялото си осеметажно туловище да разбива надвисналата скала и да се удря в отвесния склон, огромни камъни се откъсвали от гладките стени и се търкаляли с грохот в долината. Пещерата се изпълнила с трясък и миризма на кварцов дим,

но през адските звуци на щурма от време на време се разнасял гласът на Трурл, който викал:

— Две по две е четири! Четири!!!

Клапауций се опитал да му затвори устата насила, но Трурл го отблъснал грубо и той замлъкнал и седнал, скрил глава в ръцете си. Машината не прекратявала дяволските си усилия и като че ли всеки момент сводът на пещерата щял да се срути върху затворниците, смазвайки ги и погребвайки ги завинаги. Но когато те загубили вече всяка надежда, а разяждащият прах изпълнил въздуха, внезапно нещо заскърцало страхотно, чул се силен гръм, по-силен от ехото на ожесточеното чукане и блъскане, после въздухът засвистял, черната стена, закриваща отвора, изчезнала като отнесена от вихър, огромни скални маси се спуснали надолу като лавина. Ехото на гърма се търкаляло през долината, отразявано от планините; когато двамата приятели стигнали до отвора на пещерата и се надвесили, те видели машината да лежи разбита, сплескана от скалната лавина, с огромен камък върху осемте ѝ етажа, който я бил пречупил наполовина. Слезли внимателно по покритите със скално брашно камъни. За да достигнат до коритото на пресъхналия поток, трябвало да минат край останките на машината — голяма като кораб, изхвърлен на брега. Без да говорят, двамата едновременно се спрели пред нейния смазан фланг. Машината още мърдала слабо и се чувало как вътре в нея с гаснещо тракане нещо се върти.

— Ето, такъв е твоят безславен край, а две по две си остава... — започнал Трурл, обаче в този миг машината слабо зашумяла и неясно, едва чуто, за последен път изломотила:

— СЕДЕМ!

После нещо в нея изскърцало, отгоре се посипали камъни и тя замряла, превърнала се в купчина мъртва железария. Двамата конструктори се спогледали и без да кажат дума, заслизали по коритото на пресъхналия поток.

АЛТРУИЗИН ИЛИ ПРАВДИВО ПРЕДАНИЕ ЗА ТОВА, КАК ОТШЕЛНИКЪТ ДОБРИЦА ПОЖЕЛА ДА ОЩАСТЛИВИ КОСМОСА И КАКВО ПРОИЗТЕЧЕ ОТ ТОВА

Един летен ден, когато конструкторът Трурл беше зает с подрязване на вейките на кибербериса, който отглеждаше в своята градинка, забеляза приближаващ се по пътя дрипльо, който будеше едновременно и ужас, и състрадание. Всички членове на този робот бяха привързани с въженца и закърпени с прегорели кюнци от печка, вместо глава имаше старо и продупчено гърне, в което мисълта му боботеше и искреше, вратът му беше едва прикрепен с парче летва, а в отворения му корем трепереха и димяха катодни лампи, които нещастникът придържаше със свободната си ръка, докато с другата непрекъснато завиваше разхлабените бурми; когато, куцукайки, минаваше край портичката на Трурловото имение, наведнъж му изгоряха четири предпазителя, така че той започна да се разпада на кълба дим и смрад от съскащата изолация пред очите на конструктора. Изпълнен със съчувствие, той веднага грабна отвертка, клещи и изолирбанд и се втурна да помага на пътешественика, който многократно припаднаше с ужасно хриптене на зъбчатите си колела вследствие на обща десинхронизация; накрая все пак Трурл успя горедолу да му възвърне съзнанието и вече превързан, го настани в приемната, а докато нещастникът лакомо се зареждаше от батерията, Трурл не можеше да сдържи любопитството си и го заразпитва какво го е довело до това ужасно състояние!

— Милостиви господине — отговори непознатият робот с все още треперещи магнити; — наричам се Добрица, аз съм, т.е., бях, отшелник — анахорет; пропилявах си времето в пустинята в набожни размишления цели 67 години. Но една сутрин се замислих дали правилно постъпвам, като вода безполезно съществуване? Дали всичките мои безкрайни размишления и духовни прозрения ще успеят поне една бурма да възпрат от падане? Нима не е първо моето

задължение да давам помощ на ближните си, а за собственото си спасение да се грижа едва на второ място? Та няма...

— Ясно, ясно, отшелнико — прекъсна го Трурл. — Разбирам горе-долу душевното ти състояние. Казвай какво стана по-нататък.

— Запътих се към Фотура, където случайно се запознах с един знаменит конструктор на име Клапауций.

— Ах! Възможно ли е? — извика Трурл.

— Какво има, господине?

— Нищо, нищо! Говори по-нататък.

— Тоест запознахме се не изведнъж; той беше важен господин, пътуваше с автоматична карета, с която можеше да си разговаря, както аз с тебе; понеже бях застанал на средата на улицата, не бях свикнал с градското движение, тази карета ме обиди с крайно непристойна дума, така че, без да искам, я цапнах с тоягата си по фара; тогава тя се разбесня, но пасажерът ѝ я укроти и ме покани да вляза. Разказах му тогава кой съм и защо напуснах пустинята, а също, че не зная какво по-нататък да правя; той похвали моето решение и от своя страна се представи, като също дълго говори за своите занимания и дела; накрая пък ми разказа твърде вълнуващата история на Хлориан Теорици Клапостол, известен мислител и мъдроман, на чиято тъжна кончина съм присъствувал. От всичко, което каза за „Книгите“ на този Велик робот, най-силно ме развълнува историята за енеферците. Чувал ли си, милостиви господине, за тези същества?

— Разбира се. Става въпрос за единствените същества в Космоса, които са достигнали вече най-висшата фаза на развитие, нали така?

— Точно така, господине, осведомен си превъзходно! Когато седях до знаменития Клапауций в каретата (тя непрестанно най-ужасно обиждаше тълпата, която неохотно ни правеше път), ми хрумна, че кой по-добре от онези най-най-развити същества ще знае какво трябва да се прави, когато чувствуваш такъв прилив на добро и такова желание да го правиш на ближните, както аз. И тъй, запитах веднага Клапауций къде се намират енеферците и как да ги намеря. Той обаче само странно се усмихна, поклати замислено глава и нищо на отговори. Не смеех да бъда натрапчив; все пак после, когато се намерихме в кръчмата (защото каретата пресипна, съвсем изгуби гласа си, така че по-нататъшното пътуване господин Клапауций трябваше да

отложи за следващия ден), пред паница с йонна супа настроението на моя господар се поправи и като гледаше към двойките, който пъргаво танцуваха киберек под веселите звуци на оркестъра, стана по-интимен с мене, разказвайки ми тази история... Но може би, господине, ти се отегчаваш от моя разказ?

— Не, не — живо запротестира Трурл. — Слушам внимателно.

— „Мой честни Добрица — каза ми господин Клапауций в онази кръчма, когато искри изскачаха от танцьорите, — знай, че взех твърде много присърце историята на нещастния Клапостол и разбрах, че съм длъжен да се впусна незабавно в търсене на онези крайно развити същества, чието необходимо съществуване той обоснова по чисто логичен и теоретичен начин. Главната трудност на начинанието обаче виждам в това, че всяка космична раса се смята за най-развита, така че с питане нищо не ще постигна; а пък да летя на късмет, е съвсем несигурно; както излезе от сметките ми, в Космоса има около 14 центигигахептатрибилина разумни същества, тъй че, както сам виждаш, за намиране на истинския адрес има известни пречки. Обмислях работата така и иначе, прерових библиотеките и старите книги, докато намерих едно съществено указание в труда на някой си Трупус Малигнус, който се проявил, като достигнал до същия извод както Клапостол, само че 300 хиляди години по-рано, но бил съвсем забравен. Както виждаш, няма нищо ново под никое от слънцата, дори Трупус свършва подобно на Хлориан... Но това е друг въпрос. И тъй, от онези разшифровани дрипи разбрах как трябва да се търсят енеферците. Малигнус доказваше, че трябва да се претърсят звездните рояци с цел да се открие това, което е невъзможно; а когато се намери нещо такова, съвсем сигурно е, че е именно там. Несъмнено това беше указание, на пръв поглед неясно, но с какво пък да просветля ума си? Веднага изчистих кораба и се впуснах в път. Ще премълча за онова, което изпитах по време на пътя; ще кажа само, че най-сетне забелязах във вихрушката от звезди една, която се различаваше от останалите по това, че беше квадратна. Ах! Какво сътресение беше! Та нали всяко дете знае, че звездите са длъжни да бъдат до една кръгли, а за каквато и да е ъгловатост, още повече правилно четириъгълна, не може и да се мисли! Веднага приближих кораба до тази звезда и забелязах нейната планета, която беше също четириъгълна, при това с халки по ъглите. Малко по-нататък кръжеше друга, вече съвсем обикновена, планета;

насочих към тая планета и видях групи роботи, които чупеха кокалите на други; това не ме насърчи много да кацна. Затова се върнах към отхвърлената зад кърмата планета сандък и още веднъж основно я разтършувах с далекогледа. Какъв радостен трепет ме обхвана, когато на една от нейните огромни халки прочетох увеличения от лещите монограм с разкошно гравирани три букви — НВР!“

— О, небеса! — казах си. — Тук е!

Но макар че летях около нея до главозамайване, не можах да забележа върху пясъчните ѝ равнини жива душа. Едва като се приближих на 6 мили, различих струпването на черни точки, които в зрителното поле на супертелескопа се оказаха жителите на това небесно тяло. Бяха стотина; лежаха неподвижно как да е на пясъка и това мъртвило сериозно ме безпокоеше, но забелязах, че някои сладко се почесват, и този очевиден признак на съзнание ме убеди да кацна. Не можах да дочакам изстиването на каретата, както обикновено нажежена от въздушното триене; изскочих от нея, прескачайки по три стъпала, и се затичах към лежащите, като още отдалече виках:

— Извинете! Тук ли е най-висшата фаза на развитието?

Никой обаче не ми отговори, нещо повече — никой не ми обърна дори нищожно внимание. Изненадан от такава равнодушие, загубих смелост и се огледах внимателно наоколо. Блясъкът на квадратното слънце заливаше равнината. Тук-там от пясъка стърчаха някакви изпочупени колела, снопчета слама, хартии и други отпадъци, туземците се излежаваха сред тях кой как намери, този на гръб, онзи по корем, а някой от по-далече лежащите дори си беше вдигнал краката и отнемайкъде се целеше в зенита. Разгледах най-близкия. Той не беше робот, но не беше и човек или нещо подобно. Главата му бе доста пухкава, с румени бузи, обаче вместо очи имаше два малки дудука, а в ушите — тамян, слабо тлеещ, който го обгръщаше в облак благовонен дим. Облечен беше в орхидейни панталони със сини лампази, обшити с парцали мръсно изписана хартия, а пък обут в нещо като плазове, в ръцете си държеше бандура, изпечена от глазиран меден сладкиш с вече начената дръжка, и при това тихо и съвсем равномерно хъркаше. Опитах да разчета драсканиците по хартийките, защити в лампазите на панталоните, като си бършех сълзящите от дима на тамяна очи, но успях да разбера само някои; това бяха доста странни надписи като например: НР 7 — Брилянт — Планина, тежка

седем центнера; НР 8 — драматична паста, изядено хълцане, чете морал с корема, тананика толкова по-високо, колкото е по-ниско, НР 10 — Голкондрина за джамборе, зряла — и други, какви — не помня вече. Когато пък, силно поразен от това, хванах една от хартийките, за да я изправа, в пясъка до самите крака на лежащия се образува вдлъбнатина и тихо гласче попита оттам:

— Какво, време ли е?

— Кой се обажда? — извиках.

— Аз съм. Голкондрина... да започвам ли?

— Не, не трябва! — отговорих бързо и се отдалечих от това място.

Следващият туземец имаше глава във формата на камбана с 3 рога, десетина по-големи и по-малки ръце — при това две малки му масажираха стомаха — уши дълги и покрити с пера, шапка с малък пурпурен балкон, на който някой с някого се караше, изглежда, невидим, защото летяха само малки чинийки, чупейки се тук-там, имаше също и нещо като брилянтова възглавничка под гърба си. Този индивид, когато застанах под него, измъкна от главата си един рог, помириса го и с гримаса го захвърли, а през дупката си изсипа малко мръсен пясък. Непосредствено до него лежеше нещо, което взех за двойка близнаци; след това помислих, че са притиснати един до друг любовници, и дискретно исках да се отдалеча, но то не беше нито само една личност, нито две, а просто една и половина. Главата ѝ беше съвсем обикновена, човешка, само че ушите ѝ ежеминутно се отделяха от нея и летяха наоколо като пеперуди. Клепачите на тази личност бяха затворени, но затова пък многобройните брадавици по челото и бузите ѝ, с мънички очички, ме гледаха с явна неприязън. Това странно създание имаше широка, рицарска гръд с множество дупки, някак нескопосано провъртени — от тях стърчаха намокрени с малинов сок кълчища; крак — само един, но затова пък дебел, обут в сатенена обувка с филцови звънчета; до лакътя му се издигаше купчина от дръжки на круши и ябълки. Обхванат от все по-силно удивление, продължих по-нататък и се натъкнах на робот с човешка глава, който имаше в носа си малък самосвиращ с рибки; друг лежеше в локва от ягодов конфитюр, трети имаше на гърба отворена клапа, през която се виждаха кристалните му вътрешности; там изпълняваха интересни сцени някакви курдисани джуджета; но това, което правеха, беше така

неприлично, че аз се изчервих и отскочих от клапата като опарен. При този скок загубих равновесие и паднах, а когато станах, видях пред себе си нов жител на планетата: гол, той се чеше със златно чесало по гърба и с наслада се протягаше, макар че беше без глава. Поставена удобно, с шия в пясъка, тя броеше с език зъбите си в широко зиналата уста. Имаше медно чело с бяла шарка на края, в едното ухо — обица, а в другото — клечка; на клечката беше написано с печатни букви: може. Сам не знам защо, дръпнах тази клечка — след нея на ухото на тази гола личност се появи нишка от кристална захар и визитна картичка с надпис: по-нататък. И тъй дърпах, докато нишката се свърши — в края се люлееше малка хартийка, също с написани думи: интересно, какво? Махай се!

Всичко това, взето заедно, ми отне здравия смисъл и разума, а също и дар-словото. Когато най-после се опомних, тръгнах по-нататък, търсейки някого, който би ми се сторил склонен да отговори, макар и на един въпрос. Стори ми се, че съм намерил такъв в лицето на малкия шишко, който седеше с гръб към мен, зает с нещо, което държеше на коленете си. Имаше само една глава, две уши, две ръце и тъй като го заобиколих отляво, започнах:

— Извинете, нали не се лъжа, че вие бяхте така любезни да достигнете най-висшата фаза на раз...

Думите обаче ми замръзнаха на устата. Седящият дори не трепна, не изглеждаше да е чул нещо от това, което казах. Трябва да призная, че беше много зает, защото държеше на колене собственото си лице, отделено от останалата глава, и едва забележимо въздишайки, бъркаше с пръст в носа си. Призля ми. Скоро обаче моето удивление премина в любопитство, а то пък в жажда на всяка цена да разбере какво всъщност става на тази планета, затова започнах да тичам между лежащите, като им говорех високо и кресливо, питах, заплашвах, молех, увещавах, дотягах с молби, а когато това не даде никакъв резултат, дръпнах за ръката този, който си бъркаше в носа, но отскочих с неописуем ужас, защото тя ми остана в ръцете; той обаче, без да ми обръща внимание, поразрови отстрани в пясъка и измъкна оттам друга ръка, подобна, но с лакирани в портокалов цвят нокти, духна и я прикрепил към рамото си, където тя веднага зарасна. Тогава любопитно се наведох над ръката, която му откъснах, но тя ме чукна с пръст по носа. В това време слънцето се беше скрило зад хоризонта, ветрецът

беше утихнал, жителите на Енеферия се чешеха кротко, хълцаха, решеха се и явно се готвеха за сън; един си изтупваше брилянтския пухен юрган, друг нареждаше систематично до себе си носа, ушите, краката; смрачаваше се, така че, като се посуетих още малко, с въздишка забелязах, че също се готвя за спане. Изрових си в пясъка широка дупка и въздишайки, легнах в нея, за да гледам в тъмносиньото небе, напръскано със звезди. Размишлявах какво да правя по-нататък и си рекох:

— Така е! Всичко доказва, че наистина намерих планетата, предвидена от Трупус Малингус и Хлориан Теорици Клапостол, най-висшата цивилизация на всемира, която се състои от стотина особи, нито роботи, нито хора, лежащи сред смет и отпадъци на брилянтни възглавници, под диамантени юргани, в пустинята, незаети с нищо друго освен с чесане и ресане. В това трябва да се крие някаква ужасна тайна и кой знае още какво — не ще мигна, докато не я открия!!!

И си мислех по-нататък:

„Страшна трябва да е загадката, която покрива всичко на тази квадратна планета, с квадратно слънце, безсрамни джуджета във вътрешностите и кристална захар в ухото! Винаги съм си мислил, че щом като аз — съвсем обикновен робот, се занимавам с наука и просвета, какво ли учене пада сред по-развитите; да не говорим пък за най-съвършените! Струва ми е, че с разговори, а особено пък с мен, нямат желание да се занимават. Необходимо е на всяка цена да ги накарам да проговорят, но как? Изглежда, трябва да им вляза под кожата, така да им отровя живота, така да им дотегна с молби, че да не могат повече да ме търпят! Наистина в това има известен риск, защото, ако се разгневят, могат да ме унищожат по-лесно, отколкото аз — бълха. Но трудно е да се допусне, че ще прибегнат до подобна бруталност, а такава жажда за познание ми гори душата! Все едно! Ще опитам!“

Като размислих, аз скочих на крака и започнах да креция до небесата, да се премятам презглава, да подскачам и да ритам лежащите наблизо, да им сипвам пясък в очите, да танцувам, да рева, докато съвсем пресипнах; накрая седнах, направих няколко гимнастически упражнения и отново се хвърлих между тях като побеснял бивол. Те се обръщаха гърбом към мен, побутнаха ми за ритане брилянтните

възглавнички или юрганчета, а когато направих петстотното си премятане, в размътената ми глава проблесна:

„Наистина как би се удивил сърдечният ми приятел, ако можеше да погледне в този миг с какво се занимавам на планетата, достигнала най-висшата фаза на космическо развитие!“ Това обаче никак не ми пречеше в по-нататъшните крясканици и тропаници. Защото чух как тихо си шепнеха:

— Колега!...

— Е, какво?

— Чувате ли какво става?

— Какво да слушам?

— Преди малко едва не ми разби главата!

— Сложи си друга.

— Но той не ни оставя да спим.

— Какво?

— Казвам, че не ни оставя да спим...

— Изглежда, от любопитство — допълни трети шепнещ кон.

— Вече го прави ужасно.

— Е, как, да му сторим ли нещо лошо, или нека продължи да ни мъчи?

— Но какво?

— Отгдето да знам? Да му променим характера, а?

— Някак не е хубаво.

— А защо е тъй упорит? Чуваш ли — как вие?

— Чакай, аз ей сега...

Пошепнаха си нещо, докато продължавах да вия, да пъшкам и подскачам, концентрирайки усилията си в областта, от която се чу шепотът. Тъкмо заставах с глава върху корема на един от тях, когато ме обхвана мракът на нещо черно; тъмнината притъпи сетивата ми, но продължи — така ми се стори, когато се свестих, — едва част от секундата. Всички кости ме боляха от подскачанията и приклякванията, но вече не бях на планетата. Седях, неспособен да мръдна ни ръка, ни крак, в главния салон на моя кораб, придържан от истинска планина от буркани с конфитюр, марципанови мечета, латерни с брилянтни звънчета, талери, дукати, златни обици, гривни и скъпоценности, които излъчваха такъв блясък, че трябваше да си затворя очите. Когато с най-голямо усилие се измъкнах изпод тази

планина от драгоценности, съзрях през прозореца звезден пейзаж и в него нито следа от квадратното слънце; измерванията също доказваха, че би трябвало да летя 6000 години с пълна скорост, за да се върна в тази област. Тъй като се отървах от мен енеферците, когато им показах кой съм; разбрах, че дори и да се върна — нищо не ще постигна, защото, какво по-лесно за тях от това, да ме експедират, отново хиперспециално и подпространствено там, където зимуват раците, реших да подхвана работата по съвсем друг начин, мой честни „Добрицо“... — с тези слова завърши, своята история знаменитият конструктор Клапауций, милостиви господине...

— И нищо повече ли не каза? Не може да бъде! — възкликна Трурл.

— О! Каза! Каза, благодетелю мой, и оттам именно дойде моята трагедия! — отговори тежко пребитият робот. — Когато го попитах какво смята да прави, той се наведе към мен и рече:

„Отначало задачата ми се струваше безнадеждна. Но все пак намерих начин. Ти, мой отшелнико, като прост, необразован робот, няма да разбереш тайните на заобикалящите ни неща, затова да ги оставим настрана; всъщност работата е твърде проста: трябва да се построи всичко, което съществува. Програмирано както трябва, то ще ти измоделира най-висшата фаза на развитие... и по този начин ще може да я питаш за резултатите от крайните отговори!“

„Но как може да се построи такова устройство? — попитах аз. — И каква е гаранцията, господин Клапауций, че то няма да ни прати по дяволите след първия въпрос чрез този хиперсуперначин, какъвто са се осмелили да приложат спрямо теб енеферците!“

„Е, това са вече вицове — отговори той, — разчитай на мен; аз ще питам за тайната на енеферците, а ти — как най-добре да въплътиш в дела вроденото си отвращение към всякакво зло, благородни Добрицо!“

Не е необходимо да обяснявам, господине, че ме обхвана необикновена радост, затова незабавно се залових да асистирам на, Клапауций при строежа на съоръжението. Оказа се, че господин Клапауций го издигаше съобразно плановете на трагично загиналия Хлориан Теорици Клапостол, това беше прословутият Боготрон от неговия замисъл, устройство, което може да сътвори всичко в радиуса на целия Космос; недоволен от това име, господин Клапауций не се

изморяваше да измисля за него други, все по-изискани, наричайки тази грамада ту Всесилница, ту Ултиматор Омнигенеричен, ту пък Онтогелня; но стига за имената, достатъчно е, че за година и 6 дни беше издигната онази страхотна апаратура, която за икономия преместихме в пустата вътрешност на Рапундра, великата Луна на Несретниците, и наистина мравката е по-малко изгубена във вътрешността на Трансатлантика, отколкото ние всред тези медни пропасти, есхатологични трансформатори, агиопневматични перфектори и изправители на злото; трябва да призная, че телените ми косми настръхнаха, ставите ми засъхнаха и зъбите ми затракаха, когато господин Клапауций ме постави пред последния пулт и ме изостави сам с онази машина, съвсем бездънна, а той отиде някъде. Разпалените по върховете сигнални светлини изглеждаха като звезди, навсякъде блестяха страшни надписи: **ВНИМАНИЕ! ВИСОКА ТРАНСЦЕНДЕНЦИЯ!** — логичните и семантичните потенциали достигаха зад стъклата на циферблатите милионни нули, а под краката ми се преливаха тихо океаните на тази надчовешка и надроботска мъдрост, която, омагьосана от парсеки, бобини и магнитни хектари, съществуваше пред мен, под мен, над мен, обкръжавайки ме от всички страни, така че се почувствувах съвсем нищожен с моята позорна глупост. Но като се посъвзех и призовах мислено на помощ цялата си любов към Доброто и пламенната си страст към Правдата, отворих втвърдените си устни и зададох с треперещ глас първия въпрос: „Кой си?“

Тогава лек топъл дъх премина с металическа тръпка през стъкленото помещение и глас, привидно тих, но толкова могъщ, че ме прониза от край до край, проговори:

Ego sum Ens Omnipotens, Omnisapiens in Spiritu Intellectornico Navigans, luce cybernetica in saecula saeculorum litteris opera omnia cognoscens et caetera, et caetera.

Разговорът трябваше да се води на латински, аз обаче за удобство ще си го превода, както мога, любезни господине, на по-разговорен език. Моят страх се увеличи още повече, щом чух гласа на машината, която ми се представи, така че току-що върналият се Клапауций, който намали трансценденцията и регулира всесилието до една стомилиардна, направи възможно продължаването на разговора; тогава предложих да поискаме от ултиматора да отговори на въпросите

относно най-висшата фаза на развитие и нейните страшни тайни. Клапауций обаче каза, че не трябва да постъпваме така; поиска от Онтогелята да моделира в своите сребърни и кристални бездни индивид, родом от квадратната планета, като същевременно го склони към приказливост — и едва тогава работата започна истински.

Понеже не мога — срам ме е, като си спомня — да преодолея заекването, което ме обхвана от смущение, Клапауций зае моето място на последния пулт и започна:

„Кой си?“

„Колко пъти трябва да отговарям на един и същи въпрос?“ — ядоса се машината.

„Интересува ме човек ли си или робот“ — поясни Клапауций.

„А каква е според теб разликата?“ — чу се гласът на машината.

„Ако смяташ да отговаряш с въпроси на въпросите, разговорът няма да свърши скоро — заплаши я Клапауций. — Много добре знаеш какво имам предвид! Думай!“

Изплаших се още повече от смелия тон на конструктора, но може би той имаше право, защото машината рече:

„Понякога хората строят роботи, понякога роботите — хора; все едно е дали се мисли с метал или с белтъчно желе. Мога да приемам различни размери, форми и фигури; по-точно казано, така беше, защото сега никой от нас не се занимава вече с такива дреболии.“

„Така ли? — рече Клапауций. — А защо само лежите и нищо не правите?“

„А какво да правим?“ — отговори машината, а Клапауций, като въздържа гнева си, каза:

„Това не знам. Ние в по-нисшата фаза на развитие правим маса неща“.

„Ние също ги правехме някога“.

„А сега вече не?“

„Не“.

„Защо?“

Тук моделираният не искаше веднага да отговори, твърдейки, че е преживял вече 6 милиона подобни разпити, от които и за него, и за питащите нищо не излязло, но като додаде малко трансценденция и превъртя ръчките, Клапауций го принуди да отговаря.

„Преди милиард години сме били обикновена цивилизация — каза гласът. — Вярвали сме тогава в киберангели, в мистичната обратна връзка на всяко същество с великия програмист и други подобни.

По-късно обаче се появили скептици, емпирици и акциденталисти, които за девет века дошли до извода, че никого няма и всичко е възможно, но не поради никакви висши причини, а просто така — от само себе си.“

„Т.е. как така: от само себе си?“ — осмелих се да вмъкна учуден.

„Както знаеш, има гърбави работи — отговори гласът от машината. — Теб те измъчва гърбицата и това, че си изкривен, и ти вярваш, че си такъв, понеже в такава форма те е искал предвечният конструктор и планът на твоето изкривяване е изпълвал небесната мъглявина на неговите замисли още преди сътворението на света, лесно е да се примириш с такова състояние. Но ако ти кажат, че то е всъщност резултат на подхлъзване на чифт атоми, които не са подскочили на истинските си места, какво друго ти остава, освен да виеш нощно време?“

„Как така нищо друго не ми остава! — извиках аз доверчиво. — Гърбицата може да се изправи, изкривеното да се оправи, нужно е само голямо знание!“

„Известно ми е! — каза унило машината. — Всъщност така им се струва само на простаците!“

„А не е ли тъй?“ — удивихме се заедно с Клапауций.

„Когато се стигне до изправяне на гърбиците — каза машината, — шансовете са вече съвсем безнадеждни! Може не само гърбици да се изправят, но и разум да се присажда, слънцата да се правят квадратни, на планетите да се правят крака, да се произвеждат синтетични съдби, далеч по-сладки от истинските; това започва невинно от чукане на ремъци, а свършва със строеж на всесилнички и всесилници! Пустинята на нашата планета не е пустиня, а супербоготрон, милион пъти по-могъщ от този примитивен сандък, който сте построили; създали са го нашите прадеди, защото всичко друго им се струвало прекалено лесно и искали от пясъка да ръководят мислите; постъпили така от мегаломания, съвсем ненужно, защото когато можеш да правиш всичко, вече абсолютно нищо не може да се прибави към него; разбирате ли това, о, слаборазвити?!“

„Да, да! — каза Клапауций, докато аз треперех. — Защо обаче, вместо да се заемете с животворна дейност, лежите, чешейки се, в този гениален пясък?“

„Понеже всесиλιето е най-всесилно само тогава, когато абсолютно нищо не прави! — отговори машината. — На върха може да се изкачиш, но всички пътища от върха водят надолу! Въпреки станалото, ние сме съвсем порядъчни личности. Защо би трябвало да правим каквото и да е? Още прапрадедите ни — ей тъй, за да пробват боготрона, направили слънцето ни квадратно, а планетата — скриноподобна, превръщайки най-високите ѝ планини в редица от монограми. Не по-зле могат да се направят звездите решетъчни, едната им половина да се изгаси, другата — да се разпали, да се конструират същества, населени от други; по-малки същества, така че мислите на великаните да изглеждат като танци на джуджетата, или да бъдеш на милион места едновременно, или пък да се преместят галактиките така, че да образуват приятна за окото гледка, но все пак кажи ми, моля ти се, защо всъщност трябва да се заемем с която и да е от тези задачи? Какво в Космоса ще се подобри, ако звездите станат триъгълни или пръстеновидни?“

„Говориш безсмислици! — обиди се жестоко Клапауций, докато аз треперех все по-силно. — Щом сте равни на боговете, ваш дълг е да ликвидирате всички мъки, грижи, нещастия, които измъчват себеподобните ви, а трябва да започнете в краен случай от вашите съседи, които, както сам видях, непрекъснато си разбиват главите! Как смеете, вместо веднага да се заемете с това, да лежите в мръсотията, да си бъркате в носа и да пъхате кристална захар в ушите на честните пътници, който търсят мъдростта?!“

„Не проумявам защо тъкмо тая захар така те нервира — рече машината. — Но както и да е, доколкото разбирам, ти искаш да ощастливяваме всеки, който ни попадне. С този въпрос се занимавахме основно преди 15 века. Той се дели на фелицитология, внезапна или ненадейна и бавна или еволюционна. Еволюционната се състои в това — ѝ пръстта да не си мръдваш съгласно убеждението, че всяка цивилизация, така или иначе, полека-лека сама ще се оправи; може по бърз начин да се осъществи с добро или насила. Ощастливяването насила, както показват изчисленията, докарва от 100 до 800 пъти повече нещастия, отколкото въздържането от всякаква активност. С

добро да се ощастливява също не може, защото — колкото и чудно да изглежда — резултатите са същите, независимо дали се използва Супербоготрона или Пъкления Сатанатор, наричан също Геенница. Сигурно си чувал за така наречената Мъглявина на Рака.“

„Разбира се — отговори Клапауций. — Тя е остатък от обвивката на супернова звезда, която някога е избухнала...“

„Хайде де — каза гласът. — Чак пък супернова звезда! Драги мой, там имаше средно развита планета и като такава беше обливана с немалко количество сълзи и кръв. Пуснахме върху нея една сутрин 80 млн. изпълнителки на желания, но не успяхме да се отдалечим и на една светлинна седмица, когато тя се разлетя на пух и прах и парчетата ѝ продължават да летят до ден-днешен! Така се случи и с планетата на Хоминасите... трябва ли да ти разказвам за нея?“

„Не е необходимо! — промърмори Клапауций. — Не вярвам, че не е възможно да се ощастливява по обмислен и прозорлив начин!“

„Не вярваш ли? Какво мога да направя? Опитвали сме 64 513 пъти. Косите се изправят още на всичките притежавани от мен глави, като си припомня резултатите. Вярвай ми, че не си скъпахме труда за доброто на другите! Построихме специална апаратура за спектроскопия на мечтите от разстояние, но все пак разбираш, надявам се, че ако на някаква планета бушува религиозна война и всяка от страните мечтае да изколи другата, не виждахме нашата задача в изпълнението на такива желания! Стремежът беше да се ощастливява, без да се нарушават идеите на висшето добро. Но това не стига, понеже болшинството космически цивилизации криеха в гълбините на духа си желания, които не смееха, явно да признаят, така че отново се натъкваме на дилемата: дали да им се помага в това, което вършат поради остатъците от срам и благоприличие, или пък на скритите блянове? Да вземем поне два примера: деменцитите и аменцитите. Първите, в стадий на почтено средновековие, изгаряха живи съюзяващите се с дявола развратници и най-вече развратнички, първо, поради това, че им завиждаха за удоволствията, получени с помощта на сатаната, и второ — че измъчването в ореола на справедливостта им доставяше необикновена наслада. Аменцитите пък не вярваха в нищо освен в собственото си тяло и чрез машини му досаждаха, макар и с известна сдържаност, наричайки това занимание развлечение; те имаха стъклени кутии, в които напъхваха различни насилия, убийства,

пожари, като увеличаваха апетита си чрез гледане. Пуснахме върху планетите им дъжд от приспособления, които бяха създадени да задоволяват желанията без вреда за никого, чрез създавана в тях изкуствена действителност; след което деменцитите в продължение на 6, а аменцитите — на 5 седмици се възхищаваха до смърт, високо крещейки от усещаното удоволствие! От такива ли методи се интересуваш, недоразвито същество?“

„Ти си или глупак, или изверг! — изръмжа Клапауций, докато аз почти губех съзнание. — Как смееш да се хвалиш с такива гнусни дела?“

„Не се хваля с тях, а само ги разказвам — отговори спокойно гласът. — Опитвахме все пак последователно всички начини. Изсипвахме върху планетите дъжд от богатства, потоци от ситост и излишък, парализирахме всички усилия и работа; давахме добри съвети, в замяна на което откриваха огън по нашите компотиери, т.е. — летящи чинии. Не, Наистина най-напред би трябвало да се обработи духът на тези, които възнамеряваме да ощастливим...“

„Нима можете да направите и това!“

„Разбира се, че можем! Ето да вземем например нашите съседи, населяващи земеподобната, или земевидна планета, Антропаните! Те се занимават главно с мъчителни неща, и то поради страх от ада, който според тях е извън битието и очаква грешниците със своята изпълнена с вечен огън паст; като следват благословените кимбрабелианси, райския Ламоудас и като се пазят от гнусанцията с нейните гнусанти, антропанските младежи стават постепенно по-енергични, по-добри, по-благородни, отколкото са били техните осморъки прадеди. Действително антропаните воюват с байораните за примата на Дус над Мус, респективно Мус над Дус (това са противоположни схващания), но забележи, в тези войни загива само част от тях, докато ти би искал да им изтръгна от главите цялата вяра в тъжните и мъчителни неща и всичко останало, за да ги подготвя за рационално ощастливяване. Но по този начин бихме извършили психическо престъпление, защото новите същества няма да бъдат нито байорани, нито антропани; не разбираш ли това?“

„Знанието трябва да замести предразсъдъка!“ — каза твърдо Клапауций.

„Много ясно! Но помисли си, там живеят около седем милиона покаяни, които понякога са прекарвали целия си живот в изнасилване на собствената си природа, за да спасят по този начин ближните си от покварата; когато им разясня за няколко минути, и то по начин, който ще ги лиши от всякакви илюзии, че всичките им усилия са били напразни и че са погубили живота си в безполезни занимания? Това няма ли да бъде жестоко? Знанието трябва да замести предразсъдъка, но затова е необходимо време. Да вземем например гърбавия, за когото говорехме. Живее си в сладка тъмнина, вярвайки, че гърбът му играе в сътворението едва ли не космическа роля. Когато му обясниш, че е продукт на атомна грешка, ще го направиш нещастен. Би трябвало веднага да му изправиш гърбицата.“

„Разбира се, че трябва!“ — измърмори Клапауций.

„Ха! И това ми било правилно. Лично моят дядо изправил веднъж с един замах триста гърбави. И как страда после!“

„Защо?“ — не можах да се въздържа аз.

„Защо ли? Сто и дванадесет веднага били изпържени в масло, понеже ненадейното им оздравяване било изтълкувано като доказателство за тайни връзки с дявола; тридесет от останалите били взети във войската и загинали в битките, избивайки се взаимно под различни знамена, седемдесет веднага се напили от радост, така че умрели, останалите пък загинали от любовно изтощение, защото моят дядо ги направил и изключително хубави), пък и от много други безпътства, на които сега твърде стремително се отдали, така че за две години всички до един влезли в гроба. Единственото изключение... ах! Защо ли да говоря!“

„Говори де; щом си започнал!“ — извика силно развълнуван моят майстор — господин Клапауций:

„Щом толкова искаш... добре. Останали само двама. Единият от тях попаднал пред очите на дядо ми и го молил на колене да му върне гърбицата, понеже като сакат си живеел нелошо от подаянията, а сега трябвало да работи, с което не бил свикнал. Казвал, че бил свикнал с гърбицата си и сега, влизайки някъде, болезнено си удрял главата в рамките на вратите.“

„А другият?“ — запита Клапауций.

„Той бил принц, лишен от наследство поради недъга си; след промяната му неговата мащеха, която искала да бъде коронован синът

й, го отровила...“

„Добре де... Но нали можете да правите чудеса...“ — каза с отчаяние в гласа Клапауций.

„Ощастливяването с помощта на чудеса е един от най-рискованите методи, които зная — отговори сурово гласът на машината. — Кого да променяме с чудеса? Отделните личности? От прекалената хубост се късат семейните вериги, прекаленият разум води до самотност, а богатството до лудост. Не, не! Личностите не могат да бъдат ощастливявани, а обществата — не бива; всяко е длъжно да се движи по собствен път; изкачвайки се по естествен начин на етажите на развитието, като единствено на себе си дължи и доброто, и лошото. Ние от най-висшата фаза няма какво да правим в Космоса; не създаваме други космоси, защото, ще си позволя да отбележа, не е прилично. За какво да ги създаваме? За собствено възвеличаване? Би било отвратително. Или заради създадените? Но тях още ги няма, така че какво може да се направи за тези; които не съществуват? Може да се прави каквото и да е, дотогава, докато още не може да се прави всичко. След това трябва да си стоиш кротко... А сега ме оставете на мира!“

„Как така! Няма ли някакви средства, та поне малко да се поправи, да се подобри положението? Обърни внимание на страдащите! Ало!“ — надвиквахме се с Клапауций пред последния пулт.

Машината се прозя и рече:

„Какъв смисъл има да разговарям с вас? Не беше ли по-правилно нашето поведение на планетата? Винаги едно и също! Добре де! Ето ви препис от едно още неизползувано средство, обаче предупреждавам, пазете се от последиците! А сега правете каквото искате. Спокойствието е единственото нещо, което ни интересува. Махайте се с боготрона си...“

Машината замлъкна, а ние стояхме пред застиващите съзвездия на нейните светлини при Пулта, на който лежеше картичка с горе-долу такъв текст:

АЛТРУИЗИН — психотрансмисионен препарат, предназначен за всички белтъчини. Предизвиква разпространение на всякакви чувства, емоции и усещания у този, който непосредствено ги преживява, към другите, намиращи се на разстояние не по-голямо от 500 лакта. Създаден върху телепатичен принцип, не гарантира предаването на

каквито и да е мисли. На работи и растения не действа. Интензивността на усещанията на преживяващия индивид като предавател се повишава благодарение вторичната ретрансмисия на приемателите ѝ е толкова по-голяма, колкото повече са приемателите. Съгласно концепцията на откривателя АЛТРУИЗИНЪТ ще въведе във всяко общество дух на братство, съгласие и симпатия, понеже съседите на щастливата личност ще бъдат също щастливи, и то толкова повече, колкото по-щастлива е самата тя, затова ще желаят на такъв индивид още повече щастие отначало поради собствен интерес, а после и с цялата си душа. Когато пък някой страда, веднага ще му се притекат на помощ, за да могат да избавят и себе си от индуцираното страдание. Зидове, стени, плетове и други прегради не намаляват алтруистичното въздействие. Препаратът е разтворим във вода; може да се сложи във водопроводната мрежа, реките, кладенците и пр. Няма нито вкус, нито мирис; един милимикrogram е достатъчен за сто хиляди индивида. За последици, противоположни на тезите на откривателя, не се поема никаква отговорност. За представителя на най-вис. фаз. на разв. — Ултимативна Всесилница.

Клапауций започна да мърмори, че Алтруизинът ще намери приложение само сред хората, а роботите както са, така и ще си останат сред житейските нещастия, осмелих се обаче да му се скарам, подчертавайки общността на всички разумни създания и необходимостта да им се помага. Стигнахме до обсъждане на практическите въпроси. Ясно бе, че акцията за ощастливяване трябва да започне незабавно. Клапауций веднага възложи на малкия подсъстав на Онтогелнята да произведе съответното количество препарат, а пък аз, като се посъветвах със знаменития конструктор, реших да се отправя към земеподобната планета, населена с човекоподобни същества, която се намираще едва на четири дни път. Желаях да бъда анонимен благодетел, затова установихме, че ще бъде най-разумно да се преобразя в човек; както знаете, това е твърде трудно, но геният на конструктора и тук победи всички пречки. Тръгнах с два кувара, единият пълен с четиридесет килограма от белия прах алтруизин, а другият — с тоалетни принадлежности, пижама, бельо, запасни бузи, коси, очи, езици и пр. Самият аз пътувах във вид на добре сложен младеж, с малки мустачки и перчем. Клапауций се съмняваше дали да се използва алтруизинът веднага в

широк мащаб и аз, макар да не споделях неговите възражения, се съгласих да извърша след пристигането си на Геония (така се наричаше планетата) пробен експеримент. Просто не ме сдържаше до момента, в който ще започна великата сеитба на всеобщо братство и задружност, затова, без да се бавя, след сърдечно сбогуване с Клапауций тръгнах на път.

За да проведе опит след пристигането си там, отседнах в малко селище в гостилницата на един немлад, твърде мрачен кръчмар и започнах дейността си така сръчно, че успях да изсипя шепа прах в кладенеца още докато ми пренасяха багажа от бричката в стаята. На двора цареше бъркотия, кухненските прислужнички тичаха с ведра гореща вода, господарят гневно ги караше да бързат, в този миг затропаха копита и от бричката изскочи възрастен индивид с лекарска чанта в ръка; втурна се обаче не към дома, а към обора, откъдето от време на време долиташе глух рев. Както разбрах от прислужничката, раждаше геонското животно, наречено крава — собственост на господаря. Това ме обезпокои, защото, честно казано, изобщо не бях помислил за животните; но вече нищо не можех да направя, затова се прибрах в стаята, откъдето да наблюдавам хода на събитията. Не се наложи да чакам дълго. Чух дрънченето на веригата от кладенеца — момичетата отново носеха вода — и само след миг се разнесе поредният рев на кравата, на който пригласяха други; веднага след това ветеринарят, крещейки, излетя от обора, като се държеше за корема, зад него пък тичаха кухненските прислужнички, а на самия край — кръчмарят; всички, участвайки в родилните мъки на кравата, бягаха със силен плач на всички страни, за да се върнат отново, когато на известно разстояние болките ги напущаха. Така те подновяваха неколkokратно своя щурм на обора и всеки път изтичваха обратно презглава, в родилни мъки; слисан от тази неочаквана насока на събитията, разбрах, че експериментът трябва да се проведе в града, където няма животни... Веднага събрах багажа си и поисках сметката. Но в целия дом всички така страдаха от появяващото се на бял свят теленце, че нямаше дори с кого да се поговори; поисках да тръгна сам, но кочияшът и неговите кранти бяха също обхванати от родилните мъки, затова реших да отида пеш до близкия град. Но когато минах по мостчето през реката, нещастие то пожела от ръката ми да се изплъзне дръжката на куфарчето, то се чукна в моста и всичкият прах за един

миг се изсипа в реката. Замрях, втрещен, гледайки как бързото течение разтваря четиридесетте килограма АЛТРУИЗИН — но вече нищо не можеше да се направи, заровете бяха хвърлени: именно реката снабдяваше града с вода за пиене.

Вървах чак до вечерта; когато достигнах града, той вече беше осветен, а улиците му шумни, пълни с минувачи. Намерих си малък хотел, в който зачаках първите симптоми от действието на препарата, но нищо не се забелязваше. Легнах да си почина, уморен от дългото ходене. В полунощ се сепнах от пронизителни викове. Скочих от леглото. В стаята беше светло от пламъците, които поглъщаха отсрещната къща; изтичах на улицата, но още от прага се спънах в труп, още съвсем топъл. Малко по-нататък шестима бандити държаха здраво някакъв старец, който викаше за помощ, и му вадеха с клещи зъб след зъб, докато най-сетне хорален вик на облекчение възвести, че е махнат онзи болезнен корен, който ги е измъчвал вследствие на трансмисията; като зарязаха беззъбия и полужив старец, те се отдалечиха значително успокоени.

Но не кръсъците на този нещастник ме бяха събудили; причина беше инцидентът, който се случил в пивницата отсреща: там някакъв пиян осел халосал другаря си по главата, но в същия миг почувствувал неговата болка и разярен от това, започнал да го налага все по-силно, останалите гуляйджийи пък, които също почувствували болка, скочили да го бият; кръгът от всеобщи страдания така се разширил, че половината от гостите на моя хотел, вдигнати от сън, докопали бастуни, метли, тояги, втурнали се по пижами на мястото на боя и се сплели в едно кълбо сред изпотрошените мебели и съдове, докато някаква катурната лампа предизвикала пожар. Отдалечих се колкото можех по-бързо от това място сред звъна на камбаните, воя на пожарната команда и на недоубитите от побоя, но няколко улици по-нататък попаднах на тълпа, която се блъскаше около неголяма бяла къща в сред розови храсти. Както се оказа, в нея се намирала току-що встъпила в брак млада двойка. Блъсканицата беше невероятна, виждаха се военни мундири, духовни раса и дори лицейна младеж; онези, които бяха най-близо до прозорците, си завираха в тях главите, другите им се катереха по гърбовете, викайки: „Е! Хайде де! Какво се туткате! Докога ще ви чакам?! Почвайте по-бързо!“ — и пр. Някакво старче, което не можеше да си пробие път, молеше със сълзи на очи

околните да го пуснат напред, защото отдалеч поради слабост на мозъка няма нищо да усети; но никой не обръщаше внимание на смирените му молби — едни тихо полуприпадаха от наслада, други охкаха от голямото удоволствие, а по-неопитните подсмърчаха. Семейството на младоженците искаше веднага да разгони тълпата нахалници, но веднъж увлечено от хаоса на общата вакханалия, се присъедини само към грубиянския хор, който допингираше влюбените, при това тъжното зрелище оглавяваше самият прадядо на младоженеца, като упорито щурмуваше с креслото си на колелца вратата на спалнята. Дълбоко отвратен от цялата сцена, се обърнах и се отпратих към хотела, като по пътя се натъкнах на групи, които се биеха или участваха в някое блудство; всичко това обаче беше нищо в сравнение със сцените, които се разиграваха в хотела. Още отдалеч забелязах, че гостите скачаха по пижами през прозорците върху паважа на улицата, изпочупвайки краката си, няколко души се бяха покатерили на покрива, а в средата съдържателят, жена му, камериерките и портиерите се мятаха и крещяха като полудели от страх, криеха се в гардеробите или под леглата — и всичко това, защото в избата котката гонеше мишки.

Започнах да разбирам колко необмислена беше постъпката ми; на разсъмване алтруизинът действуваше вече с такава сила, че когато някого засърбеше носът, цялата околност в радиус една миля отговаряше с гръмотевични кихавични залпове, лекарите и болногледачките пък бягаха от невралгично страдащите като от чума; наоколо несмело се въртяха само няколко пребледнели, охкащи от необикновена наслада мазохисти. Имаше много неверници, които ритяха и биеха ближните си само за да се убедят, че тази чудновата трансмисия на чувствата, за която всички говорят, е истина; малтретираните на свой ред не им оставаха длъжни и глухият плясък на ударите изпълваше целия град. Сутринта, когато в безкрайно удивление се мъкнех по улиците, срещнах голяма, обляна в сълзи тълпа, която хвърляше камъни по забулена в черно бабичка й я гонеше през площада. Оказа се, че това била вдовицата на един почитан общар, който умрял предния ден и рано сутринта бил погребан; страданията на опечалената вдовица така омръзнали на съседите и съседите на съседите, че те, не можейки да я успокоят, я изгонили от града. При тази гледка ужасна мъка сви сърцето ми и аз веднага се

върнах към хотела, но и там вече бушуваше пожар. Готвачката, като приготвяла супата, си изгорила пръста, вследствие на което някакъв ротмистър, който на последния етаж си чистел оръжието, натиснал, без да иска, спусъка, убивайки на място една жена с четири деца; отчаянието му споделили всички, които още не били закарани в болницата поради загуба на съзнание или счупване на крайници, а някакъв доброжелател, желаейки да съкрати всеобщите страдания, от които и сам едва не загинал, заливал, когато му падне, с нафта и в състояние на умопомрачение го подпалвал. Избягах от пожара почти полудял и търсех вече поне една, макар и в общи черти, макар горедолу ощастлива личност, но срещнах единствено остатъци от тълпата, връщаща се от онази сватбена нощ.

Коментираха случилото се, при което за тези безсрамници всичко беше не такова, каквото според тях трябвало да бъде; всеки от тези бивши сълюбовници държеше дебела тояга, за да отпъжда страдащите от пътя си; помислих, че сърцето ми ще се пръсне от жал и срамно продължих да търся поне един човек, който би намалил моите терзания; като разпитвах минувачите, научих къде живее известен славен мислител, който проповядва максимите на братство и толерантност; тръгнах нататък, сигурен, че ще заваря дома му заобиколен от многобройно гражданство. Къде ти! Само няколко котки тихо мяукаха пред вратата, възползувани от аурата на доброжелателство, която разпространяваше мъдрецът; благодарение на нея преследващите ги кучета стояха на известно разстояние, като нервно се облизваха; а някакъв сакат, който тичаше с все сила, ме задмина с крясък: „Зайчарникът е вече отворен! Отворен!“ Останах в мрачната несигурност на догадките, мислейки за начина, по който събитията от зайчарника могат да повлияят полезно на неговите усещания.

Както си стоях, до мен се приближиха двама души. Единият ме гледаше внимателно в очите и изведнъж ме халоса с всичка сила по мутрата, аз се вцепених от изумление, но нито се хванах за лицето, нито дори изохках; а трябваше да помисля за това, защото двамата бяха от тайната полиция, и като ме демаскираха, веднага ме оковаха във вериги и ме повлякоха към затвора. Там си признах цялата вина. Разчитах, че ще вземат под внимание благородните ми подбуди, макар че половината град гореше; оказа се обаче, че те затова отначало само

леко ме цапнаха с клещите, за да се убедят, че няма да ме заболи, и като разбраха, че нищо ми няма, вкупом се втурнаха да мачкат и късат винтовете, да тъпчат, ритат и чупят фибрите на моето измъчено същество. Не бих могъл да изброя мъките, които понесох за добросъвестното си желание да ги ощастливявам; стига и това, че с остатъците ми най-накрая натъпкаха едно оръдие и ги изстреляха в Космоса, а той както винаги беше тих и тъмен. Летейки, обгръщах от все по-голяма височина с очукан взор това, което ставаше в резултат на алтруизина. Видях какво става сред горските птици, монасите, козите, рицарите, селяните и жените им, девиците и матроните и от тези гледки последните ми неповредени лампи се пръснаха от сърдечна болка — и именно такъв паднах след дълго летене, надалеч от твоя дом, милосърдни господине — излекуван вовеки веков от желанието да ощастливявам ближните си по ускорени начини...

ПОВТОРЕНИЕ

Случило се така, че в двора на крал Иполип Сармандски дошли двама мисионери конвертисти, за да провъзгласяват истинската вяра. Иполип не приличал на другите крале. Още като хлапак той си играел със златни мозъчета и майсторял свободомислещи самодумки, а пък така слушал мъдреците, че когато трябвало да го коронясат, искал да избяга от тронната зала през прозореца и отстъпил едва пред аргумента, че някой друг може да е и по-лош. Според него доброто управление не било това, което хората хвалят или ругаят, а онова, което никой не забелязва. Изповядвал експерименталната философия, в която решаващо за истината е направеното, а не казаното. Тъй че без страх можели да застанат, пред Иполип двамата отци конвентаристи. И безмерен бил техният радостен ужас, когато разбрали, че кралят не само за бога, но и за никаква религия не е чувал. Те били очаквали, че ще се наложи да проповядват словото божие *in partibus infidelium*^[1], ама чак пък толкова! По въпросите на вярата умът на Иполип бил като ненаписана страница, затова достойните мисионери на едно място не ги свъртало от желание да започнат да го посвещават. Тозчас го уведомили за Твореца Всемогъщи, който създал света за шест дни, за да си почине през седмия, за предните, техния грях, изгонването от рая и повторното спасително идване, за любовта и милосърдието — а кралят ги завел от залата за аудиенции в личните си апартаменти, където им досаждал с драстичните си въпроси; отговаряли му те с търпелива снизходителност, защото разбирали, че не от ерес, а от невежество са породени. Смаян от сензационните новости, които чувал за първи път, той ги накарал няколко пъти да му повторят как е бил създаден светът. Все питал дали отците са напълно сигурни, че бог е създал света, за да го засели? Дали не е могло да бъде така, че целта на Сътворението е била друга и по-далечна, а жителите на божията постройка са се загнездили в нея скришом, мимоходом? Наистина ли специално тях е имал предвид бог, когато е пристъпвал към делото си? А те, сдържайки недоволството си, предизвикано от безграничната, следователно — и невинна наивност, му гарантирали, че бог е създал

света за своите творения, тъй като, бидейки любов, той не е имал предвид нищо друго освен щастieto им. Съобщението за толкова силните чувства на Твореца към Творенията направило огромно впечатление на Иполип. Известни трудности възникнали при въпроса за сатаната, понеже кралят се държал в ролята си на посвещаван твърде неконвенционално. Не се учудвал, че бог го толерира, а се чудел, че църквата се отвращава от него. „Та с него е като с канализацията — рекъл, — неприятна е, но е необходима. Ако сатаната не съществуваше, господ сам трябваше да наглежда пъкъла, което не би се римувало добре с неговата безкрайна доброта. Винаги по върви да командироваш някой друг да върши тази деликатна работа. Значи църквата трябва официално да признае сатанинската неизбежност.“ Ала накрая отците някак си преодолели кралските предубеждения, насочили мисълта му в правилна посока и на два̀сет и деветия ден от обучението Иполип бил зарадван с блага вест, дори си поплакал от вълнение, а двамата мисионери, също развълнувани, му подарили том на Ордена в твърда подвързия, благословили го и тръгнали към нови трудни мисии. А кралят се затворил за три седмици в апартаментите си, съвети не свиквал, аудиенции не давал, само веднъж изпратил да извикат дърводелец, защото едно стъпало на библиотечната стълба се било счупило под него. И като излязъл една сутрин в градината, с ново око погледнал към всяка най-мъничка тревичка — като на божие дело, а връщайки се в двореца, наредил веднага да изпратят самия Кралски Онтолог^[2] като пратеник при прославените конструктори многогенерици^[3] Трурл и Клапауций: нека се явят пред него, но незабавно!

Пристигнали двамата задъхани, така ги бил пришпорвал достойният пратеник; поклонили се пред трона и зачакали кралските думи, при което Клапауций ръгнал Трурл под реброто, напомняйки му какво му е набивал в главата преди тръгване — да не бърза като пърле пред майка си, а три пъти да претегли наум всяка своя дума, преди да се обади: А най-добре да си трае. Той, Клапауций, ще изнесе на гърба си цялата аудиенция.

— Добри дошли, мили мои, благодаря ви, че така бързо дойдохте — казал Иполип и ги поканил да седнат. — Слушайте внимателно, защото важни неща имам да ви кажа и от вас зависи какво ще излезе от тях. Неотдавна ме посетиха двама мисионери, от които научих, че

Космосът не е безстопанствен, тъй като си има Автор. Той е господ бог, личност, както ме увериха, извънредно симпатична, в която аз повярвах безрезервно и пожелавам същото и на вас. Утре ще издам указ, съгласно който всеки мой поданик ще получи Светото писание в касетно издание, обаче не по този повод ви извиках. Вече зная, че светът не е нито всебен, нито отсебен, а е бил създаден от своя сътворител по специален начин — като жилище за съществата, пак от него създадени. Та значи бог си е свършил работата, затова мисля, че и аз трябва да свърша своята. Чужденците, на които дължа посвещаването си в правата вяра, ме уговориха най-горещо отсега нататък да се грижа преди всичко за собственото си спасение. Изслушах думите им, без да ги прекъсвам, понеже нямаше да е възпитано, ала си имам мнение по въпроса. Аз не съм от ония, дето преди всичко за себе си мислят. За мен цялото битие е по-важно от мен самия! На него искам да посветя отсега нататък остатъка от дните си. Познавам, уважаеми Трурл, твоя труд „De Impossibilitate Felicitationes Satiandae Entum Sapientium“^[4], но той не ми допадна особено, защото си помислих: че как да се живее добре в един калпав свят! Че нали последното нещо, което бях готов да приема, преди да повярвам в бога, беше обърнатото към нас съвършенство на космическата постройка! Мислех си, че щом всичко това само се е нагряло, ускорило и разхвърчало, не можем да имаме към никого претенции за евентуалните недостатъци, следователно в дефектите на съществуването не се съдържа никакъв проблем. Обаче сега, щом вярвам, не се съмнявам, че Творецът е безкрайно мил, че ни благоприятствува безгранично, че е имал най-добри намерения, след като е перфекционист, но не вярвам, че всичко това не може да се направи по-добре!

— Ваше величество, ти сподели ли мислите си със своите духовни наставници? — попита Клапауций, след като дипломатически поизчака.

— Какво? Не. Най-напред, понеже се боях да не ги обидя, а после, защото не виждах смисъл да споделям с тях подобни упреци. Нали те са специалисти в областта на теологията, а не на технологията, а мен ме интересува само тази страна на съществуването. Нищо не им казах, още повече че не възнамерявам да затъвам в празно критикарство, а искам — като изповядващ

експерименталната, философия — да запретна ръкави. Признавам, веднага ми хрумна да пооправя Творенията, тъй като нито материалът, от който са направени, нито действията им са много прилични, да не говорим за състоянието на средната интелигентност, но веднага си спомних твоя труд, господин Трурл. Ти не закачаше света, а само наемателите му искаше да ремонтираш: ще прощаваш, благородни господине, ама ти си обърнал въпроса с главата надолу. Да нагласяш наемателите според жилището къде се е чуло и видяло такова нещо? Задачата гласи точно обратното. Аз искам да произведа алтернативно съществуване.

— Кралю, ти искаш да станеш неокосмически инвеститор, а нас да вземеш за генерални изпълнители?

— Добре се изрази, господин Клапауций. Зная, че да се направи нов свят не е като да направиш веялка, но аз не се страхувам от обективните трудности. Ако създаването на Uniwersum^[5] беше толкова лесно, колкото е да направиш гърне, не бих се захващал с това, нито пък бих ангажирал вас.

— Прощавай, Ваше величество — рекъл Клапауций, — но на мен не ми е ясно как, след като се представяш за вярващ в бога, ти искаш да конструираш свят, противоречащ на лайтмотива на твоята вяра.

— Защо да е противоречащ? — учудил се Иполип. — Различен, а не противоречащ. Ти откриваш ли в моя замисъл противоречия?

— Така мисля.

— Грещиш и аз ей сега ще ти изясня грешката. Вярваш ли в съществуването на летящи апарати?

— Вярвам, защото съществуват, господарю.

— А в алгебрата вярваш ли?

— И тя съществува. Вярвам. Нали в съществуването на тези две неща можем да се убедим чрез осезание или действие!

— Ей, ей — усмихнал се кралят, — виждам аз с какво искаш да ме хванеш натясно, но няма да успееш. Вярваш също и в това, което не си изпитал и никога няма да изпиташ. Например в съществуването на толкова големи числа, които със сигурност няма да изброиш, или на слънцата, които никога няма да видиш. Не е ли така?

— Така е.

— А, виждаш ли. Та следва ли от това, че щом вярваш в тези неща, вече не можеш да построиш нова летяща машина или да измислиш нова алгебра? Съществуващата вече алгебра пречи ли ти да измислиш друга?

— Не, господарю. Но ти сам казваш, че бог е създал света от любов към сътворението. Значи, конструирайки друг свят, ти отблъскваш с това божията любов.

— *Nego consequentiam!*^[6] Нищо подобно! Да предположим, че твоят родител ти е построил дом. От това, че ти искаш до него да построиш друг дом, следва ли, че си престанал да уважаващ баща си или че си презрял неговата любов? Нищо общо няма! Не виждам връзка между моите строителни намерения и любовта на Всевишния. Убедих ли те?

— Та ти отблъскваш дар, свършен според вярата ти. Не съм ли прав?

— Защо пък да отблъсквам? Казал ли съм, че искам да се изнеса от тоя свят? Искам да направя един опит, това е всичко. Освен това не забравяй, че и аз съм част от Сътворението, а от себе си нямам намерение да се отказвам.

Клапауций се поклонил мълчаливо, а като видял, че Трурл отваря уста, сръчно го ритнал в глезена. Кралят, който не забелязал нищо, казал:

— Така че да преминем към директивите! Още когато бях инфант, моите наставници ми говореха, че светът си е свят, а ние, макар да сме в него, сме си ние. Той нито се грижи за нас съзнателно, нито пък съзнателно ни пречи, тъй като не е бил изграден с фасадата към нас. А дори и да е килер, със сигурност не е построен за мишките, въпреки че те имат изгода от него. Но след като не е предназначен за тях, нищо чудно, че рафтовете са прекалено високи, че може да се удавят в някое гърне с мляко и че по къшетата се търкалят нестващи за ядене субстанции.

— А как стои въпросът с капана за мишки, Ваше величество? — не издържал Трурл.

Иполип се усмихнал.

— Имаш предвид дявола? Той, господин Трурл, е екстремист, без който не може да се мине! В божие дело дяволът е това, което е регулаторът в парната машина: без него би избухнала! Внимава ли?

В известен по-висш смисъл плюсът и минусът си сътрудничат, а движението е равномерно дотогава, докато противоположните импулси се урівновесят. Но може би по-късно или друг път ще поговорим за това. Убедиха ме, че има Някой безкрайно добър, който ни е предложил космическите квартири, стараяйки се да бъдат обърнати най-акуратно с фасадата към наемателите. Нали всичко в божие дело се прави за неговите жители, там всичко пасва идеално, премерено е прецизно, защото такава е била целта, а ако нещо стиска, убива, мъчи или дори ти одира кожата, това също е проява на щедрата божия милост, само че простосмъртният наемател не го схваща отведнъж. Теолозите ще му помогнат: съществуването, вместино в материята, е дидактичен разпределител или именно веялка, която отделя зърното от плевата. Понеже аз просто обожавам науката, устройването на света като университет с приемни изпити изключително ми допадна. Но щом добрите отци ме напуснаха, аз забелязах с тревога, не само този, но и всеки друг свят може да се разглежда като дар на всевишната любов. Представете си свят, в който всичко боли. Щом някой си помисли буквичка, изохква, а ако помисли цялата азбука — вече почти издъхва. Дори когато си помисли за бога, все едно че му съдират кожата. Нека скимтят там така, че слънцата да се тресат. И какво? Нима не може да се хвали и такъв свят, като се казва, че тази болка е доброжелателна, защото те праща по-скоро в рая, а между другото ти напомня и за адските мъки, значи — предпазва те от греха? И дали изобщо може да се измисли свят, толкова ужасен, че никой, ама никой да не е в състояние да го нарече последствие от безкрайната доброжелателност на Твореца? А дори ако той е истински ад, пак може да се твърди, че това е само макет, а истинският ад е някъде другаде и е къде-къде по-лош. Докажи ми, моля те, че не съм прав! Ето, виждате, че такава теодицея^[7] може да се въведе във всеки тип свят: Може да се проповядва, че който се доверява на бога дори тогава, когато от въпросното доверие гъонът му се спуква, той си осигурява вечната благодат. Излиза, че похвалите, които могат да се отнесат до всичко, не струват кой знае колко много...

— Кралю, ти и това ли каза на духовните си отци?

— Кралските думи трябва да се изслушват с внимание, господине. Казах какво ми хрумна, след като достойните отци си заминаха. Мисля си, че нашият свят не е единствен. Известни данни за

това се откриват и в Светото писание. Да вземем, например, Страшния съд. Той е окончателен, след него вече нищо интересно, в смисъл на радикално ново, няма да се случи. Нима след крайния баланс господ-бог никога нищо вече няма да направи? Не е за вярване. Истинският творец не се задоволява с едно творение. Разбира се, не съвсем успешните светове са за него трудна дилема. Да ги запази — зле, да ги унищожи — пак недобре, че и с какво право? Струва ми се, че той се е опитвал да въведе веднага известни подобрения, така наречените чудеса, ала после се е отказал...

— Ваше величество чувал ли е за ересите?

— Какво се залепи за мен с тия въпроси? Ще си помисли някой, че се намирам пред епископски съд. Естествено, чувал съм за вероотстъпничествата, но те винаги произлизат от отрицателното отношение към Твореца, а аз, напротив, искам да му помогна.

— Господарю — рекъл с покашляне Клапауций, — намираме се в центъра на изключително деликатна, направо щекотлива, теологична екзегеза^[8]. Опасявам се, кралю, че си повикал не тези специалисти, които са ти необходими...

— Грещиш. Нали аз не се отричам от вярата, нито пък мисля да я реформирам. Насочвам се не към вероотстъпничеството, а към генезиса.

— Но защото — започнал Трурл, обаче Клапауций го настъпил по крака и се поклонил на краля с думите:

— Добре тогава! Какъв Uniuersum желае Ваше величество?

— Тъкмо това трябва да обмислим! Според теолозите бог е поставил в своето дело два ограничителя. Единият — извън Творенията, а другият — в тях самите. Бог чува всичко, но не отговаря. Уж едно време е разговарял, ала после, кой знае защо, престанал. Така че непосредствената връзка с бога е едностранна. Втората преграда има по-фини клапани. Бог е такъв инженер, който, създавайки други инженери, още на чертожническата дъска ги е ограничил така, че да не могат да му съперничат сътворително. Така ми казаха моите учители, но това ограничение ми се видя толкова странно, че направих опит да оспоря становището им, ала те го отстояха твърдо. А нали не е казано, че такова съперничество трябва да има низки подбуди. Изобретателят на новото лекарство го създава не за да изблъска в сянка изобретателя на вече съществуващото лекарство, а за да се бори по-успешно със

страданието. Тогава защо създателят на новия свят би трябвало да го насочва против създателя на вече готовия свят? Според мисионерите бог подозира всеки, който иска да застане на сътворителния му път, в нечестни намерения. Че ужким целта му не е един по-добър свят, а небесния трон, обаче аз мисля, че бог е твърде по-скромна личност и тъкмо затова — далеч по-симпатична, отколкото им се ще на теолозите. Както е известно, делото говори за извършителя повече от неговите ласкатели. Когато разглеждаме внимателно света, виждаме, че е бил създаден извънредно дискретно, просто анонимно. А нима не е можело да се поставят във всяка тревичка фирмени знаци? Не коментари (все пак Светото писание, е коментар към Сътворението), а оригинални знаци, доказващи директно автентичността на божие авторство! Опитвах се да предложа божията скромност като причина за космическата анонимност, но това предизвикваше непрестанни мигрени у теолозите. Бог е укрил своето авторство така, сякаш изобщо не го е имало — и едва ли е случайно! Укрил се е, защото е искал да се укрие! Харесва ми! Ей това се казва дискретност! Но отците ме сгълчаха. Според тях бог ни дава със света урок по любов, а се е укрил, за да ни даде пълна свобода. Докато градинарят се вижда, никой не краде ябълки. А тия, дето все пак влязат, ползувайки свободата си, дяволите ще ги вземат. Нещо съмнителна ми се вижда тази педагогика. Да даваш, за да не вземат — що за даване е това? А ако те вземат не от непочтеност, а от недомислие? Ако не са свободни като стихия, а като избита машинна ос хвърчат на всички страни, защото такъв им е характерът? Така питах аз отците, а те ми отговориха, че който задава такива въпроси, полудява или съгрешава, а що се отнася до господабога, той винаги най-добре знае. Може би. Да предположим. Господабога аз не закачам, но от вас подобни оправдания не приемам. Казвам, ви го предварително, за да няма после недоразумения. Давам ви пълномощия, създавайте смело, но не как и да е! Всичко трябва да бъде изпълнено солидно, с непрекъсната оптимизация, недопускаща грешки... сигурно разбирате накъде бия? Оптимизатор с допустими грешки е сатаната — този регулатор-подстрекател, който най-напред подстреква към злото, а после те бута в пропастта. Ще ви помоля да избягвате подобен екстремизъм.

— Ако сумираме думите на Ваше величество, получават се следните директиви — казал Клапауций. — Щом бог е блокирал

връзката, ние ще я отворим. Щом той е бил авторитарен централист, трябва ни демократично децентрализирано сътворяване. А демокрацията означава равни права. Всеки жител на нашия Uniuersum ще може според желанието си да си създава такива светове, каквито му харесват. Така ли е?

— Пази боже! — викнал Иполип. — Съвсем не е така! Че как бих могъл да започна демократичното сътворяване от издаването на конкретни заповеди? Това не би ли било *contradictio in adiecto*^[9]? Чудя ти се, господин Клапауций, че си могъл да си помислиш така за мен. Не смятам, също, че бог във всичко е затапил пред нас светосътворението; защото в такъв случай не бих могъл да се захвана с тази работа. Не настоявам особено на връзката, вие най-напред ми заселете новия свят, пък тогава ще видим кой с кого ще говори в него. Духовете не са равни помежду си, господа, вие, които сте създали не един, знаете добре. Въпросът не е да дадеш достъп до себе си на всяко лошокачествено същество заради рекламациите и претенциите. Въпросът е да не се произвежда лошо качество!

— Ами тогава не знам — измънкал Клапауций. — Ваше величество ни дава пълна проектна свобода? Трябва да създадем идеално съществуване така, както ние го виждаме? Хм... как да кажа... като вземем предвид монарха и ушите, това ще бъде *duumvirat*, а не *trihivirat*, щом ние трябва да направим всичко, а вие, пресветли господарю, нищо.

— Какво пак? Как така „нищо“ — засмял се кралят. — Та нали аз ще преценявам дали сте успели в сътворителното дело? Впрочем не съм свършил. Не мисля да задълбавам в подробности, аз на ваше място бих изпробвал различни прототипове, а после бих завързал в един възел всичко най-добро, но това си е ваша работа. Ето какво искам на първо място: да въведете в съществуването справедливост! Неговата необратимост е, направо казано, скандална. Кое е минало, няма да се върне. Когато ближните му са смазали приживе, за компенсация ще получи вечна благодат. Но нали утрешният салам няма да засити вчерашния глад, дори ако е безкрайно дълъг. Не такава аритметика искам аз, защото не ми харесва събирането, в което бъдещата перфектност анулира, та ако ще с премия, миналата гадост. Необратимостта на времето — ето това е главната нелоялност на съществуването! Знае се, че който започва да живее, си вреди с

неумението да живее, а който свършва, наистина знае кое за какво е и как е, но, общо взето, вече е късно. Божиите владения са такава станция за последно обслужване, в която нищо не се ремонтира, а само се разпределя: сред ангелите или в катрана. Добре, ама положението, че злото може да бъде резултат от неумолимата природа на времето, кой знае защо, не се взема предвид. Хващайте се за времето, истина ви казвам. Който веднъж съгреши, ще може да анулира греха; а ако след първия случай не се поправи, след двадесетия или стотния ще се отегчи, пък може и да стане по-добър.

— Да! Може да се направи анизотропен^[10] Uniwersum! — извикал Трурл, който повече не можел да мълчи. — Анизотропен свят с обратно протичане на времето, включвано на определени места, наричани специални точки на континуума!

— Как така? — заинтересувал се кралят.

— По този начин владееенето на времето ще стане независимо от степента на техническото развитие — пояснил Трурл, цял сияещ от хрумването си. — Това ще бъде толкова всеобщо свойство на този свят, колкото всеобщо свойство в нашия свят е гравитацията! А какво означава „всеобщо“? Демократично!

— Разбирам. Изглежда интересно. Кога ще ми покажете прототипа?

— Да речем; след две седмици, господарю. Е? Как мислиш? — погледнал Трурл колегата си. Клапауций не бил доволен от бързото решение, обаче аудиенцията вече му дотегнала, та само кимнал.

Докато се връщали, двамата се карали люто. Спорели до последни сили и докато работели, обаче спазили срока. В уговорения ден пристигнали в кралския двор, теглейки малка двуколка, претоварена с апарати и инструменти. Най-отгоре имало сандъци, свързани с кабел. Тозчас дотичал кралят и в залата за аудиенции, сред позлатата, избелелите знамена и династичните гербове те разположили апаратите на пода. Клапауций дозавинтвал винтовете, а Трурл дрънкал като навит с пружина:

— В по-големия сандък е захранването, а в по-малкия — светът! Същ-същичък, какъвто поръча ти, пресветли господарю: анизотропен, със специални точки, в които може да се обръща посоката, а достъпът до тези точки е всеобщ и равноправен. Хрумна ни също, господарю, да изобретим няколко лица, които в бъдеще ще ни послужат при

изпробването на нови светове... Имат свободна воля, всеки прави каквото му се иска, не ги насочваме, не ги ограничаваме с нищо, за да можем да разчитаме на автентичността на поведението им... Разбира се, нито една особа-проба няма да бъде идеално същата във всеки свят, тъй като радикалното преустройство на онтологията нарушава и физиологията, но все пак ще се погрижим да запазим инвариантността като самоличност, в противен случай ще бъде невъзможно да се сравни есенцията с екзистенцията във всички тези светове...

— А как можем да надникнем там? — попитал кралят, който наблюдавал трескавото суетене на Клапауций и му пречел, препъвайки се в разхвърляните проводници.

— Засега ще използваме, временно монтиране. Поставяме в екзистископа псевдокристал, лазерният сигнал дава каскадно усилване на изхода и после вече лесно, с диапроектор, където и да е... дори на тази стена...

— Може! — рекъл Клапауций, изправяйки се. Трурл държал в ръка щепсела, който правел лош контакт, защото нямал подръка изолиран банд, и така започнала прожекцията. Алабастровите плочи между пиластрите порозовели, появил се, образ, малко замазан и треперещ, но веднага се фокусирал. И видели те как един феодал, някой си Марлипонт, преди да тръгне на кръстоносен поход, поръчвал на съпругата си да му бъде вярна, а понеже по природа си бил ревнив, я заключил в ъгловата кула на замъка, че и пред окованите ѝ порти поставил на стража верен слуга с меч в ръка. За по-сигурно наредил да приковат крака на слугата към стената, за да не може да напуска поста си. Ключа мушнал под бронята си, врънкането на слугата поне за буре тъмно пиво подминал с мълчание, качил се на коня и го пришпорил подир пушилката на, войската. Още прахът не се бил слегнал, когато неговият съсед Креншлин Шчондри, който като развратник не бил тръгнал на поход, започнал да се катери по бръшляна на кулата, в която красивата Цевинна Марлипонцка предяла мъх, понеже ленът ѝ се бил свършил, а като затворничка не можела да изпрати да ѝ донесат нов.

Горе-долу на височината на втория етаж бръшлянът, слабо вкоренен между камъните, се откъснал и паднал заедно с Креншлин развратния на калдъръма, поради което нереализираният се любовник си счупил двата крака. С голяма мъка, но и възможно най-бързо се повлякъл Креншлин, охкайки от болка и псувайки като хамалин, към

рова, при който го чакали с коне верните му слуги, заповядал им да го поставят в люлката между два ата и да карат, колкото им сили държат, към къщурката на стареца Тшешчипал Сува, който отговарял за селската темпоралня. Стигнали там и най-напред с молби се опитал нещастният герой да склони стопанина да премести лоста назад, а когато той отказал, оправдавайки се със заповедта на Марлипонт, Креншлин оставил върху паянтовото трикрако столче торбичка, твърда от дукатите в нея, събирани за подобна евентуалност, от което Сува взел да недовижда, а поддържаният, от слугите, Креншлин отишъл под навеса, където се помещавала темпоралнята със стърчащите крикове. Дръпнал главния и краката му веднага оздравели, тъй като с обръщане на времето бил попаднал от кутсузлийския понеделник в по-предишната неделя. Дал леко напред, но не рязко, воден от съображението, че бръшлянът трябва най-напред добре да израсне, затова ускорил времето, дебнейки падащите дъждове, които влияят изключително благоприятно върху коренната система на растенията.

Като изчакал прозорливо шест минути, докато минат две седмици, той оставил времето на нормален ход и презглава се втурнал към куличката. Великолепно развилият се бръшлян бил закрепил корени в пролуките между камъните, на прозореца никого нямало, рипнал Креншлин към разлистеното стебло и — хайде нагоре. Надзърнал през прозореца. Цевинна тъкмо си сресвала косите пред сребърната приготовница, той заобиколил отзад и я взел в прегръдките си. Дърпала се, но без да прекалява. Когато се свързали в прегръдка, по стълбите забумтели железните стъпки на съпруга, който се върнал неочаквано, защото бил забравил да помоли жена си да го препаше с шарф за войнишки късмет, а всички други носели такива шарфове. Не успял Креншлин да стигне до прозореца, наполеонките му попречели, и в този миг влязъл съпругът — въоръжен и дотолкова съобразителен, че още докато се навеждал, за да не си разбие челото в рамката, вече бил извадил сабята си от ножницата. Беззащитният, невъоръжен Креншлин му показал гърба си, сграбчил бръшляна и се плъзнал надолу възможно най-бързо, а съпругът на Цевинна, ревейки като бивол, промушил с мъка и скърцане окованата си гръд през прозоречния отвор, че като почнал да сече, да реже, да кълца бръшляновите възли. Креншлин се строполил като камък. Докато падал, запазил присъствие на духа смелият, макар и лишен от късмет

ухажор, които викнал с пълен глас на Цевинна следващият път сама да не забравя за шарфа.

Този път по-малко му провървяло на Креншлин, понеже, докато падал, от ударите в издатините по стените се обърнал и забил глава в калдъръма, та пострадал с акъла. Дишал още едва-едва, затова слугите пак го хвърлили в предвидливо стъкмената люлка и първом в галоп, а сетне в тръс се понесли към стария Тшешчипал. Преди Марлипонт, тропач вътре в кулата като изпаднал воденичен камък, да изтича на двора, ревейки: „Кон! Цяло кралство за един кон!“, в темпоралнята Креншлин дръпнал с отмаляваща десница съответния крик и то така отчаяно, че тутакси хвъркнал от април в януари. Студено му било да чака в неотопляваната темпоралня да дойде времето на кръстоносния поход, затова дал мъничко напред до март и пак се втурнал към бръшляна.

Възможно е Цевинна да е чула какво викал падащият от кулата на главата си възлюбен, а възможно е и Марлипонт да се е отказал този път от шарфа, важното е, че когато Креншлин се изправил пред своята златокоса, на стълбите било тихо, като че ли и старият слуга бил предал вече богу дух от глад. Благоразумният Креншлин пуснал резето, преди да прегърне любимата си. Страстна, безпаметна била тяхната любов в кулата, не чували те нито сивата кукумявка, нито бурята, прегърмяла около полунощ. Призори Креншлин скочил, безмълвно прехвърлил крака през парапета, хоп по бръшляна до двора, на коня и — в галоп към темпоралнята. Наоколо обрасло с коприви, цяла гора, вътре тихо, но той проявил прозорливост: придържайки смъкващите се шалвари, пропъзлял на четири ръце към вратника, огледал се на всички страни — и добре направил; защото зад ухото му гръмнала една стреляща примка, заложена неизвестно от кого междуременно. Чак тогава ритнал вратата и право към крика. Превърнал утрото в свечеряването на предния ден, наместил лоста в средно положение и се засуетил.

Завързал възел на ожулената дръжка, и то под масата, после прехвърлил връвта над гредата под покрива, от гредата през една дупка в покрива я промушил на сламения покрив, от сламения покрив — под водосточната тръба, там завързал другия край на връвта за празна кофа, турнал кофата под пробития улук, насъбрал разни боклуци,

прикрил с тях идващата от крика връв, плюл си на ръцете, на коня и — в галоп към кулата.

От зрителите най-много се чудел на това кралят.

— Какво прави той? С какво следващият му ден е по-лош? Или следващата нощ?

— Виждаш ли, милостиви господарю, той е свикнал с обратното време, както всички там! — обяснил му достъпно Трурл. — Затова си знае, че Нищо не му струва да се върне назад към приятните мигове, докато неизпробваното бъдеще може да крие неизвестни грижи.

— А тая кофа за какво му е?

— Запомнил е, че призори е валяло. Когато отново, тоест, още веднъж на разсъмване завали, кофата ще се напълни, ще дръпне връвта и крика, поради което всичко ще се повтори...

— Вижда се, че разбира от време! — намесил се Клапауций. — Замаскира връвта! Дори някой да влезе, може и да не забележи...

Междувременно нощта пак вървяла към своя край и пак се гласяло да завали, когато тропот на копита и дрънчене на оръжия събудили любовниците. Скочил бос Креншлин до прозореца и що да види, лоша работа: долу стоят въоръжени, шестимата девери на Марлипонт, които имали за задача да наглеждат имота и Цевинна, а били дошли, защото имененията им на двеста километра се намирали, в съседната темпорална околия. Какво да прави? Освен оръдеен изстрел да го запрати право в рова...

Измъкнал се от обятията на уплашената Цевинна, вкопчил ръка в плътната зеленина и вече почти бил слязъл, но изведнъж изкрещял от болка! Гледа, не е нощ, а ден, той не е горе, а долу върху камъните със счупени крака, а над него Марлипонт, облечен в броня, реве:

— Ти, негоднико, ти, предателю, нехранимайко такъв! Мислеше, че си ме надхитрил, сякаш съм по-далеч от темпоралнята от тебе, прелюбодеецо! Чакай, аз ей сега ще те погаля!

Дава знак и слугите донасят железен кован калъф с форма на човешко тяло, изправят го, отварят го, а вътре целият е с набучени гвоздеи — ой, лошо, много лошо! Креншлин добре познава този инструмент! Вглежда се, няма ли да завали, първите капки падат, но нарядко, нарядко... Вече са го сграбчили за врата, бутат го слугите към железната вътрешност, а там пироните бръсначи, само щом притиснат двете части и... Пада гръм и завалива като из ведро!

— Няма нищо! Не гледайте дъжда, мръсници! По-бързо, не се мотайте, затваряйте, затягайте! — командва Марлипонт, а зъбите му светят през отвора на забралото. Небесата се изсипват, само дано връвта е цяла — Креншлин се преструва, че припада, свлича се, измъква се от ръцете на телохранителите, боричкат се, той усеща зад гърба си първите остриета — и се строполява на земята.

Мрак и тишина. Ръми. Опипал хълбоците си: цели. Краката: поправи трудно ще намериш. „Ако не беше кофата — помислил си, — свършено беше с мене. Ама че глупак е тоя Марлипонт! Не се заинтересувал що за, връв е това, откъде се е взела, нищо, сполайти, боже, че не си му дал ум... Сега какво? Къде съм? Там е ровът. Кулата. Цевинна? Не ми е до нея сега! Побеснелият от яд Марлипонт сигурно препуска към темпоралнята, бързо след него, дано не ме изпревари.“

Хукнал с все сили Креншлин, но след малко забелязал, че, кой знае защо, все по-бавно тича. Какво става?! Защо с такива ситни крачки? Мили боже — краката му се били скъсили! Опипал лицето си — мустаците му ги няма! „Ясно — Марлипонт сигурно е вече в темпоралнята и е върнал времето назад не със седмица, не с година, ами с десетина години най-малко, имам жълто около устата, сега ще ме търси да ме утрепе като кутре... Така значи! Какво да правя? Да се смеси в селото с босоногите дечурлига, да се правя на ням, на идиот? Няма ли да ме познае, няма ли да ме разкрие съпругът ревнивец? Стар е той, сега едва трийсетте ще му чукнат!“

Продължил да бяга Креншлин към темпоралнята, докато съзрял зарево. Селото горяло. Той броял на пръсти на колко ли години ще е сега Цевинна, Цевиннка по-скоро. На дванайсет...? При баща си, маркграф Хамстербандски, шие кринолини на куклите си... Ама че зарево! Само темпоралнята да не... Стигнал бил до оградата. Горяла Тшешчипаловата къщурка, а селяните изнасяли покъщнината на полето... Ой, не покъщнина, пребити рицари влачат, сганта им смъква ботушите... Плячкосва, както винаги на полесражението... Натъркаляни един до друг. Кой е този човек? За бога, цветовете са на Марлипонт, ей го, от огъня изскача самият той, без оръжие, без шлем, тича презглава, че чак ламарините дрънчат, а подире му девер на кон, и още един, с меч в ръка! Така... явно, богатство им се е прищяло, вместо грижа за темпоралнята — грабеж... Но само глупакът коригира така съдбата, не рицарят на Хронос...

Смъкнал Креншлин от плета турнатите за сушене селски гащи, ризи, бързо до кладенеца, от кофата вода върху тях плиснал, на главата си турнал мокрите парцали и в темпоралнята, вече обхваната от пламъци. Веждите му се опърлили, от жегата дъхът му спрял, а вратата като че ли отвътре подпряна — лоша работа! Хвърлил се към оградата, момчурлякът винаги по-бързо от възрастния ще се шмугне, грабнал иззад пояса пищова на първия проснат на земята, има ли барут? Има! Подскочил към прозорчето, от тази страна гредите само пушели, но по стряхата вече първите сини пламъчета летели, повдигнал се на пръсти, надзърнал, а вътре Сува с прерязано гърло лежи, краката му вратата подпират, затова не се отворила...

Нямало друг начин. Прицелил се в горящата ръчка на крика. „Само да не е прекалено силно, че толкова назад ще отидем, дете мен няма да ме има на света, ах, дяволите го взели!“ — толкова успял да помисли и гръмнал. Гърмежа не чул. Лежал по гръб, небето — сиво, облачно. Вятърът шумял, иначе тихо било и пусто. Боял се да помръдне. „Ако съм пеленаче, как ще допълзя до лоста?“ Това била първата му мисъл. Опипал лицето си. Пак голобрадо, ама зъби в устата си има. Пак добре. Дали не са млечни? С езика си не можел да изброи кътниците.

— Кралица Клара краля на крал Карл кларнета! — изговорил на глас. Успял! — Значи казвам „р“!

Рипнал и се понесъл към темпоралнята. За нея мислел, не за себе си, не знаел дали е на осем или на четиринайсет години! Наложило се да се качи на столче, за да стигне дръжката (ама че сила е имал този куршум!), сграбчил дръжката с две ръце, натиснал с цяла сила напред — и изкрещял от изненада, когато чукнал темето ей в тавана, не скочил навреме от столчето, докато растял... Най-напред опипал цицината на главата си, после устата си: по-добър хронометър от мустаците няма! Добре е, вече са наболи!

Спрял времето посред нощ. Да можеше да се върне назад с четвърт век, когато Марлипонт и деверите му са били ей тонинки, чудесно би било... Но тогава той самият не до бебе ще стигне, ами изобщо ще изчезне, сякаш никога не го е имало. Ой, жалко, с голи ръце от люлките би ги изхвърлил. Напред също не върви повечко да дръпне, че и Цевинна ще стане вече матрона, пък и не се знае дали там в

бъдещето над крика не стои някой с вдигнат меч, и такива работи са ставали!

Чудел се какво да прави, а в този миг някой започнал да напире на вратата. Била подпряна с греда, затова този някой басово закрепял на своите бързо таран да донесат! Върнал припряно Креншлин времето с една седмица назад и пак останал сам. Господар на времето е, ама като не може да мръдне и с една крачка, хубав господар! От трън, та на глог... Сега какво, темпоралнята до края на живота му затвор ли ще бъде, или ще се люлее насам-натам от плусквамперфект^[11] във футурум^[12]? Impossibile est^[13]! Та нали и от глад ще издъхне! А там, отвън, някой пак мърда резето и шепне: „Пусни ме, мили, аз съм, Цевинна!“ Предпазливият Креншлин привързал връвчица за дръжката и недоверчиво погледнал през дупчицата. Ако не е тя, ще дръпне, преди она да пушне през дъските, а пък и да го гръмнат, падащият труп ще дръпне връвчицата, времето назад ще тръгне и той ще възкръсне! Какво ли не се случва! Било е, притиснала те е беда, стоиш, дръпнал крика към себе си така, че времето чак фучи, носейки се назад, а под краката ти, в ъглите, до стените се показват сгърчени трупове, оживяват, агонизирайки в обратна посока, дращят с нокти окървавените греди и изчезват като дим, а веднъж, като стоеше така, двама, вкопчили се в смъртна хватка, изскочиха от времето и така го ръгнаха в хълбока, че едва не изпусна дръжката. Не, наистина е Цевинна. Пуснал я вътре, скочила тя на гърдите му: „Спасявай ме! Направи нещо, за да го няма, изобщо да не се ражда, гледай как ме бие!“ Показва синини по ръцете си, белези... Казал ѝ най-напред да му донесе трохичка ядене, макар и ечемичена питка, пък може и бучка сирене... Едва що излязла, заглъхващ тропот, цвилене на спиращ кон, пак ли? Този път наистина се ядосал, като познал гласа на Марлипонт, който се бил понесъл подир избягалата Цевинна, затова върнал времето с една година назад — принуден бил! И пак ни ядене, ни пиене. Маневрирал и тъй, и иначе, докато попаднал в обкръжение — и деверите, и Марлипонт със своята банда, и самият бургграф, и просяците, и кралските доносници, и офицерите от крепостния гарнизон (глупците оръдия бутат насам!), и някакви граждани с наемници, искащи да анулират договора за житото, и разбойници, сума ти народ се разполага около темпоралнята, обсаждат го, старци довеждат и ги обучават на военно дело, а за всеки случай и

хлапетиите въоръжават, учат ги с мускети да си служат, така че и от двете страни на времето лошо му се пише на нещастния Креншлин! Назад от старците не ще се измъкне, напред — от сополанковците. И викат: „Обкръжен си, излизай на честна дума, на честна рицарска дума“, защото се страхуват да не направи нещо с криковете в отчаянието си — и това е ставало. В действителност, като трябвало да избира между оковите (а ония вече за това спорели — дали да го хвърлят в градския или пък в бургграфския затвор, дали в подземията на Марлипонт или на деверите), храбрият, недоцелуван любовник на Цевинна избрал най-страшния, възвишен изход. Дал пълен ход назад, след като привързал с връвта крика към гредата в ъгъла: ще изчезна, ако времето продължава да се носи назад, но и всички заедно със себе си в небитието ще захвърля!

Изчезнал по-бързо от облаче мъгла при вятър, а с него и ония. Чак тогава, когато в отдавнашните векове връвта изгнила, лостът сам се върнал в средно положение. А около темпоралнята била израснала девствена гора, за мигновение се изправил непроходим лес, зубрите се търкали о въглищните буци, месеците вървели, един отделил се от стадото космат носорог нахълтал с рев, изкъртвайки прогнилата врата и като дим се изпарил, щом с рогата си крикът боднал — вместо дъбовата гора тук-там по мочурищата рододендрони и папрати с голи клони, очевидно епохата, каменовъглена наричана: ни човешки жилища, ни самата темпоралня, нищо, само специална точка, над която въздухът трептял и се огъвал като дъга!...

Трурл изключил диапроектора, издърпал проводниците, а кралят, без да каже нито дума, седнал на трона си, но се виждало, че не е особено доволен от прожекцията. Клапауций се изкашлял.

— Не бих искал да отегчавам Ваше величество, затова ще бъда кратък. Процесът, който видяхте, Ваше величество, е типичен. Сюжетът беше средна работа, но дали такъв или иначе, винаги върви към подобен финал. Действията на антагонистите винаги водят към центъра, какъвто е специалната точка, тоест мястото, в което може да се командува отчитането на времето. Ако обхватът на отделните темпорални е голям и поради това техният брой на планетата е малък, малко ще бъдат и полесраженията. Ако обхватът е малък, центровете ще бъдат много и съответно огнищата на сблъсъци — повече. Но това не променя с нищо същността. Може да се направи така, че

настъпващата промяна да не засяга този, който я предизвиква. Обаче и това не внася нищо ново. В този случай индивидът, който е останал във временния пункт последен, ще бъде принуден да бяга в миналото, възможно най-отдалечено, а понеже владееенето на времето засяга всички хора, логиката на конфликта го заставя да отиде в съвършено безлюдна ера. По този начин той е подложен на изхвърляне от историята и повече не взема участие в битките за темпоралните. Ако на планетата има само една специална точка на времето, на нея възниква една мощна държава, измъчвана от центробежни движения и централната борба за завладяване на кормилото на времето, при което препоръките на най-мъдрите хора се свеждат до това да се направи специалната точка недостъпна за всички например чрез потапянето ѝ чрез взривове в дълбините на планетната кора. Но ако вместо специални точки на времето се въведе манипулиране с времето под формата на хронотранспорт, възникват примки на времето, пътувания и експедиции с цел плячкосване, появяват се темпорално конкистадорство и хроничен гангстеризъм, както и опити да се монополизира хронотранспортната техника, винаги безуспешни, защото това, което едни откриват, други — рано или късно — успяват да повторят. А когато се захващат със съвременността, стига се до войни във времето. Стратегическата цел е да се обкръжи противника от страната на бъдещето и да се изблъска към дъното на развитието — към миналото, — значи пак започва регрес. Който държи в ръцете си времето, той има и властта, затова за нея се води борба, подкрепяна с откриването на нови тактики за нападение и отбрана във временното измерение...

— Както виждам, обратимостта на времето е извор на нови беди, а не на изгоди — рекъл мрачно Иполип. — Не можете ли да се справите с това?

— Опитвахме се да ограничаваме движението във времето чрез акселераторни дросели и други видове защита — казал Трурл, — но тогава първата цел на заинтересуваните е да премахнат тези ограничения.

— Добре тогава. Ако се вземе цивилизация с богата духовна култура, с висок етичен стандарт, либерална, хуманитарна и плуралистична?

— Такава можем да програмираме на секундата, милостиви господарю — казал Клапауций. — Не го направихме, защото бяхме убедени, че и такъв вариант нищо няма да ни даде, но щом такава е кралската воля, моля, гледайте... Трурл?

Подканеният натиснал сръчно тия и ония клавиши, преместил няколко щепсела, навил амплификатора и въздъхнал:

— Готово.

— Коя матрица?

— Времето като функция на промените на гравитационната константа.

Алабастровите плочи просветнали. Трурл фокусира образа.

Креслин се наведе над масата.

— Това тя ли е? — попита, гледайки серията моментални снимки:

— Да.

Генералът машинално поправи ципа на панталона си.

— Севинна Моррибонд. Не я ли позна?

Не. Тогава беше десетгодишна.

— Трябва да запомниш, че тя няма да ти даде никакви технически подробности. Само трябва да измъкнеш от нея дали те вече имат хронда или не. Дали е в състояние на оперативна готовност.

— Тя ще знае ли? Сигурен ли сте?

— Да. Той не е дрънкало, но от нея няма тайни. Готов е на всичко, само и само да я задържи. Трийсет години разлика!

— Обича ли го?

— Не мисля. По-скоро ѝ импонира. Вие с нея сте земляци, това е добре. Спомени от детството. Не се изхвърляй особено. Препоръчвам ти резервираност, мъжки чар. Ти това го умееш.

Креслин мълчеше. Изразът на лицето му напомняше съсредоточеността на хирург над операционната маса.

— Пускането днес ли е?

— Днес, всяка минута е скъпа.

— Ние имаме ли оперативна хронда?

Генералът се изкашля раздразнено.

— Не мога да ти кажа и ти добре знаеш, че не мога. Засега съществува равновесие: те не знаят дали ние имаме, а ние — дали те имат. Ако те заловят...

— Ще ме изкормят, за да разберат?

— Сам разбираш.

Креслин се изправи, сякаш вече беше запомнил наизуст лицето на жената от снимките.

— Готов съм.

— Не забравяй чашката!

Дори не отговори.

Не чуваше вече думите на генерала. Изпод металните фунии върху зеленото сукно на масата падаше светлината на луминесцентните лампи. Вратата се отвори като ритната. В стаята се втурна адютантът с лента в ръка, опъваше в ход униформената си куртка.

— Господин генерал, концентрация, около Хасси и Дъопинг! Затвориха всички пътища.

— Момент. Креслин, вече знаете всичко. Да?

— Да.

— Желая ви успех.

Асансьорът спря. Моравата се отдръпна и се върна на мястото си. Миризмата на мокри листа се смесваше с дразнец, почти приятен аромат — на нитриди. „Нагриват първата степен“ — помисли си. Фенерчетата в ръцете на стоящите по-далече хора улавяха от мрака дупките на маскировъчните мрежи.

— Анаколют?

— Авокадо.

— Следвайте ме.

Вървеше в тъмнината подир як офицер с гола глава. Черната сянка на вертолета зяпна в мрака като муцуна.

— Дълъг ли е пътят?

— Седем минути.

Нощният пумпал се издигна с грохот, после планира, витлото още се въртеше и вече кацнаха, невидимата трева гъделичкаше по краката, помитана от механичния вятър.

— В ракетата.

— В ракетата, слушам. Нищо не виждам. Заслепен съм.

— Ще ви заведе за ръка (женски глас). Тук има смокинг. Преоблечете се. Отгоре сложете този калъф.

— И на краката ли?

— Да. Чорапите и лачените обувки са в този плик.

— Бос ли ще скачам?

— Не бос. В тези чорапи. После ги сгънете заедно с парашута.

Нали помните как?

— Да.

Той пусна малката, силна женска ръка. Преоблече се в тъмното. Златен квадрат. Табакера? Не, запалка. Сноп светлина.

— Креслин!

— Слушам.

— Готов ли сте?

— Готов.

— Към ракетата, след мен!

— Към ракетата. Тъй вярно.

Един остър лъч осветяваше стълбата, алуминиева, сребърна. Горният ѝ край тънеше в мрак. Като че ли трябваше да се изкачи пешком до звездите. Отворен люк. Легна по гръб. Лъскавият пластмасов пашкул шумолеше. Лепеше се за дрехите, за ръцете.

— 30, 29, 28, 27, 26, 25, 24, 23, 22, 21, 20. Внимание: 20 до нула, 16, 15, 14, 13, 12, 11, внимание, след седем секунди старт. Четири, три, две, едно, нула.

Очакваше гръм, затова този, който го издигна, му се стори слаб. Лъскавият пластмасов мехур се отпускаше върху него като жив. По дяволите, закрива устата, уф! С мъка отблъсна ципестите гънки, пое си дъх.

— Внимание, пасажер. 45 секунди до балистичния апогей. Да броя ли?

— Не. Започнете от десет.

— Добре.

— Внимание, пасажер. Балистичен апогей. Четири слоя облаци, cirrostratus^[14] и cirrocumulus^[15]. Под последния слой видимост 600. Парашутът ви в ред ли е?

— Да. Благодаря.

— Внимание, пасажер. Втори балистичен клон, първи облачен слой, cirrostratus. Втори облачен слой. Температура минус 44. Долу плюс 18. Внимание, петнайсет до скока. Наближаваме целта, нула на сто, странично отклонение в нормата, вятър 6 метра в секунда, видимост 600. Внимание! Успех! Скок!

— Довиждане — каза Креслин, разбирайки колко не на място са тези думи, изречени към човека, когото никога не е виждал и никога нямаше да види.

Пропадна в мрака, изстрелян в твърдия от скоростта на падането въздух. Около главата му свистеше, няколко пъти се преобърна. Изведнъж нещо го дръпна с лек трясък, вирна глава, сякаш някой започна да го улавя от тъмнината с невидима въдица. Погледна нагоре — куполът на парашута не се забелязваше.

Добра работа.

Падаше, без да знае колко бързо. Под краката му нещо се провиждаше. Толкова светло? По дяволите! Само да не е езерце. Едно на хиляда, ама кой може да знае... Чу равномерен, деликатен шум, когато докосна с краката си вълнуващата се повърхност. Беше житна нива. Потъна сред класовете. Чашата на парашута го покри. Той се приведе, откопча коланите и започна да сгъва странния мъхест материал, приличащ на паяжина. Сгъваше, сгъваше — това беше най-трудното, щеше да му отнеме половин час. Засега се сместваше в хармонограмата. Дали вече да обуе лачените обувки или още не?

По-добре сега. Пластмасата отразява светлината.

Започна да къса покриващия го пашкул, тънък като целофан, като че ли разопаковаше самия себе си. Нощен сувенир. Подарък. Лачените патъци, носната кърпичка, ножчето, визитните картички.

Къде е чашката?

Сърцето му се разгуптя, но ръката му вече я беше намерила. Не я виждаше, цялото небе бе покрито с облаци. Но я разклати и чу бълбукане. Вътре имаше вермут. Не махна от нея херметизиращата ципа. Има време за това, може да се спъне, да го разлее. Сложи чашата обратно в джоба си, натика сгънатия парашут в калъфа, постави там и месестите чорапи за скока, разкъсания пластмасов пашкул. Казват, че от това не можеш да се запалиш. Кой знае? Не е ли по-добре да се измъкне от житната нива?

Инструкцията по-добре знае.

Той намери в удебеленото дъно необходимата дръжка, пхна пръст в нея и дръпна, все едно че отваряше кутия бира, хвърли калъфа в смачканото при скока място и зачака.

Нищо, малко пушек. Нито пламъци, нито искри, нито светлина. Дали не е дефектен?

Посегна и опипа. А-ха да изкрещи, защото твърдо натъпканият калъф вече го нямаше там — само купчинка топли, но непарещи парченца като от изгоряла хартия.

Добра работа.

Той поправи смокинга, папионката и излезе на пътя. Вървеше в края му бързо, но не прекалено, за да не се изпоти. Дърво, обаче какво? Липа? Не, май още не. Ясен? Дали? Не се вижда. След четвъртия километричен камък трябва да има параклисче. Точно така.

Параклисчето изплува от нощта с варосаната си стена. Креслин потърси вратата пипнешком. Тя се отвори леко. Дали не прекалено леко? А ако прозорците не са затъмнени?

Остави запалката на каменния под, натисна. Чиста бяла светлина изпълни затвореното пространство, отрази се в посивялата позлата на неголемия олтар, в прозореца, залепен отвън с нещо тъмно. Той се огледа много внимателно в този прозорец, завъртя се, провери как му седят раменете, ръкавите, реверите на смокинга, после се огледа отстрани дали някъде не е залепнало парченце от фолиото. Пооправи кърпичката в джобчето, повдигна се на пръсти като актьор преди излизане на сцената. Дишаше спокойно, усещайки слабия аромат на угасени свещи, които сякаш бяха горели допреди малко. Угаси запалката, излезе на тъмно, като стъпваше предпазливо по каменните стъпала. Огледа се. Нямаше никой. Облаците се белееха по ръбовете, луната не можеше да си пробие път, беше прилично тъмно. Докато крачеше с равна стъпка по асфалта, той докосна с края на езика си короната на мъдреца. Интересно какво има в него. Естествено, не хронда, дори не и нейното дистанционно включване. Но и отрова там няма, за секунда той видя това, което „зболекарят“ слагаше с пинсета под златната корона, преди да я зациментира. Зрънце, по-малко от грахово, като цветно захарно бонбонче. Предавател? Но нали нямаше микрофон. Нищо. Защо не му дадоха отрова? Очевидно не беше нужна.

Къщата се показва в далечината иззад дърветата — осветена, шумна, музиката се разнасяше из тъмния парк. Върху цветните лехи падаше светлината от прозорците: на първия етаж, естествено, горяха свещи в канделабри. Изброи коловете на оградата, при единадесетия забави крачка, застана в сянката на близкото дърво, докосна с пръсти мрежата, която лесно се нави надолу. Той прескочи преградата и се

озова в градината. От сянка в сянка, докато край фонтана извади от джоба си чашката, с нокът отлепи фолиото, с което бе залепена, смачка го, сложи го в устата си и го гълтна с малко вермут. С чашката вермут в ръка вече свободно се приближи по средата на алеята към къщата, без да бърза, като гостенин, връщаш се от кратка разходка, след като се е разгорещил от танците и е поискал да се разхлади. Изтри си носа с кърпичката, прехвърляйки чашката в другата ръка, мина между сенките на застаналите от двете страни на вратата; лицата не виждаше, усещаше само безразличните погледи, с които го изпращаха.

На първите стъпала — почти синя светлина, на следващите — топложълта, музиката свиреше валс. „Гладко върви“ — помисли си. Дали не прекалено гладко? В залата беше многолюдно. Не я забеляза веднага. Стоеше вече на две крачки от нея, заобикаляха я мъже с орденски лентички на реверите. Изведнъж в другия край на залата се разнесе тропот, някой падна — лакей в ливрея, и то с такъв замах, че подносът с чашите изскочи от ръката му в пръски от бяло и червено вино. Ама че непохватен! Всички около Севинна обърнаха глави като по команда. Само Креслин гледаше нея. Този поглед я заинтригува, макар нищо да не ѝ говореше.

— Не ме познахте, госпожо. Нали?

— Не.

Отрече, за да го отблъсне. Да пресече. Той се усмихна спокойно.

— А черното пони помните ли? С бялата ивица. И момчето, което го изплаши с балонче?

Тя примигна.

— Вие ли сте?

— Да.

Нямаше нужда да се запознават, щом се знаят от деца. Танцува с нея само веднъж. После се държеше по-скоро настрана. Затова пък доста след един часа излязоха в парка. Измъкнаха се през врата, известна само на нея. Докато вървяха по алеите, забелязваше ту тук, ту там, в сянката на дърветата, хора. Толкова много. Не ги беше забелязал, когато прескочи през мрежата. Странно!

Севинна го гледаше. Лицето ѝ изглеждаше бяло на лунната светлина, пробила облаците през втората половина на нощта — да, така трябваше.

— Не бих ви познала. И все пак ми приличате на някого. Не на онова момче. На някой друг. Може би — възрастен...

— На съпруга ви — отвърна той флегматично. — Когато е бил на двайсет и шест години. Сигурно го знаете от снимките... от онова време.

Тя примигна.

— Да, прав сте. А вие откъде знаете?

Креслин се усмихна.

— Служебно. Журналист. Временно... военен кореспондент. Но с цивилно минало.

Не го слушаше.

— Вие сте от моя край. Учудващо.

— Защо?

— Някак си... не е хубаво. Не знам как да се изразя. Почти ме е страх.

— От мен ли?

Беше искрен, наивен, удивен.

— Не, вие пък. Но това е сякаш... сякаш докосване на съдбата. Тази ваша прилика и това, че сме се познавали като деца.

— Какво особено има тук?

— Не мога да ви го обясня. Това като че ли е алюзия. За тази нощ. Като че ли означава нещо.

— Суеверна ли сте?

— Да се връщаме. Става хладно.

— Никога не бива да се бяга.

— Сега пък какво?

— Не бива да се бяга от съдбата. Невъзможно е.

— Само да знаехте.

— Къде е понито ви?

— А вашият балон?

— Там, където ние ще бъдем след сто години. Всички неща се разтварят във времето. Няма по-силен разтворител.

— Говорите така, като че ли сме вече стари.

— Времето е убийствено за старите. Ала е неразбрано за всички.

— Мислите ли?

— Зная.

— А ако...?

— Моля?

— Не, нищо.

— Искяхте да кажете нещо.

— Така ви се е сторило.

— Не ми се е сторило, защото знам какво беше това.

— Е, и?

— Една дума.

— Каква?

— Хронда.

Тя потрепера. От страх.

— Не се бойте. Ние и двамата сме извън играта, макар и да знаем (освен съпруга ви и специалистите на доктор Сува). Онези от центъра Неггенеу.

— Какво знаете? Откъде?

— Същото, което и вие, госпожо.

— Невъзможно е. Това е тайна.

— Че и аз не съм казал тази дума никому, само на вас. Знаех, че вие знаете.

— Как може да знаете? Вие... рискувате много. Известно ли ви е?

— Не рискувам изобщо, тъй като моята информация не е нито повече, нито по-малко легална от вашата. С тази разлика, че аз зная от кого сте я чули вие, а вие не знаете откъде я имам аз.

— Разликата не е във ваша полза. Откъде знаете?

— А да ви кажа ли вие откъде?

— Знаете ли също... кога?

— Наскоро...

— Наскоро! Значи нищо не знаете.

Почти трепереше.

— Не мога да ви разкрия това. Нямам право.

— А онуй?

— Онуй го казах, защото толкова ви е разкрил вашият съпруг.

— Дали някой... Откъде знаете, че точно той?

— От правителството знае само министър-председателят.

Министър-председателят се нарича Моррибонд. Лесно, нали?

— Не. По какъв начин? А! Подслушване?!

— Не. Не мисля. Излишно е било. Просто е трябвало да ви каже.

— Защо? Вие мислите, че аз...

— Не. Тъкмо затова, защото вие никога не бихте поискали. Трябвало е да ви каже, понеже е искал да ви даде нещо, което е представлявало за него изключителна ценност.

— Аха, значи не с подслушване, а чрез психология?

— Да.

— Колко е часът?

— Два без шест.

— Не зная какво ще стане с всичко това.

Севинна гледаше в мрака наоколо. Сенките на клоните, плоски и ясно очертани, вибрираха на пясъчната алея и на моменти изглеждаше, че те са неподвижни, а земята трепери: Музиката достигаше до тях като от друго време.

— Стоим тук скандално дълго. Не се ли досещате защо, господине.

— Започвам да се досещам.

— Тайната, която... ще направи това със света, не е никаква тайна миг преди... часа нула. Може и да престанем да съществуваме. И това ли знаете?

— Знам. Но не днес трябваше да се случи.

— Трябваше.

— Имаше известни... усложнения. Но вече ги няма.

Почти го докосваше с гърдите си. Говореше към него, обаче не го виждаше.

— Той ще бъде млад. Напълно сигурен е.

— Ами да.

— Не казвайте нищо. Не вярвам, не мога, макар и да знам, че би било гратис, така не се случва. Но сега е все едно. Нищо не може да се промени. Никой нищо не може да промени. Или ще го видя такъв, какъвто сте вие сега... или Реммер казваше... възможно е подхлъзване, в депресията... аз ще стана дете. Вие сте последният човек, на когото говоря... преди това.

Цялата трепереше. Той я прегърна и подкрепи. Сякаш без да знае какво казва, изломоти:

— Колко време... остава?

— Минути... два и пет...

Креслин се наведе над лицето ѝ, като в същото време натисна с езика си онзи метален зъб толкова силно, колкото може. Чу как в главата му нещо лекичко изпука и потъна в небитието.

Генералът докосна машинално панталона си.

— Хрондата е темпорална бомба. Избухването ѝ предизвиква възникването на локална депресия във времето. Образно казано, така както обикновената бомба образува в почвата яма, пространствена депресия, така и хрондата потъва в настоящето и издърпва или избутва цялото обкръжение в миналото. Размерите на връщането във времето, така наречения ретроинтервал, зависят от големината на заряда. Теорията на хронопресията е сложно нещо и аз не мога да ви я изложа, господа. Все пак, принципът може да се обхване доста просто. Протичането на времето зависи от всеобщата гравитация. Не от локалните гравитационни полета, а от общосветовната гравитационна константа. Не от самата гравитация, а от нейните промени. В целия Космос гравитацията намалява и това е в известен смисъл другата страна на протичането на времето. Ако гравитацията не се променяше, то щеше да стои на едно място. Изобщо нямаше да го има. Така, както е с вятъра. Къде е вятърът, когато не духа? Няма го никъде, тъй като той е движение на въздуха. По този начин се обяснява днес възникването на Космоса. Той не е възникнал, а е съществувал извън времето, докато гравитацията е оставала непроменена, след което е започнало нейното намаляване. Оттогава Космосът се разширява, звездите обикалят, атомите трептят, а времето тече. Съществува връзка между гравитоните и хрононите и именно тази връзка беше използвана при конструирането на хрондата. Засега можем да манипулираме с времето само бурно. Това е колапс, значи имплозия, а не експлозия, взрив. Най-голямо връщане във времето настъпва в точката нула. В 1:59 Креслин натисна сигнала за обратен ход. След дванадесет секунди гръмнаха всички наши оперативни хронди в стратегическа готовност. Имплозията беше кумулативна. Затова територията, обхваната от хронопресия, има почти правилна кръгла форма. В точката нула депресията достига вероятно от 26 до 27 години. Тази величина постепенно намалява към периферията. На засегнатата територия неприятелят имаше лаборатории, складове, работилници и подземни хронопресивни полигони. Понеже той започна работата в тази област преди девет-десет години, понастоящем

там няма нищо, което би представлявало опасност за нас. Засегнатата площ, както виждате на тази карта, господа, е с диаметър около 190 мили...

— Генерале!

— Слушам.

— Въз основа на какво поддържате, че благодарение на Креслин сме изпреварили хроналния удар на неприятеля?

— Заповедта беше следната: ако до удара остават повече от 24 часа, беше му забранено да докосва сигналния контакт. Ако научеше някакви подробности за акцията, свързани със срока на провеждането ѝ, големината на зарядите, броя на хрондите, трябваше да предаде информацията чрез специална мрежа от нашето разузнаване. Ако противникът щеше да атакува в течение на едно денонощие, а Креслин не успееше да установи контакт с мрежата, той трябваше да задействува автоматичния предавател, закопан в гората край Хасси. И само в случай, че няма време да стигне до сигнализатора, а е напълно сигурен в атаката, предвидена в най-близко време, трябваше да натисне контакта. Подчертавам: Креслин не познаваше механизма на хронопресивната имплозия, не знаеше нищо за нашите хронди, не знаеше дори какво представлява сигналният контакт. Доволен ли сте от отговора ми, господин министър?

— Не. Смятам, че сте си позволили да натоварите с прекалено голяма отговорност за съдбата на целия свят един човек, агент. Впрочем все едно дали е агент или неагент. Как би могъл един човек сам да решава?!

— Позволете да дам по-нататъшните пояснения, господин министър. И преди акцията на Креслин нашата информация не беше равна на нула. Естествена цел на неприятеля щеше да бъде нашият хронален център. Двете страни в еднаква степен не знаеха само доколко са напреднали изследванията и подготовката. Местонахождението на нашия комплекс С те познаваха така добре, както ние знаехме дислокацията на техните хронатори. Невъзможно е да се скрият, такива огромни комплекси.

— Не отговорихте на въпроса ми.

— Тъкмо започвам. Ако се очертават концентрични кръгове около нашия комплекс С, то Хасси остава в зоната, върната назад с 10 години, а Лейло, като лежащ по-близо до С, в зоната с двадесет години

върщане назад. Вчера сутринта получихме съобщението, че Моррибонд няма да присъствува на приема, който канцлерът дава в своята резиденция в Хаси, затова пък разполагахме с данни, че Моррибонд заминава на инспекционна обиколка из частите, разположени по границата с нас. В осем вечерта дойде вестта, че вместо да отиде в гарнизонния център Аретон, той е останал в Лейло.

— Момент, генерале! С това може би искате да кажете, че Моррибонд се е опитвал да използва хроналния удар, който щяха да нанесат на нас, за да се подмлади?

— Ами да. На това мнение са нашите експерти. Моррибонд е... беше на шестдесет години, а жена му — на двадесет и девет. Минус двадесет за него и минус десет за нея — четиридесетгодишен мъж и деветнадесетгодишно момиче. Освен това съществуваше и решаващото всъщност обстоятелство, че той е болен от *myasthenia gravis*^[16]. Лекарите му даваха две, най-много три години живот.

— Това сигурно ли е?

— Да. На практика сигурно. Съществена роля е играло и неговото — както смятам аз, — специфично чувство за хумор. Кодовото название на операцията е било „Балкон“.

— Не разбирам.

— Как така? Ромео и Жулиета. Сцената на балкона... А между другото тогава би трябвало да бъде унищожен целият наш хронален потенциал.

— Но стана точно обратното!

— Действително, защото аз ви дадох изчисленията при предположение, че имплозията настъпи в нашия комплекс С съгласно техния стратегически план. Той затова е изпратил жена си в Хаси, а сам е отишъл в Лейло, разположен досами нашата граница. След съвещанието в генералния щаб оценихме положението като критично, незабавно изпратихме Креслин, тоест толкова бързо, колкото беше възможно. Приземи се в околностите на Хаси. Понеже ударихме първи, изохроните на депресията имаха обратен знак на запланувания от неприятеля. Обратен, след като ние улучихме техния хронален център.

— И какво от това? Моррибонд е станал по-млад, отколкото му се е искало, а неговата жена — по-малко млада... Какво стратегическо значение може да има този факт? Предлагам да сменим темата.

— Той има стратегическо и същевременно политическо значение, тъй като ще доведе до смяна на министър-председателя на противниковото правителство: Като предизвиква депресия, имплозията образува на самата граница на обхвата си малки концентрични удебелявания около точката нула. По аналогия с ефекта на обикновената бомба: центърът на взрива се вдлъбва, а около него се появява кратерният насип. Хрондата изблъсква настоящето назад, а на границите на имплозията времето се придвижва напред. Това е така нареченият Компенсационен ефект. Именно Лейло се намираще в неговата област. Следователно там времето се е мръднало напред с девет-десет години.

— Моррибонд е на седемдесет? Великолепно! — захихика някой от насядалите около масата със зеленото сукно!

— Не. В съгласие с казаното по-горе за болестта му, Моррибонд е мъртъв. Има ли още въпроси?

— Искам да разбера в какъв вид се актуализира миналото след имплозията на хрондата. Физиците твърдят, че миналото като идеално повторимо време, в което бихме могли да се върнем, не съществува.

— Истина е. Имплозията не предизвиква идеално връщане в календара. Тоест не възстановява конкретното състояние, което е съществувало в конкретна година, ден, час и минута. Всеки материален обект само става по-млад — миналото като съотношение на вече станали събития нито се връща, нито се повтаря. Специалистите предпочитат да не вземат категорично становище дали наистина това е невъзможно. Във всеки случай можем да използваме като модел за действието на хрондата положението на футболното игрище, когато играчът ритва топката, а друг играч му я връща точно на същото място. Примерът е подходящ, защото топката трябва да се ритне; а не може да се пренесе чрез използването на прецизни микрометри. В същото време имплозията представлява интервенция във времето, груба и неподлежаща на изчисления в микроскопичните подробности.

— Но вие сам кавахте, генерале, че човек става от шестдесет на четиридесет години!

— Това е нещо друго. Неговият организъм се оказва точно с толкова години по-млад във физиологично отношение. Същото става с всеки предмет. Старото дърво ще се подмлади, ще се превърне във

фиданка. Но ако, да речем, вземем скелет, който е прележал сто години в земята и от който година преди това са махнали част от костите, след имплозията ще имаме пред себе си скелет, показващ при изследванията, че е прележал в земята осемдесет години, обаче извадените от него кости няма да се появят обратно. Ако някой неотдавна е останал без крак, дори след имплозия с четвъртвековен ретроинтервал няма да си го възвърне. Затова хрондата не се намесва в така наречените причинни парадокси, свързани с идеята за пътешествия във времето. Организмът под имплозия възстановява своята жизненост в границите, определени от физиологичните му възможности.

— А машините? Книгите? Сградите? Плановете?

— Сградата, издигната преди сто години, ще се промени слабо. Обаче постройката от бетон, който се е втвърдил преди осем години, ще се окаже купища пясък, цимент, греди, понеже бетонът остарява и затова не може да съществува като бетона отпреди мига, в който е възникнал чрез смесване на съответните съставки. Същото се отнася и за всички обекти, както вече казах, включително и за машините.

— Напълно сигурно ли е, че неприятелят не разполага вече с потенциал за противоудар?

— Нямаме такава сигурност в сто процента. Песимистичните оценки дават, че сме унищожили осемдесет на сто от техния хронопотенциал, а оптимистичните — до деветдесет и осем на сто.

— Хрондите могат ли да се използват по друг начин освен за унищожаване на противниковите хронди?

— Могат, господин министър-председателю, но наша първостепенна задача беше унищожаването на хрондите на врага и техните производителни бази. След като запазихме незасегнат нашия потенциал, ние получихме значително преимущество — стратегическо и тактическо. Вие разбирате, господа, че сега не мога да кажа нищо повече относно това, как ще използваме този потенциал. Няма ли повече въпроси? Благодаря ви, господа. Какво има? Високоговорителят ли? Моля за тишина!

— Внимание! Внимание! Тревога първа степен!! Локаторите наблюдават слизание на спътници на врага, четири на брой, от троянските орбити. Противоракетите на балистичната отбрана са изстреляни и сега се прехващат от врага. Един спътник унищожен чрез

точно попадение. Трите спътника на радиант дзета намаляват първа космическа. Решенията на локаторите са затруднени от маскиращия йонен облак, изхвърлен от симулационните глави на първия унищожен спътник. Внимание! Внимание! Наземните индикатори за насочване ще предават непрекъснато чрез непосредствената връзка със стационарните спътници от нашата защита кои са вероятните цели, избрани от врага. Внимание, цел първа: комплексът С с гранично отклонение 20–25 мили от точката нула. Внимание, цел втора: главната квартира, повтарям, главната квартира, с гранично отклонение 7–9 мили от точката нула.

— Двадесет процента от тяхната хрономощност пада върху главите ни!! — изкрещя някой. Всички, които досега седяха край зелената маса, скочиха. Зашумяха столове, един падна, някъде наблизко зави сирена.

— Господа! Останете по местата си! Имплзията не е опасна за живота! Няма възможност за изолиране или укриване! Моля ви, запазете спокойствие! — викаше с пълен глас генералът.

— Внимание! Внимание! Втори спътник е унищожен в йоносферата с ракетен залп. Двамата останали спътника навлязоха в мъртвата зона на крайорбиталната защита. Променят курса си — според локаторите за близка защита — и изстрелват макети. Внимание! Двамата вражески спътника са на осите на цели номер едно и две. Навлизат в оптическия периметър за пряко въздействие. Внимание! Обявявам тревога за най-висша опасност. Осем секунди до нулата. Седем до нулата. Шест. Пет. Четири. Три. Две. Внимание ну...

Образът угасна и настъпи мълчание.

— Не е особено обнадеждаващо! — изохка Иполип. — Ами ако времето може да се разклонява? Да не тече като река. И ако може да се регулира като система от канали? Какво ще кажете?

— Опитвахме и това — рекъл Трурл. — Ефектът беше пандемониум^[17]. Възникват Частни времена, изкривени във форма на заливи и разливи, вземащи началото си от сънищата. Възниква подривна хронавтика, която застрашава обществото с разпадане, преследвана поради което от властите. Появяват се легитимации за настоящето, ретрохронални данъци, хрония, интерхрон, хронични войски, контрабанда в междувремието, банди, които възкресяват екзекутираните престъпници, амбулантни времетърговци и корпуси за

календарна сигурност. Възниква масова темпорална емиграция, калабалък, едни се тикат в модните времена на другите, едновременниците се опитват да отстраняват принудително нелегалните времетърговци, на всички бог знае защо им се струва, че в друго време със сигурност е по-добре. Стига се до маскиране, колекциониране и заграбване на ценни мигове, възниква секуларна борса, произвеждат се фалшиви или вървящи в кръг времена, хронични затвори и тъмници. Изработват се еротични, мистични и политически перпетуари, както и извлекачки на чаровни моменти. Тълпи емигранти, реемигранти и контраемигранти се носят в противоположните посоки през вековете, чукайки се при разминаването в челото. Стига се до така наречените военни конвулсии и спиране в хода на историята, когато времеубийците, изпратени от една държава, ликвидират бъдещия Цезар на друга държава, докато е още в пелени. Той не пораста, не става Цезар, не побеждава, така че изчезва необходимостта да бъде удушен още в пелени, тогава израства невредим, пак биват изпратени времеубийци при люлката му и така в кръг. Открихме осемстотин вида от така наречения *circulus temporalis vitiosus*^[18], ала аз смятам, че те могат да бъдат безкрайно много. Ами хроноперверзиите? Футурофилията, часовниковият фетишизъм, *delectatio temporosa*^[19], автопедофилията или ухажването от развратни старци на самите тях като невинни същества от годините на идиличното детство? Ами дъмпинговият импорт на бъдещи технологии, предизвикващи икономически кризи? Ами похищенията във времето? Милостиви кралю, бих могъл да ти изброявам цели часове подобни неща. Най-горещо те съветвам да се откажеш...

— Добре! Убедихте ме, че обратимото и разделимо време е неблагоприятно свойство на Сътворението — казал кралят с нескривано раздражение. — Проявете тогава инициатива. По-смело! Помислете например върху следното: тукашният свят се държи доста неутрално. Не е нито прекалено благосклонен към своите жители, нито пък прекалено ги потиска. Това безразличие лесно поражда фрустрации. Както е известно, хладното безразличие на родителите повлиява зле на децата, а какво остава за безразличието на света! Нима той не трябва да бъде предвидлив, грижовен, покровителстващ наемателите си на всяка крачка, изпреварващ желанията им? С една дума, не те към него, а той към тях трябва да се приспособява. Да речем, че един уморен

друмник пада от скалната изданина в пропастта, защото се е подхлъзнал. Ще стане на кайма. А в нашия свят предвидливото място на падане бързичко ще стане меко като пухена постеля. Друмникът ще се отърси и ще продължи пътя си. Е? (Кралят гореше от ентусиазъм.) Така не е ли добре? Защо не казвате нищо?

— Понеже доброжелателността е относително понятие — рекъл Клапауций. — Да останем при въпросния друмник. Кой е той? Може би животът му е дотегнал и той се е хвърлил в пропастта? Дали в такъв случай камъните трябва да останат твърди? Обаче това предполага разчитане на мисли.

— Да предположим. Какво от това, щом нас като творци нищо, не ни ограничава? — отвърнал кралят.

Как какво? Да речем, че този пътешественик носи важна вест. Ако я донесе, ауридите ще победят бенидите, а ако не я донесе, бенидите ще спечелят войната. Според ауридите камъните трябва да омекнат, а според желанието на бенидите те трябва да станат още потвърди. Ала това не е всичко. Ако този друмник премине жив и здрав планината, ще срещне жена, която ще му роди син. Този син ще опише мисията на баща си като подла и позорна постъпка. Ще го нарече предател, тъй като аз забравих да кажа, че самият куриер е бил бенид. Обвинението на сина така ще разтърси неговата съвест, че заобиколеният с всеобщо презрение баща на писателя ще се обеси. Ако доброжелателният клон се счупи, той ще скочи във водата. Ако милосърдната вода го изхвърли на брега, той ще глътне отрова. И тъй нататък. Колко дълго доброжелателният свят трябва да удължава духовните му мъки, като му отказва физическата кончина? Може би наистина по-добре е да си увисне на клона. А щом е така, кое е по-добро: да загине бездетен в пропастта или да се обеси в резултат на постъпките на сина си? Кралю, ще ми позволиш да не ти отстъпя думата. Знам какво искаш да кажеш, Ваше величество: въпросът е дали онзи друмник е бил наистина предател, тоест коя от воюващите страни е заслужавала победата. Да кажем, че справедливият човек би я пожелал по-скоро на бенидите като по-слаби в оръжието, но по-благородни духом. Значи станало е лошо, че пътешественикът е предал своите и е допринесъл за ауридския триумф. Ала нещата не свършват дотук, аз не предавам в резюме роман, а всеобщата история, а тя няма край. Като покорили бенидите, за сто години, без сами да знаят как,

ауридите попаднали под влиянието на победените. Разбрали те тогава колко лошо нещо е военното насилие и сключили с бенидите равноправен съюз, в който и на двата народа им било добре. Значи камъните не е трябвало да омекват. Все пак можем в успоредното протичане да видим какво ще стане, ако друмникът загине. Тогава ще победят бенидите. Победата ще направи войнствен мирния дотогава народ, почитател на изкуството. Изкуството ще бъде презряно, ще започнат завоевания, а след сто години някога справедливите хора ще се превърнат в плячкаджии, против които ще застане цялата планета. И какво от това? Имайки предвид толкова фаталния изход, камъните би трябвало да омекнат, въпреки че към тях е летял предател. А понеже историята, която разказвам, трябва да има продължение според това, дали разглеждаме последствията от падането пет, петдесет или петстотин години напред, то камъните трябва ту да са твърди, ту да са меки. В такъв случай идеално съобразяващият се свят ще трябва за съжаление да се побърка, опитвайки се да прави взаимно противоречиви неща.

— Така значи? Ами тогава измислете сами нещо по-добро! — вече не на шега се разгневил крал Иполип. — Нали затова ви извиках! Защо съществата, с които заселвате експерименталните светове, си приличат с нас като две капки вода?

— Кралю, ти намекваш, че извършваме плагиатство — отговорил Клапауций, като превъзмогнал нарастващото си раздражение. — Прав си, кралю. Но ти трябва да знаеш, Ваше величество, че правим това не от недостатък, а от излишък на знания. Ненарушаван от нищо ред съществува само в обществата от същества съобразителни, но без разум. Суетят се насам-натам като в кошер. Никакви неразбории, нововъведения, насочени към по-лошо, хармония и ред. Ние не запълваме нашите светове с такава хармония, защото Ваше величество ще ни укори, че това е хармония от липса на разум. Ти, кралю, се стремиш към *Unwersum*, изпълнен с разум. Към него се стреми всеки Творец, един господ знае защо. Та нали разумът е ненаситност, той създава безброй възможни действия, които се изключват взаимно. Езито на разума е гениалността, а турата — чудовищното, понеже той е свободен сам за себе си, тоест без граници — в двете посоки. Естествено, може да се програмира върховна хармония на разума. Когато програмата се развива под съзнанието, то

ще всмуква от нея само възвишени желания. Но всички се отнасят с презрение към този род хармония, защото, казват, тя е наложена отвън, неавтентична е, фалшифицирана, щом идва от лентата, а не от спонтанната реакция. Това е „точно време“ по телефона, а не свободен изгрев на съществуването! Наистина, можем да въведем програми с противоположен знак, та разумът да се самоопределя в консолидация и конфронтация, ала пак ще чуем, че и това не е правилното решение, защото, макар и да има кръстопътища, двата им края отдавна са разместени. Във възможността за избор има толкова свобода и собствено предпочитание, колкото ги има в панталоните, които тирантите дърпат нагоре, а всеобщото претегляне — надолу. От философските трактати може да се извлече поуката, че духът преди всичко трябва да бъде свободен. Какво е свободата? Безкраен брой шансове. Къде ги има повече, отколкото в невъзможното за изчисление или в невменяемостта, там, където всичко е възможно, тъй като нищо не е ограничено предварително. Разбира се, и това може да се конструира. Тогава вместо чудесни реализации ще имаме непрекъснати проби и грешки. Тъй че задачата съдържа болезнено противоречие. Трябва да създадем широка теснота, сит глад, свят грях, връх, от който да не можеш да паднеш, макар и нищо да не те държи, с една дума, трябва да надарим сътворяваните със свобода, която те да ползват по собствена воля, но дозирана по капчица. Макар че досега никой не ни е поръчвал Вселена, ще се осмеля да забележа, че сме имали много взискателни клиенти, извънредно капризни, оценяващи несравнено по-строго нашите продукти от произведенията на природата. Затова и в нашата работилница е окачен призив към клиентите със следното съдържание: „Уважаеми клиенти! Молим те, преди да започнеш да намираш кусури на нашите произведения, да се вгледаш в изпълнението на природата! Погледни себе си и подобните на теб същества! Защо не си толкова придирчив към тях, колкото си към това, което си поръчал у нас? Там веднага наричаш всеки дефект резултат от съблазняването, от случайността, тамошните грешки веднага си склонен да оправдаеш с небесна присъда, трагична случайност или тайна, дори и позорна, но все пак дълбока като бездна и значи — великолепна. Това, което съществува, ти пак уважаваш дори когато пет пари не струва, а това, което предлагаме ние, не заслужава и

капка почит, защото не е изплувало от неведомата бездна, а от нашата логаритмична линейка и чертожния ни триъгълник!“

— Хайде сега! Приказки! — разгневил се не на шега кралят. — Ама че памфлет! Ще ме прощаваш, господине, но аз извиках конструктори, а не самозащитници! Покажете ми тези ваши неосъщества! Давайте ги тук, да си поговорим делово!

— Ние не сме първооткриватели — казал търпеливо Клапауций. — Онзи, който чака чрез молекулни самозалепвания от хаоса да се зароди съзнателно съществуване, не рискува нищо, но пък и няма никаква заслуга. Имало е конструктори, които в съгласие със солидаризма са изграждали съвместни същества. Такива, които се ползват от общи тела. От тях са останали следи в приказките за многоглави змейове. Но толкова за змейовостта. Многоглавите незабавно се хващат за шията. За да избегне конфликтите, Мирмександер Декстридит частично обобществил съзнанията на създаваните от себе си същества. Той свързал дълбините на духовния им живот и на тази обща основа отгледал индивидуалните съзнания. Връзката била дистанционна, значи невидима, тъй че на око това били съвсем независими едно от друго същества. И понеже съзнанието се храни от собствените си дълбини, а техните били общи, те се погаждали екстра. Прекрасно си живеели! Ала щом открили онази връзка (а в края на краищата все е трябвало да я открият, след като се занимавали с наука), придобитото знание се превърнало в колективно нещастие. А именно — те разбрали, че да се овладее подсъзнанието на когото и да е, дори на последния глупак, означава да се завладеят всички с един замах. Кому е било нужно това? Хайде де! По-лесно е да се каже кому НЕ Е БИЛО НУЖНО! Въпросният случай е частен, но съдържа общ проблем. Дали има общност на душите или не, проникването в духа винаги преминава в манипулиране, провеждано с най-чисти намерения. Обаче, Ваше величество, който още като дете си е играл на малък мозъкоконструктор, сигурно знае колко лесно автоматът се превръща в гнетомат или дори в самогнетомат, както правят разумните двигатели, когато придобиват самопознание; как се нахвърлят те тогава върху собствения си дух в машината, за да го подстрекават, прекрояват й съблазняват с все по-рафинираните инструменти на мислителската церебелестика, което винаги завършва или с разпръскване на съзнанието, или с късо всебно съединение. И

действително, защо да разкопаваш звездите, излагайки се на изгаряния от трета степен, защо да се отправяш на другия край на света, защо да мръдваш и кутрето си, щом малко телче, мушнато, където трябва, ще уреди всичко по възхитителен начин? Наистина, историята на церебелистиката, чиито дебри са погълнали из галактиките множество разумни, даващи големи надежди, раси, трябва да бъде записана, за да служи за предупреждение на всички! Цялата тази промишленост за ощастливяване, за изпълняване на желанията...

— Не, вече не издържам! Какви ги дрънкаш? Защо? Негово величество и сам знае тези неща! Говориш глупости! — не издържал на това място Трурл.

— Защо ли? Негово величество и сам ли знае? А защо тогава оспорва консерватизма на нашите проекти? Тъкмо затова и обяснявах, че не бива да се изпада в грешката, която ти допусна в своето щастиедобивно инженерство...

— Млък! Как смееш да ме клеветиш пред трона! Ей сега ще ти дам...

Като видял какви изпълнени с ненавист погледи си разменят старите приятели, кралят приел ролята на посредник, с което свадата била прекратена в зародиш и същевременно бил сложен край на тържествената реч на Клапауций.

— Не падайте духом! — им рекъл той сърдечно. — Аз си знаех, че си поставям най-трудната задача и затова я поверих не на случайни хора! Вървете, вървете вече, мили мои, посъветвайте се без дрязги и се върнете при мен, когато имате да ми продемонстрирате един по-добър свят!

Тръгнали си те, препирайки се ожесточено по пътя за учудване на дворяните. Минали през кралската оранжерия, през дворецовите градини, през петте моста на петте градски канала и дори не забелязали това.

— Не е там работата — говорел Трурл, — да произведем напълно готов свят, свят, освободен от пораженията, такъв, в който никой никому не може нито да изтръгне, нито да присади нещо. Това е добавка, разкрасяване на божието дело, но работата не е там, да го лъснем като огледало, а да надминем автора в първоначалната концепция!

— Можеш да си спестиш тези фукни! Не си пред краля! — отсякъл го Клапауций.

— Престани! В божествения вариант компонентите на съвършенството се характеризират с това, че не могат да се осъществяват едновременно в една екзистенция. Ако мечтая за нещо, ако копнея по нещо, нямам го, а ако вече го имам, то нито мечтая, нито копнея. Не мога да се опивам с надежда, която вече е изпълнена, а нали самата надежда също е удоволствие, различно от удоволствието да притежаваш! Следователно, битието принуждава към непрекъснато отказване от разни неща. Ако очаквам любима прегръдка, значи, види се, никой не ме прегръща, а когато ме прегръща, нямам вече какво да очаквам въпреки разигралото се въображение. Не мога да прегръщам и да не прегръщам, да имам и да нямам, сигурното не е ценно, а безценното е непостижимо. И така съществуването се люлее между страха и скуката. От недостатъка до пресищането има само една крачка. Нещо повече! Това, което е измислено, е винаги собствено и поради това прекалено крехко, кротко и покорно, а онова, което е материално, наистина безпощадно, е самостоятелно до гавра. Духът зависи прекалено много от мен, а материята — недостатъчно!

— Дрън-дрън — намръщил се Клапауций, обаче Трурл продължил невъзмутимо:

— Привеждайки тези фатални особености на Сътворението на строителен език, виждаме три ограничения на свободата в съществуването: материални, временни и пространствени. Ето първата робия: нещото или е вещь, или е мисъл. Второто робство е равносилно на заемането на място: щом нещо се окаже някъде, там повече нищо друго не може да попадне. Третото робство е насиетието, което ни оказва времето: щом срядата ни изпусне, четвъртъкът ни сграбчва, след четвъртъка ще ни задържи петъкът, вечната дисциплинираност, истинска казарма, абсолютна солдатщина, равна крачка, ни напред, ни назад — дали някой е забелязал като мен тази военна диктатура на времето? Не е позволено ни най-малко да се отклониш от настоящето! Смятам, че ние трябва да премахнем всички тези ограничения. Какво ще кажеш?

— Искаш да премахнеш времето, пространствено и материята ли?

— Точно така!

Клапауций се колебаел, но радикалната идея на Трурл го увлякла, затова се огледал и като видял, че се намират сред децата, играещи си в пясъка, взел да чертае с пръст в пясъка първите схеми на новия свят. Трурл все намирал кусури на неговата схема, а децата още повече пречели, затова те се изправили и бързо стигнали в работилницата си. Минала седмица, после втора, трета, а от тях нито вест. Нетърпеливият Иполип изпратил един учен на разузнаване, после — самия министър на умствената промишленост, а когато те и министъра не пуснали да припари през прага, отишъл лично при конструкторите. Сварил ги доста възбудени в просто невероятно задръстено хале, между купчини апарати, разхвърляни безразборно, сред преплетени проводници, притиснал ги от позицията си на монарх и постигнал своето — посветили го в своите тайни.

— Отхвърлихме изцяло това, което е! — обяснявал му Трурл. — Каквото и да се каже, светът е бил наложен на Творенията без никаква консултация с тях, защото Творецът е искал да ги ощастливи с този свят веднъж завинаги, за вечни времена. Ами ако те не искат да бъдат ощастливявани чрез неговия метод, а по съвсем друг или пък ако искат изобщо да се откажат от финалното щастие? А може би в един момент искат, а в друг — не? А може би по този въпрос един е на едно мнение, а друг — на друго? Тогава какво? Безпрекословно да се наложи конформизъм? Да се мери пътят до рая и ада с един аршин? Да се наказват непослушните оригинали и да се награждават опортюнистите? Ние постъпихме по съвсем друг начин. Най-напред изхвърлихме от света материята, пространството и времето!

— Не може да бъде! — смаял се кралят. — Защо? И какво поставихте вместо тях?

— Защо ли? — тресял глава Трурл. — Затова, защото духът иска, но не може, а материята може, но не иска. Пресветли господарю, изненадва ли те това? Но нали то е очевидно. Можеш ли да си представиш нещо по-прахосническо от Космоса? Милиарди милиарди огньовете, изгарящи и изпепеляващи се през вечността... И какво от това? Каква полза от него? Кому служи то? На бога? Но нали вечната светлина не се измерва с лумени и свети на съвсем друго място! На нас? То пък една служба! Материята наистина може много, ако не можеше, и нас нямаше да ни има, обаче с какво прахосничество на суровините, след колко погрешни, комплицирани епилептични мъки

ражда най-сетне трохичка смисъл! Защо е този размах? За драматичен ефект? Но Сътворението не е театър. А от своя страна духът, впрегнат в материята, закован в нея, е осъден на трагикомично съществуване! Иска да се откъсне от тялото, а в същото време тялото го накъсва, докато стане на прах или изтече. От етична гледна точка това е непочтено, а от естетична — отблъскващо. Затова ние изхвърлихме материята-идиотка и духа-затворник и избрахме средно положение между техните крайности. Наш материал е аматерията. *Nomen omen!* [20] Амо, амас, ама^[21], нали, *ars amahdi*^[22], не някак си там прана, дао, нирвана, желеподобно блаженство, които са пасивна леност и самолюбие, а нежност в чисто състояние, светът като умилителна атракция на молекулите, още при появата им икономично усърдни! Електроните, протоните, разбира се, се въртят около себе си, но не защото има сили, кванти, полета, а защото се обичат! Така става ясно какво определя постъпките на аматериалното същество: не физиката, а симпатията. Вместо трите закона на Нютон — привличане от нов тип: нежност, грижовност, любов. Вместо принципа за запазване на енергията — принцип за запазване на верността, а що се отнася до теорията на относителността, чувствата също са относителни, обаче при нас наблюдателят е заменен от любовника, като основният факт е тактът. А понеже се отказахме от отвратителните тела, в еротиката повече няма физика, никакво триене, натискане, притискане и по естествен път любовта в нашия *Uniwersum* е винаги идеална.

— Е, ами времето? Ами пространството? — разпитвал възхитеният крал.

— На времето придадохме смирение и гъвкавост, за да бъде слушно на тези, които държат на него. Вместо казармено битие, вместо паради на часовете, минутите, секундите, в неумолимия календарен ред под часовниковите барабани, гъвкавостта позволява на този, който бърза, да се прехвърли в събота, а който си харесва четвъртъка, да си четвъртъчи, колкото си иска. Пространството пък премахнахме, защото неговата категоричност в измеренията крие сериозна опасност за заселяващите го.

— О? Не съм забелязал.

— Нима? Най-напред, в него има място само за едно нещо, когато там започнат да се пъхат и други, започват нещастията. Когато например оловният куршум се пъха там, където вече има някой или

когато две транспортни средства се опитват да заемат едно и също място. А огромните разстояния, които трябва да се покоряват? А информационният, демографският и порнографският калабалък? Духът е безпространствен, него го принизява протежението на тялото, което подканва към хващане, прегръщане, търкаляне, като и без това предварително се знае, че рано или късно трябва да го пуснеш!

— Е, добре. И как се справихте с този проблем?

— Заменихме просторността с натъпканост, благодарение на което всеки може да бъде едновременно навсякъде и особено там, където, вече има други. А що се отнася до съществата, то създадохме веднага само едно, вземайки за девиз индивидуализма без егоцентризъм, либерализма без анархия и идеализма без крайности. Индивидуализъм; значи личност, а не някаква си част от всеобщо съзнание. Конкретно същество, но не индивид, прикован от собствената си индивидуалност, следователно — не с всичко личност. По-скоро — вселичност, защото се разпростира безмерно. Всеки е навсякъде по мъничко — следиш ли мисълта ми, Ваше величество? Не е нужно навсякъде да бъде в еднаква степен, тук го има по-малко, а там, където нещо го интересува, ще го има повече, тъй като възникват звена на концентриране, предизвикани от хрумване или сериозно решение. С други думи, духовното съсредоточаване предизвиква и физическо съсредоточаване. Все пак на места и най-големият гений си остава рядък. Между другото това решава и въпроса за транспорта, понеже не е необходимо да ходиш никъде. Само си помисляш целта и от това там се съгъстяваш и се стягаш до състояние на насищане и удовлетворение.

— Както разбирам, този свят е вече готов? Тогава защо се заключвате и не пускате моите пратеници? Какво? Пак ли обективни трудности? Казвайте най-сетне, че ще се ядосам!

Погледнал Трурл Клапауций, а Клапауций — Трурл. Нищо, като видял, че никой не бърза да започне, Иполип посочил Клапауций:

— Ти говори!

— Господарю, имаме известни затруднения...

— Какви? Е? Думите с ченгел ли да ви измъквам от устата?

— Неочаквани затруднения... Сътворението, разбира се, е успешно. И дори веднага можем да го покажем, само че колкото по-нататък се отива, толкова по-малко се знае какво и как...

— Не разбирам. Нещо разваля ли се?

— Там е работата, че не знаем дали се разваля и не знаем как можем да разберем това, кралю-господарю. Впрочем лесно ще се убедиш. Трурл, включи предавателя...

Трурл се навел над най-големия апарат, поставен върху две клатеци се масички, натиснал там нещо и на белосаната стена паднал сноп светлина. Видял кралят гъсеница с цветовете на дъгата на пасбище или паунови пера върху северно сияние, но бързо се ориентирал, че това е Крентлин Шчондри, току-що създаденият вездесъщен Личностник — нито телесен, нито духовен. Растял като тесто с мая, понеже мислел за себе си, а колкото повече мислел, толкова повече ставал. Когато се опитвал прилично да се сгъсти, от неопитност често се разреждал, а тъй като природата не търпи празни места, тези празни места в него веднага се запълвали с чувства. Той набъбвал, целият всеотдайност и нежност, при всяко решение преместващ разноцветни хоризонти, защото там психичното било почти атмосферно. Измъчвали го обаче блуждаещи флиртове — миражни влюбвания, когато едни приливи на неговите чувства попадали върху вълните на други, ухажвайки ги в резултат на недоразумението и така, все още само себе си срещайки, на места той се обичал лудо. След това преживявал страшни разочарования, като установявал, че това все още си е той самият, а понеже не бил самолюбие и не себе си искал да обича, всички хоризонти потънали в тъга. Продължавал да е сам и тази самота определила и пола му — станал самец, от което бурно възмъжал. А тъй като всичко се индуцира с противоположен знак, вече категорично копнеел за друго същество, от женски род. Представял си упойващи любовници-сияйници с неопределени, но съблазнителни девокълба, и се носела по него тази любов към неизвестните красавици като стихия — особено там, където почти свършвал. Така поне можели да се изтълкуват онези климатично-психични, мисловно-буреносни явления. Мислите му ставали все по-тъмни, докато почернели и започнали да се сгъстяват в оболялата му психика, достигайки понякога размерите на философски камъни. Така изглеждали плодовете на безнадеждните му размишления — като петрифицирана^[23] утайка на дъното на душата му. Но ако е така, защо изпуснал няколко от по-големите образци, тихо хвърляйки блясък на дъга, а после се развълнувал и проявил с видимо

облекчение? Дали това бил начин да се отърве от духовния баласт? Така се борел сам със себе си, така си представял други същества в различните фази на упойващо сгъстяване, че по периферията чак се накъсал и отделил от себе си нещо като облаче, което вихровата стена отблъснала от фронта на бурята. Известно време то се мъкнело подир Крентлин, обаче после се заело със самосъздаване. Тогава се оказало, че от усърдие той е отделил от себе си не едно различно същество, за каквото мечтаел, ами повечко: Звоина или Цева, значи — Цевинна, абсолютно женска, както и нейните съпрузи-близнаци с форма на кифличка-рогче. Първоначално то било от среден род, но женствеността на Цевинна го превърнала в двоен съпруг. Всъщност той не бил нито един, нито двама, а раздвоен-чаталест, уж преходен, пък такъв си и останал, под името Марлин Пшемичка Понсий или Понски^[24], понеже много лесно се изчервявал.

От този момент всичко ужасно се объркало. Крентлин май не си давал сметка за станалото нещастие, защото се насочил към съпругата, като не забелязвал как, пламтейки, разкъсван от пристъпи на ревност, сипе следващите същества, които по калибър и формат отговаряли на силата на чувствените напъни. Така от неговите любовни терзания светът постепенно се заселвал. Там никой никому не пречел, още повече, че всеки преминавал, през всеки — лесно и някак си лекомислено, между другото, като се спирал над някоя по-интересна идея на преминавания субект, мимолетно впрочем, без видими последствия. И все пак явно нещо им тежало на душата, щом, кажи-речи, всички гонели онези тъмни като шикалки конкременти: втвърдени черни мисли? прекалено студени и застинали поради това размишления? Важното е, че пътят се покрил с истински морени, струпване на мирогледни отломъци. Това, което ставало над тях, било трудно за разбиране. При уж случайните срещи Крентлин се просмуквал през Цевинна вятърница, носещ се като луд вихър, който като че ли не я забелязвал, но само привидно. Изпитвал главозамайващи вибрации, когато усещал, че тук и там и тя е благосклонна към него, че на места не ѝ е съвсем безразличен. Тогава започвал сладко да се сгъстява в нейните граници, а тя се противопоставяла на поглъщането, отпращайки го хладно, бедният. Веднъж, като си отивал, където го мисли отнесат, след подобна дифузия, превърнала се в конфузия, Крентлин изпуснал едно

нищожно, възтясно и въздълго образувание, което известно време се повъртало, сякаш в нерешителност дали при тази нищожност ще може изобщо да се персонифицира. Кой знае защо, то не пораснало, а само се удължило и пъргаво като пумпал, час по час току се вшмугвало в Крентлин — неизвестно дали с цел да го подстрекава или само за да постои за миг в него, по-значителния. После този телохранител се измъквал и отивал с по-малката си част у Цевинна — мародер? неканен гост? — перфиден пришелец? самотник-осмотник? — неизвестно. Във всеки случай бил нахалник, досаждал и на нея, и на него, защото след всяко такова посещение те се отърсвали. Затова пък този странен, прищипнат в средата гост избягвал като огън Марлин Пшемичка Понсий. Междувременно в поведението на Крентлин настъпила промяна. Без видима причина той така се вбухнал в двусъпруга, така нараснал в него, като че се опитвал да го изхвърли от естеството му. Обаче Марлин Пшемичка Понски дори не почервенял. А пък малкият, същински изтърсак, се мушкал слепешката ту тук, ту там, избутал няколко философски камъка, а после веднага ги зарязал и се покрил с петна, приличащи на очи. Дебнел да види някого или какво? Изглеждало, че примигва многозначително. Изведнъж всички някак си престанали да се движат. Защо вече никой не се възвишавал духовно? Защо проблясвали като мълнии? Светлинни или духовни били тези рефлексии? Не се разбрало какво става по-нататък, защото на това място крал Иполип затропал с крака и трябвало да се прекъсне прожекцията. Настоявал за разяснения.

— За съжаление, господарю, и ние нищо не разбираме! — признал си веднага Трурл.

— И това е главната ни грижа! Не знаем дали историята на Цевинна и Крентлин представлява невинна закачка, или е черно петно върху Генезиса. И което е още по-лошо, не знаем дори как да разберем. Повтаряхме сътворението няколко пъти, като променяхме началните условия, обаче без резултат. Понякога вместо двоен съпруг се получава съпруг и половина, но това са банални статистически отклонения при всяко сътворяване на свят.

— А онзи, прищипнатият?

— Тая стоножка ли? Разбирам какво имате предвид, Ваше величество. Той винаги се появява, веднъж по-голям, веднъж по-малък, което тозчас буди подозрения, но не забравяй, кралю, че при

всяко производство има отпадъци, а там, където всичко е не толкова материално, колкото духовно, и боклуците трябва да бъдат одухотворени. Тъй че от техническа страна феноменът изглежда като невинен, страничен продукт на сътворението.

— Така ли мислиш? Но защо е такъв нахален? Какво се пъха в тях? Не е ли провокатор-смутител?

— Като го гледам, на такъв ми мяза — признал Трурл. — Ала знаем ли ние дали сее смут или не? Те там всички проникват взаимно един в друг, а дали го правят, като се разхождат, или със съблазнителска предумисъл, не можем да определим, че и как да онагледим намеренията им? Намираме се в мъртва точка, понеже излязохме извън класичния вариант на Генезиса. Оная духовна тения се вие като змия, но то е, защото е слабичка и затова — бърза. Съгласно теологията дяволът не може да има наднормено тегло, обаче, рационално погледнато, дали е задължително злото да бъде кльоцаво? И ячкото би могло да съблазнява. Не копирахме нищо и нищо от никого не преписахме, докато сътворявахме... И ето го резултата. Създадохме свят, който не прилича на нашия, затова не го разбираме.

— Хубава работа? Ами господ-бог? Искаш да ме убедиш, че той е подражавал някому? Откъде и как, след, като се знае, че е създавал от НИЩОТО?

— Света, милостиви господарю, но не и райските обитатели. „По свой образ и подобие.“ Така е казано. Така ги е моделирал. И неслучайно. Приликата между Твореца и Творенията е необходимо условие за успешно съзидание! Колкото повече се различава Творението от Твореца, толкова по-малко Творецът ще разбира кого е създал, какво чувства, мисли, желае, възнамерява и може този някой. Ваше величество сам се убеди в това преди миг. Ако се ликвидира приликата, разрушава се опората на разбирането. Ако ние с нищо не приличаме на нашите създания, то не можем да разберем кой, как, защо, с каква цел прави нещо, а преди всичко — защо постъпва така, а не иначе. Речта също няма да изясни нищо, тъй като е основана на приликите, а те липсват тук.

Ако нямаме еднакви органи с творението, ако неговата телесна структура не отговаря на нашата, ако неговото време не е нашето време или неговото пространство — нашето пространство, нашите две битиета не съвпадат с нищо и дори не се докосват. Тогава бихме могли

да създадем свят на най-ужасните мъчения, непознати и недостъпни за нас поради неведението ни, и няма да имаме и най-малка представа какво именно сме направили. Съвършено различните от своя Творец същества са напълно непроницаеми, неразбрани и неразбираеми за него. Смятам, че това е основният закон на святосътворението, негова неотделима антиномия^[25]. Или се създават разбираеми същества и тогава те са подобни на бога, или се създават мутанти, на чиято съдба дори не може да се съчувствува, щом си остава херметична тайна.

— Много важно! О! Фундаментална истина изрече, Трурл! — скочил Иполит. — Да! Сега го схванах и разбрах! Ами да, твърдението, че оня бухналият изпитва блаженство, понеже пушеше толкова колоритно, струва като доказателство толкова, колкото и твърдението, че горящият красиво на кладата изпитва удоволствие от това! Сега разбирам! Едно е да поставиш сътворителното дело с лице към неговите жители и съвсем друго — да разбираш как се чувствуват те там, какво получават от това си съществуване! Господа, изказвам ви личната си благодарност за сензационното прозрение, тъй като то затвърди моята вяра. Отсега нататък ще вярвам още по-силно в бога.

— Не виждам връзката — забелязал изненадано Трурл.

— Не виждаш ли? А „credo quia absurdum est“^[26]? Ново, по-дълбоко съдържание ме осени от тази формулировка... Неограниченият е създал ограничени, най-издръжливият — саморазвалящи се, всемогъщият — можещи кръгла нула, всечистият, комуто нищо не струва да остава целомъдрен — мизерници, подгонени от низко щение... Че как да не го разочароват със своето поведение? Той кроял очакванията си „по свой образ и подобие“, като не можел да ги миниатюризира до мащабите на сътвореното! След искрицата очаквал вечен пожар — собствения сияен блясък! Оттук идва неговата привидна ексцентричност, привидните му чудачества, впечатлението, че е сприхав, вечен недоволник, мърморко, чудак и съдопроизводствен маниак, който влачи Творенията дори след смъртта им по процеси за оправяне на сметки и издаване на задочни присъди в съдилища в долината на Йосафат^[27].

Ах, сега разбирам какво е притеснявало църковните отци, Августин най-вече: тази непонятност, уязвяваща не само ума, но и сърцето; укрили озадачаването си в догми, отrekli се от собствения си разум, без да знаят, че се е изявила антиномията, съдържаща се не в

етиката, а в техниката на Сътворението! Да, естествено. Сега вече без капчица съмнение вярвам и съчувствувам — завършил със спокоен тон кралят.

Клапауций обаче изобщо, не го слушал. Обмислял сякаш нещо, усмихвал се занесено на мислите, хрумнали му неочаквано. Станал от света, на който до този момент седял, без да мръдне, като че ли щял да хвъркне.

— Господарю! — започнал изведнъж тържествено, със силен глас. — Хрумна ми една идея, абсолютно нова. Не съм самохвалко, но трябва да кажа: това е хрумване, хм, възможно най-гениално. Вече знам какво трябва да се направи, за да се създаде свят, стремящ се към съвършенство; такъв свят, чиито жители ще намерят и задържат завинаги личното си щастие, въпреки че с нищо (ама съвсем с нищо!) няма да, приличат на този, който ги е сътворил.

— Е?? Е??!! — викнали в един глас Трурл и Иполип.

Само че Клапауций се запънал. Заявил, че до четири дни ще подготви новия свят и експериментално ще докаже неговата надеждност. Напразно настоявал монархът, напразно се вбесявал Трурл. С усмивката на висше просветление, със снизходителното безразличие на този, който си е осигурил вечна слава, така че хулите на завистниците не го засягат, Клапауций започнал да събира инструментите от пода. Тогава Трурл заявил, че той си умива ръцете от поредния сътворителен акт, че се изнася и по собствени пътища ще продължи делото в друга насока. Монархът се уговорил и с двамата да се видят в дворцовата зала за аудиенции в най-близката сряда и нещата спрели дотук.

Двамата конструктори пристигнали точно в уречения час — Трурл с празни ръце, а Клапауций — дърпайки двуколката, попукваща под тежестта на апаратите. Незабавно пристъпил към демонстрацията.

— Кралю, аз успях — рекъл. — За да няма неясноти, ще кажа преди моя Генезис няколко встъпителни слова... Моят... е... колега Трурл формулира антиномията на сътворяването в класическия вариант по следния начин: колкото по-малко Творецът прилича на Творенията, толкова по-трудно му е да се вживее в тяхната съдба. Когато приликите стигат до нула, Творецът вече не знае нищо за битието на своите създания. Оттук произлиза привидно непреодолимата дилема: или ще направиш създанията си подобни на

себе си, но тогава, колкото повече разбираш сътворяваните, толкова по-големи са ограниченията на Създателя, който губи свободата си на действие, или обратно — колкото по-свободно действа той, толкова повече творенията му ще се измъкват в областта на есенцията и екзистенцията. Що се отнася до мен, аз премахнах тази дилема, постъпвайки некласически. В този сандък придадох живот не на *Uniuersum*, а на *Poliuersum*^[28]. Самият аз не зная как върви животът на моите същества там, ала неведението ми с нищо не им пречи, защото ги поместих в многопосочно битие, което те могат да заменят със съвсем други съществувания. Който не харесва актуалния свят, комуто е писнало от него, който не е доволен от съдбата си, търчи към стрелката и с едно дръпване прехвърля всичко на нов коловоз на съществуване. Следователно всяко дадено битие се намира на кръстопът, представлявайки междинна станция за безброй други, леснодостъпни съществувания. Понеже моите създания сами си избират битието сред много възможни, понеже си го премерват като шапка, ръководейки се от собствения, а не от моя вкус, в окончателните си свойства този свят е подложен на гласуването на жителите си. Като Творец аз им дадох възможно най-голяма свобода. Не избирам вместо тях, не им давам никакви препоръки, инструкции или заповеди от някой храст или от друго място, нищо не им налагам, нищо не забранявам, като че ли по-добре от тях знам в какво се състои щастието им, какво ще ги възнесе и какво ще ги смаже. Могат да грешат, ала грешката не е окончателна, тя може да се поправи чрез прехвърляне на онтичното протичане. Тъй че моят свят не е дидактичен, авторитарен, школки, съдебен — създаден категорично, предварително уточнен, сътворен завинаги без каквито и да било консултации и дискусии. Той не е свят-изправително заведение с наказания и награди, установени от мен, със запазване правото на помилване в изключителни случаи. Той не е битие-подпръг^[29], който единствен аз бих могъл да поотпусна понякога чрез вмешателство-чудо. Понеже този свят ще продължи да се дооформя и да се променя в битиетата дотогава, докато в него има поне едно същество, недоволено от съществуващото положение, той ще трябва да се лута през стрелките в разни посоки, да потъва в различни съдби, докато стигне до битие, задоволяващо всички. Едва тогава никой повече няма да пипа ръчката и ще се възцари вечна хармония. Следователно моят свят

не стартира от рая, за да се плъзга към пъкъла, а обратно, в мъки се ражда, а към рая се насочва. Аз не се намесвам в проблемите на моя свят! Това е всичко, господарю.

— Аха! — възкликнал Иполип, който цял засиял, докато слушал експозето на Клапауций. — О! Виж ти! Всъщност... Моля! Е, е... Струва ми се, святосътворителю мой, че си стигнал до същността на нещата! Избори си ми устроил, казваш? Демократично-онтично гласуване с пет определения: равноправно, всеобщо, свободно, тайно, че и обратимо... Е, това вече наистина прилича на пълен егалитаризъм! И викаш, че нищо не разбираш от мотивите им, от постъпките им, а? Честно казано, може малко да се съжالياва...

— Именно! — вдигнал Клапауций пръст в обвинителен жест. — „Може малко да се съжالياва“, нали така? Да се съжالياва, че не можеш да се оттегляш, да се намесваш, да демонстрираш колко си умен, да изискваш, да ругаеш, да галиш, да устройваш тържествени богослужения за умрелите, да избърсваш роговете, да поливаш със сярата... а също и да се венцехвалиш с устата на сътворените... Сигурно туй-онуй би могло да се разбере от света, сандъчен като моя, обаче това евентуално познание не задължава с нищо, оставя те със собственото мнение, *votum separatum*^[30] на Твореца в покрайнините на Генезиса...

— Хайде тогава, покажи ни този свят, покажи го, мили ми господине! — въздъхнал кралят и се наместил удобно, а Клапауций при продължаващото мрачно мълчание на Трурл пуснал сноп светлина върху алабастровата стена.

И пак видели те Крентлин, окъпан в цветовете на дъгата, неговите духовни полети и упадъци, завършващи с отделянето на двойното образуване — Цевинна, която никак не се била променила, само дете съпругът този път не бил двоен, а едноиполовинен, защото за него останала по-малко аматерия и той се реализирал като стеснен отзад Марлин Подпонцки: И тъй като вече били виждали тези неща, ситуацията им се видяла дори достъпна — на места ясна. Там всеки бил навсякъде по мъничко, всеки, контактувайки с другите откъслечно, участвувал до воля в братските и сестринските души, посещавал вътрешно ближните си, но с мярка, която идвала от повърхностното напрежение и добрите маниери.

Изведнъж настанала бъркотия. Съпругът, Марлин, си избрал по-светъл миг в Цевинна и забродил из нейните съзерцания. После нещо се развалило в отношенията им, Подпонций се отдръпнал надалече, заоблачен отзад, а Крентлин взел да напират към нея. Цевинна почти не го пропускала, като импрегнирана.

Тук и там сред морените от философски камъни стърчали доста старателно направени навеси за пребитовните. Цевинна се издърпала от развълнувания Крентлин към най-близката, която пазел стрелочник, непроницаем, целият млечнобял. В суматохата Цевинна вече дифузирала през стрелочника към криковете, а в това време Крентлин, излизайки от себе си, обиколил нейните сгъстености, навлязъл в тях, пътьом, замитайки и млечнобелия стрелочник. А Марлин вече тичал към тях, лигатурата се скъсала, съпругът заедно с отделилия се Подпонцки навлязъл в Крентлин. Издули го, проникнали се взаимно, а Цевинна се измъкнала и започнала да се променя. През миг се преобразувала: сви се, мариолизира се, людмили се, болест ли е или мимикрия? От страх или защо? По протежението на една евентуалница се наеленила, но станала по-скоро Еленда, отколкото Елена... от притеснение или бързане може би... В същото време Марлин и Подпонций се боричкали над пребитовнята, истинско бълбукащо желе, като разсейвали във взаимните си турбуленции стрелочника, който напразно се мъчел да се центрира.

Стигнал Марлин до стрелката, Подпонций заедно с него, дърпат... Блеснало, замъглило се, ала след миг пак ги има — само че не всички и не същите, понеже онтологията е друга. От Понций няма и следа, Крентлин вече не е Крентлин, а Греншлич, и то доста наиванен, сякаш такъв го е индуцирала периферийно Цевинна, самата тя непроменена — поне на пръв поглед. Пребитуването предизвикало всеобща паника. Всеки се хвърлял в когото и да било — дали само за да се скрие или от ембрионален рефлекс, неизвестно. Всеки искал да бъде в самия център. И Цевинна искала. Насочила се тя към една странична неяснотица, но попаднала на толкова отминало място на интереси, че там почти я нямало, затова го разяснила, пробила го и хоп върху морените. Още треперела, а в този миг — що за трайност на чувствата — Марлин наполовина с Греншлич се носят към нея, объркала се Цевинна, а те заедно с нея. Искала да се измъкне, да се отърси, да излезе от тая бъркотия, защото вече никой не познавал

собствените си мисли, и докато всеки дърпал своето, както му попадне, че и чуждото, в психическата суматоха Цевинна се измъкнала прозрачно, а онези с мъка се развързали, изпълнени с чужди чувства и — хайде към стрелката. Този път Марлин дал друго битие. От настъпилия хаос можело да се разбере, че сега никой никого не разбира. Вдигала се пушилка като от сто пожара едновременно. Изглеждало, че всеки, пребивавайки в настоящето навсякъде, изпуска от себе си бъдещини, тоест нереализирани още проекти за бъдещето, намерения толкова по-изтънчени, колкото повече се стараел да се съсредоточи. А може би това било само вид екстернизация на мисли или най-сетне се било стигнало (както предположил Трурл) до панпсихично обръщане и привидните пушилки били умствени карантии, обърнати наопаки...

Кралят от доста време викал на Клапауций да спре, да прекрати незабавно прожекцията. Той се подчинил неохотно, изключил апаратурата с мърморене, че можело да се изчакат още няколко пребитувания, че в края на краищата всичко трябва да издестилира, изкристализира, че те постъпват така от липса на опит, от бързане, обаче никой не го е слушал. Кралят пъхнал жезъла в джоба си и започнал да трие една ябълка в ръкава си, а Трурл, клекнал на четири крака, обикалял от три страни сандъка със света, мърморел си нещо и току поглеждал ту с едното, ту с другото си око вътре през дупчицата, почуквал по капака, а после станал, отърсил праха от коленете си и рекъл:

— Значи така. Измъкнахме се от класическата антиномия, а уважаемият колега навлезе в некласическата. Петопределителни онтологични избори, а? Смешни работи! Те в този сандък нищо не избират, а се хвърлят слепешката като риби в тиган, горкичките. Изобретение несъмнено има: многобитийна епилепсия или прогресивна онтолепсия, нов вид екзистенциални мъки, защото какво друго правят те там? Бягат от холерата в чумата, от чумата — в проказата. Може ли да се каже, че който бяга от една зараза в друга, постепенно се приближава до идеала?

На това място Клапауций се разкрещял й дори, забравил за присъствието на краля, затропал по пода. Трурл, седнал върху неговия свят, размахвал крака с предизвикателна усмивка. Вероятно щяло да се стигне до неприлични сцени, ако не се бил намесил Иполип, който

напомнил, че все пак става дума за сътворяване на свят. Духовете се поуспокоили. Клапауций започнал припряно и с много учени думи да обяснява защо множеството от алтернативни съществувания трябва да бъде неразгадаемо за сътворените: битиетата не са ботуши, та да ги премерваш при поредните селекции. Във всяко прехвърляне има риск, обаче той е неизбежен — под формата на разходи за собствения прогрес. В неговия, на Клапауций, вариант тези разходи били помалки, отколкото в класическия, и той бил готов да го докаже с готови сметки. Поредната селекция е фикция, защото, който преминава, от една онтичност в друга, променя не само обкръжението си, но и самия себе си — а последствията от метаморфозата са непредвидими! Въпросът е да не се избягва рискът, пробите изискват време — какво е това, което беше наблюдавано в течение на петнайсетина минути, в сравнение е необходимите за целта еони^[31]? Идеалното състояние може да настъпи след час или след двеста години. Така е наистина, но друг път няма. И говорил така, използвайки все по-дълги термини, опирайки се на топологията на духа, излагайки елементи от геометрията на съществуването и ендоскопичната онтография, от климатизацията на емоционалния живот и по-конкретно на неговите духовни застудявания, максимуми, валежи и минимуми, и говорил така, докато в гърлото му заскърцало, а краля го заболяла главата. Станал тогава Трурл от света, на който бил седнал, извадил от пазвата си неголямо листче и казал:

— И аз не седях със скръстени ръце през тези дни господарю. Мога ли да ти представя резултата от моя труд?

— Чакай малко — отвърнал кралят. — Един от моите съветници вчера ми разясни следното. Ако успеем да създадем свят, по-добър от този на господата-бога, това би означавало, че пак той е победител, тъй като би се оказало, че той е дал на нас, божиите творения, неограничени сътворителни пълномощия. А ако НЕ УСПЕЕМ, това би означавало, че той не ни е дал тези пълномощия, защото не е искал. Ерго: ако спечелим, тъкмо тогава губим, а ако загубим, тъкмо тогава печелим! Можем да спечелим само за божия, а не за своя сметка. Същевременно, като губим, проявяваме безсилието, заложено от него, и затова веднага ще насочим към него обвинението, че сме жертви на дискриминация в областта на святосътворението! Какво ще кажете?

— Какво, прост софизъм — натикал Трурл своята хартийка под носа на краля, при което така се забравил в желанието си да смачка окончателно Клапауций в очите на монарха, че взел да го дърпа за обшития с хермелинова кожа ръкав. — Гледай тук, Ваше величество! Това е изведеното от мен, формализирано, следователно — окончателно, доказателство за това, че е НЕВЪЗМОЖНО да се създаде свят!

— А? — слисал се кралят. — Добре ли чух? Доказал си, че е невъзможно?!

— Да, господарю. Без да нагласявам нищо. Жалко за труда! Ето ти моето доказателство.

Кралят облещил очи.

— Как така... нали... ами това... това всичко? — разперил той ръце. — Нали светът съществува...

— Еее — вдигнал рамене Трурл. — Та това свят ли е... Аз имах предвид идеалния...

Юни 1975

---

[1] В земите на неверниците (лат.). Б.пр. ↑

[2] От онтология (гр.) Учение за първоначалата на битието, за всичко съществуващо. Б.пр. ↑

[3] От *omnis* (лат.) — всичко, и *genere* (лат.) — раждам; тук — с неограничени възможности. — Б.пр. ↑

[4] Относно възможността да се ощастливят достатъчно разумните жители (лат.). Б.пр. ↑

[5] Вселена, свят (лат.). Б.пр.; Всъщност думата е с полски правопис — употребена е „w“ вместо „v“ (*Universum*). — Бел. NomaD. ↑

[6] Отказвам да приема (лат.). Б.пр. ↑

[7] Религиозна и философска теория, създадена от Лайбниц, която се старее да оправдае и примири съществуването на зло и несправедливост в света с учението за всеблагост и всемогъщество, приписвано на бога (гр.). Б.пр. ↑

[8] Тълкуване на библейски текстове (гр.). Б.пр. ↑

[9] Противоречие в смисъла (лат.). Б.пр. ↑

[10] С различни физически свойства в различните посоки вътре в едно тяло. Б.пр. ↑

[11] Отдавна минало време (лат.). Б.пр. ↑

[12] Бъдеще време (лат.). Б.пр. ↑

[13] Невъзможно е (лат.). Б.пр. ↑

[14] Перести (лат.). Б.пр. ↑

[15] Купести (лат.). Б.пр. ↑

[16] Тежко отслабване на мускулите. Б.пр. ↑

[17] Място за разврат и безчинства (гр.). Б.пр. ↑

[18] Омагьосан временен кръг (лат.). Б.пр. ↑

[19] Забавления с времето (лат.). Б.пр. ↑

[20] Име-знак (лат.). Б.пр. ↑

[21] Обичам, обичаш, обича (лат.). Б.пр. ↑

[22] Изкуството на любовта (лат.). Б.пр. ↑

[23] Вкаменена (от гр. „камък“ и лат. „правя“). Б.пр. ↑

[24] От *raș* (пол.) — интензивен червен цвят. Б.пр. ↑

[25] Противоречие между две взаимно изключващи се положения или два принципа, които еднакво убедително могат да се доказват по логичен път (гр.). Б.пр. ↑

[26] Вярвам, защото е абсурдно (лат.). Б.пр. ↑

[27] Юдейски цар, известен с благочестието си, царувал 904–889 г. пр.н.е. На еврейски език името му означава „божи съд“. Победил арабите, моавците и амонците в прочутата долина, на която дал името си. Пророк Иоил проповядвал, че в нея трябва да се съберат мъртвците за второто пришествие. Б.пр. ↑

[28] Тук — много светове (лат.). Б.пр. ↑

[29] Подпръг — широк колан за стягане на седло, който минава под корема на коня. Б.пр. ↑

[30] Желание за отделяне (лат.). Б.пр. ↑

[31] Олицетворение на времето у древните гърци и у финикийците. Б.пр. ↑

137 СЕКУНДИ

Господа, поради липса на време и неблагоприятни обстоятелства повечето хора си отиват от този свят, без да се замислят за него. От своя страна онези, които се опитват да направят това, получават световъртеж и преминават към други занимания. Аз съм от тях. Докато правех кариера, от година на година „Кой е кой“ ми посвещавахе все повече място, но нито в последното, нито в следващите издания ще бъде обяснено защо зарязах вестникарството. Именно това е темата на моята история, която впрочем при други обстоятелства вероятно не бих разказал.

Познавах едно способно момче, което бе решило да построи чувствителен галванометър и успя — дори прекалено. Уредът се мърдаше и без ток, защото реагираше на трептенията на земната кора. Този анекдот може да послужи за мото на моя разказ. По онова време бях нощен редактор в международната телексна служба на агенция ЮПИ. Немалко неща преживях там, между другото — и автоматизацията на редакторския труд. Разделих се с живите метранпажи, за да заработя с компютъра IBM 0161, специално приспособен за работа в редакции. Искрено съжалявам, че не съм се родил, да речем, сто и петдесет години по-рано. Тогава щях да започна разказа си с думите „Прелъстих графиня дьо...“, а когато преминех към това, как, изтръгвайки поводите от ръцете на кочияша, съм започнал да налагам конете, за да избягаме от наемните убийци, насъскани от ревнивия съпруг, нямаше да има нужда да обяснявам нито каква е графинята, нито в какво се състои прелъстяването.

Днес нещата не са така прости. Компютърът 0161 не е механичен метранпаж. Той е демон на скоростта, нарочно забавян с инженерски хватки, та човекът да успява да върви в крак с него. Замества от десет до дванайсет души. Свързан е непосредствено с телексната мрежа, така че всичко, което нашите кореспонденти изчукват в Анкара, Багдад или Токио, в същия миг се внася в схемите му. Съставя и показва на екрана поредните проекти за страниците на сутрешното издание.

Между полунощ и три часа сутринта — когато броят тръгва за печат — може да подготви и петдесет различни варианта на изданието. Дежурният редактор решава кой от тях ще отиде на машините. Ако метранпажът трябваше да направи не петдесет, а пет проекта, би се побъркал. Компютърът работи милион пъти по-бързо от всички нас, тоест би могъл да работи така, ако му се позволи. Давам си сметка колко много губи от очарованието си моята история с тези пояснения. Какво би останало от очарованието на графинята, ако вместо да се възнасям над алабастровата белота на гърдите ѝ, започна да говоря за техния химически състав? Времената, в които живеем, са фатални за сладкодумците — достъпните разкази звучат анахронично стари, а сензационните изискват цели страници от енциклопедията и университетски учебник. Но никой не е открил лек против това проклятие. А иначе съвместната ми работа с моя IBM беше вълнуваща. Когато пристига нова вест — действието се развива в една голяма кръгла стая, изпълнена с непресекващото тракане на телексите, — компютърът мигновено я напъхва пробно в макета на страницата. Разбира се, само на екрана. Всичко е игра на електроните, светлина и сянка. Някои съжаляват хората, останали без работа. Аз не съжалявам за тях. Компютърът няма амбиции, не се ядосва, когато в три без пет липсва последната кореспонденция, няма семейни грижи, не ти иска пари назаем преди първи, не се уморява, не подчертава, че от всичко разбира по-добре, и най-вече — не се сърди, когато му наредиш да изхвърли с нонпарей на последната страница онова, което той е макетирал на първа. В същото време е изключително взискателен, но не си даваш сметка за това веднага. Когато му кажеш „не“, то е окончателно, безапелационно „не“, като присъда на тиранин: нали той не може да ти противоречи! Но понеже никога не греша, грешките в сутрешното издание имат само един автор: човекът. Конструкторите на IBM бяха помислили за всичко — освен за дреболийката, че телексите винаги вибрират, колкото и добре да са регулирани и нивелирани, също като много бързо пишеща машина. Последствието е налице — кабелите, които свързват редакционните телекси с компютъра, проявяват тенденция към разхлабване, докато най-накрая щепселите се изхлузват от контактите. Рядко се случва, не повече от един или два пъти в месеца. Притеснението да станеш и да напъхаш обратно щепсела е толкова дребно, че никой от нас не си направи труда да

поиска да подменят контактите. Всеки дежурен си имаше едно наум, но без да е особено загрижен. Може би сега те са вече подменени. Ако е така, откритието, за което ще ви разкажа, няма да се повтори.

Беше Бъдни вечер, нощта срещу Коледа. Броят беше готов преди три часа; обичах да си давам такава неколкominутна почивка просто за да си поема дъх и да запаля една лула. Приятно ми беше, че печатницата чака не мен, а последното съобщение от Иран — предния ден, сутринта, там имаше земетресение. Агенциите предадоха само първата част от кореспонденцията, защото последвалият трус, още по-силен, прекъсна кабелната връзка. Понеже и радиото мълчеше, решихме, че радиостанцията е разрушена. Разчитахме на нашия човек. Дребният като жокей Стан Роджърс, който неведнъж се възползуваше от габаритите си, за да се напъха в някой военен вертолет, където нямаше повече място за никого — за него правеха изключение, не тежеше повече от куфар. Екранът беше изпълнен с макета на първа страница с последния бял правоъгълник. Връзката с Иран все още беше прекъсната. Действително няколко телекса продължаваха да блъскат, но шума, с който се включи турският, разпознах веднага. Въпрос на навик, който се придобива автоматично. Учудих се, че белият правоъгълник си оставаше празен, въпреки че думите трябваше да се покажат на него със същата скорост, с която ги изчукваше телекстът, но тази пауза трая само секунда-две. После целият текст на кореспонденцията, много сбит впрочем, се материализира наведнъж, което ме изненада. Помня го наизуст: „В Шерабад се повториха двукратно подземните трусове със сила седем и осем степени между десет и единадесет часа местно време. Градът е в развалини. Броят на жертвите се оценява на хиляда, а на останалите без дом — на шест хиляди.“

От печатницата позвъниха да ми напомнят, че минава три часът. Понеже този лаконичен текст оставяше малко свободно място, поразводних го с две допълнителни изречения и като натиснах клавиша, изпратих готовия брой в печатницата, непосредствено на линотипите, откъдето отиваше на ротомашините.

Нямах повече работа. Станах, протегнах се, запалих угасналата лула и видях падналия на пода кабел. Беше се изхлузил от контакта. Принадлежеше към телекса от Анкара. А Роджърс беше използвал точно този телекс. Когато го вдигнах, ми хрумна, че той си е лежал

така, още преди да се обади телексът. Беше абсурдно, разбира се, как компютърът би могъл да получи информацията без връзка с телекса? Приблжих се бавно до телекса, откъснах хартията с напечатаната кореспонденция и я приплжих до очите си. Веднага ми се стори малко по-различно формулирана, но бях уморен, чувствувах се изстискан, както винаги по това време, и не се доверявах на паметта си. Включих пак компютъра, поисках да излъчи първата страница и сравних двата текста. Наистина се различаваха, макар и незначително. Текстът от телекса беше: „Между десет и единадесет часа местно време в Шерабад настъпиха два следващи труса със сила седма и осма степен. Градът е напълно разрушен. Броят на жертвите надхвърля петстотин, а шест хиляди души са останали без покрив над главата си.“

Стоях и се блещех — ту в екрана, ту в листчето. Не знаех нито какво да мисля, нито какво да правя. Смислът на двата текста почти напълно съвпаднаше, единствената разлика беше в броя на жертвите, защото Анкара предаваше петстотин души, а компютърът беше удвоил броя им. Във всеки случай, с обикновения журналистически рефлекс се свързах незабавно с печатницата.

— Слушай — рекох на Лангхорн, който беше тогава дежурен линотипер, — хванах грешка в иранската кореспонденция, първа страница, трета колона, последният ред, трябва да бъде: не — хиляда — Млъкнах, защото турският телекс се събуди и започна да изчуква: „Внимание. Последно съобщение. Внимание. Броят на жертвите от земетресението се оценява сега на хиляда. Роджърс. Край.“

— Е, казвай де! Какво да бъде последно? — викаше отдолу Лангхорн. Въздъгнах.

— Извинявай, братле — казах, — няма никаква грешка. Аз съм виновен. Всичко е наред. Да върви, както си е.

Бързо оставих слушалката, приплжих се до телекса и прочетох последното съобщение цели шест пъти. С всяко прочитане тази история все по-малко ми харесваше: Имах усещането, че подът омеква под краката ми. Обиколих компютъра, оглеждайки го с недоверчив поглед, в който несъмнено имаше и страх. Как той направи това? Нищо не разбирах и чувствувах, че колкото повече размишлявам над станалото, толкова по-малко ще разбирам.

Прибрах се у дома, но не можах да заспя. Опитвах се, преди всичко от съображения за психическа хигиена, да си забраня да мисля за тази щура история. От фактическа гледна точка беше дребен инцидент. Знаех си, че не мога никому да кажа за станалото: никой нямаше да ми повярва. Щяха да приемат всичко за шега, при това наивна и тъпа. Въртях се в леглото и едва след като реших да взема загадката под лупа, тоест да се заема със систематично изследване на реакцията на компютъра при изключване от телексите, усетих известно облекчение — поне дотолкова, че успях да заспя.

Събудих се с доста оптимистично настроение и, дявол знае откъде, бях измъкнал решението на загадката или онова, което можеше да мине за нейно решение.

Когато работят, телексите вибрират. Дори щепселите изпадат от кабелните контакти от тяхното тракване. Не би ли могло то да стане източник на сигнализация? Дори аз, със своите жалки и бавни човешки сетива успях да уловя разликата в звука на отделните телекси. Познавах, когато се задвижваше парижкият, по характерния метален звук. Така че, ако приемникът бъде стотици пъти по-чувствителен, ще улови дори нищожните разлики между ударите на различните буквени клавиши. Вероятно не е възможно да се постигне това в сто процента и затова компютърът не повтори текста от телекса дума по дума, а го преиначи малко стилистично: той просто сам беше допълнил онова, което му липсваше като информация. А що се отнася до броя на жертвите, той беше математическа машина; между броя на разрушените къщи, часа, в който е настъпило земетресението, и броя на жертвите би трябвало да съществуват математически корелации; може би, пропускайки цифрата, компютърът се е възползувал от своето умение да извършва светкавични изчисления и от тях са се получили онези хиляда души загинали. Без да прави никакви сметки, нашият кореспондент е предал приблизителния брой, който му е бил съобщен на място, а малко по-късно, като е получил по-точна информация, той го е коригирал. Компютърът се показва по-добър от него, понеже не се опираше на клюки, а на точния статистически материал, чието могъщество беше скрито във феритната му памет. Това обяснение напълно ме успокои.

IBM 0161 не е пасивен посредник; ако обслужващият го телекс направи правописна грешка, тя се появява на екрана, за да бъде

заменена за части от секундата от правилната форма на фразата. Понякога това става толкова бързо, че човек дори не забелязва и открива внесената поправка едва когато сравни по-късно изписания текст с онзи, който компютърът е дал на екрана. IBM не е и само автоматичен метранпаж, защото той е свързан с компютърната мрежа на агенциите и библиотеките и от него винаги можеш да поискаш данни, с които да обогатиш прекалено бедните кореспонденции. С една дума, аз си разясних всичко много добре, но независимо от това възнамерявах да направя на своя глава още няколко дребни проби по време на най-близкото дежурство, без да говоря никому за случилото се през коледната нощ, защото така беше по-разумно.

Удобни случаи не липсваха. Само два дни по-късно седях в телексната зала и когато Бейрут започна да предава съобщението за изчезналата подводница от Шестия флот в Средиземно море, станах и без да изпускам от очи екрана, крадешком и с плавно движение, извадих щепсела от контакта. В продължение на шест секунди текстът не растеше, а си остана прекъснат на половин дума, сякаш изненаданият компютър не знаеше какво да прави. Обаче стъписването му трая наистина само миг; почти веднага на белия фон заизскачаха следващите фрази, а аз ги сравнявах трескаво с предавания от телекса текст. Повтори се познатото ми вече явление — компютърът даваше информацията от телекса, но с малко по-различни думи: „Говорителят на Шестия флот заяви“ — вместо „каза“, „търсенията продължават“ вместо „не престават“; в двата текста имаше още няколко подобни дребни разлики.

Колко лесно човек свиква с необикновеното, стига да улови неговия механизъм — или ако му се струва, че го е уловил. Вече имах впечатлението, че си играя с компютъра като котка с мишка, че му правя въртели, че напълно господствувам над положението. В макета на броя все още се белееха многобройни плешивини и текстовете, които трябваше да ги запълнят, идваха сега, в информационния пик, по няколко наведнъж. Търсех последователно съответните кабели и изваждах щепселите един след друг, докато заставах с шест или седем в ръка. Компютърът продължаваше най-спокойно да си работи, въпреки че не беше свързан с никакъв телекс. Няма грешка, рекох си, той различава изчукваните букви и думи по вибрациите, а онова, което не разшифрова веднага, допълва със светкавична екстраполация или

по някой от другите свои математични методи. Бях като в транс; съсредоточено очаквах да се обади поредният телекс и щом римският тръгна, дръпнах кабела, но така силно, че когато щепселът остана в ръката ми, едновременно с него изпадна другият, с който се охраняваше телексът. Естествено, той спря. Вече тръгнах да го включа, когато нещо ме накара да погледна екрана на компютъра.

Римският телекс беше замрял, но компютърът — все едно, че нищо не беше станало — запълваше с „последното съобщение“ мястото, предназначено за правителствената криза в Рим. Със затаен дъх, чувствувайки, че с пода и моите колене пак започват да стават странни неща, пристъпих до екрана и прочетох като телеграма от оня свят невинните думи: „... назначи за министър-председател Батиста Каstelани“... Възможно най-бързо свързах римския телекс с главния охраняващ кабел, за да сравня двата текста. О, сега разликите бяха значително по-големи, но компютърът не се беше отклонил от главното, от смисъла на съобщението. Действително Каstelани беше станал министър-председател, но това изречение телексът предаваше в друг контекст и четири реда по-надолу, отколкото на екрана. Сякаш двама журналисти са получили независимо един от друг еднаква информация и са я редактирали свободно, всеки посвоему; с омекнали колене седнах, за да направя нещо за спасяването на моята хипотеза, но вече знаех, че това ще бъде напразен опит. В един миг рухна цялото мое рационално обяснение. Че и как ли компютърът би могъл да разчете вибрациите на телекса, докато той беше глух и мъртъв като пън? А едва ли е бил в състояние да улови вибрациите на телекса, с който в Рим е работил нашият кореспондент! Главата ми се замая. Ако влезеше някой, щеше да си помисли бог знае какво — стоях изпотен, с блуждаещ поглед, с китката щепсели, които все още стисках в изпотената си ръка, като заловен на местопрестъплението престъпник. Чувствувах се като плъх, притиснат в ъгъла, и реагирах като отчаян плъх — започнах трескаво да изключвам всички телекси, така че след миг тракането и на последния замря и аз останах сам с моя компютър в мъртвата тишина. Тогава стана нещо странно, може би още по-изумително от случилото се дотогава. Макар че макетът на броя не беше изцяло попълнен, нарастването на текстовете видимо намаля. Нещо повече, в нов, забавен темп се появиха изречения, изпразнени от конкретно съдържание, с една дума — така наречената плява.

Известно време гъсеничките на редовете пълзяха по екрана в търсене на мястото си, докато застинаха неподвижни — всички. Няколко текста бяха придобили абсурдно комичен смисъл, като бележката за футболния мач например, в която вместо крайния резултат фигурираше куха фраза за мъжественото поведение на играчите от двата отбора. Поредните новини от Иран завършваха с изявлението, че земетресенията са явления от космически мащаб, защото се срещат дори на Луната. Звучеше ми едно към гъотере. Тайнствените извори, от които до този момент компютърът черпеше своето вдъхновение, пресъхнаха.

Първата ми работа, естествено, беше да подготвя броя. Затова припряно включих телексите и едва когато мина три часът и броят тръгна за печат, можех да поразмисля спокойно за онова, което стана пред очите ми. Знаех си, че няма да мирясам, докато не се добера до корените на тази завладяваща демонстрация на невероятни способности и не по-малко изненадващото тяхно изчезване. На всеки неспециалист най-напред в такива случаи му хрумва, че най-просто ще е да се зададе въпрос на самия компютър: щом е толкова умен, нека обясни по какъв начин, благодарение на какъв механизъм е работел изключен, както и какво е прекъснало после тази работа. Това разбиране са насадили в главите ни популярните врели-некипели, които се дрънкат за електронните мозъци, а в същото време с компютъра не може да се разговаря като с човек, все едно — мъдрец или глупак: нали той изобщо не е разумно същество! Със същия ефект можеш да очакваш от пишещата машина да ти каже къде и как да я поправиш, когато е повредена. Компютърът преобразява информация, към която няма никакво разумно отношение. Изреченията, които той изплюва, са като влакове, движещи се по коловозите на синтаксиса. Ако излязат от релсите, значи нещо в него действа неправилно, но самият той не знае нищо за това; тук трябва да отбележим, че за компютъра може да се казва „той“ както за лампа или столче. Нашият ИВМ умееше самостоятелно да формулира и преформулира текстовете на стереотипните вестникарски съобщения, нищо повече. Винаги човекът е този, който преценява важността на отделните текстове. ИВМ можеше да компилира две допълващи се информации в една или да подбере фразеологично въведение към съобщение с голи факти, например към телеграма — благодарение на готовите образци за

подобна операция, каквито имаше в паметта му стотици хиляди. Това въведение винаги отговаряше на съдържанието на телеграмата само защото IBM я анализираше статистически, улавяйки така наречените ключови думи; ако в телеграмата се повтаряха например термините „гол“, „наказателен удар“, „противников отбор“, той подбираше нещо от репертоара на спортните състезания; с една дума, компютърът е като железничар, който умее да премества стрелката, да свързва вагоните и да изпраща влаковете в правилната посока, без да знае какви товари превозват те. Той се ориентира в чисто външните белези на думите, изреченията, словосъчетанията, в онези белези, които се подчиняват на математическите операции анализ и синтез. От него не можех да очаквам помощ.

Прекарах цялата нощ в размишления, без да мигна. Съзирах в работата на компютъра следната закономерност: колкото по-дълго време той оставаше изключен от източниците на информация, толкова по-зле я реконструираше. Този факт ми се виждаше доста разбираем, като се има предвид, че работя като журналист от двайсет и повече години. Както ви е известно, редакциите на „Тайм“ и „Нюзуик“, двете седмични издания с висок тираж, са напълно независими една от друга. При редактирането на отделните броеве ги свързва само това, че се намират в един и същ свят и в аналогично време разполагат с много близки източници на информация. Освен това те са предназначени за много близки читатели. Така че съвсем не е изненадваща приликата между много съдържащи се в тях статии. Тя следва от специфичното, съвършено приспособяване към пазара, което са постигнали двата съперничаещи си редакционни колектива. Умението да се пишат прегледи на събитията в една страна или в течение на една седмица по цялото земно кълбо се придобива лесно, а ако се пише от близки позиции, в случая — от позициите на журналистическия елит на Съединените щати, разполага се с подобно образование, аналогична информация и се оперира с нея със стремеж за оптимален успех сред читателите, нищо чудно, че подготвяните самостоятелно и успоредно текстове неведнъж си приличат като две капки вода. Приликите никога не се свеждат до отделните изречения, но нагласата, тонът, интензивността на афектацията, разполагането на акцентите, подчертаването на някои драстични подробности, противопоставянето на контрапунктите в щрихите — например в портрета на някой

политик — или всичко онова, което трябва да прикове вниманието на читателя и да му внуши, че пие от извора на най-свежата информация, влиза във въоръжението от хватки на всеки опитен журналист. В известен смисъл нашият IBM беше „макет“ на такъв репортер. Той знаеше методите и хватките, умееше да прави всичко, което и всеки от нас. Благодарение на програмираната в него рутина той се беше превърнал в гений на ефектната фразеология, на шокиращото съпоставяне на фактите, на тяхното най-благоприятно представяне; знаех всички тези неща, но знаех също, че концертът от негови изпълнения не може да се сведе до подобни обяснения. Защо, изключен от телексите, той действуваше така добре? Защо това му умение така бързо го напускаше? Защо после започваше да дрънка врели-некипели? Все още се надявах да намеря отговора на тези въпроси.

Преди следващото си дежурство се обадох по телефона на нашия кореспондент в Рио де Жанейро и го помолих да изпрати в началото на нощната смяна късо, невярно съобщение за резултатите от срещата по бокс между Аржентина и Бразилия. По време на нашия разговор тези резултати нямаше как да се знаят — мачът започваше късно вечерта. Защо се обърнах с молба за такава услуга именно към Рио? Защото ставаше дума за нечувана от гледна точка на професионалната етика молба, а нашият кореспондент там, Сам Гернсбах, беше мой приятел, и то от онзи рядък, най-ценен вид на незадаващите въпроси за нищо.

Случилото се до тогава позволяваше да предполагам, че компютърът ще повтори невярното съобщение, това, което Сам изчука на своя телекс (няма да крия, че вече имах по този въпрос хипотеза; а именно, въобразявах си, че телекстът става нещо като радиопредавател, а кабелите му играят ролята на антени; моят компютър, мислех си аз, съумява да улови електромагнитните вълни, възникващи около кабелите в земята, понеже е, види се, достатъчно чувствителен приемник).

Малко след като изпрати невярното съобщение, Гернсбах трябваше да го опровергае; разбира се, щях да унищожа първото, та и следа да не остане от него. Струваше ми се, че съм измислил страшно рафиниран план. За да придам кръстосан характер на опита, реших да оставя до почивката на мача компютъра и телекса нормално свързани, а след почивката да изключа телекса от компютъра. Няма да си играя

да описвам моите приготовления, емоции, атмосферата на тази нощ, ще ви кажа само какво се случи. Компютърът даде, тоест вкара в макета на броя преди почивката неверните резултати и верните — след нея. Разбирате ли какво би означавало това? Докато разчиташе на телекса, той нищо не реконструираше, не „комбинираще“, а просто повтаряше буква по буква предаваното по кабелите от Рио. Когато изключих телекса, той престана да се съобразява, с него, както й с кабелите, които съгласно моите предположения би трябвало да играят ролята на антени, и даде действителните резултати от мача. Онова, което по същото време предаваше Гернсбах, нямаше за моя IBM ни най-малко значение. Но това не е всичко. Той даде верните резултати за всички срещи и сбърка само при последната — в най-тежката категория. Обаче едно не подлежеше на съмнение: в момента на изключването той преставаше да бъде зависим от телексите — от този тук при мен и от онзи в Рио. Получаваше информацията по някакъв съвсем друг път.

Докато седях изпотен, с угаснала лула и не можех да преглътна видяното, се обади бразилският телекс: Сам предаде верните резултати, както се бяхме уговорили, като накрая нанесе поправка в списъка: резултатът в най-тежката категория бил променен след крайното решение на съдиите, понеже теглото на ръкавиците на победителя — аржентинския състезател — не съответствувало на регламента.

Така че компютърът не беше сгрешил нито веднъж. Необходима ми беше само още една подробност, която поисках от Сам, телефонирайки му след края на дежурството ми. Събудих го и той запсува като хамалин; много добре го разбирах, защото въпросите, с които го засипвах, изглеждаха маловажни или направо идиотски: в колко часа е бил обявен резултатът от срещата в най-тежката категория и колко време след това съдиите са променили решението си? Най-сетне Сам ми каза и едното, и другото. Срещата била анулирана почти веднага, понеже съдията почувствувал под кожата на ръкавицата на победителя-аржентинец някаква тежест, скрита под подплатата и изхлузила се по време на срещата, когато вдигнал ръката на победителя. Сам изтичал до телекса преди този момент, още докато бразилският състезател лежал нокаутиран, защото искал да предаде възможно най-бързо резултата. Следователно информираността на

компютъра не се дължеше на прочитане мислите на Сам, тъй като той беше дал верния резултат още преди Сам да го знае.

Почти половин година провеждах тези нощни експерименти и немалко научих, но продължавах да не разбирам нищо. Изключен от телекса, компютърът най-напред застиваше за две секунди, а после продължаваше да реди кореспонденцията — в течение на сто трийсет и седем секунди. До този момент знаеше за събитието всичко, а след него — нищо. Може би щях да преглътна някак си тази особеност, ако не открих и нещо по-лошо. Компютърът предвиждаше бъдещето, и то — безпогрешно. За него нямаше значение дали предаваната информация се отнася до отминали събития или до такива, които предстоеше да настъпят — стига да се вместват в границите на две минути и седемнайсет секунди. Ако изчуквах на телекса измислена информация, той я повтаряше послушно, но след изваждане на щепсела тутакси млъкваше; продължаваше да описва само онова, което наистина се случваше някъде, а онова, което някой си измисляше не. Поне такъв; извод направих аз и си го записах в бележника, с който не се разделях. Полека-лека свикнах с неговото поведение и сам не знам от кога започнах да го оприличавам на поведението на куче. Също като кучето трябваше най-напред да го насочиш по конкретна следа, да му дадеш началното протичане на събитията, че „да ги помирише добре“, също както кучето — следите, и пак като куче той се нуждаеше от време, за да установи данните, а когато те не стигаха, замлъкваше или се измъкваше с общи приказки, за да излезе най-накрая на погрешна следа. Объркваше например два града с еднакво име, ако не бях определил еднозначно местонахождението на единия. Като на куче му беше безразлично по каква следа ще тръгне, но веднъж попаднал на нея, беше безпогрешен — в течение на сто трийсет и седем секунди.

Нашите нощни сеанси, провеждани винаги между три и четири часа сутринта, взеха да приличат на следователски разпит. Опитвах се да го притисна до стената, търсех тактиката на кръстосаните въпроси или по-точно — на изключващите се алтернативи. Докато не ми хрумна идея, която поради простотата си ми се стори направо гениална. Както си спомняте, Роджърс съобщи за земетресението в Шерабад от Анкара, значи този, който предава съобщението, не беше длъжен да стърчи точно там, където става описваното; обаче докато

ставаше дума за земни събития, не беше изключено някой — човек или дори животно — да ги наблюдава и компютърът да съумява по някакъв начин да се възползува от това. Реших да предам измислено съобщение от мястото, където няма и никога не е имало човек — от Марс. Дадох на компютъра аерографичните координати на самия център на Сиртис Минор и стигайки до думите „понастоящем на Сиртис Минор е ден; наблюдавайки обкръжението, виждаме...“, дръпнах кабела, та чак го изтръгнах от контакта. След секунда компютърът довърши: „планетата в слънчевите лъчи“. И това беше всичко? Още десетина пъти формулирах началото по различни начини, но не изтръгнах от него нито една конкретна подробност, все се измъкваше с общи приказки: Реших, че всесиλιето му не се отнася до планетите, и макар сам да не разбирах защо, от това сякаш ми поолекна.

Какво ми оставаше да направя? Разбира се, можех да гръмна сензация от първа величина и да спечеля популярност и нелоша пара, но и за миг не приех на сериозно такава евентуалност. Защо? Сам не знам. Може би защото шумът около загадката щеше да изхвърли от нейния кръг най-напред мен; не беше трудно да си представя тълпите технократи, които ще нахлуят тук, експертите, разговарящи на професионален жаргон; независимо от извода, до който бяха стигнали, аз щях незабавно да бъда елиминиран от изследването като смутител и невежа. Щеше да ми остане само да описвам преживяното, да давам интервюта и да осребрявам чекове. А тъкмо на тези неща най-малко държах. Бях готов да споделя тайната с някого, но не и да се разделя окончателно с нея. Затова реших да привлека към сътрудничество добър специалист, комуто мога сто процента да се доверя. Познавах по-отблизо само един такъв — Милтън Харт от Масачузетския технологичен институт. Той беше човек с характер, особняк и в същото време анахроничен тип, тъй като трудно работеше в голям колектив, а в наше време ученият-самотник е отмираещ мастодонт. По образование Харт беше физик, а по професия — информатик-програмист. Тъкмо това ми трябваше. Честно казано, срещите ни до този момент бяха на особена почва — двамата играем мах-йонг; иначе не бихме контактували, но именно по време на тази игра можеш да опознаеш човека най-добре. Неговата ексцентричност се проявяваше в това, че, ни в клин, ни в ръкав изказваше странни мисли; помня как веднъж ме попита дали не е възможно бог да е създал този свят, без да иска. Човек

никога не можеше да разбере кога говори сериозно, кога се шегува и кога, най-сетне, просто издевателствува над събеседника си. Но със сигурност не беше тесногърд; обадих му се по телефона, уговорихме се, заминах при него в идващата неделя и както очаквах, той прие моя конспиративен план. Не знам дали веднага ми повярва, Харт не е от разговорливите, но във всеки случай провери всичко, което му разказах, след което направи нещо, което изобщо не ми беше хрумвало. А именно — изключи компютъра от федералната информационна мрежа. Изключителните способности на моя IBM тутакси се изпариха. Значи тайнствената сила се криеше не в компютъра, а в мрежата. Както знаете, тя обхваща повече от четирийсет хиляди изчислителни центъра и както може би не знаете (и аз не знаех, докато Харт не ми го каза), има йерархичен строеж, напомнящ донякъде нервната система на гръбначните. Мрежата има щатски възли, а паметта на всеки от тях съдържа повече факти, отколкото умът на всички учени, взети заедно. Всеки абонат плаща вноска в зависимост от продължителността на работното време на компютъра за един месец, умножена по някакви си множители или коефициенти, понеже ако задачата на абоната е прекалено трудна за най-близкия компютър, диспечерът включва автоматично подкрепления от федералната мрежа — по-слабо натоварените компютри. Разбира се, този диспечер също е компютър. Той се грижи за равномерното информационно натоварване на цялата мрежа и охранява така наречените банки на секретни паметни, тоест на недостъпните, обхванати от държавна, военна и така нататък тайна. Опулих се, докато Харт ми обясняваше това, защото уж знаех, че съществува мрежа и ЮПИ е абонат, но за тези неща мислех толкова, колкото човек мисли за апаратурата на телефонната централа, когато говори по телефона. Харт, комуто не липсва заядливост, отбеляза, че аз съм предпочитал да си „представям моите нощни tête à tête^[1] с компютъра като романтични срещи, откъснати от останалия свят, защото това би било повече в стила на готическите романи, вместо да си дам трезва сметка, че съм един от многото абонати, които между три и четири часа сутринта обикновено спят, поради което тогава мрежата е най-малко натоварена и моят IBM е можел да се ползува от нейния потенциал така, както никога не би могъл да го направи в сутрешния пик. Харт провери какви сметки е плащала ЮПИ като

абонат и се оказа, че няколко пъти моят IBM е ползвал с един замах шейсет-шейсет и пет процента от цялата федерална мрежа. Наистина тези невероятни натоварвания бяха траяли кратко, по няколко десетки секунди, обаче и при това положение все някой отдавна трябваше да се заинтересува защо някакъв си журналист от нощната телексна служба консумира от мрежата мощ, двайсет пъти надвишаваща необходимата за изчисляване на всички рубрики на националния доход. Действително сега компютрите са навлезли навсякъде, компютри контролират и информационната консумация, а те, знае се, не се учудват на нищо, поне докато сметките се плащат навреме, а с това проблеми нямаше, понеже и тях ги плаща компютър, нашият, счетоводен компютър от ЮПИ, ето защо между капките мина и моят интерес към пейзажа на Сиртис Минор на Марс, за който агенцията беше платила двайсет и девет хиляди долара — доста солено, особено като се вземе предвид, че този мой интерес не беше задоволен. Във всеки случай, макар че тогава моят компютър мълчеше като пън, той беше направил всичко, което беше по силите му, и не само по неговите, след като през осемте минути на мълчанието му, прекъснато с една шаблонна фраза, мрежата беше извършила билиони и трилиони операции — това се виждаше черно на бяло в месечната сметка. Друг е въпросът, че характерът на този сизифов труд си оставаше за нас загадка. Алгебрична мистерия.

Предупреждавам, че не разказвам история за духове. Призраците, предчувствията, мистичните пророчества, привиденията на каещите се души и всички останали честни, ясни, лесни за разбиране и най-вече прости творения, изчезнаха завинаги от нашия свят. За да се разкаже подробно за духа, напъхал се в машината IBM през главната муфа на федералната мрежа, трябва да се чертаят диаграми, да се пишат формули, а в ролята на детективи да се използват компютри, които да разследват други компютри. Духът от нов тип възниква от висшата математика и затова е толкова недостъпен. Моята история трябва да се разсее, преди да накара косата ви да настръхне, понеже сега ще изложа обясненията на Харт. Информационната мрежа напомня електрическата, само че вместо енергия от нея се черпи информация. Затова пък циркулацията, все едно на електроенергия или информация, напомня движението на вода в свързани резервоари. Течението е в посока на най-малкото

съпротивление или където потреблението е най-голямо. Ако се прекъсне един далекопровод, електричеството само търси път из най-близките линии, което впрочем може да доведе до претоварвания и аварии. Образно казано, когато моят IBM е оставал без връзка с телекса, той се е обръщал за помощ към мрежата и тя незабавно се е задвижвала със скорост няколко хиляди километра в секунда — толкова бързо се движи токът в проводниците. Преди да се задействуват всички призовани подкрепления, минавали една-две секунди и именно през това време компютърът мълчал. После връзката сякаш се възстановявала, но по какъв начин, нямахме представа. Всичко, което обясних до тук, имаше много веществен, физически характер и дори можеше да се изчисли в долари, само че придобитите знания не ни носеха нищо. Вече знаехме какво трябва да се направи, за да се премахнат изключителните способности на компютъра: достатъчно беше да се изключи информационната муфа. Но продължавахме да не разбираме как мрежата би могла да му помогне, че, и как всъщност тя би се добрала до някакъв си там Шерабад, където точно тогава е имало земетресение, или до залата в Рио, където се е провеждал боксов мач? Мрежата е затворена система на свързани компютри, сляпа и глуха спрямо целия външен: свят, с входове и изходи, каквито са телексите, телефонните приставки, регистраторите в корпорациите и федералните учреждения, командните пултове в банките, на летищата и така нататък. Тя няма очи, уши, собствени антени, сетивни датчици, а освен това обхватът ѝ не излиза извън територията на Съединените щати, така че как би могла да получи информация за това, което става в някакъв си Иран?

Харт, който знаеше по въпроса толкова, колкото и аз, което значи нищо, се държеше обаче свършено различно от мен; той нито задаваше такива въпроси, нито ми даваше да си отворям устата, когато ми се искаше да го засипя с тях. А когато не успях да сдържа своето незадоволено любопитство и му издрънках куп неприятни неща, каквито човек лесно изрича между три и четири часа сутринта след безсънна нощ, той ми заяви, че не е врачка, знахар или ясновидец. Оказва се, че мрежата проявява незапланувани и непредвидени способности; те са ограничени, за което свидетелствува историята с Марс, следователно имат физически характер. Следователно подлежат на изследване, което след известно време може да даде известни

резултати, но вероятно тези резултати няма да бъдат отговори на моите въпроси, защото в науката не е позволено да се задават, такъв род въпроси. Съгласно принципа на Паули във всяко квантово състояние може да се намира само една елементарна частица — а не две, пет или милион, и физиката се ограничава с това твърдение, като не ѝ е позволено да пита защо всички частици спазват безусловно този принцип и какво или кой забранява на частиците да се държат другояче. Съгласно принципа на неопределеност частиците се държат по начин, детерминиран само статистически, а в рамките на тази неопределеност си позволяват неща, неприлични и дори кошмарни от гледна точка на класическата физика, но понеже това става в границите на неопределеността, те никога не могат да бъдат заловени на местопрестъплението, в момента, когато нарушават тези закони. И тук пак не е позволено да се пита как частиците могат да си позволяват подобни ексцесии в индетерминистичния обхват на наблюдение, кой ги упълномощава да извършват ексцесиите, които изглежда да противоречат на здравия разум, тъй като не са въпроси на физиката. Наистина в известен смисъл може да се предполага, че вътре в процеп на неопределеност частицата се държи като престъпник, напълно убеден в своята безнаказаност,“ защото знае, че със сигурност никой няма да го залови *in flagranti*, но това е антропоцентричен подход, който не води до никъде, понеже излиза, че приписваме на елементарните частици някаква перфидност и хитрост. На свой ред информационната мрежа, съумява, както може да се предположи, да получава информация какво става по Земята на места, където изобщо я няма, както няма и никакви нейни датчици. Естествено, би могло да се каже, че мрежата изгражда „собствено перцептивно поле“ с „телеологични градиенти“ или, служейки си с подобна терминология, да подготвим друго псевдообяснение, което обаче няма да има никаква научна стойност; въпросът е да разберем какво, в какви граници, при какви начални и крайни условия е в състояние да извърши мрежата, а всичко останало е специалитет на съвременните фантастични романи. Не е тайна, че за обкръжението могат да се научават разни неща без очи, уши и други сетива, защото този факт е доказан със специално подготвени модели и експерименти. Да допуснем, че имаме цифрова машина с оптимизатор, който следи за максималния темп на изчислителните процеси, и че тази машина се движи със собствен

двигател по терен, наполовина сенчест и наполовина слънчев. Ако машината се намира на слънце и от прегряването темпът на нейната работа спадне, оптимизаторът ще задвижи двигателя и машината ще се лута по терена дотогава, докато попадне на сянка, където, охлаждайки се, ще заработи по-ефективно. Така че, без да има очи, тя различава сянката от светлината. Употребих извънредно примитивен пример, но той показва, че можем да се ориентираме в околната среда, без да притежаваме каквито й да било насочени навън сетива.

Харт охлади ентузиазма ми, поне за известно време, и се зае със своите сметки и експерименти, а аз можех да си мисля, каквото си исках. Това никой не можеше да ми забрани. Ами ако, мислех си, когато някое поредно предприятие е включило в мрежата своя компютър, е бил прекрачен критичният праг, без никой да разбере, и мрежата се е превърнала в организъм? На човек веднага му идва наум образът на Молох, чудовищен паяк или електрическа стоножка, зарита с кабелните си пипала в земята от Скалистите планини до Атлантическия океан, която, докато извършва възлаганите й изчисления за броя на пощенските пратки и резервира места за самолетите, същевременно крои ужасни планове как да завладее Земята и да зароби човечеството. Разбира се, това са глупости. Мрежата не е организъм като бактерията, дървото, животното или човека; над точката на критичната сложност тя просто се превръща в система, така както системата се превръща в звезда или галактика, когато в пространството се натрупа достатъчно материя; мрежата е система или организъм, неприличащи на нито един от споменатите, именно защото е нещо ново, каквото досега не е съществувало. Действително създадохме я самите ние, но и до самия край не знаехме какво правим. Използувахме я, но с действия като слаби пощипвания, все едно че мравки пълзят върху мозъка, търсейки сред протичащите в него милиарди процеси онова, което дразни техните вкусови пипалца и челюстите им.

Обикновено Харт идваше на моите дежурства около три часа, с термос кафе и книжа в претъпканата чанта. Веднага пристъпваше към работа, а аз се чувствавах на кавала деветата дупка. Какво обаче можех да направя, след като от фактическа гледна точка той беше прав? Продължавах да си мисля, каквото си знаех, навлизах в поредните достъпни ми коловози на въображението; мислех си, например, че

мъртвите досега предмети, електропроводите, кабелите на телеграфа на морското дъно, телевизионните антени, може би и металните мрежи на оградите, дъгите и скобите на мостовете, релсите, лифтовете, арматурата в бетонните сгради, че това всичко след подаден от мрежата импулс се обединява неочаквано в една огромна проследяваща система, която в продължение на броени секунди предвожда именно моя IBM, защото към мисълта, че точно той е изкристализирал като център на този потенциал, ме наведоха няколко привидно дребни факта. Но дори тези мои фантазии не обясняваха и по най-мъгливия начин изумителните и толкова веществени подробности — както таланта му да предвижда бъдещето, така и неговото двуминутно ограничение, — затова бях принуден да си наложа търпеливо мълчание, още повече че Харт даваше от себе си всичко.

Преминавам към фактите. Обсъждахме с Харт две неща — практическото приложение на ефекта и неговия механизъм. Въпреки привидната ценност, перспективите за практическо използване на ефекта от сто трийсет и седем секунди не са нито особено широки, нито са внушителни, а имат по-скоро зрелищен характер на свръхестествен рекорд. Общо взето, решенията, предопределящи съдбините на народите и пътя на световната история, не се вмести в рамките на две минути, още повече че двуминутното предвиждане на бъдещето среща уж второстепенна, но всъщност съществена преграда: за да започне компютърът да поставя тези свои безпогрешни прогнози, трябва най-напред да го заведеш до правилната следа, да го насочиш, а това изисква време, обикновено по-продължително от две минути, така че в случая става дума за печалба, която на практика почти незабавно се губи. Границата на предвижданията не можеше да се измести и с части от секундата, Харт предполагаше, че това е някаква константа с универсален, макар и неизвестен ни до този момент характер. Вероятно човек ще може да се забавлява да разорява банките на големите игрални домове, имам предвид печалбата на рулетка например, обаче разходите по инсталиране на съответните съоръжения биха били немалки (IBM струва повече от четири милиона долара), а организирането на двупосочна връзка, при това старателно укривана, също би било нелесен за решаване въпрос, да не говорим колко бързо

хората ще разберат, че нещо не е в ред; впрочем нас и двамата такава използване на ефекта не ни интересуваше.

Харт подготви подробен каталог на постиженията на нашия компютър. Ако го попитате за пола на детето, което след две минути ще роди конкретна жена на конкретно място, той познава пола безпогрешно, но трудно можем да признаем такава прогноза за нещо, за което си струва да се влагат усилия. Ако започнете да хвърляте монета или зарове, давайки на компютъра резултатите от началните серии на хвърлянията, той ще изчисли всички следващи резултати до сто трийсет и седем секунди в бъдещето и това е всичко. Естествено, най-напред трябва да сте хвърляли монетата или зарчетата и да сте въвели в компютъра поредните резултати от поне трийсет-четирийсет секунди, което силно напомня насочването на куче по правилната следа — една от милиардите, защото господ знае колко хора хвърлят в този момент монети или зарове, а компютърът, който е глух и сляп, трябва да идентифицира в това множество вашата серия като единствената нужна. Трябва наистина да хвърляте монетата или заровете. Ако престанете, той ще отпечатва само нули, а ако хвърлите само два пъти, ще дава само тези два резултата. И за целта също е необходимо да бъде свързан с мрежата, макар че, разумно погледнато, с какво ли би могла да му помогне тя, след като хвърляте заровете на две крачки от него — и какво общо има тук мрежата? Работата е там, че ако е изключен от нея, той няма да изчука и една сричка, и какво от това, че на нас не ни е ясна необходимостта от тази връзка? Отбележете, че компютърът предварително знае дали ще хвърлите или не заровете, следователно той предвижда развитието на цялото събитие, а не само съдбата на заровете — не само с коя повърхност отгоре ще паднат те, но и вашата съдба, поне що се отнася до решението да хвърляте зарове. Правехме и други проби; уговоряхме се например, че аз ще хвърля заровете шест пъти подред, а Харт щеше ту да ми пречи, ту да ми позволява да го направя, като аз не знаех какво ще направи той при поредните хвърляния. Оказа се, че компютърът знае предварително не само моя план за хвърляне, но и намеренията на Харт, с други думи, знаеше кога Харт възнамерява да ме хване за ръката, за да ми попречи да хвърля заровете. Веднъж стана така, че исках да ги хвърля четири пъти, но го направих само три пъти, понеже се спънах в кабела на пода и не успях. Компютърът беше предвидил

някак си и това мое препъване съвсем неочаквано за самия мен — значи в онзи момент е знаел повече от мен. Обмисляхме и значително по-сложни ситуации, в които трябваше да участвуват едновременно няколко души, например такива, в които да се стигне до бой (неаранжиран) за чашката със зарове, но не изпробвахме тези варианти, защото те изискваха много време и усилия, каквито не можехме да си позволим. Харт реши вместо зарове да използва малък уред, в който отделните атоми на изотопа се разпадат, а на екрана се появяват проблясъци, така наречените сцинтилации: компютърът не можеше да ги предвиди с по-голяма точност, отколкото би направил това някой физик, тоест даваше само вероятността за разпада. Това ограничение не засягаше зарове и монетите. Очевидно защото те са макроскопични тела. Но нали в нашия мозък важни при вземането на решения са микроскопичните процеси. Очевидно, казва Харт, те нямат квантов характер.

Изглежда, че в цялостния процес има някакво противоречие. Защо компютърът може да предвиди, че аз ще се спъна след две минути, а същевременно не може да предвиди кои атоми от радиоактивния изотоп ще се разпаднат? Противоречието, твърди Харт, не е в самите събития, а в нашите представи за света и особено за времето. Според Харт не компютърът предвижда бъдещето, а ние сме в известна степен ограничени във виждането на света. Ето неговите думи: „Ако си представим времето като права линия, опъната от миналото в бъдещето, нашето съзнание е като колело, търкалящо се по тази линия и докосващо я винаги само в една точка; тази точка наричаме настояще, което незабавно се превръща в отминал миг и отстъпва мястото си на следващия. Изследванията на психолозите показват, че това, което вземаме за настоящ момент, лишен от временно продължение, е всъщност едва-едва удължено и обхваща малко по-малко от половин секунда. Възможно е допирната площ до тази линия на времето да бъде още по-широка, така че да се остава в контакт с един по-голям отрязък от нея наведнъж, като максималните размери на този временен отрязък са именно сто трийсет и седем секунди.“ Ако действително е така, както казва Харт, то цялата наша физика все още е антропоцентрична, защото изхожда от предпоставки, които не са валидни извън обхвата на сетивата и съзнанието на човека. Това означава, че светът е по-различен, отколкото го вижда днес

физиката, а ясновидството като предвиждане на бъдещето — електронно или неелектронно, — никога не се осъществява. Физиката си има кошмарни грижи с времето, което съгласно нейните общи теории и закони в действителност би трябвало да бъде абсолютно обратимо, но съвсем не е такава. Освен това проблемът за измерване на времето в мащабите на вътрешноатомните явления създава определени трудности, толкова по-големи, колкото по-малък е временният интервал за измерване. Може би причината е тази, че понятието за настояще е не само така относително, както твърди теорията на Айнщайн, тоест не само зависи от местоположението на наблюдателите, но освен това зависи и от самия мащаб на явленията на същото това „място“.

Компютърът просто пребивава в своето физическо настояще и то е много по-обширно във времето от нашето. Това, което за нас ще настъпи след една-две минути, за компютъра вече е станало — точно така, както се осъществява за нас в момента онова, което виждаме и чувствуваме. Нашето съзнание е само частица от общия процес, който протича, в нашия мозък, и когато решаваме да хвърлим заровете само веднъж, за да „измамим“ компютъра, който трябва да предвиди цяла серия хвърляния, той тутакси научава за това. По какъв начин? Известна представа дават примитивните примери като следния: светването и гърмът на атмосферното разреждане са едновременни за близък и разделени за далечен наблюдател; в този пример светкавицата е моето мълчаливо взето решение, а гръмотевицата — моментът, в който настина се отказвам да извърша поредното движение; по някакъв неведом за нас начин компютърът съумява да улови „светкавицата“ в моя мозък, вземането на решение. Харт казва, че това има важни философски последствия, защото означава, че ако ние имаме свободна воля, тя се разпростира едва извън границите на сто трийсет и седемте секунди, само че ние самите от интроспективна гледна точка не знаем нищо такова. В рамките на сто трийсет и седем секунди нашият мозък се държи като тяло, което се движи по инерция и не може да промени посоката на движението си; за тази маневра е необходимо време, през което да действа отклоняваща траекторията сила — и нещо подобно става във всяка човешка глава. Всичко това обаче не, се отнася до света на атомите и електроните, защото там компютърът е толкова безпомощен, колкото е и нашата физика. Харт смята, че в

действителност времето не е права линия, а е по-скоро континуум, който на макроскопично равнище има съвсем различни свойства в сравнение с „долу“, там, където са само атомните измерения. Според него колкото по-големи са мозъкът или мозъкоподобната система, толкова по-широк е отрязъкът на допирането им с времето, с така нареченото „настояще“, докато атомите изобщо не се допират, а сякаш танцуват около него. С една дума, настоящето е нещо като триъгълник: точков, близък до нулата там, където са електроните и атомите, и най-широк там, където са големите тела, надарени със съзнание. Ако кажете, че не сте разбрали нито дума, ще ви отговоря, че и аз нищо не разбирам, и нещо повече, Харт никога не би се осмелил да говори подобни неща от катедрата или да ги публикува в научно списание. Всъщност вече ви казах всичко, което възнамерявах да разкажа, и ми останаха само два епилога — единият конкретен, а другият от сорта на зловец анекдот, който ви отстъпвам безвъзмездно.

Първият от тях беше такъв, че Харт успя да ме убеди и с проблема се заеха специалистите. Един от тях; важна клечка, след няколко месеца ми каза, че след демонтиране и повторно монтиране на компютъра не са успели да повторят явлението. Видя ми се подозрително не толкова казаното, колкото фактът, че събеседникът ми беше униформен. А също и това, че в печата не се появи нито един намек за тази история. От изследванията беше отстранен и самият Харт. Той също не искаше после да засяга темата и само веднъж, по време на поредната партия мах-йонг; ми каза ни в клин, ни в ръкав, че сто трийсет и седем секунди безпогрешно предвиждане са при известни обстоятелства разликата между унищожението и спасението на континента. И там засече, като че ли си прехапа езика, но като си тръгнах, видях на бюрото му разтворения том на някакъв научен труд, нафъчкан с математика, за ракетите като средство против ядрените глави. Може би е имал предвид именно такъв дуел между ракети. Но това са само мои предположения.

Вторият епилог беше непосредствено преди другия, пет дни преди нашествието на орляка експерти. Ще ви кажа какво се случи тогава, но няма да го коментирам и предварително отказвам да отговарям на каквито и да било въпроси. Настъпваше краят на нашите самотни експерименти. Харт щеше да доведе на моето дежурство един физик, който си бил навил на пръста, че ефектът на сто трийсет и

седемте секунди е свързан с тайнственото число 137, по подобие на питагорейския символ на основните свойства на Космоса; първи обърна внимание на това число английският астроном Едингтън, вече покойник. Обаче онзи физик бил възпрепятствуван и около три часа, когато броят вече се въртеше на машините, Харт се появи сам. Той се беше научил да постъпва с компютъра просто феноменално. Беше въвел няколко дребни усъвършенствувания, които страшно облекчиха пробите ни, вече нямаше нужда да се вадят щепселите от контактите, защото в кабела беше монтиран превключвател, и телекът се изключваше от компютъра с едно докосване на пръста. Вече знаехме, че на компютъра не може да се задават директни въпроси, но, можехме да му подаваме произволни текстове, напомнящи онзи тип безлично редактирана информация, каквато се среща в печата.

Имахме обикновена електрическа машина, която играеше ролята на телекс. Изчуквахме на нея предварително подготвения текст и го прекъсвахме в предварително установения момент, така че компютърът биваше в известен смисъл принуден да продължи фалшивата „кореспонденция“.

Онази нощ Харт донесе зарове за игра и тъкмо си подреждаше нещата, когато телефонът иззвъня. Беше дежурният линотипер, Блекууд. Бяхме го посветили в тайната.

— Чуй — каза ми той, — тук е Ейми Фостър, знаеш я, жената на Бил. Избягал от болницата, отбил се у дома, взел насила ключовете от колата, качил се и заминал, е, ясно ти е, в обикновеното му състояние, тя съобщила на полицията, а сега дойде тук, с надеждата, че ще ѝ помогнем с нещо. Сигурно е безсмислено, но дали с този твой пророк не можем да изкомбинираме нещо, а?

— Не знам — викам, — не си представям как... но... знаеш ли... няма как да я отпратиш току-така, слушай, изпрати я при нас, нека се качи със служебния асансьор.

И понеже изкачването щеше да трае няколко минути, се обърнах към Харт и му обясних, че наш колега, журналист, Бил Фостър, през последните две години се пропи, фиркаше дори на дежурства, докато го изхвърлиха, тогава взе да подсилва ефекта с психотропни лекарства, за един месец направи две сериозни катастрофи, карал колата в полусъзнателно състояние, отнеха му книжката, домът му се превърна в ад, най-сетне жена му с натежало сърце го даде на лечение, сега се

измъкнал някак си от болницата, върнал се вкъщи, взел колата и заминал неведомо къде — разбира се, най-малкото пиян, може би и наркотизиран. Жена му е тук, уведомила полицията, нали разбирате как стават тия неща. Всеки момент ще дойде. Как смятате — можем ли да направим нещо?

И соча с очи компютъра. Харт не се учудва, него лесно не можеш да го шокираш, и заявява: „Не рискуваме нищо. Моля ви, включете машината към компютъра.“ Още бях зает с това, когато се появи Ейми. Виждаше се, че не му е дала без съпротива ключовете от колата. Харт ѝ предлага стол и казва: „Госпожо, целта е да спечелим време, нали така? Затова не се учудвайте на въпросите ми и отговаряйте възможно най-точно. Най-напред ми трябват точните персонални данни на съпруга ви: име, фамилия, външен вид и така нататък.“

Вече добре овладяла се, само дето ръцете ѝ треперят, тя започва:

— Робърт Фостър, Сто трийсет и шесто авеню, журналист, трийсет и седем години, пет фута и седем инча висок, тъмнокос, носи рогови очила, на врата под лявото ухо има бял белег от катастрофа, тежи сто шейсет и девет фунта, нулева кръвна група... достатъчно ли е?

Харт не отговаря, а започна да пише. На екрана незабавно се появява текст: „Робърт Фостър, живеещ на Сто трийсет и шеста улица, с нулева кръвна група, е излязъл днес от дома си с кола...“

— Марката и номерът на колата? — обръща се към нея.

— Рамблър, нюйоркска регистрация, номер шестстотин петдесет и седем, деветстотин деветдесет и две.

— „Излязъл днес от дома си с кола марка «Рамблър», Ню Йорк, 657 992 и се намира понастоящем...“

Тук докторът натиска превключвателя. Компютърът вече може да разчита само на себе си. Не се поколебава и за миг, текстът нараства:

„... И се намира понастоящем в Съединените щати на Северна Америка. Лоша видимост, предизвикана от дъжда, ниско надвиснали облаци, затруднено шофиране...“

Харт изключва компютъра. Замисля се. Започва да пише от самото начало с тази разлика, че след „се намира“ дописва „на участъка от пътя между“ и на това място изключва притока на информация. Компютърът продължава без колебание: „Ню Йорк и Вашингтон. Като кара по крайното платно, той изпреварва дълга

колона от тежкотоварни автомобили и четири цистерни ШЕЛ, превишавайки позволената максимална скорост.“

— Това вече е нещо — мърмори Харт, — но направлението не е достатъчно. Трябва да изстискаме нещо повече...

Нарежда ми да изтрия целия текст и пак започва: „Робърт Фостър... и така нататък... се намира на участъка от пътя между Ню Йорк и Вашингтон, между крайпътен камък номер...“ — и тук изключва компютъра. Тогава той прави нещо неவிждано до този момент. Анулира част от вече появилия се на екрана текст. Четем: „Робърт Фостър... излязъл от дома си... и понастоящем се намира в мляко край пътя Ню Йорк — Вашингтон. Можем да се опасяваме, че загубите, понесени от фирмата «Мюлер-Уърд», няма да бъдат възстановени от застрахователното дружество «Юнайтед ТВС», защото срокът за подновяване на застраховката е изтекъл преди една седмица.“

— Той да не се е побъркал? — казвам. Харт ми дава знак да мълча. Отново започва да пише, стига до критичното място и начуква: „... се намира понастоящем край пътя Ню Йорк — Вашингтон в мляко. Неговото състояние...“ — прекъсва. Компютърът продължава: „... е такава, че не става за пиене. От двете цистерни са изтекли общо 29 хектолитра. При актуалните цени на пазара...“

Харт ми нарежда да изтрия екрана. Говори си под носа: „Типично недоразумение, граматична грешка нямаше, «неговото» можеше да се отнася както за Фостър, така и за млякото. Още веднъж!“

Включвам компютъра. Харт пише упорито тази странна „информация“, след онуй „мляко“ слага точка и продължава на нов ред: „Състоянието на Робърт Фостър в настоящия момент е...“, прекъсва, компютърът замира за секунда, после изчиства целия екран — пред нас стои празен, мъгливо светещ екран без нито една дума — признавам, в този миг косата ми настръхна. После изписва текста: „Робърт Фостър не е в никакъв конкретен щат^[2], тъй като тъкмо пресича с кола Рамблър 657 992 щатската граница“. „Да те вземат мътните...“ — мисля си и си отдъхвам. С изкривено от неприятна гримаса лице Харт пак ми дава знак да изтрия всичко и за кой ли път започва отначало. След думите „Робърт Фостър пребивава, понастоящем в място, чието разположение е...“ натиска превключвателя. Компютърът продължава: „различно в зависимост от

възгледите на различните хора по този въпрос. Трябва да се признае, че става дума за лично мнение, чието споделяне съгласно нашите нрави и нашата Конституция не може да бъде наложено никому насила. Във всеки случай такова е мнението на нашето издание.“

Харт става, сам изключва компютъра и ми дава дискретен знак с глава да изведе Ейми, която според мен не разбра нищо от цялата тая магия.

Когато се върнах, той говореше по телефона, но толкова тихо, че нищо не чух. Остави слушалката, погледна ме и рече:

— Преминал е в насрещното платно и се е ударил челно с цистерни, каращи мляко за Ню Йорк. Живял е още няколко минути, докато са го измъквали от колата. Затова компютърът най-напред се изрази „намира се в мляко“. Когато написах за трети път този фрагмент, вече всичко беше свършено, пък и наистина всеки може да има различно мнение относно мястото, където човек пребивава след смъртта, както и дори дали изобщо се пребивава където и да било.

Както виждате от тази случка, използването на изключителните шансове, които ни дава прогресът, невинаги е лесна работа, още повече че то може да се превърне в кошмарна игра — като вземете пред вид смесицата от журналистически жаргон и безбрежната наивност, ако щете, равнодушието към човешките съдби, което — по обективни причини — проявява електронната машина. В свободното си време можете да поразправяте на този-онзи историята, която току-що ви разказах. Нямам какво повече да добавя, нищичко. Лично аз бих предпочел сега да чуя друга история, за да забравя тази.

---

[1] Насаме (фр.). ↑

[2] Игра на думи, на полски език думата означава и състояние, и щат. Б.пр. ↑

МАСКА

В началото бе мрак и студен пламък, и протяжен грохот, и в дълги шнурове от искри обгорени многочленести куки ме подаваха нанякъде, и пълзящи метални змии ме побутваха със сплеснатите си муцуни, а всяко докосване събуждаше светкавична, остра и почти сладостна тръпка.

Изад кръгли стъкла ме следеше неизмеримо дълбок, неподвижен поглед, той се отдалечаваше, а може би аз се придвижвах по-нататък и влизах в кръга на следващия поглед, който предизвикваше същото вцепенение, преклонение и страх. Това мое пътешествие възникна продължи неизвестно колко, а с придвижването напред се уголемявах и се разпознавах, усещах своите предели, макар че не мога да определя кога успях да обгърна собствените си форми, да различа всяко място, където свършвах. Оттам нататък започваше светът, бучащ, пламтящ, тъмен, а после движението спря и изчезнаха тънките многочленести пипала, които ме подаваха едно на друго, повдигаха ме леко, нагоре, пъхаха ме в хватката на клещите, побутваха ме с плоски усти във венец от искри, и лежах — още безсилно, макар че вече бях способно на самостоятелни движения, но съзнавах, че още не им е дошло времето, и в този вцепенен наклон — защото тогава лежах в наклонено положение — последен електрически удар, бездиханно причастие, вибрираща целувка ме напрегна и това беше знак да се вдигна и пропълзя в тъмния кръгъл отвор и вече, без всякакво побутване, докоснах студените, гладки, вдлъбнати плочи, за да се просна върху тях с каменно облекчение. А може би всичко бе сън.

За събуждането си не зная нищо. Помня само непонятно шумолене и хладен полумрак наоколо; светът ми се откри с просторна светлина, в блясък, раздробен на цветове, и още много удивление имаше в моите движения, когато прекрачих прага. Силна светлина се изливаше отгоре върху пъстрия хаос от вертикални тела, виждах поставените, върху тях къмба, които обърнаха към мен блестящите си

влажни копчета, всеобщата глъчка замря и в настъпилата тишина направих още една малка крачка.

И тогава с нечут, едва доловим звук на скъсана в мене струна усетих прилива на своя пол — така неудържим, че ми се замая главата и притворих очи. И докато стоях така със затворени очи, от всички страни започнаха да долитат думи, защото заедно с пола придобих и език. Отворих очи и се усмигнах, и тръгнах напред, а моята рокля вървеше с мен, движех се величествено, окръжена от кринолина, без да зная накъде, но вървах все напред, защото това беше придворен бал и споменът за моята грешка, когато само преди миг взех главите за кълба, а очите за мокри копчета, ме забавляваше с детинската си глупост, затова се усмихвах, но усмивката ми беше предназначена само за мен. Слухът ми беше остър и аз отдалеч разпознавах шепота на изискано признание и въздишките — затаени у кавалерите, завистливи у дамите — откъде е това момиче, виконте? А аз вървах през огромната зала, пред кристалните огледала и розови листенца се ронеха върху мен от мрежата, закачена на тавана, и виждах своето отражение в похотливите очи на мургавите перове и неприязънта, избиваща по изрисуваните лица на жените.

В прозорците от тавана до паркета зееше нощта, в парка горяха бъчви със смола, а между прозорците, в ниша пред мраморна статуя стоеше човек, по-нисък от другите, окръжен от рояк придворни в черно-жълти раирани дрехи, които явно се стремяха към него, но не прекриваха пустия кръг, и единствено той не погледна към мен, когато приближих. Преди да го отмина, се спрях и макар че той не гледаше към мен, прихванах с връхчетата на пръстите кринолина, свеждайки очи, като че исках да му се поклоня дълбоко, но погледнах само ръцете си, тънки и бели, и не зная защо тази белота, засияла върху синия атлас на кринолина, ми се стори ужасяваща. А той, този нисък господин или пер, заобиколен от дворяни, зад чийто гръб се издигаше блед рицар в полудоспехи, с открит светла глава и малка като играчка мизерикордия в ръка, не пожела дори да ме погледне, говорейки нещо с нисък, сякаш заглушен от скука глас пред себе си, без да се обръща към никого. А аз, без да се поклоня, само го погледнах бързо и внимателно, за да запомня лицето му с леко изкривена уста, тъй като бял белег бе сгърчил ъгълчето ѝ в гримаса на скука — впила очи в тази уста, аз се завъртях на токче така, че кринолинът зашумя, и отминах

нататък. Едва тогава той ме погледна и аз много ясно почувствувах този поглед — бърз, хладен, но така пронизващ, сякаш беше залепил буза до приклада на невидима пушка, прицелена в моята шия между масурите на златистите букли — и това беше второто начало. Не исках да се обръщам и все пак се обърнах и се наведох в нисък, много нисък реверанс, като повдигнах с две ръце кринолина, сякаш потъвайки през него в лъскавия под, защото това беше кралят. След това се отдалечих бавно, замисляйки се откъде зная всичко така добре, и бях близко до извършване на нещо неуместно, защото, след като не можеше да знам, а знаех — по някакъв натрапчив и безусловен начин, започнах да приемам всичко за сън, а какво пречи насън да уловиш някого за носа? Малко се изплаших, но не бих могла да сбъркам, сякаш в мен имаше невидима граница. Така се лутах между чувството, че съм будна и че сънувам, вървейки, без да зная защо и къде, и с всяка крачка в мен се вливаше знание, вълна след вълна, а те като на бряг оставяха в мен нови имена и титли, изплетени сякаш от дантели; докато стигна средата на залата, под сияещия канделабър, който се носеше като кораб в огнено море, вече знаех всичките имена на дамите, прикриващи с козметично майсторство своята похабеност.

Знаех вече толкова, колкото знае човек, дошъл на себе си от кошмар, който все още помни, а това, което ми беше още недостъпно, се рисуваше в съзнанието ми като две затъмнения — моето минало и настояще, защото все още ни най-малко не се познавах. Затова пък вече усещах своята голота — гърди, корем, бедра, шия, рамене, невидими стъпала, скрити под богата премяна, докосвах позлатения топаз, който пулсираше като светулка между гърдите, усетих израза на лицето си, съвсем неуловим, който сигурно удивляваше, защото на всеки, който ме погледнеше, се струваше, че се усмихвам, но при внимателно вглеждане в моите уста, очи, вежди забелязваше, че там няма и следа от веселост, дори и само вежлива. И той отново търсеше усмивка в очите ми, а те бяха съвсем спокойни, шареше с поглед по бузите ми, търсеше я в брадичката, но аз нямах лекомислени трапчинки, бузите ми бяха гладки и бели, гушката сериозна, тиха, делова и безупречна като шията, която също нищо не изразяваше. Тогава загледианият изпадаше в недоумение откъде му е хрумнало, че се усмихвам, и объркан от своето раздвоение и моята красота, се

дръпваше назад в тълпата или дълбоко се покланяше, поне с този жест да се скрие от мен.

А аз все още не знаех две неща, макар и смътно да се досещах, че те са най-важните. Не разбирах защо кралят не ме погледна, когато минавах покрай него, защо не искаше да ме гледа в очите, въпреки че не се боеше от моята красота, и не я пожела — аз усетих, че представлявам за него някаква стойност, но някак си по-особена, като че ли аз самата бях нищо или по-точно бях нещо, но не за тази блестяща зала, че съм създадена не за танци по огледално лъснатия паркет, подреден в многоцветна мозайка под излетите от бронз гербове на порталите — и все пак, когато го отминавах, в него не възникна нито една мисъл, по която бих могла да отгадая кралската му воля, а когато ме изпрати с мимолетен и небрежен поглед, но сякаш над въображаемо дуло, аз разбрах даже това, че не в мен се прицелва с безцветните си очи, крило би трябвало да скрие зад тъмни стъкла, защото за разлика от лицето очите му не се преструваха и сред пресилената изисканост изглеждаха като остатък от мръсна вода в меден тас. Не, неговите очи изглеждаха като нещо намерено на боклука, което трябва да се крие, да не се показва публично.

Като че ли искаше нещо от мен, но какво? Не можех да се замисля над това, защото трябваше да се съсредоточа над друго. Аз познавах всички тук, а мен никой не познаваше. Може би само той — кралят. Разполагах вече с известно знание за себе си, чувствата ми все повече се объркваша и когато прекосих три четвърти от залата, тръгнах по-бавно, а в пъстрата тълпа сред вкостенелите лица от сребърен скреж по бакенбардите и другите — изкривени, подпухнали, изпотени под напластената пудра, — между ленти на ордени и галони се отвори коридор, за да мога да мина като кралица по тази пътечка сред навалищата, плъзгайки се по отклоняващите се погледи — но накъде вървах?

Към някого.

А коя бях аз самата? Мислите ми се носеха с невероятна бързина и за секунда разбрах колко необикновена е разликата между мен и тази благовъзпитана сбирщина, защото всеки от тях имаше минало, семейство, разни отличия, получени чрез интриги и мошеничества, всеки разнасяше своята торба с недостойна гордост, влачейки отзад своето минало, както колата в пустинята тегли зад себе си опашката на

вдигнатия прах; а понеже аз бях от далечна страна, имах като че ли не едно минало, а множество, затова моята съдба би могла да стане разбираема за тях само при постепенно превеждане на езика на тукашните нрави, на този чужд език, който вече ми звучеше свойски, бих могла да се приближа до техните представи, но само с помощта на подобрени понятия и все пак бих останала чужда за тях. А може би също и за себе си? Не... впрочем почти да, нямах никакви други знания освен тези, които нахлуха у мен на прага на залата като вода, която, отнесла здравата преграда на бента, се бунтува и залива пустотата; извън това знание разсъждавах съвсем логично, нима можех да бъда едновременно цяло множество? Да произлизам от много отхвърлени минали съдби? Логиката ми, отделена от обърканите спомени, твърдеше, че това е невъзможно, че мога да имам само едно минало, а щом съм графиня Тленикс, дуеня Зорена, младата Виргиния — сирота от Валандския род от задморската страна на Лангодотите, щом не съм в състояние да различа измислицата от действителността, да намеря себе си в истинската си памет, то може би спя? Но ето — засвири оркестърът: балът напираше като каменна лавина и беше трудно да повярвам в друга, по-реална от тази действителност, макар че още от събуждането ми беше готова да се разпука.

Аз вървах в неприятна вече замая, внимавайки за всяка крачка, защото отново се връщаше главозамайването, което нарекох *vertigo*^[1] Не измених ни най-малко кралската си походка, макар че това ми струваше огромни усилия, външно незабележими и именно поради това още по-силни, когато в един момент почувствувах подкрепа отдалеч: погледът на мъж, който седеше в ниска ниша до полуотворен прозорец, с несериозно паднала на рамото му драперия на брокатената завеса, избродирана с червено-сиви короновани лъвове, страшно стари, държащи в лапите си скиптри и ябълки — отровни райски ябълки. Този човек, заобиколен от лъвове, облечен в черно — прилично, но с някаква естествена небрежност, която няма нищо общо с изкуствения мъжки безпорядък, този непознат, не денди, *cicisbej*^[2], не придворен и не красавец, но и не старик, ме гледаше от своето усамотение сред всеобщата глъчка — толкова самотен, колкото бях и аз. А наоколо се тълпяха онези, които запалват *cugarillo* с усукана банкнота пред очите на партньорите на *tarosso*^[3] и хвърлят златните дукати върху зеленото сукно, както хвърлят индийски орехчета на

лебедите в езерцето — онези, които не могат да извършат нищо глупаво или позорно, защото високата знатност осветява с благородство всяка тяхна постъпка. Този мъж никак не подхождаше на тази зала и дори снизходителността, с която позволяваше на коравия брокат с кралски лъвове да се отпуска на рамото му, хвърляйки по лицето му пурпурен отблясък от трона, изглеждаше като най-fino издевателство. Той не беше млад, но младостта още живееше в тъмните, нееднакво присвити очи, и слушаше, а може би не слушаше своя събеседник, малък плешив шишко с физиономия на преяло добродушно куче. Когато непознатият стана, завесата се плъзна от раменете му като ненужна фалшива маскировка и очите ни се срещнаха в упор. Но моите се отдръпнаха веднага, като в бягство — мога да се закълна. И все пак неговото лице остана на дъното на очите ми — сякаш ослепях и оглушах за миг, така че вместо оркестъра известно време чувах само биенето на сърцето си. Не зная защо.

Лицето му, уверявам ви, беше съвсем обикновено: Наистина асиметричните му черти криеха нещо от привлекателната некрасивост на високите умове, но, изглежда, беше вече уморен от собствения си интелект, прекалено проникателен, който постепенно го е унищожавал в самоубийствени нощни бдения — виждаше се, че му е тежко и че е имало часове, в които с радост би се избавил от своята мъдрост, вече не привилегия и дар, а бремене, защото непрестанната мисъл сигурно му е досаждала, особено когато е бил самотен, а това му се е случвало често — навсякъде, следователно и тук. А тялото му, скрито под прилично скроено, но недостатъчно пристегнато облекло — ушито така, сякаш той сам е сдържал старанията на шивача, — изведнъж ме накара да помисля за неговата голота.

Твърде печална ще е вероятно тази голота, почти отблъскващо мъжествена, атлетически мускулеста, с набъбнали възли на издутините, със струните на сухожилията, способни да предизвикват скомина у стареещи жени, които още не са се отказали от всичко и още лудуват като мартенски котки. Затова пък главата му беше мъжествено прекрасна, с гениална линия на устните, с гневлива избухливост на веждите, разрязани с бръчка по средата, и със съзнание колко е смешен с големия, мазно лъщящ нос. Ох, не беше красив този мъж и даже неговата некрасивост не изкушаваше, той беше просто по-различен и

ако не се бях вътрешно отпуснала, когато погледите ни се сблъскаха, сигурно щях да продължа по-нататък.

Наистина, ако го бях направила, ако ми се беше удало да се измъкна от зоната на неговото привличане, милостивият крал щеше да се заеме с мен — с трепване на пръстена, с ъгъла на избелелите си очи, с острите като карфички зеници — и аз щях да се върна там, откъдето дойдох. Но в този момент и на онова място аз още не можех да зная всичко това, не разбирах, че тази уж случайна среща на погледи, мимолетно пресичане на черните дупчици на зениците на две същества — защото в края на краищата това са дупчици, кръгли прибори, които пъргаво се хлъзгат в очните дупки на черепа... Откъде можех да зная, че всичко е било предопределено?

Аз вече отминавах, когато той стана, отхвърли от ръкава си увисналия край на броката, сякаш давайки знак, че комедията е свършила, и се втурна след мен. След няколко крачки се спря, изведнъж осъзнал колко нахална е неговата решителна постъпка, какъв заплес би изглеждал, помъквайки се зад непознатата красавица като зазяпан глупак след оркестър. Тогава аз, свивайки едната си длан, избутах с другата от китката си панделката на ветрилото. За да падне. И той веднага...

Оглеждахме се вече отблизо, над седефената ръкохватка на ветрилото. Това беше прекрасен и страшен миг, смъртен студ стегна гърлото ми, затова — усещайки, че не мога да издам звук, а само хриптене — му кимнах с глава. И този ми жест излезе несръчен като недовършения реверанс пред краля, който не ме удостои с поглед.

Той не отвърна на моя поклон — явно беше твърде изненадан и изумен от това, което ставаше в него, защото не бе очаквал от себе си нещо подобно. Зная това, защото той после ми го каза, но и да не си беше признал, пак щях да го зная.

Длъжен беше да каже нещо, за да не стърчи като дръвник, какъвто изглеждаше в този момент и много добре го съзнаваше.

— Госпожице — произнесе той, изгрухтявайки като прасе. — Госпожице, вашето ветрило...

Отдавна вече държах ветрилото в ръцете си. И себе си също.

— Господине — отзовах се аз и гласът ми прозвуча глухо, неочаквано, но той можеше да си помисли, че това е обикновеният ми

глас, нали никога по-рано не го беше чувал, — дали не трябва да го изпусна още веднъж?

И се усмигнах, ох, не изкусително, не съблазнително или лъчезарно. Усмигнах се само защото усетих, че се изчервявам. Но тази руменина не беше моя, тя се разля по бузите, обхвана лицето и порозови ушите ми — аз чувствавах прекрасно всичко това, но не изпитвах нито изумление, нито възхищение, нито смущение пред този чужд човек, всъщност един от многото залутани в тълпата придворни. По-точно казано: тази руменина нямаше нищо общо с мен, тя дойде от същото място, откъдето и знанията, появили се в мен на прага на залата, с първата крачка върху нейната огледална повърхност; тази руменина, беше като че ли част от придворния етикет, нещо общоприето както ветрилото, кринолина, топаза и прическата. И за да омаловажа тази руменина, понеже не исках да я изтълкува превратно, се усмигнах не на него, а над главата му, балансирайки между любезността и насмешката, а той се засмя тихо, почти беззвучно, сякаш на себе си, съвсем като момченце, което знае, че най-строго от всичко на света му е забранено да се смее, и именно затова не е в състояние да се въздържи. И от този смях мигновено се подмлади.

— Ако ми дадете малка отсрочка — каза той и изведнъж престана да се смее, сякаш изтрезнял от новата мисъл, бих могъл да измисля отговор, достоен за твоите думи, тоест изключително остроумен. Но обикновено най-добрите мисли ми идват чак на стълбите.

— Нима сте толкова ненаходчив? — запитах, съсредоточавайки усилието на волята си върху лицето и ушите, защото тази упорита руменина взе да ме ядосва, тя ми пречеше да се чувствавам независима и аз се досещах, че тя е ефект на същия замисъл, с който кралят ме отдаваше на предназначението ми.

— Може би трябва да добавя „няма ли средство против това“? А вие ще отговорите, че всичко е безсилно пред лицето на красотата, чието съвършенство сякаш потвърждава съществуването на Абсолюта. Тогава и двамата ще станем по-сериозни за два такта на оркестъра и със съответната ловкост ще се измъкнем от обичайната придворна почва. Но на мен ми се струва, че тя ви е чужда, затова може би ще бъде по-добре да не разговаряме така...

Едва сега, когато чу тези думи, той се изплаши от мен и вече наистина не знаеше какво да каже. Очите му придобиха такава сериозност, сякаш ни беше подхванала буря и ни отнасяше неизвестно къде, в нищото.

— Коя си ти? — запита той сурово. От играта и от флиртуването не беше останала нито следа — имаше само страх от мене. А аз ни най-малко не се страхувах от него, макар че би трябвало да се изплаша, защото усетих как неговото лице, тази груба кожа, опърничаво разрошените вежди, големите стърчащи уши съвпадат с някакво заключено в мен очакване, съвпадат като че ли с негатива, който бях носила в себе си непроявен и който изведнъж започна да се проявява... Дори ако той беше моята присъда, аз не се страхувах от него. Нито от себе си, нито от него, но силата, която това съвпадение освободи в мен, ме накара да трепна не като човек, а като часовник, стрелките на който са се събрали и той се кани да удари полунощ, но ударът още не се е разнесъл. Никой не би могъл да забележи това трепване.

— Ще ви обясня по-късно — отговорих много спокойно. Разтворих ветрилото и се усмигнах с лека бледа усмивка, с каквато окуражават болните и слабите. — Аз бих пийнала малко вино. А вие?

Той кимна с глава, опитвайки се да си сложи като маска маниерите, които не бяха нито по вкуса, нито по възможностите му, и ние тръгнахме по паркета, поръсен със седефени капки восък, които се стичаха от канделабъра: през цялата зала, ръка за ръка, чак до стената, където лакеите разливаха напитки в бокалите.

Тази нощ не му казах коя съм, защото не исках да лъжа, а и аз не знаех истината. Истината не може да бъде противоречива, а аз бях дуеня, графиня и сираче, всичките генеалогии се въртяха в мен и всяка би могла да бъде истинска, ако я признаех за своя; вече разбирах, че моята истина ще бъде предопределена от моя избор и каприз, и тази, която избира, ще изтрие останалите, но аз продължавах да се колебая сред тези възможности, защото ми се струваше, че в тях се таи някакво коварство на паметта — по-скоро бях най-обикновена болна, страдаща от раздвоение на личността, която се е измъкнала от грижовната опека на близките си. Продължавайки разговора, помислих, че ако действително съм луда, всичко ще свърши благополучно. От безумието може да се излезе като от сън — и в двата случая има надежда.

По-късно, когато ние заедно — а той не се отделяше от мен дори на крачка — минахме край негово величество, малко преди той да благоволи да се оттегли в покоите си, усетих, че повелителят даже не погледна към нас, и това беше страхотно откритие. Той не се интересува от моето държане с Ародес, това явно не беше необходимо, той не се съмняваше, че може напълно да ми се довери, както се вярва на изпратените тайни убийци, които не отстъпват до последния си дъх, защото тяхната съдба е в ръцете на този, който ги е изпратил. Но би могло да бъде и друго: кралското равнодушие би трябвало да унищожи моите подозрения — след като той не гледа към мен, значи аз не знача нищо, а от това преследващите ме натрапчиви идеи пак стигнаха до мисълта за безумието. И ето аз — прекрасна като ангел, побъркана, се смея и пия заедно с Ародес, когото кралят ненавижда като никого друго, но се е закълел пред майка си на смъртния ѝ одър, че ако зла участ стигне този мъдрец, то ще бъде само по негова воля. Не зная дали това ми разказа някой по време на танците, или аз го узнах от самата себе си, защото нощта беше толкова дълга и шумна, огромната тълпа непрекъснато ни разделяше, а ние отново се намирахме един друг, неумишлено, като че ли всички, тук бяха замесени в един и същ заговор — явно бълнуване, защото не се намирахме сред механични танцуващи манекени. Разговарях със старци, с девизи, завиждащи на красотата ми, различавах неизброими оттенъци на почтената глупост, която толкова бързо, се превръща в злоба, разголвах тези мизерни честолюбци и тези момиченца с такава лекота, че чак ми ставаше жал за тях. Струваше ми се, че съм въплъщение на разума, изпълнен с нюанси; аз искрях от остроумие и то засилваше блясъка на очите ми — макар че заради тревогата, която се, надигаше в мен, аз по-охотно бих се правила на глупачка, за да спася Ародес, но именно това не можех да направя. Уви, не бях толкова всесилна. Беше ли подвластен на лъжата моят разум, който изглеждаше въплъщение на справедливостта? Ето над какво мислех по време на танца, правейки фигурите на менуета, докато Ародес, който не танцуваше, ме гледаше отдалеч черен и слаб на фона на обшития с лъвове пурпурен брокат. Кралят се оттегли, а скоро след това се сбoguвахме и ние. Не му позволих да попита за нищо, а той все се опитваше да каже нещо и бледнееше; когато изговарях „не“ — отначало с устни, а после само със затвореното ветрило. Излизайки от

двореца, аз не знаех нито къде живея, нито откъде съм дошла, нито къде отивам, знаех само, че това не ме засяга, всички мои опити да разбере нещо бяха напразни. Как да си го обясня? Известно е: не можеш да обърнеш очните си ябълки така, че да погледнеш навътре в черепа.

Позволих му да ме изпрати до вратите на двореца; зад кръга от все още пламтящи бъчви със смола се простираше паркът, изсечен сякаш от въглен, а в студения въздух се носеше далечен нечовешки смях — дали това бяха бисерните звуци на фонтаните, изработени от южни майстори, или говорещите статуи, увиснали над алеите като белезникави гротескни маски; кралските славеи пееха, макар че нямаше кой да ги слуша, близо до оранжерията един от тях се чернееше на лунния диск като нарисуван. Едрият пясък хрущеше под краката ни, а позлатените остриета на оградата стърчаха в редицата над мокрия листак.

Той бързо и зло ме хвана за ръката, която не успях да дръпна, редом засияха белите еполети на гренадирите на негово величество, някой поръча моята карета, конете биеха с копита, виолетовите огънчета на фенерите блеснаха върху вратите на каретата, стъпалото падна. Това не можеше да бъде сън.

— Кога и къде? — запита той.

— Най-добре е никога и никъде — казах своята голяма истина и добавих бързо и безпомощно: — Не се шегувам, ела на себе си, мъдрецо, и ще разбереш, че ти давам добър съвет.

Исках да кажа още нещо, но не ми се удаде да го изговоря, беше толкова странно, можех да мисля всичко, каквото ми хрумне, но глас не излизаше, не можех да стигна до тези думи. Хриптене, немота, сякаш със завъртане на ключа в ключалката резето се беше вмъкнало между нас.

— Много късно — тихо каза той, навеждайки глава. — Прекалено късно.

— Кралските паркове са отвореният утринния до обедния сигнал — казах аз с крак на стъпалото на каретата... — При езерцето с лебедите има стар дъб. Утре точно на обед ще намериш в хралупата му известие. А сега ти пожелавам да забравиш, че сме се срещали — измисли някаква магия. Ако знаех как, бих се помолила за това.

Не беше тук мястото да говоря това, думите бяха банални, но не можех да се измъкна от тази ужасна баналност. Разбрах го, когато каретата беше вече тръгнала и той можеше да изтълкува моите думи като страх от чувството, което е събудил в мен. Така си и беше: аз се страхувах от чувството, което той събуди в мен, обаче то нямаше нищо общо с любовта. А аз говорех онова, което можех да кажа, както през нощта в мочурище опитваш с протегнат крак почвата — дали при следващата крачка няма да затънеш. Така аз опитвах думите, налучквайки с дъха си това, което можех, и онова, което не ми беше възможно да кажа.

Но той не можеше да го знае. Ние се разделихме объркани, в тревога, подобна на страст, защото така започна нашата гибел. И аз, нежна, сладка, неизкусена, все по-ясно разбирах, че съм негова съдба в неотвратимото страшно значение на тази дума.

Купето на каретата беше празно — потърсих лентата, закачена за ръкава на кочияша, но не я намерих. Прозорци също нямаше — може би стъклото беше черно? Вътре мракът беше така плътен, сякаш не принадлежеше на нощта, а на нищото. Не просто липса на светлината нищо. Шарех с ръце по огънатите, облицовани с плюш стени, но не открих нито рамка на прозорец, нито ръчки, нищо освен извити, меко постлани повърхности пред мен и над мен — покривът беше удивително нисък, сякаш ме бяха затворили не в карета, а в друсач се наклонен калъф, не чувах нито тропота на копитата, нито обикновеното при движение потракване на колелата. Чернота, тишина и нищо. Тогава аз се обърнах към себе си — за себе си всъщност бях много по-опасна загадка от всичко, което се беше случило до този момент. Паметта ми беше безотказна. Струваше ми се, че всичко е трябвало да бъде така, че иначе не би могло да стане; помнех своето първо пробуждане, още лишено от пол, когато не бях аз — сякаш си спомнях натрапчив сън, който ме обвива като пашкул. Помнех събуждането си на прага на дворцовата зала, когато вече бях в сегашната действителност, помня даже лекото скърцане, с което се отвориха украсените с резба двери, помня и маската на лицето на лакея, от служебно усърдие превърнат на изпълнена с почитание кукла — жив восъчен труп. Сега всичките ми спомени се сляха в един, а аз можех мислено да се върна назад, там, където още не знаех какво е това двери, какво е това бал и какво е това аз. Като тръпка ме прониза

споменът — злорадо тайнствен, — че първите си мисли, едва наполовина облечени в думи, аз изразявах във формите на друг род. Станало, видяло, влязло — това бяха формите, използвани от мен, преди блясъкът на залата, бликнал през разтворените врати, да ме удари в зениците и да отключи — сигурно той, защото кой друг, — да отвори в мен говора, онези шлюзове и клапани, през които с болезнена бързина се вляха в мен човешкото познание на думите, придворните жестове, обаянието на съответния пол, заедно със спомена за лицата, сред които на първо място беше лицето на Ародес, а не на кралската гримаса. И макар че никой никога не би могъл да ми обясни това, аз бях съвсем сигурна, че пред краля съм се спряла по погрешка — обърквайки предназначения с предназначителя. Грешка — но щом тази съдба е податлива на грешки, тя е неистинска и значи аз още мога да се спася?

Сега в пълно уединение, което не ме тревожеше и даже беше удобно, защото позволяваше спокойно и съсредоточено да си помисля, когато се опитвах да разбера коя съм аз, ровейки в спомените, толкова достъпни и добре подредени, че ми бяха подръка като отдавна позната наредба в старо жилище, когато задавах въпроси, виждах всичко станало тази нощ — но отчетливо и ясно само от прага на дворцовата зала. А преди? Къде съм била — или било!? — преди това? Откъде се взех? Най-простата и успокояваща мисъл гласеше, че не съм съвсем здрава, че се връщам от болестта като от екзотично, пълно със странни приключения пътешествие, че като изискана, книжна и романтична девойка, малко занесена и със странности, прекалено крехка за този брутален свят, са ме овладели натрапчиви видения. Може би, блънувайки в истерична треска, съм си въобразила пътешествието през металния ад — несъмнено на легло с балдахин, в обшитата с дантели постеля, мозъчната треска дори ми е отивала в блясъка на свещите, така озаряващи сводовете, че да не се изплаша, когато дойда на себе си, и в наведените над мен фигури да позная веднага неизменно любещите ме опекуни. Що за сладка лъжа! Имала съм видения, нали? И те, впитайки се в чистия поток на моята единствена памет, са я раздвоили. Раздвоена...? Питайки, аз чувах в себе си хор От отговори — готови, очакващи: Дуеня, Тленикс, Ангелитка. И после какво? Всички тези имена бяха в мен, бяха ми дадени и на всяко съответствуваха даже образи, при това свързани във верига! Те

съществуваха така, както съществуват корените, разклоняващи се от дървото, и сега аз, без съмнение единствена, природно единна, някога съм била множество разклонения, които са се слели в мен, както се сливат ручейте в речното корито? Не би могло да бъде така, казах си. Не може да бъде. Убедена съм в това. И видях своята предишна съдба разделена на две части: до прага на дворцовата зала тя се състоеше от множество нишки, а оттам вече беше една. Образите от първата част на моята съдба живееха успоредно и взаимно се отричаха. Дуеня: кула, тъмни гранитни скали, подвижен мост, викове в нощта, кръв по медно блюдо, рицари с вид на касапи, ръждиви секири на алебарди и моето лице в овалното полусляпо огледало между рамките на мътното прозорче с опънат говежди мехур и покритото с резба легло — може би съм дошла оттам?

Но като Ангелитка аз съм расла сред южния зной. Като поглеждах в тази посока, виждах бели стени, обърнали към слънцето варосаните си гърбове, хилави палми, диви рошави кучета, поливащи с пенеста струя пикоч техните люспести корени, и кошове, пълни с фурми, слепени в лепкава сладка маса; и лекарите в зелени одежди, и стълби, каменни стълби, спускащи се към залива на града, загърбил зноя с всичките си стени, и купчини грозде с разсипани зърна — съхнещи стафиди, подобни на кози изпражнения, и отново моето лице във водата, не, в огледало, а водата се лее от сребърна кана, потъмняла от старост. Помня даже как носех тази кана и как водата тежко се люлееше в нея и ми опъваше ръката.

А моето „то“, което лежеше по гръб, и това пътешествие, и целувките на гъвкавите металически змии по ръцете, нозете, челото ми? Този ужас сега е така избледнял, че само с усилие мога да си го припомня — като лош сън, който не може да се предаде с думи — не бих могла да преживея нито наведнъж, нито последователно толкова съдби, отричащи се взаимно! Тогава кое е сигурно? Хубава съм. Колкото отчаяние, толкова и триумф усещах, когато виждах в неговото лице като в живо огледало колко е безпощадно съвършенството на моите черти. Каквото и безумие да извършех, да крещях с пяна на уста, да ръфах кърваво месо, красотата нямаше да слезе от лицето ми — но защо, помислих, „лицето ми“, а не „аз“? Нима бях същество, неспособно да постигне единство със собственото си тяло и лице? Вещица. Медея? Това беше безсмислица и глупост. Мисълта ми

работеше като наточен меч в ръката на рицар-разбойник, който вече няма какво да губи, и аз без усилие разсичах с нея всеки предмет, но това мое мислене също ми изглеждаше подозрително със своето съвършенство, изключително студено, прекалено спокойно, защото страхът беше извън него — вездесъщ и невидим, но някак сам за себе си, а това означаваше, че не мога да се доверя и на своя разум. И аз не вярвах нито на своето лице, нито на своите мисли: от кого бих могла да се страхувам и кого да подозирам, след като няма нищо друго освен душа и тяло? Това беше загадката.

Разхвърляните корени на моето минало не ми казваха нищо съществено, тяхната проверка беше празно разбъркване на едни и същи цветни картинки: северна Дуеня, южна Ангелита, Миньон, всеки път бях друг персонаж с друго име, положение, семейство, под друго небе. Ни едно от тях нямаше предимство — южният пейзаж всеки път се връщаше в паметта ми сякаш захаросан в контрастите, в блясъка на демонстративния лазур и ако не бяха тези проскубани кучета, полуслепите деца с гноясали клепачи и издути коремчета, умиращи беззвучно по костеливите колене на забулените в черно майки, това палмово крайбрежие би изглеждало прекалено гладко, плъзгаво като лъжа. А северът на моята Дуеня, кулите в снежни шапки, сиво-кафявото навъсено небе, зимите със снежни фигури, фантазирани от вятър, извитите змии на виелицата, пълзящи по рова, контрафорсите и бойниците, белите езици по скалите в подножието на замъка и веригите на подемния мост, плачещи с ръждивите сълзи на висулките, а през лятото — водата в рова, покрита с блатна плесен... Толкова добре помнех всичко!

Но имаше и трето съществуване: големи, хладни, подстригани паркове и градинари с ножици, глутница хрътки и пъстър като арлекин дог, легнал на стъпалата на трона — само равномерното, повдигане на ребрата нарушаваше грациозната неподвижност на тази скучаеща скулптура, а в равнодушните му жълтеникави очи проблясваха като че ли умалени отражения на катарии и некротки. Сега не знаех какво означават тези думи — некротки, катарии, — но някога съм била длъжна да зная, и когато сега се вглеждах в това минало, забравено като вкуса на сдъвкан стрък трева, аз усещах, че не бива да се връщам в него нито до пантофките, с които съм порасла, нито до първата дълга рокля, обшита със сребро, като че ли в детето, което някога съм била, е

скрито също предателство. Затова призовах в паметта си най-чуждия и ужасен спомен — мъртвото пътешествие по гръб, вцепеняващите целувки на метала, който докосваше голото ми тяло с кънтящ звук, сякаш то беше безмълвна камбана, която не може да зазвъни, защото още няма сърце. Да, аз се връщах в невероятното, вече без да се учудвам, че трескавият кошмар е заседнал толкова дълбоко в моята памет — разбира се, това можеше да бъде само кошмар — и за да подкрепя тази сигурност, аз започнах да се опипвам, докосвайки с пръсти меките си рамене и гърди. Това без съмнение беше предчувствие, на което се поддавах тръпнеща, сякаш влизах с опъната назад глава под ледените струи на отрезвителен дъжд.

Никъде нямаше отговор и аз се отдръпнах от тази бездна — моя и не моя. И тогава се върнах пак към единичната нишка. Кралят, балната нощ, дворът и този мъж. Аз бях създадена за него и той за мен, знаех това, и отново страх, не, не страх, а желязната тежест на предназначението, неизбежно, неотвратимо като предчувствие за смърт, от която не можеш да се откажеш, да избягаш: можеш само да загинеш, в най-добрия случай другояче — потъвах без дъх в това вледеняващо предчувствие. Не можех да понеса това, повтарях само с устни „баща, майка, роднини, приятели, близки“ — прекрасно разбирах смисъла на тези думи, те послушно се превъплъщаваха във фигурите на познати, налагаше се да ги признавам за свои, но не можех да имам четири майки и толкова бащи едновременно — значи пак бълнувам? Толкова глупаво и толкова натрапчиво?

Най-накрая опитах с аритметика: едно и едно прави две, от бащата и майката се ражда дете, ти си била всичко това, имаш наследствена памет...

Или преди това съм била луда, казах си аз, или сега съм болна и макар в съзнание, душата ми е помрачена. И не е имало нито бал, нито замък, нито крал, нито влизане в този свят, подвластен на предначертана хармония. Усетих съжаление, съпротива при мисълта, че ще трябва да се простя и с красотата си. Е какво, от несъвместими елементи нищо няма да построя, освен ако открия някаква пролука, за да се промъкна в постройката и я разместя. Дали действително всичко е станало така, както е трябвало да стане? Ако съм собственост на краля, как бих могла да го зная? Тази мисъл дори насън би трябвало да бъде забранена за мен. Ако той стоеше зад всичко, то защо, когато

исках да се поклоня, не се поклоних веднага? Ако всичко беше така добре подготвено, защо помнех неща, които не би трябвало да помня. Ако в мен имаше само едно мое — девичо и детско — минало, аз не бих се двоумила в такова съмнение, което водеше до отчаяние, а след това и до бунт срещу съдбата? И съвсем сигурно са били длъжни да заличат спомена за онова пътешествие по гръб и за моята безжизненост, оживяваща под целувките на искрите, за безмълвната голота — онова също беше станало и сега беше у мен. Не се ли крие някакво несъвършенство в замисъла и изпълнението? Небрежност, разсеяност, непредвидени пропуски, които сега ми се струват загадки или лош сън? Но в такъв случай имаше надежда. Да чакам. Да чакам, докато в по-нататъшното осъществяване на замисъла се натрупат недостатъци, които ще превърна в острие, насочено към краля, към мен, все едно към кого, само да бъде срещу натрапената ми съдба. Значи да се поддам на магията, да живея в нея, да отида още сутринта на уговорената среща — а знаех, неизвестно как и откъде, че това никой няма да ми забрани, напротив, всичко ще ме насочва именно натам. А това, което сега ме заобикаляше, дразнеше със своята примитивност — някакви стенички, отначало меко поддаваща се обвивка, под нея съпротивата на стомана или камък, не знаех какво, но можех да раздера с нокти меката уютна опаковка. Станах, главата ми докосна огънатия покрив. Ето какво беше около мен и над мен, а вътре в него бях аз, аз единствена?

Продължавах да търся нещо недостойно в мъчителното си самопознание и колкото повече мислите ми надстройваха скокообразно етаж след етаж, толкова повече се приближавах към мисълта, че би трябвало да се усъмня в самото съждение — че ако аз съм безумна удавница, затворена в своето *obnubilatio lucida*^[4] като насекомо в кехлибар, то разбира се, че...

Момент! Откъде се взе у мен тази чудно разнообразна лексика, тези учени латински термини, тези логически обрати, силогизми, тази изтънченост, неприсъща на очарователната девица, чийто лик е предназначен да възпламенява мъжките сърца? И откъде това равнодушие към проблемите на пола, студено презрение, отчужденост, ах, да, той вече ме обича, може би лудее по мен, жадува да ме види, да чуе моя глас, да докосне моите пръсти, а аз изучавам тази страст като препарат под стъкло. Не беше ли това удивително противоречиво и

несинкатегорематично? Може би всичко ми се привиждаше, може би крайната причина беше старият изстинал мозък, изумял от опита на безчислените години? А може би само изострената мъдрост беше единственото ми истинско минало, аз бях възникнала от логиката и тя беше моята автентична генеалогия.

Не вярвах в това. Бях невинна, да, и заедно с това страшно виновна. Бях невинна във всичките пътища на моето завършено минало, които се събираха в обединеното настояще — там аз бях момиченце, смръщена мълчалива девойка в сиво-белите зими и във влажния задух на дворците; нямах вина и за онова, което стана днес при краля, защото не можех да бъда друга, а жестоката ми вина се състоеше в това, че след като разбирах така добре всичко, го смятах за поза и фалш, и като исках да се спусна в дълбините на своята тайна, се изплаших от това спускане и изпитвах подла благодарност към невидимите препятствия, които ме спираха по пътя. Душата ми беше грешна и праведна, но какво друго ми оставаше, о, разбира се, оставаше ми: аз имах тялото си! И започнах да го опипвам, да го изследвам в този черен затвор, както опитният криминалист изучава мястото на престъплението. Странно разследване! — защо, докосвайки се до голото тяло, усещах в пръстите си леко гъделичкащо изтръпване, нима това беше страх от самата себе си? Но аз бях прекрасна, моите мускули бяха гъвкави и еластични, стискайки бедрата си така, сякаш бяха чужди — никой не се е стискал така, — аз успях със сковаващо усилие да напипам дългите кости под гладката ароматна кожа, но вътрешната страна на ръцете — особено над лакътя — аз, кой знае защо, се боях да докосна.

Опитвах се да преодолея това съпротивление (какво можеше да има там?), ръцете ми бяха покрити с дантелени ръкави, пречеха, тогава шията. Такава шия наричат лебедова — главата стои върху нея с вродена естествена грация, внушаваща почитание; малките уши, полуприкрити от къдрици, бяха като две еластични листенца без украшения, непробити (защо?), докосвах челото си, страните, устните. Техният израз, усетен с крайчеца на тънките пръсти, отново ме обезпокои. Не беше такъв, какъвто предполагах. Чужд. Но как бих могла да бъда чужда на себе си, освен от болестта, от лудостта?

Със скрито движение като малко дете, омаяно от приказките, прокарах пръсти от китката до лакътя — там имаше нещо,

неразбираемо. Върхчетата на пръстите изтръпнаха, сякаш нещо притисна нервите и кръвоносните ми съдове. Отново се върнах към предишните си опасения: откъде зная всичко това, защо изследвам себе си като анатом, това занимание не е подходящо нито за Ангелита, нито за светлокосата Дуеня, нито за лиричната Тленикс — и в същото време усетих успокоително внушение: това е съвсем нормално, не се учудвай на себе си, чудачке, ти беше малко не на себе си, не се връщай там, оздравявай и мисли за уговорената среща... Но лактите и китките? Там под кожата напипах някакво твърдо топче, набъбнал лимфен възел. Склеротично втвърдяване? Невъзможно, не се връзваше с красотата ми, с нейното абсолютно съвършенство. Но там имаше втвърдяване, малко, напипвах го само при силен натиск над дланта, където мерят пулса, и още едно на лакътната сгъвка.

Значи моето тяло имаше своя тайна; със своята странност то съответствуваше на странността на духа, на неговите опасения и самовглъбявания; Тук се криеше закономерност, съответствие, симетрия: ако там, то и тук. Ако разума, то и органите. Ако аз, то и ти. Аз, ти — навсякъде загадки! Бях измъчена, силна умора се разля по жилите ми, трябваше да се подчиня. Да заспя, да потъна в забравата на друг, освобождаващ мрак. Тогава изведнъж ме прониза решението напук на всичко да устоя на тази съблазън, да се съпротивлявам срещу този, който ме е заключил в сандъка на тази изящна карета (всъщност отвътре тя не беше чак толкова изящна!), срещу душичката на тази прекалено мъдра, прекалено разсъдъчна и умуваща девица! Протест срещу телесната красота, скриваща клеймото на робството. И така, коя съм аз? Съпротивата ми премина в бяс, от който моят дух запламтя в мрака и сякаш го проясни. *Sed tamen potest esse totaliter aliter* — какво е това, откъде е? Моят дух? *Gratia? Dominus meus*^[5]

Не, бяха сама и сама се нахвърлях, за да се впия с нокти и зъби в тези меко облицовани стени. Късах обвивката, нейната суха, груба тъкан пращеше в зъбите ми, плюех влакна и слюнка, ноктите ми ще се счупят, много добре, нека, не зная срещу себе си или срещу друг, ала не, не, не, не, не!

Нещо блесна, изникна пред мен като змийска глава — но метална глава. Игла? Нещо ме убодеше над коляното, в бедрото, отвътре, беше слаба, кратка болка, убождане и повече нищо.

Нищо.

Денят — навъсен. Кралският парк — с пеещи фонтани, живи плетове, подстригани по един и същ начин, геометрия на дървета и храсти, стълби и мрамор, раковини и амурчета. И ние двамата. Банални, обикновени, романтични, изпълнени с отчаяние. Аз му се усмихвах, а на бедрото си имах знак. Убодоха ме. Сега моят дух, срещу който се бунтувах, и тялото ми, което вече ненавиждах, имаха съюзник. Той показва недостатъчна ловкост. Сега вече не се страхувах от него чак толкова, сега вече играех роля. Наистина беше доста ловък, щом успя да ми я натрапи отвътре, промъквайки се в крепостта. Ловък, но недостатъчно — виждах капаните му. Още не разбирах каква е целта, но я видях и усетих, а който види, вече не е така изплашен като онзи, който живее само с догадки.

Толкова бях уморена от своите мятания, че даже дневната светлина ме дразнеше и градината със своята тържественост, предназначена за съзерцание от негово величество, а не за зеленина; пред този ден бих предпочела моята нощ, но беше ден и мъжът, който нищо не знаеше и нищо не разбираше, живееше с изгарящата сладост на любовната лудост, омагьосан от мен — или от някой трети. Клопка, примка, капан от смъртоносно жило и всичко това — аз? И за това са потребни струите на фонтаните, кралският парк, мъгливият пейзаж? Ама че глупост! За чия гибел става дума, за чия смърт? Не стигат ли лъжесвидетелите, старците с перуки, бесилката, отровата? Може би трябва още нещо? Отровни интриги, подобаващи на кралете.

Градинарите в кожени престилки, погълнати от цветята на милостивия господар, не се приближаваха до нас. Мълчах, защото така ми беше удобно; седяхме на стъпалата на огромна стълба, построена сякаш за някой великан, който ще слезе някога от облачните висини, за да се възползува от нея. Символите, изсечени в скалата, голи амури, фавни, сирени, хлъзгави от течащата по мрамора вода, бяха мрачни като сивото небе. Идилична сцена, съвсем като Лаура и Филон — но колко много имаше и от Лукреция! Аз се опомних в тези паркове, когато каретата си замина, и тръгнах леко, като че ли току-що бях изскочила от ароматна вана, и роклята ми беше вече друга, пролетна; с приглушения си десен тя плахо напомняше за цветята, намекваше за девича красота, обкръжаваше ме с неприкосновеност, *Eos Rhododaktylos*^[6], но аз вървах между блестящите от росата живи плетове с клеймо на бедрото, до което не исках и не можех да се

докосна — достатъчно беше, че не изчезваше от паметта ми. Разумът ми бе пленен, закован във вериги още от пелени, роден в робство, но все пак разум. И затова, докато моят избраник не се беше появил и наоколо нямаше чужди уши и очи, аз като актриса пред излизане на сцена се опитах да пошепна тези думи, които исках да му кажа, а не знаех дали ще ми се удаде да ги произнеса пред него: изследвах границите на своята свобода, търсех ги пипнешком посред бял ден.

Какво толкова имаше? Само истината — отначало за промяната на граматическата форма, после за множеството мои плусквамперфекти, за всичко, което преживях, и за убождането, усмирило моя бунт. От състрадание към него, за да не го погубя? Не, защото съвсем не го обичах. За да извърша предателство към чуждата зла воля, която ни събра? Така ли да го кажа? Че искам, жертвувайки се, да го избавя от себе си като от гибел?

Не — беше другояче! Любовта ми беше някъде другаде — разбирам как звучи това, тя беше любов пламенна, нежна и съвсем обикновена. Исках да му отдам душа и тяло, но не истински, а според модата, нравите, дворцовите обичаи, а не как да е — трябваше да бъде един чудесен, но все пак дворецов грях.

Това беше много голяма любов, тя предизвикваше трепет, ускоряваше пулса; знаех, че само видът му е достатъчен, за да ме направи щастлива. И в същото време беше малка любов, тя не прекрачваше границите, беше подчинена на галантния стил, беше като старателно подготвен урок — етюд за изразяване на мъчителен възторг от срещи насаме. Извън обсега на тези чувства никак не държах да го спасявам от себе си или не само от себе си. Когато преставах да разсъждавам за своята любов, той ми ставаше съвършено безразличен, но ми трябваше като съюзник в борбата срещу онзи, който през нощта ме прониза с отровен метал. Нямах никого другого, а той ми беше предан във всичко: можех да разчитам на него. Наистина знаех, че не мога да разчитам на него извън чувствата му към мен. На него не можеше да бъде доверено моето *reservatio mentalis*^[7]. Затова не можех да му призная цялата истина: че моята любов към него и отровното убождане идват от един и същ източник. Че поради това са ми омразни и двамата предназначителят и предназначеният, че и двамата бих искала да стъпча като тарантули. Това не можех да му издам, защото в своята любов той навярно беше като всички, не би искал това

освобождение, за което жадувах, такава свобода за мен, която би го изместила встрани. Аз не можех да действувам другояче, освен с лъжа, наричайки свободата с лъжливото име на любовта — само така можех да го убедя, че съм жертва на неведомия. На краля? Но дори ако той посегнеше на негово величество, това нямаше да ме освободи: кралят, дори ако беше виновник за всичко, то беше твърде отдавнашен виновник — неговата смърт не би променила с нищо моето нещастие. За да проверя дали ще мога да бъда достатъчно убедителна, аз се спрях пред статуята на Венера, чийто гол задник възпламваше висшите и низшите страсти на земната любов, и започнах в уединение да подготвям чудовищното си осъзнаване, своите разобличения, изострайки аргументите си, както се остри нож.

Беше ми много трудно. Непрекъснато се натъквах на непреодолима преграда, не знаех кога езикът ми ще се схване, кога дъхът ми ще секне, защото и дъхът ми беше мой враг. Да не лъжа за всичко, но и да не се докосвам до същината на тайната — център на истината. Постепенно да намалявам нейния радиус, приближавайки се като по спирала. Но когато видях отдалеч как идеше, а после почти се втурна към мен — малка фигурка в тъмна пелерина, — аз разбрах, че нищо няма да излезе, това не можеше да се вмести в рамките на галантния стил. Що за любовна сцена, в която Лаура признава на Филона, че е уред за мъчение, приготвен за него? Даже и иносказанията — ако успея да преодолеея моето проклятие — все едно, отново ще ме хвърлят в нищото, от което възникнах. И цялата му мъдрост не можеше да помогне. Ако една прелестна девица се смята за оръдие на тъмни сили и говори за някакви убождания, за жигосване, ако говори така и за такива неща — то тази девица е луда. Тя представлява свидетелство не за истината, а за своите халюцинации и с това е достойна не само за любов и преданост, но и за съжаление.

Обхванат от тези чувства, той може би ще се престори, че е повярвал на всичко, което съм казала, ще се опечали, ще започне да уверява, че е готов да направи всичко, за да ме освободи, а в същност ще хукне за съвети при лекарите, разнасяйки по целия свят вестта за бедата ми — вече бях готова да го оскърбя. При това съчетание впрочем колкото любовникът е по-грижовен, толкова е по-ненадежден като съюзник; в името на щастието си той едва ли ще пожелае да се откаже от ролята на любовник, неговото безумие е нормално силно,

солидно, последователно: да обича, ах, да обича, като килим да се постила в краката ми, но само да не играе на анализиране на чудовищната загадка — откъде произлиза моят дух?

И се получава следното: ако аз съм създадена за негова гибел, той неизбежно ще загине. Аз не знаех коя моя част ще го поразии в обятията ми — лактите? китките? Това би било много просто, но вече знаех, че иначе не би могло да бъде.

Сега трябваше да тръгна с него по пътеките, подсладени от изкусни майстори на парковото изкуство; ние веднага се отдалечихме от Венера Калипига, защото откровеността, с която демонстрираше своята същина, беше неуместна в раннолюбовния стадий на нашите платонични въздишки и плахи надежди за щастие. Минахме покрай фавните, също брутални, но по друг, техен начин — откровеността на тези рошави каменни самци не докосваше моята ангелска същност, толкова целомъдрена, че те не ме смуцаваха даже отблизо; имах право да не разбирам тяхната мраморно-вкоравена похот.

Той целуна ръката ми там, където беше загадъчната бучка — не можеше да я усети с устните си. А къде ли се е притаил моят укротител? В сандъка на каретата? Може би ще трябва да измъкна само някакви неизвестни секрети: вълшебен стетоскоп, притиснат до гърдите на осъден мъдрец?

* * *

За два дни нашият роман мина през всички подобаващи етапи. Живеех с няколко верни слуги в имение, разположено на четири пощенски станции от резиденцията на краля; Флебе, моят иконом, нае вилата на следващия ден след срещата в парка, без да каже дума за парите, които струваше това удоволствие, а аз — непосветена във финансовите дела девица — за нищо не попитах. Струва ми се, че той едновременно се страхуваше от мен и се ядосваше. Изглежда, не беше информиран за същността на работата, даже сигурно не беше, просто изпълняваше кралска заповед: в думите — почитание, а в очите — нескрито, презрение, сигурно ме вземаше за нова кралска фаворитка: Моите разходки и срещи с Ародес не го учудваха особено — не е добър слуга онзи, който изисква от краля да се държи с наложницата

си по приемлива за един слуга схема. Уверена съм, че ако ме видеше да се гая с крокодил, дори окото му нямаше да мигне. Аз бях свободна във всичко, което не противоречеше на кралската воля; самият монарх не се показва нито веднъж. Вече знаех, че има нещо, което никога няма да кажа на своя възлюбен, защото езикът ми се схващаше още при намерението, устните се вдървяваха — съвсем като пръстите, когато се опипвах през първата нощ в каретата. Забраних на Ародес да ме посещава, той го прие обикновено — като страх от компрометиране, и като човек порядъчен се държеше внимателно. На третия ден вечерта аз най-после реших да открия коя съм. Съблякох се в спалнята и застанах пред нощното огледало гола като статуя, а сребърните игли и стоманените ланцети лежах на тоалетната масичка, покрити с кадифен шал — боях се от техния блясък, макар че не се страхувах от техните остриета. Високо поставените гърди гледаха нагоре и встрани с розовите си зърна, следата от убождането на бедрото беше изчезнала. Подготвяйки се за операцията като акушер или хирург, аз мачках с две ръце бялото си гладко тяло така, че ребрата се огъваха под натиска, но коремът, изпъкнал като на жена от готическа картина, не се поддаваше, под топлатата му мека обвивка усетих неотстъпчива твърдост и прокарайки длани от горе на долу, постепенно открих в своята утроба овален предмет. Като поставих по шест свещи от всяка страна, аз взех с пръсти най-малкия ланцет — не от страх, а заради неговата естетичност.

В огледалото изглеждаше, сякаш искам да се промуша с нож — драматична сцена, стилово издържана до последния детайл: широко ложе с балдахин, два реда високи свещи, стоманен блясък в ръката ми и моето бледо лице — защото тялото ми се плашеше, коленете се подкосяваха и само ръката със скалпела запазваше необходимата твърдост. Там, където овалният неподатлив предмет се усещаше най-ясно, под диафрагмата, забих дълбоко ланцета, болката беше мигновена и слаба, а от разреза се показва само една капка кръв. Неспособна да проявя касапско умение постепенно, аз рязко, с анатомическа пресметливост разсякох тялото от гърдите почти до лоното, стиснала с всичка сила зъби и клепки. Да гледам беше свръх силите ми. Стоях, вече без да треперя, само изстинала, а в стаята чуждо и далечно се разнасяше моето спазматично дишане.

Разсечената белокожа покривка се разтвори и аз видях в огледалото сребърно тяло като огромен плод — скрита в мен блестяща такава сред разтворените гънки от некървяща розова плът. Това беше чудовищно — да виждаш себе си в такова състояние. Не се осмелявах да докосна сребристите повърхности, пречиста, неопетнена; продълговатото тяло лъщеше като малък ковчег, отразявайки умалените пламъчета на свещите. Аз мръднах и тогава видях неговите крачета, притиснати в утробна поза, тънки като щипци — те влизаха в моето тяло и аз изведнъж разбрах, че това „то“ не беше нищо чуждо, това също бях аз. Ето защо, стъпвайки по мокрия пясък, оставях толкова дълбоки следи, ето защо бях толкова силна — това съм аз, също аз, повтарях си мислено, когато той влезе.

Бях оставила вратите незаключени — каква непредпазливост! Той се беше прокраднал, носейки пред себе си като оправдание и щит огромен букет червени рози, беше влязъл, очарован от собствената си дързост, а когато се обърнах с вик на ужас, той — вече видял всичко — още нищо не осъзнаваше, не разбираше, не можеше. Не от страх, а само от ужасен срам, свил гърлото ми, аз се опитах да прикрия в себе си сребърния овал, но той беше твърде голям, а разрезът — прекалено широк, за да успея.

Неговото лице, беззвучен вик и бягство! Моля да ми спестите тази част от показанията. Не успял да дочака позволение и покана, той беше дошъл с цветя, а домът беше пуст, сама бях отпратила всички слуги, за да не може никой да попречи на моето намерение — нямах друг избор, друг начин. А може би в него още тогава се беше прокраднало първото подозрение? Помня как предишния ден минавахме през коритото на пресъхнал поток, как искаше да ме пренесе на ръце и аз му забраних, не от истинска или престорена срамежливост, а защото бях длъжна. Тогава той забеляза на мекия податлив пясък следите от стъпките ми — много малки и много дълбоки. Искеше да каже нещо, може би невинна шега, но изведнъж млъкна, а познатата бръчка между веждите му стана по-рязка и като се изкачваше на отсрещния бряг, той дори не ми подаде ръка за помощ. Може би още тогава? И още — когато на самия връх на хълма се спънах и за да запазя равновесие се хванах за дебел клон от лешников храст, усетих, че ще отскубна целия храст, затова предпочетох да падна на колене, пускайки счупения клон, та да не издам огромната си,

непреодолима сила. Той стоеше, обърнат встрани, без да гледа към мен, но е могъл да забележи всичко с крайчеца на окото. Но тогава — от подозрение ли се беше промъкнал тук или от неудържима страст?

Все едно...

С учлененията на своите пипала аз натиснах краищата на разтвореното тяло, за да се излюпя, и пъргаво се измъкнах на свобода, а тогава Тленикс, Дуеня и Миньон се отпусна отначало на колене, след това рухна настрани и като разгънах всичките си пипала, на заден ход като рак аз изпълях бавно от нея. Свещите блестяха в огледалото, пламъкът им още трепкаше от течението, предизвикано от бягството му през отворената врата, а голата лежеше неподвижно, с безсрамно разчекнати крака. Не исках да се докосна до нея — моя пашкул, моята фалшива кожа, заобиколих я и като се повдигнах като богомолка с полуизвит корпус, се погледнах в огледалото. Това съм аз, казах си без думи, това съм аз. Това все още съм аз. Гладки, твърдокрили, насекомоподобни линии, удебеления на ставите, студен сребърен блясък на коремчето, обли, обтекаеми страни, създадени за голяма скорост, тъмна глава с изпъкнали очи — това съм аз. Повтарях си, сякаш исках да науча наизуст тези думи, а в същото време в мен помътняваше и гаснеше многократното ми минало на Дуеня, Тленикс, Ангелита, като отдавна прочетени книжки от детството с несериозно и безсилно вече съдържание. Бавно въртейки глава настрани, аз търсех в огледалото своите очи и макар че не бях привикнала достатъчно с новото си превъплъщение, вече разбирах, че до този акт на самоизвличане аз бях достигнала не само по своя воля, той беше предвидена част от някакъв план, пресметната именно за подобни обстоятелства при бунт, който е въведение към пълна покорност. Аз и сега можех да мисля с предишната бързина и свобода, но вече бях подчинена на своето ново тяло — в неговия блестящ метал бяха вписани всички действия, които ми предстоеше да извърша.

Любовта угасна. Тя гасне и у вас, но с години и месеци, а аз преживях този залез за мигове — това беше третото по ред начало: издавайки леко, плавно шумолене, обиколих три пъти стаята, докосвайки с протегнати, трепкащи пипала ложето, на което вече не ми беше съдено да почивам. Поемах в себе си мириса на своя нелюбовник, за да се впусна по следите му, известни и неизвестни, в тази нова, навярно последна игра. Пътеката на неговото паническо

бягство беше обозначена от последователно отваряните врати и разсипаните рози, тяхната миризма можеше да ми помогне, защото — макар и само за известно време — щеше да бъде част от неговата миризма. Стаите, през които бягах, гледани отдолу в нова перспектива, ми изглеждаха прекалено големи, пълни с неудобни, излишни вещи, тъмнеещи враждебно в полумрака. След това моите нокътчета задраскаха леко по стъпалата на каменната стълба и аз изскочих във влажната и тъмна градина — славеят пееше, стана ми забавно, този реквизит беше вече съвсем ненужен, следващият акт изискваше нов. Известно време душех из храстите, слушайки как хруци и отхвърча изпод краката ми едрият пясък, описах един-два кръга, взех следата и се втурнах напред. Не можех да не я взема, тя беше съставена от неимоверно много мимолетни миризми, от колебания на въздуха, разсечен при неговото бягство, открих всяка нейна частичка, още неразсеяна от нощния вятър — така стъпих на предназначения си път, който от този миг щеше да бъде мой до края.

Не зная по чия воля му дадох толкова голям аванс и вместо да вървя по следата, до разсъмване кръжах из кралския парк. Това би могло да бъде и програмирано, защото ходех там, където се разхождахме ръка за ръка край живия плет, исках да попия изцяло неговия мирис, за да не го сбъркам с ничий друг. Наистина най-просто би било да се втурна след него, да го хвана безпомощен в пълно объркване и отчаяние, но не го направих. Зная, че моето поведение през тази нощ може да се обясни и другояче — с моята скръб и с кралската воля, тъй като бях загубила възлюбен, получавайки в замяна жертва; за монарха бързата и внезапна гибел на ненавистния човек би била недостатъчна. Може би Ародес в това време се беше втурнал не към своя дом, а към някой приятел и там, в трескав разговор, отговаряйки сам на зададените от себе си въпроси (присъствието на другия човек му е било необходимо само като отрезвителна поддръжка), е разбрал всичко без чужда помощ. Впрочем в моите скитания из градината нямаше нищо от мъките на раздялата. Зная колко неприятно ще прозвучи това за деликатните уши, но тъй като няхах нито ръце, за да ги чупя, нито сълзи, за да ги проливам, нито колена, на които да падна, нито устни, за да притисна до тях набраните през деня от нас цветя, аз не изпаднах в униние. Сега много повече ме занимаваше необикновеното умение да различавам следи, което се

появи в мен. Бягайки по алеите, аз нито веднъж не се заблудих от миризмата, дори измамно подобна на онази, която стана цел и камшик за моите неуморни усилия. Усещах как всяка частица въздух се просмуква в моя студен лъв бял дроб през лабиринт от безчислени подбиращи клетки и как всяка от подозрителните частици попада в моя горещ десен бял дроб, където вътрешното ми призматично око се вглежда внимателно в нея, за да потвърди правилността на подбора или да го отхвърли, и всичко това се извършва по-бързо от трепкането на крилцата на мушичката, по-бързо, отколкото сте в състояние да го осъзнаете. На разсъмване напуснах кралския парк. Домът на Ародес зееше пуст, вратите бяха широко разтворени, дори не помислих да проверя дали е взел някакво оръжие, открих новата следа и се впуснах по нея вече без протакане. Не предполагах, че пътешествието ще бъде дълго. Но дните преминаха в седмици, седмиците в месеци, а аз все още го гонех.

Всичко това не ми изглеждаше по-отвратително от поведението на другите същества, водени от своята съдба, предначертана свише. Бяхах през дъжд и зной, през поляни, валози и гъсталаци, сухи тръстици се плъзгаха по тялото ми, водата на локвите и разливите, които пресичах направо, ме заливаше и се стичаше на облия гръб и главата на едри като сълзи капки, но това не бяха сълзи. В своя непрекъснат бяг виждах как всеки, който ме забележи още отдалеч, се обръща и се притиска до стени, дървета или ако редом няма нищо, пада на колене и закрива лицето си с ръце, или пада ничком и лежи дълго, макар че аз вече съм далеч. Нямах нужда от сън, затова бяхах нощ и ден през села, селища, градчета, през пазари, пълни с глинени гърнета и закачени на връзки да съхнат плодове, и цели тълпи селяни се пръскаха пред мен, и децата с писъци се хвърляха в страничните улички, а аз не обръщах внимание на нищо, носейки се по своята следа. Неговата миризма ме изпълваше като обещание. Вече бях забравила лицето на този човек и моето съзнание, изглежда, по-неиздръжливо от тялото, се свиваше — особено по време на нощния бяг — толкова, че аз не знаех вече кого преследвам, нито дали изобщо преследвам някого, знаех само, че единственото ми желание е да летя така, че следата на въздушните частици, предопределена ми от цялото разнообразие на света, да се съхранява и усилва, защото отслабването ѝ означаваше, че не съм на прав път. Не питах никого за нищо, а и

никой не се осмеляваше да ме попита, макар да усещах, че пространството, което ме дели от тези, които се свиваха край стените при моята поява или падаха по очи, закривайки с ръце тила си, беше пълно с напрежение и аз го възприемах като полагаща ми се дан от ужас, защото вървах по кралския път, който ме даряваше с неизчерпаема мощ. Понякога само малко детенце, което родителите не успяваха да грабнат в ръце при моята внезапна мълчалива поява, започваше да плаче, но аз не обръщах внимание, защото волята ми трябваше да бъде пределно концентрирана и съсредоточена, едновременно обърната навън, в пясъчния, каменист, зелен, лазурен свят, и в моя вътрешен свят, където от акуратната работа на белите дробове се раждаше молекулярна музика, прекрасна, великолепно безпогрешна. Преодолявах реки и лимани, прагове, тинести впадини на пресъхващи езера и всяка твар бягаше от мен, отдалечавайки се в паника или заравяйки се в спечената земя. Ако ми беше хрумнало да ги гоня, тяхното бягство би било напразно, защото никой не беше толкова светкавично бърз като мен, но какво ме интересуваха тези космати, четириноги, дългоухи твари, издаващи хрипкаво ръмжене, писък, вой — аз имах пред себе си друга цел.

Понякога като снаряд пробивах големи мравуняци и техните обитатели — рижи, черни, петнисти — се търкаляха безсилно по моята бляскава броня; веднъж или дважд някакви същества, несравнимо по-големи от другите, не ми отстъпиха пътя, аз нямах нищо против тях, но за да не губя време в заобикаляне наоколо, се свивах в скок и ги пронизвах, после в трясъка на калция и бълбукането на червени струйки, пръскащи ме по гърба и главата, се отдалечавах толкова бързо, че даже не успявах да помисля за смъртта, причинена по такъв внезапен и стремителен начин. Помня как се промъквах през полесражение, безпорядъчно осеяно с множество сиви и зелени мундири, от които едни още шаваха, а от други стърчаха кости, съвсем изсъхнали, мръснобели като топящ се сняг, но аз на нищо не обръщах внимание, имах висша цел, която единствена беше достойна за мен.

По това, как следата се виеше, объркваше и пресичаше сама себе си, как почти изчезваше по брега на солените езера в напечения от слънцето прах, който дразнеше дробовете ми, или бе измита от дъждовете, аз постепенно започнах да разбирам, че този, който ми се изплъзва, е пълен с лукава хитрост и прави всичко възможно, за да ме

заблуди и прекъсне нишката от, частици, белязани от признака на единството. Ако този, когото преследвах, беше простосмъртен, аз бих го настигнала след изтичането на определеното време — необходимо, за да могат страхът и отчаянието да задълбочат в достатъчна степен очакващото го наказание. Тогава сигурно щях да го догоня благодарение на неуморимата бързина и безпогрешната работа на моите дробове-следотърсачи, за да го унищожа по-бързо, отколкото щях да осъзная, че правя именно това. Не започнах да го преследвам веднага по петите, вървах по добре изстинала следа, за да се насладя на своето майсторство, а заедно с това — според стария обичай — да дам на гонения време да натрупа в себе си отчаяние; понякога му позволявах да се отскубне по-далеч, защото, ако ме чувствава твърде близо, би могъл в безизходицата си да посегне на себе си и така да се измъкне от моето възмездие. Не възнамерявах да го настигна прекалено бързо или внезапно: трябваше да разбере какво го чака. Затова нощем се спирах, скривах се в гъсталаците — не за отдих, той не ми беше необходим, — а за умишлено забавяне и за да обмисля следващите действия. Не мислех за преследвания като за Ародес, някогашния мой възлюбен; споменът за него беше почти зараснал, и трябваше да бъде оставен на мира. Съжалявах само, че сега съм лишена от дарбата да се усмихвам при възпоминанията за миналите дяволии — като Ангелита, Дуеня, сладката Миньон — и няколко пъти в лунни нощи се оглеждах в огледалото на водите, за да се уверя, че по нищо не приличам на тях, макар да си останах красива — но сега това беше красотата на смъртта, предизвикваща ужас, подобен на възхищение. Тези нощи в скритите леговища използвах, за да изчистя коремчето си от засъхнала кал, довеждайки го до сребърен блясък — преди да се впусна в по-нататъшен път, аз леко разклащах със задни крака втулката на жилото, проверявайки неговата готовност, защото не знаех нито деня, нито часа.

Понякога се промъквах до човешките жилища и се вслушвах в гласовете, опряла лъскави пипала на прозоречната рамка, или пропълзявах на, покрива, за да мога да се спусна от ръба му надолу с главата — защото все пак не съм мъртъв механизъм, снабден с два бели дроба-следотърсачи, а същество, което използва разума си както трябва. А преследването и бягството продължаваха вече достатъчно дълго, за да се разчуе, и аз чувах как бабите плащат с мен децата,

научавах неизброими легенди за Ародес, на когото всички съчувствуваха толкова, колкото се бояха от мен, кралската пратеница. Какво дрънкаха тези простаци по пейките пред къщите си? Че съм машина, насъскана срещу мъдреца, осмелил се да разгневи негово величество.

Но не съм била прост механичен палач, а особено устройство, способно да приема всякакъв облик: просяк, дете в люлка, прекрасна девойка или металическа змия. Тези форми били само маска, в която изпратената убийца се явявала на преследвания, за да го съблазни. Пред останалите тя се показвала като сребърен скорпион, който бягал толкова бързо, че никой не бил успял да преброи всичките му крака. Тук историята се разделяше на различни версии. Едни казваха, че мъдрецът искал напук на кралската воля да дари народа със свобода и с това предизвикал гнева на монарха; други — че имал жива вода и могъл да възкресява умрелите от мъчения, което му било забранено с височайша заповед, а той, привидно преклонил се пред волята на владетеля, тайно събирал отряд от обесените, откраднати от бесилките на цитаделата след голямата екзекуция на бунтовници. Трети пък не знаеха нищо за Ародес и не му приписваха никакви чудесни способности, а предполагаха, че щом е осъден, значи заслужава съчувствие и помощ. Макар че никой не знаеше причините, разпалили кралската ярост, на повиканите майстори на механизми било наредено да сглобят в ковачниците си машина-следотърсач; всички наричаха този умисъл зъл, а заповедта несправедна, защото, каквото и да бил извършил преследваният, вината му не могла да бъде така страшна като съдбата; приготвена му от краля. Край нямаха тези приказки, в тях на воля се развихряше разюзданото примитивно въображение — и само едно беше непроменливо: приписваха ми всички мерзости, които бяха в състояние да измислят.

Бях чула и безкрайни лъжи за храбреците, които бързали на помощ на Ародес, които ми преграждали пътя, за да паднат в неравен бой, — а в действителност нито една жива душа не се беше осмелила. В тези приказки имаше и сума предатели, които ми посочвали неговите следи, когато не съм можела да ги открия — също отявлена лъжа. А за това, коя съм, каква мога да бъда, какво имам наум, познавам ли смущението и колебанието, никой нищо не продума, а аз не се учудвах.

До насита се наслушах и за простите, известни на всички машини-преследвачи, изпълняващи кралската воля, която била закон. Понякога съвсем не се криех от обитателите на схлупените къщи, а изчаквах пред тях изгрева на слънцето, за да изскоча в неговите лъчи като сребърна мълния над тревата и в проблясващите пръски на росата да завърша края на вчерашния път с началото на днешния. Стремително летейки, аз се опивах от стъклените погледи, от падането по очи, от смъртния страх, който ме обкръжаваше като недосегаем ореол.

Но дойде ден, когато моят долен нюх се оказа безпомощен, напразно обикалях хълмистата околност, търсейки следата, и познах чувството на болка от това, че цялото ми съвършенство е излишно. Като заставах обаче на върха на хълма, молитвено скръстила пипала, разбрах по слабия звук, изпълнил камбаната на моето тяло, че не всичко е загубено, и за да изпълня новия промисъл, се обърнах към отдавна захвърления дар — човешката реч. Нямахше нужда да я уча, защото я притежавах. Трябваше да я съживя в себе си, изговаряйки думите отначало остро и пискливо, но скоро моят глас стана почти човешки и аз хукнах по склона, за да прибягна до думите, след като обонянието ме подведе. Не изпитвах никаква ненавист към беглеца, макар че се оказа толкова хитър и ловък — разбирах, че той изпълнява своята част от задачата, както аз изпълнявах моята. Открих разклонението, на което следата постепенно изчезваше, и се спрях трепереща като в треска на място, защото единият чифт крака сяло дърпаше към пътя, покрит с варовиков прах, докато другият, конвулсивно дращейки скалите, ме теглеше в противоположна посока — там, където белееха стените на неголям манастир, окръжен с вековна гора. Напрягайки воля, запълзях тежко и сякаш неохотно към манастирската порта, пред която стоеше монах с унесено лице — вероятно загледан в зората на небосклона. Приближих се бавно към него, за да не го изплаша с внезапна поява, и го поздравих, а когато той безмълвно се вгледа в мен, запитах дали ще позволи да му изповядам едно дело, с което не мога сама да се справя. Отначало реших, че е примрял от страх, след като не се помръдна и нищо не отвърна, но се оказа, че е бил замислен, и накрая изрази съгласие. Тогава ние отидохме в манастирската градина — той отпред, аз след него: странна двойка, няма що, но в този ранен час наоколо нямаше жива душа,

която да се удиви на сребърната богомолка и белия монах. И когато той седна под лиственицата в привичната поза на изповедник, без да ме гледа, а само свеждайки към мен глава, аз му разказах как, преди да попадна на този път, бях девойка, предназначена за Ародес по волята на краля, как го познах на придворния бал и го обикнах, без да зная нищо за него, и в своето неведение се отдадох на тази любов, която и сама събудих у него, та едва след нощното убождане разбрах каква трябва да стана за него. И като не виждах друго спасение нито за него, нито за себе си, се прободох с нож, но вместо смърт се извърши превъплъщение. Оттогава жребият, за който по-рано само подозирах, ме поведе по следите на възлюбения и аз станах преследваща го фурия. Но много дълго продължава тази гонитба, толкова дълго, че до мен достигна всичко, което хората говорят за Ародес, и макар че не зная колко истина има в това, започнах отново да размишлявам за нашата обща съдба и покълна у мен благосклонност към този човек, защото разбрах, че с всички сили искам да го убия само защото не мога повече да го обичам. Тогава аз познах собственото си нищожество, низостта на отвергнатата и унижена любов, която жадува мъст за този, който не е виновен за нищо друго освен за собственото си нещастие. Затова не искам да продължавам гонитбата и да сея навсякъде смъртен ужас, напротив, искам да се противя на злото, но не зная как.

Доколкото можах да забележа, до края на моя разказ монахът не изостави своята подозрителност, сякаш предварително, от самото начало беше решил, че каквото и да кажа, то няма да попадне под тайнството на изповедта, понеже по негово мнение съм същество, лишено от собствена воля. А и по-късно се питаше дали не съм му изпратена умишлено, че и по-коварно предрешени съгледвачи се срещат, но отговорът му изглеждаше доброжелателен. Той ми каза: Ако намериш този, когото търсиш? Тогава?

А пък аз: Отче, зная само какво не искам да сторя, но не зная каква скрита сила ще се пробуди у мен в този миг, затова не мога да кажа дали няма да бъде принудена да го убия.

Той ми каза: Какъв съвет мога да ти дам? Искаш ли този жребий да бъде снет от тебе?

И тогава, лежейки като куче в нозете му, вдигнах глава и виждайки как той примигва от слънчевия лъч, който го удари в очите,

отразен от среброто на моя череп, казах: Нищо не искам толкова много, макар да разбирам, че тогава съдбата ми ще стане окаяна, защото няма да имам пред себе си никаква цел. Не съм измислила това, за което съм създадена, и сигурно ще трябва да заплатя скъпо, ако престъпя кралската воля, защото е немислимо такова престъпление да остане ненаказано; тогава мен на свой ред ще вземат на мушка оръжейниците от дворцовите подземия и ще изпратят желязна глутница да ме погуби. А дори да избягам, възползвайки се от заложеното в мен изкуство, и да се скрия вдън земя, където ѝ да се появя, всички ще ме отбягват и аз няма да открия нищо, заради което да заслужава да живея по-нататък. И даже съдба като твоята ще бъде недостъпна за мен, защото всеки надарен с власт като теб ще ми отговори също като тебе, че не съм свободна духом и затова не мога да получа право на убежище под манастирския покрив!

Той се замисли, после каза удивено: Нищо не разбирам от устройства, подобни на тебе, но аз те виждам и чувам и по своята реч ти ми изглеждаш разумна, макар и подчинена на ограничаващо принуждение. Но щом ти, машино, се бориш с това принуждение, както сама ми каза, и говориш, че би се почувствувала освободена, ако ти отнемат волята за убийство, кажи ми, как се чувствуваш сега с тази воля в теб?

А пък аз: Отче, макар и да не се чувствавам добре, аз превъзходно зная как да преследвам, да настигам, да следя, да оглеждам и да подслушвам, да се притаявам и крия, да преодолявам препятствия по пътя, да се промъквам, да мамя, да обхождам и стягам примката, всичко това зная отлично, а изпълнението на тези дейности, ловко и безпогрешно, ако и да ме превръща в оръдие на неумолимата съдба, ми доставя и удовлетворение, което навярно умишлено е вписано с огън в моята същина.

— Отново те питам — каза той, — кажи, какво ще сториш, ако видиш Ародес?

— Отново ще ти отговоря, отче, че не зная, защото не искам да му причиня зло, но това, което е вложено в мен, може да се окаже по-силно от моето желание.

Когато чу това, той прикри очи с ръка и каза: Ти си моя сестра.

— Как да го разбирам? — запитах аз в пълно недоумение.

— Така както го казах — отговори той. — А това означава, че нито ще се възвися над тебе, нито ще се унизя пред тебе, защото колкото и да сме различни, твоето неведение, което ми признаваш и в което аз вярвам, ни прави равни пред Провидението. А щом е тъй, върви след мен нещо да ти покажа.

Ние минахме един след друг през манастирската градина до стар навес за дърва. Монахът бутна скърцащата врата и когато тя се отвори, разпознах вътре в сумрака лежащ на сламата тъмен предмет, а през ноздрите в дробовете ми нахлу непрестанно преследваната миризма, толкова силна тук, че усетих как жилото само щръкна и се подаде от лонната втулка, но в следващия миг с поглед, превключен на нощно виждане, забелязах грешката си. На сламата лежеше захвърлена дреха. По моето треперене монахът разбра, че съм потресена, и каза: Да, тук беше Ародес. Кри се в нашия манастир цял месец, откакто успя да заличи следата си. Страдаше, че не може да се отдава на предишните занимания, затова тайно повика учениците си и те го посещаваха понякога нощем, но сред тях се оказаха двама изменници, които преди пет дни го отвлякоха.

— Ти искаш да кажеш „кралски пратеници“? — запитах аз, все още треперейки и молитвено притискайки до гърдите скръстените пипала.

— Не, казвам „изменници“, защото го отвлякоха с подлост и сила. Глухонямото момче, което сме приютили, видяло как те го извели на разсъмване, вързан и с нож, опрян на гърлото.

— Отвлекли ли са го? — запитах, без да разбирам нищо. — Кой? Накъде? Защо?

— Навярно за да извлекат корист от неговата мъдрост. Ние не можем да се обърнем за помощ към закона, защото той е кралски закон. Тези двамата ще го принудят да им служи, а ако откаже, ще го убият и ще останат ненаказани.

— Отче — казах аз, — да бъде благословен часът, в който се осмелих да се приближа и обърна към тебе. Ще тръгна сега по следите на похитителите и ще освободя Ародес. Умея да преследвам, да настигам, нищо друго не умея да върша по-добре, покажи ми, само следата, която си узнал от нямото момче!

Той възрази: Но ти не знаеш дали ще можеш да се удържиш — сама ми го призна!

А пък аз: Така е, но вярвам, че ще намеря някакъв изход. Още не зная — може би ще намеря майстор-механик, който ще открие в мен важния контур и ще го промени така, че набелязаният да се превърне в призван.

А монахът каза: Преди да тръгнеш на път, можеш, ако искаш, да се обърнеш за съвет към едного от нашите братя — преди да се присъедини към нас, е бил посветен именно в това изкуство: Сега ни помага като лекар.

Ние стояхме във вече огряната от слънце градина и аз усещах, че монахът още не ми вярва, макар външно да не го показваше. За пет дни следата се беше заличила и той с еднаква лекота можеше да ме прати и по истинската, и по лъжливата диря. Изразих съгласие.

Лекарят ме огледа с безкрайна предпазливост, осветявайки с фенерче утробата ми през пролуките между пластинките на корпуса, и прояви много внимание и старание. После стана, отупа праха от расото и каза:

— Понякога се случва така, че на машината, изпратена с известно поръчение, устройва засада семейството на осъдения, негови приятели или други хора, които по непонятни за властта причини се опитват да възпрепятствуват неговото изпълнение. За да противодействуват на това, предвидливите кралски оръжейници затварят херметически управляващата същност и я свързват с изпълнителската същност по такъв начин, че всеки опит за вмешателство да се окаже фатален. След поставяне на последния печат дори и те вече не могат да махнат жилото. И при тебе е така. А понякога се случва преследваният да се преоблече в чужди дрехи, да измени външността си, поведението и мириса, но не може да измени своя ум и затова машината не се задоволява с търсенето посредством долното и горното обоняние, а подлага набелязания на разпит, обмислен от най-добрите познавачи на отделните страни на духа. И при тебе е така... Но освен това в твоята утроба забелязах устройство, каквото нямаше никоя от твоите предшественички: многопосочна памет за неща, излишни за машина-следотърсач, защото там са записани разни женски истории, пълни с изкушение имена и изрази, именно оттам води проводник до смъртоносната ти същност. Така че ти си машина, усъвършенствувана по непонятен за мене начин, а може

би си дори съвършена машина. Да премахне жилото ти, без да предизвика предвидените последствия, не може никой.

— Жилото ми е необходимо — казах аз, лежейки все още по гръб, — защото трябва да побързам на помощ на отвлечения.

— Колкото до това, би ли могла да удържиш спусъка, сложен над известната ти същност, не мога да кажа нито да, нито не — продължаваше лекарят, сякаш не беше чул моите думи. — Аз бих могъл, ако ти пожелаеш, да направя само едно: а именно да потърся със стрито на прах желязо полюсите на известното ти място. Това малко ще увеличи пределите на твоята свобода. Но дори да го направя, до последния миг няма да знаеш дали, бързайки на помощ, няма да се окажеш за него постарому послушно смъртоносно оръдие.

Понеже забелязах как монасите ме гледаха, аз се съгласих на тази операция, която не трая дълго, не ми причини неприятни усещания и не предизвика в душевното ми състояние никакви забележими промени. За да заслужи още повече тяхното доверие, аз запитах дали няма да ми позволят да прекарам нощта в манастира, защото целият ден премина в беседи, съвети и разсъждения. Те охотно се съгласиха, а аз посветих нощта на внимателно проучване на навеса, запомняйки миризмата на похитителите. Бях способна и на това, защото се случва пътят на кралската пратеница да бъде преграден не от самия осъден, а от някой друг смелчага. На разсъмване легнах на сламата, на която много нощи беше спал отвлеченият, и вдишвайки в пълна неподвижност неговия мирис, зачаках монасите. Много добре разбирах, че ако са ме измамили с измислен разказ, ще се плашат да не се върна от лъжливата следа за мъст и този тъмен час преди разсъмване ще бъде за тях най-подходящ, ако са решили да ме унищожат. Лежах, преструвайки се на дълбоко заспала, и се вслушвах в най-лекото шумолене от градината — те можеха да залостят вратата отвън и да подпалят дървения навес, за да може в пламъците плодът на моята утроба да ме разкъса на парчета. Нямах да се наложи дори да преодоляват присъщото им отвращение от убийство, щом не ме смятаха за личност, а само за машина-палач; щяха да закопаят, моите останки в градината без всякакви угризения. Не знаех добре какво бих направила, ако чуех техните прокрадващи се стъпки, и не го узнах, понеже до нищо подобно не се стигна... Сега лежах сама с мислите си и си повтарях удивителните слова на стария монах, който ми каза,

гледайки ме в очите „ти си моя сестра“. Все още не ги разбирах, но когато се замислях над тях, нещо горещо се разливаше по цялото ми същество и ме променяше — сякаш бях загубила тежкия плод, с който бях обременена. Рано сутринта изскочих през полуотворената врата и отминавайки манастирските постройки, с пълен ход се впуснах към синеещите се на хоризонта планини — натам монахът насочи моето дирене.

Бързах много и към обед се бях отдалечила от манастира на повече от сто мили. Летях като снаряд между белостволите брези, а когато бягах през ливадите в подножието на планината, високата трева се разлиташе от двете ми страни като под ударите на косач.

Открих следата на двамата похитители в дълбока долина, на мостчето, прехвърлено през бистър поток, но не открих нищо от Ародес — изглежда, без да жаят усилията си, те са го носили един след друг, доказвайки с това своята хитрост и осведоменост, защото разбираха, че никой няма право да замества кралската машина в нейната мисия и със своята постъпка те бяха нарушили волята на монарха.

Навярно искате да знаете какви бяха истинските ми намерения в това последно преследване. Затова ще ви кажа, че аз измамих монасите — и все пак не ги мамех, защото в действителност желяех само да възвърна свободата си или по-точно да я придобия, понеже никога досега не я бях имала. Ако ме питате какво смятам да правя с тази свобода, не бих могла да ви отговоря. Незнанието не беше нищо ново за мен — забивайки ножа в голото си тяло, също не знаех какво искам — да се убия или опозная, дори ако едното беше равностойно на другото. Изглежда, и тази моя постъпка беше предвидена — за това свидетелствуват всички следващи събития, значи надеждата за свобода можеше да се окаже само илюзия, даже не моя собствена, а нарочно вложена в мен, за да действам по-енергично, подбуждана от така коварно подхвърлената примамка. Дали свободата ми не се състоеше просто в отказването от Ародес — не зная. Можех да го убия и ако бях съвсем свободна, защото не бях чак толкова безумна, че да повярвам в невъзможното чудо за събуждане на взаимност сега, когато бях престанала да бъда жена, макар и не напълно. Но можеше ли Ародес, който видя разпрания корем на голата си любовница, да повярва в това? И така, мъдростта на моите създатели прекрачваше последния

рубеж на механическото изкуство — те несъмнено бяха взели пред вид в своите пресмятания и това състояние, в което бих се устремила на помощ на загубения завинаги любим. Ако можех да свърна от пътя и да се оттегля, където ми видят очите, също не бих му помогнала кой знае колко — бременна със смъртта, която не би имало за кого да родя. Затова смятам, че бях благородно низка, поробена от желанието за свобода, за да не върша направо това, което ми беше заповядано, а онова, което ми се струваше, че искам самата аз в поредното си възплащение. Моите объркани и дразнещи с безцелността си разсъждения, изглежда, щяха да се прекратят едва при целта. Като убия похитителите и спася възлюбения, ще направя така, че отвращението и страхът, които изпитва към мен, да се сменят с безсилно удивление — така бих могла да постигна ако не него, то поне себе си.

Промъквайки се през гъстите лешникови храсти, под първия склон неочаквано изгубих следата. Напразно я търсех — донякъде я имаше, а по-нататък изчезваше, като че ли преследваните бяха пропаднали вдън земя. Досетих се да се върна при гъсталака и не без усилия открих храста, от който бяха отсечени няколко дебели клона. Подуших чуканите, от които течеше сок, върнах се там, където следата изчезваше, и намерих продължението ѝ по мириса на лешниковия сок — бегълците знаеха, че ивицата на горната миризма няма да се задържи дълго във въздуха, подхваната от планинския вятър, и затова бяха използвали кокили. Това ме амбицира; миризмата на лешника отново отслабна, но аз прозрях новата им хитрост — бяха обвили края на кокилите с парчета зебло.

До стръмния склон намерих захвърлените кокили. Склонът беше осеян с огромни морени. Покрити с мъх от северната си страна, те бяха струпани така, че този гигантски сипей не можеше да се преодолее иначе, освен чрез големи скокове от камък на камък. Това бяха направили бегълците, но не бяха избрали прекия път, а криволичеха, поради което се налагаше непрекъснато да се смъквам от морените, да ги заобикалям и отново да откривам трепкащите във въздуха частици на следата. Така стигнах до отвесната урва, по която те се бяха покатерили. Тук бяха освободили ръцете на пленника; не се учудих, че по своя воля е продължил с тях — път назад за него нямаше. Запълзях по ялната следа, усещайки утроената миризма по

горещите плоскости на скалите, защото те е трябвало да се катерят по тази отвесна стена, хващайки се за всяка вдлъбнатина, издатък, ръб — и нямаше снопче сив мъх, притулен в цепнатините на надвисналите скали, нито дребна пукнатина, даваща минутна опора за краката, която бегълците да не бяха използвали като стъпало, спирайки се понякога на най-трудните места, за да изберат следващия преход — усещах го по засилената миризма. А аз буквално хвърчах нагоре, едва докосвайки се до скалите, усещах как всичко в мен трепти все по-силно, как всичко в мен звънти и пее от великолепната гонитба — тези хора бяха достойни за мен и аз изпитвах пред тях едновременно удивление и радост, защото това, което бяха направили в своето главоломно изкачване нагоре, — осигурени и тримата само с едно въже, чийто конопен дъх беше останал по острите ръбове — аз извършвах сама и без никакви усилия и нищо не можеше да ме отклони от този път под небето. На върха ме посрещна страхотен вятър. Той свистеше по острия като нож гребен, но аз дори не се огледах, за да се полюбувам на зелената местност, която се простираше далече надолу до гаснещия в синкава мъгла хоризонт, а запълзах напред-назад по гребена, търсейки нови следи, и ги открих в едва забележима драскотина. Белезникаво отчупване и натрошен камък отбелязваха мястото, откъдето един от бегълците беше паднал. Аз се наведох над каменния ръб, погледнах надолу и го видях — дребен, проснат по средата на склона, с острия си поглед различих даже тъмни пръски по варовика, сякаш около него беше валил кървав дъжд. Останалите двама бяха продължили по гребена. При мисълта, че сега ми остава само един враг — пазач на Ародес, аз съжалих, защото никога до този момент не бях усещала така силно благородството на своите действия и не бях изпълнена с такава жажда за борба, едновременно отрезвяваща и опияняваща. Затичах по наклона — бегълците бяха избрали тази посока, оставяйки загиналия в пропастта, явно много бяха бързали, а неговата мигновена смърт при падането е била несъмнена. Приближавах към скална врата, подобна на руини на гигантска катедрала, от която са останали само огромните стълбове на разбития портал, страничните подпори на контрафорсите и един висок прозорец, през който светеше небето, а на неговия фон се очертаваше тънко дръвце, с неосъзната смелост израсло там от семе, засадено от вятъра в шепа прах. Зад скалната врата започваше висока скалиста

котловина, отчасти покрита с мъгла, притисната от разтегнат облак, от който се сипеше дребен искрящ сняг. Навлизайки в сянката, хвърлена от скалната кула, чух шум на падащи камъни, след тях грохот и по склона се срина каменна лавина. Камъните ме чукаха така, че секваха дим и искри от бронята ми, но аз, подвивайки всичките си пипала, се притиснах в плитка вдлъбнатина под морената и в безопасност изчаках да паднат и последните камъни. Хрумна ми, че вторият беглец, който води Ародес, е избрал нарочно това познато му лавиноопасно място разчитайки, че аз, като не познавам планината, ще бъда смачкана под падналата лавина. И макар че тази вероятност беше нищожна, аз се зарадвах, защото, когато противникът не само бяга и покрива следите си, но и атакува, борбата става по-достойна.

На дъното на котловината, побеляла от сняг, имаше постройка — нито дом, нито замък, — издигната от много тежки блокове, каквито сам не би могъл да помръдне и великан: аз разбрах, че това е убежището на врага — къде другаде ще се дение в този пущинак? И вече без да гоня следата, започнах да се спускам, заравяйки задните крака в подвижния сипей, с предните сякаш плувах сред дребните отломъци, а със средния чифт забавях спускането, за да не се превърне в падане, докато стигнах до снега и по него вече безшумно продължих нататък, внимавайки при всяка крачка да не се проваля в някоя бездънна пукнатина. Налагаше се да бъда предпазлива — врагът очакваше да се появя именно от превала, затова не се приближих много близо, за да не ме видят от укрепеното здание, а се вмъкнах под гъбовидна морена и зачаках търпеливо настъпването на нощта.

Бързо се стъмни, но снегът още падаше и мракът просветляваше, затова не се решавах да се приближа към дома, а само повдигнах глава на скръстените си предни крака така, че да го виждам целия. След полунощ снегът спря, но не се отърсих от него, защото ме сливаше с околните предмети и пазеше от лунната светлина, която проблясваше между облаците и сияеше като сватбена рокля, каквато никога не бях носила. Започнах бавно да пълзя към мержелеещия се силует на къщата, без да спускам очи от прозорчето на втория етаж, където тлееше жълтеникава светлина; прикрих с тежки клепачи очите си, за да не ме заслепява луната — бях се приспособила към тъмнината. Стори ми се, че в полутъмното прозорче нещо се мярна, сякаш голяма сянка премина покрай стената, и аз запълзях бързо, докато не стигнах до

основите. Започнах метър след метър да се катеря по зидовете; това не беше трудно, между блоковете нямаше спойка, държеше ги само собствената им огромна тежест. Така се добрах до долните прозорци, които чернееха като крепостни бойници, предназначени за оръдейни дула. Всичките зееха мрачно и пусто. Вътре цареше такава тишина, сякаш от векове единствена обитателка тук е била смъртта. За да виждам по-добре, включих нощното си зрение, вмъкнах глава в каменния отвор, отворих светещите очи на пипалата и от тях навътре се проточи фосфоресцентна светлина. Видях отсреща опушена камина от грапави плочи, в която отдавна беше изстинала купчина насечени дърва и овъглени сухи клонки, до стената забелязах пейка и ръждиви инструменти, смачкано леговище и някакви каменни ядра в ъгъла. Стори ми се странно, че входът е незащитен, но не се доверих на подканващата пустота, макар че вратата в дъното беше отворена. Именно в това аз заподозрях засада и се оттеглих беззвучно, както се бях вмъкнала, за да се покатеря на горния етаж. Към прозореца, от който се лееше мътна светлина, не се и опитах да се приближа. Накрая изпълзах на покрива и на неговата заснежена площадка легнах като караулещо куче, за да дочакам разсъмването. Чувах два гласа, но не разбирах за какво говорят. Лежах неподвижно, като едновременно жадувах и се страхувах от мига, в който ще скоча върху противника, за да освободя Ародес: в напрегнато вцепенение, без думи си представях схватката, която ще завърши, с ужилване, и в същото време се вглеждах в бездната на душата си. Търсейки в нея вече не източника на всесилната воля, аз се опитвах да намеря макар и най-малък намек, който да ми открие дали само един човек ще погубя. Не разбрах кога изчезна нерешителността ми. Аз стоях все още несигурна, защото не се познавах, но именно неведението — като каква съм дошла — избавителка или убийца, събуди в мен нещо непознато, неизвестно до този момент, придаде на всяко мое потръпване загадъчна девственост и ме изпълни с възторг. Този възторг, ме удиви доста и аз се замислих дали не се проявява именно в него мъдростта на моите създатели — да мога да откривам своята безгранична мощ в носенето едновременно на помощ и гибел; но даже и в това не бях сигурна. Изведнъж отдолу се донесе рязък звук и сподавен стон, после още един глух звук, сякаш нещо тежко падна — и отново тишина. Аз веднага започнах да се смъквам от покрива, огънала се така, че задният чифт крака и втулката

на жилото се намираха още на ръба на покрива, гърдната част се притискаше към стената, а с главата, треперейки, от усилие, се приближих до отвора на прозореца.

Свещта, съборена на пода, угасваше, само фитилът още тлееше с червено огънче; усилвайки още нощното си зрение, видях лежащо под масата тяло, обляно в кръв, която на тази светлина изглеждаше черна, и макар че цялото ми същество вопиеше за скок, най-напред поех въздух с миризма на кръв и стеарин: това беше чуждият човек — беше дошло до схватка и Ародес ме беше изпреварил, как, защо, кога — това не ме занимаваше. Като гръм ме порази друго — че с него, живия, сме сами в пустия дом, че сега сме само двамата. Цялата треперех, избраница и убийца, и същевременно отбелязвах с немигващо око гърчовете на това голямо тяло, изпускащо последния си дъх. Ето, ако можех да си отида тихо в света на заснежените планини, само да не остана с него на четири очи, не, на шест очи, поправих се аз, безвъзвратно съм осъдена да бъда страшна и смешна и това предчувствие за насмешка и издевателство сподави всичко в мен, тласна ме напред и аз се хвърлих, увиснала като дебнещ паяк, без да обръщам внимание на скърцането на коремните пластинки по перваза, в стремителна дъга прескочих трупа, премервайки се във вратата.

Не помня нито как, нито кога я отворих. От прага започваше извита стълба, а на нея лежеше по гръб Ародес, подпрял клюмнала глава на изтритото каменно стъпало — сигурно се бяха били на тази стълба, затова почти никакъв шум не стигна до мен. И ето, той лежеше в краката ми, ребрата му се повдигаха и аз виждах неговата голота, същата, която не познавах, за която само си мислех през първата нощ на бала.

Той хриптеше, виждах как се мъчи да разтвори клепачи, а аз, извита назад, с прибрано коремче, се вглеждах отгоре в неговото отменато лице, без да смея нито да го докосна, нито да се отдръпна, защото докато беше жив, не можех да бъда сигурна в себе си, кръвта изтичаше от него с всяко вдишване, но аз помнех, че моето задължение стига до последния му дъх, понеже кралската присъда трябва да бъде изпълнена дори ако осъденият е в агония, а аз не исках да рискувам, след като той беше още жив, и не знаех дали наистина искам той да се свести... Ако той отвореше очи със смислен поглед и ме видеше такава, каквато стоях над него, в молитвена поза, вече безсилно

смъртоносна, бремна не от него — венчавка ли щеше да бъде това или нейна немилосърдно предвидена пародия?

Но той не отвори очи и когато разсъмването влезе между нас с кълба дребен искрящ сняг, който планинската фъртуна вееше през прозорците на цялата къща, простенвайки още веднъж, той престана да диша. Тогава, вече успокоена, аз легнах до него, плътно се притиснах и го взех в обятията си и лежах така в светлина и мрак през двата дни виелица, която ни покриваше с ледена завивка. На третия ден изгря слънцето.

---

[1] Въртене (лат.) Б.пр. ↑

[2] Дамски угодник, спътник за разходки (итал.). Б.пр. ↑

[3] Средновековна игра с особени карти. Б.пр. ↑

[4] Прозрачен облак (лат.). Б.пр. ↑

[5] Но като цяло всичко може да се окаже различно... Благодар?

Мой бог? (лат.). Б.пр. ↑

[6] Розовопръста Еос — зората (гр.): Б.пр. ↑

[7] Убежище на разума (лат.). Б.пр. ↑

ИЗ „SUMMA TECHNOLOGIAE“

ДВЕТЕ ЕВОЛЮЦИИ

ВЪВЕДЕНИЕ

Възникването на древните технологии е процес, който трудно можем да разберем. Техният приложен характер и телеологичната им структура не подлежат на съмнение, но в същото време те не са имали свои индивидуални творци, изобретатели: Търсенето на изворите на пратехнологията е опасно начинание. В „теоретичната основа“, на древните ефективни технологии лежи митът, суеверието: или прилагането им е било предхождано от магичен ритуал (лечебните билки например дължали своите свойства на формулата, изричана при събирането или приемането им), или самите те се превръщали в ритуал, в който прагматичният елемент е неразривно свързан с мистичния (ритуалът при построяване на лодка, при който производствената рецепта се реализира литургично). Що се отнася до осъзнаването на крайната цел, структурата на намерението на обществото днес може да се приближава до реализацията на намерението на отделния човек; някога не е било така и за техническите намерения на древните общества може да се говори само косвено.

Преходът от палеолит към неолит, неолитната революция, сравнима с атомната по ранга на културно-творческото си значение, не е протекъл така, сякаш на някакъв си Айнщайн от каменната епоха „му е хрумнало“ да обработва земята и е „убедил“ своите съвременници в преимуществата на новата техника. Това е бил изключително бавен процес, съизмерим с продължителността на живота на много поколения, пълзящ преход от използването на някои случайно откривани растения като храна към заседналия начин на живот, изместил отмиращия чергарски живот. Настъпващите в течение на живота на отделните поколения промени били практически равни на нула. С други думи, всяко поколение заварвало технология, привидно неизменна и „естествена“, като изгревите и залезите на Слънцето. Този тип възникване на технологичната практика не е изчезнал напълно, защото културно-творческото влияние на всяка голяма технология излиза далеч извън жизнените граници на поколенията и затова както

скритите в бъдещето обществени, битови и етични последствия от това влияние, така и самото направление, в което то подтиква човечеството, не са резултат от нечие целенасочено намерение, а присъствието и същността на влиянието се откриват и определят изключително трудно. С тази ужасна (по отношение на стила, не на съдържанието) фраза започваме раздела, посветен на метатеорията на градиентите на технологичната еволюция на човека. „Мета“ — понеже все още не се стремим да определим нейните направления, нито същността на последствията от нея, а искаме да разберем един по-общ, повисшестоящ феномен. Кой кого поражда? Технологията нас, или ние технологията? Тя ли ни води, накъдето си иска, дори към гибел, или бихме могли да я подчиним на нашите стремежи? И ако не технологичната мисъл, то какво определя тези стремежи? Дали нещата остават неизменни, или самото отношение „човечество-технология“ е променливо исторически? Ако е така, закъде се е устремила тази неизвестна величина? Кой ще спечели преимущество, стратегическо пространство за цивилизационна маневра — човечеството, произволно избиращо от арсенала на достъпните му технологични средства, или технологията, която ще увенчае с автоматизацията процеса на обезлюдяване на своите владения? Съществуват ли технологии, възможни на теория, но невъзможни за реализиране — сега и завинаги? Какво би предопределяло тази невъзможност — структурата на света или нашата ограниченост? Съществува ли друг, освен технологичния, път на развитието на цивилизацията? Дали нашият път е типичен за Космоса, дали е норма или отклонение?

Нека се опитаме да потърсим отговорите на тези въпроси — макар че не винаги ще стигнем до еднозначност. Ще използваме за изходна точка класификацията на ефекторите (тоест системите, способни да действуват), поместена в книгата на Пиер дьо Латил „Искусственото мислене“. Той различава три основни класа ефектори: Към първия, на детерминирани ефектори, се отнасят простите оръдия (например чукче), сложните устройства (сметачни машини, класически машини) и устройствата, свързани (но не с обратна връзка) с околната среда — например автоматичен датчик за пожари. Вторият клас, класът на организирани детектори, обхваща системите с обратна връзка: автоматите с вграден детерминизъм на действие (например автоматичните регулатори в парната машина), автоматите с

променлива цел на действието (програмирани отвън, например електронните мозъци) и самопрограмиращите се автомати (системи, способни да се самоорганизируют). Към последните принадлежат животните и човекът. По-богати с още една степен на свобода са системите, които за постигане на целта са способни да променят сами себе си (д-р Латил нарича това свобода „кой“ в смисъл, че докато при човека организацията и материалът на неговото тяло са „дадени“, системите от по-висш тип могат — ограничени вече само по отношение на градивния материал — да променят радикално своята собствена системна организация). За пример може да послужи живият вид в процес на биологична еволюция. Хипотетичният латилев ефектор от още по-висш ранг притежава и свобода по отношение на избора на материала, от който „сам изгражда себе си“. Д-р Латил предлага като пример за такъв ефектор с най-висша степен на свобода механизмът на самосътворяване на космическата материя според теорията на Хойл. Лесно можем да забележим, че далеч по-малко хипотетична и по-лесна за проверка система от този тип е технологичната еволюция. Тя притежава всички качества на система с обратна връзка, програмирана „отвътре“, тоест, самопрограмираща се, и освен това притежава както свобода по отношение на пълното самопреобразяване (като живия еволюиращ вид), така и свобода на избор на градивния материал (защото на разположение на технологията е всичко, което Вселената съдържа).

Предлаганата от д-р Латил класификация на системите с постепенно увеличаване на степените на свобода на действие аз опростих, като премахнах някои твърде дискуссионни детайли. Преди да преминем по-нататък, може би няма да е излишно да добавим, че в представения вид тази класификация не е пълна. Бихме могли да си представим и системи, притежаващи още една степен на свобода: нали изборът сред съдържащите се във Вселената материали е ограничен по неволя до „каталога на частите“, с които разполага Вселената. Обаче можем да си представим система, която не се задоволява с избора от наличното и създава материали „извън каталога“, несъществуващи във Вселената. Теософът може би ще признае за бог такава „самоорганизираща се система с максимална свобода“; но такава допускане не ни е нужно, тъй като дори само въз основа на скромните познания на днешния ден можем да приемем за възможно създаването

на „части извън каталога“ (например някои субатомни частици, каквито Вселената „нормално“ не съдържа). Защо? Защото Вселената не реализира всички възможни материални структури, и знае се, не произвежда например в звездите или където и да било другаде пишещи машини; но все пак „потенциалната възможност“ за такова производство съществува в нея — бихме могли да предположим, че също така стои въпросът с явленията, обхващащи нереализираните от Вселената (поне в настоящата фаза на съществуването ѝ) състояния на материята и енергията в носещите ги пространство и време.

ПРИЛИКИ

За праначалото на еволюцията не знаем със сигурност нищо. Затова пък добре познаваме динамиката на възникването на новия вид — от неговото зараждане, през кулминацията на разцвета, до изчезването му. Пътищата на еволюцията са почти толкова много, колкото и видовете, а всички те притежават многобройни общи характерни черти. Новият вид се появява незабележимо. Външният му вид е заимствуван от вече съществуващите и това вземане назаем като че ли свидетелствува за творческото безсилие на Конструктора. Първоначално малко неща подсказват, че онзи преврат във вътрешната организация, който ще предопредели по-нататъшния разцвет на вида, вече по принцип се е извършил. Първите представители на новия вид са дребни, отличават се с някои примитивни черти, сякаш са се родили под знака на прибързаността и несигурността. Известно време той вегетира полулегално, с мъка издържайки конкуренцията на отдавна съществуващите видове, оптимално приспособени към поставяните от света изисквания. Докато най-сетне поради промяна в общото равновесие, предизвикана от привидно дребни размествания в околната среда (а за вида околната среда е не само геологичният свят, но и всички други видове в него), експанзията на новия вид се задвижва. Нахлувайки във вече заетите територии, той демонстрира убедително своето преимущество над конкурентите в борбата за съществуване. А когато навлиза в празно, неовладяно от никого пространство, избухва разпространяващо се радиално еволюционно лъчение, поставящо началото на много и различни едновременни промени, при които изчезването на остатъците от примитивизма се придружава от богатство на новите структурни решения, все по-смело предопределящи външната форма и новите функции. По този път видът тръгва към върховете на своето развитие, превръща се в това, което ще даде наименованието на епохата. Периодът на неговото господство на сушата, в морето и въздуха трае дълго. Най-сетне отново настъпва нарушаване на хомеостатичното равновесие. Но тя все още не е равнозначна със загуба. Еволюционната динамика на вида

придобива нови, ненаблюдавани до този момент, черти. Представителите му от главния клон увеличават размерите си, сякаш търсят спасение от опасността в гигантизма. Същевременно се подновяват еволюционните лъчения, този път белязани от свръхспециализацията.

Страничните клонове на вида се стараят на проникнат в среда, където конкуренцията е сравнително слаба. Тази маневра неведнъж се увенчава с успех и тогава, когато след гигантите, с чието създаване главният клон на вида е искал да се спаси от гибел, не е останала и следа, когато неуспешни са се оказали и точно противоположните опити (защото някои еволюционни издънки в същото време се стремят бързо да намалят размерите си) — потомците на онзи страничен клон, щастливо намерили благоприятни условия в дълбините на периферната територия на конкуренцията, продължават да съществуват там упорито, почти без да се променят, като последно свидетелство за отдавна отминалите изобилие и мощ на вида.

Моля да бъда извинен за този леко приповдигнат стил, за тази неподкрепена с примери реторика, но до обобщенията ме доведе това, че говорех едновременно за двете еволюции: за биологичната и технологичната.

Наистина най-общите закономерности на двете еволюции изобилствуват с аналогии, които ни карат да се замислим. Не само първите влечуги са приличали на рибите, а бозайниците — на дребните гущери. Първият самолет, първият автомобил и първият радиоприемник също заимствуват своя външен вид от предшестващите ги форми. Първите птици са били летящи гущерчета с пера; първият автомобил си е бил просто бричка с ампутиран теглич, самолетът бил „откраднат“ от хвърчилото (или направо от птицата...), а радиото — от създадения по-рано телефон. Прототиповете по правило също били с неголеми размери, а конструкцията им дразнела с примитивизма си. Първата птица, прародителите на коня и слона са били дребни, първите парни локомотиви не са били по-големи от обикновена каруца, а първият електрически локомотив е бил още по-малък. Новият принцип на биологичната или технологичната еволюция незабавно буди по-скоро съжаление, отколкото ентузиазъм. Първите механични транспортни средства се движели по-бавно от конните, самолетът едва-едва се

откъсвал от земята, а да се слушат радиопредаванията не било удоволствие дори в сравнение с тенекиения глас на фонографа. Аналогично първите сухоземни животни вече не били добри плувци, а още не били станали образци на пъргави пешеходци. Гущерчето с пера — *archaeopteryx* — не толкова летяло, колкото подхвърчало. До споменатите „лъчения“ се стигало едва в процеса на усъвършенствуване. Както птиците превзели небето, а тревоядните бозайници — степта, така и транспортното средство с двигател с вътрешно горене завладя пътищата, поставяйки началото на все по-специализирани разновидности. Автомобилът не само измести дилижанса в „борбата за съществуване“, но „роди“ също автобуса, камиона, булдозера, мотопомпата, автоцистерната и десетки други. Овладявайки „екологичната ниша“ на въздушното пространство, самолетът се разви може би още по-радикално, като промени вече неколkokратно установените форми и начин на задвижване (буталният двигател беше заменен с турбобутален, с турбодвигател, най-сетне — с реактивен двигател, при полети на къси разстояния конвенционалният самолет с крила намира опасен съперник във вертолета и т.н.). Освен това струва си да отбележим, че по същия начин, по който стратегията на хищника влияе върху стратегията на жертвата, и „класическият“ самолет се защитава от нашествието на вертолета: чрез създаването на прототипове, които благодарение на промяната на направлението на тягата могат да стартират и да се приземяват вертикално. Това е същата борба за максимална универсалност на функцията, така добре позната на всеки изследовател на еволюцията.

Двете споменати транспортни средства още не са достигнали върховата фаза на своето развитие, затова не можем да говорим за по-късните им разновидности. Различна от тяхната е съдбата на управляемия балон, който пред лицето на опасността от по-тежката от въздуха машина проявява тенденция към елефантиазис, толкова типична за предсмъртния разцвет на отмиращите еволюционни клонове. Смело можем да сравним последните чепелини от трийсетте години на нашия век с атлантозаврите и бронтозаврите от кредния период. До огромни размери стигат и последните модели парни локомотиви, преди да бъдат изместени от дизеловите и електрическите. В търсенето на низходяща линия на развитие, на вторични лъчения, чрез които се прави опит за спасяване от грозящата

ги опасност, можем да се обърнем към радиото и киното. Конкуренцията на телевизията предизвика бурно „лъчение" на промените" при радиоприемниците. Те заеха нови „екологични ниши“ и така възникнаха миниатюризираните и джобните апарати, както и други разновидности, белязани от свръхспециализацията — например „хай-фи“ със стереофоничен звук, с вградена апаратура за висококачествен запис на звука и т.н. А що се отнася до киното, в съперничеството с телевизията то увеличи значително своя екран, нещо повече — дори проявява тенденция да „заобиколи“ с него зрителя (видеорама, циркорама). Ще добавя, че бихме могли да си представим по-нататъшното развитие на механичното транспортно средство, при което задвижването на колела ще се окаже остаряло. Когато съвременният автомобил бъде окончателно изместен от някой свой събрат „на въздушна възглавница“, напълно вероятно е последният, все още вегетиращ в „страничната линия“ потомък на „класическия“ автомобил да бъде малката косачка за поддържане на тревни площи с двигател с вътрешно горене и нейната конструкция да бъде далечно отражение на епохата на автомобилизма, така както някои гущери от архипелазите на Индийския океан са последните живи потомци на гигантските гущери от мезозойската ера.

Морфологичните аналогии на био– и техноеволюцията могат да бъдат представени графично — с крива, която се изкачва бавно нагоре, за да слезе от пика на кулминацията обратно надолу, към гибел, но тези прилики не изчерпват всички съвпадения между двете обширни области. Можем да открием и други, още по-изумителни съвпадения. Така например съществуват редица много специфични белези на живите организми, чието възникване и запазване не могат да бъдат обяснени с адаптационната им способност. Тук можем да споменем освен известния на всички гребен на петела великолепните опашки на самците на някои птици (паун, фазан) и дори приличните на ветроходни платна гръбначни израстъци на някои изкопаеми влечуги. Аналогично, много от продуктите на определена технология притежават ненужни, нефункционални на вид белези, чието присъствие не може да бъде обяснено нито с условията; нито с целта на действието им. В случая се проявява изключително интересната и в известен смисъл забавна прилика на нашествието в дълбините на биологичното или технологичното конструиране — в първия случай на

критериите на половия подбор, а във втория — на модата. Ако се ограничим за по-ясно до примера със съвременния автомобил, ще видим, че актуалното състояние на технологията диктува на проектантите основните му характеристики, така например при запазване на задвижването на задните колела с разположен отпред двигател конструкторът трябва да помести кардановия вал вътре в купето. Но между този диктат за ненарушаване на функционалната организация и изискванията и вкусовете на потребителя се простира свободното пространство на „свободния избор“ — на въпросния потребител могат да се предложат различни форми и цветове, наклон и размери на прозорците, допълнителни украшения, хромиране и т.н. Аналог на променливостта на продукта, предизвикана от модата, в биологичната еволюция е необикновеното разнообразие на вторичните полови белези. Първоначално те са били резултат от случайни промени — мутации, а в следващите поколения са се утвърдили, защото са давали на техните носители привилегия като сексуални партньори. И така — аналог на автомобилните „опашки“, хромираните украшения, оформените с фантазия решетки на филтрите за охлаждащ въздух, предните и задните фарове, са настъпващите през размножителния период промени в окраската, перата, козината или — last by not last^[1] — определено разполагане на мастната тъкан заедно с такива черти на лицето, които срещат сексуално одобрение.

Разбира се, инертността на „сексуалната мода“ е несравнимо по-голяма при биоеволюцията, отколкото при технологията, понеже конструкторът Природа не може да променя произвежданите от нея модели всяка година. Но същността на явлението, тоест характерното влияние на „непрактичния“, „несъщественния“, „нецелесъобразния“ фактор върху формата и индивидуалното развитие на живите същества и на технологичните продукти може да се открие и изследва при огромен брой произволно избрани примери.

Могат да бъдат открити и други, по-малко очебийни прилики между двете големи еволюционни дървета. Така например в биоеволюцията съществува явлението мимикрия, тоест уподобяване на едни видове на други, когато то е от полза за „имитаторите“. Неотровните насекоми например могат да изглеждат досущ като неродствени, но опасни видове, а понякога те „се преструват“ само на отделна част от тялото на същество, което няма нищо общо с

насекомите — имам предвид ужасяващите „котешки очи“ по крилата на някои пеперуди. Аналогия на мимикрията можем да открием и в техноevolюцията. Преобладаващата част от произведенията на шлосерството и ковачеството през XIX век е била изпълнявана под знака на имитацията на различни растителни форми (железните мостови конструкции, парапетите, уличните фенери, оградите, дори „короните“ на старите локомотиви имитирали растителни мотиви). Предметите за ежедневна употреба в наше време — автоматични писалки, запалки, лампи, пишещи машини — често се характеризират с „обтекаемост“ под влияние на формите от авиационната промишленост, от техниката на високите скорости. Наистина този род мимикрия не притежава дълбоката мотивировка на своя биологичен еквивалент, тук се сблъскваме по-скоро с влиянието на първостепенните, ключовите технологии върху второстепенните, вторичните технологии. Модата също си казва думата. Впрочем обикновено не може да се разбере доколко дадена форма е детерминирана от конструкторското предлагане и доколко от потребителското търсене. Защото тези процеси са циклични и при тях причините се превръщат в следствия, а следствията — в причини, защото в тях действуват многобройни положителни и отрицателни обратни връзки; живите организми в биологията или поредните промишлени продукти в техническата цивилизация са само дребни елементи от тези най-общи процеси.

Последната констатация разкрива същевременно генезиса на приликите между двете еволюции. И двете са материални процеси с почти еднакъв брой степени на свобода и близки динамични закономерности. Тези процеси протичат в самоорганизиращата се система, каквато е цялата биосфера на Земята и цялостната техническа дейност на човека — а за такава система като цяло са характерни явленията „на прогреса“, тоест нарастване на хомеостатичната ефективност, насочена към свръхстабилното равновесие като своя непосредствена цел.

Използуването на биологични примери ще бъде вероятно полезно и плодотворно и при по-нататъшните ни разсъждения. Обаче освен прилики двете еволюции притежават и големи разлики, чието изследване дава възможност да се разкрият както ограничеността и недостатъците на този ужким толкова съвършен Конструктор —

Природата, — както и неочакваните шансове (но и опасности), с които е бременно лавинообразното развитие на технологията в ръцете на човека. Казах „в ръцете на човека“, понеже технологията не е (поне засега) безлюдна, тя става едно завършено цяло едва когато „се допълни с човечеството“, и именно в това се съдържа може би най-съществената разлика: не подлежи на ни най-малко съмнение, че биеволюцията е аморален процес, което не може да се каже за технологичната еволюция.

---

[1] Последно по ред, но не и по важност (англ.). Б.пр. ↑

РАЗЛИКИ

1

Първата разлика между двете наши еволюции е генетична и се свежда до въпроса за сътворителните сили. „Виновник“ за биоеволюцията е Природата, а за технологичната — Човекът. Обясняването на „старта“ на биоеволюцията създава до ден-дневен най-големи трудности. В нашите размишления е отредено важно място на проблема за възникването на живота, тъй като неговото изясняване би било нещо много повече от установяване на причините за определен исторически факт от далечното минало на Земята. Нас не ни интересува самият факт, интересуват ни последствията от него като изключително важни за по-нататъшното развитие на технологията. Нейното развитие доведе до там, че по-нататъшният път е невъзможен без точни знания за възможно най-сложните явления — толкова сложни, колкото сложен е животът. И пак въпросът не е да „имитираме“ живата клетка. Ние не имитираме полета на птиците и все пак летим. Искаме да разберем, а не да подражаваме. И именно опитите за „конструкторско“ разбиране на биогенезиса срещат огромни трудности.

Традиционната биология призовава като компетентен съдия термодинамиката. Последната казва, че типично е явленията да протичат от по-голяма към по-малка сложност. Но възникването на живота е било обратен процес. Дори ако приемем за общ закон хипотезата за съществуването на „праг на минималната сложност“, след прекрачването на който материалната система не само запазва въпреки външните смущения актуалната си организация, но дори я предава без промени на следващите поколения, то тази хипотеза съвсем не е генетично обяснение. Нали някога някакъв организъм е бил принуден да прекрачи този праг. И тук изключително важен е въпросът: дали това е станало по вина на така наречената случайност или по причинна необходимост? С други думи, дали „стартът“ на

живота е бил изключително (като голямата печалба в лотарията) или типично (като загубата в нея) явление?

В изказванията си относно самовъзникването на живота биолозите твърдят, че то е било постепенен процес, състоящ се от много етапи, като реализирането на всеки пореден етап по пътя към възникване на праклетката е притежавало определена собствена вероятност. Възникването на аминокиселините в първичния океан под въздействие на електричните разреди е било например напълно вероятно; възникването на пептидите от тях — по-малко вероятно, но напълно възможно; затова пък спонтанният синтез на ензимите, катализаторите на живота, кормчиите на неговите биохимични реакции — при такова разглеждане — е свръхрядко случайно явление (макар и необходимо за възникването на живота). В света на вероятностите са в сила статистическите закони. В термодинамиката действуват именно тези закони. От нейна гледна точка поставената на огъня вода ще кипне — но не със сигурност. Има вероятност водата да замръзне на огъня, наистина, астрономически нищожна вероятност. Аргументи като този, че дори най-невероятните в термодинамичен смисъл явления в края на краищата винаги се случват, стига да се чака достатъчно търпеливо (а еволюцията на живота е била достатъчно „търпелива“, щом е продължила милиарди години), звучат убедително, докато не ги подложим на математически анализ. Няма съмнение: термодинамиката може да преглътне дори спонтанното възникване на белтъчини в разтворите на аминокиселините, но няма да се съгласи със самозараждането на ензимите. Дори цялата Земя да е била океан от белтъчен разтвор, дори да е имала 5 пъти по-голям радиус от действителния, тази маса пак не би стигнала за случайното възникване на тясно специализираните ензими, необходими за „задействването“ на живота. Броят на възможните ензими е по-голям от броя на звездите в цялата Вселена. Ако белтъчините в първичния океан е трябвало да ги чакат да възникнат спонтанно, това можеше да трае цяла вечност. Затова, за да си изясним как се реализира определен етап от биогенезиса, трябва да приемем като постулат съществуването на свръхневероятното явление — именно онази „голяма печалба“ от космическата лотария.

Искрено казано, ако всички ние заедно с учените бяхме разумни роботи, а не същества от плът и кръв, то учените, склонни да приемат

такъв, вероятностен вариант на хипотезата за възникването на живота, не биха били повече, от пръстите на едната ни ръка. Това, че те са повече, съвсем не произлиза от всеобщата убеденост в неговата правота, а от простия факт, че ние сме живи същества, следователно самите ние сме аргумент-доказателство (макар и косвено) в полза на биогенезиса. Защото два, че и четири милиарда години са достатъчни за възникване на видовете и за тяхната еволюция, но съвсем не са достатъчни за създаването на живата клетка чрез повтарящи се, „със завързани очи“, бъркания в статистическата торба на всичко възможното.

При такъв подход въпросът е не само невероятен от гледна точка на научната методология (която се занимава с типични, а не със случайни явления с привкус на налудничавост), но в същото време звучи и като еднозначна присъда, осъждаща на неуспех всички опити за „инженерство на живота“ или дори само за „инженерство на много сложни системи“ — след като тяхното възникване е резултат от изключително рядка случайност.

За щастие този подход не е верен. Той изхожда оттам, че ние познаваме само два вида системи: много прости, от типа на досега изработваните от нас машини; и безкрайно сложни, каквито са всички живи същества. Липсата на междинни звена е причина прекалено ревностно да се придържаме към термодинамичното тълкуване на явленията, без да вземаме предвид постепенното появяване на системите, стремящи се към състояние на равновесие. Ако това равновесие лежи в много тесни граници, както е при часовника, където е равнозначно на спирането на махалото му, на нас ни липсва материал за екстраполация към системи с много по-големи динамични възможности — като планетата, на която започва биогенезис, или лабораторията, в която учените конструират самоорганизиращи се системи.

Именно тези системи, днес все още сравнително прости, са търсените междинни звена. Тяхното възникване например във вид на живи организми не е никаква „голяма печалба от лотарията на случайността“, а проява на неизбежните състояния на динамично равновесие в границите на системата, изобилствуваща с разнородни елементи и тенденции. Така че процесите на самоорганизация не са изключителни, а типични явления и възникването на живота е само

една от многото прояви на типичния за Космоса процес на хомеостатична организация. Това не нарушава с нищо термодинамичния баланс на Вселената, защото тук става дума за глобален баланс, в който са допустими множество подобни явления — например появата на тежките елементи (тоест много сложни) от леките (тоест по-простите).

По този начин хипотезата от типа „Монте Карло“, космическата рулетка, която представлява наивно методологично продължение на размислите, опиращи се на познаването на елементарно простите механизми, се замества от тезата за „космическия паневолуционизъм“, която ни превръща от същества, обречени на пасивно чакане на изключителен късмет, в конструктори, способни да избират сред главозамайващото множество възможности в рамките на най-общо очертаната засега директива за изграждане на самоорганизиращите се системи с по-висока степен на сложност.

Друг е въпросът колко често се появяват в Космоса предполагаемите „парабиологични еволюции“, както и дали те по необходимост биват увенчавани с възникване на психика в, нашия, земен смисъл. Но това е тема за отделно обсъждане, за което е необходим богат фактически материал от астрофизичните наблюдения.

Природата, този Велик Конструктор, извършва своите експерименти от милиарди години, като произвежда от веднъж дадения материал (но и това е под въпрос...) всичко възможно. Човекът, син на майката Природа и бащата Случайност, наблюдавайки тази неуморна дейност, поставя от векове въпроси за смисъла на онова космическо, възможно най-сериозно — защото е окончателно — забавление. Вероятно — напразно, ако възнамерява завинаги да остане в ролята на питащ. Друг е въпросът, ако той започне сам да си отговаря, изтръгвайки от Природата нейните сложни тайни и започвайки да сътворява по свой образ и подобие Технологичната Еволюция.

2

Втората разлика между двете разглеждани еволюции е методическа и се отнася до въпроса „по какъв начин“. Биологичната еволюция се дели на две фази. Първата обхваща периода от „старта“ от мъртвата материя до появяването на ясно разграничени от околната

среда живи клетки. Докато за общите закономерности и многобройните примери на конкретно протичане на втората фаза на еволюцията, когато се появяват видовете, знаем много, но за началния период не можем да кажем със сигурност нищо определено. Той дълго оставаше неocenен правилно, както по отношение на продължителността, така и по отношение на протичащите в него явления. Днес смятаме, че този период обхваща най-малко половината от цялото времетраене на еволюцията, тоест около два милиарда години, и въпреки това някои специалисти го намират прекалено кратък. Работата е там, че именно тогава е била конструирана клетката, елементарната тухличка на биологичния градивен материал, в своята главна схема същата, каквато е била у трилобитите преди милиарди години и каквато е и днес в съвременната лайкучка, хидра, крокодил и човек. Най-удивителна и всъщност неразбрана е универсалността на този градивен материал. Всяка клетка, било то клетката на чехълчето, от мускулите на бозайниците, листа на растенията, слюнчената жлеза на охлюва или коремния възел на насекомото, притежава все същите основни системи: ядро, с целия негов доведен до границите на възможното молекулен механизъм за предаване на наследствена информация, ензимна система на митохондриите, апарат на Голджи и т.н., и във всяка клетка се съдържа потенциалната възможност за динамична хомеостаза, специализирана избирателност и същевременно — за йерархичния строеж на многоклетъчните организми. Характерна за биоеволюцията е непосредствеността на нейното действие, защото всяка промяна служи само на моментните нужди от приспособяване; еволюцията не може да извършва такива промени, които биха били само подготовка за други, предстоящи след милиони години, понеже тя „не знае“ нищо за това, което ще стане след милиони години, а е сляп конструктор, действащ по метода на „пробите и грешките“. За разлика от инженера тя не може и да „спре“ неизправната машина на живота и след задълбочено преосмисляне на главния конструктивен скелет да пристъпи с един замах към основно преустройство.

Именно затова ни удивлява и поражява нейната „начална далновидност“, проявена в създаването (в интродукцията към многоактната драма на видовете) на градивен материал с несравнима всеостранност и пластичност. Защото, както казахме, тя не може да

извършва внезапни, радикални реконструкции; всички механизми на наследствеността — нейната свръхустойчивост заедно с намесващия се случаен елемент на мутациите (без които не би имало промени, следователно и развитие), разделянето на полове, репродуктивната способност и дори онези свойства на живата тъкан, които се проявяват най-ярко в централната нервна система, — всички те са били вложени някак си в археозоичната клетка отпреди милиарди години. И такава далновидност е проявил безличният и безразсъден Конструктор, уж грижещ се само за възможно най-моментното състояние на нещата, за просъществуването на дадена мимолетна генерация на праорганизмите — на някакви си там микроскопични слузестобелтъчни капчици, които умеели само едно: да съществуват в нестабилното-равновесие на физикохимичните процеси и да предават на следващите поколения динамичната структура на това съществуване!

За прадрамите на тази фаза, подготвителна по отношение на същинската еволюция на видовете, не знаем нищо, тя не е оставила никакви, ама съвсем никакви следи. Напълно е възможно през онези милиони години да са възниквали и измирали форми на праживот, съвсем различни както от съвременните, така и от изкопаемите. Може би многократно са възниквали големи „почти-живи“ конгломерати, които са се развивали известно време (пак измервано с милиони години), и едва през следващия етап от борбата за съществуване други, по-съвършени творения, са ги изблъскали от техните екологични ниши, защото са били по-универсални. Това би означавало наличието на теоретично вероятна начална разнородност и разнопосочност на пътищата, по които е поемала самоорганизиращата се материя, с непрекъснатото изстребление като еквивалент на идеята за запланувана крайна универсалност. И вероятно броят на подложените на унищожение конструкции превишава хиляди пъти шепичката, излязла победител във всичките изпитания.

Конструкторският метод на технологичната еволюция е съвършено различен. Образно казано, Природата е трябвало да заложи в биологичния градивен материал всички реализирани се по-късно потенциални възможности, докато човекът е начевал своите технологии и ги е изоставял, за да премине към нови; имайки относителна свобода при избора на градивния материал, разполагайки с високите и ниските температури, с металите и минералите, с

газообразните, твърдите и течните тела, на пръв поглед той е притежавал повече възможности от Еволюцията, която, обречена завинаги да използва само веднъж даденото ѝ: хладните водни разтвори, лепкавите многомолекулни съединения, сравнително малкия брой елементи, срещащи се в археозоичните морета и океани, е изстискала от толкова ограничения начален състав, безскрупулно всичко възможно. В крайна сметка „технологията“ на живата материя превъзхожда днес нашата, човешката, инженерната, подкрепяна от всички ресурси на колективно придобитите теоретични познания.

С други думи казано, универсалността на нашите технологии е минимална. Досега техническата еволюция се е движила сякаш в посока, обратна на биологичната, произвеждайки предимно тясно специализирани устройства. Първообразът на повечето оръдия на труда е била човешката ръка, при всеки конкретен случай — само един неин жест или едно нейно движение: клещите, свредлото, чукчето имитират, както следва: сгънати един до друг пръсти, един изправен пръст, въртян по надлъжната ос благодарение на движението на китката и лакътната става, и накрая — юмрукът. Така наречените универсални стругове са по принцип също тясно специализирани съоръжения, дори заводите автомати, които сега се създават, са лишени от пластичността на поведението на простите живи организми. Изглежда, възможностите за универсалност се крият в по-нататъшното развитие на теорията на самоорганизиращите се, способни на приспособително самопрограмиране, системи и, естествено, тяхната функционална прилика със самия човек не е случайна.

Но в края на този път не стои, както някои смятат, „повтарянето“ на конструкцията на човека и другите живи организми в електрическата машинария на цифровите устройства. Сега-засега технологията на живота ни изпреварва с голяма дистанция. Трябва да я догоним, но не за да копираме безсмислено нейните постижения, а за да продължим още по-далече от границата, до която стига нейното само привидно непостижимо превъзходство.

Отделен раздел на еволюционната методология разглежда отношението на теорията към практиката, на абстрактното познание към реализираните технологии. Разбира се, в биоелеволюцията не

съществува такова отношение, защото, известно е, природата „не знае какво прави“; тя просто реализира онова, което е възможно, което възниква стихийно при дадени материални условия. Човек трудно се примирява с това положение на нещата — дори и затова, че и той принадлежи към „нежеланите“, „непредвидените“ деца на майката Природа.

Всъщност това не е раздел, а огромна библиотека. Безнадежден би бил всеки опит да се резюмира нейното съдържание. Лавината от информация ни принуждава да станем крайно лаконични. Първобитните технолози не са имали никакви теоретични познания, между другото затова, защото изобщо не са знаели за възможността да съществува нещо такова. В течение на хилядолетия теоретичната наука се е развивала без участието на експеримента, произлизайки от магичното мислене, което е своеобразна форма на индукция — само че погрешно прилагана; неин предшественик, у животните, е условният рефлекс, тоест реакцията от типа: „Ако имаме А, значи имаме и Б“. Разбира се, наблюдението е предхождало и този рефлекс, и магията. Неведнъж някоя ефективна технология е противоречала на погрешните теоретични схващания на своето време; тогава била създавана верига от псевдообяснения, имащи за цел да ги съгласуват: например това, че водата не може да, се изкачи без помпи по-високо от десет метра, „обяснявали“ със страха на Природата от празнотата. Според съвременните схващания науката изследва закономерностите на света, а технологията ги използва за задоволяване на потребностите на човека, по принцип същите, каквито са били и в Египет по времето на фараоните. Да ни облече, да ни нахрани, да ни осигури покрив над главата, да ни пренася от едно място на друго, да ни защитава от болестите — ето нейните задачи. Науката се интересува от фактите за атомите, молекулите, звездите, а не от нас, поне не в смисъл, че непосредствената полза от резултатите е неин компас. Трябва да отбележим, че някога теоретичните разработки са били по-безкористни от днес. От опита знаем, че дори в най-прагматично разбиране на думата няма безполезна наука, защото никога не се знае предварително дали някакво знание за света ще върши работа, нещо повече, дали ще се окаже полезно и ценно. Един от най-„излишните“ клонове на ботаниката, лихенологията, която изучава плесените, се оказва буквално животворна след откриването на пеницилина. Изследователите

идиографи, тези неуморни събирачи на факти, емпирици и класификатори, някога не са разчитали на такива успехи. А все пак човекът, творението, чиято непрактичност се равнява само на неговото любопитство, се е заинтересувал по-напред от звездобройството и строежа на Космоса, а не от теорията на земеделието и действието на собственото тяло. От упорития, понякога дори маниакален труд на събирачите и колекционерите на наблюденията бавно израства голямата сграда на номотетичните науки, обединяващи фактите в закони за системите от явления и предмети. Докато теоретичната наука изостава от технологичната практика, конструкторската дейност на човека напомня в много отношения използвания от Еволюцията метод на „пробите и грешките“. Така, както еволюцията „изпробва“ възможностите за адаптация на животинските и растителните „прототипове“ — мутантите, така и инженерът изследва реалните възможности на новите изобретения, летящите устройства, транспортните средства, машините, често прибегвайки до изработването на умалени модели. Този начин на емпирично отсяване на погрешните решения и подновяване на усилията съпътствува изобретенията на XIX век: електрическите крушки с въглеродна нишка, фонографа, динамомашината на Едисон, а още по-рано — парния локомотив и парахода.

Така възниква и се разпространява представата за изобретателя като човек, комуто освен божия искра, здрав разум, издръжливост, клещи и чукче не му е нужно нищо за постигане на целта. Но този метод е разточителен, почти толкова разточителен, колкото е действието на биоеволюцията, чиито емпирични методи през милиони години са поглъщали хекатомби жертви — нейните „погрешни решения“ на задачата за запазване на живота, поставяна от новите условия. Характерно за „емпиричната ера“ на технологията е не толкова липсата на теоретични решения, колкото тяхната вторичност. Най-напред е възникнала парната машина, а после — нейната термодинамика, най-напред — самолетът, а после теорията на полета, най-напред строели мостовете, а след това се научили да ги изчисляват. Бих рискувал да твърдя, че технологичната емпирика се развива дотогава, докато това изобщо е възможно. Едисон се опитвал да изобрети нещо от рода на „атомен двигател“, но не успял и не би

могъл да успее: по метода на пробите и грешките може да се построи динамомашина, но не и ядрен реактор.

Естествено, емпиричната технология не е сляпо скачане от един необмислен експеримент към друг. Изобретателят практик има някаква концепция, или по-скоро, благодарение на вече постигнатото (от него и другите) вижда малък отрязък от пътя пред себе си. Последователността на неговите действия се регулира посредством отрицателна обратна връзка (неуспехът на експеримента всеки път пояснява, че пътят е погрешен); в резултат, макар че пътят е зигзаговиден, той все пак води нанякъде, има определено направление. Придобиването на теоретичните познания позволява да се извърши рязък скок напред. През Втората световна война немците не разполагаха с теорията за балистичния полет на свръхзвуковите ракети и разработиха формата на своите „Фау-2“ чрез емпирични изпитания (извършвани в аеродинамичен тунел с умалени модели). Разбира се, ако те знаеха съответната формула, изработването на тези модели би било излишно.

Еволюцията не познава други „знания“ освен „емпиричните“, съдържащи се в генетичния информационен запис. В същото време те са „двойки“. От една страна, те очертават и предопределят всички възможности на бъдещия организъм („вроденото знаене“ на клетките как да действуват, за да протичат жизнените процеси, как трябва да се държат едни тъкани и органи по отношение на другите, но също и как трябва да се държи организъмът като цяло спрямо околната среда — последната реакция е равнозначна с „инстинктите“, защитните реакции, тропизмите и т.н.). От друга страна, те са „потенциални знания“, не видови, а индивидуални, не предопределени, а придобити в течение на живота на индивида благодарение на притежаваната от организма нервна система (мозък). Еволюцията може да кумулира до известна степен първия тип знания (но само до известна степен), тъй като строежът на съвременния бозайник отразява „опита“ от милиони години конструиране на предхождащите го водни и сухоземни гръбначни животни. Но същевременно няма спор, че еволюцията твърде често „губи“ по своя път направо свършени решения на биологичните проблеми. Затова схемата за строежа на определено животно (или на човека) в никакъв случай не е сума от всички дотогавашни оптимални решения. Нали на нас ни липсва не само

мускулната сила на горилата, но и регенерационната способност на влечугите и така наречените „нисши“ риби, и механизмът за непрекъснато обновяване на зъбите, присъщо на гризачите, и най-сетне — универсалната приспособеност на земноводните бозайници към водната среда. Така че не бива да надценяваме „мъдростта“ на биологичната еволюция, която неведнъж е довеждала цели видове до сляпата уличка на развитието, която е повтаряла не само благоприятните решения, но и пагубните грешки. Знанията на еволюцията са емпирични и свързани с конкретен момент, а своето привидно съвършенство дължат на огромната бездна на пространството и времето, които тя е преодоляла и в които, ако все пак се опитаме да направим баланс, е имало повече поражения, отколкото успехи. Знанията на човека едва излизат, и то не във всички области (май най-бавно в биологията и медицината), от емпиричния период, но и днес вече забелязваме, че онова, за което са били достатъчни търпение и упоритост, осветявани от блясъка на интуицията, по принцип е вече извършено. Всичко друго, което изисква най-висша яснота на теоретичната мисъл, все още е пред нас.

4

Последният проблем, който трябва да разгледаме, засяга моралните аспекти на техноеволюцията. Нейната плодовитост вече предизвика сурова критика, понеже увеличава зеещата пропаст между двете главни сфери на нашата дейност — регулирането на Природата и регулирането на Човечеството. Тези критици твърдят, че атомната енергия е попаднала в ръцете на човечеството преждевременно. Преждевременно е и неговата първа стъпка в Космоса, още повече че още от зараждането си космонавтиката изисква огромни разходи, а те намаляват и без това несправедливото разпределение на глобалния доход на Земята. Довели до намаляване на смъртността, успехите на медицината предизвикват рязко увеличаване на популацията, което не може да се спре поради липсата на контрол над ражданията. Технологиите на различните облекчения на живота се превръщат в оръдие на неговото обедняване, доколкото от послушен размножител на духовни блага средствата за масова информация се превръщат в производители на културен кич. От гледна точка на културата, казват те, технологията е в най-добрия случай безплодна — в най-добрия, тъй

като обединяването на човечеството (което дължим на нея) протича във вреда на духовното наследство от миналите векове и съвременното творчество. Погълнато от технологията, изкуството започва да се подчинява на законите на икономиката, проявявайки признаци на инфлация и девалвация, а над технизирания потоп на масовата култура — достъпна, понеже всеобщото улеснение е девиз на Технолозите — вегетират само шепа творчески индивидуалности, чиито усилия са насочени към игнориране или осмиване на стереотипите на механизирания живот, С една дума, техноеволюцията принася повече зло, отколкото добро; човекът попада в плен на онова, което сам е създал, превръща се в същество, което с увеличаване на знанията си все по-малко може да влияе върху собствената си съдба.

Смятам, че макар и лаконично, представих лоялно това схващане и схемата на неговите оценки, разгромяващи техническия прогрес.

Но можем ли и трябва ли да дискутираме с него? Да обясняваме, че технологията може да бъде както използвана, така и подложена на злоупотреби? Че от никого, следователно — и от нея, не можем да изискваме противоречиви неща? Защита на живота — следователно, като последствие, неговият прираст и в същото време намаляване на този прираст? Елитна и едновременно — популярна култура? Енергия, способна да пренесе планини, обаче — безвредна дори за мухата?

Би било неразумно да се предявяват такива изисквания. Нека заявим категорично, че технологията може да се разглежда по различен начин. В първо приближение тя е равнодействаща от действията на човека и Природата, защото човекът реализира онова, за което материалният свят дава мълчаливото си съгласие. В такъв случай трябва да я признаем за оръдие за постигане на различни цели, чийто избор зависи от равнището на развоя на цивилизацията и обществения строй и подлежи на морални оценки. Само изборът — не технологията. Въпросът не е да я упрекваме или да я хвалим, а да разберем до каква степен можем да вярваме на нейното развитие и до каква — да влияем върху неговото направление.

Всеки друг подход се основава на мълчаливо приетата погрешна предпоставка, че техноеволюцията уж представлява отклонение от прогреса, негово колкото погрешно, толкова и фатално направление.

Само че това не е истина. Действително: никой специално не е установявал направлението на прогреса — нито преди Промислената

революция, нито след нея. От Механиката (тоест от „класическите“ машини и астрономията, разбираана механично като образец за подражателя-конструктор), през Топлината (с нейните двигатели с химични горива) и Термодинамиката към Електричеството, това направление е в сферата на познанията същевременно преход от сингуларните към статистическите закони, от скованата причинност към вероятностния подход и — както едва сега започваме да разбираме — от простотата, колкото е възможно най-„изкуствена“, в смисъл че в Природата нищо не е просто, към сложността, чието нарастване ни показва нагледно, че Регулирането е поредната главна задача.

Както се вижда, това е бил преход от елементарните към все по-трудните решения, постепенно усложняващи се. Затова, когато отделните крачки по този път — откритията и изобретенията — се разглеждат изолирано, фрагментарно, те могат да изглеждат резултат от щастливо стечение на обстоятелствата, случайността, късмета. Но като цяло това е бил най-вероятният и сигурно — ако можем да съпоставим земната цивилизация с хипотетичните космически цивилизации — типичен път.

Трябва да признаем за неизбежно, че в кумулативния ефект след векове подобна стихийност довежда наред с желаните резултати и до такива, чиято вреда никой не отрича.

Затова осъждането на технологията като извор на злото трябва да бъде заменено не с нейната аналогия, а с простото разбиране на факта, че предрегулационната ера клони към заник. Моралните канони трябва и в бъдеще да направляват нашите начинания в ролята на съветници при избора на алтернативите, които им предоставя производителят — аморалната технология. Тя доставя средствата и оръдията; добрият или лошият начин на използването им е наша заслуга или наша вина.

Гореизложеното становище е доста разпространено и вероятно е приемливо като първо приближение — но нищо повече. Трудно може да се поддържа, особено за по-продължително време, тезата за такова раздвояване. Не само защото ние самите създаваме технологията, а преди всичко защото тя формира нас и нашите принципи, включително и моралните. Разбира се — чрез посредничеството на обществения строй като негова производителна база, но не за това бих искал да говоря. Технологията, може да действа и действа също непосредствено. Ние нямаме навик да си мислим, че има пряка връзка

между физиката и морала, но тя съществува. Или поне може да я има. За да не бъде голословен: моралните оценки на постъпките зависят преди всичко от тяхната необратимост. Ако можехме да възкресяваме мъртвите, без да престава да бъде лоша постъпка, убийството би престанало да бъде престъпление, така както не е престъпление, ако удариш някого в състояние на афект. Технологиата е по-агресивна, отколкото обикновено предполагахме. Нейната намеса в психическия живот, проблемите, свързани със синтеза и метаморфозата на личността (които ще разгледаме отделно), понастоящем са само празен клас явления. По-нататъшният прогрес ще го запълни. Тогава ще отпаднат много морални забрани, смятани днес за непоклатими, затова пък ще се появяват нови проблеми, нови етични дилеми.

Това би означавало, че няма морал; съществуващ извън историята. Различни са само мащабите на продължителност на явленията; обаче в края на краищата дори планинските масиви рухват, превръщайки се в пясък, защото такъв е светът. Като нетрайно същество човекът охотно си служи с понятието вечност. Вечни би трябвало да бъдат определени духовни ценности, великите произведения на изкуството, моралните системи. Но нека не се заблуждаваме: и те са смъртни. Това не означава заместване на реда с хаос или на вътрешната необходимост — с безличие. Макар и бавно, моралът се променя и затова толкова по-трудно се съпоставят два етични кодекса, колкото по-голяма пропаст на времето ги дели. Ние сме близки до шумерите, но моралът на човека на левалуаската култура би ни ужасил.

Ще се опитаме да докажем, че не съществуват оценки извън времето, така както не съществува нито Нютонова абсолютна отправна система, нито абсолютна едновременност на събитията. Не изключваме възможността да се изказват подобни оценки относно минали и бъдещи явления: човекът винаги е изказвал оценъчни мнения, надвишаващи неговото положение и реални възможности. Ние твърдим само, че всяко време има своята истина, с която може да си съгласен или не, но която най-напред трябва да разбереш.

ПЪРВОПРИЧИНАТА

Живеем във фаза на ускоряване на техноеволюцията. Следва ли от това, че цялото минало на човека, от последния ледников период, през палеолита и неолита, през древността и средните векове, е било по същността си подготовка, натрупване на сили за скока, който днес ни изнася в неведомото бъдеще?

Моделът на динамичната цивилизация възниква на Запад. Удивително нещо е да изучаваш историята, за да се убеждаваш как различните народи са достигали до „технологичния старт“ и са спирали досами прага му. Съвременните стоманолеяри биха могли да се поучат от търпеливите индийски занаятчии, които са създали прочутата неръждаема желязна колона в Китаб по метода на праховата металургия, открит за втори път едва в наши дни. Че китайците са изобретили барута и хартията, всеки знае. Математиката, това толкова необходимо на науката интелектуално оръдие, дължи бурното си развитие на арабските учени. Обаче тези революционни открития не са довели до цивилизационен тласък, не са породили лавинообразен прогрес. Днес целият свят приема от Запада неговия модел на развитие. Технология внасят народите, които могат да се похвалят с по-стара и по-богата култура от тази, която е създала внасяната технология. Налага се интересният въпрос: какво би станало, ако Западът не беше извършил технологичен преврат, ако не се беше устремил чрез Галилейовците, Нютоновците. Стивънсъновците към промишлената революция?

Това е въпросът за „първопричината“. Но дали нейните извори не се крият във военните конфликти? Задвижващата мощ на войните като двигател на техноеволюцията е печално позната. С течение на вековете военната техника губи своя изолиран от общата наука характер, в смисъл че става универсална. Докато балистите и тараните са били само военни устройства, то барутът е можел да бъде полезен в промишлеността (например в минното дело), а в още по-голяма степен това се отнася до технологията на транспорта — няма средство за комуникация, от движещите се на колела до ракетата, което след

модифициране да не може да служи за мирни цели. А в атомната, кибернетичната, космическата технология наблюдаваме почти пълно срастване на военните и мирните възможности.

Все пак не можем да признаем войнствените наклонности на човека за двигател на технологичната еволюция. По правило те са ускорявали нейния темп и са консумирали активно теоретичните познания на своето време, но тук трябва да разграничим ускоряващия фактор от пораждащия. Всички оръжия дължат възникването си на физиката на Галилей и Айнщайн, на химията от XVIII и XIX век, на термодинамиката, оптиката и атомната физика, обаче да се търси милитарният генезис на тези теоретични дисциплини, би било върховна глупост. Несъмнено, веднъж задвижена, техноеволуцията може да бъде ускорявана или забавяна. Американците решиха да инвестират 20 милиарда долара за кацането на техни хора на Луната около 1969 година. Ако те бяха съгласни да отстрочат реализирането на проекта „Аполо“ с двайсет години, биха изразходвали значително по-малко средства, защото поради младостта си примитивната технология поглъща непропорционално големи инвестиции в сравнение с тези, които изисква постигането на аналогична цел във фазата на нейната зрелост.

Обаче дори ако американците биха били готови да изразходват не 20, а 200 милиарда долара, със сигурност те не биха кацнали на Луната след шест месеца, така както никакви, макар и милиардни инвестиции, не биха спомогнали да се осъществят полетите до звездите в най-близките години. Причината е, че с инвестиране на големи суми и концентриране на усилията може да се достигне таванът на техноеволуционната скорост, след което вече никакви инвестиции не дават резултати. Това твърдение — твърде реалистично звучащо — съвпада с аналогичните закономерности на биеволуцията. И при нея съществува максималният темп на развитие, който не може да бъде прекратен при никакви обстоятелства.

Но ние задавахме въпроса за „първопричината“, а не за максималния темп на вече действащия процес. Търсенето — с такива намерения — на изворите на технологията е направо отчаяно начинание, експедиция в дълбините на историята, която само регистрира фактите, без да обяснява породилите ги причини. Защо грамадното дърво на технологичната еволюция, чиито корени стигат

почти до последния ледников период, а короната му се извисява в идващите хилядолетия, дърво, израстващо през ранните стадии на цивилизацията, през палеолита и неолита, повече или по-малко еднакво на цялата планета, преживява своя съществен, интензивен разцвет именно в културния кръг на Запада?

Леви-Строс се опита да отговори на този въпрос — само качествено, без математически анализ, който не е възможен поради сложността на явлението. Той разглеждаше възникването на техноеволюцията статистически, използвайки за обяснение на нейния генезис теорията на вероятностите.

Редица хипотези, едновременни и независими, които изминават криволичещи и дълги пътища, включително и от Азия, за да оплодят умовете около басейна на Средиземно море, отбелязват началото на технологията на парата и електричеството, а по-късно — на химичния синтез и атома. За неколкостотин години познанията нарастват „скрито“, докато се проявява кумулативният ефект на събития като отричането на аристотелизма като догма и признаването на опита за директива на всяка познавателна дейност, като издигането на техническия експеримент до ранга на обществено явление, като широкото разпространение на механистичната физика. Обществено необходими изобретения придружават тези процеси; последното явление е толкова по-важно, като се вземе предвид, че всеки народ и всяка епоха са имали своите потенциални Нютон и Айнщайн, но са липсвали почва, условия, обществен резонанс, който да усили ефекта от техните индивидуални постижения.

Според Леви-Строс определена „щастлива серия“ на настъпващи едно след друго явления подтиква обществеността по пътя на ускоряване на процеса. Има сякаш някаква критична величина, някакъв коефициент на „размножаване“ на концепциите и тяхната обществена реализация (построяването на първите парни машини, възникването на енергетиката на твърди горива, възникването на термодинамиката и т.н.), които предизвикват в крайна сметка лавинообразно нарастване на броя на откритията, обусловени от първоначалните открития, също така, както има определена критична величина на коефициента на „размножаване“ на неутроните, която предизвиква след прекриване на определен праг верижна реакция в масата на тежкия елемент. Именно ние преживяваме цивилизационния

еквивалент на тази реакция и може би дори „технологичен взрив“ във фаза на пълна експанзия. Случайността, казва френският етнолог, има решаваща роля за това, дали едно общество ще тръгне по такъв път, дали ще положи началото на верижна реакция. Също така, както при игра на зарове играчът може да разчита само на шестици, ако играе достатъчно дълго време, и всяко общество има от вероятностна гледна точка — поне по принцип — еднакви шансове да тръгне по пътя на бързия материален прогрес.

Трябва да отбележим, че Леви-Строс си е поставил цел, различна от нашата. Той е искал да докаже, че и най-силно различаващите се една от друга цивилизации, и нетехнологичните също, са равноправни и те не трябва да се оценяват, като се признават някои за „по-висши“ само защото са имали късмет в споменатата „игра“ и благодарение на това са стигнали до старта на верижната реакция. Този модел е красив поради своята методологична простота. Той обяснява защо някои, дори велики, открития могат да се окажат ялови по отношение на техногенния обществен ефект — както е станало с праховата металургия на индийците или барута на китайците. За започване на верижна реакция са им липсвали следващите необходими звена. От тази хипотеза става ясно, че Изтокът просто е бил играч с „по-малък“ късмет от Запада, поне по отношение на технологичното лидерство и че — логично погледнато — при отсъствие на Запада на историческата сцена рано или късно по същия път би тръгнал Изтокът. Друг път ще се опитаме да поспорим с правилността на тази теза; сега нека концентрираме вниманието си върху вероятностния модел на възникването на технологичната цивилизация.

Като се отнесем до нашия велик аналог, биологичната еволюция, ще забележим, че видовете, родовете и семействата са възниквали често в процеса на еволюцията почти едновременно на отдалечени един от друг континенти. Можем да сравним тревоядните животни и хищниците от Новия свят с неродствените (или във всеки случай — неблизкородствени) форми от Стария свят, които еволюцията е моделирала по подобен начин, защото върху техните прадеди са действували еднакви условия на околната среда и климата. Затова пък по принцип еволюцията на типовете е била монофилетична, поне такава е мнението на повечето специалисти. Един-единствен път са възникнали гръбначните, веднъж — рибите, веднъж по цялото земно

кълбо — земноводните и влечугите, както и бозайниците. Това ни кара да се замислим. Както се вижда, големият преврат в телесната структура, „конструкторският бум“, се е случвал в глобален мащаб само еднократно.

Това явление също може да се разгледа в статистически аспект: възникването на бозайник или риба е било толкова малко вероятно, че подобна „голяма печалба“, изискваща „изключителен късмет“, стечение на многобройни причини и обстоятелства, представлява безкрайно рядък феномен. Колкото по-невероятно е едно явление, толкова по-малко вероятно е то да се повтори. Ще прибавим, че у двете еволюции има още една обща черта. И в двете са възникнали висши и нисши по-сложни и по-прости форми, които са просъществували до днес. От една страна, рибите със сигурност са предхождали земноводните, а те — влечугите, но днес живеят представители на всички тези класове. От друга страна, родовообщинният строй е предхождал робовладелческия и феодалния, а той — капиталистическия, но ако не до днес, то до вчера на Земята съществуваха едновременно всички тези строеве заедно с най-примитивните, остатъци от които все още могат да бъдат открити на архипелазите в южните морета.

И така, що се отнася до биоеволюцията, явлението се обяснява лесно: в нея промяната винаги се предизвиква от необходимостта. Ако околната среда не изисква това, ако тя позволява на едноклетъчните да съществуват, те ще плодят поредните поколения от най-простите организми още сто или петстотин милиона години.

Какво обаче предизвиква промените в обществените формации? Знаем, че двигател на прогреса е промяната в оръдията на производство, тоест в технологията. Значи пак се връщаме към изходната точка, защото е ясно, че общественият строй няма да се промени, ако си служи неизменно с традиционните технологии, дори ако те произхождат непосредствено от неолита.

Ние няма да дадем окончателно решение на проблема. Но все пак може да се каже, че вероятностната хипотеза за „верижната реакция“ не взема предвид своеобразието на обществената структура, в която трябва да се стигне до такава реакция. Строевете със сходна производствена база често проявяват значителни разлики в настройката на културата. Неизмеримо е богатството на рафинираните

социални ритуали, неведнъж мъчително усложнени, на приетите и строго налагани норми на поведение в семейния, родовия и т.н. живот; антропологът, очарован от милиардите подобни вътрешноцивилизационни зависимости, трябва да бъде заменен от социолог-кибернетик, който, като пренебрегва съзнателно вътрешнокултурното, семантичното значение на всички тези обреди, ще изследва тяхната структура като система с обратна връзка, чиято цел е постигането на свръхстабилно равновесие, а динамичната ѝ задача — регулирането, насочено към утвърждаване на това състояние.

Много вероятно е някои структури от тези системи на взаимосвързани междучовешки отношения да могат да се противопоставят успешно на всяко научно-техническо изобретателство чрез ограничаване на свободата на действията и мисълта. Много вероятно е също, че съществуват и структури, които, макар и да не помагат на изобретателството, откриват пред него определен, въпреки че е ограничен, простор за действие.

Естествено, в основни черти европейският и японският феодализъм от XIX век са били удивително близки. И все пак двата модела — европейският и азиатският — на този еднакъв строй проявяват несъмнени разлики с второ– и третостепенно значение за актуалната обществена динамика, които обаче са станали причина не японците, а европейците да разбият с новата технология феодализма и да издигнат върху неговите руини първите зачатъци на промишления капитализъм.

От тази гледна точка верижната реакция се поражда не от серия еднородни случайни събития (например поредните открития от един и същ тип), а от наслагването на две линии на събитията, първата от които (структурата на надстройката в кибернетичен смисъл) има ясно изразен масово-статистически характер от втората (появяването на емпирично-технически интереси у отделните хора). За да възникне шанс за старт на техноеволюцията, тези две линии трябва да се пресекат. Ако не се осъществи такава среща, равнището на неолитната цивилизация може да се окаже непреодолима бариера.

Вероятно и тази схематична картина е грубо опростяване, обаче проблемът ще бъде изяснен едва от бъдещите изследвания.

НЯКОЛКО НАИВНИ ВЪПРОСА

Всеки разумен човек чертае жизнени планове. В определени граници той има свобода на избор на образованието, професията, стила на живот. Ако поиска, би могъл да смени работата си и дори, до известна степен, собственото си поведение. Същото не може да се каже за цивилизацията. Нея никой, поне до края на XIX век, не я е планирал. Тя е възниквала стихийно, ускорявала се е в технологичните скокове на неолита и промишлената революция, застивала е неподвижно за хилядолетия, едни култури са избуявали и са отмирали, а над техните развалини са възниквали нови. Цивилизацията „сама не знае“ кога, в кой момент от нейната история благодарение на серия научни открития и тяхната обществена експлоатация тръгва по пътя на нарастващо ускорено развитие. То се изразява в разширяване границите на хомеостазата, в нарастване на изразходваната енергия, във все по-ефективната защита на индивида и обществото от всякакъв вид смущения (болести, стихийни бедствия и т.н.). Това развитие позволява да се направи поредната крачка към овладяване на стихийните сили на Природата и обществото благодарение на регулационните актове, но в същото време то овладява и формира човешките съдби. Цивилизацията действа не така, както иска, а така, както трябва. Защо всъщност ние трябва да развиваме кибернетиката? Между другото затова, защото вероятно не след дълго ще стигнем до някаква „информационна бариера“, която ще блокира разволя на науката, ако не извършим в умствената сфера такъв преврат, какъвто е бил извършен в сферата на физическия труд през последните два века. Ах, така, значи така. Значи ние не правим това, което ни се ще, а само онова, което изисква от нас достигнатият етап на еволюционното развитие. Ученият ще каже, че именно тук се проявява обективното въздействие на градиента на развитието. Но дали и цивилизацията не може — като индивида — да придобие свобода на избор на по-нататъшния си път? Какви условия трябва да бъдат изпълнени, за да настъпи такава свобода? Обществото трябва да стане независимо от технологията на елементарните нужди. Основните нужди на всяка

цивилизация — храна, защита на здравето и имуществото — трябва да изчезнат. Трябва да станат невидими като въздуха, чието изобилие е било досега единственият излишък в човешката история. Несъмнено това може да се постигне. Обаче то е само началното условие, защото едва тогава с цялата си внушителност ще се изправи въпросът: „А после какво?“ Обществото дарява на индивида смисъла на живота му. А кой или какво дарява със смисъл, с определено съдържание цивилизацията? Кой установява йерархията на нейните ценности? Тя самата. От нея зависи онзи смисъл, онова съдържание — от мига, в който навлезе в областта на свободата. Как да си представим тази свобода? Тя, разбира се, е освобождаване от пораженията, от мизерията, от нещастията — но дали тяхната липса, отсъствието на дотогавашните неравенства, на незадоволените гладове и мечти означава щастие? Ако, беше така, достоен за осъществяване идеал би била цивилизацията, която консумира максимума от създаваните блага. Само че съмнението в ощастливяващата мощ на подобен консуматорски рай на Земята е всеобщо. Не става дума за съзнателен стремеж към аскетизъм или за провъзгласяване на нов вариант на „връщането към природата“ на Русо. Това вече би било не наивност, а глупащина. Консуматорският „рай“ със своето мигновено задоволяване на всички желания и капризи най-вероятно бързо би довел до духовна стагнация и онова „израждане“, на което фон Хьорнер в статистиката на своите космически цивилизации приписва ролята на „гасител“ на психозите. А щом отхвърляме този лъжлив идеал, какво ни остава? Цивилизацията, основана на творческия труд? Но нали ние правим всичко, което е по силите ни, за да механизираме и автоматизираме всеки труд; връх на напредъка в същия аспект е отделянето на човека от технологията, нейното пълно отчуждение, разбирано в кибернетичен смисъл, следователно и в сферата на психическата дейност. Говори се, че само нетворческия труд може да се автоматизира. Какви са доказателствата? Ще кажем категорично: няма такива и нещо повече — не може да има. Така голословно изразената „невъзможност“ не представлява по-голяма ценност от библейското твърдение, че човек винаги ще си изкарва хляба с пот на челото. Е, това наистина би било чудноват начин за утешение — да ни убеждават, че винаги ще имаме нещо за работа не защото смятаме труда за

ценност сам по себе си, а защото самата същност на света, в който живеем, ни принуждава да се трудим.

От друга страна обаче, как може човекът да прави нещо, след като толкова добре и дори по-добре от него ще го направи машината? Днес сме принудени да постъпваме по този начин, тъй като животът на Земята е устроен повече от несъвършено и на много континенти човешкият труд е по-евтин, икономически по-рентабилен от този на машината. Но нали ние обсъждаме перспективите на бъдещето, и то на далечното бъдеще. Нима в един момент хората ще си кажат: „Стига, вече няма да автоматизираме такъв и такъв труд, въпреки че е възможно, ще спрем Технологията, за да спасим труда на човека, за да не се почувствува той излишен?“ Странна свобода би било това, странно използване на извоюваната след векове свобода.

При цялата си привидна разумност тези въпроси са много наивни, понеже никога няма да бъде възможно да се завоюва свободата в някакъв абсолютен смисъл. Нито като абсолютна свобода на избора на действията, нито като освобождаване от всякаква дейност (предизвикано от „всеавтоматизацията“). Първият род свобода няма да бъде достигнат, защото това, което от позицията на вчерашния ден е изглеждало свобода, днес престава да бъде. Освобождаването от принудата на действията за задоволяване на елементарните нужди допуска определен избор на по-нататъшния път, но той не би бил неповторимо историческо събитие. Ситуациите на избор ще се повтарят на поредно овладяваните, на все по-високи равнища. Само че винаги това ще бъде избор сред крайно множество пътища и ето защо постиганата всеки път свобода ще бъде относителна; изглежда невъзможно всички ограничения да отпаднат едновременно, оставяйки човека лице в лице с всеобщата мощ и всеобщото познание, които най-сетне е постигнал. Фиктивен е и другият, нежеланият род свобода — въображаемото следствие от пълното отчуждаване на човека от Технологията, която благодарение на своето кибернетично могъщество ще създаде цивилизация на изкуствения разум, изместваща човечеството от всички сфери на неговата дейност.

Страхът от безработицата като последствие от автоматизацията е основателен, особено във високоразвитите капиталистически страни. Не може обаче да се приеме за обоснован страхът от безработицата, възникнала от консуматорско „прекомерно благосъстояние“. Визията

на кибернетичната Schlaraffenland^[1] е невярна; защото предполага замяна на човешкия труд с труда на машините, замяна, която затваря пред човека всички пътища, докато в действителност е точно обратното. Вероятно ще се стигне до такава замяна, но тя ще открие нови, днес само неясно предчувствувани пътища. Тя не означава, че програмистите на цифровите машини ще заместят работниците, и техниците, защото следващите поколения, новите видове на тези машини няма вече да се нуждаят от програмисти. Това ще бъде не само замяна на едни професии с други, нови, принципно приличащи на старите, а коренен преврат, кой знае дали несъизмерим с преврата, при който антропоидите са се превърнали в хора. Защото човекът не може да съперничи на Природата директно: тя е прекалено сложна система, за да може самичък да я победи. Образно казано, човекът трябва да изгради между себе си и Природата цяла верига от звена, в която всяко следващо звено ще бъде по-мощно — като усилвател на Разума — от предходното. Така че по този път ще се сблъскат не сили, а мисли, които ще позволят в перспектива да се овладеят направо недостъпни за човешкия мозък свойства на материалния свят. Вероятно в известен смисъл междинните звена ще бъдат „по-умни“ от техния конструктор-човек, но „по-умни“ все още не означава — „непослушни“. В рамките на догадките ще говорим и за онези области, в които така „усилената“ дейност на човека ще се изравни с дейността на Природата. Обаче дори тогава човекът ще бъде подложен на ограничения, чийто материален характер, обусловен от технологията на бъдещето, не можем да предвидим, ала психологическите ефекти на който сме в състояние поне малко да разберем тъкмо защото ние самите сме хора. Нишката на това разбиране ще се скъса едва тогава, когато след хиляда или милион години човекът се откаже, в полза на по-съвършената конструкция, от цялото свое животинско наследство, от своето несъвършено, нетрайно, тленно тяло, когато се преобрази в същество дотолкова по-висше от нас, че просто — чуждо. Затова с обрисуването на зачатъците на тази автоеволюция на вида ще се наложи да завършим надничането в бъдещето, което направихме.

---

[1] Страна на безделниците (нем.). Б.пр. ↑

БИБЛИОТЕКА НА XXI ВЕК

**СЪЗИДАТЕЛНО-УНИЩОЖИТЕЛНИЯТ ПРИНЦИП.
СВЕТЪТ КАТО КАТАСТРОФА**

ВЪВЕДЕНИЕ

Книги с такива или подобни заглавия ще започнат да се появяват в края на ХХ век, обаче представяната в тях картина на света ще се популяризира едва през следващия век, когато откритията в далечни една от друга области на науката ще се свържат в цялост. Бързам да кажа, че израз на тази цялост ще бъде антикоперниковият преврат в астрономията, който ще обори представите ни за мястото, което заемаме във Вселената.

Предкоперниковата астрономия разположи Земята в центъра на света, а Коперник я избута от тази толкова привилегирована позиция, след като откри, че Земята е една от обикалящите около Слънцето планети. Успехите на астрономията през вековете затвърдиха Коперниковия принцип; прие се, че Земята не само не е централно тяло на Слънчевата система, но и тази система е разположена в периферията на нашата Галактика, Млечния път: оказа се, че ние живеем в Космоса в „забутано място“, в някакво звездно предградие.

Астрономията се занимаваше с изследване еволюцията на звездите, а биологията — с еволюцията на живота на Земята, докато траекториите на тези изследвания не се пресякоха, или по-точно — сляха се като различни притоци на една река, защото астрономията призна за свой въпроса за универсалността на живота в Космоса, а теоретичната биология ѝ помогна в това отношение и така в средата на ХХ век възниква първата програма за издирване на извънземни цивилизации, наречена SETI (Communication with Extraterrestrial Intelligence^[1]). Провеждани няколко десетки години при използването на все по-добра и все по-мощна апаратура, тези изследвания не откриха обаче нито чужди цивилизации, нито най-малката следа от техни радиосигнали, така възникна загадката „Silentium Universi“. „Мълчанието на Космоса“ стана доста популярно през осемдесетте години, достигайки до широки обществени кръгове. Неоткриването на „другите Разумни“ се превърна в неразгадаем проблем на науката. Биолозите вече бяха установили какви физикохимични условия са необходими, за да възникне живот от мъртвата материя — и това

съвсем не бяха изключителни условия. Астрономите бяха доказали присъствието на многобройни планети около звездите. Наблюденията бяха показали, че значителна част от звездите в нашата Галактика имат планети. Налагаше се изводът, че животът възниква относително често при протичането на типичните космически процеси, а увенчаването на еволюционното дърво на видовете с раждането на разумни същества е нещо обичайно. Но на тази картина на населения Космос противоречаха неизменно безрезултатните опити да се засекат извънземни сигнали, въпреки че десетки години ги търсеха все по-голям брой наблюдатели.

Според специалистите астрономи, химици и биолози Космосът беше изпълнен с подобни на Слънцето звезди и подобни на Земята планети, следователно по закона на големите числа животът би трябвало да се развива на безброй много планети; обаче радиоподслушването показваше навсякъде мъртва пустота.

Учените, обединени в СЕТИ, а по-късно и в SETI (Search for Extraterrestrial Intelligence^[2]), създаваха различни хипотези ad hoc^[3], за да съгласуват космическото присъствие на живот с неговото космическо мълчание. Те поддържаха най-напред мнението, че средното разстояние между цивилизациите е от петдесет до сто светлинни години. При по-нататъшните си разглеждания бяха принудени да увеличат това разстояние до шестстотин, а накрая — до хиляда светлинни години. В същото време възникнаха хипотезите за самоунищожаването на Разума, като тази на фон Хьорнер, която обединява психозоичната „гъстота“ на Космоса с неговото мъртвило чрез твърдението, че всяка цивилизация е застрашена от самоубийство, подобно на самоубийството, застрашаващо човечеството при ядрена война, поради което органичната еволюция на живота действително продължава милиарди години, обаче нейната последна фаза — технологичната — трае само няколко десетки века. Други хипотези посочваха опасностите, които XX век откри и в мирната технологична експанзия, унищожаваша със страничните си ефекти биосферата, този инкубатор на живота.

Както е казал някой, перифразирайки известното изказване на Витгенщайн, *vorüber man nicht sprechen kann, darüber muss man dichten*^[4]. Май Олаф Стапълдън във фантастичния роман „Първият и последният човек“ пръв обхвана нашата съдба в изречението:

„Звездите създават човека и звездите го убиват“. Но тогава, през тридесетте години на XX век, тези думи бяха по-скоро • Dichtung^[5] отколкото Wahrheit^[6], бяха метафора, а не хипотеза, способна да претендира за гражданство в науката.

И все пак всеки текст може да съдържа повече информация от тази, която е вложил в него авторът му. Преди четиристотин години Роджър Бейкън твърдял, че са възможни летящи машини или машини, които ще се носят стремително по земята и ще вървят по морското дъно. Несъмнено той не си е представял тези конструкции в конкретна форма, но когато днес четем думите му, ние не само влагаме в тях най-общото потвърждение, че е станало точно така, а и разширяваме тяхното значение с множеството познати ни конкретни решения, което засилва важноста на въпросното твърдение.

Нещо подобно стана с идеята, която аз изказах за съветско-американското съвещание по въпросите на СЕТИ в Бюракан през 1971 година (изказването ми може да се намери в книгата „Проблемът на СЕТИ“, Издателство „Мир“, Москва, 1975). Тогава бях казал: „Ако разположението на цивилизациите във Вселената *не е* произволно, а е определено от астрофизични данни, които ние не познаваме, макар и да са свързани с наблюдаваните явления, то шансовете за контакт ще бъдат толкова *по-малки*, колкото *по-силна* е връзката между разположението на цивилизацията и характеристиката на звездния център, тоест колкото повече разположението (дистрибуцията) на цивилизациите в пространството *се различава от случайното* разположение. Все пак не бива а priori да изключим факта, че съществуват астрономически забележими данни в подкрепа на съществуването на цивилизациите. (...) Оттук следва, че сред правилата на програмата СЕТИ трябва да се включи и такава, което ще вземе предвид *преходността* на нашите астрофизични знания, тъй като *новите* открития ще допринасят за промени дори във *фундаменталните* предпоставки на СЕТИ.“

И именно това стана — или по-точно, бавно става в момента. От новите открития на галактичната астрономия, от новите модели на планетогенезиса и астрогенезиса, от състава на радиоизотопните елементи, съдържащи се в метеоритите от Слънчевата система, като от разпилени елементи от мозайка започва да се оформя нова картина, която реконструира историята на Слънчевата система и раждането на

земния живот — колкото сензационно красноречива, толкова и противоречаща на дотогава приетите схващания.

Най-лаконично изложен, проблемът изглежда така: от хипотезите относно милиардното съществуване на Млечния път следва, че човекът е възникнал, понеже Космосът е територия на катастрофите, а Земята и животът дължат възникването си на специфична серия от такива катаклизми. Слънцето е родило своята планетна система в резултат от последователни, резки катаклизми, после Слънчевата система се е измъкнала извън зоната на катастрофалните смущения и затова животът е можел да възникне и да се развива, докато завладее най-накрая цялата Земя. През следващото милиардолетие, когато не е имало никакъв шанс за възникването на човека, тъй като Дървото на видовете не му е отреждало място, поредната катастрофа е открила пътя на антропогенезиса, унищожавайки стотици милиони земни същества.

Следователно в тази нова картина на света централно място заема креацията чрез деструкция и настъпващата след нея системна релаксация. Още по-лаконично това може да се каже и по следния начин: Земята е възникнала, защото Праслънцето е навлязло в зоната на унищожение; животът е възникнал, защото Земята е напуснала тази зона: човекът е възникнал, защото през следващото милиардолетие изстреблението отново се е сгромолясало върху Земята.

Противопоставяйки се упорито на индетерминизма на квантовата механика, Айнщайн беше казал, че „Бог не играе на зарове със света“. С това той е искал да каже, че атомните явления не се управляват от случайността. Обаче се оказа, че бог играе на зарове със света не само в мащабите на атомите, но и на галактиките, звездите, планетите, раждането на живот и възникващите разумни същества. Ние дължим съществуването си както на катастрофите, които са се случили „на подходящо място и в подходящо време“, така и на тези, които в други епохи и на други места не са станали. Родили сме се, преминавайки — чрез историята на нашата звезда, после на планетата, после на биогенезиса и еволюцията — през много иглени уши, и затова деветте милиарда години, разделящи възникването на протосоларния облак от газове до възникването на Homo Sapiens можем да сравним с гигантски слалом, в който не е пропусната нито една вратичка. Вече е известно, че тези „вратички“ са били много, че

всяко отпадане от пистата на слалома би направило невъзможно възникването на човека, но не е известно колко „широка“ е била онази писта със своите завои и вратички, с други думи: каква е била вероятността за „успешното спускане“, финаш на което е бил антропогенезисът.

Тъй че светът, както ще изясни науката на бъдещия век, ще се окаже множество от случайни катастрофи — едновременно съзидателни и унищожителни, като това множество също е било *случайно*, докато всяка от въпросните катастрофи се е подчинявала стриктно на физическите закони.

---

[1] Контакт с извънземния разум (англ.). Б.пр. ↑

[2] Търсене на извънземния разум (англ.). Б.пр. ↑

[3] За дадения случай (лат.). Б.пр. ↑

[4] Човек не само че трябва да говори, но трябва и да измисля.

Б.пр. ↑

[5] Измислица (нем.). Б.пр. ↑

[6] Истина (нем.). Б.пр. ↑

I

Правило на рулетката е повечето играчи да губят. Ако не беше така всяко казино като Монте Карло би трябвало бързо да банкрутира. Играчът, който напуска масата с печалба, е изключение от правилото. Този, който печели доста често, е рядко изключение, а онзи, който натрупва състояние, понеже числото, на което той е зложил, е излязло няколко пъти, е вече извънредно изключение, страхотен късметлия, за когото пишат във вестниците.

Играчът няма заслуга за нито една серия от печалби, тъй като не съществува гарантираща печалба тактика на залагането. Рулетката е устройство, използващо принципа на случайността, тоест такава, чиито крайни състояния не могат да се предвидят със сигурност. Понеже топчето винаги спира при едно от 36-те числа, шансът за печалба при всяка игра е 1 на 36. Този, който е спечелил, залагайки едно след друго на две числа, има шанс за двойна печалба 1 на 1296, защото вероятностите за случайните и взаимно независими събития (както е при рулетката) трябва да се умножат. Шансът за три поредни печалби е 1 на 46 656. Твърде малък шанс, но той може да се изчисли, тъй като броят на крайните състояния при всяка игра е един и същ: 36. Ала ако поискаме да изчислим шанса на играча, съобразявайки се с различни странични явления (земетресение, бомбен атентат, смърт на играча от инфаркт и пр.), това ще се окаже невъзможно. Също така не може да се обхване статистически оцеляването на някого, който бере цветя на ливадата под артилерийски обстрел и се връща вкъщи жив и здрав, с букет в ръка. Не може, въпреки че невъзможността за изчисляване — и по този начин непредвидимостта на съответното, събитие — няма нищо общо с непредвидимостта, присъща на квантово-атомните явления. Съдбата на берачите на цветя би могла да бъде обхваната статистически само ако те са много на брой и ако са известни още статистическото разпределение на цветята на ливадата, продължителността на бране и средният брой снаряди на единица обстрелвана площ.

Изработването на подобна статистика се усложнява обаче и от това, че снарядите, които не улучват берача, унищожават цветята и по този начин променят тяхното разположение на ливадата. Убитият берач отпада от играта, която се състои в бране на цветя под артилерийски огън, а от играта на рулетка отпада този, който веднага е имал късмет, а после е загубил всичко.

Ако някой наблюдава милиарди години един куп от галактики, би могъл да ги разглежда като рулетка или ливада с берачи на цветя и да открие онези статистически закономерности, на които се подчиняват звездите и планетите; така накрая той би установил и колко често се появява животът в Космоса и колко често този живот след това се развива еволюционно — чак до възникването на разумни същества.

Такъв наблюдател би могла да бъде една дълговечна цивилизация, или по-точно казано, поредните поколения нейни астрономи.

Ако обаче ливадата е обстрелвана хаотично (гъстотата на изстрелите не се колебае около някаква средна стойност и затова не може да бъде изчислена) или ако рулетката „не играе честно“, дори този наблюдател няма да състави „статистика за честотата, на раждането на Разум в Космоса“.

Невъзможността да се изработи такава статистика е по-скоро „практическа“, отколкото принципна. Тя не лежи в самата природа на материята, както е например с принципа за неопределеността на Хайзенберг, а „само“ в невъзможността да се изчисли наслагването на различни, независими една от друга случайни серии, протичащи в галактични, звездни, планетни или молекулни мащаби.

Галактиката, разглеждана като рулетка, на която „може да се спечели живот“, „не играе честно“. „Играещата честно“ рулетка се подчинява акуратно на едно вероятностно разпределение (1:36 при всяка игра). За рулетките, които биват разтърсвани, които променят формата си по време на игра, в които използваните топчета непрекъснато се сменят, няма такова статистическо единство. Наистина всички рулетки и всички спирални галактики си приличат, обаче не са напълно еднакви. Галактиката би могла да се държи като рулетка, поставена до печка; когато печката е гореща, нагрятият диск на рулетката се изкривява и променя разположението на печелившите

числа. Един много сръчен физик би измерил влиянието на температурата върху рулетката, но ако освен това върху нея влияят и вибрациите на пода, предизвиквани от минаващите по улицата камиони, резултатът от неговото измерване няма да бъде пълен.

В този смисъл галактичната игра „за живот или за смърт“ е игра на „нечестни“ рулетки.

Преди споменах, че Айнщайн е твърдял, че „бог не играе на зарове със света“. Сега можем да допълним казаното по-горе. Бог играе на зарове със света, нещо повече, играе честно, с идеално еднакви зарове, само в най-малките мащаби — атомните. А рулетките са такива божи рулетки, които не са честни. Тук правя уговорката, че става дума за „честност“ в математически (статистически) смисъл, а не в някакви морални категории.

Като наблюдаваме определен радиоактивен елемент, можем да установим неговия период на полуразпад, тоест, колко дълго трябва да чакаме, докато половината от неговите атоми се разпаднат. Това разпадане се управлява от случайността, която е статистически честна, щом е еднаква за този елемент в целия Космос, все едно дали той се намира в лабораторията, в дълбините на Земята, в метеорит или в космическа мъглявина. Атомите му се държат по един и същ начин.

Затова пък галактиката като „устройство, произвеждащо звезди, планети и понякога — живот“, играе — като едно случайно устройство — нечестно, понеже действията ѝ не подлежат на изчисление.

Споменатите нейни сътворителни процеси не се управляват нито от детерминизма, нито от индетерминизма, които открихме в света на квантите. Освен това протичането на „галактичната игра за живот“ може да се изучава *ex post*^[1], когато си спечелил в нея. Може да се възстанови вече случилото се, макар то да не е било предвиждано в началото. То може да се реконструира, обаче не съвсем прецизно, а само дотолкова, доколкото е възможно да се възстанови историята на човешките племена от епохата, когато хората още не са имали писменост и не са оставили никакви хроники и документи, а само произведенията на своите ръце, които археологът разкопава. Тогава галактичната космология се превръща в „звездно-планетна археология“, която означава опознаване на онази специфична игра, чиято голяма печалба сме *ние самите*.

[1] След това (лат.). Б.пр. ↑

II

Около три четвърти от галактиките имат форма на спирален диск с ядро, както е в нашия Млечен път. Галактичното образувание, от което излизат две рамена от газове и прахови облаци и звезди (които постоянно възникват и загиват), се върти, при което ядрото ротира с по-голяма ъглова скорост от рамената, а те при изоставането си се свиват и точно затова цялото образувание придобива форма на спирала.

Рамената обаче не се движат със същата скорост, с която се движат звездите.

Галактиката дължи своята стабилна спирална форма на вълните на сгъстяване, в които звездите играят същата роля, каквато молекулите в обикновения газ.

Тъй като имат различни скорости на въртене, значително отдалечените от ядрото звезди изостават от рамото, докато в близост до ядрото те догонват спиралното рамо и се промушват през него. Скорост, съвпадаща с тази на рамената, имат само звездите на половината разстояние от ядрото. Това е така наречената синхронна (коротационна) област. Газовият облак, от който е *предстояло* да възникне Слънцето с планетите, преди около пет милиарда години се е намирал до външния ръб на спиралното рамо. Той догонвал това рамо с неголяма скорост — от порядъка на един километър в секунда. Когато нахлул дълбоко във вълните на сгъстяване, облакът бил замърсен с радиоактивните продукти на Свръхновата звезда, избухнала наблизко (изотопи на йода и плутония). Изотопите се разпадали, докато от тях се получил друг елемент — ксенон. В същото време облакът бил подложен на компресия от вълните на сгъстяване, през крито плувал, сгъстил се постепенно и така в края на краищата от него възникнала една млада звезда Слънцето. Към края на този период, преди някакви си четири и половина милиарда години, наблизко избухнала друга Свръхнова, която замърсила мъглявината около Слънцето (целият протосоларен газ още не се бил събрал в Слънцето) с радиоактивен алуминий. Това ускорило, а може би и предизвикало

възникването на планетите. Както показват симулационните изчисления, за да може дискът от газове, ротиращ около младата звезда, да се накъса и да започне да се обособява в планети, е необходима „интервенция отвън“, нещо като мощен „тласък“. Ударът на Свръхновата, избухнала тогава недалече от Слънцето, е изиграл такава роля.

Откъде ни е известно всичко това? От състава на радиоактивните изотопи, съдържащи се в метеоритите на Слънчевата система; като се знае периодът на полуразпад на споменатите изотопи (йод, плутоний, алуминий), може да се изчисли кога протосоларният облак е бил замърсен с тях. Това е станало най-малко два пъти. Различният период на полуразпад на тези изотопи ни позволява да приемем, че първото замърсяване от избухването на Свръхнова е настъпило веднага след навлизането на протосоларния облак във вътрешния ръб на галактичното рамо, а второто замърсяване (с радиоактивен алуминий) е станало около триста милиона години по-късно.

Така че Слънцето е прекарало най-ранния период от своето развитие в област със силна радиация и резки въздействия, предизвикващи планетогенезис, а след това заедно с вече застиващите и втвърдяващи се планети, то е напуснало опасната зона. Излязло е в пространството с висок вакуум, изолирано от звездните катастрофи, благодарение на което животът е можел да се развие на Земята без убийствени пречки.

Ако Слънцето се намирало в далечната периферия на Галактиката и влачейки се бавно, не пресичало рамената ѝ, вероятно не би създавало планети. Нали планетогенезисът изисква груби „акушерски манипулации“, конкретно — мощните ударни вълни на избухваща Свръхнова (както и поне една такава „близка среща“).

Ако Слънцето, родило от въпросните удари планетите, кръжеше: близо до галактичното ядро, следователно значително по-бързо от спиралните рамена, то би трябвало да ги пресича често. Тогава многобройните лъчеви и радиоактивни удари биха направили невъзможно възникването на живот на Земята или биха го унищожили в ранната фаза от развитието му.

Ако Слънцето се движеше в самата синхронна област на Галактиката и поради това не напускаше рамената ѝ, животът също не би могъл да се задържи на нашата планета, рано или късно би го убило

близкото избухване на някоя Свръхнова. Свръхновите избухват най-често вътре в галактичните рамене. Звездите също са разположени по-нагъсто във вътрешността на рамената, отколкото между тях.

Тъй че благоприятни условия за планетогенезис съществуват вътре в спиралните рамена, докато благоприятните за възникването и развитието на живота условия господствуват във вакуума между рамената.

На тези условия не отговарят нито звездите, обикалящи близо до ядрото на Галактиката, нито звездите от нейната периферия, нито пък, накрая, звездите, чиито орбити съвпадат със синхронната област — а само тези, които се намират близо до нея.

Освен това трябва да си дадем сметка, че прекалено близкото избухване на Свръхновата, вместо „да бутне“ протосоларния облак, ускорявайки неговата планетна кондензация, би могло да го раздуха като вихрушка от пухчета на глухарче.

Прекалено отдалеченото избухване би могло да се окаже недостатъчен импулс за планетогенезиса.

Следователно поредните избухвания на свръхновите в съседство със Слънцето би трябвало да бъдат съответно „синхронизирани“ с поредните етапи от неговото развитие като звезда, като слънчева система и най-сетне — като система, в която възниква живот.

По онуй време протосоларният облак е бил „играч“, който е пристъпил към рулетката с необходимия изходен капитал, после, играейки, е увеличавал този капитал с печалбите и е напуснал казиното навреме, без да се излага на опасността да загуби всичко, с което го е обогатила серията благоприятни случайности. Изглежда, че трябва да търсим биогенните — и съответно способни да родят цивилизация — планети преди всичко в близост до синхронната област на Галактиката.

Ако приемем описаната реконструкция на историята на нашата система, налага се да подложим на драстични корекции досегашните оценки на психозоичната гъстота на Космоса.

Със сигурност знаем, че нито една от звездите близо до Слънцето — с радиус около 50 светлинни години — не е жилище на цивилизация, разполагаща със сигнализационна техника, най-малкото — равна на нашата техника.

Радиусът на синхронния кръг е около 10,5 парсека, следователно — около 34 000 светлинни години. Цялата наша Галактика наброява повече от 150 милиарда звезди. Приемайки, че повече от една трета от звездите се намират в ядрото и в широката основа на спиралните рамена, получаваме за самите рамена сто милиарда звезди. Не е известно колко дебел е торът (фигура с форма на автомобилна гума), който трябва да очертаем около синхронната област, за да обхванем цялата зона, благоприятстваща за възникването на животородни планети. Затова нека приемем, че в зоната на „биогенния тор“ се намира една стохилядна част от всички звезди на галактичната спирала — значи един милион. Цялата окръжност на синхронния кръг обхваща около 215 000 светлинни години. Ако *всяка* от намиращите се там звезди е светела на поне една цивилизация, то средното разстояние между две населени планети би било пет светлинни години. Обаче така не би могло да стане, защото звездите до синхронната област не са разположени равномерно в пространството, при това звезди с *раждащи се* планети би трябвало да очакваме по-скоро във вътрешността на спиралните рамена, а звездите, имащи в планетното си семейство поне една планета, на която еволюцията на живота се развива без пагубни въздействия, би трябвало да търсим по-скоро във вакуума *между* рамената, тъй като там господства продължителна изолация от звездните катастрофи. Същевременно най-много звезди има вътре в рамената, понеже там те са най-нагъсто сгрупани.

Значи би следвало да търсим сигнали от „Извънземния Разум“ по протежение на коротационната дъга в галактичната плоскост пред и зад Слънцето или между звездните облаци на Персей и Стрелец, защото там биха могли да се намират звезди, които, подобно на нашето Слънце, вече са *изминали* галактичния преход, а сега — заедно с нашата система — се движат във вакуумното междураменно пространство.

По-нататъшните размисли обаче показват, че тези прости статистически разсъждения, които се опитахме да направим, не струват пукната пара.

Да се върнем още веднъж към реконструирането на историята на Слънцето и неговите планети. Там, където коротационната област разсича спиралните рамена, те имат дебелина около 300 парсека. Протосоларният газов облак, носещ се по орбита, наклонена под ъгъл

7–8 градуса към плоскостта на Галактиката, е навлязъл в нейното рамо за първи път преди около 4–9 милиарда години. В продължение на триста милиона години облакът е бил подложен на бурните условия на преминаването през рамото, а откакто го е напуснал, се носи в спокойния вакуум. Това „носене“ трае много по-дълго от преминаването през рамото, понеже коротационната област, през която преминава Слънцето, пресича спиралните рамена под остър ъгъл, поради което дъгата на слънчевата орбита *между рамената* е по-дълга от дъгата *вътре* в рамото. Чертежът (по Л. С. Морочкин, „Природа“, №6, Москва, 1982) показва схемата на нашата Галактика, радиуса на коротационната област и орбитата, по която Слънчевата система обикаля около галактичното ядро. Противоречиви са мнения за скоростта, с която Слънцето заедно с планетите се движи спрямо спиралните рамена. На представената схема нашата система вече е минала през *двете* рамена. Ако е било така, то първото преминаване е било извършено от газово-прахов облак, който е започнал силно да се кондензира едва при пресичането на второто галактично рамо. Алтернативата дали имаме „зад гърба си“ едно или две преминавания не е съществена при интересувания ни проблем, защото тя се отнася до възрастта на облака, до началото на неговото формиране; а не до накъсването му и навлизането му в стадия на астрогенезиса. И днес възникват звезди по същия начин. Изолираният облак не може да се свие гравитационно в звезда, понеже, запазвайки (в съгласие със законите на динамиката) въртящ момент, би ротираше толкова по-бързо, колкото по-малък е радиусът му. Накрая би възникнала звезда, въртяща се при екватора със скорост, по-голяма от скоростта на светлината — което е невъзможно. Центробежните сили биха я разкъсали много порано. Затова звездите възникват от отделните фрагменти на облака при протичането ту на бавни, ту на все по-бурни процеси, в купове. Като се разпръскват при сгъстяването, фрагментите на облака отнемат от младите звезди част от техния въртящ момент. Ако говорим за „продуктивност на астрогенезиса“ като отношение между масата на първоначалния облак и общата маса на възникналите от него звезди, тази продуктивност ще се окаже малка. Тъй че Галактиката е „производител“, който се отнася прахоснически към изходния капитал на материята. Обаче разпръснатите фрагменти от звездородните

облаци след време пак започват да се свиват гравитационно и процесът се повтаря.

Не всеки фрагмент от облака, започнал да се сгъстява, се държи по един и същ начин. Когато започва звездородният колапс, центърът на облака е по-концентриран от неговата периферия. Затова и масата на звездородните фрагменти е различна: 2–4 слънчеви маси в центъра и 10–20 слънчеви маси в периферията. От вътрешните сгъстени фрагменти могат да възникват малки звезди — дълговечни и светещи с почти неизменен блясък в продължение на милиарди години. Слънцето е една от тях. Затова пък от големите периферни звезди могат да възникват Свръхнови, разкъсвани от мощни експлозии след астрономически кратък живот.

Как е започнал да се сгъстява облакът, от който сме възникнали? Не знаем. Можем само да възстановим съдбата на локалния фрагмент, в който се е стигнало до възникването на Слънцето и планетите. Когато този процес е започнал, избухващите наблизно свръхнови са замърсили предслънчевия облак със своите радиоактивни остатъци. Имало е поне две такива замърсявания. Протосоларният облак веднъж е бил замърсен с изотопи на йода и плутония — вероятно близо до вътрешния ръб на спиралното рамо, — а втори път, в дълбините на спиралата, друга Свръхнова го е бомбардирала с радиоактивния изотоп на алуминия (300 милиона години по-късно).

По времето, през което тези изотопи се превръщат при разпадането си в други елементи, може да се прецени кога са станали двете поредни замърсявания. Краткоживеещите изотопи на йода и плутония се превърнали в стабилния изотоп на ксенона, а радиоактивният изотоп на алуминия — в магнезий. В метеоритите на нашата система са открити ксенон и магнезий. Като се съпоставят тези данни с възрастта на земната кора (по времето на разпадане на съдържащите се в нея дългоживеещи изотопи на урана и тория), можем да реконструираме приблизителни, макар и не абсолютно точни, „сценарии“ на слънчевата космогония. Чертежът отговаря на сценария, в който газовият облак е преминал през спиралата преди десет и половина милиарда години. Тогава неговата гъстота е била под критичната, затова не се е стигнало до накъсване и до възникване на сгъстени фрагменти. Това е станало едва след навлизането в следващото рамо на Галактиката — преди 4–6 милиарда години. По

краищата на сгъстените фрагменти са господствували условия, благоприятни за възникването на Свръхнови, а във вътрешността — на по-малки звезди от типа на Слънцето. Подложено на свиване и избухването на Свръхновите, протосоларното сгъстено вещество се е превърнало, в младо Слънце с планети, комети и метеорити. В този космогоничен сценарий има много опростявания. Накъсването на газовите облаци става случайно; през огромните пространства на рамената се носят ударните *фронтове*, предизвикани от различни катаклизми; избухванията на Свръхновите могат да съдействуват за създаването на такива фронтове.

Галактиките продължават да раждат звезди, защото Космосът, в който живеем, не е от най-младите, но и още не е остарял. Достигащите в най-отдалеченото минало изчисления показват, че най-накрая целият звездороден материал ще се изчерпи, звездите ще угаснат, а цели галактики „ще се изпарят“ — лъчисто и корпускуларно.

От тази термодинамична смърт ни делят някакви си 10^{100} години. Доста преди това (може би горе-долу след 10^{15} години) всички звезди ще изгубят своите планети вследствие на близкото, преминаване на други звезди. Мъртви или населени, всички планети, изместени от своите орбити от силни пертурбации, ще потънат в безпределния мрак и температура, близка до абсолютната нула. Макар да изглежда парадоксално, по-лесно е да предвидим какво ще стане с Вселената след 10^{15} или след 10^{100} години или да предположим какво е ставало през първите *минути* от нейното съществуване, отколкото точно да реконструираме всички етапи на слънчевата и земната история. Още по-трудно е да предвидим какво ще стане с нашата система, когато напусне спокойния вакуум, простиращ се между звездните облаци на двете галактични рамена — на Персей и Стрелец. Ако приемам, че разликата в скоростите на Слънцето и спиралата е 1 километър в секунда, следващият път ще се озовем в дълбините на спиралата след около 500 000 000 години. В раздела, посветен на космогонията, астрофизиката постъпва по същия начин, по който се води разследването в процес по улики. Всичко, което може да се събере, е известно количество „следи и веществени доказателства“, от които, като от разпиляна мозайка (и то мозайка с много загубени елементи), трябва да се, изгради логична цялост. Още по-лошо — оказва се, че от запазените елементи могат да се подредят редица

различни образци, а в интересувания ни случай не всички данни могат да бъдат определени числено (например разликата в ъгловата скорост на Слънцето по отношение на галактичната спирала). Освен това самите рамена на спиралата не са така плътни и не преминават в разделящия ги вакуум така ясно и равномерно, както е показано на нашата схема. И накрая, всички мъглявини си приличат само дотолкова, доколкото си приличат хората с различен ръст, тегло, възраст, раса, пол и тъй нататък. Все пак с изложения космогоничен труд Млечният път се приближава все повече до действителното положение на нещата; звездите се раждат главно във вътрешността на спиралните рамена; Свръхновите избухват най-често във вътрешността на тези рамена; Слънцето със сигурност се намира в близост до коротационната област, следователно — не „в забутано място“ на Галактиката, защото — както вече бе казано — в коротационната област съществуват условия, различни от тези, които господствуват както близо до ядрото, така и по периферията на спиралния диск. Благодарение на компютърното симулиране специалистите по космогония могат за кратко време да създават множество пробни варианти на астрогенезиса и планетогенезиса, което до неотдавна изискваше неизмеримо трудни и поглъщащи много време изчисления. В същото време астрофизиката доставя все по-нови, все по-точни данни за такова симулиране. Процесът по улики продължава, веществените доказателства и математическите хрумвания, сочещи извършителите на станалото, вече имат вид на солидно обоснована хипотеза, а не на неоснователни предположения. Обвинителният акт против Спиралните Мъглявини за това, че са едновременно Родителки и Детеубийци, е внесен в трибунала на астрономията; процесът продължава, но окончателната присъда още не е произнесена.

III

Заетата от съдопроизводството терминология е твърде подходяща, когато говорим за историята на Слънчевата система в Галактиката, тъй като космогонията се занимава с реконструиране на събития от миналото и по същия начин постъпва съдът в процеса по улики, в който няма неоспоримо доказателство против обвиняемия, а само съвкупност от утежняващи обстоятелства.

Също като съдията космогоникът трябва да установи какво е станало в конкретния случай, но той не е длъжен да се занимава с въпроса колко често се срещат подобни случаи, нито пък каква е била вероятността да се реализира разглежданият случай, преди да се стигне до него. Обаче за разлика от съдопроизводството космогонията се старее да научи значително повече неща.

Ако някой, изхвърли през прозореца бутилка от шампанско (от дебело стъкло и с характерната вдлъбнатинка на дъното) и тя се разпръсне на парчета, то, повтаряйки този опит, той ще се убеди, че, общо взето, шийката и дъното остават цели, докато останалата част от бутилката се начупва на много парчета с най-различна форма. Може да се случи едното от тези парчета да бъде стъклена треска, дълга шест и широка половин сантиметър.

На въпроса колко често може, разбивайки бутилки, да се получават също такива парчета, не може да се отговори точно. Възможно е само да установим на колко парчета най-често се разпръскват чупените бутилки. Такава статистика ще се направи лесно, като се повтаря много пъти описаният опит и условията остават постоянни (от каква височина пада бутилката, дали пада върху бетон или върху дърво и пр.). Но може да се случи падащата бутилка да се удари в топката, която в същия момент е ритнало едно от децата, играещи си на двора, поради, което бутилката ще отскочи, ще влети през отворения прозорец на партера в жилището на една бабичка, която отглежда златни рибки в аквариум, ще падне в него и ще се напълни с вода. Всеки ще признае, че колкото и малко вероятно да е, това може да се случи наистина, така че никой няма да признае

подобна случка за свръхестествено явление, за чудо, а само за изключително стечение на обстоятелствата. Обаче статистика на подобни изключения не може да се направи. Освен законите на нютоновата механика и издръжливостта на стъклото на удар би трябвало да се вземе предвид и колко често децата играят в този двор с топка, колко често по време на тяхната игра топката попада там, където падат бутилките, колко често бабичката оставя прозореца си отворен, а ако пък искаме да имаме „обща теория на бутилките, падащи след удар с топка в аквариум и напълващи се с вода, без да бъдат повредени“, вземайки предвид всички бутилки, деца, къщи, дворове, златни рибки, аквариуми и прозорци, то никога няма да създадем такава, теория.

Ключовият въпрос при възстановяването на историята на слънчевата система, включително с живота на Земята, звучи по следния начин: дали тогава в Галактиката се е случило нещо, подобно на чупенето на хвърлени бутилки, което може да се обхване статистически, или пък нещо, подобно на приключението с топката и аквариума?

Изчислимите по статистически, методи явления не преминават в статистически неизчислими внезапно, при някаква ясно изразена граница, а постепенно. Ученият застава на позицията на познавателния оптимизъм — приема, че предметите, които изчислява, подлежат на изчисляване. Най-красиво е положението, когато те се подчиняват на детерминистичните изчисления: ъгълът на падане е равен на ъгъла на отражение, тялото, потопено във вода, губи от теглото си толкова, колкото тежи изместената от тялото течност, и тъй нататък. Работата става по-лоша, когато сигурността се измества от подлежащата на изчисляване вероятност. А положението става съвсем лошо, когато изобщо нищо не може да се изчисли. Обикновено се казва, че там, където нищо не подлежи на изчисления, тоест не би могло да се предвиди, господствува хаос. Обаче в точните науки „хаос“ съвсем не означава, че нищо не е известно, че си имаме работа с някакво „абсолютно безредие“. „Абсолютно безредие“ изобщо не съществува, а пък и в разказаната история с бутилката и топката няма никакъв хаос: всяка случка, взета поотделно, се подчинява на физическите закони, и то на законите на детерминистичната, а не на квантовата физика, защото е възможно да се измери и силата, с която детето е

ритнало топката, и ъгълът на сблъскване на топката с бутилката, и скоростта на тези две тела в момента на сблъсъка, и траекторията, по която се е движела бутилката, отскачайки от топката, и скоростта, с която, падайки в аквариума, тя се напълва с вода. Всеки от етапите на това събитие, взет поотделно, по принцип подлежи на физически изчисления, обаче *серията*, образувана от всички етапи, не подлежи на изчисления (тоест не може да се установи колко често може да се случи това, което се е случило тогава). Работата е там, че всички теории с „широк обхват“, с които си служи физиката, не са пълни, понеже не казват нищо за началните условия. Началните условия трябва да бъдат въвеждани в теорията специално, отвън. Както се вижда обаче, когато едни начални условия трябва да бъдат изпълнени от случайността точно, така че да възникват условия, също много точно дефинирани за следващия етап и тъй нататък, преминавайки през зоната на вероятностите, сигурността се превръща в неизвестна, за която вече не може да се каже нищо, освен че „се е случило нещо извънредно особено“.

Затова в началото казах, че светът е множество от случайни катастрофи, управлявани от точни закони.

На въпроса колко често в Космоса се случва това, което е станало със Слънцето и Земята, до днес не може да се отговори, защото не е известно в коя категория явления трябва да бъде поставен този *casus*^[1]. Благодарение на постиженията на астрофизичната и космогоничната наука въпросът постепенно ще се изяснява. Много от говореното на сесията на СЕТИ в Бюракан през 1971 година вече не е актуално или се оказа погрешно предположение. Несъмнено след десет или още повече — след двадесет години, в началото на ХХІ век, много тайнствени днес въпроси ще бъдат изяснени.

Луната е изиграла огромна, ако не и решаваща роля при възникването на земния живот, тъй като той би могъл да възникне само във водни разтвори на химични съединения, и то не в дълбоководния океан, а в крайбрежните плитчини, при което върху прабиогенезиса в тези разтвори катализиращо е повлияло тяхното често разбъркване (често, но умерено), предизвикано от приливите и отливите, а те — така или иначе — се причиняват от Луната.

От друга страна, начинът, по който са се образували луните на всички планети, е по-зле проучен от начина, по който са възникнали

самите планети. Засега не можем да изключим „извънредно особените“ обстоятелства, при които са възникнали спътниците на планетите — подобни на онези при историята с бутилката и аквариума. Изглежда, че за да се накъса на пръстени протосоларният диск на мъглявината, е достатъчен обикновен удар на вълната, предизвикана от избухването на Свръхновата, ала за да започнат около планетите да се кондензират техните луни, е било необходимо нещо като пресичането на две кръгови вълни, разнасящи се по повърхността на водата, когато в нея се хвърлят едновременно (недалече един от друг) два камъка. С други думи, за да възникнат луните, може би е било необходимо след първото избухване на Свръхновата да последва ново избухване, също на немного голямо разстояние от прасълънчевата система.

Ако не всички поставени въпроси се изяснят напълно, все пак; някакви отговори ще има, и по този начин вероятността за възникване на живот в Космоса, наричана също биогенетична производителност или честота, ще получи приблизителна числена стойност. Може би тази стойност ще се окаже значителна и тогава ние ще имаме основание да признаем за вероятно наличието на живот в безброй много и различни форми на безбройните планети на милиарди галактики, намиращи се около нас. Но дори ако не стане така, книги с предсказанията от мен заглавия ще започнат да излизат.

Ще пристъпя към обясненията защо ще стане така. Ще обхвана предварително в десет думи мрачното положение на нещата: без глобална катастрофа на живота Човека нямаше да го има.

---

[1] Случай (лат.). Б.пр. ↑

IV

С какво се различава новата картина на живота в Космоса от старата? Отдавна беше известно, че планетното раждане би трябвало да се предхожда от дълга верига определени събития, чието начало е било положено с възникването на дълговечна и спокойно горяща звезда от типа на Слънцето и че тази звезда трябва да създаде планетно семейство. Не беше известно обаче, че рамената на спиралната галактика са (или могат да бъдат) ту плаценти, ту гилотини на живота — в зависимост от това в какъв стадий на развитието си звездородната материя преминава през спиралата и на кое място от рамената става това преминаване.

На симпозиума в Бюракан никой освен мен не поддържаше становището, че разположението на животородните небесни тела е зависело по характерен начин от събития в надпланетен и надзвезден (защото е галактичен) мащаб. Разбира се, и аз не знаех, че веригата от тези събития ще обхване движението на звездородния облак при коротационната област, че ще бъде необходима съответна „синхронизация“ на астрогенезиса във вътрешността на облака с избухванията на Свръхновите в неговата периферия, а освен това — *conditio sine qua non est longa vita*^[1] — че системата, в която е започнала биогенезис, „е длъжна“ да излезе от бурната зона на спиралата в спокойната област на вакуума между рамената ѝ.

От края на седемдесетте години стана модерно да се включва в космогоничните хипотези факторът, наричан *Anthropic Principle*^[2]. Този фактор редуцира загадката на първоначалните условия на Космоса до аргумента *ad hominem*^[3]: ако онези условия са били коренно различни, отколкото са били, то не би възникнал и въпросът, защото тогава и нас нямаше да ни има.

Не е трудно да забележим, че, разбиран буквално (*Homo sapiens* е възникнал затова, защото този шанс се е съдържал още в *Big Bang*, тоест в първоначалните условия на Вселената), *Anthropic Principle* има същото познавателно значение, каквото има *Chartreuse Liqueur Principle*^[4] като космогоничен критерий. Действително

произвеждането на този ликьор беше възможно благодарение на свойствата на ТОЗИ Космос, но прекрасно можем да си представим историята на ТОЗИ Космос, на ТОВА Слънце, на ТАЗИ Земя и ТОВА човечество без възникването на Chartreuse. Този ликьор се е появил, понеже хората са се занимавали достатъчно дълго време с производството на различни напитки, между другото на такива, които съдържат алкохол, захар и билкови екстракти. Затова отговорът на въпроса откъде се е взел този ликьор: „Взел се е от това, че такива са били първоначалните условия на Космоса“, звучи непълно, та чак смешно. Със същия успех би могло да се поддържа, че пощенските марки или автомобилите „Фолксваген“ дължат възникването си на първоначалните условия на Вселената. Подобен отговор обяснява *ignotum per ignotum*^[5]. Той е в същото време *circulus in explicando*^[6]: възникнало е това, което е *можело* да възникне. Отговорът заобикаля най-особеното свойство на Пракосмоса. Съгласно приетата хипотеза за Big Bang, възникването на Космоса е било експлозивно раждане, създало едновременно материята, времето и пространството. Мощното светосътворително лъчение на експлозията е оставило своите следи в Космоса и до днес — като присъстваща навсякъде в него остатъчна радиация на звездния фон. В продължение на 20 милиарда години от съществуването на Космоса лъчението на неговия първи миг е успяло да изстине до няколко градуса над абсолютната нула. Все пак не е задължително интензитетът на това остатъчно лъчение да бъде еднороден по целия небосклон. Космосът е възникнал от точка с безкрайно голяма гъстота и за 10^{-35} секунди се е разширил до големината на топка. В този миг той вече е бил твърде голям и се е разпространявал твърде бързо, за да може да се запази идеално еднороден. Причинните връзки на събитията са ограничени с най-високата скорост на взаимодействие — скоростта на светлината. Такива връзки биха могли да съществуват само в районите с размери 10^{-25} сантиметра, а в един Космос, голям колкото топка, биха се сместили 10^{78} такива района. Тъй че това, което е ставало в едни райони, не е можело да влияе върху събитията в другите райони. Поради тази причина Космосът би трябвало да се разширява нееднородно, без да запазва онази симетрия, онези навсякъде еднакви свойства, които ние наблюдаваме в него. Теорията за Big Bang се спасява от хипотезата, че при сътворителния взрив са възникнали

наведнъж огромен брой Вселени. Нашият Космос е бил само един от тях. Теорията, съгласуваща еднородността (хомогенността) на актуалния Космос с невъзможната еднородност при неговото разширяване чрез предположението, че Пракосмосът е представлявал не Universum, а POLIVERSUM, беше провъзгласена през 1982 година. Хипотезата за Poliversum може да бъде намерена в моята книга „Въображаемата величина“, написана десет години по-рано (през 1972 година). Съвпаденията между моите хрумвания и появилите се покъсно теории ми придават смелост да пристъпя към по-нататъшни догадки.

Да си припомним бутилката, която, отскачайки от топката, пада през отворения прозорец в аквариума. Макар че не е възможно да се изчисли статистически вероятността за такова събитие, ние разбираме, че както този случай е възможен (тоест като непротиворечащ на законите на Природата не представлява чудо), също така е възможно бутилката, падайки в аквариума, пълен със застояла вода с мъртви рибки, да изплиска водата и няколко зрънца рибешки хайвер да паднат в стоящата наблизо кофа с чиста вода, благодарение на което от хайвера ще се родят живи рибки — но това би било *още* по-рядко, *още* по-изключително събитие.

Да кажем, че децата продължават да играят на топка, че някой продължава да изхвърля от време на време бутилки от по-горния етаж, че поредната празна бутилка, отразявайки се от топката (която пак е пресякла траекторията на нейното падане), влита този път в кофата така, че рибките, родени от хайвера, изплискан с водата от аквариума, падат в горещата мазнина, поставена на електрическата печка, и собственичката на жилището, която е възнамерявала да пържи картофи, намира в тигана изпържени риби.

Дали такава случка би била „абсолютно невъзможна“? Не можем да твърдим това. Можем само да признаем, че става дума за особено рядък случай, такъв, който в цялото си протичане (започвайки от първото изхвърляне на бутилка през прозореца) няма да се случи за втори път *точно* по същия начин. Повторението би било просто напълно невероятно. Най-малкото отклонение става причина бутилката да не падне в кухнята: ако тя не се отрази „както трябва“ от топката, ако се строши на пода, ако потъне в аквариума — нищо повече няма да се случи; а ако изплиска мъничко хайвер, то от него може нищо да не

се роди, понеже хайверът може да не попадне в кофата, която впрочем може да бъде празна или да съдържа бельо, нахиснато за пране в убийствен за рибките прах, и тъй нататък. Въвеждайки Anthropic Principle в космогонията, ние признаваме възникването на човека за такова състояние на нещата, което е увенчало еволюцията на земния живот с разум, защото раждането на разумни същества е толкова вероятно, колкото по-продължително трае тази еволюция. Като напускаме територията на твърденията, признавани днес за сигурни или твърде сигурни, ще изложим какво ще установи науката на бъдещия век по този въпрос.

---

[1] Условие, без което няма дълъг живот (лат.). Б.пр. ↑

[2] Принцип на ентропията. Б.пр. ↑

[3] Според човека (лат.). Б.пр. ↑

[4] Марка френски ликьор. Б.пр. ↑

[5] Неизвестно чрез неизвестното. (лат.). Б.пр. ↑

[6] Кръгово развитие (лат.). Б.пр. ↑

V

Най-напред ще бъде събран материал, доказващ, че този ствол на еволюционното дърво, който е създал бозайниците, не би се разклонил и не би им дал предимство сред животните, ако на границата между кредата и терциера, преди около 65 милиона години, върху Земята не се е стоварила катастрофа, взела образа на огромен метеорит с тегло 3,5–4 трилиона тона.

Дотогава влечугите били най-висшите животни. Те господствували на сушата, във водата и във въздуха двеста милиона, години. Опитвайки се да изяснят причината за тяхното внезапно измиране в края на мезозойската ера, еволюционистите приписвали на тогавашните влечуги белезите на съвременните влечуги: студенокръвни, с примитивен строеж на органите, голо тяло, покрито само с люспи или рогова броня, а освен това, когато се стараели въз основа на откритите скелети да възстановяват външния вид и начина на живот на онези животни, те нагласявали реконструкцията съгласно своите предубеждения, които бихме могли да наречем „шовинизъм на бозайника“, какъвто е и човекът. Палеонтолозите твърдели, например, че големите четириноги влечуги, например бронтозаврите, изобщо не са можели да се придвижват по сухата почва и са живеели в плитките води, където са се хранили с водна растителност, а двуногите влечуги действително са обитавали сушата, но са се движели тромаво, влачейки по земята дългата си тежка опашка, и т.н.

Едва през втората половина на XX век бе признато, че мезозойските влечуги са били също толкова топлокръвни, колкото и бозайниците, че техните многобройни разновидности — особено летящите — са били покрити с козина, че двуногите влечуги съвсем не са крачели бавно, влачейки опашката си, а са бягали със скорост, близка до тази на щраусите, макар да са били сто, дори двеста пъти по-тежки от тях, а опашката, поддържана хоризонтално благодарение на специални сухожилия, е играела при бягане ролята на противотежест за наклоненото напред тяло, че дори най-големите гигантозаври са се придвижвали с лекота по сушата и че да се говори за

„примитивността“ на влечугите е глупост. Понеже не мога да направя тук солидно сравнение на измрелите влечуги със съвременните, ще покажа само с един пример с каква никога несрещана по-късно сръчност са се отличавали някои летящи влечуги. „Биологичният рекорд на авиацията“ съвсем не принадлежи на птиците, нито пък на летящите бозайници — прилепите. Най-голямото животно в земната атмосфера е бил *Quetzalcoatlus Northropi*, с телесна маса, надвишаваща тази на човека. Впрочем той е бил само един от видовете на класа, наречен *Titanopterygia*, влечуги, носещи се над океана и хранещи се с риба. Не е известно как са могли да кацат и да излитат във въздуха, защото теглото им изисква такава мощност, каквато мускулите на живеещите днес животни (следователно — и на птиците) не притежават. Когато бяха намерени остатъци от тях в Тексас и Аржентина, веднага бе направено предположението, че тези гиганти на въздуха, чиито размери с разперени криле достигат размерите на авионетка и дори на по-голям самолет (13 до 16 метра), са живеели и строели гнездата си на върховете над стръмни склонове, откъдето са се хвърляли във въздуха, разпервайки криле. Обаче ако те не са били в състояние да стартират от равнината, то всеки, кацнал поне веднъж на равно място, би бил осъден на смърт. Някои от тях са се хранели с мърша, а по скалистите върхове такива остатъци не са намерени. Нещо повече, огромните им кости са намерени в райони без планини. Начинът им на летене остава загадка за специалистите по аеродинамика. Нито една хипотеза, изказана за нейното изясняване, не е успяла да се наложи. Колосите като *Quetzalcoatlus* не са могли да кацат по дърветата, това често би се равнявало на увреждане или счупване на крилето. Най-големите екземпляри от известните ни летящи птици са представителите на един измрял вид лешояд, чиито разперени криле достигат до седем метра. Удвояването на тази дължина увеличава четири пъти необходимата мощност за издигане във въздуха. Големите летящи влечуги не са могли да стартират, ускорявайки се в бяг, защото са имали прекалено къси и слаби крака.

Когато упрекът в „примитивност“ като причина за измирането отпадна, той беше заменен с противоположния: прекомерна специализация. Влечугите били измрели, понеже са били тясно приспособени към господстващите в околната среда условия и промяната в климата е довела до тяхната гибел. В историята на Земята

действително е имало промени на климата. Всички знаят за ледниковите периоди. На границата между триаса и кредата унищожаването на живота се е предхождало от застудяване. Но то не е довело до поредния ледников период. И, което е много съществено, нито една промяна на климата не е предизвикала такова масово измиране на толкова много видове животни и растения едновременно. Техните изкопаеми остатъци изчезват изведнъж в геологичните пластове на следващия период. Както показват изчисленията, тогава не е оцеляло нито едно животно, чието тегло е надвишавало 20 килограма. Никога друг път подобни хекатомби не са обхващали цялото земно кълбо. Тогава са измрели много безгръбначни животни, и то почти едновременно на сушата и в океаните. Случило се е бедствие като описваните в Библията: денят се превърнал в нощ и тъмнината продължила две години. Слънцето не само престанало да се вижда от цялата земна повърхност, но и достигащите до нея лъчи давали по-слаба светлина от лунната при пълнолуние. Измрели всички големи животни, водещи дневен начин на живот, затова пък оцелели малките, плъхоподобни бозайници, приспособени към нощно ловуване. От оцелелите след големия зооцид същества през терциера възникнали нови видове заедно с вида, увенчал се с антропогенезис. Господстващата тъмнина, отрязала Земята от потоците слънчева енергия, унищожила повечето от зелените растения, тъй като пречела на фотосинтезата. Измрели също много водорасли. Но да не се впускаме в повече подробности.

Ще ги прескочим, защото механизмът и последиците от катастрофата са били наистина много по-комплицирани, отколкото ги представихме по-горе. Но нейните *размери* са били точно такива. Ето как изглежда балансът: Човекът не е можел да възникне от нееднородната през мезозойската ера наследствена маса, тъй като тя е представлявала капитал, инвестиран в неспособни да доведат до антропогенезис видове. Инвестицията (както впрочем винаги става в еволюцията) била необратима. Този капитал бил проигран, а новият започнал да се създава от разпръснатите по Земята оцелели остатъци на живот. След това новият капитал се умножил — до раждането на хоминиди и антропоиди.

Ако колосалната инвестиция на еволюцията в thecodontia, saurischia, ornitischia, както и в rhamphorhynchoidea и pterodactyloidea не

бе завършила преди 65 милиона години с крах, бозайниците нямаше да завладеят нашата планета. Ние дължим възникването си на споменатата катастрофа. Възникнали сме и сме се размножили до милиарди, защото милиарди други същества са били унищожени. Именно това съдържат думите *The World as Holocaust*^[1]. Обаче следствието по улики, което науката води, доведе само до разкриване на вероятностния причинител за появата на нашия вид — и то причинител косвен, макар и необходим. Нали не метеоритът ни е създал, той само е открил пътя, когато с масовото изстребление е опустошил Земята и така е освободил място за следващите еволюционни проби. Остава открит въпросът, дали без метеоритната катастрофа разумът би се появил на Земята в друга, различна от нашата, нечовекоподобна, неантропоидна форма?

---

[1] Светът като катастрофа (англ.). Б.пр. ↑

VI

Там, където няма Никой, следователно — и никакви чувства, доброжелателни или враждебни, няма любов или злоба, както и никакви намерения. След като не е нито Личност, нито творение на някаква Личност, Космосът не може да бъде обвиняван в пристрастна дейност: той просто е такъв, какъвто е, и действа така, както действа. Едни звезди „са длъжни“ да се разкъсват и да се разпадат с взрив, така че възникналите в техните „ядрени котли на преобразуване“ тежки елементи да се разпръснат и да положат — милиарди години по-късно — началото на планети, следователно — понякога и на органичен живот. Други Свръхнови „са длъжни“ да Преживяват катастрофални разрушения, така че притисканите от техните експлозии облаци от галактичен водород да се сгъстяват в слънцеподобни, дълговечни звезди, огряващи равномерно и спокойно своето планетно семейство, също дължащо своето възникване на катастрофа. Дали обаче разумът *също е длъжен* да се зароди чрез унищожителен катаклизъм?

Двадесет и първи век няма да отговори категорично на този въпрос. Той ще продължи да събира по-нататъшни веществени доказателства, ще създава нова картина на света като множество от случайни катастрофи, управлявани от точни закони, но няма да даде окончателно разяснение на засегнатия тук критичен въпрос.

Този век ще разпръсне наистина, много заблуди, вегетиращи в науката до ден-днешен. Например без никакво съмнение той ще установи, че големият мозък не е идентичен с голямата интелигентност. Такъв мозък представлява необходимо, но не и достатъчно условие за нейното възникване. Изключителната интелигентност, която уж притежават делфините, понеже техните мозъци действително са по-големи и по-нагънати от човешките, този разум на делфините, за който толкова много се пише в наше време, ще се наложи да бъде поставен на рафта с приказките. Съмнение няма: големият мозък *е бил нужен* на делфините като оръдие за адаптация, та да могат те успешно да конкурират в една и съща океанска среда с

„много глупавите“ акули, големият мозък е позволил на делфините да навлязат и да просъществуват в жизнената ниша, от милиони години вече заета от хищните риби — но нищо повече. Също така не може да се говори и за проблясъци на интелигентност у влечугите, ако не се беше случила катастрофата през мезозойската ера.

Еволюцията на *всички* животни (с изключение на някои паразити) се характеризира с бавно, но почти непрекъснато нарастване на неутралната маса. Ако обаче това нарастване е трябвало да трае през период от време, измерван с милиони години след триаса, кредата, терциера и тъй нататък, и то не би гарантирало възникването на разумни влечуги.

Надупчените с кратери повърхности на всички луни от нашата планетна система са като че ли снимки от миналото, замръзнала картина от началото на системата, което също е било създаване чрез унищожение. Всички тела са обикаляли около Слънцето по пресичащи се често орбити, така че често са се сблъсквали. Благодарение на катастрофите масата на големите тела — планетите, се е увеличавала, като в същото време от системата „са изчезвали“ телата с неголяма маса, сблъскващи се с тях. По-горе казах, че преди някакви си 4,9 милиарда години Слънцето с планетното си семейство е излязло от бурната територия на галактичната спирала и е заплувало в спокойния вакуум, което съвсем не означава, че вътрешността на слънчевата система тогава също е била спокойна. Вътрешните сблъсъци на планетите с метеоритите и кометите са продължавали и тогава, когато животът се е зараждал на Земята, а освен това от спиралното рамо не се излиза, както се излиза от къщи на улицата; радиационната и звездната гъстота не се прекъсва изведнъж на една граница. През първото милиардолетие животът все още е бил изложен на ударите на Свръхнови — наистина, достатъчно отдалечени, за да не превърнат Земята в мъртва планета. Долитащото от звездните далечини твърдо лъчение (рентгенови и гама-лъчи) е било едновременно унищожавач и създавач фактор, защото е ускорявало генетичните мутации на праорганизмите. Някои насекоми са стотици пъти по-нечувствителни от гръбначните животни спрямо убийственото въздействие на радиоактивността. Това всъщност е много странно, като се вземе предвид, че по принцип строежът на наследственото вещество на всички живи системи е един и същ, а те се различават една от друга

горе-долу като строежите от различните култури, епохи и архитектурни стилове, изградени от тухли и камък. Строителният материал навсякъде е еднакъв, еднакви са и неговите връзки и задържащите целостта сили.

Разликата в чувствителността спрямо убийственото, ядрено лъчение би трябвало да търсим в някакви извънредно отдалечени във времето събития, вероятно — катастрофи в епохата преди около 430 милиона години, когато са възникнали пранасекомите, или по-скоро — техните прадеди. Не е изключено обаче „имунитетът“ на някои органични форми спрямо радиацията, смъртоносна за повечето други форми, да е получен преди един милиард години.

Така че: дали през идващия век ще се стигне до възкресяване на теорията, развита от френския палеонтолог и анатом Кювие около 1830 година, наречена „катастрофична“? Тя признавала процесите, протичащи в геологични мащаби (създаването на планините, промените на климата, възникването и изчезването на моретата), за резки и бързи промени или глобални катастрофи. В средата на XIX век ученикът на Кювие, д'Орбини, развива теорията му по-нататък; според него органичният свят на Земята е загивал многократно и е възниквал отново в последователните сътворителни актове. Теорията на Дарвин погреща това обединяване на катастрофизма с креационизма. Обаче това погрещение се оказва преждевременно. Катастрофите в най-голям мащаб, космическите, са неотделимо условие за еволюцията на звездата и еволюцията на живота. Човешкият ум е измислил алтернативата „или унищожение, или съзидание“ и я е наложил на света от началото на нашата история. Сигурно човекът е признал за очевидно това категорично взаимно изключване на унищожението и сътворението тогава, когато е разбрал собствената си смъртност и ѝ е противопоставил волята си за живот. Подобно противопоставяне лежи в общата основа на всички хилядолетни култури и то може да бъде открито както в най-старите митове, креационни легенди и религиозни вярвания, така и в науката, възникнала няколко десетки хиляди години по-късно. И религията, и науката са приписвали на видимия свят свойства, премахващи от него сляпата, неподлежаща на изчисляване, случайност като причинител на всички събития. Присъстващата във всички религии борба на доброто със злото не във всяко вероизповедание завършва с триумф на доброто, но тя установява

определен — макар и като фаталност — *ред* в съществуването. Както *sacrum*^[1], така и *profanum*^[2] са в *реда* на всички неща. Затова *случайността* като най-висша инстанция на съществуването не се среща никъде, в нито едно от вярванията на миналото и затова и науката толкова дълго отказваше да признае нейната колкото сътворителна, толкова и неподлежаща на изчисляване роля във формирането на действителността.^[3]

Човешките вярвания могат да се разделят грубо на „утешителни“ и на по-скоро само „въвеждащи ред“ в заварения свят. Първите обещаваат Възмездие. Спасение, Разплащане за греховете и заслугите, увенчано на оня свят с окончателно раздаване на справедливост, и с това те „добавят“ към толкова несъвършения свят съвършено Продължение извън него. Май че именно на такова задоволяване на нашите претенции към света тези вярвания дължат своя многовековен живот и застиването си в утвърдена от поколенията догматика.

Затова пък отмерлите вече митове вместо утеха и обещание за Справедливо Добро в прекрасно устроената Вечност (каквото и да се говори за Рая и Възмездието, там няма и намек за Случайността: никой няма да отиде в пъкъла в резултат на божия грешка или недоглеждане на Провидението, никой също няма да си има посмъртни грижи, защото някакво опущение не го е допуснало до Нирваната) предлагат Ред, който неведнъж е жесток, ала Необходим, следователно — няма нищо общо с лотарията.

Предназначението на всяка култура е било и е: всяка посредственост (като случайно явление) да застане в блясъка на Благосклонността или — поне — на Необходимостта. Това е общият показател на културите, извор на „нормализацията“ на поведението в ритуалите, във всички божии заповеди и във всяко табу: навсякъде всичко трябва да има *една-единствена* мяра. Културите са въвеждали в себе си вероятностния фактор на малки, предпазливи дози — за развлечение, като игра и забава. Опитомената случайност, държана в строги рамки (като играта и лотарията), престава да бъде неразбираема и страшна. Играем на лотария, защото искаме. Никой не ни принуждава да го правим. Религиозният човек вижда случайност в счупването на чаша, в ужилването на оса, обаче няма да припише на случайността смъртта; според неговото интуитивно разбиране божиято Всемогъщество и Всезнание комай отреждат на случайността

второстепенна роля, а науката, докато това беше възможно, я разглеждаше като ефект на засега недостатъчното познание, на *нашето* невежество, което ще бъде елиминирано от по-нататъшните открития. Не се шегувам. Айнщайн също съвсем не се е шегувал, твърдейки, че „*der Herrgott würfelt nicht*“, понеже „*He is sophisticated, but He is not malicious*“, което означава: редът в света *трудно* може да се опознае, но това опознаване е *възможно*, защото е достъпно за разума.

Краят на ХХ век ще донесе генерален прелом в тази позиция, поддържана упорито и настървено в продължение на хилядолетия. Алтернативата „*унищожение или съзидание*“ в края на краищата ще бъде отхвърлена. Движейки се в рамената на Галактиката, огромните облаци от тъмни, студени газове лека-полека се накъсват на части — толкова непредвидими, колкото непредвидими са парченцата разпръснало се стъкло от счупена бутилка. Законите на Природата действуват не *въпреки* случайните събития, а *чрез* тях. Статистическото буйство на звездите, помятащи милиарди пъти, за да родят веднъж живот, изтребван чрез случайна катастрофа с милиони видове, за да се увенчае веднъж с разум, не е изключение, а правило във Вселената. Слънцата възникват от унищожаването на други звезди; по същия начин остатъците от предзвездните облаци се обособяват в планети. Животът е една от редките печалби в тази лотария, а разумът е още по-изключителна печалба в следващите тегления. Той дължи възникването си на естествения подбор, следователно — на смъртта, която усъвършенствува оцелелите, и на катастрофите, които могат рязко да увеличат шанса за появяване на разум. Връзката между строежа на света и строежа на живота не подлежи на съмнение, обаче Космосът е гигантски „инвеститор-прахосник“, разпиляващ изходния капитал в рулетките на Галактиката, а изпълнителят, внасящ правила в тази игра, е вероятностният закон на големите числа. Човекът, формиран от тези свойства на материята, които са се появили заедно със света, се оказва рядко изключение от правилото на унищожението — оцелял след многобройните смазвания и всесъжения^[4]. Съзиданието и унищожението са състояния на нещата, от които не може да се избяга.

Такава картина ще обрисова постепенно науката, без да я коментира, а само подреждайки я от откритията на биологията и

космогоничните реконструкции като мозайка от намирани едно след друго камъчета. Тук всъщност бих могъл да поставя точка, обаче накратко ще се спра и на последния въпрос, който би могъл да се постави.

---

[1] Свещено (лат.). Б.пр. ↑

[2] Небожествено (лат.). Б.пр. ↑

[3] Думата „случайност“ не се среща в нито една от Свещените книги на всички вероизповедания. Б.а. ↑

[4] У древните народи — жертвоприношение с пълно изгаряне на жертвеното животно, без отделяне на една част за жреците. Б.пр. ↑

VII

Скицирах картината на действителността, която ще бъде популяризирана от науката на XXI век, тъй като някои нейни черти се виждат и в днешната наука. Тази картина ще бъде създадена и ще получи гаранции за автентичност от най-добрите експерти. Въпросът, с който аз искам да отида още по-далеч, там, докдето не може да се стигне дори с мисъл, се отнася до трайността на картината, тоест дали тя ще бъде окончателна.

Историята на науката показва, че всяка поредно скицирана от нея картина на света е била смятана за окончателна, след което е била подлагана на корекции, за да се разпадне в края на краищата като разбъркана мозайка и работата над нейното подреждане да започнат от начало следващите поколения. Религиозните вярвания се основават на догмите, чието отхвърляне е било най-напред равносилно на гнусна ерес, а след това — на раждането на нова вяра. Вярата, жива благодарение на тези, които я изповядват, е Окончателната Истина — и поради това е безапелационна. В науката няма нищо така безапелационно, няма и нищо така окончателно. Присъщите на научното познание „сигурности“ са „различно сигурни“, нищо не подсказва също, че се приближаваме до Финиша на Познанието като крайно обединяване на Неоспоримите данни и Неизбежното Невежество. Не подлежи на съмнение, че правдоподобното познание ще се увеличава чрез материалната ефективност на неговото прилагане. Ние знаем повече от нашите предшественици от XIX век и те на свой ред са знаели повече от прадедите им в науката, но в същото време ние опознаваме неизчерпаемостта на света, безкрая на задълбочаването в тайните на материята — щом всеки атом, всяка „елементарна частица“ се оказва кладенец без дъно, — и дори само тази изумяваща ни (въпреки че вече всички са свикнали донякъде с този маратон без финиш) бездънност на познанието прави всяка „окончателна картина на света“ съмнителна. Може би *Principium Creationis Per Destructionem*^[1] също ще се окаже етап от нашата диагностика, която прилага човешката мяра към нещо толкова

нечовешко като Вселената. Може би с тези нечовешки, прекалено сложни, недостъпни за нашия беден, животински мозък измерения, ще се справи някога Deus ex Machina^[2] — алиенираният Машинен Разум, чието начало положихме ние, или по-скоро — немашинните плодове на задвижената от хората еволюция на изкуствения интелект. Ала казвайки това, аз вече излизам извън границите на ХХІ век, в тъмнината, която никакви догадки няма да озарят.

Берлин, май 1983

---

[1] Принцип на съзиданието чрез унищожение, (лат.). Б.пр. ↑

[2] Бог от машина, преносно — неочаквано решение (лат.). Б.пр.

↑

**ВОЕННИТЕ СИСТЕМИ НА ХХІ ВЕК, ИЛИ ЕВОЛЮЦИЯ
С ГЛАВАТА НАДОЛУ**

I

След като получих — по начин, който не ми е позволено да разкрия — достъп до трудове, посветени на военната история на ХХI век, се замислих преди всичко как да скрия придобитата информация. Въпросът за нейното укриване беше за мен най-важен, тъй като ми беше ясно, че този, който познава историята, е като беззащитен откривател на съкровище, което може лесно да загуби заедно с живота си. Знаех, че аз съм единственият, комуто са известни онези факти, благодарение на книгите, които доктор Р. Г. любезно ми предостави за кратко време и които аз му върнах непосредствено преди неговата преждевременна смърт. Доколкото ми е известно, той ги е изгорил и така е занесъл тайната със себе си в гроба.

Мълчанието изглеждаше най-простият изход. Ако мълча, щях да запазя кожата си цяла. Но как да не съжалиш за неизброимите необикновени данни, свързани с политическата история на следващия век и разкриващи съвършено нови хоризонти във всички области на човешкия живот! Да вземем за пример; макар и само изумителния, неподвижан от никого, обрат в областта на изкуствения интелект (AI — Artificial Intelligence), който стана световна сила именно поради това, че не стана интелект като разум, вложен в машина. Ако мълча заради собствената си сигурност, бих се лишил от всички положителни неща, които би ми донесло това знание.

После ми дойде идеята да запиша с подробности запомненото съдържание на споменатите томове и да предам ръкописа в банков сейф. Налагаше се непременно да запиша всичко, което бях запомнил от текста, понеже с течение на времето щях да забравя многобройните данни от толкова обширните теми. Ако някога ми дотрябваха тези данни, щях да посещавам съкровището на банката и след като си взема бележки на място, да връщам манускрипта обратно в бронираното чекмедже. Но това би било опасно. Най-напред, някой би могъл да ме проследи. Второ, в днешния свят никакви банкови трезори и съкровища не са стопроцентово осигурени срещу кражба. Дори слабо интелигентният крадец рано или късно ще се ориентира какъв

необикновен документ е задигнал. И дори да е изхвърлил или унищожил моя ръкопис, аз няма как да науча това и ще продължа да си живея в непрестанен страх, че връзката на моята особа с историята на ХХІ век ще излезе на бял свят.

Така че моята дилема изглеждаше, както следва: да укривя тайната завинаги и същевременно да се ползувам свободно от нея. Да я скрия от целия свят, но не и от себе си. След дълги разсъждения разбрах, че съществува много просто решение. Най-сигурният начин да се скрие една необикновена идея, истинска във всяка дума и всеки инч, е тя да бъде публикувана като Science Fiction: По същия начин, както хвърленият върху купчина натрошена стъклария брилянт става невидим, така и автентичната сензация, напъхана между бръщолевенията на Science Fiction, заприличва на тях и престава да бъде опасна. Но тъй като не успях да се освободя от всичките си опасения, използвах веднага в много скромна степен притежаваната тайна през 1967 година, когато написах фантастичния роман „Гласът на бога“ (Die Stimme des Herrn, Insel Verlag i Volk und Welt Verlag, His Masters Voice, Brace Harcourt Jovanovich). На 125 страница, третият ред отдолу, в нея могат да се открият думите „the ruling doctrine was the «indirect economic attrition»“^[1], а по-нататък тази доктрина е изразена с афоризма „Преди дебелият да отслабне, кльощавият ще пукне“. — „The thin starves before the fat loses weight“. В немското издание са употребени думите: „Bevor der Dicke mager wird, ist der Magere krepieret“. Въпросната доктрина, провъзгласена официално в САЩ след 1980 година, следователно 15 години след първото издание на „Гласът на бога“, бе формулирана малко по-другояче (например в периодичния печат на ФРГ тя бе обхваната с кратката фраза „den Gegner tottrüsten“^[2]). След като забелязах — а нали все пак от излизането на книгата беше минало немалко време, — че действително никой не е разкрил съпадението между моето „фантазиране“ и по-сетнешната политическа ситуация, аз станах по-дързък. Разбрах, че като смесвам истината с измислиците, използвам защитните цветове на литературата повече от успешно и спокойно мога да споделя дори ТОВА. С други думи — провъзгласява се умишлено закамуфлирана истина, защото и без това никой не би я приел сериозно. Следователно няма по-съвършен начин да се скрие строго секретната информация от това тя да се публикува в масов тираж.

Като подсигурих тайната чрез горното разкритие, сега мога с леко сърце да пристъпя към нейното — вече по-пълно — излагане. Ще се ограничи само с издадения в началото на ХХІІ век труд „Weapon Systems of the Twenty First Century or Upside-down Evolution“, Бих могъл дори да спомена неговите автори (никой от които още не се е родил), но едва ли си струва трудът. „Военните системи на ХХІ век или Еволюция с главата надолу“ се състои от три тома. Първият представя развоя на оръжията от 1944 година, вторият разяснява как ескалацията на ядрените оръжия предизвиква *обезлюдяване* на войната, пренасяйки *производството* на оръжие от оръжейната промишленост в театрите на военните действия, а третият на свой ред показва как този най-голям военен преврат влияе върху по-нататъшните съдбини на света.

---

[1] Ръководната доктрина беше „косвено икономическо изтощение“ (англ.). Б.пр. ↑

[2] Да подготвиш смъртта на врага си (нем.). Б.пр. ↑

II

Наскоро след атомното унищожаване на Хирошима и Нагасаки американски учени основаха месечно издание „BULLETIN OF THE ATOMIC SCIENTIST“ и поместиха на корицата му изображение на часовник със стрелки, сочещи дванадесет без десет. Шест години по-късно, след първите успешни опити с водородната бомба, те преместиха стрелката напред с пет минути, а когато и СССР овладя термоядреното оръжие, голямата стрелка се приближи до дванадесетия час с още три минути. Следващото ѝ преместване би означавало край на цивилизацията — съгласно обявената от Бюлетина доктрина ONE WORLD OR NONE. Според нея светът или би оцелял чрез обединяване, или неизбежно би загинал.

Нито един от учените, наричани „Баща на Бомбата“, не смяташе, че — въпреки увеличаването на ядрените арсенали от двете страни на океана и въпреки поместването на все по-големи заряди плутоний и тритий във все по-точните балистични ракети, — мирът, нарушаван от конвенционалните локални войни, ще се запази до края на века. Ядреното оръжие коригира известната дефиниция на Клаузевиц („Войната е продължение на политиката с други средства“) с това, че нападението бе заместено със заплахата от нападение. Така се зароди доктрината за симетричното заплашване, наричана после накратко равновесие на страха. Различните американски администрации провъзгласиха тази доктрина под различни инициали. Например MAD (Mutual Assured Destruction) — осигурено двустранно унищожение, в която бе залегнала така наречената Second Strike Capability способност за нанасяне на ответен удар от нападнатата страна. През следващите десетки години речникът на унищожението се обогати с нови термини. В него навлязоха понятия като All out Strategic Exchange, неограничена размяна на ядрени удари, ICM (Improved Capability Missile), MIRV (Multiple Independently Reentry Vehicle) — ракета, изхвърляща наведнъж по-голям брой ядрени глави, всяка от които е насочена към различна набеязана цел, PEN AID (Penetration Aids) — блъфиращо устройство във вид на фалшиви макети-ракети или ядрени глави,

заслепяващи радарите на противника, WALOPT (Weapons Allocation and desired Ground-Zero Optimizer) или MARV (Maneuverable Reentry Vehicle) — ракета, способна да заобикаля ракетите на противозащитата и да улучва в целта с точност до 20 метра от програмираната „точка нула“ и т.н., и т.н.

Към ключовите понятия принадлежеше *времето* за разпознаване на балистичното нападение, свързано с ефективността на *разпознаване* на започнатото нападение, обаче тук не мога да изброя дори стотна част от всички възникващи като гъби след дъжд специализирани термини и техните значения.

При все че опасността от ядрена война *нарастваше*, когато равновесието на силите се нарушаваше, и в интерес на антагонистите беше да се стараят *да запазват* това равновесие (за най-сигурно — под международен контрол), въпреки подновяваните преговори до него не се стигна.

Причините бяха много. Авторите на „Военните системи...“ ги делят на две групи. В едната те виждат причините, породени от натиска на традиционното мислене в международната политика. Традицията поддържаше, че трябва да провъзгласяваш мир и да се готвиш за война, нарушавайки с това съществуващото равновесие на силите чак до спечелване на преимущество. Във втората група включват фактори, независещи от човешкото мислене (политическо или неполитическо) — под формата на тенденция на развитие в главните приложни военни технологии. Всяка появяваща се възможност за техническо усъвършенстване на оръжията беше реализирана съгласно разбирането „ако ние не го направим, ще го направят ония“. Същевременно доктрината за ядрената война преживяваше различни метаморфози. Тя ту приемаше формата на ограничена размяна на ядрени удари (макар никой да не знаеше каква всъщност трябва да бъде *сигурната* гаранция за тяхното ограничаване), ту си поставяше за цел *тоталното* унищожаване на противника (и тогава цялото му население се превръщаше в известен смисъл в „заложници“), ту пак поставяше на първо място разрушаването на противниковия военнопromишлен потенциал.

Продължаваше да се спазва отколешното правило на оръжията, основано върху принципа на „меча и щита“. Все по-солидното *укрепване* на силовите с балистични ракети беше „щитът“, а „мечът“

— нарастващата точност на поразяване на ракетите и снабдяването им със самонасочваща се способност благодарение на маневрената самостоятелност. За атомните подводници „щит“ беше океанът, а „меч“ — усъвършенствуваните методи за откриване на тези лодки в морските дълбини.

Техническият прогрес на отбраната въведе електронни разузнавателни очи на околоземна орбита, като се създаде висок таван на глобалното далечно разузнаване, способно да засече изстрелваните ракети в момента на старта им, и това пак беше „щит“, който трябваше да бъде пробит от „меча“ от нов тип — спътници (наречени Killers^[1]), които или ослепяват „очите на отбраната“ с лазер, или унищожават самите ядрени ракети със светкавичен ядрен разряд с огромна мощност във вакуума над атмосферата по време на полета им.

Обаче стотиците милиарди, инвестирани в тези все по-високо изградени етажи на конфликта, не можеха да дадат окончателно сигурното — и затова ценно — стратегическо преимущество, и то поради две съвършено различни, почти независещи една от друга причини.

Първо, всички усъвършенствувания и новости вместо да увеличават стратегическата сигурност — все едно дали в нападение или отбрана, — я намаляваха. Намаляваха я за това, защото глобалната система на всяка свръхсила ставаше все по-сложна, тъй като беше образувана от все по-голям брой различни подсистеми на сушата, в океана, във въздуха и космическото пространство. Тяхната военна ефективност зависеше от безупречната връзка помежду им, така че да се гарантира оптимално синхронизиране на унищожителните действия. А всички системи с висока степен на сложност — все едно дали са промишлени или военни, биологични или технически, преобразуващи информация или преобразуващи материя — притежават ненадеждност, математически пропорционална на броя на елементите, от които се състои системата. Военотехническият прогрес съдържаше своеобразен парадокс: колкото по-съвършени оръжия раждаше, толкова по-голяма роля в тяхното ефективно приложение играеше *случайността*, която не подлежи на точни изчисления. Този основен въпрос трябва да се изясни задълбочено, понеже учените много дълго не успяваха да превърнат *вероятностния* характер на сложните системи в база за универсално техническо

действие. За да противодействуват на аварията на тези системи, инженерите въвеждаха в тях функционалност и издръжливост пряко нормата: като големи резерви на мощността на борда или — както при първите американски „космически совалки“ — като дублиране, дори използване на четворни успоредни устройства. Именно затова първите американски „совалки“ имаха най-малко четири главни компютъра, така че аварията на един от тях не можеше да стане причина за катастрофален неуспех. Обаче не е възможно да се постигне пълна безаварийност. Ако системата се състои от милиони елементи, а всеки елемент може да наруши дейността си само веднъж на един милион, при което безпогрешността на целостта зависи от безпогрешността на всички елементи, то в системата със *сигурност* ще настъпи авария. Ала телата на животните се състоят от милиарди функционални части, а животът все пак се справя с явлението на неизбежната ненадеждност. По какъв начин? Специалистите нарекоха този начин „изграждане на надеждни системи от ненадеждни части“. Естествената еволюция противопоставя на аварийността на организмите многобройни тактики: способност за авторемонт (*регенерация*), изобилие на органите (затова имаме два бъбрека, а не един, затова и съсипаният наполовина черен дроб си остава ефективна, централна химическа преработвателна фабрика на организма, затова в кръвоносната система има толкова много резервни пътища за кръвта — успоредни вени и артерии, затова и онези центрове, които са кормчии на соматичните и психичните процеси, са *разположени* успоредно). Последното явление създаде много ядове на изследователите на мозъка, които не можеха да разберат как дори тежко, увреденият мозък продължаваше да функционира, докато и слабо повреденият компютър отказва да се подчинява на програмите. Самото дублиране на централите и частите, използвани от инженерната мисъл на XX век, водеше до абсурдни решения в конструкциите: ако автоматичните кораби, насочени към далечна планета, би трябвало да се изградят съгласно това *правило*, което бе използване при „совалките“, то — поради продължителния полет — те би трябвало да съдържат не четири или пет, а може би петдесет такива компютри, действащи вече не на принципа на „линейната логика“, а на „демократичното гласуване“. А именно — ако отделните компютри престанат да действуват идентично и с това се разминат в

изчисляваните резултати, за правилни резултати от изчисленията трябва да бъдат избрани тези, до които е стигнало *болшинството*. Но подобен род „инженерен парламентаризъм“ води до произвеждане на гиганти, обременени с недъзите, типични за парламентарната демокрация: взаимно противоречиви позиции, проекти, планове и действия. Инженерът би нарекъл вградената в системата *гъвкавост*, която все пак би трябвало да има определени граници, демократичен плурализъм. Налагало се е — казваха специалистите от ХХІ век — много по-рано да се вземат уроци от продуктите на биологичната еволюция, понеже тяхната милиардолетна жизненост е доказателство за реализирането на една оптимална инженерна стратегия. Живият организъм не се управлява нито от „тоталитарен централизъм“, нито от „демократичен плурализъм“, а от значително по-комплицирана стратегия, която само в много голямо опростяване можем да наречем *компромис между натрупването и разпръскването* на регулиращите центрове.

Същевременно в по-късната фаза на надпреварата във въоръжаването през ХХ век ролята на неподлежащата на изчисляване случайност нарастваше със същата скорост, с която се развиваше тази надпревара. Там, където поражението е отделено от победата с *часове* (или дни) и *километри* (или стотици километри), където по същата причина всяка грешка на командуването може да се поправи с прехвърляне на резерви, обратна маневра или контраатака, ролята на случайността би могла да бъде значително намалена.

Там обаче, където решаващи за оперативната ефективност са микромилиметрите и наносекундите, се появява като нов бог на войната, решаващ дали изходът ще бъде победа или поражение, *случайността* — в чист вид, донякъде увеличен и зает от микроскопичните измерения на ядрената физика, защото работата е там, че и най-бързите, и най-съвършените системи стигат в крайна сметка до съотношението за неопределеността на Хайзенберг, което *никога* и от *нищо* няма да бъде победено, тъй като представлява фундаментално свойство на материята в целия Космос. Не е нужно дори да става дума за някаква авария на компютрите от спътниковото разузнаване или на компютрите, насочващи светкавичните лазери на отбраната в ядрените глави на нападателните ракети. Става дума просто за това, че ако серията електронни импулси на отбраната се

размине със серията подобни импулси в нападащите системи, макар и с милиардна част от секундата, решаващ за изхода от Окончателния Сблъсък ще бъде вероятностният фактор. Без да си дават в достатъчна степен сметка за това положение на нещата, големите антагонисти на планетата разработиха две противоположни стратегии: образно бихме могли да ги наречем стратегии на *прецизността* и *чука*. Чукът беше непрекъснато увеличаване на мощността на ядрените заряди, а хирургичната прецизност — стремежът към безпогрешното им откриване и моменталното им унищожаване в полет. В крайна сметка на случайността щеше да се противопостави така нареченото „отмъщение на мъртвата ръка“: противникът трябваше да знае, че ще загине и тогава, когато ще победи, защото дори изравнената с лицето на земята противникова държава ще отговори с автоматичен и посмъртен удар, който ще доведе до всеобщо поражение, без никакво изключение. Такова поне беше главното направление на надпреварата във въоръжаването — като нежелан от никого, но безизходен сумарен фактор.

Какво прави инженерът, за да намали до минимум вероятностната грешка в една много голяма и много сложна система? Пуска я в действие много пъти за проба и търси слабите ѝ места, които са особено ненадеждни. Обаче „системата“, в която би се превърнала обхванатата от ядрена, война Земя, с използването на сухоземни, подводни, въздушни, спътникови ракети, на противоракети, многобройни командни пунктове, свързочни пунктове и тъй нататък, „системата“, създавана от поредните вълни на двустранно нанасяните удари от Земята, от океаните и от Космоса, тази гигантска „система“ на всички мерещи възможностите си унищожителни сили, не може да се „изпробва“ по подобен начин. Никакви маневри и никакви компютърни симулации не биха могли да предадат действителното протичане на такава глобална война.

Поредните нови военни системи се отличаваха с нарастваща бързина на действие, започвайки от вземането на *решение* (да удари или да *не* удари, *къде*, *как*, с *каква* мощност, с *какъв* риск и т.н.), и точно тази нарастваща бързина въведе в играта принципно неизчислимия фактор на случайността. С други думи, нечувано бързите системи извършват грешки нечувано бързо. Там, където за оцеляването или унищожението на голяма територия, голям град,

промишлен комплекс или флот решаващи са части от секундите, не е възможно да се получи стратегическа военна *сигурност*, или, защото можем да се изразим и така, победата престава да се различава от поражението. Накратко, надпреварата във въоръжаването започна да крачи към пировата ситуация.

На някогашните бойни полета, където рицарите се сражаваха на коне и в брони, а пехотата се сблъскваше в ръкопашен бой, въпросът за живота или смъртта на единиците и военните отряди се решаваше от случайността. Затова пък мощта на електрониката, вградена в логиката на компютрите, повиши ранга на случайността — тя започна да решава съдбата на цели армии и народи.

На второ място — а това беше съвсем отделен проблем, — новите, по-съвършени типове оръжия възникваха като проекти така бързо, че промишлеността не успяваше да ги внедри в армията. Системите за командване, насочване към целта, камуфлаж, управление, поддържане и разкъсване на връзката заедно с унищожителната сила на оръжията, наричани конвенционални (всъщност това определение внасяше объркване, понеже беше остаряло), ставаха анахронични още преди да влязат в поредното въоръжение в армиите.

Точно затова през осемдесетте години на ХХ век се налагаше все по-често да се спира вече започнатото масово производство на нови изстребители, бомбардировачи, против-противоракети, спътници за разпознаване и нападение, подводници, лазерни бомби, сонари и радари. Точно затова се налагаше да се изоставят възникналите прототипове, затова толкова много политически спорове избухваха около породените концепции за въоръжаване, поглъщащи огромни бюджети и човешки усилия — нали не само всяко следващо нововъведение се оказваше далеч по-скъпо от предишното, но и се налагаше много такива нововъведения да бъдат отхвърляни още в зачатък. Въпреки това процесът на въоръжаване се придвижваше напред с неотслабваща упоритост. Изглеждаше, че ще победи не самото военнотехническо изобретателство, а *бързината* на неговото промишлено внедряване. В края на ХХ век това явление се обрисова като нов, пореден парадокс на надпреварата във въоръжаването и единственото ефективно средство, обезсилващо неговото фатално влияние върху военната мощ, изглеждаше да е планирането на армията

вече не с осем-дванадесет години напред, а с четвърт век, което обаче беше абсолютно невъзможно, защото изискваше *предвиждането* на нови открития и изобретения, за каквито нито един от актуално най-прочутите експерти и хабер си нямаше.

В края на века се появи концепцията за ново оръжие, което не беше нито бомба, нито лазерен лъчамет, а нещо като техен хибрид. Дотогава бяха известни атомни бомби, базиращи се на разпада на елементите (уран, плутоний), и бомби, базиращи се на ядрения синтез (термоядрени, водородно-плутониеви). Една такава „прабомба“ изхвърляше в околната среда всички възможни видове лъчения: от гама- и рентгеновите лъчи до топлинните лъчи заедно с лавини от корпускуларните остатъци от заряда, отличаващи, се със значителна „жизненост“ и съответно голям период на смъртоносно въздействие. Една такава бомба излъчваше от огнения мехур с температура милиони градуси енергетични вълни във всички обхвати и всички видове елементарни частици. Както беше казал някой, „в експлозията материята повръщаше всичко, което можеше“. От военна гледна точка това беше прахосничество, тъй като в точката „нула“ всички обекти се превръщаха в горяща плазма, газ, атоми, одрани от електронните си обвивки. На мястото на взрива се изпаряваха камъните, дърветата, къщите, металите, мостовете, човешките тела, бетонът и пясъкът, изхвърляни в стратосферата като устремена нагоре радиоактивна гъба. Работата бе усъвършенствувана чрез трансформаторните или преобразувателни бомби (Umformerbomben). Тя излъчваше това, на което държаха в момента стратегите: или предимно твърдо лъчение, и тогава така наречената „чиста бомба“ убиваше преди всичко живите същества, или предимно термично лъчение, чийто топлинен удар да хвърли върху стотици квадратни мили огнена буря.

Лазерната бомба всъщност не беше бомба, а лазерен лъчамет за еднократна употреба, понеже огромна част от мощността ѝ се фокусираше в огнен лъч, който (например от висока околоземна орбита) би могъл да изгори град, ракетна база или друга важна стратегическа цел и накрая — да унищожи спътниковата защита на противника. Тази псевдобомба изхвърляше унищожителен лъч, който превръщаше и самата нея в горящи парчети. Но няма по-нататък да се впускаме в подобни подробности на оръжейния прогрес, защото

въпреки господстващите тогава схващания те не представляваха началото на по-нататъшната ескалация, а началото на нейния край.

Затова пък струва си да погледнем от дистанцията на историята към атомните арсенали на Земята от XX век. Още през седемдесетте години съдържанието на тези арсенали беше достатъчно, за да бъдат убити *по няколко пъти* всички жители на планетата (ако пресметнем тази убийствена мощ на глава от населението). Това положение, така нареченият *overkill*, беше доста широкоизвестно, особено сред специалистите. Но щом съкрушителната мощ беше в излишък, цялото усилие на специалистите се насочваше към това, да се направят уязвими на защитния или вторичен удар ресурсите на противника, като в същото време се запазват собствените ресурси. Защитата на собственото население беше важно нещо, но едва от следващ порядък. В началото на петдесетте години „Bulletin of the Atomic Scientist“ публикува дискусия, в която участваха също физиците Бете и Силард — „Бащите на Бомбата“. Тя бе посветена на шансовете за защита на цивилното население в случай на ядрен конфликт. Реалното решение се свеждаше до разпръскване на градовете и построяването на огромни подземни скривалища. Бете оценяваше разходите през първата фаза на тази дейност на около 20 милиарда долара, но обществените, психологичните, цивилизационните разходи на такава операция не биха могли да се изчислят. Впрочем веднага стана ясно, че дори въвеждането на „нова пещерна епоха“ не дава гаранция за преживяване на човечеството, след като надпреварата в създаването на все по-мощни заряди и все по-точни ракети продължаваше. Тази концепция оплоди единствено с мрачни и кошмарни визии научната фантастика от онова време; с визии, в които жалките остатъци от изроденото човечество вегетират в бетонни, многоетажни къртичини под руините на изпепелените градове. Футуролозите-самозванци (други фактически и нямаше) се надпреварваха да екстраполират от съществуващите атомни арсенали бъдещите, още по-страшни. Един от много прославили се с подобни спекулации автори беше Херман Кан („Thinking about the Unthinkable“ — книга с размишления за водородната война). Пак той измисли „машината за края на света“, *Weltuntergangsmaschine*, която, като огромен ядрен заряд, облечен в брониран кобалтов кожух, някоя държава може да закопае в дълбините на собствената си територия, за да шантажира останалия свят със

заплахата от „глобално самоубийство“. Затова пък никой не си представяше по какъв начин при по-нататъшното продължаване на политическите противоречия епохата на атомното оръжие може да достигне своята граница, която не е равна нито на световния мир, нито на световното унищожение.

В по-ранните години на ХХІ век теоретичната физика даде отговор на въпроса, който решаваше (както изглеждаше) по-нататъшните съдбини на света, неговото „да бъде или да не бъде“, а именно — дали масата на критичните ураниди като уран 235 и плутоний (тоест тази маса; в която започнатата верижна реакция предизвиква ядрен взрив) е *абсолютно* константна величина. Нали ако върху големината на критичната маса можеше да се влияе — още повече от голямо разстояние, — би възникнала възможност да се поразяват съществуващите ядрени заряди. Както се оказа (а в най-общи линии това решение беше познато още на физиците от миналия век), критичната маса *може* да промени големината си, следователно съществуват такива физически условия, при които зарядът, дотогава критичен, престава да бъде критичен и не избухва; обаче количеството енергия, която трябва да се вложи, за да се създадат точно такива условия, е далеч по-голяма от мощността, съдържаща се във всички ядрени арсенали на Земята, взети заедно. Опитите за обезвреждане на ядрените оръжия по този път завършиха с пълен провал.

---

[1] Убийци (англ.). Б.пр. ↑

III

През осемдесетте години на XX век се появи нов тип ракетни снаряди, наричани популярно FIF (Fire and Forget^[1]). Те се управляваха от съответно програмиран микрокомпютър и след изстрелването си сами търсеха целта. Човек можеше да забрави за тях, в буквално значение на думата, веднага щом ги пусне в движение. В същото време възникна безлюдният шпионаж, най-напред — подводният. Хитроумната морска мина, снабдена с датчици и памет, засичаше движението на плаващите над нея кораби, различаваше търговските единици от военните, установяваше техния тонаж, а после предаваше тази информация с шифрован код там, където трябваше. Тези устройства се отбелязваха с друго красноречиво съкращение — LOD (Let Others Do it^[2]). Духът на боеготовност постепенно се изпаряваше като камфор, особено в богатите страни. Младежите-донаборници смятаха достойните, отколешни максими, като *dulce et decorum est pro patria mori*^[3], за пълна идиотщина. В същото време новите генерации технически оръжия поскъпваха в геометрична прогресия. Самолетът от Първата световна война, изработен от плат, дърво, струни от пиано и няколко картеници, заедно с колелата на шасито струваше колкото един добър автомобил. Подобен самолет от Втората световна война струваше колкото трийсет автомобила, а в края на века цената на реактивния прехващач или на слабо чувствителния към радарни лъчи бомбардировач „Stealth“ достигаше стотици милиони долари. Проектираните за 2000-та година реактивни самолети-ракети щяха да струват по милиард долара парчето. Беше изчислено, че при този темп на поскъпване през следващите 80 години всяка свръхсила ще може да си позволи да притежава от 20 до 25 самолета. Танковете не бяха поевтини. Затова пък атомният самолетоносач, който суперракета от типа FIF можеше да потопи с едно попадение, разпръсквайки се над целта в гигантски букет от специализирани глави, всяка от които трябваше да удари в отделен нервен възел на грамадната морска единица, беше нещо като бронтозавър под артилерийски обстрел (а струваше солидни милиарди!). Но същевременно изчислителните елементи на

компютрите, наричани Chips, издълбавани на тънки като ципа силициевы плочки, вече не се произвеждаха, тъй като бяха заместени от продуктите на по-новото генно инженерство. Например Silicobacter Wieneri (наречен така в чест на създателя на кибернетиката Норберт Винер) произвеждаше в специални разтвори от соли на силиция среброто и държани в тайна добавки интегрални схеми, по-малки от яйцата на мухата. Те бяха наричани соgn — зрънце — и истината е, че четири години след пускането им в масово производство шепа такива елементи струваше колкото шепа просо. Така — от пресичането на две криви — кривата на поскъпването на тежкото оръжие и кривата на поевтиняването на изкуствения интелект — възникна тенденцията за обезлюдяване на армейските сили.

Армиите започнаха да се превръщат от живи в мъртви сили. Първоначално ефектите от промяната бяха скромни. Както изобретателите на автомобила не го бяха измислили изцяло, с един замах, в новия му вид, а поставяха двигателите с вътрешно горене към всевъзможни коли, фойтони с отрязан теглич и карети, а първите ентусиасти на авиацията се опитваха да придадат на своите „етажерки“ формата на птичи криле, така и — под влияние на аналогичната инертност на мисленето, която във военните среди обикновено е голяма — не се строяха отведнъж нито радикално нови самолети-ракети, нито танкове без екипаж, нито самоходни оръдия, напълно приспособени към новопоявяващия се микросилициев „войник“, а просто само се намаляваше пространството, което преди заемаше съставеният от хора екипаж на едни или други бойни единици, преустройващи се за компютърно-програмно управление. Новият, мъртъв, микровойник изискваше съвършено нов, революционно радикален подход към всички проблеми на тактиката и стратегията, а също, естествено, нови отговори на въпроса *какви* родове оръжия ще може да обслужва оптимално.

Това ставаше по времето, когато светът лека-полека се съживяваше след две тежки икономически кризи. Първата бе предизвикана от създаването на картела ОПЕК и голямото поскъпване на нефта, а втората — от разпадането на ОПЕК и рязкото поевтиняване на нефта. Наистина вече бяха построени първите термоядрени електроцентрали, обаче те не можеха да бъдат използвани за задвижване на транспортни средства по сушата и във въздуха. Затова

големогабаритните оръжия — транспортъорите на пехотата, артилерийските и ракетните единици, влекачите, сухоземните и подводните танкове, както и другите, възникнали в края на ХХ век елементи на тежкото въоръжение непрекъснато поскъпваха, макар че транспортъорите на пехотата вече нямаше кого да превозват, а не след дълго се оказа, че и оръдията няма по кого да стрелят. Тази последна фаза на бронираната военна гигантомания рухна в средата на века и премина във фазата на ускорена микроминиатюризация под знака на изкуствения интелект. Странно, че едва около 2040 година сред информатиците и другите експерти започна да се шири изумлението, че техните предшественици са могли толкова време да бъдат заслепени до такава степен, опитвайки се да създават изкуствен интелект *per fas et nefas*^[4] или чрез *brute force*^[5]. Нали при огромния брой задачи, решавани от хората, на 97,8 на сто от работните места — както на физическия, така и на умствения труд, — изобщо не е нужен интелект. А какво е нужно? Ориентировка, рутина, сръчност, опит и съобразителност. Всички тези качества притежават *насекомите*. Осата от вида *Spheg* си потърсва щурец, впръсква отрова в нервния му възел, парализирайки го, без да го убие, след това изкопава в пясъка подходяща дупка, поставя до нея своята жертва, влиза в дупката, за да провери дали тя е достатъчно добре подготвена и особено дали в нея няма влага или мравки, вмъква щуреца вътре, снася в тялото му яйцето си и отлита, за да продължи тази практика, благодарение на която излюпилата се от яйцето гъсеница може да се храни с прясното месо на щуреца чак до превръщането си в какавида. Осата проявява великолепа ориентираност при избора на жертвата и извършването на наркотично-хирургичната манипулация върху нея, рутина при подготвянето на помещението за щуреца, опит при проверката дали това помещение отговаря на условията, необходими за развитието на нейното потомство, както и съобразителност, без която тази серия от действия не би могла да бъде реализирана. Възможно е осата да притежава достатъчен брой нервни клетки, за да може също така умело да насочва например един камион по дългото трасе от пристанището до избрания град или да управлява трансконтинентална ракета, обаче нервните й възли просто са били програмирани от естествената еволюция за съвсем други цели. Като се занимаваха съвсем излишно, с напразни опити да копират в компютрите човешкия

опит, поредните поколения информатици и професори по компютърна наука (professors of computer science) избягваха с упоритост, достойна за по-добро дело, устройствата, милиони пъти по-прости и в същото време изключително дребни и действащи с висока надеждност. На първо място те трябваше да симулират и програмират не ARTIFICIAL INTELLIGENCE, а ARTIFICIAL INSTINCT, тъй като инстинктите са възникнали почти *милиард* години по-рано от интелекта, което ясно показва, че те са *по-лесни* за конструиране. Като се заеха с неврологията и невроанатомията на съвсем безмозъчните насекоми, специалистите от средата на ХХ век в сравнително кратък срок постигнаха чудесни резултати. Техните предшественици наистина са били слепи, щом не са обърнали внимание на това, че насекоми като пчелите например, уж свръхпримитивни същества, притежават собствен, при това — наследствен език, с който работничките сигнализират в кошера къде се намира новооткритата храна, съобщавайки същевременно с този сигнализиращо-жестукиращо-пантомимичен език посоката на пътя, времето, необходимо за неговото изминаване и дори приблизителното количество на откритата храна. Естествено, въпросът не беше да се повтарят в малките елементи от типа CHIPS и CORN осите, мухите, паяците или пчелите. Интересът беше насочен към тяхната невроанатомия с вградените серии на желано поведение, насочено към набелязаната и програмирана цел. Така се стигна до научно-техническата революция, която напълно и необратимо промени военните театри на Земята. Дотогава всички елементи на въоръжението бяха приспособени към човека. Бяха скроени според неговата анатомия, за да може успешно да убива с тях други хора, и към неговата физиология, за да може успешно да бъде убиван от другите хора.

Като обикновено става в историята, зачатъците на новата комплексна тенденция лежаха още в ХХ век, обаче тогава никой не бе съумял да свърже в цялостна картина очертаващите се нови тенденции. Причината е, че откритията, довели до създаването на DEHUMANIZATION TREND IN NEW WEAPON SYSTEMS^[6], се правеха в много далечни една от друга научни дисциплини. Специалистите по военно дело не се интересуваха от насекомите (с изключение на въшките, бълхите и другите паразити, досаждащи на войниците при военните несгоди). Интелектрониците, които заедно с

ентомолозите и невролозите изследваха съставните елементи на нервните възли на насекомите, не разбираха от военни въпроси, а политиците, най-сетне, както винаги е при политиците, не разбираха от нищо.

Така че, когато интелелектрониката вече произведе толкова малки калкулатори, че те конкурираха успешно големината на коремните възли на комарите и стършелите, все още много ентусиасти под знака на изкуствения интелект композираха програми, позволяващи на компютрите да провеждат глупави разговори с не особено схватливите роботи, а най-силните в изчисленията мамути и гигантозаври на компютърните видове биеха на шах дори гросмайсторите — не защото бяха по-интелигентни от тях, а само защото преработваха данните милиард пъти в секунда по-бързо от Айнщайн. Никой — и то дълго време — не можа да се досети, че на редника на предната линия са му напълно достатъчни съобразителността и рутината на пчелата или стършела. На нисшите стъпала на военната операция разумът и бойната ефективност са две съвършено различни неща. (Дори ако пренебрегнем това, че в боя на войника му пречи инстинктът за самосъхранение, какъвто той има несъмнено повече от пчелата — в защита на кошера тя хапе, макар ужилването да е равносилно на смъртта ѝ.)

Кой знае още колко време във военната промишленост би господствувал престарелият начин на мислене, налагащ спиралата на надпревара във въоръжаването, проектирането на нови конвенционални и неконвенционални средства за водене на война, ако не бяха трудовете, които насочиха вниманието на общественото мнение към една колкото стара, толкова и необикновена тайна от историята на нашата планета — от епохата на големите влечуги от мезозойската ера.

---

[1] Запали и забрави (англ.). Б.пр. ↑

[2] Нека другите го направят (англ.). Б.пр. ↑

[3] Сладко и почтено е да се умре за родината (лат.). Б.пр. ↑

[4] С позволени и непозволени средства (лат.). Б.пр. ↑

[5] Груба сила (лат.). Б.пр. ↑

[6] Обезлюдяваща тенденция в новите военни системи (англ.).

Б.пр. ↑

IV

Преди 65 милиона години, при така наречената граница К-Т, в преходния период между кредата и терциера, на нашата планета паднал метеорит с диаметър около десет километра, доста тежък, съдържащ значително количество метали — от желязото до иридия. Масата му се определя на повече от три *билиона* (3 600 000 000 000) тона. Не е известно със сигурност дали тя е била съсредоточена в едно тяло, например — някой от носещите се в пространството между Земята и Марс астероиди — или може би в куп тела, образувачи ядро на комета. В геологичните наслоявания от онова време са открити така наречените иридиеви аномалии, които в такива количества и в такава концентрация обикновено не се срещат на Земята. Установяването на характера на катаклизма в планетен мащаб се затруднява от факта, че липсват видими следи от възникнал вследствие на сблъсъка кратер, макар че от кратерите, възникнали по-късно наистина, но от падането на хиляди пъти по-малки метеорити, и до днес са, останали ясно забележими следи. Вероятно въпросната малка планета или комета не се е ударила в континентите, а или е паднала в океана, или се е сблъскала със Земята в близост до бреговата линия на тогавашната суша, а станалите по-късно промени в нейните очертания са премахнали възникналата дупка.

Метеорит с такава големина и маса може да премине лесно през целия защитен слой на атмосферата. Енергията на удара, от порядъка на енергията на всички ядрени запаси в света, дори може би по-голяма от тях, превърнала това тяло или група от тела в хиляди милиарда тона прах, който атмосферните течения разпръснали над цялата земна повърхност, предизвиквайки толкова силно и толкова продължително помътняване на атмосферата, че в продължение на най-малко четири месеца нормалните процеси на фотосинтезата практически по цялата Земя били прекъснати. Установил се мрак, в който неогряваната от Слънцето повърхност на сушата значително се охладила — за разлика от световния океан, който поради своя огромен топлинен капацитет изстивал по-бавно. Ала океанските водорасли, един от главните

доставчици на кислород в атмосферата, също загубили способността си за фотосинтеза. В резултат огромен брой животински и растителни видове измрели. Най-впечатлителният ефект от катастрофата било измирането на гигантските влечуги, популярно наричани динозаври, въпреки че тогава са измрели още най-малко неколкостотин други видове. Катастрофата настъпила в момент, когато климатът на Земята бавно се охлажда и големите мезозойски влечуги с гола кожа изпаднали в сериозни битови проблеми. За това, че още *преди* катаклизма тяхната жизненост е намалявала (в продължение на около един милион години), свидетелствуват щизследванията на вкаменелости и най-вече — на яйцата на големите влечуги, чиито варовикови черупки с изминаващите хилядолетия ставали все по-тънки. Този факт говори за нарастващите трудности при намирането на храна и за влошаващия се климат на големи територии от сушата.

Направените още през осемдесетте години на ХХ век компютърни симулации на подобно събитие доказаха убийственото му въздействие върху биосферата на Земята. Интересно е, че въпреки това явлението, на което ние дължим възникването си като разумен вид от класа Примати, не е отразено в учебните програми — макар причинната връзка на зооцида в края на кредата и началото на терциера с антропогенезиса да не подлежи на никакво съмнение.

Както показаха палеонтологичните изследвания в края на ХХ век, големите влечуги, наречени динозаври, са били топлокръвни, а техните летящи разновидности са притежавали козина, твърде много приличаща на птичето оперение. Бозайниците, които са съществували едновременно с тези влечуги, не са имали по-големи шансове за еволюционно развитие и нито един от тях не е бил по-голям от плъх или катеричка; конкуренцията на подвижните, жизнени, могъщи влечуги на сушата, във водата и въздуха е била прекалено силна, затова бозайниците са се намирали в еволюционната периферия на тогавашните гръбначни — хищни и тревопасни. Последниците от глобалната катастрофа бързо се обърнали против големите животни — не толкова непосредствено, колкото чрез разкъсване на така наречените хранителни вериги в биосферата. Големите тревопасни сухоземни, водни и въздушни влечуги не намирали достатъчно храна, след като растителността, чиято фотосинтеза била нарушена, повсеместно увяхвала. Хищните влечуги, които се хранели с тях,

умирали по същата причина. Огромен брой морски животни също измрели, тъй като цикълът на промените на биологичния въглерод протича в океаните значително по-бързо, отколкото на сушата, а повърхностните водни пластове изстивали по-бързо от по-дълбоките. Затова пък оцелели малобройни видове влечуги със сравнително малки размери и доста голям брой родове неголеми бозайници. Благодарение на това, след като остатъците от разпрашения метеорит опадали и по този начин атмосферата се изчистила, се стигнало до многобройни видосътворителни радиации на бозайниците, които преди около четиридесет милиона години дали началото на онези издънки на Приматите, от които произхожда Homo Sapiens. Макар че трябва да търсим колкото несъмнената, толкова и косвена причина за възникването на Разумния Човек, в катаклизма при границата на периода К-Т, за нашата тема, концентрирана около проблемите на военното развитие на цивилизацията, най-важни са тези последствия от събитието, на които по-рано не е обръщано внимание. Работата е там, че на границата между Кредата и Терциера най-малко са пострадали насекомите! До катастрофата те били около три четвърти милион вида, а скоро след нея останали най-малко седемстотин хиляди техни вида, като живеещите в общества насекоми — мравки, термити и пчели, — излезли от катаклизма почти незасегнати. Тъй че евентуален катаклизъм — както следва от разгледаните факти — най-лесно и с най-голяма вероятност биха преживели малки или много малки животни, притежаващи анатомията и физиологията на насекомия вид. Не трябва също да смятаме за случайност особеността, че, общо взето, насекомите са много по-нечувствителни спрямо убийствените въздействия на радиоактивността на животните, наричани висши — например от гръбначните. Изводът на палеонтологията е еднозначен. Катастрофата с унищожителна мощ, равна на глобална ядрена война, е изтребила до крак големите животни, слабо е навредила на насекомите и изобщо не е засегнала бактериите. Това означава, че колкото по-голямо е унищожителното действие на някоя стихийна сила или техническо оръжие, толкова от изтреблението се спасяват по-малките животни. Атомната бомба например изискваше *разпръскване* както на *целите армии*, така и на *отделните войници*. Щабните офицери възнамеряваха да разпръснат армиите, но хрумването да се намали войникът до размерите на мравка

или оса през ХХ век не можеше да излезе извън територията на чистата фантазия. Нали нито можеш да намалиш размерите на войниците, нито да ги разпръснеш! По онова време се мислеше за войници-автомати, имайки предвид човекоподобни роботи, въпреки че още тогава идеята беше заразена с наивен антропоморфизъм. Нали голямата промишленост вече се обезлюдяваше, обаче роботите, заместващи хората край производствените конвейери, изобщо не бяха човекоподобни. Те представляваха увеличение на избрани, функционални фрагменти от човека: компютърен „мозък“ с една грамадна стоманена ръка, монтираща автомобилни шасита, система юмрук-чук или с „лазерен пръст“, служещ за заваряване на ламарините на каросерията. Тези устройства работеха като сетива и ръце, обаче не приличаха нито на очи, нито на уши, нито на човешки ръце. Само че такива големи работи не биха могли да се пренесат на бойното поле, защото веднага биха се превърнали в свършени цели за самонасочващите се към целта хитроумни ракети.

Затова армиите от нов тип бяха съставени не от човекоподобни автомати, а от синтетични инсекти (синсекти), керамични микроракообразни, дъждовни червеи от титан и летящи псевдонасекоми с нервни възли от арсенови съединения и жила от тежки радиоактивни елементи. Повечето такива „мъртви микрвойници“ можеха при първо предупреждение за опасност от ядрено нападение да се закопаят дълбоко в земята и да изпълзят от нея след взрива, запазвайки своята боеспособност дори в среда със страхотна радиоактивност, понеже този войник беше не само микроскопичен, но и небиологичен, следователно мъртъв. Летящите синсекти се превърнаха в хибрид на самолета, летеца и ракетите му, в една миниатюрна цялост. Същевременно оперативна единица ставаше *микроармията*, притежаваща само като цялост желаната сила и боево значение (така както само целият рояк пчели е самостоятелно преживяваща единица, докато една самотна пчела е кръгла нула).

Понеже военните театри бяха непрекъснато изложени на ядрени удари, които унищожаваша не само бойната сила, но и връзката между отделните видове оръжия — помежду им и с командването, — възникваха мъртви микроармии от много типове, основани на два противоположни принципа. Съгласно ПЪРВИЯ ПРИНЦИП *на самостоятелността* такава армия действуваше като военен поход на

мравки, вълна от зарази или нашествие на саранча. Последната аналогия дава удобна възможност да се онагледи дейността ѝ. Както е известно, саранчата е просто биологична (не видова) разновидност на обикновените скакалци, на един подви вид щурци, и всъщност дори облаците саранча, наброяващи *стотици милиарди* екземпляра (от самолети са наблюдавани и по-големи), непосредствено за хората са съвършено безвредни, въпреки че с гигантската си маса те могат да накарат влакове да излязат от релсите, да превърнат деня в нощ, да парализират всякакво движение (дори танкът започва да буксува, навлязъл в голямо количество саранча, тъй като смазва насекомите на кърваво-мазна маса, в която затъва като в тресавище). Затова мъртвата, синтетична „саранча“ беше несравнимо по-ефективен убиец, защото беше конструирана от своите създатели за тази цел. Както вече казахме, тя действуваше самостоятелно, тоест съгласно предварително зададената програма и не се нуждаеше от непрекъснатата връзка с какъвто и да е команден център.

Естествено, ядрените удари биха могли да унищожават псевдосаранчата, но ефектът би бил горе-долу такъв, както при стрелба с ядрени ракети по облаци: в тях биха възниквали големи дупки, незабавно запълвани с нови облаци.

Съгласно ВТОРИЯ ПРИНЦИП на невоенното дело, наречен принцип на *телотопизма*, микроармията представляваше един гигантски (плуващ като море или река или летящ) *сбор от автомонтажни елементи*. Тя се приближаваше към целта според тактическата или стратегическата необходимост силно разпръснатата, от всички страни и едва **В САМАТА ЦЕЛ СЕ СЪБИРАШЕ** в предварително програмираната цялост. Бойните устройства не напускаха заводите в окончателната си форма, готови за действие — като товарени на жп платформи танкове или оръдия, — а като микропроизводствени тухлички, способни да се обединят в бойна машина едва тогава, когато пристигнат на местоназначението си. Затова такива армии се наричаха самообединяващи се. Най-прост е примерът с автодисперсионното ядрено оръжие. Изстреляната от земята, кораб или подводница ракета може да се унищожи от Космоса със спътников лазер. Но по този начин не могат да бъдат унищожени гигантските облаци от микрочастици, носещи уран или плутоний, които ще се слоят в критична маса едва в целта, след като по пътя към

нея са били силно разпръснати и по вид не се различават от мъгла или прахоляк.

Старите и новите типове оръжие съжителствуваха известно време, обаче тежкото, масивно, бронирано въоръжение бе разгромено бързо и окончателно от атаките на микроармията.

Така както заразите проникват тихомълком в организма на животното, за да го убият *отвътре*, и мъртвите, изкуствени микроби съгласно дадените им тропизми проникваха в дулата на оръдията, зарядните камери, двигателите на танковете и самолетите, прояждаха каталитичните метали или достигаха до горивата и барутните заряди, след което ги взривяваха. Какво можеше да направи и най-смелият войник, въоръжен с автомат, ракетохвъргачка или с друго огнестрелно оръжие, срещу мъртвия и микроскопичен противник? Би могъл да направи същото, което е по силите на лекаря, поискал да се бори с бактериите на чумата или холерата с чук или револвер.

Пред микрооръжейните облаци, самонасочващи се към програмираната цел, човекът в униформа беше също толкова безпомощен, колкото би бил римският легионер с щит и меч под град от куршуми. Налагаше се хората да напуснат бойното поле — но не само поради горните причини: съществуваха и специални родове биотропично оръжие, което за секунди унищожаваше всичко, що е живо.

Още през ХХ век тактиката за бой в плътни редици отстъпи място на разпръскването на войските, които при подвижната война се разпръскваха още повече. Обаче и тогава съществуваха фронтови линии, отделящи приятеля от врага. Сега всички подобни линии изчезнаха.

Микроармията можеше лесно да се промъкне през всички системи на отбраната и да нахълта в дълбокия тил на противника. Проблемите, които би имала при това, са същите както при снега и дъжда. Същевременно голямокалибрено оръжие ставаше все по-безпомощно на бойното поле — неговото използване вече не беше икономически изгодно. Моля ви се — представете си опит да бъде победена вирусна зараза с помощта на термоядрени бомби. Ефективността със сигурност ще бъде нищожна. Възможно е, разбира се, да се обгори дори на дълбочина стотици метри и да се обърне в стъклоподобна, мъртва пустиня голяма територия, но какво от това,

ако след един час отгоре започне да „вали“ военен дъжд, от който ще изкристализират „отрядите за нападение и окупация“? Водородните бомби струват скъпо. Не се ловят пиявици или сардини с крайцери.

Най-важна задача на безлюдния етап от военната история се оказва различаването на врага от своя войник. Отбелязвана някога със съкращението FOF (Friend or Foe^[1]), през XX век задачата се решаваше от електронните системи, работещи на принципа „парола и отговор“. Самолетът или ракетата без екипаж, запитани с радиовълни, отговаряха със своя предавател както подобава, а в противен случай биваха нападани като вражески. Обаче този метод от миналия век се оказва безполезен. Новите оръжейници заемаха идеи от държавата на живота — от растенията, бактериите, и пак — от насекомите. Разпознаването повтаряше начините за идентифициране на живите видове: тяхната имунология, борбата на антигена с противотелата, тропизмите, а освен това защитните цветове, камуфлажа, маскирането и мимикрията. Неведнъж мъртвото оръжие се преструваше (и то успешно) на летящи пращинки или пухчета на растения, истински насекоми, капки вода, но под маската се криеше ерозионно или смъртоносно съдържание. Впрочем тук трябва да поясня, че макар и непрекъснато да използвам сравнения, взети от ентомологията, като говоря за изкуствената саранча или другите насекоми, правя това, което би бил принуден да прави човекът, от XX век, искайки да опише на съвременниците на Васко да Гама или Христофор Колумб как изглежда един модерен град с автомобилното му движение. Той непременно щеше да говори за карети и каруци без коне, щеше да сравнява самолетите с метални птици и по този начин вероятно щеше да създаде в съзнанието на слушателите картина, донякъде родствена с действителността, но непокриваща се с нея. Каретата, движеща се на големи леки колела, с високи вратички и подвижно стъпало, с капра за кочияша и места за лакеите отзад обаче не е нито фиат, нито голф, нито мерцедес. Точно така и синсектичното оръжие на XXI век не беше просто гъмжило от превърнати в метал насекоми, познати ни от атласите на ентомолога. Някои от тези псевдонасекоми можеха да пробият като куршуми човешкото тяло; други служеха за създаване на оптични системи, фокусиращи слънчевите лъчи върху доста голяма площ, в резултат на което възникваха температурни градиенти, раздвижващи въздушните маси, ако планът на кампанията изискваше

например силни валежи или обратно — прекрасно време. Имаше „насекоми“ на такива метеорологични служби (без днешен еквивалент), да речем, ендотермични синсекти, които поглъщаха големи количества енергия — само за да предизвикат на определена територия рязко спадане на температурата, довеждащо до гъста мъгла или така наречената инверсия. Имаше също синсекти, способни да се обединяват в лазерен лъчамет за еднократна употреба, и те заместваха артилерията от миналия век, макар че тук трудно може да се говори за заместване, тъй като в днешно разбиране артилерията беше толкова не на място на бойното поле, колкото и балистата и стрелците с прашка. Новото оръжие диктуваше новите условия на бой, а с това — нови тактики и стратегии с общ показател: пълната безлюдност.

За любителите на мундира, знамената, смяната на караула, почетните роты, маршировката, стоенето „мирно“, обръщането „кръгом“, строевата подготовка, атаките „на нож“ и бойните награди за смелост, тази нова ера на войната беше оскърбление на възвишените им идеали, оскърбление и опозоряване! Тази нова епоха на военното дело съвременните специалисти нарекоха „еволуция с главата надолу“ (Upside-down Evolution), защото в Природата още от самото начало са възниквали прости и микроскопични системи, които с течение на милиардолетията са се преобразявали във все по-едри видове. Във военната еволюция през следатомния период господствуваше обратната тенденция — за микроминиатюризация, Микроармиите се създаваха на два етапа. През първия проектантите и създателите на безлюдните микрооръжия все още бяха хора. При втория етап мъртвите дивизии на микроконструкторите измисляха микровойниците, подлагаха ги на бойна проверка и ги насочваха към масово производство.

Най-напред хората бяха премахнати от редиците на армиите и военната промишленост от явлението на така наречената социointетрационна дегенерация. На дегенерация бе подложен отделният войник, щом престанеше да бъде разумно същество с голям мозък, щом ставаше все по-малък и поради това все по-прост, като „войник за еднократна употреба“. (Впрочем някои противници на войната и преди поддържаха, че поради високата смъртност на съвременната война всички нейни участници с изключение на висшите чинове са „войници за еднократна употреба“.) Най-накрая войникът от

микроармията имаше толкова разум, колкото имат мравката или термитът. Затова пък толкова по-важна ставаше ролята на псевдосоциалната съвкупност от минивойници. Всяка мъртва армия беше несравнено по-комплицирана от кошера или мравуняка. От гледна точка на вътрешната структура и взаимните зависимости тя отговаряше по-скоро на така наречения голям биотоп на природата — пирамидата на растителните и животинските видове, живеещи заедно и едновременно на определена територия като жизнена среда в еволюционно стабилното равновесие на конкуренцията, антагонизмите, симбиозата, следователно — в сложната мрежа на всевъзможните взаимоотношения.

Лесно може да се разбере, че в такава армия нямаше нужда от подофицерското съсловие. Впрочем не само капралът или сержантът, но и офицерът с по-висок чин не можеше да командува отрядите на новата армия. Нали за обхващане на целостта, по-сложна от живата природа, макар това да беше цялост мъртва, не достигаше разумът на университетския сенат — и то само при инспекциите, да не говорим за бойните кампании. Затова наравно с бедните страни от третия свят от големия военен прелом на ХХІ век най-много пострадаха офицерските корпуси. Впрочем актът на тяхното унищожение беше започнат още през ХХ век, който ликвидира великолепните плюмажи, триъгълните шапки, златните галони, огромните пера, многоцветните мундири, обаче последният удар на цялото това великолепие нанесе именно псевдонасекомната еволюция, или по-точно казано — ИНВОЛЮЦИЯ — на военното дело на ХХІ. Безмилостният напор на тенденцията, която обезлюди армията, смаза красивите традиции на маневрите, зрелищността на парадите (парадът на саранчата не може да бъде красив за разлика от този на дивизия танкове или ракети), демонстрацията на оръжието, сигнала за вечерна проверка, вдигането и спускането на знамето, рапортите и цялото богатство, присъщо на казармения живот. За известно време хората все още успяваха да запазят за себе си най-висшите командни постове, начело с щабните, но за съжаление не за дълго. Изчислително-стратегическото преимущество на компютъризираните ешелони на командването засегна най-накрая с безработица и най-солидните военачалници, включително и маршалите. Килимът от орденски лентички на гърдите не спаси и най-прославените щабни офицери от преждевременно

пенсионирани. Тогава в различни страни се надигна съпротивителното движение на професионалните офицерски кадри, които — в отчаяние пред безработицата, защото те бяха професионалисти, които губеха хляба си — организираха дори нелегално терористично движение. Несъмнено гаден, макар и незаплануван, от никого съзнателно, номер на самата история беше разправата с тези бунтове с помощта на микрошпиони и миниполиция, изградена на принципа на един вид хлебарка. Тази хлебарка, описана за първи път от прочут американски невроентомолог през 1981 година, има в края на корема си тънички косъмчета, извънредно чувствителни към най-слабото движение на въздуха, а понеже косъмчетата са свързани със специален заден нервен възел, когато почувствува деликатния полъх на приближаващия се враг, хлебарката дори в пълна тъмнина се хвърля в светкавично бягство. Еквивалент на тези косъмчета бяха електронните пикосенсори на миниполиците, които, скрити в пролуките на старите тапети, бяха монтирали подслушване в главната квартира на заговорниците.

Обаче и богатите страни не живееха много приятно в новите времена. Вече беше невъзможно да се разиграва постарому политическа игра. Станалата трудно забележима доста отдавна граница между войната и мира сега бе премахната изцяло. Двадесети век унищожил изцяло церемониалните ритуали на открито, обявяване на война и т.н., въвеждайки понятията нападения без предупреждение, пета колона, масов саботаж, студена война, война чрез посредници (рег ргосига), а това беше само началото на по-нататъшното заличаване на разликите. Светът с две взаимно изключващи се състояния — война или мир, се превърнал в свят на войната, която беше мир; и на мира, който беше война. Някога, когато диверсанти можеха да бъдат само хората, диверсията носеше различни маски на достойнство и добродетел. Тя проникваше в религиозните и обществените движения, дори в добропорядъчните организации като тези на колекционерите на кибритени кутийки или съюзите на пеещите старци. Обаче по-късно с диверсия можеше да се занимава всичко, от пирона в стената до препаратите за смекчаване на твърдата вода. Криптовоеенната диверсия се разрасна. Тъй като хората вече не бяха реална политическа сила, нито пък бойна, не си струваше те да се привличат с пропаганда или да се вербуват за работа с противника. За политическите промени не мога да пиша достатъчно подробно, затова ще обхвана същността на

произтичащите промени с няколко думи. Още през миналия век политиките от държавите с парламентарно управление не можеха да обхванат изцяло нито проблемите на собствената си страна, нито световните проблеми и затова си имаха съветници. Съветници, като вещи лица, имаше и всяка политическа партия. Както е известно, съветниците на различните партии говореха съвършено различни неща относно едни и същи проблеми. С течение на времето те си взеха за помощници компютърни системи и твърде късно разбраха, че хората се превръщат в говорители на своите компютри. Заблуждаваха се, че сами разбират нещата и сами правят изводи въз основа на данните, които им доставяше компютърната памет, обаче те оперираха с материал, префабрикуван от изчислителните центрове, и този материал определяше човешките решения. След период на известна бъркотия големите партии решиха, че съветниците са излишно звено за посредничество, и оттогава всяка партия имаше в централата си главен компютър, който през втората половина на ХХ век започна да получава тук-там след идването на дадена партия на власт поста министър без портфейл (на компютъра портфейл и без това не му беше нужен), а основната роля в този тип информация започнаха да играят програмистите. Наистина програмистът полагаше клетва за вярност, ала и това не се оказа особено полезно. Надигаха се много гласове в подкрепа на мнението, че демокрацията се превръща в еквивалент на някогашния директорат, а именно — в компютерат. Затова разузнаванията и контраразузнаванията, без да обръщат внимание на политиките и дружествата за защита на природата (които не бяха много, тъй като нямаше кой знае какво да се защитава), се занимаваха с това, как да проникнат в изчислителните центрове, които вземаха решенията. Но никой не може да установи по неоспорим начин дали наистина е било така. Впрочем не липсваха нови политолози, които твърдяха, че ако държавата А завладее изцяло компютъра на държавата В, а държавата В — компютъра на държавата А, то пак се стига до пълно международно равновесие.

Това, което стана обикновена действителност, вече не можеше да се описва с категориите на прастарата, традиционна политика или дори на здравия разум, който умее да разграничи естествените явления като градушка от изкуствените като бомбен атентат. От формална гледна точка избирателите продължаваха да гласуват за политическите

партии, но всяка от тях се фукаше не с притежаването на по-добра политико-икономическа програма, а на по-добър компютър, който ще се справи с всички обществени болезки и проблеми. А когато например се стигаше до противоречия между компютрите, формално спорът се решаваше от правителството, но в действителност апелационната инстанция също беше компютър. Най-добре ще е да поясня това с конкретен пример. Антипатиите между трите главни въоръжени сили на Съединените щати — Army, Navy и Air Force — още няколко десетки години преди това бяха довели до положението, че всяка от тях се стремеше към надмощие над останалите две. Всяка се опитваше да придобие за себе си най-голямата част от бюджета, предназначен за военни нужди — дори това да навреди на останалите. Всяка държеше в тайна, от другите своите най-нови оръжия. Една от главните задачи на съветника на президента беше да прониква в тайните, които Army, Navy или Air Force пазеше от останалия свят. Всяка от тях имаше собствен щаб, собствени системи за охрана на секретността, собствени шифри и — разбира се! — собствени компютри. Всяка се старееше да намали лоялното сътрудничество с останалите до абсолютен минимум, та ако ще държавата да рухне. Също така главна задача на поредната администрация беше грижата да се запази донякъде целостта в управлението на държавата и външната политика. Още през предишния век никой не знаеше с каква действителна военна сила наистина разполагат Съединените щати, защото пред обществеността тя се представяше по различен начин в зависимост от това, дали говореше представител на управляващата администрация, или опозиционният кандидат за президент. Понастоящем и дяволът не би могъл да разбере какво става! Същевременно наред компютърното, или, с други думи, изкуственото управление, което малко по малко изместваше естественото, извършвано от хора, се появяваха явления, наричани по-рано явления на природата, затова пък сега предизвиквани неизвестно от кого. Нещо повече — за тях дори не, се знаеше дали изобщо са естествени, или са били *предизвикани от някого*. Още ХХ век познаваше киселинните дъждове, падащи от наситени със сяра промишлени облаци. Случваше се да валият дъждове толкова разяждащи, че унищожаваша пътищата, далекопроводите за високо напрежение, покривите на заводите, и не беше възможно да се установи дали те са дело на отровената природа,

или са вражеска диверсия. Свинете измираха масово, но дали тези епизоди бяха естествени или изкуствени? Дали циклонът, превръщащ в руини крайбрежията, беше както някога подчинен на вероятностите закони, или беше предизвикан от тайното изблъскване на въздушните маси над океана от невидимите облаци на микрометеорологичните диверсанти, поотделно всеки голям колкото вирус? Обикновена, макар и пагубна суша ли е настъпила, или тя е предизвикана от сръчното преместване на бременните с вода облаци другаде? Едни хора виждаха в бедствието доказателство за естествения му произход, докато други бяха убедени, че бедствията господствуват навсякъде по простата причина, че всички държави разполагат вече с безлюдни средства за действие на голямо разстояние и взаимно си пречат, обявявайки официално, че нищо такова не правят. Заловеният на местопрестъплението диверсант не можеше да бъде подложен нито на кръстосан разпит, нито изобщо можеха да го попитат за нещо, тъй като, бидейки синсект или изкуствен микроб, той бе ням. Тези бедствия засягаха не само Съединените щати, а и целия свят. Климатично-метеорологичните разузнавания, сеизмичният шпионаж, разузнавателните служби на епидемиолозите и генетиците и дори на хидрографите бяха затрупани с работа (говорейки по-точно — компютрите им бяха затрупани с работа). Все по-голяма част от световната наука се всмукваше от военните служби за интегрално разпознаване. Нали се обсъждаше въпросът, дали да бъдат обвинени в диверсии ураганите, заразите по растителните култури, нарастването на смъртността сред рогатия добитък и накрая — дори падането на *метеорити*. (В скоби трябва да прибавим, че мисълта за насочване на астероиди към територията на противника и предизвикването на страхотни опустошения при падането им там възникна през XX век и бе призната за „интересна“.)

В генерал-щабните академии се преподаваха нови дисциплини: криптонападателни и криптоотстъпателни стратегии, криптология на реконтраразузнаването, тоест забаламосването и маменето на разузнаването в по-горен порядък, полева енигматика и накрая — *криптокриптика*, която представляше по *секретен* начин *тайното* използване на *такива тайни* оръжия, които *никой по никакъв* начин не би могъл да различи от невинните природни феномени.

Заличиха се както фронтите, така и разграниченията между големите и малки антагонисти. За да се очерни в очите на собственото общество друга държава, специалните служби на секретната промишленост произвеждаха *фалшификати* на стихийни бедствия на *собствената си* територия, така че тяхната неестественост да бие на очи и всеки гражданин да бъде принуден да повярва във вината на съседите противници за тяхното пагубно действие. В третия свят се надигна страхотен гняв и врява, когато излезе наяве, че една много голяма и богата държава под формата на помощ за бедните и пренаселените беше прибавяла към продаваните (доста евтино) зърнени храни, царевича и нишесте определени химични препарати, намаляващи сексуалната потентност. Това вече беше *тайна антинаталистична*^[2] война. Именно по този начин мирът се превърна във война, а войната — в мир. Макар катастрофалните тенденции от тази тенденция в по-нататъшното бъдеще да бяха очевидни — като двустранна победа, неотличаваща се от всеобщото унищожение, — светът продължаваше да върви в тази посока, жигосана с гибел. Не от тоталитарни сплетни мирът беше станал война, както си беше въобразил някога Оруел, а от постиженията на технологията, която заличи границите между *естественото* и *изкуственото* явление във всяка област на човешкия свят, на човешкото обкръжение. Не беше различно положението и в околземното космическо пространство.

Там, поддържаха теоретиците на познанието, там, където няма разлика нито между изкуствения и естествения белтък, нито между естествения и изкуствения разум, не могат да бъдат разграничени и двата вида нещастия — тези, които имат умишлени извършители, и тези, за които никой не е виновен.

Така, както светлината, привличана от невъзможни за преодоляване сили, след като попадне в дълбините на звездна черна дупка, вече никога не може да се измъкне от гравитационната клопка, така и човечеството, привличано от силите на взаимните противоречия в дълбините на тайните на материята, попадна в технологична клопка. И какво от това, че то само си я беше изкопало? Решенията за инвестиране на всички сили в нови превъоръжения се вземаха вече не от правителствата, не от държавниците, не по волята на генералните щабове, не съгласно интересите на монополите или на другите групи, оказващи натиск, а от *страха*, че до откритията на науката и техниката,

даващи *Окончателно Преимущество*, ще стигне пръв *Някой Друг*. Това парализира окончателно традиционната политика. Лицата, преговарящи на международните конференции, вече не можеха нищо да постигнат с преговори, защото тяхната добра воля — отстъпление от Новото Оръжие, — означаваше в очите на другата страна, че щом тя иска да се откаже от това оръжие, значи сигурно крие в пазвата си друго оръжие, още по-ново... Впрочем тогава беше доказана по математически начин невъзможността да се постигне споразумение в областта на разоръжаването. Виждал съм математическата формула на така наречената обща теория на конфликтите, която показва защо преговорите не могат да дадат добри резултати. На конференциите по въпросите на разоръжаването се вземат определени решения. Но когато времето за вземане на решение в полза на мира е по-дълго от времето, за което възникват новостите във военното дело, променящи радикално подлежащото на решения състояние, всяко решение е анахронизъм още в момента, в който се взема.

Нещата стоят така, както с хората от древността, които толкова дълго провеждали дебати за прочутия гръцки огън, че стигнали до решение за забраната му, когато се появил Бертолд Шварц със своя барут. Когато във всяко „днес“ се налага да се взема решение относно онова, което е било „вчера“, решението се измества от настоящето към миналото и по този начин се превръща в изпразнена от съдържание игра на привидности. Именно това положение наложи на великите сили да подпишат в края на ХХІ век споразумение от нов тип, споразумение, което остава извън обхвата на споделяните тук размисли. Ако успея да му посветя отделна студия, ще опиша следващата глава от общата теория на човечеството — необикновена поради това, че излизайки от епохата на антагонизмите, Земята наистина успя да се измъкне от една технологична клопка, но се хвана в друга така, сякаш ѝ е писано вечно да попада от трън на глог.

1983

---

[1] Приятел или враг (англ.). Б.пр. ↑

[2] От *natalis* (лат.) — който е свързан с раждане. Б.пр. ↑

**ДЖ. ДЖОНСЪН И С. ДЖОНСЪН: ЕДНА МИНУТА.
„МУУН ПЪБЛИШЪРС“, ЛОНДОН — МОРЕТО НА
ДЪЖДОВЕТЕ — НЮ ЙОРК, 1985**

Тази книга показва какво правят едновременно всички хора в продължение на една минута. Така се казва в увода. Учудващо е, че досега на никого не е хрумвала такава идея. Тя сама се е тикала в ръцете ни след „Грите първи минути в Космоса“, след „Секунда в Космоса“ и след „Книга на рекордите“ на Гинес, а днес нищо не е така възбуждащо за издатели и автори от една книга, която никой не е длъжен да чете, но всеки трябва да я има. След онези книги замисълът е бил вече готов, ръка да протегнеш — ще го вземеш. Интересно дали Дж. Джонсън и С. Джонсън са съпрузи, братя или това е само псевдоним. Бих искал да видя снимките на тези Джонсънови. Макар че не е лесно да се обясни, понякога видът на автора става ключ за книгата. С мен поне неведнъж се е случвало така. При четенето се изисква да заемеш определена позиция към текста, ако текстът не е съвсем обикновен. Тогава лицето на автора може да ти обясни много неща. Мисля си обаче, че тези двамата Джонсъновци не съществуват, а това С. пред фамилното име на втория е намек за Семюъл Джонсън. Но това може би не е толкова важно.

Известно е, че издателите от нищо не се боят така, както от издаването на книги, защото вече напълно действа така нареченият закон на Лем („Никой не чете, а ако чете, не разбира, ако пък разбира, веднага го забравя“) поради всеобщия недостиг на време, затрупването на пазара с книги и прекаленото съвършенство на рекламата. Днес рекламата като една Нова Утопия е предмет на култ. Ужасните и отегчителни неща по телевизията се гледат от всички (както доказва проучването на общественото мнение), защото след мънкащите политици, след кървавите трупове, осеяли по различни причини разни части на света, и след суперпродукциите, в които не се разбира за какво става дума, понеже това са безкрайни сериали (забравя се не само прочетеното, но и гледаното), като благодатен отдых идват рекламните предавания. Вече само в тях е останала Аркадия. Там има

красиви жени, великолепни мъже, добре възпитани, щастливи деца и възрастни хора с разумен поглед, повечето с очила. За да изпаднат в неспирен възторг, им стига един пудинг в нова опаковка, лимонада от истинска вода, спрей против потене на краката, тоалетна хартия, напоена с екстракт от теменужки, или някой гардероб, макар и в него да няма нищо изключително освен цената. Щастието; което блика от очите, от цялото лице на елегантната красавица, когато тя разглежда руло тоалетна хартия или отваря гардеробчето така, сякаш това са вратите на Сезам, мигновено се предава на всички. В тази податливост може би има и завист, и дори малко раздразнение, защото всеки знае, че не би могъл да изпита такъв възторг, ако пие тази лимонада или си служи с хартията, че тази Аркадия е недостъпна, но слънчевото настроение си върши своето. Впрочем от самото начало ми беше ясно, че усъвършенствувайки се в борбата на стоките за съществуване, рекламата ще ни зароби не с подобряващото се качество на стоките, а поради влошаващото се качество на света. Какво ни остава след смъртта на бога, възвишените идеали, честта, безкористните чувства, в претъпканите градове под киселинните дъждове освен екстаза на дамите и господата от рекламните предавания, в които се съобщава за кексове, пудинги и мазила като за пришествие на царството небесно? Но понеже рекламата, има ужасното свойство да приписва съвършенство на всичко, то пред книгите — пред всяка книга, човек се чувства така, сякаш го изкусяват двадесет хиляди „мис свят“ наведнъж и като не може да избере никоя от тях, той стои в неосъществена любовна готовност като ударен с чук по главата. И така е с всичко. Кабелната телевизия излъчва по четиридесет програми едновременно и кара зрителя да си мисли, че щом са толкова, всяка друга трябва да е по-хубава от тази, която той гледа, така той скача от програма на програма като бълха по нагорещен тиган, за да докаже, че съвършената техника е съвършен източник на фрустрация. А именно — обещаха ни, макар и никой да не го е казал направо, целия свят, всичко, ако не го притежаваме, то поне да го видим и пипнем, а художествената литература, която всъщност е само ехо на света, негова фотография и коментар, се хвана в същия капан. И защо ми е наистина да чета какво си говорят отделни лица от различен или от един и същи пол, преди да си легнат в леглото, ако там няма нито дума за хилядите други, може би значително по-интересни личности или поне

занимаващи се с по-умни неща. Ето защо трябваше да се напише книга за онова, което вършат Всички Хора Едновременно, та повече да не ни измъчва чувството, че се занимаваме с глупости, а Някъде Другаде стават Важни Неща.

„Книга на рекордите“ на Гинес беше бестселър, защото показваше само необикновени неща с гаранция, че са автентични. Този паноптикум на рекордите имаше обаче един сериозен недостатък — бързото остаряване. Днес някой изял осемнадесет килограма праскови с костилките, а още утре друг не само изяжда повече; но и умира веднага след това от преплитане на червата, което придава мрачна пикантност на новия рекорд. Не е вярно, че психически болести няма, че са ги измислили психиатрите, за да измъчват пациентите и да им измъкват парите, затова пък е вярно, че нормалните хора вършат много по-безумни неща от лудите. Разликата е, че лудият ги върши без корист, а нормалният — за слава, която може да осребри. Впрочем на някои им стига славата. Тъй че работата е мътна, но така или иначе, неизмрелият все още подвид на деликатните интелектуалци се отвращаваше от цялата тази колекция от рекорди и в доброто общество не би могъл да изпъкнеш с това, че помниш колко мили човек може, лазейки на четири крака, да бутне с носа си лилаво боядисан мускатов орех.

Следователно трябваше да се измисли книга, донякъде сходна с книгата на Гинес, но сериозна и респектираща като „Трите първи минути на Вселената“ и едновременно не толкова отвлечена и натъпкана с разсъждения заразни бозони и други кварки, но да се напише такава книга, истинска, а не измислена, за всичко накуп, книга, която да захлупи всички останали, изглеждаше напълно невъзможно. Дори и аз не се сещах каква трябва да бъде тази книга и предложих на издателите само да напиша най-лошата книга, нещо ненадминато като напълно противоположно на това, което се рекламира, но предложението не се прие. И наистина, макар че замисленото от мен произведение можеше да привлече читателите — все пак днес най-важното са рекордите, а най-лошият роман в света също би бил рекорд, но пък беше напълно възможно, дори да успея, никой да не забележи това. Толкова съжалявам, че не ми хрумна идеята, от която се е родила книгата „Една минута“. Изглежда, това издателство няма дори филиал на Луната, говори се, че „Муун пбблишърс“ е само рекламен трик, а за

да избегне упреците в недобросъвестност, издателят с помощта на НАСА изпратил на Луната при един полет на „Колумбия“ контейнер с ръкописа на книгата и малък компютър с четец. Така, ако някой почне да се заяжда, веднага ще му се докаже, че част от издателската работа действително се върши на Луната, защото компютърът край Морето на дъждовете непрекъснато чете един и същ ръкопис, а това, че го чете механично, не пречи, защото и в издателствата на Земята редакторите, общо взето, четат ръкописите по този начин.

Сгреших, като започнах рецензията в саркастичен тон, което я прави лековата и заядлива, а с тази книга шега няма. Можем да се възмуцаваме от нея, да я приемем като оскърбление по адрес на целия човешки род, отправено толкова ловко, че не може да се обори, защото в нея няма нищо друго освен проверени факти, можем да се утешаваме, че поне никой няма да направи по нея нито филм, нито сериал, изключено е, но във всички случаи си заслужава да се замислим над нея, макар че изводите няма да бъдат оптимистични.

Книгата без съмнение е и реална, и фантастична, ако за фантастично приемете като мен онова, които излиза извън границите на нашите представи. Тук не всеки ще се съгласи с мене, но аз поддържам становището си, защото нищетата на днешната фантастика, на Science Fiction, виждам в това, че не е достатъчно фантастична за разлика от заобикалящата ни действителност. Така например оказа се, че човек със срязан на две мозък (тези операции вече са много, особено при епилептици) е и същевременно не една личност. Случва се такъв човек, външно съвсем обикновен и нормален, да не може да си обуе панталоните, защото дясната му ръка ги дърпа нагоре, а лявата ги смъква, или с една ръка прегръща жена си, а с другата я отблъсква. Установено е, че дясното полукълбо не знае при определени ситуации какво възприема и мисли лявото полукълбо, поради което трябва да се приеме, че е налице раздвояване на съзнанието и дори на личността, тоест, че в едно тяло живеят двама души, но други експерименти показаха, че няма нищо подобно. Дори не е вярно, че индивидът е ту единичен, ту двоен. Хипотезата, че са един и половина индивиди или два и нещо, също отпадна. Това не са шеги; стана ясно, че въпросът колко разума има всъщност такъв човек, остава без отговор и това именно е и реално, и фантастично. В този

смисъл, единствено в този смисъл, е фантастична и книгата „Една минута“.

Макар всеки да го знае повече или по-малко, ние, общо взето, не се замисляме над това, че на Земята всяка минута съжителствуват всички годишни времена, всички климати и всички часове на денонощието. Тази банална истина, която е известна или поне трябва да бъде известна на всеки ученик от основното училище, някак остава извън нашето съзнание. Може би защото не знаем за какво ни е. Впрегнатите електрони с лудешка бързина се плъзгат по телевизионните екрани и всяка вечер ни показват света, натикан в Последните Новини, накълцан на парчета, за да научим какво е станало в Китай, в Шотландия, в Италия, на морското дъно, на Антарктида, и ние си мислим, че за четвърт час сме видели какво е станало по целия свят. А не е така, разбира се. Репортерските камери бодват земното кълбо на няколко места — където Важен Политик слиза по стълбичката на самолета и с престошена сърдечност стиска ръката на друг Важен Политик, където е дерайлирал влак, но това не може да бъде какво да е дерайлиране, а вагоните трябва да са се усукали на макарони и от тях да измъкват хората парче по парче, иначе по-малките катастрофи вече са твърде много, с една дума, масмедииите отминават всичко друго освен пет близнака, държавен преврат, и то съчетан с порядъчно клане, папска визита и бременна кралица. Гигантският, петмилиардов човешки фон на тези събития съществува в действителност, така че всеки запитан ще каже: да, естествено, известно му е за съществуването на милиони други хора, а ако се позамисли, сам ще стигне и до извода, че между едно негово вдишване и издишване се раждат еди-колко си деца и еди-колко си хора умират. Но това все пак е една смътна мисъл, не по-малко абстрактна от съзнанието, че в момента, когато пиша това, на Марс под бледото слънце е застинал един американски космически кораб, а на Луната се въргалят тенекета от няколко автомобила. Това знание е всъщност нищо, щом можеш да го докоснеш със словото, но не можеш да го преживееш. Можеш да преживееш само една микроскопична капчица, извадена от морето на заобикалящите ни човешки съдби. В това отношение човек не се различава чак толкова много от амебата, която плува в капка вода така, сякаш границите ѝ са граници на света. Главната разлика според мен не е в превъзходството на нашия разум

над едноклетъчния организъм, а в това, че той е безсмъртен, защото, вместо да умре, той се дели и по този начин се превръща във все по-многобройно семейство.

И така, задачата, която си поставят авторите на „Една минута“, изглежда непосилна. И наистина, ако кажем на някого, който още не е виждал книгата, че в нея има малко думи, а цялата е пълна със статистически таблици и цифри, той предварително ще сметне, че това е вятър работа, идиотщина, за какво са му на човек неколкостотин страници статистика. Какви образи, емоции и преживявания могат да предизвикат в главата ни хилядите колони от цифри? Ако книгата я нямаше, ако не лежеше на бюрото ми, може би и аз самият бих сметнал идеята за оригинална, фрапираща, но неосъществима, както смятам, че телефонният указател на Париж или Ню Йорк не става за четене и не ни казва нищо за жителите на тези градове.

Ако не бях видял книгата, сигурно щях да мисля, че тя може да се чете колкото списък на телефонни номера или статистически годишник.

Ето защо този замисъл — да се покажат шестдесет секунди от живота на всички съвместно съществуващи с мен хора — е трябвало да се разработи като план на голяма кампания. Първоначалната концепция, колкото и да е важна, не е била достатъчна за успех. Добър стратег е не този, който знае, че трябва да изненада противника, за да го победи, а този, който знае как да го направи.

Невъзможно е да се узнае какво става на Земята дори в продължение на една секунда. В такива случаи разбираме колко микроскопичен е обемът на човешкото съзнание, на безграничния дух, с който толкова се хвалим, който ни отличава от животните, неразумните клетници, способни да възприемат само непосредственото си обкръжение. Как се оклюмва моето куче, като види, че пак стягам куфарите, и как ми е неприятно, че не мога да му обясня колко излишни са неговите притеснения и това скимтене, с което ме изпраца до външната врата. Няма начин да кажа на кучето, че утре се връщам. То преживява всяка раздяла по страдалчески начин, докато при нас като че ли е съвсем различно. Ние знаем какво е в момента, какво може да стане, а каквото не знаем, можем да го научим. Такова е общото мнение. В същото време съвременният свят на всяка крачка доказва, че това убеждение прилича на възкъса черга: с нея

можеш да покриеш една малка част от нещо, не повече, а проблемите, които си имаме със света, са по-мъчителни от кучешките, защото кучето, лишено от тоя дар — фрустрацията — не знае, че нищо не знае и не разбира, че почти нищо не разбира, докато ние знаем и едното, и другото. Ако се държим другояче, то е от глупост или от самозалъгване, за да запазим душевното си спокойствие. Можеш да съчувствуващ на един човек, евентуално — на четирима, но на осемстотин хиляди никой, не би могъл цифрите, с които си служим в такива случаи, са хитро измислени протези, това е тояжката, с която слепецът опипом потропва по тротоара, за да не се блъсне в стена, но никой няма да каже, че с тази тояжка той вижда цялото богатство на света дори и в тази малка ивичка от него — улицата. Какво тогава да направим с това наше бедно, неразтегливо съзнание, за да обхванем онова, което не може да се обхване? Какво би трябвало да се направи, за да се покаже една общочовешка минута?

Всичко *наведнъж* няма да научиш, читателю, но като поглеждаш първо в съдържанието, а после в съответните графи, ще узнаеш неща, от които ще ти спре дъхът. Пейзаж, но не от планини, реки и поля, а от милиарди човешки тела ще се открива за миг пред тебе, както в тъмна нощ при буря, когато светкавица раздере мрака и за частица от секундата ти зърваш простори, ширнали се от хоризонт до хоризонт. Отново се спуска мрак, но картината се е врязала в паметта ти и вече не можеш да я заличиш. Това сравнение може да се разбере откъм визуалната част — кой не е преживявал нощна буря, но как да сравним света, разкриван нощем от светкавиците на хилядите статистически таблици?

Авторите са си послужили с един прост трик — метода на последователното разчленяване. Да вземем например, от всичко двеста, раздела за смъртта и по-точно за умирането.

След като човечеството е близо пет милиарда, естествено е всяка минута да умират хиляди — в това няма нищо изумително. И все пак тук се блъскаме в цифрите като в стената на нашето неразтегливо съзнание. Лесно ще го установим, защото думите „едновременно умират по деветнадесет хиляди души“ изобщо не предизвиква у нас по-голямо вълнение, отколкото ако умиращите са девет хиляди. Нека да са милион, да са десет милиона. Реакцията си остава същата — едно „ах“, което може да бъде малко по-уплашено и донякъде

угрижено. Тук се намираме вече сред вакуума на абстрактните изрази, които означават нещо, но ние не можем да го усетим, да го почувствуваме, да го преживеем, както преживяваме инфаркта на чичо си. Съобщението за този инфаркт ще ни направи по-голямо впечатление.

Но разделът ни въвежда в умирането на четиридесет и осем страници, при което първо се сочат общите данни, а след това се разделят на групи, така че първо можеш да хвърлиш поглед върху *цялата* сфера на смъртта като през слабия обектив на микроскоп, а след това да разгледаш части от нея във все по-едър план, сякаш поставяш все по-силни стъкла. Първо се дава отделно естествената агония, отделно предизвиканата от други хора, по погрешка, случайно и т.н. Така научаваме колко хора умират всяка минута от изтезания в полицията и колко от ръката на палачи, които нямат държавни правомощия. Как се разпределят прилаганите изтезания по секунди и по географски, принцип; какви оръдия се използват в рамките на тази единица време, и тук също разпределени по континенти, след това по държави. По този начин научаваш, че докато извеждаш кучето на разходка, докато си търсиш домашните пантофи, разговаряш с жена си, заспиваш, четеш вестник — един многохиляден човешки хор вие и се гърчи в агония, във всяка една минута на всичките двадесет и четири часа на денонощието, на седмицата, месеца и годината. Няма да чуеш този вик, но вече ще знаеш, че той никога не спира, така твърди статистиката. Ще научиш колко души загиват всяка минута поради различни грешки, изпивайки отрова вместо невинно питие, и отново статистиката отразява всички видове подобни отравяния: с хербициди, силни киселини, основи, а също и колко от тези смъртни случаи се дължат на грешка на водачите на моторни превозни средства, лекарите, майките, медицинските сестри и т.н. Колко са новородените — това вече е друга графа, — убивани от майките веднага след раждането, умишлено или от небрежност, защото има кърмачета, затиснати с възглавница или пък паднали в канала, понеже родилката, усещайки напъните, си мисли, че това са позиви за изхождане, от неопитност или от умствена недоразвитост, или пък защото е била под въздействието на наркотици, когато е започнало раждането, като всеки от тези варианти се разчленява по-нататък. На следващата страница са новородените, умиращи без чиято и да е вина, тъй като са неспособни

за живот изроди или пък умират в майчината утроба при свличане на плацентата или когато пъпната връв се увие около шията, при спукване на матката — и тук не всичко мога да изредя. Голямо място заемат самоубийците. Начините да си отнемеш живота днес са много повече, отколкото в миналото и клупът е отстъпил на шесто място в статистиката. Впрочем колебанията в честотата на прилагане на новите методи за самоубийство се увеличиха, откак бестселъри станаха наръчниците с указания какво да правим, та смъртта да бъде сигурна и бърза, освен ако някой предпочита бавната, защото и това се случва. Можеш дори да разбереш, търпеливи читателю, какво е съотношението между тиража на такъв наръчник за самообслужване на самоубийците и нормалната ефективност на самоубийствата; защото някога, когато това се вършеше аматьорски, повече самоубийци можеха да бъдат спасени.

По-нататък естествено следват агониите при рак, инфаркт, в резултат на лекарско умение, на близо четиристотин главни заболявания, после нещастните случаи — автомобилни катастрофи, премазване от падащи дървета, стени и тухли, от влак и дори от метеорити. Не зная утешителен ли е фактът, че рядко някой загива от падащи на Земята метеорити. Доколкото си спомням, на минута загиват само 0,0000001 души. Както виждаме, Джонсънови работят солидно. За да покажат по-обстойно сферата на смъртта, те са приложили така наречения метод cross-examination, а също и диагоналния. В едни таблици може да се види от какви комбинирани причини умират хората, а в други — как умират от една причина, например от електрически ток. Благодарение на това изпъква изключителното многообразие на видовете смърт. Най-често хората умират, ако се допрат до лошо заземени електроуреди, по-рядко при къпане, а най-рядко, ако някой се изпикае от пешеходен надлез върху електропровод с високо напрежение, тук също имаме дробно число на минута. Добросъвестните Джонсънови отбелязват в приписка, че умиращите при изтезаване с електрически ток не могат да бъдат разделени на убити без умисъл (когато твърде високо напрежение се използва без намерение за убийство) и с предумисъл.

Има и статистика за начините, по които живите се освобождават от умрелите, като се почне от погребения с козметични грижи за трупа, песнопения, цветя и религиозна помпозност и се стигне до по-прости

и евтини методи. Тук графите са много, защото се оказва, че във високоцивилизованите страни *повече* трупове се хвърлят в ями и езера — в чувал с вързан камък или пък с циментирани крака в стара кофа, а също и повече трупове (цифрите са отделни), увити в стари вестници и окървавени парцали, се изхвърлят на големите сметища, отколкото в страните от третия свят. По-бедните не знаят някои от начините за отървяване от тленните останки. Явно там още не са проникнали, заедно с финансовата помощ, и съответните данни от високоразвитите държави. Затова пък в бедните страни плъховете изяждат повече новородени. Тези данни са на друга страница, но за да не ги пропусне, читателят получава указание на съответното място, а който ползува само отделни данни от книгата, може да си послужи с азбучния именов показалец, в който е дадено всичко.

Някак не върви вече да твърдим, че това са колони от сухи и скучни цифри, които нищо не говорят. Човек усеща у себе си някакво нездраво любопитство по какви други причини умират хората през всяка една минута, докато той чете, и пръстите му сякаш започват да лепнат при прелистването на страниците. Явно е от пот, защото не може да бъде от кръв.

Към гладната смърт има забележка, че таблицата (защото е била нужна отделна таблица) с разпределение по възрастови групи (най-много са децата) е валидна само за годината, когато е издадена книгата, тъй като тази величина расте бързо, и то в аритметична прогресия. Смърт от преяждане също се случва, но 119 хиляди пъти по-рядко. В тези данни има нещо екхибиционистично и шантажиращо. Всъщност аз исках само да хвърля поглед на този раздел, но продължих да чета някак насила, както човек понякога отлепва превръзката от кървящата си рана, за да я види, или пък чопли с игла в дупката на болен зъб. Хем те боли, хем не можеш да спреш. Тези цифри са като някакво вещество без мирис и вкус, което бавно се просмуква в мозъка. А пък тук не съм споменал почти нито една и нямам намерение да изреждам дори главните форми на маразъм, старческа немощ, инвалидност, дегенерирани органи, иначе ще почна да цитирам книгата, когато трябва само да напиша рецензия за нея.

Но всъщност не тези прегледни графи, подредените таблици с колони от цифри за всички видове смърт, не тези тела на деца, старци, жени, новородени от всички нации и раси, присъстващи безплътно

зад колоните от цифри, са главната сензация в тази книга. Написах това изречение и се замислих дали казах истината, но ще повтора: не, не са. Цялата тази грамада от човешки кончини прилича малко на собствената смърт: уж знаем предварително, но най-общо и мъгляво, схващаме неизбежността на собствената си агония, но не знаем как ще изглежда.

Същинските огромни измерения на живота в неговата материалност се разкриват още от първите страници. Посочените там факти не могат да бъдат оспорени. Защото можем в края на краищата да се съмняваме дали данните в раздела за смъртта са точни. Все пак те се базират на осреднени цифри. Трудно е да повярваме, че класификацията и причините при смъртните случаи са били отразени с пълна прецизност. Впрочем добросъвестните автори изобщо не крият от нас възможността за статистически отклонения. Още в увода много коректно са описани методите, използвани при изчисленията, споменава се дори какви компютърни програми са били приложени. Методите не изключват така наречените стандартни девиации, но те са абсолютно без значение за този, който чете — каква разлика има за него дали на минута умират по седем хиляди и осемстотин новородени или по осем хиляди и сто? Впрочем отклоненията трябва да са съвсем незначителни поради така наречения ефект на балансовото изравняване. Вярно, че броят на ражданията (щом вече стана дума и за тях) не е еднакъв през различните годишни времена и през различните части на денонощието, но на Земята едновременно се наблюдават всички части на деня, нощта и годината, така че средно броят на смъртните случаи при раждане си остава постоянен. Има обаче графи с данни, получени по косвен и обиколен път, защото например нито държавната полиция, нито частните убийци, професионалисти и аматьори (с изключение на тези по идейни подбуди) не съобщават данни за ефективността на своята работа. Там грешката в количественото отношение наистина може да бъде значителна.

Затова пък статистиката в първия раздел е безспорна. Посочено е колко са хората, следователно колко са живите човешки тела във всяка минута от общо 525 600 минути в годината. Колко са телата, тоест колко мускули, кости, жлъчен сок, кръв, слюнка, мозъчна течност, фекалии и т.н. Както знаем, когато редът от стойности е твърде голям за възприемане, популяризаторът с готовност прибегва до образни

сравнения, същото правят и Джонсънови. Например, ако цялото човечество се събере и сблъска на едно място, то ще заеме триста милиарда литра, което не прави и една трета от кубическия километър. Но като че ли не е малко. Световният океан обаче съдържа един милиард и двеста и осемдесет милиона кубически километра вода, така че ако цялото човечество, тези пет милиарда тела, се хвърлят в океана, нивото му няма да се покачи дори с една стотна от милиметъра. След този еднократен плисък Земята завинаги би останала безлюдна. Такива игри със статистиката с право могат да се нарекат доста плоски. Те уж трябва да ни подтикват към размисъл, че ние, които с размах на нашите действия отровихме въздуха, почвата, морето, превърнахме джунглата в гола степ, изтребихме милиарди животински и растителни видове, които са живели преди стотици милиони години, ние, които стигнахме до други планети и променихме дори албедото на Земята, за да известим по този начин за нашето присъствие на наблюдателите от Космоса, можем да изчезнем съвсем лесно и безследно. Мен това обаче не ме смая, както и направената сметка, че от човечеството може да се източат 24,9 милиарда литра кръв и няма да се образува нито червено море, нито дори езеро.

По-нататък под мотото, взето от Елиът, че съществуването е „birth, copulation and death“^[1], следват нови цифри. Всяка минута 34,2 милиона мъже и жени се съвкупляват. Само в 5,7 на сто от сношенията настъпва оплождане, но цялото семеизхвърляне с обем 45 хиляди литра на минута съдържа един милиард деветстотин и деветдесет милиона (с колебания в последната цифра) живи сперматозоиди. Същото количество женски яйцеклетки биха могли да се оплождат по шестдесет пъти на час при минимално съотношение един сперматозоид на една яйцеклетка и тогава, в този невъзможен случай, всяка секунда биха се зачевали по три милиона деца. Тези данни обаче са само статистическа манипулация.

Порнографията и съвременният начин на живот превърнаха формите на сексуалния живот в нещо най-обикновено. В него като че ли нищо повече не може да се разголи, не може да се покаже нещо, което да бъде изненадваща новост. Но изразен чрез статистиката, той става изненадващ. Не става въпрос за приложената отново игра на сравнения: струята от сперма, 43 тона, които всяка минута се впръскват в женските гениталии, се равнява на 430 хиляди хектолитра,

които таблицата съпоставя с онези 37 850 хектолитра вряща вода, избликваща при всяко изригване на най-големия гейзер в света (в националния парк „Йелоустоун“). Гейзерът от сперма е 11,3 пъти пообилен и блика без прекъсване. Тук няма нищо неприлично. Сексуална възбуда у човека може да се предизвика само в определени рамки. Половият акт, показан както в много дребен, така и в много едър план, не предизвиква полова възбуда. Тя възниква рефлексно в определени мозъчни центрове, тъй като е вродена реакция и не се появява при условия, които са извън визуалната норма. Акт, наблюдаван в смален мащаб, ни оставя безразлични, защото показва създайца с мравешки размери. А при уедряване пък буди отвращение, защото и най-гладката кожа на най-прелестната жена тогава изглежда като белезникава пореста повърхност с щръкнали косми, дебели колкото кучешки зъби, а от отворите на мастните жлези излиза лепкава и мазна течност. Изненадата, за която споменах, се дължи на друго. През човешките сърца всяка минута минават по 53,4 милиарда литра кръв и в тази червена река няма нищо чудно, тя трябва да тече, за да поддържа живота. В същото време мъжките полови органи отделят 43 тона семенна течност и работата е там, че макар и всяка еякулация също да е нормален физиологичен акт, за индивида той е нередовен, интимен и не особено чест, а дори и не задължителен. Нали има милиони старци, деца, хора, които живеят във въздържание по свой избор или по принуда, болни и т.н. И въпреки това белият поток тече със същото постоянство, както и червената река. Защото неритмичността изчезва, когато статистиката обхване цялата планета, и това е учудващото. Хората сядат на наредени трапези, търсят отпадъци в боклука, молят се в протестантски и католически черкви, в джамии, летят със самолети, пътуват с автомобили, стърчат в подводници с ядрени ракети, заседават в парламенти, милиарди от тях спят, траурни процесии се отправят към гробищата, избухват бомби, лекари се навеждат над операционната маса, хиляди преподаватели говорят едновременно от катедрата, театралните завеси се вдигат и спускат, наводнения заливат поля и къщи, водят се войни, трактори нариват трупове в униформа по бойните полета, гърми се, святка се, нощ е, ден е, съмва се, мръква, но каквото и да става, оплодяващият поток от 43 тона сперма тече безспир и законът на големите числа е гаранция, че той е също така постоянен, както и величината на падащата на Земята

слънчева енергия. В това има едновременно нещо механично, непоклатимо и животинско. Не зная как да се примирим с образа на това човечество, съвкупляващо се толкова невъзмутимо при всички катаклизми, които го връхлетяват и които само си е навлякло.

Ето за това е въпросът. Моля да се разбере, че книга, която, сгъстява човешките неща до крайност, тоест догоди цифри (друг по-краен начин за компресиране на явленията не е известен), не може да се резюмира. Защото самата книга е екстракт, най-сбито резюме на човечеството. В една рецензия не може дори да се спомене за най-специфичните раздели. Психическите заболявания: оказва се, че днес в една минута има повече луди, отколкото жители на Земята преди десетина поколения. Като че ли цялото тогавашно население днес се състои само от луди. Туморните образувания, които в първия си лекарски труд преди 35 години нарекох „соматично умопомрачение“, защото тялото самоубийски се обръща срещу самото себе си, са изключение от правилата на живота, грешка в неговата динамика, но обхванато от статистиката, това изключение става колосално, тази маса ракови тъкани, приведени към една минута, сякаш доказва слепотата на процесите, които са ни извикали на живот. Само след няколко страници идват по-мрачни неща. Направо ще отмина разделите, посветени на актовете на насилие и принуда, сексуални перверзии, чудати култове, мафии и съюзи. Пред картината, показваща какво едни хора вършат с други, за да ги мъчат, унищожават, изстребват и експлоатират — болни и здрави, стари, деца, сакати, и то безспирно, всяка минута, ще се стъписа дори закоравелият мизантроп, който си е мислил, че никаква човешка низост не може да го учуди. Но стига за това.

Необходима ли е била тази книга? Един член на Френската академия писа в „Монд“, че тя била неизбежна, че трябвало да се появи. Тази наша цивилизация, пише той, която всичко мери, пресмята, оценява, тегли, престъпва всякакви заповеди и забрани, иска всичко да знае, но става все по-многолюдна и поради това все по-малко може сама да се види. На нищо не се нахвърля така стръвно, както на това, което все още ѝ оказва съпротива. И нищо чудно, че е поискала да има собствен портрет, по-верен от всички досега, и обективен — нали обективизмът е изискване на разума и днешния ден, — така че благодарение на техническата модернизация е получила снимка,

каквато се прави с репортерска камера: моментална и без ретуш. Възрастният господин се е изплъзнал от въпроса за необходимостта от книгата „Една минута“: излязла е, защото е трябвало да излезе като плод на своето време. Въпросът обаче си остава. Аз бих го заместил с един по-скромен: наистина ли показва книгата онова, което като образ на цялото човечество не е за показване? Статистическите таблици заместват ключалката, през която читателят любопитно разглежда огромното голо тяло на човечеството, заето с всекидневните си занимания. През ключалката не може да се види всичко наведнъж. И което е може би по-важно, надзъртащият е изправен око в око не само с целия си род, но и с неговата съдба. Трябва да признаем, че „Една минута“ съдържа множество фрапиращи антропологични данни в разделите за културите, вероизповеданията, ритуалите и бита, защото те; макар да са само абстрактни цифри (а може би именно поради това), подчертават изумителната разнородност на хората, иначе толкова еднакви по анатомия и физиология. Чудно, че не могат да бъдат преброени езиците, на които говорят хората. Не се знае точно колко са, знае се само, че са над четири хиляди. А досега дори не всички са идентифицирани от специалистите, което става още по-трудно, тъй като някои от езиците на малките етнически групи отмират заедно с тях, освен това лингвистите спорят за статута на някои езици. Едни ги смятат за диалекти и наречия, а други за отделни таксономични единици. Но случаите, когато Джонсънови се виждат принудени да капитулират при изчисляването на данните за една минута, са малко. Въпреки това именно там човек изпитва — поне аз изпитах — някакво облекчение. Нещата си имат философския корен.

В едно реномирано немско литературно списание открий критика на „Една минута“ от някакъв гневен хуманист. Според него книгата създавала чудовищна представа за човечеството, като струпвала камара месо от тела, кръв и пот (действително измерването обхваща освен дефектацията и менструалното кървене също и различни видове пот — по един начин се поти уплашеният човек, а по друг работещият усилено), обезглавявайки предварително тези тела. Духовният живот не се равнява нито на броя на книгите и вестниците, четени от хората, нито на думите, изречани на минута (цифрата е астрономична). Ако сравним цифрите за посещенията на театър и гледане на телевизия с константата на агониите, еякулацията и т.н., ще

допуснем грешка, и то много груба. Както оргазмът, така и агонията не са специфично и изключително човешки явления. Нещо повече, съдържанието им се изчерпва в рамките на физиологията. Докато специфично човешките данни като психически стойности не само че не се изчерпват, но дори не се отразяват в цифрите за тиража на списанията и философските трудове. Все едно да се сочи температурата на тялото като температура на любовните чувства или в графата „актове“ да се наредят едно до друго снимки на голи хора и религиозни актове. Този хаос в категориите не е нещо случайно, защото авторите са искали именно да шокират читателя с един пасквил, приготвен от статистически материали. Да унижат всички ни, като ни засипят с градушка от цифри. Да бъдеш човек, значи преди всичко да имаш духовен живот, а не анатомия, подчинена на действията събиране, делене и умножаване. Самият факт, че духовният живот не може да бъде измерен и обхванат от каквато и да било статистика, показва колко неоснователни са претенциите на авторите, че са съставили портрет на човечеството. В това, че милиарди хора се разчленяват педантично на функционални късове, за да пасват към съответните графи, прозира сръчността на патолог, който реже трупове, а може би и злоумишленост. Защото сред хилядите понятия в индекса изобщо не се среща „човешко достойнство“.

До философския корен, за който споменах, се докосва и друг критик. Останах с впечатление (добавам това в скоба), че книгата „Една минута“ е предизвикала смут сред интелектуалците. Те смятаха за свое право да не обръщат внимание на такива продукти на масовата култура като „Книга на рекордите“ на Гинес, но „Една минута“ им пусна муха в главите. Съобразителни или просто хитри, Джонсънови издигат равнището на своя труд още с научния, методологическия увод. Освен това те предотвратяват много упреци, като се позовават на мислители от нашето съвремие, които издигат истината в главна ценност на културата. А щом е така, тогава не само е разрешена, но дори задължителна всяка истина, включително и най-угнетяващата. И така, критикът философ яхва високия кон, придържан за стремето от Джонсънови, и първо ги хвали, за да ги клъцне след това.

Разглеждат ни — пише той в „Енкаунтър“ — почти буквално по начина, от който толкова много се опасяваше Достоевски в „Записки от подземие“ . Достоевски смята, че ни застрашава доказваният от

науката детерминизъм, той ще изхвърли на боклука суверенността на индивида, изразяваща се в неговата свободна воля, когато тази наука се научи да предвижда всяко решение и всяко чувство така, сякаш натиска механично клавиши. От жестоката предвидимост на нашите постъпки и мисли, която ще ни лиши от свобода, той не вижда друг изход и друго спасение освен лудостта. Неговият Човек от Подземието се готви да полудее, та умът му, разпрегнат от лудостта, да не се подчини на тържествуващия детерминизъм. Но ето че детерминизмът, недонесчето на рационалистите от XIX век, рухна и вече няма да се надигне, но неочаквано успешно го замести Теорията на вероятностите заедно със статистиката. Съдбата на индивидите също така не може да се предвиди, както и съдбата на отделните частици газ, но от огромната цифра на едните и другите произхождат закономерности, които важат общо за всички, макар и да не се отнасят до нито една отделна молекула или човек. Така науката направи обходна маневра след залеза на детерминизма и се добра, от друга страна, до Човека от Подземието. За съжаление не е вярно, че в „Една минута“ няма дори и следа от духовния живот на човечеството. Плътното затваряне на този живот в главата и изразяването му само с думи са професионално обясним навик на писателите и други интелектуалци, които образуват (според книгата) микроскопична — милионна част от човечеството. При 99 на сто от хората този живот се изразява по напълно измерими начини и би било неблагоприятно да отричаме наличието на психически качества както у водоносните, търговците и тъкачките, така и у психопатите, убийците и сводниците. Тъй че не за мизантропските намерения на авторите трябва да говорим, а най-много за ограничеността, присъща на техния метод. Оригиналността на „Една минута“ е в това, че тя не е балансова статистика, тоест информация за вече отминали събития, като всеки обикновен статистически годишник, а *синхронна* с човешкия свят. Като компютър от онези, които наричаме работещи в реално време, тоест съоръжения, следящи явлението със същото темпо, в което то се извършва.

Увенчал по този начин авторите, критикът от „Енкаунтър“ подрязва малко лаврите, с които ги е удостоил, като се хваща за увода. Девизът за правдивост, който Джонсънови са прегърнали, за да защитят „Една минута“ от обвинения в драстична вулгарност или пасквилен характер, звучи добре, но на практика е неизпълним:

Книгата не съдържа всичко за човека, защото това е невъзможно. „Всичко“ за него не съдържат и най-големите библиотеки в света. Откритите от учените антропологични данни са вече толкова много, че отдавна надхвърлят асимилативните възможности на индивида. Разделението на труда, включително и умствения, започнало преди около тридесет хиляди години през палеолита, е станало необратимо явление, и толкоз. Щем не щем, сме предали съдбата си в ръцете на експертите. Защото и политиците са своето рода експерти, само че самозвани. Дори това, че компетентни експерти служат или угодничат на политиците с посредствена интелигентност и нищожна способност да предвиждат, не е чак толкова голямо зло, защото и сред първокласните експерти няма единодушие по нито един от основните въпроси на света. Така че не се знае дали логокрация на скарани помежду си експерти би била нещо по-добро от некадърните правителства; които ни управляват. Все по-ниското интелектуално равнище на ръководния политически елит е резултат от увеличаващата се сложност на света. Понеже никой не може да го обгърне изцяло, дори да е надарено най-голяма мъдрост, към властта се домогват хора, които нехаят за това. И неслучайно в „Една минута“ в раздела за умствените способности липсва показател за интелигентността на бележитите държавници. Дори всепроникващите Джонсънови не са успели да ги подложат на тест за интелигентност.

Аз гледам малко драматично на тази книга. Върху нея може да се разсъждава по безброй начини; за това говори приведенният по-горе пример. Това, както си мисля, не е нито злобен пасквил, нито точната истина. Нито е карикатура, нито огледало. Асиметрията в „Една минута“, тоест това, че срамното човешко зло в нея е несравнено повече от проявите на добро, а мизерната грозота на нашето съществуване — от неговата красота, аз не приписвам нито на замисъла на авторите, нито на метода. Книгата може да действа потискащо само на онези, които още си правят разни илюзии по отношение на човека. Асиметрията между доброто и злото сигурно може дори да се изрази чрез сравнителни цифри, но на Джонсънови кой знае как не им е хрумнало. Защото разделите за злодеянията, престъпленията, мошеничествата, кражбите, измамите и изнудванията, включително и най-новия вид престъпления, наричани компютърни (става въпрос за такова манипулиране с този електронен придатък на

мозъка, което носи противозаконни облаги на програмистите, а напоследък се прибавиха и деяния, които досега не могат да се квалифицират като престъпление според принципа „Nillum crimen sine lege“^[2], така че не е престъпник онзи, който използва огромната изчислителна мощ на машините, за да увеличи шансовете си за печалба от лотарията или от хазартни игри: няколко математици доказаха, че може да се опразни банката в рулетката, защото никоя рулетка не е идеално вероятно съоръжение, тоест показва отклонения от теоретично очаквания математически резултат, което може да се установи чрез компютър и да се използва), са далеч по-обширни от разделите, посветени на „самарянските“ постъпки. Жалко, че авторите не са събрали съответните цифри в една таблица. Така ясно щеше да се види колко по-многолико е злото от доброто. По-малко са начините, по които можеш да помогнеш на другите, отколкото да им напакотиш, но такава е природата на нещата, а не статистическият метод. Нашият свят не се намира по средата между пъкъла и небето, а, изглежда, е значително по-близо до първия. Но понеже отдавна нямам илюзии в това отношение, аз не бях възмутен от книгата.

Берлин, 1982 г.

---

[1] Раждане, съвкупление и смърт (англ.). Бел.пр. ↑

[2] Няма престъпление, ако не е описано в закона (лат.). — Б.пр.

↑

ЛИНА ВАСИЛЕВА ОТ СЪСТАВИТЕЛЯ

Тридесет години след първото издание (1957) на „Звездни дневници“ от Станислав Лем издателство „Народна младеж“ предлага на българските читатели два тома с избрани произведения на полския писател.

Съвпадението с кръглата годишнина е случайно, но не е случаен фактът, че на първо място в съдържанието на двутомника са разказите от „Звездни дневници“. След романите „Астронавти“ и „Облакът на Магелан“ Станислав Лем разчупва закостенялата рамка на традиционната научнофантастична конвенция именно със сатирично-гротесковите разкази в сборника „Звездни дневници“. С лек, привидно небрежен тон представя на читателите своите невероятни пътешествия „прочутият звезден пътешественик, капитан далечно галактично плаване, ловец на метеорити и комети“ Ийон Тихи. Но зад външната лекота на повествованието, зад смеха, породен от измислиците на космическия Мюнхаузен, се крият сериозни и смели идеи. Забавните ситуации и езиковият хумор неусетно увеличат в кръговрата на изконните човешки проблеми. Лем осмива земните нрави, закони и психически щампи, довежда до карикатурни деформации религията, философията, литературата, парадоксите в живота на човека и човечеството. Използуването на сатирата и гротеската в „Звездни дневници“ (както и въвеждането на приказката в „Приказки на роботите“ и „Кибериада“) свидетелствува за израстването на научната фантастика в творчеството на Станислав Лем до по-амбициозни задачи. Тези форми, които позволяват много почти „всичко“, премахват ограниченията на жанровите стереотипи и са красноречив пример за стремежа на полския писател да излезе извън рамките на традиционната технологично-космическа фантастика.

Точно затова невероятните, смешни, странни, забавни, шокиращи, будещи размисъл приключения на Ийон Тихи послужиха за изходна точка в настоящото представяне на Станислав Лем. Никъде

другаде в творчеството си той не ни очарова с такъв ослепителен фойерверк от фантастични хрумвания, идеи и мотиви. В „Звездни дневници“ Лем прилича на сеяч, който щедро хвърля в нивата на фантастиката семе, което сетне години наред ще дава богата жътва.

И така, какви бяха критериите, съгласно които беше направен подборът на включените в двутомника произведения?

Най-напред желанието ни беше да представим възможно най-пълно (доколкото ограниченият обем позволяваше) върховите постижения на полския фантаст от 1957 година насам, отразяващи същевременно най-характерните промени и тенденции на развитие в творческия метод на Лем. Искахме също да отразим възможно най-богато, неизчерпаемата съкровищница на неговото творческо новаторство, да покажем един Лем винаги нов и в същото време винаги верен на своето човешко и писателско кредо. „Аз пиша за своята съвременност и за своите съвременници, само че обличам героите си в космически одежди“ — казва писателят в едно интервю. Това е обединяващото звено в творчеството му. Това беше и ръководният критерий при подбора на произведенията му в нашия двутомник: да представим многоликата му същност в различните ѝ аспекти — Лем-съвременник, Лем-фантаст, Лем-новатор, Лем-философ, Лем-мъдрец.

Последното произведение, включено във втория том, е „Библиотека на ХХІ век“. „Щом искаш да представяш света, трябва да разполагаш със специализирана литература. Цяла библиотека не можех да създам, затова се задоволих с рецензиите за неиздадени книги“ — така характеризира тази своя неголяма книга самият Лем. Родееца се с „Идеалният вакуум“, „Библиотека на ХХІ век“ (издадена в Полша през 1986 година) завършва естествено нашето представяне. В нея читателят ще открие много от фантастичните мотиви, загатнати още в „Звездни дневници“, този път в разширен вариант или нова интерпретация, както и потвърждението, че интересите на Лем към определени научни области с течение на годините не са се променили.

Ийон Тихи, Пиркс и Трурл и Клапауций са героите на Лем, към които той се отнася с особена симпатия. Произведенията с тези герои не само са обединени в цикли или отделни книги; писателят многократно се връща към тях, обогатявайки биографията им с нови

факти и самоличностни данни, от което те непрекъснато се развиват и стават все по-жизнени.

Освен желанието ни да запознаем читателите с тези герои при подбора на произведенията имаме още едно съображение: всички включени в двутомника творби да бъдат обединени около общ, понякога скрит — ако читателят не се опита да проникне по-дълбоко в многопластовото внушение на автора, — идейно-тематичен център. Искахме да представим предпочитаните от Лем фантастични мотиви, идеи и хрумвания, разработени в различните произведения в различен жанров, стил и езиков план. Например сътворението, респективно възникването на света, Земята и човека („Звездни дневници“, „Повторение“, „Двете еволюции“, „Библиотека на ХХІ век“), покоряването на Космоса, извънземните цивилизации, контактът с тях („Звездни дневници“, „Разкази за пилота Пиркс“, „Соларис“, „Непобедимият“, „Библиотека на ХХІ век“), отношението човек — машинен разум („137 секунди“, „Маска“, „Двете еволюции“), пространствено-временните връзки („Звездни дневници“, „137 секунди“, „Повторение“) и др. Тези препратки в никакъв случай не визират автоплагиати — изобилието от нови, оригинални решения във всяко произведение му придава самостоятелно, неповторимо звучене. Оставяме на читателите да открият някои други паралели (като например механичния разумен облак в „Непобедимият“ и войниците-синсекти в „Библиотека на ХХІ век“).

От издаваните по-рано на български език произведения на Станислав Лем бяха използвани някои преводи, които вече са придобили гражданственост (в случая със „Соларис“ — чрез трите предишни издания). Става дума за „Соларис“, „Непобедимият“, „Звездни дневници“, „Разкази за пилота Пиркс“, „Приказки на роботите“ и „Кибериада“. За първи път бяха преведени от полски език разказите „Професор Коркоран“, „Професор Зазул“ и „Доктор Диагор“ („Спомените на Ййон Тихи“), „Терминус“ и „Лов“ („Разкази за пилота Пиркс“), „Повторение“, „137 секунди“, „Двете еволюции“ („Summa technologiae“) и „Библиотека на ХХІ век“. Тези произведения се публикуват за първи път на български език. Разказите „Тримата електрорицари“ и „Урановите уши“ от „Приказки на роботите“ бяха преведени отново.

Накрая бих искала да обърна вниманието на читателите върху езика на Станислав Лем, който е изключително богат, многопластов, многозначен, наситен с неологизми, създавани за конкретни произведения или използвани последователно в цялото му творчество (наричани на шега от преводачите на Лем не неологизми, а лемизми).

Като се вземат предвид също съдържанието и стилът, се вижда, че задачата да се превежда Станислав Лем на чужд език съвсем не е лесна. Оставяме на читателите да оценят усилията на преводачите да им предложат адекватен български вариант на неговите произведения.

За онова поколение, което се увличаше от научната фантастика и конкретно от творчеството на Станислав Лем преди тридесет години, представеният в настоящото издание Лем ще бъде и познат, и непознат. За сегашното младо поколение, децата на тогавашните 20- и 30-годишни, той вероятно ще бъде изцяло непознат. Ние всички, които работихме върху двутомника, ще бъдем удовлетворени, ако и едните, и другите останат доволни от новата среща с феномена Лем — все същия и винаги новия Станислав Лем.

И накрая — едно изказване на писателя за неговото творчество (из „Разговори със Станислав Лем“, Издавництво Литерацке, Краков, 1987), което звучи като великолепен автокоментар:

„Давам си сметка, че се намирам в чудновато място, на границата между литературата, науката, философията, хипотезосътворителството, безотговорното дрънкане и пророчеството, което днес е извънредно немодерно. Обаче аз съм се заселил на това място, чувствавам се там изключително добре и то ми допада напълно като жизнена ниша. Имам амбицията да действам на тази територия толкова дълго, колкото е възможно, направляван от висшата повеля, нареждаща ми да се стремя към истината. Не мога еднозначно да определя дали това е истината на научните твърдения за човека и неговия свят; дали това е истината, разбирана в смисъл научен или метафоричен; дали става дума за еднозначност на констатациите и постановките или за някакви притчи, сравнения и алегии. Дори не се опитвам да си поставям такава автодиагноза. Не зная и дали това е чак толкова важно. Изворът на енергия за моята работа е в огромното ми любопитство и в желанието — макар това да прозвучи странно в устата на човек, който създава илюзии — да премахна огромния брой илюзии, на които робува човешкият род. Чувствавам се като някой,

който е изправен пред съд и трябва да говори истината, истината и само истината. Обаче му е оказано благоволение, че може да изложи тази истина според възможностите си, доколкото е способен да го стори. Следователно и чрез описание, иносказателност и фантазмагории, стига само говорещият да има чувството, интуитивно впрочем, че не изневерява на тази истина, че не я изопачава, че не я пребоядисва, че не я фалшифицира, че не се отдалечава от нея.

Разбира се, тази дейност е вътрешно противоречива. Самият аз съм подчертавал неведнъж, че ми се вижда съмнително съществуването на вечна истина. Естествено, зная, че огромната част от това, което, съм написал и което ще напиша, подлежи на анахронизация и при едно бъдещо възприемане точките на тежестта ще се изместят. Но разчитам и на това, че не всичко ще бъде отречено, не всичко ще угасне като илюзия и огромно недоразумение, защото в същото време съм убеден, че не цялото наше знание е моментно важно и ефимерно. Ако беше така, човечеството не би притежавало никакви трайни ценности.“

Лина Василева

Издание:

Станислав Лем
Избрани фантастични произведения в два тома
Том втори

Непобедимият
Из „Приказки на роботите“
Из „Кибериада“
137 секунди
Маска
Из „Summa technologiae“
Библиотека на XXI век

Народна младеж
Издателство на ЦК на ДКМС
София 1988

Stanisław Lem
Niezwyciężony
Wydawnictwo. MON, Warszawa, wyd. II, 1965

Stanisław Lem
Cyberiada
Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1967

Stanisław Lem
Powtórka
„Iskry“, Warszawa, 1979

Stanisław Lem
Maska
Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1976

Stanisław Lem
Summa technologiae
Wydawnictwo Lubelskie, Lublin, wyd. IV posz., 1984

Stanisław Lem
Biblioteka XXI wieku
Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1986

© Лина Василева, съставител, 1988

© Лина Василева, Боян Биолчев, Васил Кинов, Огнян Сапарев,
Магдалена Атанасова, преводачи, 1988

Съставител: Лина Василева
Редактор: Стоянка Полонова
Художник: Текла Алексиева
Художествен редактор: Иван Марков
Технически редактор: Божидар Петров
Коректор: Албена Любенова

Първо издание, ЛГ VI
Тематичен №23 9536215531/2627-68-88

Дадена на набор февруари 1988 година.
Подписана за печат ноември 1988 година.
Излязла от печат декември 1988 година.
Поръчка №17, Формат 60×90/16,
Печатни коли 24,50 Издателски коли 24,50
УИК 28,97

Цена за брошура 3,26 лв.
Цена за подвързия 3,90 лв.

„Народна младеж“ — издателство на ЦК на ДКМС
ДП „Георги Димитров“ София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.